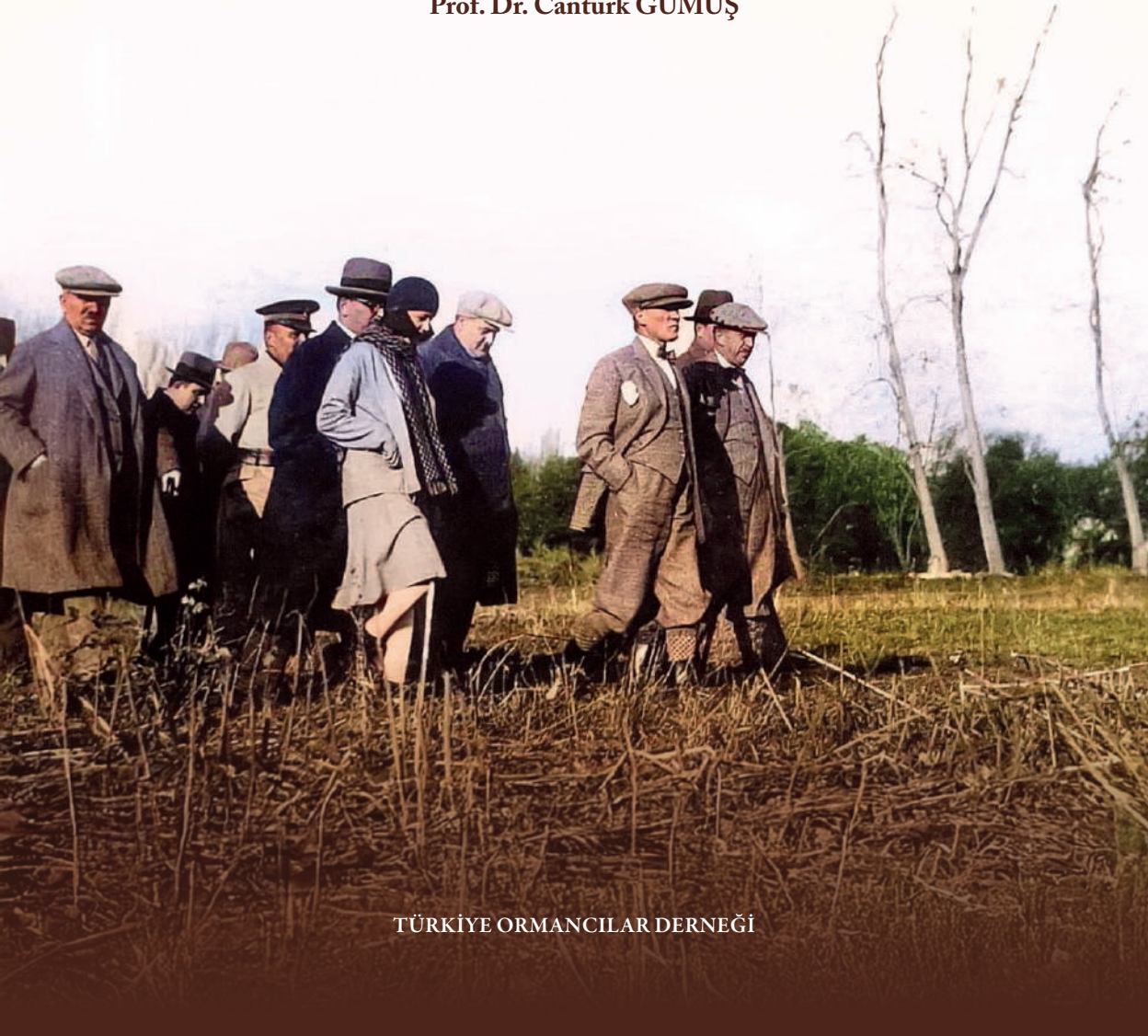

ATATÜRK DÖNEMİ ORMANCILIĞI

Prof. Dr. Cantürk GÜMÜŞ

TÜRKİYE ORMANCILAR DERNEĞİ

ATATÜRK DÖNEMİ ORMANCILIĞI

Prof. Dr. Cantürk GÜMÜŞ

Türkiye Ormancılar Derneği

Türkiye Ormancılar Derneği
(The Foresters' Association of Türkiye)

Cumhuriyet Mahallesi Tuna Caddesi No: 5/8 Kızılay 06420 Çankaya/Ankara
Tel-Faks: +90 312 433 84 13 – 433 26 64
E-posta: tod1924@ormancilardernegi.org

Atatürk Dönemi Ormancılığı
Ankara, 2025

TOD Yayın No: 75

Yazar: Prof. Dr. Cantürk Gümüş

Grafik Tasarım: Mehmet Kayabaşı

ISBN: 978-625-97519-5-5

PDF: <https://www.ormancilardernegi.org/Yayinlar>

Baskı: Arslanoğlu Ofset Matbaa Makine San. Tic. Ltd. Şti.
İvedik OSB. 1354. Sok. Cadde Fora İş Merkezi 138/28 Yenimahalle/Ankara
Sertifika No: 46164 • +90 (532) 485 2866 • arslanoglu.mat@gmail.com

Önerilen atıf şekli:

Gümüş, C. 2025. Atatürk Dönemi Ormancılığı. Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları, Yayın No 75, ...s. Ankara.

© Bütün hakları saklıdır. Türkiye Ormancılar Derneğinin ve yazar(lar)ın yazılı izni olmaksızın kitabın tümünün ya da bir kısmının elektronik, mekanik veya fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz. Bilimsel kurallar çerçevesinde kaynak gösterilmek suretiyle atıf yapılabilir.

SUNUŞ

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasını, Çanakkale'de şehit olan vatan evlatlarına borçluyuz. Onlar, orada başta İngilizler olmak üzere, müttefiklerini hırpalamış, maddi manevi kayıplara uğratmışlardır.

1933-1939 yılları arasında İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi olarak görev yapan Sir Percy Loraine, 10 Kasım 1948 günü Atatürk'ün 10'uncu ölüm yıldönümünde, BBC Radyosu'nda yayınlanan bir anma konuşması yapmıştır. Loraine'in Atatürk hakkındaki bu tarihi tanıklığı, 18 Kasım 1948 günü The Listener dergisinde "Kemal Atatürk as I Knew Him" (Bildığım Kadarıyla Kemal Atatürk) başlığı ile ayrıca basılmıştır.

Türk Dil Dergisi'nin 1 Kasım 1964 tarihli sayısında yayımlanan "Sir Percy Loraine 10 Kasım 1948 Londra'da Bir Anma Konuşması" başlıklı çeviri metinde; *"Mustafa Kemal'in ortaya koyduğu eser, zaman karşısında geçirdiği sınavı başarıyla atlatmış ve atlatmaktadır. Bugün Türkiye sağlam temellere dayanan bir ülke olmakla kalmayıp, felaketlerle dolu, kararsız dünyamızda bir denge unsuru olmaktadır. Ne istediğini biliyor; dostlarını biliyor ve çizdiği yolda kararlı adımlarla ilerliyor."* ifadelerine yer veriliyor. Yine aynı metinde, *"Yumuşak bir adam değildi, çünkü hayatı çetin mücadelelerle yoğrulmuştu. Fakat âdildi. Kesin düşünceleri vardı, ancak başkalarını dinlemeye her zaman hazırды. Çevresinden bağlılık bekler ve bunu hak ederdi. Kazandığı kuvvet hiçbir zaman başını döndürmedi. Küçüklük nedir bilmezdi. Her şeyden önce Türk ulusunun iyiliğini düşünür ve bunu barışta, güvende, ilericilik ve kardeşlikte bulurdu, savaş ve fetihle değil."* ifadeleri yer alır.

Tarihin akışını değiştiren ve ona mührünü vuran, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal ATATÜRK, yalnızca askeri bir deha değil, aynı zamanda doğaya ve toplumsal kalkınmaya verdiği önemle de çağının çok ilerisinde, uluslararası düzeyde kabul görmüş bir liderdir. Onun önderliğinde verilen kurtuluş ve kuruluş mücadelesi, yalnızca bağımsızlıkla sınırlı kalmamış, aynı zamanda ülkeyi çağdaş uygarlık düzeyine taşıyacak inkılâplarla taçlanmıştı.

"Atatürk Dönemi Ormancılığı" adlı eser ile Türkiye'nin askeri ve ekonomik bağımsızlık mücadelesinde ormanların ve ormancılığın yeri üzerine kapsamlı bir bakış sunulmaktadır. Karadeniz Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi Temsilcimiz Prof. Dr. Cantürk GÜMÜŞ tarafından, akademik birikim ve mesleki derinlik ile

kaleme alınan bu eser; tarihin akışı içinde ormanların yalnızca doğal bir kaynak değil, aynı zamanda stratejik bir güç olduğunu belge ve bilgilerle ortaya koymaktadır.

Türkiye Ormancılar Derneği olarak, Atatürk'ün vizyoner liderliğini ve bu liderliğin ormancılık politikaları üzerindeki etkisini belgeleyen "Atatürk Dönemi Ormancılığı" adlı eserin yayımlanmasına katkı sunmaktan büyük bir gurur duyuyoruz. Kitabın, meslektaşlarımızın ve kamuoyunun tarih bilincini ve ormancılık kültürünü daha da güçlendirmesini temenni ediyor; Prof. Dr. Cantürk GÜMÜŞ'e içtenlikle teşekkür ediyoruz.

TÜRKİYE ORMANCILAR DERNEĞİ
58. DÖNEM YÖNETİM KURULU

ÖNSÖZ

Kuşkusuz, bütün milletlerin tarihinde büyük etkiler yapan, devrimler yaratan liderler yaşamıştır. Kimisi devrimci veya büyük devlet adamı, kimisi büyük kahraman ve askerdir. Fakat hiçbirisi Atatürk gibi çok yönlü olamamış, Atatürk'ün sahip olduğu özellikleri kendi kişiliklerinde toplayamamıştır.

O, mensubu olmakla övündüğümüz Türk milletinin en ünlü lideri; “Devletimizin Kurucusu”, unutulmaz adı daima yaşayacak olan büyük Atatürk'tür.

Mustafa Kemal Atatürk, kısa süren hayatında, bir insan ömrüne kolayca sığdıramayacak kadar büyük işler başarmıştır. Atatürk, savaştaki kahramanlıkları kadar, devlet kurup yönetmekteki ustalığı, görüşlerinin genişliği ile de eşsiz bir liderdir.

Atatürk'ün sayısız hizmetlerinden sadece biri bile O'na tarihte çok şerefli bir yer sağlamaya yeterlidir.

Tarihte hiçbir millet, Atatürk'ün önderliğindeki Türk milleti kadar kısa zamanda, bu kadar mesafeler aşmamış, bu kadar büyük hamleler yapmamıştır. Aşılan mesafenin büyüklüğünü anlamak için, nereden yola çıktıldığını iyi bilmek lazımdır.

Yolu, limanı, enerji santralleri, yetişmiş teknik elemanları olmayan, eğitim ve teknolojide geri bırakılmış, tarımı geri, sanayisi sıfıra yakın bir ülkeye, her alanda büyük kalkınma ve dinamizmi getiren Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Yabancı bir fikir adamının teşhisine göre: Kemalizm, on asra sığacak işi, on yılda başarmıştır.

Türkiye'yi ve Atatürk dönemini yakından incelemek imkanını bulmuş olan bir Amerikalı, Atatürk'ü şöyle tanımlıyor: ***“Son yüzyılların, belki de bütün tarihin en büyük Türk'ü, çağdaş dünyanın en dinamik lideri...”***

Amerika Birleşik Devletleri'nin o yıllarda Ankara'daki büyükelçisi Sherrill, büyük adamlar yetiştiren bir milletin ***“büyük millet”*** olduğunu hatırlattıktan sonra, O'nun hakkında şu hükmü veriyor:

“Bugün dünyanın hiçbir yerinde devlet adamlığı bakımından Atatürk'ten üstün bir kimse yoktur. Bir kurtarıcı, bir yeniden canlandırıcı, bir milli kahraman ve dünya çapında bir devlet adamı.”

Atatürk'ün hizmetleri ve yüceliği saymakla bitmez, önderlik ettiği büyük değişiklik ve ilerlemeler, bir giriş yazısının sınırları içine sığmaz.

Yukarıya özet olarak aktarılan tespitler bir meslektaş olmaktan gurur duyduğum Kamuran Ardiç (1987a)'ın, ülkemizin beş seçkin ve üstad profesörünün (Prof.Dr. Turhan Feyzioğlu, Prof.Dr. Hamza Eroğlu, Prof.Dr. İsmet Giritli, Prof.Dr. Mehmet Gönlübol (1981)) birlikte çalışmalarının bir ürünü olarak ortaya çıkardıkları *“Atatürk Yolu”* başlıklı kitabının sadece giriş bölümünden yaptığı özetir.

Devletimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, çok kısa sayılabilecek yaşamının tamamını ülkemizin bağımsızlığına ve uygar ülkeler seviyesine çıkmasına adanmış bir büyük insandır. Ülkemiz, başkentimiz İstanbul, işgal altındayken bir bağımsızlık savaşına önderlik etmiş, askeri alanda gösterdiği başarıyı ekonomik alanda da göstererek ülkemizin bağımsızlığını pekiştirmiş; ülkemizi güçlü, itibarlı ülkeler düzeyine ulaştırmıştır.

Bu kitap O'nun hem askeri ve hem de ekonomik anlamda yürüttüğü bağımsızlık mücadelesinde ormanların ve ormancılığın yerini ortaya koymak amacıyla yazılmıştır. O'nun 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkarak başlattığı kutsal yürüyüşünün iyi anlaşılması, ormanların ve ormancılığın bu kutsal yürüyüşteki rolünün ortaya konması bakımından bir zorunluluktur. Bu nedenle Samsun'da karaya ayak bastığı Reji İskelesi, konakladığı Mıntıka Oteli, oradan hareketle gittiği Havza, Amasya, Erzurum ve Sivas'ta yaşadıkları, Ankara'ya gelişi, orada bir düzenli ordu kurma çabaları, büyük bir ümitsizlik ve korku içindeki milleti, bir ulusal ideal etrafında toplamak amacıyla yaptıkları iyi anlaşılmalıdır.

Askeri anlamdaki başarıdan sonra, ikinci bir kurtuluş savaşı da ekonomik anlamda verilmiştir. Bu anlamda verilen mücadelede ormanların da önemli bir yeri olmuştur. O yıllarda ormanlar insan yaşamı için gerekli olan en yaşamsal malzemedir. Bunun yanında Osmanlı'dan kalan işletmecilik düzeni çerçevesinde ormanların ülke ekonomisine ve kalkınmasına büyük katkıları olmuştur. Ormanlar ve ormancılığın katkısının diğer ekonomik koşullar çerçevesinde ele alınması önem taşımaktadır. Bu anlamda bu kitap, Atatürk dönemi ormancılığı ile ilgili olarak daha önce yazılanlardan farklı bir anlam içermektedir.

Mustafa Kemal ATATÜRK Cumhuriyetin ilanından itibaren tarımla birlikte yaşamın tam merkezinde olan ormanlar konusunda yapılması gerekenlerle ilgili birçok bilim adamından yararlanmaya çalışmıştır. Bu bilim adamları içerisinde Prof. Robert Bernhard'a ayı bir parantez açmak gerekmektedir. Prof. Bernhard Almanya'da *“Türkiye ormancılığının mimarı”* olarak tanınmaktadır. Bu büyük ormancıyı rahmetle anıyorum.

Burada akademik yaşama başlamamda rolü olan Prof.Dr.Avni Yücel ERYILMAZ'ı (1943-2015) saygıyla anmak isterim. Bunun yanında eserleri ile bizlere yol gösteren hocalarımızın hocası, Eski Orman Bakanı Prof.Dr.Selahattin İNAL'dan da (1909-1996) bahsetmeden geçemeyeceğim. Akademik yaşıntımda katkısı olan değerli hocalarım Prof.Dr.Metin ÖZDÖNMEZ (1933 - 2020), Prof.Dr.Turhan İSTANBULLU (1930 – 2006), Prof.Dr. Aytuğ AKESEN, Prof.Dr. Abdi EKİZOĞLU'na da teşekkür etmek isterim. Ülke ormancılığına büyük katkısı olan bu meslek büyüklerimi minnetle anıyorum.

Bu çalışma 41 yıllık mesleki deneyim ve bunun sadece son 3 yılında doğrudan konuyla ilgili çabaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Mesleki yaşıntımın son düzlüğünde kendime biçtiğim iki rol var:

Bunlardan birisi topluma ormanı anlatmaktır. Temel bir çevre bileşeni olan orman olmazsa yaşamın sona ereceği küresel gerçeğinin yanında, vatanın da yaşanılmaz hale geleceği konusunu topluma anlatmayı büyük bir ihtiyaç olarak görmekteyim. Her kesimden insanımıza ormanın; iklime, toprağın korunmasına, yeraltı suyunun oluşumuna ve bazen bir canın bazen de vatanın kurtarılmasına yapabileceği katkıların anlatılmasında büyük yarar görmekteyim.

Kendime verdiğim ikinci görev ise, Mustafa Kemal Atatürk'ü, onun yukarda değindiğim kutsal yürüyüşünü ve bu kutsal yürüyüş içerisinde ormanın ve ormancılığın rolünü anlatmaktır. Bu kitap Atatürk dönemi olarak ele alınan 19 Mayıs 1919 ile onun ebediyete intikal ettiği 10 Kasım 1938 tarihine kadar yaşananlar çerçevesinde ormanların yerini ortaya koyma düşüncesinin bir ürünüdür.

Bir taraftan yazılmış birçok kitap, belge ve makale taranarak konunun iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışırken diğer yandan da, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı sırasında takip ettiği yolu görmeye, O'nu yeniden ve farklı bir anlayışla anlamaya çalıştım. Bu çerçevede Samsun'daki Reji İskelesi ve Mıntıka Otel'nden itibaren Havza, Amasya, Erzurum, Sivas, Ankara, Konya - Akşehir, Afyon, Afyon'un Bolvadin, Çay, Çobanlar, Afyon, Uşak, Eskişehir, İzmir, şehitlikler, müzeler, Dumlupınar ve daha birçok yeri ziyaret ettim.

Mustafa Kemal ve komuta kademesinin 25 Ağustos 1922 gecesini geçirdiği Afyon'un Şuhut ilçesindeki konak ve arkasından da bu konaktan hareketle Büyük Taarruz'u başlattığı Kocatepe'ye gittim. Buradaki gezi sırasında Milli Parklar Kurumu görevlisi Recep CENİK, bana büyük bir heyecanla Büyük Taarruz'un mevzilerini gösterdi. Kendisine ve Milli Parklar kurumuna teşekkür ederim.

Mintika Oteli (Samsun) (Hasan Buldu)

Kocatepe (Afyon)

Şehitlik (Afyon)

Mustafa Kemal, 3 Eylül 1922 tarihinde Uşak'ın Eşme ilçesinin eski merkezi olan Takmak köyüne gelmiştir. Burada bu kitabın konusuyla ilgili olması bakımından ilginç bir şekilde bir meşe ağacının gölgesinde (Şekil 28) o ünlü **“Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz’dir, İleri!”** emrini vermiştir. O meşe ağacı Mustafa Kemal tarafından 8 Eylül 1934 tarihinde tekrar ziyaret edilerek bu anı tekrar yaşanmıştır. Aşağıda bu meşe ağacının ikinci ziyareti anısına çekilmiş fotoğraf ve benim aynı meşe ağacını ziyaretim görülmektedir.

Kitabın yazımı sırasında tarihçi bilim adamlarından destek aldım. Benim bu konulardaki çalışmalarımı her zaman destekleyen Öğr. Gör. Uğur YENİDOĞAN'a, kitabın yazım aşamasında her türlü gelişmeden haberdar ettiğim, sabırla dinleyen ve eleştirileriyle yön veren Prof. Dr. Ali Ömer ÜÇLER ve Dr. Salih Zeki TÜZÜNER'e, katkıları nedeniyle Dr. Öğr. Üyesi Alper BULUT ve Orman Yüksek Mühendisi Hayriye ERTUĞRUL'a teşekkür ederim.

Türkiye Ormancılar Derneği'ne iki teşekkür var: Birisi 1928 yılından itibaren "*Orman ve Av*" dergisini çıkarmasından dolayı... Yaklaşık 100 yıldır çıkan bu dergi, kitapta yararlandığım en büyük hazine oldu. Bir dergi yayınlamak hiç de kolay bir iş değildir. Bu nedenle günümüze kadar bu konuda her türlü fedakarlıkla derginin aralıksız çıkmasını sağlayan Türkiye Ormancılar Derneği ve onun değerli yöneticilerine teşekkür ederim. İkinci teşekkürüm de bu günkü yönetim kuruluna... Bu kitabın basımında her türlü kolaylığı gösteren ve basım işini üstlenen Başkan A.Hüsrev ÖZKARA ve yönetim kuruluna teşekkür ederim.

Hiçbir zaman yazdığım kitaplardan bir gelir elde etme düşüncesi içerisinde olmadım. Kuruluşunu Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı bu ülkede, devlet olanakları ile 6 yıl yatılı okulda okudum. Bana ilkokuldan üniversite bitimine kadar parasız eğitim imkanı sağlandı. Yine devlet imkanlarıyla, milletin vergileri ile lisanüstü eğitimimi tamamladım. Bu nedenle yayınladığım kitapları devletime, milletime, Mustafa Kemal Atatürk'e karşı minnet borcumun bir karşılığı olarak görüyorum. Kendisini ormanlara, dolayısıyla ülkesine adanmış 100 yıllık Türkiye Ormancılar Derneği de hiçbir yayından bir gelir elde etmemektedir. Dolayısıyla "*Atatürk Dönemi Ormancılığı*" başlıklı bu eserin, benim de üyesi olmaktan onur duyduğum bu dernek tarafından yayınlanmasından büyük bir memnuniyet duyuyorum.

Kitabın okurlara, ormancı meslektaşlarıma, öğrencilerime yararlı olmasını diliyorum.

2025 -Trabzon

Prof.Dr.Cantürk GÜMÜŞ

İÇİNDEKİLER

Giriş	1
Bağımsızlığa Giden Yol	13
Sivas Kongresi	23
Halkı İkna Etme Çabaları	29
İstiklal Marşı	33
Kurtuluş Savaşı'nda Demiryolları ve Ormanlar	37
Ormanların Demiryolları Ulaşımındaki Rolü	43
Behiç Bey (Erkin)	50
Büyük Taarruz Öncesinde Demiryolu, Trenler ve Odun İhtiyacı	53
Ankara Marangoz Fabrikası	69
Zafer ve Demiryolları	75
1870 Orman Nizamnamesi	79
Osmanlı Döneminin Sonlarına Doğru Ormancılık	93
Kurtuluş (İstiklal) Savaşı Sırasında Çıkarılan Yasalar	97
Baltalık Yasası (1920)	98
109 Sayılı Resmi Kurumlara Gerekli ve Fakir Halka Dağıtılacak Yakacak Odun ile Silahlı Kuvvetlere Gereken Telgraf ve Telefon Direkleri ve Yakacak Odunun Artırma Olmadan Tarife Bedeli Üzerinden Sağlanması Hakkında Kanun (1921)	102
161 Sayılı Düşman Tarafından Tahrip ve Yağma Edilen Kasabalar ve Köy Halkının Devlet Ormanlarından Kesim Yapması Hakkında Yasa (1921)	103
239 sayılı Bedava Kereste Üretimine İzin Verilmesi Hakkında Yasa (1922)	104
Orman İdaresinin Ankara'ya Geçişi	107
Cumhuriyet Dönemi Ülkenin Genel Durumu	109

İzmir İktisat Kongresi.....	119
Tarımsal Yapı ve Üretim	123
Ormanlar ve Tam Bağımsız Türkiye İdealindeki Yeri	129
Orman Varlığı ve Transport Sorunları.....	129
Ormanların Ekonomik Kalkınmadaki Rolü	151
Harap haldeki ülkenin iskan sorunlarının çözümü	151
Modern kentlerin/fabrikaların/köprü ve yolların yapımı	159
Maden Direği	162
Elektrik Üretimi ve Ormanlar	169
Travers	171
Derince Travers Enjekte Fabrikası.....	174
Kutuluk Kereste İhtiyacı.....	175
Yumurta Sandığı ve Talaş Üretimi.....	177
Diğer Orman Ürünü İhtiyaçları	183
Kibrit.....	184
Kağıt Sanayi	188
Ormancılık Gelirleri	191
Dış ticaret ve ormanlar	197
Ormancılık Alanındaki Yasal ve Kurumsal Süreç	215
1924 Yılındaki Gelişmeler.....	215
Yüksek Orman Meclisi ve Orman Başmüdürlüklerinin Kurulması.....	215
Franz Stoger (İbrahim Kutsi) ve Karadere Projesi.....	220
Baltalık Yasasının Kaldırılması	232
504 Sayılı Türkiye Ormanlarının Bilimsel Yöntemlerle Yönetimi ve İşletilmesi Yasası	233
İş Bankası'nın Kurulması.....	238
Türkiye Ormancılar Derneği	243
Atatürk Orman Çiftliği.....	246

Orman İşletmeciliği.....	249
Bozüyük Ormancılık Şirketi (Bozüyük Hususi Orman Şirketi)	254
Bafra Ormancılık Şirketi (Cumhuriyet İnşaat Türk Anonim Şirketi).....	275
Zingal Şirketi (Zingal Türk Anonim Şirketi)	280
Büyük Buhran	289
Üniversite Reformu ve Yüksek Ziraat Enstitüsü Orman Fakültesi.....	295
Prof.Robert Julius Bernhard	303
Orman İdaresi	315
Hatay Devleti Ormancılık Örgütü	321
Türk Orman Devrimi: 3116 Sayılı Orman Kanunu	323
Devlet Orman İşletmelerinin Kurulması.....	339
Karabük.....	339
Bahçeköy	346
Dursunbey.....	348
Çatacık	350
Müstakil Şeflikler	353
Ormanların Devletleştirilmesi	354
Orman Kavramı	356
Sınırlama İşleri	358
Ormanların Korunması	359
Ağaçlandırma çalışmaları	361
Parasız Yararlanma Hakkının Kaldırılması.....	366
Atatürk'ün Doğa ve Orman Sevgisi.....	371
Son olarak.....	375
Kaynaklar.....	397
Özgeçmiş.....	423

GİRİŞ

Bütün bir insanlık tarihi boyunca ormanlar insanoğlunun en yakın dostu olmuştur. Binlerce yıl boyunca sürekli olarak insanoğlunun her türlü ihtiyacını karşıladığı bir doğal kaynak (Haykıran, ve Güren, 2023) olarak önce yaşam ortamı, beslenme ve barınma alanı olmuş, sonra insanları tehlikelerden korumuştur. Ateşin evcilleştirilmesi süreci ile ormanın insan yaşamındaki pozisyonu boyut değiştirmiştir. Bu icat, bir taraftan insanların ısınmasını sağlamış, diğer taraftan da ormanların insan eliyle kitlesel olarak yok edilmesi sürecinin de başlangıcını oluşturmuştur. Yemeklerini odun yakarak pişirmişler, madenleri eritmişler, aletlerinin ve silahlarının yanı sıra, ahşaptan yapılar da inşa etmişlerdir.

Odun, taş ile birlikte insanların en eski yapı ve kullanma maddesi olup, bu karakteri ile daha prehistorik çağlarda bile uygarlığın gelişmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Kolay işlenir, ağırlığına oranla büyük bir mukavemete sahiptir. Dikkate değer bir elastikiyete sahiptir. İyi bir izolatördür. Selüloz içermesi nedeniyle ekonomik açıdan büyük değer taşıyan lif yapısı kendisini tekstil sanayinin de önemli bir hammaddesi haline getirmiştir. Yanabilir, tüketildikten sonra yeniden yetiştirilebilir (Heske, 1952) . Böylece bütün insanlık tarihi boyunca en önemli ürünü olan odun, yaygın olarak bulunabilen, çok yönlü bir malzemedir ve kabul edilmelidir ki insan yaşamında temel bir rol oynamıştır.

Odun kaynağının gemi yapımında kullanılmaya başlaması küresel tarih, ekonomi, kültür ve buluşlarda önemli rol oynamıştır. Gemilerle başka coğrafyalara giden insanlar başka kültürleri keşfetmiş ve kültürlerarası bilgi alışverişi süreci gelişmiştir. Gemi yapımına uygun ağaçları içeren ormanlara hakim olma düşüncesi zaman zaman anlaşmazlıklara, savaşımlara bile neden olabilmektedir.

Öte yandan, nispeten yakın yıllarda ateş yakarak cam eritmek ve silah ve diğer aletlerin yapımı için demir eritmek gibi amaçlarla da büyük orman kıyımları yaşanmıştır. Sanayi devrimi sürecinde ise özellikle sürecin öncüsü olan İngilte-

re'de ormanların enerji amaçlı kullanımı, ada ormanlarının sonunu getirmiştir. Bu süreçte enerji kaynağı olarak kömür ve petrolün kullanılmaya başlaması odunun bu amaçla kullanımını bir süre azaltmış olmakla birlikte ormanların enerji amaçlı kullanımı azaltılamamıştır.

İnsanlar ormanın ekolojik nitelikli işlevlerini çok yakın yıllarda anlayabilmiştir. Önceleri bazı ormanların kullanımına kısıtlama getirilmiş, bir süre sonra da *“sürdürülebilir yararlanma”* yaklaşımına geçilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ormanlar yüzyıllar boyunca serbest yararlanma anlayışı ile sınırsız bir kullanıma uğramıştır. Devletin ormanlarla ilgili kararlar alması 150 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti özellikle Kırım Savaşı'ndan (1853-1856) itibaren düştüğü borç batağından kurtulmak için ormanlara sarılmıştır. Ormanlarımız 1870 yılından itibaren kurumsal olarak satılmaya ve devlet hazinesine katkıda bulunmaya başlamıştır.

Gerçekten de ormancılık etkinliklerinin kurumsal ve eğitsel gelişimine, kurumsallaşmasına etkisi olan en önemli siyasal ve ekonomik gelişme Kırım Savaşı'dır. Kırım Savaşı ile başlayan dış borçlar ve bu borçların ödenemez boyutlara ulaşması Osmanlı Devleti'nin ormanlara ilgi duymasının en önemli nedeni olmuştur (Gümü, 2004). Kanımızca dış borçlar sorununun ormancılıkla ilişkisi, bu borçların ödendiği 1930'lu yılların başlarına kadar sürmüştür. Bu nedenle öncelikle devletin ilk kez borçlanmak zorunda kaldığı Kırım Savaşı'nın neden ve sonuçlarının ve dış borçlar konusunun değerlendirilmesinde yarar bulunmaktadır (Gümü, 2018).

Kırım Savaşı, Rusya'nın Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşlarının haklarını bahane ederek Osmanlı üzerine harekete geçmesiyle başlamıştır. Bu hareket Avrupa'daki diğer büyük devletlerin çıkarlarına dokunmuştur. Rusya'nın Prut nehrini geçerek Osmanlı topraklarına girmesiyle endişeye kapılan İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak Rusya'ya karşı bir Avrupa Bloğu oluşturmuşlardır (Özcan, 1998). İngiltere, Fransa ve Sardunya Krallığı yaklaşık 200 bin kişilik kuvvetle Osmanlıyı desteklemiş (Slade, 2012, Palabıyık, 2014) ve sonuçta yapılan savaşta Rusya yenilmiş ve 1856 yılında Paris Antlaşması imzalanmıştır.

Osmanlı Devleti bu savaş kaybetmemiş görünmekle birlikte; savaşın finansmanı konusunda tarihinde ilk kez İngiliz ve Fransızlardan borç alınması (Badem, 2010) ile zaten bozuk olan mali yapısı iyice zayıflamıştır. Savaş sürerken, 24 Ağustos 1854 tarihinde ilk borç anlaşması imzalanarak İngiltere'den 3.3

milyon sterlinlik, arkasından da 27 Haziran 1855 tarihinde 5.5 milyon sterlinlik borç alınmıştır (Özdemir, 2009).

Savaş sonunda imzalanan anlaşma hükümleri çerçevesinde ilan edilen Islahat Fermanı (1856)¹ ile özellikle azınlıkların mali yükümlülüklerinin ortadan kaldırılması da, Osmanlı mali yapısının daha da bozulmasına neden olmuştur.

Osmanlı devleti uzun yıllar boyunca dış borç konusunda tutucu davranmıştır. Hatta dış borç alınmasının bir *“Cihan İmparatorluğu”* olarak görülen Osmanlı Devleti için onur kırıcı olduğu düşünülmüş, şeyhülislamlardan da *“dış borç almanın mekrub olduğu”* yönünde fetvalar çıkarılmıştır (Falay, 1989).

Devletin Kırım Savaşı sırasında milyonlarca altın borca girmesi, savaş sonrasında özellikle azınlıklara tanınan ayrıcalıklarla borçlarını ödeyemez duruma gelmesi sonucunda, başvurulması düşünülen kaynaklardan birisi de ormanlar olmuştur.

Yirmi yıl içerisinde (1854-1875) Osmanlı borçları 200 milyon sterline yaklaşmıştır. Anapara ve faiz ödemeleri ise yıllık 11 milyon sterlin tutmaktadır. Osmanlı'nın tüm gelirleri ise 18 milyon sterlindir. 1876 yılına gelindiğinde Osmanlı borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir (Pamuk, 1988). Borçların ödenememesi sonucunda, kapitalizmin batılı temsilcileri kendi yönetimlerinde olan bir borç idaresi (Duyunu Umumiye) kurup, Osmanlı maliyesi ve ekonomisine hakim olmuşlardır. Böylece Osmanlı ekonomisi sadece ticari hayatta değil, mali kesimde de batı kapitalizminin etkisinden kurtulamamıştır (Şeker, 2007). Artık borçlanma bir alışkanlık haline gelmiştir. Borcun borçla kapatılmaya çalışıldığı bir döneme girilmiş, bırakınız borçların ödenmesini, faizleri bile ödenememiştir. Bütün bunların sonucunda 1881 yılında alacaklı devlet-

1 18 Şubat 1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'ndan çok daha fazla dış amaçlara yönelmişti. *“Üçte ikisi azınlıkların imtiyazlarına, geri kalan kısmı da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yabancıların imtiyazların ayrılmıştı”* (Yerasimos, 2001). Osmanlı Devleti'nde yüz yıllardır hiç olmazsa hukuki anlamda hakim millet olan Müslümanların Islahat Fermanı ile bu ayrıcalıkları ortadan kalkmıştı. Önce Tanzimat Fermanı ve ardından da yayınlanan Islahat Fermanı'yla, Osmanlı Devleti çok önemli bir tarihi dönemece girmişti. Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı gibi teoride kalmayan hemen bütün alanlarda geniş yankısı olan bir belgedir. Avrupa devletlerinin zorlamasıyla ilan edildiği içindir ki, devletin kendi iç işlerin de dahi bağımsız politikalar üretmesine önemli bir darbe niteliği taşır. Bundan böyle bu belge, Avrupa ülkelerinin Türkiye'nin iç işlerine müdahalelerine zemin teşkil edecektir. Hatta bu tarihten sonra Paris Anlaşması'nda öngörülen Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışılmayacağı hükmü hiçbir zaman dikkate alınmamış, Antlaşmaya imza koyan devletler fırsat buldukça Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışarak bir takım iç ve dış olayların çıkmasına neden olmuşlardır (Yeniçeri, 2002).

ler Osmanlı maliyesine çökmüş, Duyunu Umumiye denen bir idare kurularak Osmanlı maliyesi tamamen yabancıların kontrolüne geçmiştir. Bu ekonomik çöküş beraberinde siyasal çöküşü de getirmiş ve ülkemiz siyasal anlamda da bağımsızlığını yitirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin borç sarmalı içerisine girmesi süreci Cumhuriyete kadar devam etmiş ve genç Cumhuriyete büyük bir borç yükü bırakılmasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti dış borç sorunu ile 1933 yılına kadar büyük bir mücadele sürdürmüştür. Kırım Savaşı ile başlayan ve dış borçların ödenmesiyle sonuçlanan 1933 yılına kadarki süreçte ülkemizin ormancılık serüveni ile ilgili olarak yapılacak bütün değerlendirmeler bu mali durum çerçevesinde ele alınmalıdır. Bir taraftan Devlet borçlarını ödemek için ormanları kullanmakta, diğer yandan da bu borç sarmalı devletin ormancılık konusunda istenen ve beklenen çağdaş hamleleri yapmasını engellemektedir.

Zayıf düşen Osmanlı Devleti, sürekli olarak tacize uğramış, iç isyanlar, Avrupalı devletlerin ve Rusya'nın saldırılarından kurtulamamış, böylece başta insan kaynakların olmak üzere bütün kaynaklarını büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu koşullar altında kendisini 28 Temmuz 1914 tarihinde başlayıp 11 Kasım 1918 tarihinde sona eren Avrupa merkezli küresel bir savaşın ortasında bulmuştur. İtilaf Devletlerine (Birleşik Krallık, Fransa Cumhuriyeti ve Rus İmparatorluğu) karşı İttifak Devletleri olarak adlandırılan Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile birlikte dünya savaşına taraf olmuştur. Osmanlı Devleti birçok cephede savaşmış ve bilindiği gibi bu savaş İtilaf Devletleri'nin zaferiyle sona ermiştir. Savaş sonunda Osmanlı Devleti bu devletler tarafından paylaşılmış, bu devletlerin bir piyonu olan Yunanistan tarafından işgal edilmeye başlanmıştır.

İşte vatan tam da bu durumdayken, Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a gelerek bir büyük mücadeleyi başlatmıştır. Bu çalışma, Kurtuluş Savaşı (İstiklal Harbi) olarak adlandırılan bu mücadele ile sonrasında girilen ekonomik bağımsızlık mücadelesinde ormanların rolüne odaklanmıştır.

Ormanlar, İstiklal Savaşı (1919-1922) ve bunu taçlandıran ekonomik kurtuluş savaşının kazanılmasında da önemli rol oynamıştır. Bu iki husus birbirinin tamamlayıcısıdır. Silahla, kan dökülerek kazanılan siyasal bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla taçlandırılmaması, bizi yeniden savaş öncesine döndürebilecekti. Bu nedenle ekonomik kurtuluş savaşının başarılmaması **“Tam Bağımsız Türkiye”** için olmazsa olmazdı. Buna karşın her ikisinin de kazanılması mucizelere bağlıydı. Evet, ne mutlu bize ki Mustafa Kemal Atatürk bunları ger-

çekleştirdi. Bu ikisinin yanında, Mustafa Kemal Atatürk sayesinde bizi diğer Müslüman ülkelerden farklı kılan bir başka gelişme daha yaşandı. Yaşanan iki savaş (askeri nitelikli Kurtuluş Savaşı ile ekonomik nitelikli bağımsızlık savaşı) başarılı olmasaydı, gerçekleşmesi mümkün olamayacak bir gelişme! Türkiye’de fikri hür, vicdanı hür bireyler ortaya çıktı. Dünya çapında bilim adamları, sanatçılar, sporcular yetişti. Bütün bu gelişmeler tam bağımsız Türkiye ve onun özgür bireyler yetişmesine imkan veren ortamı sayesinde gerçekleşti.

Atatürk dönemi ormancılığını iyi anlamak, değerlendirmek için öncelikle Osmanlı dönemi ormancılığını, Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk dönem ekonomi politikalarını iyi kavramak, ilk dönem ekonomi politikalarını anlamak için de Kurtuluş Savaşı’na doğru teşhis koymak gerekir.

Kurtuluş Savaşı batılı ülkelere karşı bağımsızlığı sağlamak için veriliyordu. Ancak, bağımsızlık sonunda ulaşılmak istenilen, büyük ölçüde batılı devletler gibi bir devlet olmaktı. Başka bir deyişle Batıyla, batılı bir devlet olmak için, daha doğrusu özgür ve çağdaş bir ülke olmak için savaşıyordu (Tekeli ve İlkin, 1977).

Mustafa Kemal’i iyi anlamak için, O’nun Samsun’da başlayan, Havza, Amasya ve Erzurum’a, Sivas’a uzanan, Ankara’da uzunca bir duraksamadan sonra İzmir’e ulaşan yolculuğunu takip etmek, onun aştığı bu yolları adım adım aşmak gerekmektedir. O’nun geçtiği dağlardan, geçitlerden geçip, onun kaldığı evlerin, odaların, onun girip çıktığı, onun düşündüğü, konuştuğu yerlerin, yapıların havasını teneffüs etmelidir (Aydemir, 1977). O’nu veya kurtuluş mücadelesinin herhangi bir parametresini ele almak, değerlendirmek için de bu yolda bir yolculuk yapmak, onu takip etmek, her aşamada yaşadığı zorlukları iyi anlamak gerekir.

Milli mücadele kahramanlarından Kazım Karabekir Paşa 15 Kasım 1923 günü İstanbul’da Yüksek Orman Mektebi’nde kendisine *“Fabri Müderrislik”* unvanının verildiği toplantıda *“Biz kurtuluş savaşını ormanlar sayesinde kazandık”* diyerek (Orman ve Av, 1948, Kılıç ve Ok, 2018) ormanların ülkenin bağımsızlığı için feda edilmek zorunda kaldığını net olarak ortaya koymuştur.

Tabii ki Kurtuluş Savaşı sadece ormanlar sayesinde kazanılmamıştır. Savaşın kazanılması tek bir parametreye bağlanacak bir olay değildir. Birçok maddi olanağın da rolü olmuştur. Bandırma Vapuru’nun Kaptanı İsmail Hakkı Durusu’ndan başlayarak savaşın birçok kahramanı vardır. İsmail Hakkı Durusu Samsun yolculuğunu şöylece anlatmaktadır (Mütercimler, 2006):

“Hareketimizden bir gün evvel Paşa beni idareden Harbiye’deki dairesine çağırtmıştı. Gittim ve kabul buyruldu. Seyahatimiz hakkında bazı açıklamalarda bulundular. Gereken cevapları verdim. Ertesi gün öğle üzeri hareket edileceğini ve bu nedenle geminin hazır bulundurulmasını emir buyurdular. Gerçekten de o gün söylenen saatte gemiyi teşrif ettiler. Kontrol heyeti geldi. Hemen hareket edebileceğimizi söylediler. Derhal hareket ettik. Boğaz’dan çıkarken müthiş bir fırtınanın hüküm sürmekte olduğunu gördük. Ne kadar şiddetli fırtına olursa olsun yolumuza devam kararı vermiştik. Böylece yolumuza devam ettik. Heyetimizde yer alanları deniz tutuyor ve herkes birer birer kamaralarına yatıyorlardı. Fakat Paşa bir köşeye dayanmış oturmakta ve kendilerinde doğal bir yetenek olan sakinlikle, korkusuzca ve özgüvenli görünmekteydi. Son süratimiz olan yedi mil ile Karadeniz’in amansız dalgalar arasında yuvarlana yuvarlana İnebolu ve Sinop’a uğrayarak bin türlü zorluk içerisinde bir gün şafak vakti Samsun’a vardık. Ondan sonra meydana gelen olayları doğal olarak kendileri daha iyi bilirler. On dokuz sene sonra o mesut seferimizi bu kadar hatırlayabildim.”

Sonrasında savaşın kazanılmasında rolü olan Samsunlular, Havzalılar, Amasyalılar, Erzurumlular, Sivaslılar ve Mustafa Kemal’in kutsal yolculuğu sırasında O’nu bağrına basan başkaca Anadolulular...

Ya savaşın kazanılmasını ormanlara bağlayan Karabekir Paşa! O olmasaydı Kurtuluş Savaşı başlayabilir miydi? Kolordusunu Mustafa Kemal’in emrine sokan, doğu cephesini sağlam tutan Kazım Paşa, Sivas’a kolordu komutanı olarak atanan Refet Bele, Rauf Orbay, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Fahrettin Altay, aşağıda ayrıntılı olarak bahsedilecek olan Behiç Erkin ve diğerleri...

Mustafa Kemal’in Harp okulundan sınıf arkadaşı Ali Fuat Cebesoy Paşa, Ankara’da 20. Kolordu Komutanı’dır. İngilizleri Eskişehir’e sokmamış, Mustafa Kemal’in gelişi ve Kuvayı Milliye için Orta Anadolu’da sağlam bir bölge oluşturmuştur.

Sonra İsmet Paşa... O İnönü’de düşmanı durdurmasaydı, milli kuvvetlerin bu ilk parıltısı olmasaydı, acaba kurtuluş savaşı başlayabilecek miydi?

20 yaşındaki İzmirli Teğmen Yıldırım Kemal! 26 Ağustos 1922 günü Konya’da hastanede yatmaktadır. Büyük taarruzun başladığını orda duyar. Kalkar yatağından. Cepheye yetişir. Komutanı Fahrettin Altay’a en önde savaşmak, İzmir’e ilk girenlerden olmak istediğini söyler. Uygun görülür. O en öndedir. İki saat sonra şehit olur. 9 Eylül günü İzmir’de babası onu subaylar arasında arar, ancak bulamaz (Altay, 2023).

Savaşın gidişatına etki eden Yüzbaşı Agah Efendi ve Albay Reşat Çigiltepe gibi şehitlerimiz olmasaydı, bu başarı kazanılabilir miydi?

Ya Anadolu kadınları! Onlar milli mücadelede ne büyük bir gayret içerisine girmişlerdi. Mustafa Kemal, Türk kadınının milli mücadeledeki rolünü şöylece ifade etmektedir (Aralov, 2022):

“Milli mücadelede kadınların yaptığı yardım çok büyüktür. Dünyanın hiçbir yerinde Anadolu köylü kadınının emeğinden daha yüksek bir emek gösterilemez. Erkekler cephede düşmana karşı savaşırken, kadınlar tarlaları sürüp ektiler. Ülkenin ekmeğini sağladılar. Kadınlar bu savaşta ve bundan önceki savaşlarda büyük bir rol oynamışlardır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odun kesip getiren, buğdayı pazara götüren fedakar Anadolu kadınıdır. Kucağındaki yavrusuyla, yağmurda, çamurda, soğukta, kağnılarla cephenin cephanesini taşıyan hep onlardır. Hepimiz bu kadınlara daima saygı göstermeliyiz.”

Sakarya Savaşı sürerken Kayseri’de yer alan cephanenin cepheye sevk edilmesi sırasında oluşturulan müfreze, erkekler askerde, Sakarya savaşında olduğu için kadınlardan oluşturulmuş; geceyi Niğde yakınlarında geçiren kadınlar eşkiya saldırısını bertaraf etmiş ve cephane, talimatlar doğrultusunda Ulukışla’ya ulaştırılmıştır (Kansu, 2022). Benzer şekilde Kastamonulu kadınların ve Şerife Bacı’nın en kötü koşullar altında verdikleri mücadele unutulabilir mi?

Şekil 1. Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu kadınları

İnebolulu kayıkçılar da Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasında çok önemli roller üstlenmiştir. Savaşın organize edildiği Ankara ile tek bağlantı noktası olan İnebolu, denizyoluyla gelen askerlerin ve ayrıca İstanbul ve Rusya’dan gelen

mühimmat ve diğer malzemelerin Ankara'ya ulaştırıldığı stratejik bir noktadır. İnebolu'da bir liman yoktur. Sadece küçük ölçekli denizaraçlarının yanaşabileceği bir iskele söz konusudur. İnebolulu kayıkçılar açıkta demirleyen gemilerdeki malzemeleri düşman gemilerinin baskısı altında olmasına karşın kayıklarıyla kıyıya taşımayı başarmışlardır.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasını Çanakkale'de şehit olan vatan evlatlarına da borçluyuz. Onlar, orada başta İngilizler olmak üzere, müttefiklerini hırpalamış, maddi manevi kayıplara uğratmışlardır. Çanakkale'de savaşanlar İstanbul'un bir savaş sonucunda işgal edilmesini önlemeseydiler ya da başka bir ifade ile İstanbul bir savaş ile işgal edilmiş olsaydı, İtilaf Devletleri İstanbul'dan çekilir miydi?

Ya Sovyet Devrimi! 1917 - Bolşevik ihtilali olmasaydı, Kurtuluş Savaşı kazanılabilir miydi? Tirebolu-Harşit Çayı'na kadar Doğu ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ni işgal eden Ruslar bu ihtilalden hemen sonra çekilmiş ve emperyalizme karşı Mustafa Kemal ile ortak bir mücadele başlatmışlardır.

Buna göre, o tarihlerde Sovyet Rusya'yı Türkiye'nin kurtuluş hareketini destekler bir tutumda gören Ankara Hükümeti, bu memleket ile imzaladığı anlaşmalar gereğince, Batı Cephesi'nin ihtiyacı bulunan ikmal maddelerinin Karadeniz limanları üzerinden cepheye ulaşmasını sağlamıştı (Eylül 1920 - Eylül 1923). Ayrıca, Sovyet Rusya'dan sağlanan silah, cephane ve gereçlerin gelenleri de Batı Cephesi'ne gönderilmektedir.

Mütercimler (1992)'in Rus resmi kayıtlarından derlediği bilgilere göre Kurtuluş Savaşı boyunca Sovyet Rusya'nın çeşitli tarihlerde silah cephane yardımlarının miktarları şu şekildedir:

“1920 yazında 6.000 tüfek, 5 milyon kadar tüfek mermisi ve 17.600 top mermisi. 1921 Ocak-Şubat aylarında, 1.000 atımlık top barutu, 4.000 el bombası ve 4.000 şarapnel mermisi ile daha bazı askeri malzeme verilmiştir. 1921 yılı içinde yapılan yardım ise şöyledir: 33.275 tüfek, 57.986.000 tüfek mermisi, 327 makineli tüfek, 54 top, 129.479 top mermisi, 1.500 kılıç, 20.000 gaz maskesi, 3 Ekim 1921 'de de Jivo ve Jutkoy adlı 2 destroyer.”

Tablo 1. Kurtuluş Savaşı Sırasında Rusya'dan Alınan Silah ve Mühimmat (Yerasimos, 1979)

Tarih	Malzemenin Cinsi	Miktarı
15 Ekim 1921-05 Ocak 1922	Top mermisi	26.711 adet
15 Ekim 1921-05 Ocak 1922	Obüs mermisi	10.241 adet
15 Ekim 1921-05 Ocak 1922	Çeşitli cephane	6.102 sandık
15 Ekim 1921-05 Ocak 1922	Mermi	768 sandık
5 Ocak-25 Nisan 1922	Top	9 adet
23 Ekim 1921	Hafif makineli tüfek	9 adet
26 Ekim 1921-05 Ocak 1922	Tüfek	10.296 adet
05 Ocak 1922	Top kama ve nişangahı	44 adet
05 Ocak 1922	Mayın	200 adet
01 Ocak 1922-14 Mart 1922	Çeşitli top hartucu	6.169.103 adet

Mazhar Müfit Kansu (2022), Mustafa Kemal tarafından Erzurum Kongresi'nden itibaren parasal işlerden sorumlu tutulmuştur. Bu sorumluluğu 1920 Şubat ayı sonlarına kadar sürmüştür. Kansu Ruslarla ilişkilerimizin dostane olduğunu, hatta bir aralık Rusya'dan gelen önemli miktarda Rus altınları ile memur maaşlarının verildiğini ifade etmektedir.

Sovyet resmi rakamlarına göre Ankara'ya, Kasım 1921'de bir milyon yüz bin, Mayıs 1922'de üç buçuk milyon altın rublelik para yardımı ile silah yardımı gelmişti. Sovyet Rusya'dan gelen parasal yardımlar yıllar itibarıyla aşağıdaki gibi olmuştur (Şahin ve Yılmaz, 2015).

Tablo 2. 1920-1922 yılları arasında Sovyet Rusya'dan Gelen Parasal Yardımlar

Yıllar	Parasal Yardım Miktarı	Lira Olarak Karşılığı
1920	516.800 Adet Altın Ruble	304.912
	1.000.000 Adet Altın Ruble	590.000
	1.500.000 Adet Altın Ruble	885.000
	50.000 Adet Altın Ruble	29.500
	100.000 Adet Osmanlı Altını	507.000
	Toplam	2.316.412

1921	4.000.000 Adet Altın Ruble	2.360.000
	4.000.000 Adet Altın Ruble	2.360.000
	1.160.000 Adet Altın Ruble	900.000
	240.000 Adet Altın Ruble	141.000
	400.000 Adet Altın Ruble	236.000
	Toplam	5.997.000
1922	1.100.000 Adet Altın Ruble	649.000
	3.500.000 Adet Altın Ruble	2.065.000
	Toplam	2.714.000
Genel Toplam		11.027.412

Ankara Anlaşması ile Adana ve çevresinden çekilen Fransızlar da ellerindeki telsiz istasyonları ile çok sayıda silahı hediye olarak bırakmışlardı. Hindistan Müslümanlarından yüz yirmi beş bin İngiliz lirası yardım gelmişti (Yerasimos, 1979).

Hint Müslümanları, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını engellemek için; hem siyasi, hem maddi, hem de sınırlı da olsa personel desteği sağlamışlardır. Bu bağlamda siyasi destek anlamında özellikle İngiltere üzerinde baskı yapmışlar, Avrupa'da kulis yapmak için delegeler göndermişler ve bu işlerin maddi boyutlarını kendi imkânları ile çözmüşlerdir (Şahin ve Yılmaz, 2015). Kurtuluş Savaşı sürecinde Hint Müslümanlarından (Pakistan halkı ve kurumları dahil) yapılan tüm yardımların toplamı 1.012.773 liradır (156.632 İngiliz Sterlini) (Keskin, 1991).

Türk ordusunun Sakarya'da kazandığı büyük başarıdan sonra, Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması sonucunda Batı Cephesi kuvvetlerinin harp silahı ve gereçleri ihtiyacının bir kısmının da Fransa'dan sağlanabilmesi mümkün olmuştu (Köylü, 2018). Bunlardan da önemlisi, Büyük Taarruz'a hazırlık ve taarruz sırasında önemli işlev gören demiryolu ve trenlerin milli kuvvetlerin eline geçmesiydi.

Temmuz 1922'de Fransa'dan 1500 hafif makineli tüfek alınarak ordumuzun hafif makineli tüfek sayısı birdenbire 2092'ye yükseltilmiştir. Bu çok önemli bir olaydır. Bu ay içinde 48 ağır makineli tüfek ikmal yapılarak bu silahların sayısı da 870'e yükseltilmiştir. Almanya'dan Kasım 1921'de satın alınan 26 tayyareden (uçak) 22'si, Rusya üzerinden Baltık limanına oradan da trenle Novrosiski limanına getirilmiş. Temmuz ayı sonlarına doğru Şahin ve Trabzon

vapurlarıyla ambalaj halinde Trabzon ve Samsun limanlarına (iskele) nakledilmişti. Bunların yedek parçaları da Aydın Reis gambotu ile taşınmıştı. Bu tayyarelerden bir kısmı Samsun'dan cepheye uçarak büyük taarruza yetişmişlerdi. Ayrıca İtalya'dan satın alınan bir adet savaş uçağı 14 Temmuz'da (1921) hava birliklerine katılmıştı. Genel taarruzda cephe birliklerinin lojistik maddeler ihtiyacını daha kısa zamanda ve daha fazla kapasiteye ulaştırabilmek amacıyla yurt dışına sipariş verilmiş bulunan bir buçuk tonluk 140 adet Fransız kamyonu 8 Temmuzda cepheye gelmişti (GKB, 1966).

Ankara antlaşmasından sonra İtalyanların işgal ettikleri yerleri boşaltmalarıyla Anadolu'da Türkler ve Yunanlılar baş başa kalmıştır (Aydemir, 1977). İtalyanlardan 14 Ocak 1922'de 3.320.000 Frank karşılığında (Çelebi, 1999) 97 ton barut ve 4.310.000 adet tüfek mermisi satın alınmıştır (Özalp, 1972). Büyük Taarruz hazırlıkları çerçevesinde yine İtalyanlardan 18 Ekim 1921'de 12 bin takım elbise, 6 bin çadır ve 10 milyon kapsül, ayrıca kesin zamanı belli olmamakla beraber 20 bin çadır alınmıştır. 1922 yılı başlarında da 18 bin çadır, 42 bin matara, 25 bin Alman sırt çantası alınmış, 14 bin çadır için de anlaşma yapılmıştır. Satın alınan bu malzemeler Antalya limanı üzerinden İtalyan Catania şirketinin kamyonlarıyla cepheye nakledilmiştir (Çelebi, 1999).

Ordunun beslenmesi için haftada 184 bin lira gerekmekteydi. Büyük taarruz için gereken para miktarı ise 2.1 milyon liraydı. Bankada Hindistan Müslümanlarının gönderdiği 600 bin lira vardı. Bunun dışında ihtiyaç duyulan 1.5 milyon lira ise Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey (Ata) tarafından Ankara Osmanlı Bankası'ndan borç olarak alınmıştı (Dabağ, 2019).

Bütün bunlar milli mücadelenin sadece ormanlar sayesinde kazanılmadığını göstermektedir. İnönü savaşları, Sakarya Savaşı ve Büyük Taarruz'da şehit olanlar, komutanlar, paşalar, subaylar, erler, gaziler... Sonuç olarak savaşın kazanılması birçok parametreye bağlıdır. Ormanlar bu parametrelerden sadece birisidir.

Başarı tek bir kişiye bağlanacaksa, o bütün parametreleri üstün koordinasyon yeteneği ile bütünleştiren kişiye bağlanabilir: Mustafa Kemal. Ancak O bile başarıyı kendisine bağlamamıştır. 9 Eylül 1919 tarihinde İzmir'e giren süvari kolordusunun komutanı Fahrettin Altay (2023) Paşa Mustafa Kemal'in bu konudaki yaklaşımını şöyle anlatmaktadır:

"Mustafa Kemal 10 Eylül 1922 günü beraberindeki diğer komutanlarla birlikte İzmir'e gelecekti. Sabahleyin erkenden kalkıp onları karşıladım. Mustafa Ke-

mal ve diğer komutanlar Hükümet Konağı'na inerlerken piyadelerimiz de şehre girmeye başlamışlardı. Halk, hükümet meydanına yığıldı ve o vakit ismi "Gazi Paşa" olan Atatürk balkondan halka hitaben bir konuşma yaptı. Gazi Paşa bu konuşması sırasında diyordu ki:

"... Bu başarı millettir."

Sonuç olarak Mustafa Kemal sağlanan başarıyı, bütün bir Türk milletinin başarısı, olarak değerlendirmiştir.

Kazım Karabekir Paşa'nın *"Biz Kurtuluş Savaşı'nı ormanlar sayesinde kazandık"* şeklindeki beyanı ise, ormanların da Kurtuluş Savaşı'nın başarılmış olmasında önemli rol oynadığını anlatma amacı taşıdığı söylenebilir. Paşa, konuşmasında konunun ayrıntılarına girmemiş ve konuşmasına *"Bu bir muammadır. Daha bir zaman muamma olarak kalsın. Onu ati halledecektir."* şeklinde devam etmiştir. Buna göre Karabekir Paşa konunun bilinmeyenlerini (muamma) açıklamamış ve bunun aydınlanması hadisesinin gelecek zamanın (ati) işi olduğunu söylemiştir. Artık konunun aydınlatılmasının zamanı gelmiştir. Bu kitabın öncelikli amaçlarından birisi de Paşa'nın bu sözlerini 100 yıl sonra açıklığa kavuşturmaya çalışmaktır.

Kitapta öncelikle Cumhuriyetin ilan edilmesi öncesindeki gelişmeler ve akabinde de ekonomik anlamda tam bağımsız Türkiye mücadelesinde demiryolları, trenler, kağıt arabaları ve bu ulaşım sistemlerinin işlerliği için ihtiyaç duyulan odun ve ormanlar açısından, ormanlar ve ormancılığın yeri üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Ormanların, Türk İstiklal Savaşı'nın kazanılması ve Cumhuriyetin ilanından itibaren yürütülen ekonomik kurtuluş savaşının başarıya ulaşmasına ve bunların bir bileşkesi olarak günümüze kadar yansımaları olan fikri hür vicdanı hür bireylerin ortaya çıkmasına kadar birçok alanda etkisi olmuştur. Ancak yukarıda da değinildiği gibi ormanların rolünün iyi değerlendirilebilmesi bakımından Mustafa Kemal'i iyi anlamak, onun hangi koşullar içerisinde neler yapmaya çalıştığını iyi görmek gerekecektir.

Atatürk dönemi ormancılığı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihinden başlatılmalıdır. Çünkü meclisin açılmasından itibaren orman konusuyla ilgilenilmiş, ülke ormanlarını ve ormancılığını ilgilendiren bir takım yasal düzenlemeler çıkarılmaya başlanılmıştır.

23 Nisan 1920 tarihi itibarıyla ülkemizde ormancılık etkinlikleri 1870 tarihli Orman Nizamnamesi hükümleri çerçevesinde oluşturulan ormancılık düzeni yürürlükteydi.

BAĞIMSIZLIĞA GİDEN YOL

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde sürekli savaşlar kırsal nüfus için yıkıcı olmuştur. 1862-1919 yılları arasındaki 57 yıl savaşla geçmiş, ortalama 1 milyona yakın insan silah altında tutulmuştur. Batı ülkeleri bu dönem içinde en fazla 12-13 yıl savaşmışlardır. H. Kazgan (1981)'a göre, eğer 1 milyon insan en ilkel şartlarda tarım alanında çalıştırılırdı, 1914'deki Düyun-i Umumiye borçlarının 5 katında bir değer yaratılabilirdi.

Dünya Savaş sonunda tarımsal alanların tahrip olmasıyla birlikte ülkenin gıda ihtiyacı karşılanamaz hale gelmiştir. Buğday üretimi savaş sonunda, savaş öncesi üretimin yaklaşık yarısına düşmüştür. Diğer ürünlerde ise azımsanmayacak düşmeler meydana gelmiştir. Dünya Savaşında tarım kesiminde çalışan nüfusun büyük ölçüde silahaltına alınması ve çift hayvanlarının sayısında meydana gelen azalma, tarım üretimini darboğaza ittiği gibi, bu alanda devletin müdahalesini zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle tarımda çalışma ve ekme yükümlülüğü (mükellefiyeti zirai'ye) getirilmiş, uygulamaya Kurtuluş Savaşı süresince de devam edilmiştir (Yerasimos, 2001).

Osmanlı İmparatorluğu, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasını tetikleyen milliyetçilik akımlarının baş gösterdiği yıllara kadar Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya'yla yakın bir ticari ilişki içerisinde olmuştur. Bu ticari ilişki aslında Osmanlı'nın sanayileşmiş ülkelere mamul madde dışalımını içermektedir. Osmanlı'da hammadde sorunu çekilmezken mamul ve yarı mamul ürünlerin sıkıntısı oldukça artmıştır. Osmanlı bu ülkelere hammadde ihraç ederken bunun karşılığında işlenmiş madde ithal etmiştir (Şahin ve Yılmaz, 2005).

I. Dünya Savaşı'nın galip (İtilaf) devletleri, antlaşma hükümlerine dayanarak Musul, İskenderun, İstanbul ve Çanakkale boğazlarını ve daha sonra da Trakya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerini işgal etmişlerdi. İngilizler, Musul petrollerine uzanmışlar ve petrolce zengin olan bu bölgeyi işgal etmişlerdi. Fran-

sızlar, Suriye'nin kuzeyindeki büyük bir toprak parçasını (Çukurova'yı ve başka yerleri), İtalyanlar Konya'ya kadar uzanmak üzere Antalya'yı ellerine geçirmişlerdi. Doğuda İngilizler, Güneydoğu Anadolu'yu Türkiye'den ayırmayı düşünüyorlardı. Nihayet Batılı emperyalistler, Samsun'dan Trabzon'a kadar uzanan zengin bölgeyi ellerine geçirmeyi ve orada sözüm ona bir **"Pontus Devleti"** kurmayı tasarlıyorlardı (Aralov, 2022). İstanbul'da oturan Sultan Halife kendi sarayının sınırlarını dahi aşacak güce sahip değildi. Düşmanlar işgal edilen yerleri kendi anavatanına katmak ve bir daha da hiç çıkmamak amacıyla yerleşiyordu (Eroğlu, 1981).

Osmanlı İmparatorluğu'nda general rütbesine yükselmiş bulunan Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı'nın çok acı şekilde sonuçlanacağını başlangıçtan beri biliyordu. Bu sonuç geldi, çattı. Osmanlı imparatorluğu, müttefikleri ile birlikte yenilgiyi kabul etti. Mondros ateşkes antlaşması 30 Ekim 1918 de imzalandı. O zamanki düşmanlarımız İtilaf Devletleri, yurdumuzu işgale başladılar. 1919 yılının ilk beş ayında artık Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı, tamamen şüpheli bir duruma düşmüştü. Bu sırada alınan bir karar ile Mustafa Kemal, Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya gidiyordu. O ümitsiz günlerde ve Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerinin hemen ertesi günü, 16 Mayıs 1919 gecesi, Mustafa Kemal, karargahı ile birlikte İstanbul'dan ayrılmış ve 19 Mayıs sabahı Samsun'a ulaşmıştır (Ardıç, 1985).

Bu süreçte Anadolu, İngiliz, Fransız ve İtalyanlar tarafından paylaşılmıştır. Yunanlıların kendilerine vaat edilen İzmir yöresini ele geçirmek üzere İngiliz, Fransız ve hatta Amerikan savaş gemilerinin koruması altında, 1919 Mayıs'ında İzmir'e çıkmasıyla Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki Türk Kurtuluş Savaşı başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a görevlendirilmesini takiben, Padişah Vahdettin, Sadrazam Damat Ferit ve diğer siyasi, askeri yetkililer ile görüşür. 16 Mayıs 1919 tarihinde ise beraberinde karargâh heyeti (17 Subay ve iki kâtip)² ve Sivas'taki 3. Kolordu Komutanlığına atanan Refet Bey (Bele) olmak üzere, heyete tahsis edilen Bandırma vapuruyla Samsun'a hareket etmişlerdir (Jaschke, 1982, 1989).

2 Kurmay Albay Refet Bey (Bele)/3. Kor. Kumandanı, Kurmay Albay Manastırlı Kazım Bey (Dirik) / Müfettişlik Kurmay Başkanı, Dr. Albay İbrahim Tali Bey (Öngören) / Müfettişlik Sağlık Başkanı, Kurmay Albay Mehmet Arif Bey (Ayıcı) / Kurmay Başkan Yardımcısı, Kurmay Binbaşı Hüseyin Bey (Gerde) / Kh. Erkan-ı Harbiyesi İstihbarat ve Siyaset Şb. Müdürü, Topçu Binbaşı Kemal Bey (Doğan) / Topçu Komutanı, Dr. Binbaşı Refik Bey (Saydam) / Sağlık Bşk. Yrd., Yüzbaşı Cevat Abbas (Gürer) / Başyaver, Yüzbaşı Mümtaz (Tünay) / Kurmay Mülhâkı, Yzb. İsmail Hakkı (Ede) / Kurmay Mülhâkı, Yzb. Ali Şevket (Öndersev) / Emir Subayı, Yzb. Mustafa Vasfi (Süsoy) / Karargâh Komutanı, Ütgm. Hayati / Kur. Bşk. Emir Sb.-Müfettişlik Kalem Amiri, Ütgm. Arif Hikmet (Gerçekçi) / Kur. Mülhâkı-3. Kor. Yaveri, Ütgm. Abdullah / İaşe Subayı, Tgm. Muzaffer (Kılıç) / Müfettişlik İkinci Yaveri, Birinci Sınıf Kâtip Faik (Aybars) / Şifre Katibi, Dördüncü Sınıf Katip Memduh (Atasev) / Şifre Katibi Yardımcısı.

Hiç kimse 16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan hareket eden Bandırma vapurunun bir ülkenin kaderi üzerinde nasıl bir rol oynayacağını bilmiyordu. Mustafa Kemal ve arkadaşlarını taşıyan ve direğinde **“Ordu Komutanlığı Bayrağı”** dalgalanan Bandırma Vapuru, 19 Mayıs'ta sabah saat 6-7 arası Samsun'a gelir (Aktaş, 1973). O sırada Mustafa Kemal 38 yaşındadır. Mustafa Kemal ve arkadaşları Samsun'da, yapımcısı olan Fransız şirketinin adını taşıyan Reji İskelesi'nden karaya çıkarlar. Reji, Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemizin açık ara ilk sırada yer alan ihracat kalemi olan tütün konusunda, 1883 yılında Osmanlı tütünlerinin dahili tekeli 40 yılı aşkın bir süreyle yöneten, elde ettiği gelirden Duyun-u Umumiye ve Hükümet'e de pay veren (Altun, 1995) sömürgeci bir şirketin adıydı. Yani Mustafa Kemal'in kurtuluş mücadelesine ilk adımı, garip bir tesadüf olacak ki, mücadelesini başlatacağı emperyalizmin sembol şirketinin iskelesinden olmuştu.

Aslında Mustafa Kemal ve beraberindeki heyetin İstanbul'dan hareketleri ve Samsun'a ulaşması Yunanlıların İzmir'e çıkışının yarattığı **“İzmir Faciası”** denilen olayın gölgesi altında dikkatlerden kaçmıştır (Ökte, 2019)

Samsun'da özel bir karşılama olmamıştır. Zaten o zaman bir sancak merkezi olan Samsun'da, sancağın yönetiminden sorumlu olması gereken bir **“mutasarrıf”** yoktu. Yetkili bir askeri birlik komutanı da yoktur. Şehirde 200 kişilik bir İngiliz işgal kuvveti bulunmaktadır. Pontus eşkıyaları ise, sokaklarda kol gezmekte ve dolayısıyla Samsun güvenli bir yer değildir (Aydemir, 1977). Mustafa Kemal ve arkadaşları Samsun'da kendilerine ayrılmış olan **“Mintika Palas”** oteline yerleşirler.

Şekil 2. Mintika Oteli (Hasan Buldu)

Milli Mücadele başında, merkezi idare şu yönetim birimlerinden oluşuyordu:

1. Vilayet: Bu günkü il karşılığıdır. Vilayetlerin başında en büyük mülki amir olarak vali bulunmaktadır.
2. Liva: Vilayet ile kaza arası bir idari bölünmedir. Livaların başında mülki amir olarak mutasarrıf bulunmaktadır. Bu yüzden livalara mutasarrıflık ta denilmektedir. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesinden kalma bir alışkanlıkla Liva karşılığı “**Sancağ**” kelimesi de kullanılmaktadır. Livalar bağlı oldukları otoriteye bağlı olarak iki bölüme ayrılmaktadır:
 - a. Mülhak Livalar: Bunlar vilayetlere bağlı livalardı ve mutasarrıfları validen emir alırdı.
 - b. Müstakil Livalar: Bu livalar doğrudan doğruya Dahiliye Nezareti’ne bağlıydılar ve mutasarrıfları da valininkine benzer bir statüde idi.
3. Kaza (İlçe), Nahiye (Bucak, Belde) ve Karye (Köy) takip etmekteydi.

Mustafa Kemal Samsun’a çıktığında Samsun merkezli Canik Livası (Sancağı) müstakil bir liva idi. O, Samsun’a 3. Ordu Müfettişi³ olarak gelmiştir. O sırada 3. Ordu Merkezi Samsun’dur. Üçüncü Ordu, On Beşinci Kolordu (Erzurum) ve Üçüncü Kolordu’dan (Sivas) oluşmaktadır. Sorumluluk alanı, Sivas, Trabzon, Erzurum ve Van vilayetleri ile iki müstakil livayı (Erzincan ve Canik (Samsun) mutasarrıflığı) içermektedir (Bostancı, 2016; Bıyıklıoğlu, 2023). Bununla birlikte Sadrazam Damat Ferit valilik ve bağımsız mutasarrıflıklara çektiği bir telgrafta “**Mustafa Kemal Paşa’nın sadece Üçüncü Ordu Müfettişi olarak görev yapmayacağını, görev bölgesinde ve bu bölge çevresinde bulunan vilayetler (valilikler) ile de ilişki içinde olacağı ve gereğinde emir vermeye yetkili olduğu**” bildirilmiştir (Kansu, 2022) . Mustafa Kemal Paşa, Samsun’da ilk olarak; Sivas, Van, Erzurum, Trabzon, Ankara, Kastamonu, Mamuretilaziz (Elazığ), Diyarbakır Vilayetleriyle Erzincan Müstakil mutasarrıflığına; Erzurum’da 15. ve Ankara’da 20. Kolordu Komutanlıklarına; “**Samsun’da birkaç gün kalacağım.**

3 Osmanlı Devleti’nde çeşitli idari ve askeri birimlerde müfettişlik teşkilatına geçiş, bir ihtiyacın sonunda ortaya çıkmıştır. Osmanlı Ordusunda müfettişlik uygulamasına Mahmut Şevket Paşa’nın Hareket Ordusu ile İstanbul’a hâkim olmasından sonra geçilmiştir. Ordu müfettişliği uygulaması, bundan böyle Osmanlı Harbiye ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetlerinin benimsediği ve olağanüstü durumlarda uygulamaya koyduğu bir yöntem olmuştur. Nitekim Osmanlı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’nin 9 Temmuz 1910 tarihinde kabul ettiği “**Teşkilat-ı Askeriye Nizamnamesi**” ile ordu komutanlıkları kaldırılıp yerlerine ordu müfettişlikleri kurulmuştur (Bostancı, 2016).

Memleket asayışı hakkındaki bilgi ve değerlendirmelerinizi, mevcut ise sebeplerini ve etki derecelerini, alınması gerekli tedbirleri bildirmenizi rica ederim,” şeklinde bir telgraf çekmiştir (GKB, 1953) Böylece, Samsun’da çok az bir süre kalacağını, asayiş durumu ve alınacak tedbirlere ilişkin görüşleri öğrenmek istediğini ifade etmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’da bulunduğu sürede Sadarete ve Genelkurmay’a gönderdiği raporlar, ağırlıklı olarak bölge asayışıyla ilgili gibi görünüyorsa da, bunların ilk anda göreve bağlılığının bir göstergesi mahiyetinde olduğu değerlendirilmektedir. Söz konusu çalışmalar ve gönderilen raporlarda geleceğe ilişkin yapmayı düşündükleri ustalıklı gizlenmiş, özellikle Samsun ve çevresindeki İngiliz istihbarat unsurlarının kuşku duymaları önlenmiştir (Ökte, 2019).

Samsun’da işlerin sağlam adımlarla yürümesi için ilk önce en yakın askeri birliğin ele geçirilmesi gerekiyordu. Mustafa Kemal Samsun’da yer alan 15. Tümen Komutanının kendi düşünceleri doğrultusunda olmadığını hemen anlamış, onu görevden alarak, tümen komutanlığı görevine vekaleten beraberinde Sivas Kolordu Kumandanlığı için getirdiği Albay Refet Bey’i (Refet Bele) getirmiştir (Dinamo, 1970; Aktaş, 1973). Yukarıda da ifade edildiği gibi Mustafa Kemal Paşa Samsun’a geldiği sırada, livada yetkili bir mülkî yönetici bulunmuyordu. O, geçici bir tedbir olmak üzere, kendisiyle birlikte Samsun’a gelmiş bulunan 3. Kolordu Kumandanı Refet Bey’i mutasarrıf vekilliğine atadı. Fakat yönetimi önem gösteren bir livanın vekâletle, yetkili ve deneyimli olmayan, hatta ondan da öte daha önemli bir görevi bulunan biriyle doldurulması yerinde bir karar olamazdı. Onun için yetkili ve dirayetli bir mutasarrıfa ihtiyaç vardı. O mutasarrıf da Hamit Bey oldu. Mustafa Kemal’in mutasarrıf atama yetkisi yoktur. Buna karşın Harbiye Nezaretine başvurarak Refet Bey’in de geçmişte ilişkisi olan Hamit Bey’in Canik mutasarrıflığına tayinini istemiştir. Zamanın Harbiye Nazırı Cevat Paşa, Hamit Bey’le görüştüktan sonra onun da onayını alarak bu atamayı gerçekleştirmiştir (Akbulut, 1994).

Mustafa Kemal Samsun’a çıktığında Belediye Başkanı’nı da ziyaret edecektir. Ancak belediye önünde bir faciayla karşılaşır. Ayak parmakları patlak postallardan dışarı fırlamış, üstü başı paramparça, açlıktan avurtları çökmüş, gözlerinde umutsuzluğun iki uçurum gibi derinleştiği bir Türk askeri görür. Ne var ki O, paşayı görmüyor, bayağı yüksek sesle ağlıyordu. Belediyesinin ve askeri gücünün kasası tamtakır olan çileli Samsun, bu, yolda kalmış çilekeş askere yardım edecek durumda değildi. Belli ki bu askerin memleketine dek gidecek parası yoktu. Nerden terhis edilmişse, ortada bırakılmış sayısız askerciklerden birisiydi. Sesli sesli ağlıyordu. Bu ağlayış tonunda, umutsuzluk ve çaresizlik

ğın acı izleri seçiliyordu. Mustafa Kemal bütün bunları bilmekle beraber onun önünde durur:

“-Asker ağlamaz, arkadaş, dedi. Sen ne ağlıyorsun?”

*Askercik Mustafa Kemal'i duyunca irkilir. Başını kaldırır. Bu sesi ve yüzü tanı-
mıştır. Bu, Çanakkale'deki kumandanı Miralay Mustafa Kemal'dir. Şaşkınlıkla
kafasını kaldırır ve:*

*-Düşman memleketi bastı. Hükümet beni terhis etti. Silahımızı elimizden aldılar.
Toprağıma giren düşmanı şimdi ben ne ile öldüreceğim. Diye cevaplandırır.*

Mustafa Kemal derin ve tatlı sesiyle:

Üzülme çocuğum, gel benimle, der.

Sonra yanındaki Cevat Abbas beye;

*Cevat Bey, biraz sonra fırka (tümen) karargahına gittiğimizde Binbaşı Mah-
mut Ekrem beye söyle, bu çocuğu tepeden tırnağa silahlandırırsınlar. Bu bizim
yeni ordumuzun ilk askeridir.*

*Evet, yeni elbiseler giydirilen ve silah verilen asker yeni ordunun ilk askeri ol-
muştur ve Mustafa Kemal ve arkadaşlarının ikametine ayrılan Mıntıka oteli-
nin kapısında nöbet tutmaya başlamıştır” (Dinamo, 1970).*

Mustafa Kemal'i Samsun'da bir İngiliz yüzbaşı ziyarette gelir. Yüzbaşı, Mustafa Kemal'in Samsun'a geldiğini, kendisiyle Sancak içindeki genel durumu görüştüğünü, denetimlerde bulunmak ve asayiş sağlaması için iç kesimlere gideceğini rapor eder (Şimşir, 1973). Mustafa Kemal, 23 Mayıs'ta Havza Kaymakamı Fahri Bey'e böbreklerinin rahatsızlığından dolayı Havza kaplıcalarından yararlanmak için oraya geleceğini; Harbiye Bakanlığına da, bazı vilayetlerde incelemeler yapmak ve gerekli önlemleri almak üzere karargahını geçici olarak Havza'ya nakledeceğini bildirir (Jaschke, 1982).

Mustafa Kemal ve arkadaşları için, bir kıyı kenti olan Samsun güvenli değildir. Samsun'da müttefikimiz Almanlardan kalan bir külüstür Benz marka bir otomobil vardır (Dinamo, 1972). 25 Mayıs 1919'da *“Mıntıka Palas Kapısı'nda duran bu otomobil ve “yaylı” denilen at arabaları Mustafa Kemal ve arkadaşlarını alarak sessiz sedasız Samsun'u terk ederler”* (Jaschke, 1982; Aktaş, 1973). Otomobile Mustafa Kemal, Dokuzuncu Ordu Kurmay Başkanı Kazım (Dirik), Sağlık Kurulu Başkanı Refik (Saydam) Bey ve Doktor İbrahim Tali

Bey binerler. Diğerleri ise “*yaylı*” diye tabir edilen atlı arabalara binerler ve Havza’ya doğru yola çıkılır. Otomobil eski olmakla birlikte, yaylılardan daha hızlıdır. Saatte 5-10 kilometre yol alabilmektedir. Öğleye doğru Kavak’a ulaşırlar. Nahiye binasında dinlendikten sonra (Şapolyo, 1944; Aktaş, 1973), ileri gelen beş-on köylü ile görüşerek, “*Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” kurmalarını ve konu hakkında kendisine bilgi vermelerini isteyerek Kavak’tan ayrılırlar (Şapolyo, 1944). Yollar bozuk ve çamurludur. Otomobil zorlukla ilerlemektedir. Otomobil her durduğunda Paşa aşağıya inip, yolda rastladıkları köylülerle konuşmaktadır (Aktaş, 1973). Havza yolunda birkaç defa arızalanan otomobil “*Karageçmiş*” köyü yakınlarında bozulur. Yoğun ormanla kaplı bir alanda kalakalırlar. Vasıta bulmak için köye doğru yönelirler. Mustafa Kemal yolda yanındakilere “*Dağ Başını Duman Almış*” marşını bilip bilmediklerini sorar. Bilmedikleri anlaşıncı, Mustafa Kemal Paşa’nın eşliğinde marşı okumaya başlarlar. Bu arada araba onarılır ve arkalarından yetişir. Mustafa Kemal’den öğrendikleri marş eşliğinde yeniden yola koyulurlar (Aktaş, 1973, Dinamo, 1972).

Marş, “*Dağ Başını Duman Almış / Gümüş Dere Durmaz Akar / Güneş Ufuktan Şimdi Doğar / Yürüyelim Arkadaşlar...*” şeklinde devam etmekteydi.

Köye varıncaya kadar bu marşı söylerler. Evet, marş güzeldi. Ancak marşta geçen, “*güneşin ufuktan doğacağı*” hadisesine sadece Mustafa Kemal inanmaktaydı. En yakınında yer alanlar bile kurtuluş, bağımsızlığa inanmıyorlardı.

Büyük bir ümitsizlik vardı. Şapolyo (1944) ve Aktaş (1973) Mustafa Kemal’in Havza’da yaptığı konuşmasında, ümitsizliğe yer olmadığını ifade ederken, vatanın kurtuluşunun, gerekirse vatanın son ferdinin ölmeyi göze almasına bağlı olduğunu, vurguladığına işaret etmektedir.

Mustafa Kemal Paşa; İzmir’in ardından Aydın ve Manisa’nın da Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine, 28 Mayıs 1919’da valilere ve bağımsız muhtarlıklara, Erzurum’da 15., Diyarbakır’da 13. Kolordu komutanlıklarına, Konya’da Ordu Müfettişliği’ne bir genelge göndermiştir. Bu genelge ile ilgililerin işgallerden bilgisinin olmasının yanı sıra, işgallerin protesto edilmesi, gösteri ve toplantılar yapılması, hükümet nezdinde halkın tepkisinin gösterilmesi, kayıtsız kalınmaması gerektiği bildirilmiştir (Atatürk, 2005).

İzmir’in işgali ve işgale karşı koymanın İstanbul Hükümetince kabul görmemesi nedeniyle, düzenli ordu birliklerinin duruma açıkça müdahale etmesini zorlaştırmıştır. Bu mücadelenin Kuvayı Milliye’nin örgütlenmesi şeklinde yapılması düşüncesi hayata geçirilmeye başlanmıştır. Batı Anadolu’daki direniş

hareketinin ortaya çıkması, halkın örgütlenmesi, silahlı birliklere dönüştürülmesinde bölgede görev yapan komutanların birinci derecede etkileri olmuştur (GKHDB, 1975; Apak, 1990; Gürler, 1996). Kırk ay süren Kurtuluş Savaşı'nın ilk 11 aylık dönemi Anadolu'nun devletsiz ve hükümsüz yönetildiği dönemdir. 15 Mayıs 1919-23 Nisan 1920 tarihleri arasında Anadolu'da düşmanla mücadele eden, işgale yakın bölgeleri yöneten, yarı örgütlenmiş direniş birliği **"Kuvayı Milliye"** olmuştur. İzmir'de işgalin ardından ilk on beş gün içinde herhangi bir direniş olmamıştır. Ancak ilk 15 gün içinde Aydın, Ayvalık ve Ödemiş'in işgal edilmesi, halkta birlik ve beraberliğin oluşmasına neden olmuştur. Yunan ordusuna karşı ilk silahlı direniş 29 Mayıs 1919'da Ayvalık'ta 172. Alay Komutanı Ali Bey komutasındaki 24 subay ve 15 askerden oluşan birlik tarafından yapılmıştır. Sivil milis güçlerinden oluşan ilk silahlı direniş ise 31 Mayıs 1919'da Ödemiş'te Yüzbaşı Tahir Bey komutasında olmuştur. Ege bölgesindeki ilk Kuvayı Milliye birlikleri de Ayvalık, Aydın, Soma, Akhisar ve Salihli'de kurulmuştur (Özalp, 1988).

Havza'dan sonra Mustafa Kemal ve arkadaşları 12 Haziran 1919 tarihinde akşamüstü saat 17 gibi Amasya'ya ulaşırlar. Belediyeye gidilir. Orada belediyenin balkonundan Mustafa Kemal halka karşı ilk konuşmasını yapar. Balkondan konuşan adam, artık ne padişahın kulu, yaveri ne de sadece bir askerdir (Aydemir, 1977).

"Amasyalılar!"

Padişah ve hükümet, itilaf devletlerinin elinde esirdir. Memleket elden gitmek üzere. Bu kötü duruma çare bulmak için sizlerle işbirliği yapmaya geldim.

Amasyalılar!

Düşmanlarımızın Samsun'dan yapacakları herhangi bir çıkartma hareketine karşı, ayaklarımıza çarıklarımızı çekecek, dağlara çekilecek, vatanımızı en son kayasına kadar müdafaa edeceğiz..."

Amasyalılar galiba bu sözleri bekliyorlardı. Meydan dalgalandı. Amasya'da hava birden değişmişti (Aydemir, 1977).

Mustafa Kemal Paşa, daha sonra Kurtuluş Savaşı'nda birlikte hareket ettikleri Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Rauf Bey (Orbay), Refet Paşa (Bele) ve Kazım (Karabekir) Paşa'nın da görüş ve düşüncelerini de alarak bir bildiri hazırlamıştır. Tarihimizde **"Amasya Tamimi"** olarak geçen bildiri, 22 Haziran 1919 tarihinde Kolordu Komutanlıklarına, Valiliklere, Kaymakamlıklara gizlilik kaydıyla gönderilmiştir. Bildiride yer alan konular aşağıdaki gibidir (Kocatürk, 1983):

- a) *Yurdun bütünlüğü ve milletin istiklali tehlikeye düşmüştür. Hükümet sorumlulukla hareket etmemektedir. Milletin istiklali yine milletin azmi ve kararıyla kurtulacaktır.*
- b) *Milletin geleceğini belirlemek için bir milli kongrenin toplanması zorunlu hale gelmiştir.*
- c) *Komutanlar görevlerinden ayrılmayacaklar, ancak görevinden alınanlar olursa yeni atananın milli mücadeleyi destekleyen ve güvenilir olması durumunda komutanlığı devredecektir.*

Mustafa Kemal Paşa yine bu tamimle; Sivas'ta en kısa sürede milli bir kongrenin yapılacağını ve bunun için bütün vilayetlerin her livasından (sancak) milletin güvenine mazhar olmuş 3 temsilcinin hemen yola çıkarılması gerektiğini bildirmiştir.

Yine aynı tamimle Doğu adına 10 Temmuz'da Erzurum'da toplantı yapılacağı, Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetlerince seçilen temsilcilerin Erzurum'a doğru yola çıktıkları belirtilmiştir (Atatürk, 2005). Ardından Erzurum'da kongre hazırlıklarına başlanması ve İstanbul Hükümetince Samsun'dan itibaren çalışmalarını izlenen Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a çağırılması üzerine Paşa görevinden ayrıldığını ve askerlikten istifa ettiğini bildirmiştir (Kocatürk, 1983).

Erzurum Kongresi 23 Temmuz - 07 Ağustos 1919 tarihleri arasında yapılmıştır. Kongreye Trabzon, Erzurum, Sivas, Bitlis ve Van illerinden gelen 56 delege katılmıştır. Kongreyi geçici başkan Erzurum delegelerinden Hoca Raif Efendi açmış, yoklamanın ardından Mustafa Kemal Paşa kongre başkanlığına getirilmiştir. Kongre'de alınan bazı kararlar aşağıya çıkarılmıştır (Çiçek, 1991):

- a) *Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür, parçalanamaz.*
- b) *Yabancı işgaline ve müdahalesine karşı, millet hep birlikte direniş gösterecek ve yurt savunmasında bulunacaktır.*
- c) *İstanbul Hükümeti vatanın bağımsızlığını sağlayamadığından geçici bir hükümet kurulacak, bu hükümet milli kongre tarafından seçilecektir.*
- d) *Manda⁴ ve himaye kabul edilmeyecek,*

4 **Manda** (Fransızca: Mandat, İngilizce: Mandate), Fransızca olan manda sözcüğü "**yetki, görev**" anlamına gelmektedir. Yetki verilen bir ülkenin yönetiminde yer almak anlamında kullanılmaktadır.

e) Sömürgecilik amacı olmayan ülkelerden teknik, ekonomik ve sanayi yardımı kabul edilebilecektir.

Erzurum Kongresi sivil bir hareketin başlangıcı olması açısından bir dönüm noktasıdır. Mustafa Kemal'in bütün bir toplumu arkasına almak konusundaki temel ilkesinin başlangıcını oluşturmaktadır. Artık Anadolu'da siyasal bir irade ortaya çıkmaktadır.

Mustafa Kemal ve arkadaşları 29 Ağustos 1919 tarihinde Erzurum'dan Sivas'a hareket edecektir. Ancak para yoktur. Büyük bir sorun yaşanır. Buna karşın Erzurum'da Müdafai Hukuk Cemiyeti üyesi emekli Binbaşı Süleyman Bey tasarruf ettiği 900 lirayı vererek bu sorunun çözülmesini sağlamıştır. Elde karoserleri berbat durumda, körükleri yırtık, lambaları da olmayan çürük çarık üç otomobil vardır. Güneşte idare edilebilir ancak yağmur durumunda işler kötü olacaktır. Sonuç olarak 3 otomobil ve üç atlı arabadan oluşan bir seyahat kafilesi olarak yola çıkılır. Erzurum halkı ve Kazım Karabekir bu heyeti büyük bir ümit ve coşkuyla uğurlar. Binbir güçlük çekilir, Mustafa Kemal hastalanır, ateşlenir, ama yola devam edilir. 2 Eylül akşamı Sivas'a ulaşılır. Sivas halkı Mustafa Kemal ve arkadaşlarını vilayetin 5 km dışında, Vali Reşit Paşa da Kongre'ye tahsis edilen Sultani binasının kapısında karşılamıştır (Kansu, 2022).

SİVAS KONGRESİ

Sivas Kongresi, Mustafa Kemal'in belirlediği ve her türlü engeli aşarak Sivas'a ulaştığı günün sonrasında toplandı. Erzurum'dan itibaren yanında olan eski Bitlis Valisi Mazhar Fuat (Kansu) (2022) bu kongreyi **"Milli Tarih'in Büyük Türk Ronnesansı, İhtilal ve Kurtuluş Kongresi"** olarak anmakta ve kongrenin, milli ihtilal, savaş, kurtuluş, devrim, cumhuriyet devrini getiren vatan bütünlüğünün temelini atıldığı bir dönüm noktası, olarak tarihteki yerini alacağını ifade etmektedir.

Sivas Kongresi 4 Eylül Perşembe günü saat 14'te açılacaktır. Kongre öncesinde Mustafa Kemal'in öteden beri tanıdığı birisi olan Eskişehir Delegatesi Hüsrev Sami Bey, Mustafa Kemal'e, Rauf Bey ve diğerlerinin önceki akşam Bekir Sami Bey'in evinde özel bir toplantı yaparak Mustafa Kemal'i kongre başkanı yapmamaya karar vermiş olduklarını söyler. Mustafa Kemal, Hüsrev Bey'in söylediklerine inanmaz. Onu, yanlış sözler söylenmesinin yanlış yorumlara yol açacağını söyleyerek, uyarır.

Kongre öncesinde salona doğru ilerlerken Rauf Bey ile karşılaşır. Ona:

"Kimi başkan yapalım?" diye sorar.

Rauf Paşa, hemen hemen coşkulu bir sesle, o andaki durumundan önceden söylemeye hazırlanmış olduğu anlaşılan bir tutum ve kesin bir dille:

"Sen başkan olmamalıydın!" diye cevap verir.

Böylece Hüsrev Sami Beyin verdiği haberin doğru olduğunu anlayan Mustafa Kemal, Rauf Bey'e dönerek:

"Anladım, Bekir Sami Bey'in evinde aldığınız kararı bildiriyorsunuz bana!" der ve karşılık beklemeden kongre salonuna girer (Dinamo, 1967; Aktaş, 1973; Kansu, 2022).

Mustafa Kemal'in Sivas'ta kongre başkanı olması istenmemektedir. Bunu yakın arkadaşları bile istemez. Çünkü kongre başkanı olursa izleyeceği politika bellidir: *"Ya istiklal ya ölüm"* diyecektir. İstiklalin başarılacağına kimse inanmamaktadır ve yine kimse ölmek de istememektedir. Bu nedenle bir ara formül aranmaktadır. Herkes Amerikan mandasını en doğru yol olarak görmektedir.

ABD Başkanı Wilson tarafından 8 Ocak 1918'de yayınlanan Wilson İlkele-ri'nin 12. maddesi Osmanlı aydınlarına ümit vermişti (Cevizliler ve Akbulut, 2020). Ulusların kendi geleceklerini belirleyebilme hakkından ve Türklere güvenilir bir egemenlik hakkı tanınmasından söz eden bölümler, ABD mandası fikrini ortaya çıkardı ve ABD desteği ve mandası fikrini cazip kıldı. Bu dönemde ABD, İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci ve emperyalist bir ülke sayılmamaktaydı. ABD Başkanı Wilson'da idealist biri olarak tanınmaktaydı. ABD'ye karşı olan bu güven, ABD mandasının bir kaynağı oldu (Tevetoğlu, 1988). Wilson Prensipleri Cemiyeti de bu süreçte kurulacaktı. Kurucuları arasında, Halide Edip Hanım, Refik Halit, Ali Kemal, Celâl Nuri, Necmettin Sadık, Ahmet Emin, Yunus Nadi Beyler gibi dönemin aydın portreleri vardı (Tunaya, 1986).

Sivas Kongresinin ana tartışma konusu mandadır. Aslında İstanbul'da da manda tartışılmaktadır. İsmet İnönü'nün 1 Haziran 1919 tarihinde İstanbul'da Kazım Karabekir'e yazdığı mektupta, İstanbul'da uzun zamandan beri zamanın yıldızlı hapı haline gelen *"manda"* konusunun; hangi mandanın tercih edilmesi gerektiğinin tartışıldığına, İngiliz veya müştereken İngiliz – Fransız mandasını isteyenlerin çoğunlukta olduğuna; kendisine yakın olanların ise, Amerikan mandası üzerinde durduklarına değinmektedir (Aydemir, 1977).

Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları da itilaf devletlerine karşı bir başarı sağlanacağından ümitli değildir (Aralov, 2022). *"Kötünün iyisi"* olarak Amerikan mandasını şiddetle savunmuşlardır. Ancak Mustafa Kemal kararlıdır. Amerikan mandasına yönelik eğilim ile alay etmiş ve bu yöndeki teklifleri şiddetle reddetmiştir. Sonuçta kongre başkanlığını bırakmamış ve bütün kongre üyelerini istiklal ülküsü etrafında birleştirmeyi başarmıştır.

Albay Rafet Bey (Bele) Sivas Kongresi'nde Amerikan mandasını savunan uzun bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında neden bu yolu tercih ettiği tutanaklardan kısım kısım alınarak aşağıda verilmektedir (Dinamo, 1967):

"Bizim Amerika mandasını tercih etmekten maksadımız bütün cemiyetleri esir eden, kalpleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin

milletlerin vicdanlarına riayetkar (saygı gösteren) Amerika'yı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para meselesi değildir.

Laf itibarıyla manda ve istiklal birbirine mani şeyler değildir. Yalnız eğer biz hakikatte kuvvetli olmayacak olursak, işte o zaman mandanın altında eziliriz, işte o zaman manda bizim için muhilli istiklal (bağımsızlığa aykırı) olur. Bir de diyelim ki biz harici ve dahili istiklali tam isteriz. Fakat acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz? Yapamayacak mıyız? Ondan evvel acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı? Bırakmayacaklar mı? Bunu düşünelim! Şurası muhakkaktır ki, bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan taksim etmek istiyorlar, fakat eğer biz, bugün bir devletin kefaleti altında bir sulh akdedecek olursak ileride müsait şerait altında bulunur bulunmaz hemen döner ve kendi faydamızı temin ederiz. Lakin eğer olumsuz bir durum ortaya çıkacak olursa acaba büsbütün zıyan etmiş olmayacak mıyız?

Her halde bir Amerikan kefaletini kabul etmek mecburiyetindeyiz. Yirminci asırda beş yüz milyon lira borcu, harap bir memleketi, verimsiz bir toprağı ve ancak on – on beş milyon lira geliri olan bir kavim için bir muzaheret hariciye (dış ülkelerin yardımı) olmaksızın yaşamını sürdürmesi imkanı olamaz! Eğer bundan sonra da bu halimizde kalır ve dış destekle de bir gelişme gösteremezsek gelecekte Yunanistan'ın taarruzlarına karşı bile kendimizi müdafaa edemeyiz.

Allah korusun, eğer, İzmir Yunanistan'da kalsa ve aramızda bir savaş çıksa, düşmanımız Yunanistan'dan vapurlarla asker getireceği halde, acaba biz Erzurum'dan hangi şimendiferle nakliyatımızı yapabileceğiz? Binaenaleyh, Amerika mandası her şeyden evvel bir kefil ve destek bulmak için lazımdır. Eğer bu değerlendirmem ile görüşmeler için bir giriş yapabildimse müteşekkirim.”

Albay Kara Vasıf Bey, “Bütün devletler bizi tamamen müstakil bırakacaklarını bile söyleseler yine müzaherete muhtacı. (Vasıf Bey sözlerinin başında manda ya müzaheret ismini verelim demişti.) Dört yüz elli – beş yüz milyon lira borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz; bize bunu ödeyiniz, diyecekler. Oysa bizim gelirimiz bunun faizine bile yeterli değildir. O zaman zor bir durumda kalacağız. Bunun için bağımsız yaşamaya mali durumumuz uygun değildir. Sonra yanı başımızda bizi bölüşmeyi amaçlayan hükümetler var. Onların hırslarına karşı mahvoluruz. Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar tayyare ile havada uçuyorlar, biz henüz kağı arabasından kurtulamıyoruz. Onlar dretnot⁵ yapıyor, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz” (Dinamo, 1966).

5 **Dretnot**, 20. yüzyılın başlarında hizmete girmiş, çelikten yapılan ve zırh kaplanan en bas-kın savaş gemisi türü.

Birçok Türk eleştirmen tarafından Dünya Savaşı da genel olarak, ilkel Anadolu öküz arabasının ve kağınının, uçak, demiryolu, buharlı gemiler ve otomobiller karşısında kaybettiği savaş olarak tasvir edilmektedir (Yalman, 2018).

Bütün bu nedenlerle Atatürk'ün başlatmaya çalıştığı askeri savaşın kazanılma şansının olmadığı düşünülmektedir. Bu savaş kazanılsa bile ekonomik savaşın başarılı olamayacağı ve ülkemizin yine paylaşılacağı ileri sürülmektedir. Mustafa Kemal ile aylardır beraber olan, birlikte gezdiği, birlikte yiyip içtiği en yakın arkadaşı Rauf bey (Rauf Orbay Paşa) bile Sivas Kongresi'nde Amerikan Mandası olmasa da *"Amerikan Müzaheretî"* kavramını ortaya atarak mandacılarla aynı yolun yolcusu olduğunu göstermiştir.

Mustafa Kemal'in yakın çevresinin yanında, Halide Edip ile birlikte İstanbul'dan Sivas Kongresi'ne katılanlar da Amerikan mandası yanlısıdır. Kurtuluş'tan hiçbir ümidi olmayan Padişah ve yanlıları ise İngiliz mandasını istemektedirler. Hepsi *"İngiliz Muhipler Cemiyeti"* üyesi olmuşlardır. Acaba bu durum İstanbul'un İngiliz işgali altında olmasından mı kaynaklanmaktadır? Çünkü İngilizler Çanakkale başta olmak üzere birçok cephede savaştığımız düşmanlarımızdan birisiydi. Hepsi bir yana, İstanbul işgali sırasında tamamen teslim olmuş askerlerimizi katletmeleri nasıl unutulabilirdi? 1920 yılının 16 Mart sabahı İngiliz savaş gemilerinden karaya çıkan silahlı teçhizatlı 50 kişilik bir grup, kamyonlara bindirilerek Sirkeci-Sultanahmet-Divanyolu - Üniversite önünden geçerek saat beşi kırk beş geçe Şehzadebaşı'ndaki 10. Tümen karargahının bulunduğu yapının önüne varmıştır. Kamyonlardan inen İngiliz askerleri, karargahın kapısına saldırırlar. Ana giriş kapısında nöbet tutan Reşadiyeli Veli oğlu Mehmet oracıkta öldürülür. Gürültüye gelen onbaşıyı da İngiliz subayı oracıkta şehit etmiştir. Arkasından İngiliz askerleri koğuştaki uyumakta olan askerlerimize gelişigüzel ateş etmeye başlar. Yaralılar kaçmaya çalışsa da kaçacak yer bulamaz ve İngilizler birçoğunu öldürür. Arkasından mızıkacı askerlerinin yattığı koğuşa giren İngilizler buradaki askerleri koridorda karşılarına dizer ve ateş ederler. Üç askerimiz orada aldıkları yaralarla hayatını kaybeder. Sonuçta İngilizler Şehzadebaşı'nda kendileri için hiçbir tehdit oluşturmayan, yataklarında mışıl mışıl uyuyan Türk askerlerini kurşunlayarak hükümete ve İstanbul halkına gözdağı vermiştir (Dinamo, 1667). Bu ahlaksız baskın sonucunda 6 askerimiz şehit olmuş, 15 askerimiz de yaralanmıştır (Kansu, 2022). Zaten fiilen işgal altında olan İstanbul bu defa resmen işgal edilmişti. Öteden beri her cephede binbir türlü hile, kötü muamele ile bize düşmanlık besleyen, Arap çöllerinde askerlerimize her türlü işkenceyi yapan İngilizlerden medet ummak düşünülemezdi bile... Bunun yanında Anadolu'yu işgale başlamış

olan Yunanlıların da hamisi olmaları nedeniyle Sivas kongresindeki İstanbul delegeleri İngiliz mandasından yana değildiler.

Oysa Mustafa Kemal, yukarıda da ifade edildiği gibi tam bağımsız bir ülke hayali kurmaktadır. O her türlü manda ve himayeye karşıdır. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa Kongre'ye başkan seçilirse, mandacıların Kongre'den kendi lehlerine bir karar çıkartmalarına engel olacaktır. Bunun için O'nun başkan seçilmesini istemiyorlardı. Manda taraftarları, Sivas Kongresi'ni manda fikrinin gerçekleşmesi için kaçırılmayacak bir fırsat sayıyorlardı (Erol, 1972). Mustafa Kemal Paşa, kongrede silah arkadaşlarının da içinde bulunduğu grubun propaganda ve tertiplerin tesirinde kalmamış ve bu çetin, karışık kördüğümü de, son derece ustalıkla çözmeyi ve karşısındakileri darıltmadan, kendine ve davaya düşman kılmadan yanına almayı başarmıştır (Tevetoğlu, 1988).

Sonuç olarak Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta toplanan millî kongrede kendisini Millî Mücadele'nin lideri olarak kabul ettirmiştir. Anadolu'da ilk defa İstanbul'un iradesinin dışında, milletin kendi iradesi ile bir şeyler yapabileceği burada ispatlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bütün milleti, millî çıkarlar ve hedefler doğrultusunda sevk etmeye başlamıştır. Milletin çıkarlarını ön planda tutan bir hükümetin kurulmasına kadar, İstanbul ile Anadolu'nun bütün haberleşmeleri yine burada alınan kararlar ile kesilmiştir. Böylece, açıktan açığa Anadolu'daki hareket İstanbul Hükümeti'ne karşı cephe almış, hatta başkaldırılmıştır. Sivas'ta vatanın nasıl kurtarılacağı yolundaki esaslar tespit edilirken, aynı zamanda bugünkü millî sınırlarımız da tespit edilmiştir (Tosun, 1996).

Sivas Kongresi sürecinde ABD, bölgede olup bitenleri soruşturmak amacıyla General Harbord başkanlığında bir heyet görevlendirmiştir. Bu heyet 20 Eylül 1919 günü Sivas'a gelir. Valiyi ziyaret ederler ve Mustafa Kemal Paşa ile de görüşmek isterler. Bu görüşme sırasında General Harbord Mustafa Kemal'e *"Ulus, düşünülebilen her türlü bir askeri girişimde bulunduktan sonra da başarı elde edilemezse ne yapacaksınız?"* diye sorar.

Bu soruya aslında *"Ya İstiklal Ya Ölüm"* anlamına gelecek şekilde şöylece cevap verir (Aktaş, 1973):

"Bir ulus varlığını ve bağımsızlığını korumak için, düşünülebilen girişim ve fedakarlığı yaptıktan sonra başarır. Ya başaramazsa demek, o ulusu ölmüş saymak demektir. Öyleyse, ulus yaşadıkça ve fedakarca girişimlerini sürdürdükçe başarısızlık söz konusu olamaz."

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal'in gözü karadır. Onun fitratında başarısızlık, ümitsizlik yoktur. Başarı için, tam bağımsızlık için gerekeni yapacaktır.

HALKI İKNA ETME ÇABALARI

Kurtuluş savaşımızın başladığı günlerde, sınırlarımızın belirlendiği bir karar niteliğindeki **“Misakı Milli”** adında tarihe mal olmuş bir ulusal anlaşma söz konusudur. Sivas Kongresinde kabul edilen bu anlaşma Osmanlı İmparatorluğu millet meclisince de onaylanmıştır. İmparatorluğun çöküş yılında seçilen milletvekilleri, memleketin geleceği ile ilgili endişe içindedirler. Anadolu’da başlayan mukavemet gruplarının başında bulunan Mustafa Kemal, Meclisin İstanbul’da toplanmasını tehlikeli bulmaktadır. Buna rağmen Millet Vekillerinin çoğunluğu İstanbul’a giderler. 12 Ocak 1920’de meclis açılış toplantısını yapar. Hava elektrikli ve çoğunluk, direnme tarafını tutmaktadır. Nitekim meclisin 28 Ocak 1920’deki gizli toplantısında **“Milli Misak”** onaylanmak suretiyle Türk milletinin bu konuda tam bir görüş birliği halinde olduğu iradesi ortaya konmuştur (Ardıç, 1985).

Mustafa Kemal Samsun’dan itibaren halkı ikna etmeye çalışmaktadır. Halkın desteği olmadan bir başarı kazanılması mümkün değildir. Ancak halkta da büyük bir ümitsizlik ve korku vardır. Bir neslin tüm yaşamı gerekli gereksiz savaşlarla geçmiş ve hemen hiçbir savaşta da başarı sağlanamamıştır. Bu savaşlarda bir nesil yok olmuştur. Sadece Sarıkamış’ta on binlerce askerimiz şehit olmuştu. Büyük Savaş sırasında güçlü müttefiklerimizin desteği ve iyi-kötü bir devlet otoritesi varken aynı düşmanlara kaybetmiştik. Şimdi ise bu düşmanların yanında, devletin bir an önce çökmesine odaklanmış ve birçok yerde katliamlara başlamış, her yeri yakıp yıkmaya çalışan Rumlar ve Ermenilerle ve aynı zamanda İstanbul hükümetine bağlı idari ve askeri teşkilat ve onların kıskırttığı İngiliz sevicilerle de savaşması gerekecekti. Bu İngiliz sevicilerin başında, Damat Ferit’in 1919’da kurduğu ilk hükümette Maarif, ikincisinde de Dâhiliye nazırlığı yapan, Peyam-i Sabah’ın başyazarı Ali Kemal gelmektedir. Bu çerçevede özellikle de İngilizlere yaranmak adına Milli Mücadele’ye ve lider kadrosuna karşı muhalefet edenlerin başındadır. Hatta milli mücadeleye karşı küfürlü bir üslup içerisinde (Zorlu, 2015).

Ali Kemal, Mustafa Kemal hareketinin başarılı olacağına en küçük bir ihtimal bile vermemektedir. Bu nedenle İngilizlerden medet ummaktadır. Dolayısıyla da Osmanlı Padişahı Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa ile birlikte İngiliz Muhipler Cemiyetinin üyeleri arasında yer almışlardır. İlginç olan şudur ki, İstanbul'da kurulan bu derneğin başkanı Padişah, Başbakan (Sadrazam) veya Dahiliye Bakanı değildir. Derneğin başkanı İngiliz rahip, ajan ve misyoner Robert Frew'dir. İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne güvenen Padişah ile Sadrazam Damat Ferid'in çevresinde toplananlar Türkiye'yi İngiliz himayesine vermekle kurtarabileceklerine inanıyorlardı (Semerci, 2019).

İstanbul hükümeti tarafından dağıtılan beyannamelerde İngilizler, **“Şeriat Hamisi”** olarak gösterilmiştir. Vahdettin, 11 Nisan 1920 tarihinde, Eylül 1919 başlarında milli harekete karşı mücadele başlatan Çerkez Ahmet Anzavur'a **“Paşa”** unvanı vermiştir. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı dönemde Erkan-ı Harbiye reisliğinden ayrılan Fevzi Paşa (Çakmak) yapılanları, **“İstanbul'daki rahatımızı feda etmemek için koskoca memleketi veriyoruz, bu ne akıldır?”** diye değerlendirmekteydi (Bıyıklıoğlu, 2023).

İçişleri Bakanı Ali Kemal 18 Haziran 1919 tarihinde illere bir genelge göndererek halkı **“işgallere karşı sessiz kalmaya”** çağırdı (Meydan, 2019). Belki de Mustafa Kemal'i en çok uğraştıran husus İçişleri Bakanı'nın dolayısıyla Padişah Vahdettin'in bu yöndeki yaklaşımlarıdır. Çünkü sıradan bir vatandaş için işgali kabullenmek, işgale karşı mücadele etmekten çok daha kolaydır ve daha az risk içermektedir. İşgalin özellikle varlıklı kesim tarafından hemen kabullenildiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin geçen yüzyılın başında savaş içerisinde olmadığı bir yıl yok gibidir. Devlet sürekli iç isyanların bastırılmasıyla uğraşmakta ve hemen her yıl savaştadır. Trablusgarp savaşı, Balkan savaşları ve arkasından da yıllar süren Birinci Dünya Savaşı... Osmanlı Devleti Dünya savaşında Rusya, Büyük Britanya, Fransa, Sırp ve Araplara karşı olmak üzere Kafkasya, Galicya, Irak, Hicaz-Yemen, Çanakkale, İran, Balkanlar olmak üzere çok sayıda cephe hede savaşmıştır. Kurtuluş Savaşı kahramanlarından Albay Şefik Bey Aydın yöresi halkı için, **“Dünya Savaşı, buranın yiğit insanlar hazinesini bol keseden ve hatta bir hiç uğruna harcamıştı. Bütün bölge, bütün Türk yurdu gibi körler, topallar, evlat, baba, kardeş, koca acısı çeken insanlarla doluydu. Bunların hepsi de savaşın hiçbir şey kurtaramayacağını görmüşlerdi. Bunun için kolları kanatları kırıldı. Savaşa girdik, yenildik, kırıldık, yine esir olduk. Hiç olmazsa bu sefer son kalan evlatlarımızı öldürtmeden gönül rızasıyla esir olalım.”** diye düşünüyorlardı (Dinamo, 1972). Gerçekten de 1919 Anadolu'sunda halk bit-

kindir, bezgindir. Yıllar yılı ardı arkası kesilmeyen savaşlardan, isyanlardan, karışıklıklardan, eşkıyalıktan bıkmıştır. Yemen’den Basra’ya, Trablus’a Arnavutluk’a, Kürt içlerine kadar yalnız onu, Anadolu ve Rumeli’nin Türk halkını harcamışlardır (Aydemir, 1977). Sonuç olarak halk perişan ve ümitsizdir. O’nu yeniden bir mücadeleye zorlamak mümkün görülmemektedir.

Mustafa Kemal’in Havza yolunda iken karşılaştığı çift süren köylüyle konuşması, bu bakımdan çok anlamlıdır (Aktaş, 1973; Aydemir, 1977):

“- Hemşeri! Düşman Samsun’a asker çıkaracak. Belki buraların hepsini ele geçirecek. Sen ise rahat, toprağı sürüyorsun?”

Paşa, Paşa! Sen ne diyorsun? Biz üç kardaştık. İki de oğul vardı. Yemen’de, Kafkas’ta, Çanakkale’de hepsi elden gitti. Bir ben kaldım. Ben de yarım adamım. Evde sekiz öksüz ile yetim, üç dul kalmış kadın var. Hepsı benim sapanımın ucuna bakarlar. Şimdi benim vatanım da, yurdum da, aba şu tarlanın ucu. Düşman ora gelinceye dek benden hayır bekleme...”

Mustafa Kemal işte bu ölçüde yorgun, ümitsiz, çaresiz olan halkı ikna edecekti. Birçok yerde valiler, mutasarrıflar ve diğer idare amirleri, eski dönemin adamlarıydı. Azınlık olmakla birlikte generaller (paşalar) arasında, yeni idareye düşman, padişah ve halifeye bağlı kişiler de söz konusuydu. Mondros bırakışmasından sonra silahlarını bırakmayan az sayıda askeri birlik vardı. Bunların tamamı Mustafa Kemal’den yana değildi. Nitekim 1920 yılında, Samsun’da, 15. Tümen’in padişah yanlısı bazı subayları, Büyük Millet Meclisi’ne karşı yıkıcı propagandalara girişmişlerdi (Aralov, 1922). Kamu görevlileri, özellikle askerler ve mülki amirler açısından, bir tarafta maaşlı görevlerini sürdürmek, diğer tarafta da Kuvayı Milliye’ye katılarak parasız - pulsuz bir meçhul uğruna savaşmak arasında tercih yapmak gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan subaylar, padişah ve halifenin ihanetini önceleri belli belirsiz anladıklarını ama kökleşmiş gelenekler nedeniyle *“padişahsız”*, dinsel bir irade olan *“halifesiz”* bir Türkiye olabileceğini akıllarının almadığını anlatıyor ve İngiltere ile diğer büyük devletleri gücendirmekten de korkuyorlardı (Aralov, 2022). Daha sonraki yıllarda saltanatın, halifelüğün kaldırılması sürecinde Mustafa Kemal’in yakın silah arkadaşları bile benzer anlayışla direnç göstermişlerdi.

Dolayısıyla yerli muhalefetle uğraşmak çok daha çetin bir ikna sürecini gerektirmiştir. Halkı ve kamu görevlilerini ikna etmek, tercihlerini milli mücadeleden yana değiştirmelerini istemek çok zordu. Çünkü bir nesil ömrünü savaşla geçirmiş ve hep yenilmişti. Mustafa Kemal’in Samsun’da bulduğu bir askerle

mi başarılı olacaktık! Ordu terhis edilmiş, devlet otoritesi kalmamış, İstanbul yönetimi esir durumda ve önemli ölçüde İngilizlerin kontrolüne geçmiş ve var olan devlet otoritesi de İngilizlerin kontrolündedir. Asker yoktur, silah yoktur, belki bunlardan da önemlisi para yoktur.

Kansu (2022) Mustafa Kemal ile Sivas'ta para olmadığından şeker alamadıkları için sade kahve içtiklerinden; Mustafa Kemal'in sadece şekersiz, kahvesiz, odunsuz, kömürsüz, yemeksiz değil, ekmeksiz kaldığı günler bile olduğundan bahsetmektedir. Mustafa Kemal ve arkadaşları Erzurum'dan Sivas'a, daha sonra da Sivas'tan Ankara'ya gidebilmek için gerekli parayı bile temin etmekte büyük güçlükler yaşamıştır. Bu nedenle kamu görevlilerinin saf değiştirmesini sağlamak da oldukça güçtür.

Dünya Savaşı'nı Almanya ve Avusturya yanımızdayken kazanamamıştık. Şimdi bütün müttefiklere karşı nasıl kazanacaktık? Ayrıca, müttefiklerin yanında bir de mevcut devlet düzenine, Osmanlı hanedanına karşı da bir savaş verilecekti. Bütün bunlar değerlendirildiğinde Mustafa Kemal'in yanında, başka bir büyük devletin güçlü desteği ve koruması olmadan bu işi başarabilme şansı oldukça düşüktü.

Sivas Kongresi'nde alınan kararlara karşın, kongreden çok sonra bile Mustafa Kemal dışındakiler hala Amerika'dan medet ummaktadır. Nitekim Halide Edip Adıvar, Sovyet Elçisi Aralov (2022) ile 1922 yılı başlarında yaptığı görüşmede, Birleşik Amerika'nın, hiçbir art düşünce beslemeden, herhangi bir politik ve ekonomik baskıya başvurmada Türkiye'ye yardım edebileceğini, bunun için de Türkiye'nin Amerikan mandasını sağlamaya çalışması gerektiğini savunmuştur. Halide Edip, Birleşik Amerika mandası sağlandığı takdirde, ABD'nin Türkiye'yi İngiliz baskısına karşı savunacağını da ifade etmiştir.

Aslında silah arkadaşları ve kongre üyeleri çok da haksız değildir. Bütün göstergeler olumsuzdur. Sadece Mustafa Kemal'in büyük inancı ve ikna yeteneği vardır.

İSTİKLAL MARŞI

Sivas kongresinden sonra Aralık ayı sonunda bin bir güçlkle Ankara'ya gelir. Mustafa Kemal Ankara'ya geliş nedenini “... *Usul ve kural şudur ki, genel durumu idare ve sevk sorumluluğunu alanlar, en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye, mümkün olduğu kadar yakın bulunur.*” şeklinde açıklamaktadır (Kansu, 2022). Ankara önemli bir merkezdir. Cephelerle tren yolu bağlantısı vardır ve tren savaşın kaderi üzerine etki edecek olan en önemli parametredir.

Mustafa Kemal ve arkadaşları (Heyet-i Temsiliye) 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya geldiklerinde Ziraat Mektebi'ne yerleşirler. Bu okul binası, 1895-1897 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun tarımı geliştirmek üzere ülke topraklarında oluşturmayı planladığı “*Numune Çiftliği*” kurma çalışmalarının bir sonucu olarak yapılmıştır. 1908 yılında Ankara Valisi Ali Münif Bey tarafından açılışı gerçekleştirilen Ziraat Mektebi, uzun yıllar ülkede tarımın geliştirilmesine öncülük etmiş ve bu konuda uzman elemanların yetiştirilmesine katkıda bulunmuştur (Erdoğan, 1965). Bu okul Kurtuluş Savaşı boyunca “*Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği*” (Genelkurmay Başkanlığı) binası olarak tarihe tanıklık etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 27 Aralık 1919'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış günü olan 23 Nisan 1920 tarihine kadar geçen dört aya yakın bir süre (118 gün), bu binada çalışmıştır. Bu iki tarih arasında “*Heyeti Temsiliye*” adına alınan bütün kararların bu binada hazırlandığı ve kurulan bir telgrafhane vasıtasıyla bütün yurtla temasın buradan sağlandığı görülmektedir. Ziraat Mektebi ve çevresinde geçen olaylar, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın başlangıç günlerinde Mustafa Kemal Paşa ve yakın silah arkadaşlarının içinde bulundukları inanılmaz güçlüklerle doludur (Aysal, 2007).

Ankara'da yine parasal sorunlar vardır. Heyeti Temsiliye'nin parasal konulardan sorumlu üyesi Mazhar Müfit konuyu “*Ekmekçiye bile verecek paramız kalmamıştı.*” diye özetlemektedir. Mustafa Kemal bankalardan, Reji idaresinden veya diğer kurumlardan borç alınmasına şiddetle karşı çıkıyordu. Ankara eşrafı durumun farkına varır, bu soruna çare olmak üzere topladıkları bin lirayı

Şekil 3. Ziraat Mektebi

Müftü Rıfat Efendi aracılığı ile getirerek Mazhar Müfit Bey'e teslim eder. Aylardır çorba ve bulgur pilavı ile idare eden Heyeti Temsiliye nihayet bir etli yemek yeme olanağına kavuşur (Kansu,2022).

1920 yılı başı itibarıyla Yunanlılar hemen hemen bütün Egeyi kontrol altına almıştı. Mustafa Kemal ve arkadaşları da Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kurmuştu. Böylece halkın desteği de sağlanacaktı. Buna karşın etrafındaki yakın arkadaşları dahil herkeste büyük bir endişe vardı. Yunan ordusu Anadolu içlerine doğru ilerliyordu. Mustafa Kemal ve arkadaşları ise düzenli bir ordu kurmaya çalışıyordu. Adeta zamana karşı bir yarış vardı. Kurulmaya çalışılan ordu her şeyden önce İstanbul hükümeti ve İngilizlerin desteklediği iç isyanlarla uğraşıyordu. Başarılı olunacağı konusunda yine büyük bir ümitsizlik ve korku iklimi vardı. Anadolu'nun büyük bir bölümü işgal edilmiş, Ankara, Kastamonu ve Sivas-Erzurum hattı dışında her yerin konumu belirsizliğini korumaktaydı.

Yunan Ordusu 8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa'yı işgal etti. Coğrafi, ekonomik ve askeri önemi yanında, bir kültür merkezi ve imparatorluğun ilk başkenti olan Bursa'nın işgal edilmesi büyük bir üzüntüye yol açmıştır. Yunan Veliahtı Konstantin'in Bursa Fatihî Orhan Gazi'nin mezarı başında çekilen kibir dolu fotoğrafı, Yunan gazetelerinde sevinç çılgılığı atarcasına yayınlanmıştır. Bunun üzerine daha ikibuçuk ay önce açılan TBMM kürsüsüne siyah bir örtü örtülerek, Bursa'nın kurtuluşuna kadar bu matem örtüsünün kaldırılmayacağına karar verilmiştir. Sonunda Bursa kurtarılınca 10 Eylül 1922 tarihinde bu örtü kaldırılmıştır (Sazak, 2009).

Bu arada 1921 başında milleti motive edecek, bir araya getirecek, ordumuza bir heyecan verecek bir şey aranıyordu: Sanata başvuruldu. Bütün bir toplumu bir araya getirecek, orduyu motive edecek, ateşleyecek bir sanat eseri... Evet, bir sanat eseri bizi bir araya getirebilir, bir heyecan yaratabilirdi. Bir şiir aranmaya başlandı. Bize bir şiir lazımdı! 1921 başında bu ihtiyaçla ilgili ilanlar yapıldı. 724 şiir geldi. Fakat şair Mehmet Akif ilham bulamıyordu. Tam o sırada düzenli ordumuz ilk kez düşmanla karşı karşıya gelir. 1920 sonunda batı cephesi komutanlığına getirilen Albay İsmet kumandasındaki Milli Kuvvetler, İnönü'de Yunanlıları, durdurmuş, 11 Mart 1921 tarihi itibarıyla geri püskürtmüştü. Bu, oluşturulmaya çalışılan düzenli ordunun ilk başarısı olmuştu.

Çetelerden oluşturulmuş genç Türk ordusunun Yunanlılarla ilk karşılaşması budur. Yunan ordusu 60 bin, Türk ordusu ise 15 bin kişiydi. Ama yine de Yunan saldırısı durdurulmuştu. Bu olayın, Türk ordusunun moralini kuvvetlendirmek, ulusal kurtuluş hareketinin lideri olarak Mustafa Kemal Paşa'nın otoritesini yükseltmek bakımından büyük bir etkisi oldu (Aralov, 2022).

Bu başarı yokluklar içinde gerçekleşmişti. Nitekim 10 Ocak 1921 günü, Batı Cephesi'nden Ankara'ya çekilen bir telgraf, Türk Kuvvetleri'nin çaresiz durumlarını ortaya koymaktaydı. *“Cephane gönderin, yeniliyoruz”* anlamındaki telgrafa karşılık, eldeki bütün imkânlar zorlanarak, beş on sandık cephane yola çıkarılabiliyordu. Bir ağır makineli tüfek takımının en fazla on beş dakikalık ateşini sağlayabilecek olan bu cephanenin ne zaman cepheye ulaşacağı da belirsizdi. Beş on sandık cephane yola çıkarılırken, Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Pasa (Çakmak), Garp Cephesi Komutanlığı'na göndermiş olduğu bir telgrafta; *“Size bir tren cephane gönderdim. Elinize varıncaya kadar mukavemet imkânını temin ediniz.”* demekteydi. Meclis kürsüsünden ise özellikle de Meclis'i tatmin için Batı Cephesi'ndeki askeri durum hakkında şu bilgiyi vermişti; *“İste Milli Müdafaa Vekili olarak, size söz veriyorum. Bir hafta sonra size yalnız bu kürsüden zafer müjdesini de kendim vereceğim.”* 11 Ocak sabahı İnönü Savaşı'nın kesin sonucu belli olmuş, Yunanlılar geri çekilmeğe başlamış ve Düzenli Ordu, Batı Cephesi'nde ilk zaferini kazanmıştı. Bu zaferin nelere göğüs gerilerek ve hangi yokluklar içinde kazanıldığını, Müdafaa-i Milliye Vekili, TBMM'de özetle şu şekilde açıklamıştı;

“Efendiler, emin olunuz ki, Umumi Harpte (I. Dünya Savaşı) gösterilen kahramanlık bu defa da gösterilmiştir. TBMM'nin genç ordusu, ilk rüştünü bu suretle ispat etmiştir” (Ağaoğlu, 2018).

Sazak (2009) bir taraftan Ethem ve kardeşlerinin isyanıyla uğraşan milli kuvvetlerin diğer yandan da İsmet Bey'in iyi yönetimi, Tümen Komutanı Nazım Bey'in fedakarlığının zaferde çok önemli yeri olduğuna işaret ederken, kendisi gibi yeni kurulmakta olan orduya tam bir güvenin söz konusu olmadığını belirtmekte ve İnönü Meydan Savaşı kaybedilseydi, bir daha orduya hiçbir güvenin kalmayacağını ileri sürmektedir. Bu açıdan da bu zafer çok önem taşımaktadır.

Bu başarı büyük bir ümit doğurmuştur. Bir ısıltıdır, kıvılcımdır. Herhalde bu iş olacaktı. Ölü toprağını kaldırmak gerekiyordu. Artık Mehmet Akif de ihtiyacı olan ilhama kavuşmuştu. Bu enerji ile şu sözlerle başlayan şiiri bestelemişti.

“Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak”

Evet, büyük bir ümit doğmuştur. Şiir, korkunun gereksiz olduğunu, bayrağın da bu topraklar üzerinde sonsuza kadar dalgalanacağını ifade etmektedir. Şair bu dizeleri yazarken kendisinin de korktuğunu, bir daha bayrağımızın semalarımızda dalgalanması konusunda derin endişeler taşıdığını söylemek, herhalde yanıltıcı olmayacaktır.

Artık korkmak gerekmezdi. Bu iş olacaktı. Zafer yakındı. Kastamonulu kadınlar İnebolu'dan silahları, cephaneleri artık daha büyük bir heyecanla taşıyabiliyordu. Şiir, başarının yaklaştığına olan inancı da şöylece dile getirmekteydi:

***“Doğacaktır sana vadettiği günler Hakk'ın,
Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın.”***

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA DEMİRYOLLARI VE ORMANLAR

Aslında odun maddesi geçen yüzyılın ortalarına kadar askeri anlamda ihtiyaç duyulan en önemli malzemedir. Başta patlayıcı maddeler ve sığınakların yapımı, uçakların gövdesinde ve kanatlarında kullanılan ahşap malzemeler, tüfek dipçikleri, top arabalarının tekerlekleri, barakalar, hayvanlar için ahır, depo, hangar, yemekhane yapımı ile savaş malzemelerinin ve diğer donanımların transportunda olmak üzere birçok alanda bu malzemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanında eşya nakli için sandık ihtiyacı büyük bir sorundur. Askeri alanda başta mermi, silah, barut gibi savaş malzemelerinin korunması ve ihtiyaç bölgelerine taşınabilmesi için çok sayıda küçük sandığa ihtiyaç duyulur.

Çağdaş savaş araçlarının yapımında orman o kadar önemli bir yere sahiptir ki, ormanlar Hitler'in Polonya'yı istila etmesinin temel nedenlerinden birisi olmuştur. Almanca *"Volwaerts"* gazetesinde dediği gibi *"harp zamanında ağaçsız olmak, ekmeksiz olmak kadar kötüdür."* (Coleman, 1940). Bunlara ek olarak Kurtuluş savaşında kağıt yapımı ve onarımı ile askerlerimizi ormanlarda yer alan ahlat vb. meyvelerle beslenme olanağı bulabilmesi gibi birçok şey ormana bağlıdır.

Mevzilerin ve siperlerin yapımı için de ahşap malzeme gerekir. Bu nedenle bu iş için Kurtuluş Savaşı sırasında orman işinden anlayan bir sınıf oluşturularak özellikle savaş bölgesi ormanlarında yer alan meşe, çam, ardıç gibi ağaçlar kesilerek bu amaç için hazırlanmıştır.

I. İnönü Savaşı ile Mart 1921'de doğan ümit, 30 Ağustos 1922 tarihinde taşlanmıştır. Savaşın kazanılmasında asker, silah, cephane, giyecek, iye vb.nin cepheye hızlıca ulaştırılabilmiş olmasının çok önemli bir yeri olmuştur.

Trenler Kurtuluş Savaşı'nın kaderi üzerinde çok büyük etkiye sahip olmuş, trenlerin hareketinde de ilginç bir biçimde yine ormanların önemli rolü olmuştur. Bu rolü başlıca üç kategoride değerlendirmek olanaklıdır. Bunlardan

birincisi trenlerin odun yakarak hareket ettirilmek zorunda kalınması, ikincisi kömür çıkarılması için maden direği ihtiyacının ormanlardan karşılanacak olması, üçüncüsü de tahrip olan metal rayların yerine ahşap raylar yapılarak trenlerin hareketine olanak sağlanması, şeklindedir. Aşağıda öncelikle trenlerin ve dolayısıyla demiryollarının gelişimi, insan yaşamındaki yeri ve daha sonra da savaşlarda ve Kurtuluş Savaşı'nda oynadıkları rol ele alınacaktır.

Şekil 4. Asker taşıyan vagonlar

Ulaştırma sektörünün, hatta birçok teknolojik alanın en önemli keşfi, tekerleğin icadıdır (MÖ 3500). Tekerlek, *“teknoloji”* teriminin ilk sembolüdür. İnsanın herhangi bir yükü sırtta, başta ve kolda taşınması, ulaştırma dünyasının ilk basamaklarıdır. Tekerleğin icadıyla *“hız”* kavramı anlam kazanmıştır (Özdemir, 2012).

Bütün bir insanlık tarihinin yaşadığı en önemli deneyimlerden birisi *“tarım devrimi”*, diğeri ise *“sanayi devrimi”*dir. MÖ. 8 binlerde gerçekleştiği kabul edilen tarım devrimi ile yabancı bitkiler ve hayvanlar evcilleştirilmiştir. Toprak işlenmeye başlanmış, geliştirilen el tezgahları ile dokumacılık ortaya çıkmıştır.

18. yüzyılın sonlarına doğru ise buhar enerjisi keşfedilmiş ve artık dokumacılık fabrikalarda yapılmaya başlanmıştır. *“Sanayi devrimi”* olarak adlandırılan bu süreç bütün bir insanlık yaşamını derinden etkilemiştir. İnsanlar fabrikaların yakınında yerleşmeye başlamış ve bir arada yaşamak, kentleşmek, yeni sorun ve fırsatların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kitle üretimi başlamış ve bu üretim

biçimi daha çok hammadde ve daha yeni pazarlara ihtiyaç göstermiştir. Bu çerçevede anakaraların iç kısımlarına ulaşmak bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu sorunu aşabilmek için de 19. yüzyıl başlarında tren icat edilmiştir. Tren ve dolayısıyla demiryolları kısa sürede bütün Avrupa kıtasında yayılmıştır. Artık kitlesel halde ürünlerin ve insanların ve özellikle de askeri hareketlilik çerçevesinde orduların, silah ve cephane ile diğer askeri malzemelerin görece kısa süre içinde ve kolayca taşınabilmesi olanağına kavuşulmuştur. Başlangıçta ekonomik amaçlara dönük olarak tasarlanan ve aynı amaçla kullanılan trenler, hemen akabinde askeri amaçlarla da kullanılmaya başlanılmış ve bu doğrultuda çok daha yararlı sonuçlar üretmeye başlamıştır.

Demiryolları ve trenlerin çalışır durumda olması savaşların kaderi üzerinde çok büyük etkiye sahiptir. Kıvırcık (2008), Behiç Erkin'e atfederek demiryollarının askeri açıdan önemini şöylece açıklamaktadır:

“- 1805 seferinde Polonya'da toplanan 7 kolorduya Büyük Napolyon yürüyüş emri vermiş ve yaklaşık 700 km'yi bulan bir mesafeyi geçmek için 25-26 gün harcanmıştır. Oysa bugün (20. Yüzyılın başı) bu hareketin trenlerle gerçekleştirilmesi için 48 saat yeterlidir.

- Bu günkü orduların asker sayısının milyonlara ulaşmış olmasındaki tek sebep demiryollarıdır. Aksi halde bu kadar büyük insan kitlelerinin ne sevkine ne de beslenmesine imkan vardır.

- Taarruz eden bir ordu galibiyetin yarısını elde etmiş demektir. Sınırı geçmek, düşmandan önce sınırda toplanmakla mümkündür. Öyleyse savaşın kaderinin, ordunun sevk silahı olan trenleri çok olan ve bu silahı iyi kullanan tarafa yönelmesi doğaldır.

- Balkan Savaşı'nda müttefik devletlerin pek çok demiryolu hattına karşılık bizim bir hattımız vardı. Hep ulaşım yolları çok olan taraf sonucu elde etti.

- 1870-1871 Alman-Fransız savaşında Fransızların mağlubiyet nedenlerinden biri de ordu sevk silahının iyi hazırlanmamış ve iyi kullanılmamış olmasıdır. Bu savaşta, 23 Temmuz ile 3 Ağustos arasında 11 günde, Ren Demiryolları ile günlük bin katarla 350 bin insan ve 87 bin hayvan taşınarak, kuvvetlerinin en önemli bölümünün Kuzeye taşınması Alman ordusu için olağanüstü bir ulaştırma başarısı sayılmıştır. Fransa'nın yenilgisi ve III. Napolyon'un esaretine neden olarak, Almanların muharebedeki ustalıklarından çok demiryolları faktörü gösterilmiştir.”

Başvekil İsmet Paşa, 1924 yılında Eskişehir'in kurtuluşunda yaptığı konuşmada *"Eğer demiryolu önceden Erzurum'a kadar uzatılmış olsa idi, bir Sakarya Meydan Savaşını yapmayabilirdik"* demiştir. 30 Ağustos 1930 tarihinde Sivas'ta yaptığı konuşmada ise *"Vatandaşlarıma eski bir asker olarak serinkanlılıkla söyleyebilirim ki, şimendiferlerin Sivas'a girmesiyle bu vatanın herhangi bir hududunun müdafaası bir misli daha kolaylaşmıştır."* ifadeleriyle demiryollarının ülke güvenliğindeki ve o yılların harpleri üzerindeki önemini vurgulamaktadır (Günçan, 1992).

Bu örnekler daha da artırılabilir: Fransız Generali Lamark; *"Şimendiferlerin icadı, ordularda baruttan daha önemli bir devrim yapmaya uygundur"* demiştir. Zaferin ulaştırma yolları çok olan ve bunları iyi kullanmasını bilen tarafa yönelmesi doğaldır. Çok sayıda askere sahip orduların en kısa zamanda savaş alanına gönderilebilmesi ve malzeme ve gıda ihtiyacının karşılanmasında demiryollarının büyük etkisi hala bulunmaktadır. Bu nedenle demiryolları o dönemlerde bir ordunun en önemli silahı olarak kabul edilmiştir (Ergun, 1966).

Osmanlı'nın demiryollarına bakışı her şeyden önce güvenlikti. Örneğin demiryolu olmasa, Hicaz'da çıkan bir isyanı bastırmak için İstanbul'dan gönderilecek ordunun oraya ulaşması aylar alabilirdi. Tek ulaşım aracımız trenler ve demiryollarıydı (Kıvırcık, 2008). Aslında demiryolları sadece askeri açıdan önemli değildi. Sultan Abdülmecit, ilk olarak kendi döneminde alınan dış borçların ödenebilmesi ve kalkınmanın sürdürülebilmesi için demiryolu projesinin gerekliliğine inanıyor, hatta saray duvarına tren resmi astırıyor ve 1855 yılında yaptığı bir konuşmada *"Ülkemde bu trenlerden bulunması en büyük arzumdur."* diyordu. Nitekim ertesi yıl Rumeli'de Köstence-Çernavoda hattı ile Anadolu'da İzmir-Aydın ve İzmir-Turgutlu hatlarının inşasına başlanmıştır. Aynı şekilde Sultan Abdülaziz de *"Memleketime demiryolu yapılsın da, isterse sırtımdan geçsin, razıyım."* diyordu. Gerçekten de Rumeli ve Anadolu vilayetlerini birbirine bağlayacak ve ülkeye giren ve ülkeden çıkan malların lojistiğini gerçekleştirmek üzere önemli limanların bulunduğu şehirlere dönük hatların yapımına hız verilmişti (Engin, 2011).

Dünya savaşında yaşanan Sarıkamış faciasının ortaya çıkmasında iklim sorunlarının çok önemli bir yeri olmuştur. Diğer öngörüsüzlüklerin yanında askerimizin gıda, giyim, silah ve cephane gibi ihtiyaçlarının karşılanamamış olması bir felaketle sonuçlanmıştı.

1914 yılında Rusya ile Kafkaslarda savaşan Osmanlı Ordusu'na (3. Ordu) sevkiyat yapılması için en uygun yol olarak Trabzon-Erzurum hattı seçilmişti. Başkomutanlık tarafından 3. Ordu'nun ihtiyacı olan silah, donatım, mühim-

mat, gıda ve yiyecek gibi malzemelerden her gün 150 ton malzemenin bu hat üzerinden gönderilmesi planlanmıştı (Gümüş, 2017). Bu sevkiyatın istenen bir biçimde yapılabilmesi için gemiyle Trabzon'a getirilen Alman kaynaklı malzemelerle Trabzon'dan Maçka'ya oradan da Hamsiköy'e kadar bir dekovil⁶ hattı yapılmıştır. Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey önderliğinde Trabzonluların gayretleri sonucunda bu hattın Trabzon-Hamsiköy bölümü (52 km.) Ocak 1915 tarihine kadar tamamlanmıştır. Hattın Zigana dağına aşır, dağın güneyinde yer alan Zigana köyüne kadar yapılması düşünülmüşse de yoğun kar yağışı nedeniyle bu plan gerçekleştirilememiştir (Öğün, 1997). Eğer bu ikmal hattı zamanında bitirilebilmiş olsaydı, bu gün tarih kitapları farklı şeyler yazabilecekti.

Osmanlı Devleti o yılların en önemli ulaşım aracı olan demiryollarının yapımı konusunda mali olanaklara sahip değildi. Buna karşın ülkenin ekonomik ve askeri açıdan zorunlu ihtiyacı olan demiryolu mutlaka yaptırılmalıydı. Bu nedenle yabancı ülke veya şirketlere bir takım imtiyazlar verilerek bu yolların yapımına başlanmıştır. Bu çerçevede verilen imtiyazlardan birisi demiryolu çevresindeki maden ve taş ocakları ile ormanlardan yararlanmak için izinler verilmesiydi (Gümüş, 2018, 2019). Buna göre İstanbul-Bağdat hattının yapımını üstlenen demiryolu şirketi, demiryolunun her iki tarafında 10 km arazi olacak şekilde yani, toplam 20 kilometrelik bir şerit içerisinde kalan arazi üzerinde yer alan tarihi eserler, devlete ait maden ve taş ocakları ile ormanları işletme hakkına sahip olacaktır (Kutluk, 1948a). Aslında imtiyazlar bununla da sınırlı değildi. Demiryolunu yapan şirketlere 99 yıl boyunca işletme hakkı ve bu süre boyunca demiryolu şirketine kilometre başına yıllık 15000 frank kazanç garantisi verilmiştir. Yani yıllık kazancı bu miktarın altına düşerse, geriye kalan açığı devletin tamamlayacağı kabul edilmiştir. Kazancın 15000 Frank'ı geçmesi durumunda, oluşan fazlalığın yüzde 25'i Osmanlı Devleti hazinesine, yüzde 75'i ise şirkete verilecektir (Gavriyel, 1911).

Böylece demiryollarının yapımı sırasında ormanlar çok büyük bir kıyıma uğramıştır. Şirketler bir taraftan demiryolu yapımı için ormanları kullanma hakkı elde etmiş, diğer yandan da demiryolunu uzattıkça kendisine verilmiş hat üzerindeki ormanları tüketim bölgelerine nakletmiş ve büyük kazançlar elde etmiştir. Sadece İstanbul-Bağdat demiryolunu yapan Alman şirketlerine 3.654.000 ha arazinin imtiyaz olarak verildiği hesaplanmıştır. Bu arazinin 1 milyon hektardan fazlasının orman olduğu düşünülmektedir. Bu ormanlık alanlar 1888-1914 arasında tamamen yok edilmiştir (Gümüş, 2019).

6 Dekovil, 40-60 cm. arası raylarda hareket etme kabiliyetine sahip makine, hayvan veya insan gücüyle yürüyebilecek şekilde tasarlanmış vagonlardır. 1875 yılında Paul Decauville tarafından Fransa'da kurulan şirketin ürettiği bu araçlar, zamanla bu isimde anılmışlardır.

Harita 1. Dünya Savaşı öncesinde tren yolları

Ülkemizin Mondros Bırakışması sonrasında işgalinde de demiryolu önemli rol oynamıştır. Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'nı başlattığı bölgelerin ülkede mevcut ulaşım sistemlerinin, demiryolu hattının dışında kalması, işgal kuvvetlerinin kolay ulaşamayacağı Amasya-Erzurum-Sivas yörelerinde başlatılan mücadeleyi kısmen de olsa olanaklı hale getirmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasında lojistik faaliyetler çok önemli rol oynamıştır. Bu konuda hayvan gücü, kağnılar ve ana ikmal yolu olarak da demiryolları çok önemli bir rol üstlenmiştir.

Kurtuluş Savaşı boyunca yaşanan çatışmalar üzerinde en fazla etkisi olan parametre ordunun ihtiyaç duyduğu gıda ve savaş araç gereçlerinin zamanında ihtiyaç bölgelerine ulaştırılması olmuştur. Örneğin Kütahya-Eskişehir savaşları sonucunda Türk Ordusu büyük oranda malzeme ve araç yetersizliği sonucunda başarısız olmuş ve ordumuz geri çekilmiştir. Sakarya Savaşı'nın kazanılması ise silah, personel, araç vb. bakımdan üstün olan Yunan Ordusu'nu ikmal üslerinden kopartılması ve buna karşılık Türk Ordusu'nun da Yunanlılara oranla çok iyi ikmal edilmiş olması ile yakından ilişkilidir. Aradaki askeri güç farkı ancak bu şekilde kapatılabilmıştır. Savaş sonuna doğru Yunan birlikleri açık bir şekilde açlık çekmiş, Türk ordusu ise cephede dahi sıcak yemekle düzenli

bir şekilde beslenmiştir. 1922 ilkbaharında yapılması planlanan Büyük Taarruz ilk önce 1922 Haziran ayına, daha sonra ise eldeki yiyecek maddelerinin yetersizliği nedeni ile hasat mevsimi olan 1922 Ağustos ayına ertelenmiştir. Silah, mühimmat gibi savaş araç gereçleri sadece savaş sırasında önemlidir. Oysa beslenme, barınma vb. ihtiyaçlar süreklilik göstermektedir. En çağdaş donanımlara bile sahip olursa, askerin beslenmesini, sıcaktan ve soğuktan koruyacak şekilde teçhiz edilmesini sağlamadan başarı kazanmak olanaklı değildir. Bu ihtiyaçların karşılanması aynı zamanda moral-motivasyon açısından da çok önemlidir. Kurtuluş Savaşı'nda savaş donanımları açısından üstün olan bir düşmana karşı mücadele verilmiştir. Karşı taraf üstün olmasına karşın ikmal edileceği topraklardan çok uzaktır. Oysa Türk Ordusu kendi topraklarını savunmuş, bu da kendi toprağını savunan insanlarda üstün bir savaşma azmi ve psikolojisi yaratmıştır. Öte yandan başarıda, milletin elindeki her şeyi son noktasına kadar ordusuna vermesi ve Türk Ordusu'nun Yunan Ordusu'na göre çok daha kolay ve hızlı ikmal edilebilmesi de etkili olmuştur (Ataman, 2007) .

Ormanların Demiryolları Ulaşımındaki Rolü

Trenler o yıllarda yakıt olarak kömürden yararlanmaktadır. Yani trenler kömür yakılarak üretilen enerji ile hareket etmektedir. Ancak özellikle savaş yıllarında kömür tedariki kolay ve çoğu zaman mümkün de olmamıştır.

Demiryollarının işletilmesinde karşılaşılan bu zorluk yeni yakıt kaynaklarına yönelmeyi kaçınılmaz bir hale sokmuş, bu durumda sağladığı enerji azlığı nedeniyle zorunlu olmadıkça tercih edilmeyen *“odun”* ilk çare olarak düşü-

Şekil 5. Kömür yakan tren

nülmüştür (Özdemir, 2001). Ancak bu da o kadar kolay olmamıştır. Çünkü demiryolu yapımı sırasında Almanlara verilen imtiyazlar nedeniyle demiryolu yakınlarında orman kalmamıştı. Yukarıda da ifade edildiği gibi demiryolu yapımını üstlenen şirkete verilen imtiyaz gereğince, demiryolu hattı boyunca 10'ar kilometrelik şeritlerde odun yoktu. Bu soruna çare bulmak üzere I. Dünya Savaşı sırasında Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşlarından özellikle Balkan savaşından sonra *"Amele Taburları"* adı altında atlı birlikler oluşturulmuş, bu birlikler aracılığı ile yakacak odun sağlanması yoluna gidilmiştir. Bu birlikler demiryollarının 10 km ötesine giderek odun sağlamışlardır. Böylece demiryolu boyunca ormansız şerit genişliği 10 kilometrenin çok üzerine çıkmak zorunda kalmıştır (Gümüş, 2018).

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarında demiryolları en önemli yük taşıma aracıdır. Trenler askeri amaçlarla; asker, silah, cephane ve gıda sevkinde çok önemli yararlar sağlamıştır. Bununla birlikte savaşın başlamasından itibaren yakıt sıkıntısı ortaya çıkmış, yukarıda da ifade edildiği gibi kömür bulunamamıştır (Özdemir, 2001). Aslında Osmanlı Devleti, Ereğli yöresinde yeterince kömür madenine sahiptir. Buna karşın Ereğli yöresi Rus donanması tarafından emniyetsiz hale getirilmiştir. Kömür yüklü Osmanlı gemileri yolda batırılıyor, bundan kurtulmayı başaran küçük çaplı gemilerdeki linyit ile İstanbul ve Tekirdağ civarında çıkarılan linyit ise İstanbul'un kendi ihtiyaçlarını bile karşılamamaktadır (Yalman, 2018).

Kömür, müttefikimiz Almanya'dan getirilmek zorundaydı. Buradan nakliye olanakları son derece sıkıntılı olduğu için, haftada birkaç kez gelen kömür yüklü vagonlar savaş için son derece gerekli malzemenin sevkini aksatıyordu. Bu yoldan elde edilen kömürün çoğu savaş için üretim yapan atölyeler tarafından ve Anadolu demiryolunun kuzey bölümünün yapımında tüketiliyordu. Odun ise özellikle Pozantı'dan Güneye doğru giden bölgelerde kullanılıyordu. Kömür yokluğundan trenler hareket edemez durumdaydı. Dolayısıyla askeri malzemelerin ve askerlerin hızlıca ulaşımı zorlaşmıştı. Son çare olarak odun yakılması düşünüldü. Tren yollarına yakın yerlerde orman kalmadığı için, uzaklardan odun taşımak gerekmekeydi. Bu amaçla *"Amele Taburları"* bünyesinde yer alan 30 bin kişinin üzerinde asker (Emir, 2002; Yalman, 2018) odun kesip, binek hayvanlarıyla odun taşımaya başladılar. Savaş öncesinde 0.5 para olan kömür fiyatları savaş sonunda 13 para, 45 para olan odun fiyatları ise 540 paraya çıkmıştır (Yalman, 2018).

Tablo 3. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Kömür ve Odun Fiyatları (Para)

Yakıt Türü	Temmuz 1914	Ocak 1917	Eylül 1917	Ocak 1918	Eylül 1918	12 Kasım 1919	18 Kasım 1919
Kömür	0.5	2.75	5.5	10	13	14	20
Odun	45	150	320	380	540		

Kaynak: Yalman, 2018; Özdemir, 2001)

Trenlerde yakıt olarak **“odun”** kullanımı Dünya Savaşı’nın son 3 yılı boyunca da sürmüştür. Savaş sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması (30 Ekim 1918) sonrasında çekilen yakıt sıkıntısı kömür fiyatlarının kısa zamanda büyük ölçüde artmasına neden olmuş, 12 Kasım 1919 tarihinde 14 lira olan kömür fiyatı 18 Kasım 1919’da 20 liraya çıkmıştır. Ateşkes anlaşması gereğince Osmanlı Ordusu ve bu arada amele taburlarındaki askerler de terhis edilmişti. Bu nedenle trenlerin çalıştırılması olanaklı görünmüyordu. Demiryollarına büyük ölçüde el koyan İngilizlerin odun istekleri de Osmanlı yönetimi tarafından karşılanamıyordu. Bu iş için bir süre müteahhitlerden yararlanılmaya çalışılmışsa da onlara para ödemesi yapılamayınca, bu çare de uzun süreli bir çözüm olamamıştır. Böylece yaşanan odun sıkıntısı demiryolu taşımacılığını tamamen durma noktasına getirmişti. Bu nedenle ülkelerine gönderilen Alman ve Avusturyalı askerlerle birlikte terhis edilen Osmanlı askerleri günlerce Afyon ve Eskişehir’de beklemek zorunda kalmıştır (Özdemir, 2001).

Benzer şekilde Kurtuluş Savaşı sırasında da ormanlar bu amaçla kullanılmış ve sonuçta Cumhuriyet ilan edildiğinde ormanların demiryollarına uzaklığı 10 km’nin çok daha üstüne çıkmıştır (Gümüş, 2017).

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik çıkarak 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’ni imzaladı. Bilindiği gibi bu anlaşmayı Osmanlı Devleti adına Kurtuluş Savaşı kahramanlarından birisi olan Rauf Paşa (Orbay) imzalamıştı. I. Dünya Savaşı’nın galip devletleri bu anlaşmanın 7 ve 15. maddelerini⁷, çoğunlukla da bahane ederek ülkemizi işgal etmeye başlamışlardır. Bu

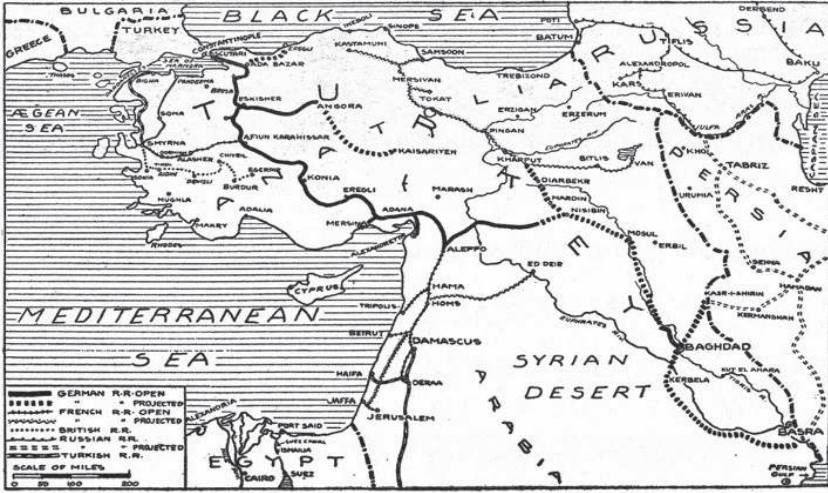
7 Yedinci Madde: Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi stratejik noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır.

On beşinci Madde: Bircümle hutut-u hadidiyeye (bütün demiryolu hatlarına) itilâf murakabe (kontrol) subayları memur edilecektir. Bunlar meyanında elyevm Hükümeti Osmanîye’nin murakabesi altında bulunan Maveray-ı Kafkas hutut-u hadidiyesi aksamı dahildir. İş bu Kafkas hututu serbest ve tam olarak itilâf memurlarının idaresi altında vaz’edecektir. Ahâlinin ihtiyacının tatmini dikkat nazarına alınacaktır. İş bu maddeye Batum’un işgali dahildir. Osmanlı Hükümeti Bakü’nün işgaline itirazda bulunmayacaktır.

çerçeve de daha Mustafa Kemal Samsun'a çıkmadan önce İngilizler ve Fransızlar Anadolu'nun büyük bir bölümünü işgal ettiler. Arkasından da İtalya ve Yunanistan harekete geçerek Mondros Anlaşması sırasında kendilerine vaat edilen toprakları işgale başladılar (Koylu, 2010).

Kara ve demiryolları ile Ankara'ya uzanan telgraf hattı üzerinde bulunan Eskişehir'in konumu, ciddi bir stratejik değer taşımaktaydı. Çünkü Eskişehir, İstanbul'dan Ankara'ya uzanan demiryolu hattı üzerinde önemli bir duraktı (Harita 2). Diğer yandan Afyonkarahisar üzerinden Konya ve İzmir'e uzanan demiryolu hatları da Kütahya yolu ile Eskişehir'e bağlanmaktaydı. Böylece Eskişehir, her üç demiryolu hattını birbirine bağlayan önemli bir kavşak durumundaydı (Koylu, 2010).

Harita 2. Anadolu'da demiryolu hatları

Bu stratejik noktayı kontrol altına almak isteyen İngilizler, 1919 Ocak ayı ortalarında demiryolu hattı üzerindeki İzmit, Eskişehir ve Afyonkarahisar'a askeri birlikler göndermeye başladı ve 22 Ocak 1919'da Eskişehir istasyonunu fiilen işgal ettiler (Yıldırım, 1998). Bu tarihten sonra İngilizler demiryolu hattındaki hakimiyetlerini daha güçlü hale getirmek için bölgedeki askeri varlığını artırmayı sürdürmüştür. Osmanlı Hükümeti ise halkın tepki göstermesini engellemek için, bu hareketin bir işgal olmadığını sadece demiryollarının denetimine yönelik bir eylem olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Ancak İngilizler halkın gururunu inciten sorunlar çıkartmada gecikmediler. Olayların giderek artış göstermesi üzerine şikayetler İstanbul'a kadar ulaştı. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) Eskişehir Mutasarrıflığına gönderdiği gizli

kayıtlı telgrafla bölgede olay çıkarılmamasını ve İngilizlerin kızdırılmamasını istedi. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan kuvvetlerince işgali ve müthiş bir vahşetin başlatılması üzerine tüm yurttaki olduğu gibi Eskişehir'de de protesto gösterileri yapıldı (Smith, 1978; Sarıhan, 1984). 17 Mayıs 1919 günü Odunpazarı meydanında toplanan on bin kişinin katıldığı büyük bir mitingle işgal protesto edildi (Koşlu, 2010).

Erzurum ve Sivas kongreleri sürecinde milli hareket Anadolu'da ağırlığını hissettirmeye ve İngilizlerin desteğine rağmen İstanbul Hükümeti de Anadolu'da giderek güç kaybetmeye başlayınca İngilizler Batı Anadolu ile Ankara ve Sivas'ın irtibatını koparmak amacıyla İzmit-Eskişehir-Konya demiryolu hattını kontrol altına almak istemişlerdir. Buna o sırada Ankara'da 20. Kolordu Komutanı olan Ali Fuat Paşa (Cebesoy) karşı koymuş, İngilizlerin Eskişehir'in doğusuna geçmelerini engellemiş ve batı yönünde İzmit'e kadar çekilmelerini sağlamıştır. Daha Mustafa Kemal Ankara'ya gelmeden Ali Fuat Paşa, Eylül 1919'da Sakarya nehri üzerindeki Osmaneli (Lefke) köprüsü ile bölgedeki demiryolu tünelleri ve telgraf hatları tahrip edip, Bilecik'in batısında yer alan iki köprüyü de havaya uçurarak 30 Eylül itibarıyla bölgenin İstanbul ile irtibatını tam anlamıyla kesmiştir (Ertürk, 2017). Bu arada Ali Fuat Bey'in baskıları sonuç vermiş ve 5 Ekim 1919 tarihi itibarıyla Eskişehir Kuvayı Milliye'ye geçmiştir (Sazak, 2009). Anadolu, fiilen İstanbul'dan ayrılmış ve böylece Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelişi için uygun bir ortam oluşturulmuştu.

1920 Şubat ayı başında İstanbul'dan Ankara'ya gelen İsmet Bey (İnönü) ile son Osmanlı Mebuslar Meclisine katılması tasarlanan Mazhar Müfit Bey, aynı ayın sonlarına doğru İstanbul'a gidecektir. Mazhar Müfit Bey iki gün iki gece sürecek yolculuk sırasında lokomotiflerin kömür olmadığı için tamamen odun yakılarak hareket edebildiğini bildirmektedir (Kansu, 2022). Buna göre odun yakarak hareket edebilen trenlerin saatte yaklaşık 10-11 kilometre hızla yol alabildiği anlaşılmaktadır.

TBMM'nin açılışını takip eden günlerde 26 Nisan 1920 itibarıyla Ali Fuat Paşa Lefke'dedir (Osmaneli). Eski Harbiye Nazırı Fevzi Paşa (Çakmak) da İstanbul'dan kaçarak Lefke'ye gelmiştir. Mustafa Kemal, nazırlığı sırasında Anadolu hareketine karşı takındığı olumsuz tavır nedeniyle Fevzi Paşa'ya karşı tepkilidir. Ancak Ali Fuat Paşa onu ikna eder ve Fevzi Paşa 26 Nisan sabahı trenle Ankara'ya hareket eder (Dinamo, 1967). Bu durum bize Nisan 1920 itibarıyla Osmaneli-Bilecik-Bozüyük-Eskişehir-Sivrihisar-Polatlı-Ankara tren yolu hattının, işler halde Kuvayı Milliye elinde olduğunu göstermektedir.

Demiryolları ya da trenler ormancılığı sadece yakıt açısından ilgilendirmemiştir. Demiryollarının yapımında, ray, travers, köprü ve menfezlerde ağaç malzemeye ihtiyaç duyulmuştur.

Her ne kadar Kurtuluş Savaşı sırasında yeni demiryolu yapılmamışsa da, tahrip edilmiş köprü ve menfezlerin yapımında ve traverslerin yenilenmesinde iyi nitelikli ağaç malzemeye her zaman ihtiyaç olmuştur. Kıvırcık (2008), Yunanlılar veya Sakarya Savaşı sırasında bizim ordumuz tarafından yıkılan köprüler, daha önce tahrip edilen ray parçalarının ahşaptan yapılmış olduğuna, bunun ilkel bir yöntem olmakla birlikte günün koşulları çerçevesinde asker yüklü trenin yavaş olsa da üstünden geçmesini sağladığına değinmektedir.

Bunun yanında demiryollarında travers ihtiyacı vardır. Travers, demiryolu raylarının altına, raylar ile zemin arasına, raylara dik olarak yerleştirilen 2.60-2.70 m. uzunluğunda ahşap malzemedir. Traversler, geleneksel olarak ahşaptan yapılmaktaydılar. Bu ahşap malzeme dış iklim koşullarında etkilenmekte olduğundan, kurutma ve emprenye⁸ işlemi görmemiş malzemenin 6-7 yılda bir yenilenmesi gerekmektedir.

Şekil 6. Demiryolunda travers

8 Ahşabın dış çevre koşullarına dayanıklı ve güçlü hale gelmesi için içerisinde kimyasal maddede emdirilmesi.

Bazı demiryolları veya dekovil hatlarında demirden de yapıldıkları görülmüş-
tür. Ancak günümüzde daha çok, esnek ve dayanıklı niteliklere sahip olan ön-
gerilmeli betondan yapılmaktadırlar.

Bütün bu nedenlerle kurtuluş savaşı yıllarında demiryolu ulaşımını bu çerçeve-
de ele almakta yarar bulunmaktadır.

Şekil 7. Günümüzde beton travers

Dünya Savaşı sırasında görev yapan Amele Taburları, Kurtuluş Savaşı yıllarında yeniden ele alınmıştır. Bu çerçevede 407 sayılı kararnameyle 9 Aralık 1920 tarihinde karargahı Sivas'ta bulunan 3. Kolordu lağvedilip yerine karar-
gahı Amasya olmak üzere Merkez Ordusu kurulmuştur. Bu ordu bünyesinde Asayiş Mıntıkaları Teşkilatı, Oymak Teşkilatı, Askeri Polis Teşkilatı, Depo Alayları, Asayiş Bölükleri, Emniyet Teşkilatı ve Mıntika Komutanlıklarının yanında Amele Taburları da yeniden oluşturulmuştur (Balcıoğlu, 1990).

Şekil 8. Behiç Erkin

Behiç Bey⁹ (Erkin)

Tamamen yabancı şirketlerin elinde olan Osmanlı Demiryollarını işletenler ile demiryollarında çalışan personelin büyük bir bölümü gayrimüslim, ya da yabancı uyrukluysa. Tüm yazışmaları, haberleşmeleri ve talimatları Fransızca olan demiryollarını, Türklerin işletemeyeceği kesin bir yargıydı. İşte bu şartlarda, bir savaşta, o dönemin en önemli ulaştırma aracı yani en önemli lojistik silahı tamamen gayrimüslim memurların elindeydi. Ölüm kalım mücadelesinin verildiği Kurtuluş Savaşı yıllarında, daha önce Balkanlarda demiryollarının işletilmesi konusunda elde ettiği tecrübe ile demiryollarını başarıyla idare edebilecek tek bir kişi vardı. O da Behiç (Erkin) Bey idi.

Mustafa Kemal'in 1907 yılında Selanik'te görevli bulunduğu yıllardan tanındığı, kendisine oldukça güvendiği, hatta 1911 Trablusgarp savaşlarında Derne'de cephede bulunduğu sırada kendisi ile mektuplaşarak sırlarını paylaşabildiği silah arkadaşı Behiç Bey'e de bu mücadelede ihtiyacı bulunmaktaydı. Dünya tarihinin en büyük askeri stratejistlerinden biri olduğu herkes tarafından kabul edilen Mustafa Kemal, elde mevcut bulunan kuvvetlerin ne kadar yeterli ve kuvvetli dahi olsa, istenilen ve ihtiyaç duyulan yerde zamanında bulundurulamaması durumunda o kuvvetin ne kadar değersiz ve işe yaramaz olduğunu çok iyi biliyordu. Mevcut kuvvetler ancak kullanılabildikleri takdirde bir değeri olabilirdi. İnsan kaynakları cepheye yetiştirilememiş, silahı, mühimmatı, yiyeceği, giyeceği ikmalî sağlanamamış yani lojistikten yoksun bir ordu, ne kadar savaşçı ve iyi eğitilmiş olsa dahi yenilgisi kaçınılmazdır. Harp tarihi bu örneklerle doludur. Büyük strateji ustası Mustafa Kemal, bu görevin altından kalkabilecek, analitik düşünce yapısına sahip, teşkilatçı, planlama ve muhakeme yeteneği yüksek birine ihtiyacı

9 Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal tarafından “Siz sevkîyatlarda başarılı olun ki, ben cephelerde başarılı olayım” diyerek tüm İstiklal Harbi boyunca cephe sevkîyatlarını güvenerek emanet ettiği ve tarihte Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı olarak bilinen komutan. Kurtuluş Savaşı sonrasında gerek İstiklal Madalyası, gerekse de TBMM Özel Takdirnamesi ile onurlandırılan Kurtuluş Savaşı kahramanıdır. Devlet Demir Yolları'nın kurucusu ve ilk genel müdürü (1920-1926) olan Erkin, “Demiryollarının Babası” olarak anılır (Dinç, 2009).

olduğunun farkındaydı. Osmanlı ordusunda “*demiryolculuğu*” ile isim yapmış Behiç Bey’in bu göreve seçilmesi de tesadüf olmamıştır. Behiç Bey’in demiryolculuk konusunda sahip olduğu bilgi, tecrübe ve bu görevi yapabileceğine duyulan güvenin yanında, Mustafa Kemal’in uygun insanı seçme sezgisi ve doğru stratejik kararı verebilme yeteneği de etken olmuştur (Dinç, 2009).

Mustafa Kemal Paşa’nın “*Behiç Bey ben cepheye ne yapılacağını biliyorum, siz de cephelere nasıl asker, mühimmat ve erzak sevkiyatı yapılacağını biliyorsunuz. Demiryolu en kıymetli sevkiyat silahımızdır. Siz cephelere askerimizi getirmekte muvaffak olun ki, ben de cepheelerde muvaffak olayım. Demiryolları çok mühimdir, onu kabul et*” sözleri üzerine, kendi eğilimlerini de karşılayan bu fikir üzerine Behiç Bey, Anadolu Şimendiferleri İşletme Müdürlüğünü, hattı inceledikten sonra kesin karar vermek üzere, geçici kaydıyla ve işine mümkün olduğu kadar karışılmaması şartıyla kabul etmiştir (Kıvırcık, 2008).

Behiç Bey, Sakarya Savaşı sırasında tahrip olan demiryolu hattının onarımını yaparak, ordumuzun ihtiyaç duyduğu malzemelerin cepheye ulaştırılmasında önemli rol üstlenmiştir. Yine Büyük Taarruzdan itibaren çekilen Yunan birlikleri tarafından tahrip edilen hatlar da Behiç Bey tarafından onarılmış, yıldırım hızıyla İzmir’e hareket eden ordumuzun ardından yine büyük bir hız ve çaba ile trenlerin işler olması sağlanmıştır.

İlginç bir tesadüf olacak ki, Ankara’da Atatürk Orman Çiftliği içerisinde yer alan fidanlık, günümüzde “*Behiçbey Orman Fidanlığı*” olarak isimlendirilmiştir. Orman Genel Müdürlüğü’nün, Mustafa Kemal’in yakın arkadaşı olan ve Kurtuluş Savaşı sonrasında gerek İstiklal Madalyası, gerekse de TBMM Özel Takdirnamesi ile onurlandırılan bu kahramanın adını yaşatması çok da isabetli bir irade olmuştur.

Şekil 9. Behiçbey Orman Fidanlığı (Orm. Müh. Cem Seçkin)

BÜYÜK TAARRUZ ÖNCESİNDE DEMİRYOLU, TRENLER VE ODUN İHTİYACI

Özakman'ın (2005) verdiği bilgiye göre, Sakarya Savaşı öncesinde 5. Tümen'in son alayını ve tümenin iki topunu taşıyan uzun katarın lokomotif, odun bit-tiği için Konya-Akşehir arasında, Kemrelik yokuşunda hareket edemez hale gelmişti. Alay komutanı bu durum karşısında şaşkına döndü. Trenler kömür olmadığı için odunla hareket eder, odun biterse yolda durup ağaçlar kesilir, hatta istasyonların ahşap kısımları parçalanıp ocağa atılırdı. İş bilir subaylar er-leri yakın çevreye odun bulmaya yolladılar. Erler çalı-çırpı ile dönünce, Birinci Tabur Komutanı Deli Yüzbaşı Zekeriya iyice delirdi:

- Ulan köz kebabı mı yapacağız burada? Uçun! Bir parça odun bulup getirme-yeni, yağlı çıra diye bu iblisin ocağına sürmezsem namerdim.

Ancak demiryolu şimendiferinde işe yarayabilecek nitelikte odun yoktu. Va-gonların duvarı, tabanı ve sıraları tahtaydı. Vagonlar parçalanarak oduna dö-nüştürüldü. Yola ancak böyle devam edilebildi.

Trenlerde yakıt olarak kullanılacak odunun tedarik edilmesi her zaman büyük bir sorun olmuştur. Bunun için askerler ve amele taburları görevlendirilebildiği gibi, müteahhitlerinden satın alım yoluyla da odun tedariki gerçekleştirilmiştir (Gürel 1981). Sakarya Savaşı sırasında yaşanan bir deneyim trenlerin hareket etmesi bakımından odunun rolünü açıklaması bakımından ilginçtir (Gümüş, 2024). Bu savaş öncesinde Yunanlar, Mustafa Kemal öncülüğünde gittikçe güçlenmeye başlayan milli kuvvetlerimizi ortadan kaldırmak ve Ankara'da yer alan sözüm ona "isyancıları" bertaraf etmek istemektedir. Bu çerçevede Yu-nan başkomutan Kayseri'de kahve içme hayalleri kurmakta ve bunu da açıkça beyan etmektedir. Bu düşünce çerçevesinde Yunan birlikleri harekete geçer. İkinci İnönü Savaşı'ndan (23 Mart-1 Nisan 1921) sonra ordumuz, başlıca Es-kişehir ve Eskişehir'in kuzey-batısındaki İnönü mevzileri ile Kütahya-Altıntaş dolaylarında yığınak yapmıştır. Afyonkarahisar yöresinde iki, Geyve ve Men-

deres dolaylarında da birer tümenimiz bulunmaktadır (Atatürk, 2005). Yunan Ordusu, Kütahya-Eskişehir savaşları adıyla anılan ve 15 gün süren savaşlar sırasında taarruza başlayınca 10 Temmuz 1921 tarihinde ordumuz geri çekilmeye başlamış, 11 Temmuzda Afyon, İhsaniye, Gazlıgöl, Hamam istasyonları boşaltılmış, köprüler kuvvetlerimizce tahrip edilmiştir (Gürel 1981). Mustafa Kemal üstün bir takdisyendir. 18 Temmuz 1921’de Batı Cephesi karargahına gelen Paşa, durumu inceledikten sonra, *“Birliklerin takviye ve düzenlenmesi için düşman ordusu ile araya mümkün olduğu kadar büyük bir mesafe konması, bunun için de Sakarya Nehri’nin doğusuna çekilmesi”* emrini verir (Ertürk, 2017). Doğal olarak elde mevcut trenlerin de güvenli hatta çekilmesi gerekmiştir. Eskişehir istasyonunun boşaltılması sırasında kömür bulunamayınca Nafia Vekili, vagon duvar ve tabanında yer alan ahşap malzemenin yakılarak trenin hareket ettirilmesini emretmiş, o sırada istasyonda yer alan birkaç ağacın farkına varan birliklerimiz bu ağaçları kesip yakarak treni yola çıkarılabilmıştır (Gürel, 1981).

Şekil 10. Kara tren (Anadolu Ajansı)

Mayıs 1920 tarihinden itibaren silah üretimi ve tamiri işlerini üstlenen Eskişehir Cer Atölyesi¹⁰ stratejik öneme sahiptir. Bu atölyede yer alan makineler ve

10 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Eskişehir’i toplumsal ve ekonomik açıdan en fazla etkileyen olay demiryolunun Eskişehir’e ulaşması ve buradan Konya ve Ankara’ya doğru devam etmesi olmuştur. Haydarpaşa’dan gelen ilk tren 19 Haziran 1892’de Eskişehir istasyonuna ulaşmıştır. Demiryolunun ulaşmasından hemen sonra 1894 yılında Eskişehir’de bir cer atölyesi kurulmuştur (Üstün, 2011). Cer atölyesi “cer” adı verilen lokomotif motorlarının üretim ve bakımının yapıldığı atölyedir.

ustalar da muhtemelen bu trenlerle Ankara'nın yolunu tutmuşlardır. Eskişehir Cer Atölyesi aslında demiryolu şimendiferi ve diğer donanımların üretimi ve tamiri işlerini yürütmekteydi. Ancak İngilizler tarafından ordumuzun silahsız hale getirilmesi çerçevesinde kamaları sökülen topların Sakarya Savaşı öncesinde kamalarının yapımını üstlenmiştir. Bu konuyu Garp Cephesi Komutanı Miralay İsmet anlatmıştır (Kiper, 2010):

“Elimizde yedi adet 15’lik top vardı. Bunları muhtelif depolarda terk edilmiş olarak bulduk. Lakin işe yaramadan, sadece boru olarak duruyorlardı çünkü kamaları alınmıştı. Eskişehir Cer atölyesinde kamaları yapıldı. Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruzda kullanıldı...”

Şekil 11. Odun taşıyan tren

Savaş sırasında Yahşihan ve Ankara'ya getirtilen ikmal maddeleri Yahşihan-Ankara dekovil ve Ankara-Polatlı normal hat demiryolu ile Polatlı'ya nakledilmiştir. Türk Ordusu Sakarya gerisine çekildikten sonra Rusya'dan gönderilen mühimmat ile Doğu Cephesi'nden, Diyarbakır'dan ve Malatya'dan

Şekil 12. Eskişehir'den asker sevkıyatı

Ankara dolaylarına nakledilen cephaneler, zamanında muharebe meydanına yetiştirildi. Bu sırada İstanbul'dan Felah Grubu¹¹ da bir hayli cephane sevk etmişti (Köylü, 2006).

Şekil 13. Trenle asker – mühimmat ikmali

Yunan ordusu Sakarya savaşından sonra batıya doğru telaş içinde çekilirken bütün köyleri, ağrıları, koruları, kağnıları ve arabaları yakıyor, kuyuları taş, top-

11 Dünya Savaşı sonrası Mütareke döneminde başta Osmanlı başkenti İstanbul olmak üzere pek çok vatan toprağı fiilen işgal edilmiş, Osmanlı ordusu terhis edilmiş, silah ve cephanesine el konulmuş ve İstanbul Hükümeti işgaller karşısında varlık gösterememiştir. Bu süreçte İstanbul'da çeşitli gizli gruplar kurularak istihbarat, propaganda ve mühimmat sevkıyatı faaliyetleri ile Anadolu Hareketini desteklemişlerdir. Felah Grubu da bu süreçte Ankara destekli olarak kurulan bu gruplardan biridir. Grup, istihbarat ve propaganda faaliyetlerinin yanında, İstanbul'dan güvenilir subay ve memurları Anadolu'ya geçirerek Milli Mücadeleye fiili olarak katkıda bulunmuştur (Kayabaşı, 2019).

rak ve cesetlerle doldurarak köreltiyor, hayvan sürülerini götürüyor, götürmediklerini kurşunluyordu. Her şeyi sistematik olarak yok ediyor, taş üstünde taş bırakmıyordu. Beylikköprü-Alpu arasındaki 26.040 demiryolu parçasından 25.500'ünü ve bütün istasyonları, köprüleri, demiryolu tesislerini, telgraf hatlarını, ayrıca Afyon-Çay arasındaki 50 kilometrelik demiryolunu da tahrip edeceklerdi (Özakman, 2005). Sazak (2009) da Sakarya Savaşı sonrasında dedesi Emin Bey'in notlarından hareketle Mihaliççık yöresinde ve kendi köyünde yaşanan Yunan tahribatını şöylece anlattığını bildirmektedir:

"Düşman gelince Yazır çiftliğimizi yakmış..."

Dönüşte Mihaliççık'tan 35, Sivrihisar'dan 70 pare köyü yakarak, hayvanları sürüp, harmanları da ateşe verip, ele geçirdikleri kadınlara, kızlara zarar vererek götürmüştür.

Bu arada bizim bıraktığımız davarları sürüp götürmüşler. Üçbaşı ve Haliloğlu'nda bıraktığımız tiftikler yanmış.

Yunanlılar çekildikten sonra 21 Eylülde Mihaliççık'a geldiğimde, bütün insanlar dağlardaydı. Ortalıkta hiç canlı yoktu. İnsanlar Mihaliççık'ın yanmayan Kuzey kısmına göç etmiş, bir kısmı da göç etmekteydi.

O sırada oraya ulaştık. Göçü yasakladık. Yanmayan köylerden kereste taşıttık; barınacak birer mesken yapımını başlattık."

20 Ekim 1921 tarihinde TBMM Hükümeti ile Fransa arasında imzalanan Ankara Anlaşması, Kurtuluş Savaşı'mızda son derece önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlaşma ile Mondros Mütarekesi'nden sonra Fransızlar tarafından işgal edilen topraklar boşaltılmıştır. Bu da TBMM Hükümeti'nin diplomatik alanda kazandığı önemli bir zaferdir (Yavuz, 1992). Aslında konu sadece diplomatik bir zafer değildir. Çünkü Mustafa Kemal, Demiryolları Genel Müdürü Behiç Erkin'e ***"Fransızlar çekilir çekilmez, ikmal sistemini Adana-Konya-Akşehir hattına alacağız, bunun yanında Polatlı-Eskişehir hattına da ihtiyacımız olacak. Bu hattı en kısa zamanda onarmamı istiyorum"*** diyerek (Özakman, 2005), Kurtuluş Savaşı'nın iki önemli hattında yapılması düşünülen sevkıyatı garantiye almak istiyordu. Adana-Konya-Afyon hattı, işletme dili Türkçe olmayan, çalışanlarının çoğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu, yedek paçası olmayan, cepheye sevkıyatın gizli yapılması gerektiği anda yeterli yakıtı bulamayan, eldeki birkaç lokomotif ve katardan oluşan bu yetersiz hat, Kurtuluş Savaşı sürerken muhakkak işletilmelidir. Aslında bu ikinci bir savaş anlamına gelmektedir (Sarıaslan, 2004).

Ankara Anlaşması ile Fransızların Adana yöresini boşaltmaları sonucunda Toros ormanları serbestçe kullanılabilir hale gelmiş ve trenler için odun ihtiyacı önemli ölçüde bu ormanlardan sağlanmıştır (GKB, 1995).

Odunla çalışan ve ağır hareket eden eski lokomotiflerin, trenin hızını beklemeyen savaşın hızına yetiştirilmesi işi, ayrı bir özveri ve öngörü gerektirmektedir. Sorunlar aslında eski lokomotiflerin savaşın hızına yetişmesine engel olmaktadır. Demiryollarına el konulduktan sonraki dönemin başında, lokomotiflerin yürüebilmesi için gerekli olan mazot ve kömür kısıtlı da olsa kullanılmıştır. Ancak kömür ve mazot Ağustos (1920) ayının sonuna doğru tamamıyla tükenmiştir (Birsin, 2011).

Süt (2008)'ün derlediği bilgilere göre İkinci İnönü Savaşı (23 Mart-1 Nisan 1921) sırasında Milli Savunma Bakanlığı 673.7 ton odun satın almış veya bir anlaşma (mukavele) yaparak bedelini sonra ödemek üzere alıkoymuştur. Bu savaştan hemen sonra 15 Nisan-25 Temmuz 1921 tarihleri arasında cephelere 226.8 ton odun ve 10.7 ton kömür gönderilebilmiştir. Ayrıca Tekalifi Milliye¹² Komisyonları tarafından ordunun ihtiyacı için başlangıcından 1921 Kasım ayı sonuna kadar 8.3 ton odun ve 27.7 ton kömür gönderilebilmiştir. Hiç kuşkusuz ordu birliklerinin ormanlardan ve diğer ağaçlık alanlardan ürettiği odunlar bunların dışındadır.

İnal (1946) da bir eserinde *“Şu çıplak tepelerin ormanlarını bu savaş günlerinde cepheye asker ve yiyecek taşıyan trenlerin lokomotifleri bitirmiştir”* diyerek Kurtuluş Savaşı'nda trenlerin ve onların hareketinde rol oynayan ormanların önemini vurgulamıştır.

1922 yılının yaz aylarında Türk ordusunun İngiliz-Yunan istilacılarına karşı yapacağı genel taarruz hazırlıkları yoğunluk kazanmıştır. Mustafa Kemal bu dönemde Rusya ve Azerbaycan büyükelçilerini cepheye götürür. Bunun amacı Sovyet Rusya'nın ve Kızıl Ordu'nun genç Türkiye'den yana olduğunu, Türkiye'nin doğu sınırı için bir endişeye gerek olmadığını, Türk ordusunun yalnız olmadığını göstermekti. Bütün Türk milleti, kendi kurtuluş ordusunun zafer hazırlıklarına destek veriyordu. Erlerin eşleri, kızları, kız kardeşleri cepheye erzak, cephane, silah taşıyorlardı. Ülkenin her yerinde mitingler yapılıyordu.

12 **Tekalif-i Milliye** (Milli Yükümlülükler ya da Ulusal Vergiler), Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarından olan Sakarya Meydan Muharebesi öncesi ordunun ihtiyacını karşılamak ve Sakarya Savaşı'na hazırlanmak için Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın kanunla kendisine verilen yasama yetkisini kullanarak yayınladığı “Ulusal Yükümlülük” emirleridir. 7 Ağustos 1921'de yayınlanmış olup toplamı on maddedir.

Ankara’da meclis yakınlarında yapılan bir mitingde birçok kişi ateşli konuşmalar yapar. Bu arada bir yerden bir masa getirirler. Masaya 10-12 yaşlarında beyaz şapkalı, siyah takım elbiseli bir oğlan çocuğu çıkar. Kollarını genişçe açarak halkın gücünü gösterir ve *“Kazanacağız, Türk askeri düşmanı kovacak ve biz çocuklara gün doğacak”* diye bağırır (Aralov, 2022).

Şekil 14. Zaferi ümitle bekleyen çocuk

Hiçbir savaş düşünülemez ki lojistik öge, taktik ve strateji üzerine, Türk Kurtuluş Savaşı’nda olduğu kadar ağır etki yapmış olsun. Bilindiği gibi ordumuzun silah ve diğer donanımlarına galip devletlerce el konulmuştu. Doğuda, İstanbul ve Çanakkale bölgelerinde elimizde kalan ya da işgalci kuvvetler gözetimindeki depolardan araç, gereç, silah kaçırma çabaları, başvuru başlıca yollardan biriydi. Bu, gömleğimizi satarak satın aldığımız şeyleri şimdi de can pahasına kaçırma durumuna düşmemiz demektir. Tedarik, Sakarya Savaşı’ndan sonra artan Sovyet yardımı, Ankara Anlaşması’ndan sonra Fransızların bıraktığı malzemeler milli kuvvetleri biraz rahatlatmıştı. Bunların yanında az da olsa, Almanya, Bulgaristan ve İtalya’dan büyük paralar karşılığında sağlanan savaş gereçleri vardı. Buna karşın yiyecek-giyecek ve hayvanlara yem vermek bile büyük güçlükler gösteriyordu. Önü savaşlarında karda kışta ayakkabısız yere basan askerler vardı (Arikan, 2018). Askerlerin eski elbiseleri ve ayakkabılarının olmayışı Rus Büyükelçisi Aralov (2022)’un bile dikkatini çekmişti.

İsmet Paşa, 16 Ağustos 1922 tarihinde bile önemle “**çarık**”¹³ istiyordu. İki yüz bin kişilik ordunun ancak yarısı tam asker kılığında idi. Savaş sırasında bırakınız toprakları, cephaneyi hareket ettirmek bile çok zordu (Arikan, 2018).

Atatürk, Truva harabelerinde Prof. Ernest Jackh’e “. . . **Zaferi; denizi kontrol altında tutan, ihtiyacı olan materyali, gereksinmesi olduğu zaman, istediği yere ulaştırabilen ülke kazanır**” demiştir (Kaya, 2009). Böylece lojistiğin önemini bir kez daha vurgulamış oluyordu.

Bütün bunlar lojistiğin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bir taraftan Anadolu’dan ihtiyaç malzemelerinin toplanabilmesi, diğer taraftan da toplanan bu malzemenin cepheye zamanında ulaştırılabilmesi olağanüstü bir başarı olarak değerlendirilmelidir. Bu başarıda odun ve dolayısıyla da ormanların yeri iyi anlaşılmalıdır.

Doğudan batıya uzanan ve başlıca stratejik istikameti teşkil eden Erzurum-Sivas-Kayseri - Ankara-Eskişehir-Kocaeli-İstanbul yolunun, Erzurum-Ankara arasında o tarihte demiryolu bulunmadığından Batı Cephesi’yle Doğu Cephesi arasındaki ulaşım, sadece ilkel ve adi şoseler üzerinden binek hayvanları ve kağnılarla yapılmaktaydı (Köylü, 2006). Doğu hattından gelen malzemeler Yahşihan’da (Kırıkkale) toplanmakta, oradan Ankara’ya bir dekovil hattı ile taşınmaktadır. Benzer şekilde İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Ankara güzergahı da bütün bir Kurtuluş Savaşı boyunca en önemli ikmal yolu olmuştur. Bu yol da kağnıların hareket edebileceği bir düzensiz toprak yol durumundadır.

Türk İstiklal Savaşı’nda askeri birliklerimizin Akşehir’de ve Sivrihisar’ın kuzeyinde konumlanması ikmal olanakları açısından düşünülmüştür. Çünkü Akşehir, Adana yöresinden; Sivrihisar ise, Ankara hattından ihtiyaç duyulan malzemelerin trenlerle taşınması açısından son derece stratejik bir konuma sahiptir (Gümüş, 2024). 1921 yılı sonlarında ordumuzun Büyük Taarruz hazırlıkları devam etmektedir. Bu çerçevede 2 Aralık 1921 tarihinde İkinci Ordu Karargahı Bolvadin’e, buradaki Birinci Ordu Karargahı da Çay’a taşınmıştır. Büyük Taarruz öncesinde 24 Ağustos’a kadar Başkomutanlık ve Batı Cephesi Karargahı da Akşehir’dedir (Harita 4). Bu bölgelerin tamamı tren yolu üzerindedir. Tabii ki Yunan birlikleri de benzer şekilde ikmal olanakları çerçevesinde İzmir – Afyon demiryolu hattı boyunca konumlanmıştır. Orduyu ve donanımı hızlıca ve kolaylıkla hareket ettirebilmenin en önemli yolu trenlerdi. Çünkü o devirde demiryolları en önemli ulaşım araçlarıydı. Şimdiki gibi uçak, otomobil,

13 **Çarık:** Anadolu köylüsünün sığır derisinden üretilmiş ilkel ayakkabısı.

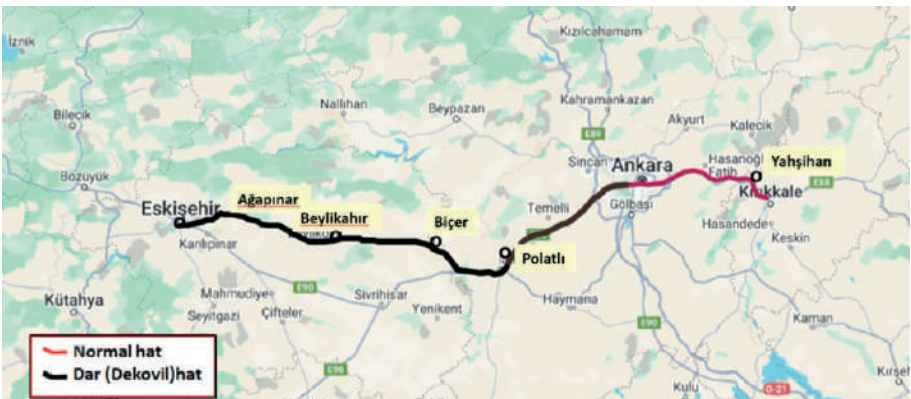
otobüs, kamyon vb. ulaşım araçları henüz gelişmemişti (Kıvırcık, 2008). Takmak (Eşme, Uşak) köyünün tarihi üzerine kitap yazan Mehmet Ali Terziler (2021) Yunanlıların 28 Haziran 1919 tarihinde Eşme'nin İstasyon, Elvanlar ve Kaza merkezi Takmak'ı 250 piyade ve 250 süvari ile işgal ettiklerinden bahsederken, tren yolunun, lojistik malzemenin İzmir'den buraya, buradan da daha doğuya, Anadolu'nun iç kesimlerine sevk edilmesinde çok önemli rolü olduğuna işaret etmektedir. Büyük Taarruz öncesinde Ege bölgesindeki diğer demiryolu hatları ile birlikte İzmir-Afyon demiryolu hattı da Yunanlıların kontrolü altındadır. Bu bölgedeki orduların asker, cephane ve mühimmat ihtiyaçları trenlerle karşılanmıştır. Bu nedenle bizim birliklerimiz bu bölgedeki köprü ve tünelleri tahrip etmek için sayısız akınlar düzenlemişlerdir. Yunanlılar da bu baskınlardan dolayı demiryolunun güvenliğine çok önem vermişlerdir (Şenli, 2019).

Büyük Taarruz öncesinde demiryollarının durumu şöyledir (Köylü, 2006):

Yahşihan (Kırıkkale) - Ankara arasında yukarıda da ifade edildiği gibi bir dekovil hattı vardır (Harita 3). Buradan itibaren Ankara-Eskişehir hattında yer alan demiryolunun Ankara'dan Polatlı ve oradan da Biçer istasyonuna kadar olan kesimi işletmeye açık bulunuyordu. Ancak Yahşihan - Ankara arasının dar hat (dekovil) oluşu Ankara-Biçer kesiminin de, Yunan tahriplerinden dolayı güçlük ve yetersiz olarak onarılabilmiş bulunmasının doğal bir sonucu olarak bu hatlarda kapasite düşüktü. Bu nedenle Batı cephesinin lojistik desteği bakımından söz konusu hatlardan kısmen yararlanılabiliyordu.

Biçer-Ağapınar demir yolu kesimi, Sakarya savaşı sürecinde geri çekilmekte olan Yunanlılar tarafından tahrip edilmişti. Onarımı yapılamayan bu kesim işletmeye kapalı bulunuyordu. Ağapınar'ın batısı ve Eskişehir Yunanlıların elindeydi.

Harita 3. Yahşihan – Eskişehir demiryolu hattı

Adana-Konya-Afyon demiryolunun Çay ve Kumralı'ya kadar uzanan kesiminde oldukça düzenli bir ulaştırma yapılıyordu. Ancak, kömür sağlanamadığı için işletmede Toros ormanlarından sağlanan odun kullanılmakta, bu da demir yolunun kapasitesini düşürmektaydı. Vagon sıkıntısı da çekiliyor ve cepheye günde bir katar ulaştırmak için büyük çaba harcanıyordu. Bu çalışmalar sonucunda Batı Cephesi birliklerinin güney kaynaklarından da lojistik desteği mümkün olmuştu (Köylü, 2018). Kumralı'nın Batısı ve Afyon Yunanlıların kontrolündeydi.

Harita 4. Adana – Afyon demiryolu hattı

Harita 5. Büyük Taarruz Öncesi Demiryolları (Kırmızı renk: Yunan hakimiyeti)

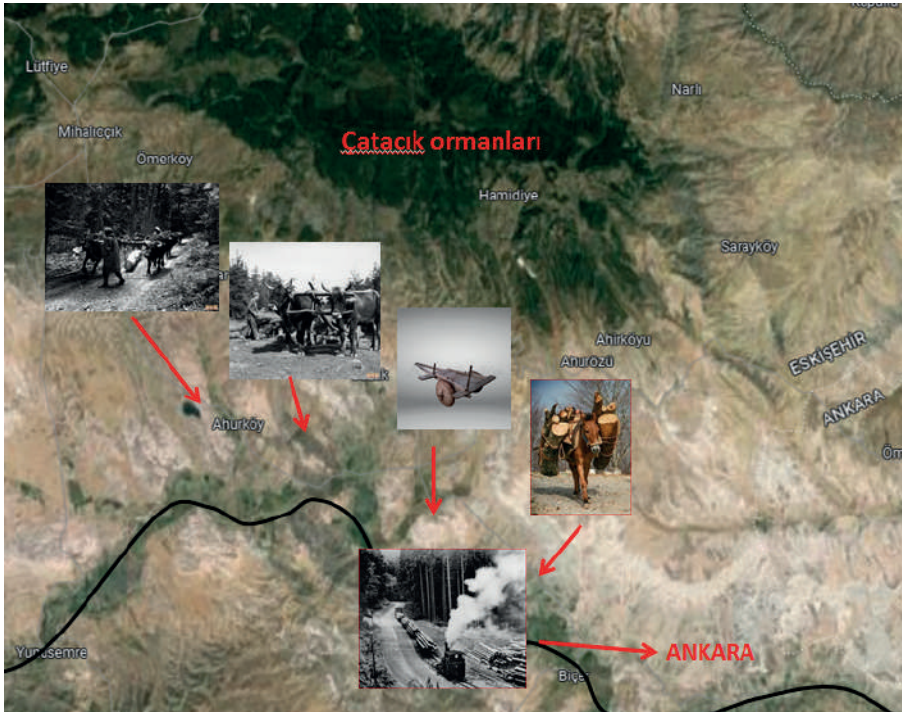
Gnkur. As.T. ve Str. E. Bşk.

Bu çerçevede Ankara'dan Sivrihisar; Adana-Konya yöresinden ise Akşehir-Çay yönüne, milli kuvvetlerin elinde olan demiryolları ikmal açısından çok önemli rol oynamıştır. Her ne kadar savaş 650 kilometrelik bir hatta sürdürülmüş olsa da, ana kuvvetler demiryolu hattıyla bağlantılı olarak yerleştirilmiştir. Bu çerçevede Adana-Akşehir-Çay ve Ankara-Polatlı-Ağapınar hatları çok önemlidir. Bü-

yük Taarruz öncesinde demiryolları üzerinde cepheye ikmal yapan trenler çoğunlukla odun yakılarak hareket ettirilmiştir. Çünkü kömür yetersizdir veya yoktur ve yabancıların elindedir.

Yunan ordusuna yapılacak taarruza kadar geçen sürede demiryollarının, Türk ordusunun bütün ihtiyacını karşılayabilecek bir hale getirilmesi için Fransızlar tarafından işletilen ve Adana tarafında kalan demiryolundan mümkün olduğu kadar lokomotif ve vagon alınmıştır. Fransızlarla 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması üzerine açılan Mersin yolu, Anadolu'nun İstanbul ve Avrupa ile ulaşımını büyük ölçüde kolaylaştırmış, bu anlaşmayla Demiryolları İdaresi malzeme, odun ve kömür tedariki konusunda büyük yararlıklar göstermiştir (Dinç, 2009). Şimendiferlerin yürüebilmesi için odun ve kömür tedariki yapılmıştır. Fransız şirketinden 500 ton ödünç kömür alınmış, Mersin ve Adana'dan da kömür sağlanmıştır. Ayrıca Zonguldak'tan da kömür getirilmiştir. Bu şekilde şimendiferlere 5 aylık yakıt kazandırılmıştır (Birsin, 2011). Öte yandan Çalıkuşu (2011)'nin Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden derlediği bilgilere göre, I. Dünya Savaşı yıllarında Mihaliççık yöresinde orman müteahhitliği yapan Eskişehirli Emin Bey (Emin Sazak) Milli Mücadele sırasında demiryolu ulaşımını sağlayan trenlerin çalışması için gerekli odunları Ankara hükümetine ulaştırma görevini üstlenmiş ve Ankara hükümetinin kendisine sağladığı vagonlar aracılığı ile trenler için yakacak odun ve diğer orman ürünleri ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu ihtiyaçlar Yunan işgali altında olmayan Mihaliççık-Çatacık ormanlarından karşılanmıştır. Emin Bey (Sazak, 2009) trenlerin odunla çalıştığını ve I. İnönü Savaşı sırasında da demiryollarının odununun kendileri tarafından karşılandığını ifade etmektedir. Arıkan (2018), Birinci İnönü Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasıyla ilgili olarak kuvvetleri kaydırmada demiryollarından yararlanılması çok önemli rol oynadığına işaret etmektedir.

Çatacık ormanlarının Ankara hükümetinin istediği nitelikte ve miktarda orman ürünlerinin sağlanmasında önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu ormanlar demiryoluna 20-25 km uzaklıktadır. Buna karşın Eskişehir'in demiryoluna kavuştuğu 1892 yılından itibaren Çatacık ormanları sistematik olarak işletmeye açılmış, özel kesim burada orman işletmeciliği yapmıştır. Ormanlardan itibaren demiryolu bağlantısına dek o zamanlardan kalma dekovil hattı vardır. Ancak bu hat sadece belirli bir bölgeye hizmet verebilmektedir. Bu nedenle orman ürünlerinin Çatacık ormanlarından demiryoluna kadar transportunda dekovil hattının yanında diğer geleneksel transport yöntemleriyle de odun taşındığı anlaşılmaktadır (Şekil 15).

Şekil 15. Çatacık ormanlarından odun transportu

Büyük Taarruz öncesi savaşa katılacak Batı Cephesi: 1. ve 2. Ordu, bir süvari kolordusu ile kolordu yetkisindeki Kocaeli grubundan oluşmakta olup, bunlar-
da 18 piyade tümeni ile 5 süvari tümenine sahiptir. Bu birliklerin genel mevcu-
du ise: 8.658 subay, 199.283 er, 100.352 tüfek, 2.025 hafif makineli tüfek, 839
ağır makineli tüfek, 5.282 kılıç, 323 top ve 10 uçaktır (GKB, 1995). Buna göre
Büyük Taarruza katılan asker sayısı 207.941'dir. Silah, cephane ve mühimmat
dışında sadece bu insan gücünün gıda ihtiyacının karşılanması bile büyük bir
sorundur. Bir birliğin silah, teçhizat, elbise, personel gibi ihtiyaçlarının düzenli
bir şekilde karşılanması, düşman karşısında başarıya ulaşılmasının en büyük
faktördür (Şenli, 2019). Gıda ihtiyacının karşılanması da bu çerçevede değeri-
lendirilmesi gerekir.

Harp Encümeni'nin 8 Mayıs 1922 günkü toplantısında gündeme alınan işteklere ve alınan kararlar özetle şöyledir: Batı Cephesi Komutanlığı'nın bugünkü mevcudu 181.000 insan, 65.000 hayvandır (Ataman, 2007). Haziran 1922 yılında Batı Cephesi Komutanlığı'nda 195.000 insan ve 71.824 hayvan beslenmekteydi (GKB, 1995). Batı cephesinin 1 Ağustos 1922 gününe ait iâşe mevcudu ise 227.807 insan, 79.894 hayvandır (GKB, 1975).

Her birliğin etlik hayvanları sürüler halinde arkalarından takip ettirildiğinden et sıkıntısı çekilmemişti. Hayvanlara yem tedarikinde ise sıkıntı çekilmiş, kuru ot ve saman bulmak her zaman sorun olmuştur (GKB, 1967).

Milli Savunma Bakanlığı (MSB) cephedeki askerlerin ekmeçlik un istihkakını 600 gr olarak hesaplamış, cephe gerisindeki askerlere ise ekmeçlik yerine keşkeklik bulgur (kıрма buğday) ve buğday verilmiştir. Muharip birliklerin et ihtiyacı da asker başına 250–300 gr olarak hesaplanmış, bu miktarı sağlayabilmek için çoğu yerde etlik hayvan sürülerine el konulmuştur. Henüz Batı Cephesi emrine girmemiş olan Beypazarı Grubunun (Mürettep Kolordu) beslenmesini de MSB üstlenmiş olup, Bolu, Mudurnu ve Nallıhan'dan Tekâlifi Milliye emirleri gereğince toplanan yiyecek maddeleri ile ihtiyaçlar tedarik edilmiştir (GKB, 1995). Bu emirler çerçevesinde aynı zamanda çok sayıda hayvan, kağrı, öküz ve manda arabası ile at arabası da toplanmıştır. Hayvan başına 3 kilo yem gerekmektedir (GKB, 1975). Toplanan hayvanların beslenmesi de önemli bir sorun olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 4. Tekâlifi Milliye emirleri gereğince el konulan taşıt araçları ve hayvanlar (Kayıran, 1989)

Cinsi	Miktarı
Öküz ve manda arabası	2.362
Kağrı arabası	14.738
Öküz ve Manda	38.434
Eşek	17522
Çift atlı araba	396
Tek atlı araba	20

Batı Cephesinin 18.03.1922 tarihinde en son personel ve hayvan mevcuduna göre günlük olarak ihtiyaç duyduğu yiyecek maddelerinin cins ve miktarı şöyledir (Şahin ve Yılmaz, 2015):

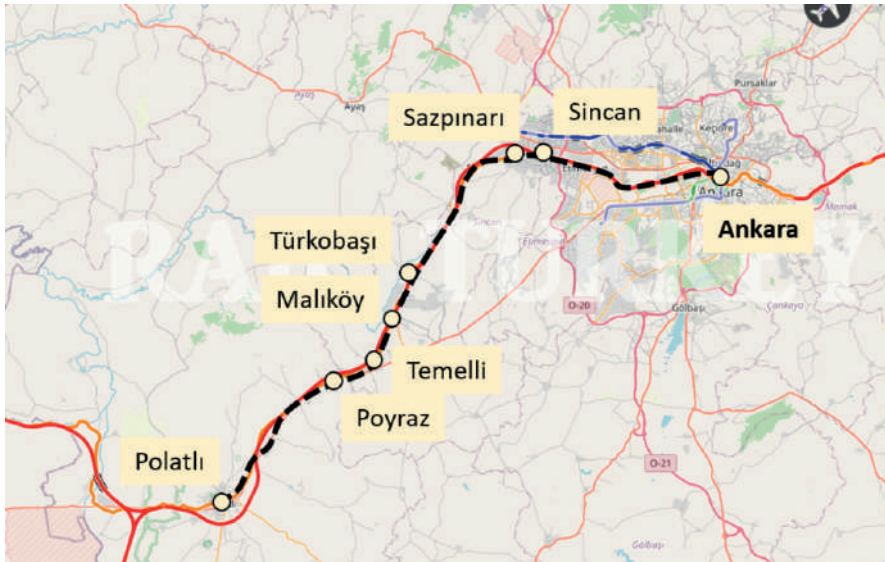
Saman: 242 ton,
 Arpa: 242 ton,
 Et: 37,5 ton,
 Yemeklik: 37,5 ton,
 Buğday: 170 ton,
 Un: 112 ton.

Erlerin ve hayvanların üzerinde üçer günlük demirbaş ve bölük depolarında ise birer günlük yiyecek vardır. Bunların komutanlıkça, acil ve zaruri durumlar dışında emir verilmedikçe yedirilmesi yasaktır (Türkman, 1997).

Artan para sıkıntısı nedeniyle 30 Mart 1922'de 1. Tümen'de etlik hayvan alınamamış ve erlere et yedirilememiştir. Tümene yemeklik olarak da sadece buğday kırması verilebilmiştir. Para bulunamadığı için menzil bölgelerinde yiyecek satın alınamamaktaydı (GKB, 1995). Bütün bu olumsuz koşullara rağmen, Büyük Taarruz'un başarıya ulaşmasında da diğer koşullar yanında ikmal olanaklarının iyi kullanılması etkili olmuştur (Kıvırcık, 2008).

Ordunun ihtiyacı olan her şey Ankara'ya getiriliyordu. Buradan da Malıköy (Ankara) ve Polatlı'ya (Ankara) gönderiliyordu. Cepheye her gün 250 ton yiyecek ve 325 ton cephane sevk ediliyordu. Demiryolu (!) olmasaydı Ankara'dan cepheye taşımak imkansız olabilirdi. Malıköy ve Polatlı'dan da ihtiyaçlara göre araba veya kağnılarla cepheye gönderiliyordu (Kaya, 2009). Ataman (2007) da demiryollarının olmadığı alanlar için ise ikmalin ilkel imkanlarla at, deve, kağnı arabası vb. şekilde yapıldığına işaret etmektedir.

Harita 6. Ankara Polatlı demiryolu hattı

Büyük Taarruz öncesinde, taarruza yakın zamanlara kadar ordumuz büyük ölçüde sabittir. Afyon'un güneyi ile Afyon ve Eskişehir'in batısındadır. An-

cak 30 Ağustos tarihinden itibaren durum farklıdır. Ordumuz büyük bir hızla, uçarcasına düşmanı kovalamaktadır. Afyon ile İzmir arası 330 km'dir. Bu süreyi süvarilerimiz 10, piyade ise 11 günde aşmıştır. Aslında bu olağanüstü bir hızdır. Çünkü düşman kaçarken demiryollarını tahrip etmiştir. Behiç Erkin yönetimindeki demiryolcu ekip, ancak bir hafta sonrasında demiryollarını onarabilmiştir. Ayrıca düşmanın sürpriz saldırıları, pusuları söz konusudur. Bunun yanında Yunanlılar bulabildiği her şeyi yakmaktadır. Ordumuz bir yandan da yangınları söndürmeye çalışmaktadır. Yanlarında silahları, cephaneleri ve diğer yükleriyle askerlerimiz günde 30 kilometre üzerinde bir hızla İzmir'e ulaşmıştır. Bu 10 günlük süreç çok zordur. Bu dönemde ikmal olanakları iyice ortadan kalkmıştır.

Büyük Taarruz'un Süvari Kolordu Komutanı Fahrettin Altay (2023) Paşa, Büyük Taarruz başladığında kolordusunun toplanmasının saatler sürdüğüne ve bu sırada kolorduda üç önemli sorunun ortaya çıktığına vurgu yapmaktadır: yorgunluk, açlık ve uykusuzluk! Üstelik paşa bu sorunları süvari kolordusu çerçevesinde, yani atlı birlikler için ortaya koymuştu. Ya diğerleri, yalın ayak büyük bir mücadele içinde olan piyadeler, topçular? Yorgunluk, açlık ve uykusuzluğun diğer gruplar için hangi ölçüde büyük bir sorun olduğunu iyi değerlendirmek gerekir.

İaşe ve ikmal Büyük Taarruz öncesindeki gibi kolay değildir. Hem havanın çok sıcak olması, hem de Yunanlılar geri çekilme istikametlerinde öldürdükleri insan cesetlerini su kuyularına doldurduğundan takip hareketinin belirli dönemlerinde su sıkıntısı bile çekilmiştir (GKB, 1967).

Şekil 16. Mustafa Kemal ve Fahrettin Altay

Yunanlılar kaçarken köyleri, arpa-buğday stoklarını yakmış, hayvanları ise yollarında götürmüş veya götüremediklerini vurmuştur. Bu nedenle yıldırım gibi hareket eden ordumuzun iâşe ve ikmalini gerçekleştirmek neredeyse olanak dışıdır. Trenler Büyük Taarruzdan 10 gün sonra, İzmir'e ulaşan veya yaklaşan ordumuzun ikmal sorunlarına ancak yetişebilmiştir.

ANKARA MARANGOZ FABRİKASI

1921 yılında mevcut olanaklarla kurulan Ankara Marangoz Fabrikası ve Silah Fabrikası, harp sanayii konusunda tesis edilen ilk fabrikalardır.

Ankara'da ilk olarak 1920 yılında istasyon yöresinde silah onarım evi kurulmuştur. Daha sonra bu atölye tüfek onarımı yapılmak üzere geliştirilmiştir. Tüfek ve makinalı tüfek onarımı ile kasatura yapımı için gereken makine ve aletler burada toplanmış, 1920 yılı sonlarında İstanbul'dan gelen uzmanlarla faaliyetler daha anlamlı hale gelmiştir. 1921 yılı Ocak ayında Ankara'da Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü kurulmuş ve başına da Topçu Albay Asım Bey atanmıştır. 1920 yılı başlarından itibaren silah üretimi ve tamiri işlerine başlayan Eskişehir Cer Atölyesi¹⁴'in de katılımıyla artık fabrika düzeyinde bir kurum oluşmuştur (Şehidoğlu, 1992). Bu fabrikada demir eritmek amacıyla odun kullanılmıştır.

Ankara Marangoz Fabrikası'nın özünü ise Osmanlı İmparatorluğu devrinde İstanbul Tophane Fabrikaları'nda bulunan marangoz tezgahları oluşturmaktadır. Bu tezgahlar 1910 yılında top arabalarının ahşap tekerlekleri ile cep hane sandıklarını üretmek amacıyla Zeytinburnu Sanayi kışlasına taşınmıştır (Dilek, 1974). Fabrikada geçen yüzyılın başında üretilen ürünler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Marangoz Fabrikasının Haftalık İmalatı (Zengin, 2015).

İmal olunan malzeme	1904	1905	1906	1908
8,7 cm'lik mantel topları için fırçalı tomar				18
8,7 cm'lik mantel topları için fırçalı tomar (tamir)				6

14 20 Temmuz 1921 tarihinde Eskişehir Yunanlıların işgaline uğramıştır. Buna karşın işgal öncesinde bu atölyenin makine ve ustaları çoktan Ankara'ya taşınmıştı.

7,5 cm'lik dane sandığı		50	60	
Martini tüfeği sandığı	110	12	140	
Martini tüfeği sandığı (tamir)			70	
Gürgenden mamul kılıç kabzası	800			
Ahşap top tekerleği	4			
Nordenfelt mitralyözleri için ahşap sandık	5			
Ahşap mühimmat sandığı	42			
Ahşap Mauser tüfeği sandığı	3			
7,5 cm'lik cephane sandığı		30		
7,5 cm'lik cephane semeri		8		
Mauser fişek sandığı		40		
Ohaçiyus topları için tekerlek		2		
Ohaçiyus topları için taslak ok		2		

Aslında bu tablo Ankara Marangoz fabrikasının da neler yaptığını göstermek açısından önemlidir.

İtilaf Devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ederek bu fabrika da dahil olmak üzere ana malzeme kaynağını kontrol altına almış oldular. Bunun üzerine İstanbul'da muhafaza edilen malzemeler İnebolu üzerinden Ankara'ya kaçırılmıştır (Zengin, 2015). Marangoz Fabrikası Ankara'da Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'ne bağlı olarak kurulmuştur. Fabrika; İstiklal Harbi'nde ordunun ihtiyaçlarına cevap verebilmiş ve sonrasında ordunun ahşap malzeme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tezgah ve tesislere eklemeler yapılarak büyütülmüştür (Dilek, 1974). Çeşitli boyuttaki topların namlusunu temizlemek için tomar, haberleşme ahşap malzemeleri, atlı nakliye arabası üretimi, çeşitli nitelikte araba üretimi, nakliye araba kızıağı, top ve top arabası tekerleği, haberleşme malzeme sandığı, istihkam kazma ve küreği sapları, plançete sehpa-sı¹⁵, tımar fırçası, tüfeklerin koyulduğu sandıklar, top temizleme fırçaları, kılıç kabzası, cephane ve fişek sandıkları gibi ürünler üretilmekteydi (Evsile, 1992).

15 Plançete sehpa-sı: Arazide herhangi bir planın veya haritanın değerlendirilebilmesi için üzerinde açıldığı sehpa.

Şekil 17. Ahşap top ve kağını tekerlekleri yapımı

Evsile (1992), bunlara ek olarak suvari eyerlerinin kaburga kısmının da Ankara Marangoz Fabrikasında üretildiğini bildirmektedir. Bilindiği gibi Büyük Taarruz'da Fahrettin Altay komutasındaki 5. Suvari Kolordusu ile ayrıca I. Ordu bünyesinde İbrahim (Çolak) komutasındaki 3. Suvari Tümeni görev yapmıştır. Börekçi (2022) 5. Süvari Kolordusunun mevcudunu şöylece bildirmektedir:

Tablo 6. Süvari Kolordusunun Mevcudu

Birlikler	Subay	Er	Hayvan	Tüfek	Mak. Tüfek	Kılıç	Bomba	Top
Kolordu ve Bağlı Birlikleri	50	1 050	500	450	0	450	150	4 sahra
1. Suvari Fırkası	171	2 750	2 650	1 530	16	1 280	100	4 Dağ
2. Suvari Fırkası	174	3 240	3 710	1 940	16	1 870	190	4 Dağ
14. Suvari Fırkası	155	2 860	2 620	1 530	16	1 200	180	4 Dağ
Toplam	550	9 900	9 480	5 450	48	4 800	620	16

Görüldüğü gibi sadece 5. Süvari Kolordusu'nun hayvan mevcudu 9480'dir. Bir de İbrahim Bey komutasındaki 3. Süvari Tümeni eklendiğinde ordumuzun binek hayvanı sayısının 12 bin civarında olduğu söylenebilir. Bu hayvanlar için ihtiyaç duyulan eyer kasnakları Ankara Marangoz Fabrikası tarafından üretilmekte ve/veya tamir edilmektedir.

Tekâlifi Milliye emirleri gereğince 14.738 kağnı arabası ile 2.362 öküz ve manda arabasına el konulmuştur. Bu arabalar demiryoluna veya doğrudan cepheye ikmal görevi görmektedir. Daha önce de değinildiği gibi trenlerin hareket ettiği başlıca iki hat vardır: Adana-Akşehir-Çay ve Ankara-Polatlı-Ağapınar. Bir de bunlara bağlantılı Yahşihan-Ankara dekovil hattı söz konusudur. Hem Anadolu genelinden toplanan ikmal malzemelerinin demiryoluna ulaşması ve hem de cephede demiryollarının kuzeyinde ve güneyinde yayılmış bulunan birliklere ulaşımın sağlanması ancak başta kağnı olmak üzere diğer ilkel araçlarla olabilmekteydi.

Şekil 18. Kağnılar

Doğu cephesinden Batı cephesine gönderilecek bir cephe sandığı 1200 km yol almak durumundaydı. İnebolu'dan Ankara'ya bir haftada ulaşılabilirdi. Bu yoldan Ankara'ya kağnı ile gidip dönmek, bir ay sürüyordu. Birkaç yüz kilo yük taşıyabilen bir kağnının hayvanları ve onu sürenlerin bu sürede neredeyse bir kağnı yiyeceğe ihtiyaçları vardı. Cephe gerisinden cepheye yiyecek, giyecek, malzeme, silah ve cephe taşıma işinde görev alan kadınlara, çocuklara ve yaşlılara yol gösterecek kişilere "*Kağnı Komutanı*" denilmiştii.

Batı Cephesi'nde Kurmay Subay olarak görev yapan Cevdet Kerim İncedayı (2007), kağnılar konusundan şöyle söz etmektedir:

“..... Bize tahsis edilen bölgede 300 kağnı vardı. Muharebe sırasında, ivedi düzenleme için önceden bir deneme çağrısı yaptık. 24 saat içinde 250 kağnı gelmişti. Bazıları öküzleri olmadığı için kağnılarına inek koşmuşlardı. Kağnıları getirenlerin bir kısmı çocuk ve ihtiyar, çoğu da kadınlardı. Kağnıları denetleyen Tümen komutanı, hayvanlarının başında dizilen kadınlara, bu zahmetli işte çok yorulacaklarını, dayanamayacaklarını belirterek, erkeklerinin niçin gelmediklerini sordu.

Kadınların cevabı;

- Erkeklerimiz askerliktedir. Emrinize biz geldik. Böyle bir günde bize bu karcık iş düşmesin mi? Oysa bu kadınların çoğu, harap olmuş köylerinde çocuklarını komşularına emanet etmişlerdi. Nitekim muharebe başlayınca bu kağnılar ve süren kadınlar uzun süre birliklerle geldiler. Cepheye bu gayret devam ederken, gerilerde, İnebolu - Ankara yollarında da bu halk, sırtlarında cephane taşıyordu.”

Cepheye ve trenlere her gün yüzbinlerce tonu bulan gıda maddesi ve diğer savaş araç ve mühimmatını taşıyan kağnılar ve tekerlekleri de büyük ölçüde ahşap malzemeden üretilmiştir. Uygun olmayan yollardan geçerek görev yapan bu ulaşım araçlarının tamiri ve bakımı da yine Ankara Marangoz Fabrikası tarafından yerine getirilmiştir. Bunun için düzenli bir biçimde yapacak nitelikli binlerce metreküp orman ürünlerine ihtiyaç vardır.

Şekil 19. At arabası

Bütün bunlar için gereken yapacak nitelikli orman ürünlerinin de cepheye, Sivrihisar-Eskişehir yönüne gıda ve askeri malzeme taşıyan trenlerin dönüşte Mihalicçık – Çatacık ormanlarından karşılandığını söylemek olanaklıdır.

Adana'da Fransızlardan kalma hatlardaki malzemeler Büyük Taarruz sırasında da çok işe yaramıştır. Buradan elde edilen malzemelerle Çobanlar istikametindeki hat onarılmıştır. Afyon-Çobanlar hattında altı kilometrelik bir kısımda traverslerin düşman tarafından savunma amaçlı tahkimat için kullanılması, Kumrulu ile Büyük Taarruzun hemen başında ele geçirilen Afyon arasındaki yirmi kilometrelik kısmın da tamire muhtaç olması sebebiyle, hattın tamiri ve traverslerin naklinde esirler de kullanılmıştır (Kıvırcık, 2008; Birsin, 2011). Mevcut traverslerin Yunanlılar tarafından tahkimat amaçlı kullanılması, demiryollarının ihtiyaç duyduğu traversin bir şekilde ormanlardan elde edilmiş olduğunu düşünmemiz gerekmektedir. Bu durumda İstiklal Savaşı sırasında odun kaynaklarının sadece tren yakıtı ve diğer ihtiyaçların yanında aynı zamanda travers ihtiyacının karşılanması amacıyla da kullanılmış olduğunu değerlendirmek, doğru olacaktır.

Büyük Taarruz sırasında kaçan Yunanlılar demiryolu köprülerini tahrip etmiş, tren yollarını da kullanılamaz hale getirmişti. Herhangi bir beyan ya da kayda rastlanılmamış olmakla birlikte bozulan raylar yerine kullanılmak üzere yapılan ahşap rayların da Ankara marangoz fabrikasında üretilmiş olabileceğini değerlendiriyoruz. Ayrıca savaş sırasında siper yapımında kullanılan travers malzemenin de tekrardan bu atölyede üretilmiş olduğu düşünülmektedir.

ZAFER VE DEMİRYOLLARI

30 Ağustos 1922 tarihinden itibaren Yunan ordusu büyük ölçüde teslim olmuştu. Esirler içerisinde General Trikupis, General Digenis ve General Dimaras da vardır. Yakalanan bu komutanlar Başkomutanın huzuruna çıkarılırlar. Tam bu sırada telsizcilerimiz Atina'dan gelen bir telsiz haberini yayınlar. Atina, Trikupis'in esir düştüğünü bilmeden Yunan Başkomutanı Hacıanesti'yi görevden alarak General Trikupis'i Başkomutan yapmıştır.

Esir olmayan Yunan askerleri ise silahlarıyla birlikte üçer beşer kaçmaktaydılar. Düzenleri bozulan bu askerlerin tek kaçış yolu da demiryolu ve trenlerdi. Kaçan Yunan askerlerini ise sayısı 30-35 askere inmiş bölüklerimiz kovalamaktaydı. Ölen Yunan askerlerinin potinlerini giyenlerin dışındakiler yalınayak veya çarık ile yürümekte, koşmaktaydılar. Çadır bezinden fişeklikleri olan bu askerlerimizin bellerinde mermisi, matarasında suyu ve hatta torbalarında ekmekleri bile yoktu (Şenli, 2019).

Kaçarken tahrip ettikleri demiryolları ise Behiç Erkin yönetiminde çok hızlıca onarılmaktaydı. 6 Eylül sabahı ordumuzun ilk cephane treni saatte 5 km hızla Çobanlar'dan hareket etmiştir. Garp Cephesi İkinci Kurmay Başkanı Osman Zati Bey, Behiç Bey'den Afyon hattının tamirinin iki üç gün içerisinde bitirilerek işlemlerini istemiştir. Yukarıda da değinildiği gibi traverslerin nakli için esirler kullanılmış ve 7 Eylül sabahı trenlerin Afyon'a saatte beş kilometre hızla hareket etmeleri ve sevkiate başlamaları sağlanmıştır. Büyük Taarruzun onuncu günü trenler Çobanlardan itibaren yüz yirmi kilometre ileride, İslamköy (Banaz) civarına kadar işleyerek, ordunun ikmalini ve iaşesini sağlamıştır. İslamköy ile Uşak arasındaki tamiratın yapılmasından önce Uşak-Ahmetler kısmının da işlemlerine başlanılarak, trenler muzaffer ordumuzun ardından İzmir'e doğru akmaya başlamışlardır (Kıvırcık, 2008; Gürel, 1981).

Harita 7. Azari-Karahisar tren yolu hattı

Şekil 20. Bağdat demiryolu hattı (1913)

Tren yolunun Afyon'a kadar tamir edilmesinden sonra İzmir-Turgutlu hattının Afyon'dan 76. kilometrede bulunan Oturak istasyonuna kadar açılması başarılmıştır (Dinç, 2009). Düşman, ordumuzun hızını kesmek, tamir süresinde savunma hatlarını güçlendirmek ve gerekli zamanı kazabilmek amacıyla Türk ordusunun en önemli ikmal silahı olan demiryollarının raylarını ve köprülerini tahrip etmiş ama fedakârca hatları tamir eden, hatta köprüleri ahşaptan tekrar inşa eden Behiç Bey'in idaresindeki demiryolcularını hiç hesaba katmamışlardır (Dinç, 2009). 25 Eylül'de Afyon'dan itibaren Alayund-Kütahya hattı açılmış, hemen o gece kereste tüccarları toplanarak köprülerin tamiri için odun ihalesi yapılmıştır. İzmir'i geri alan kuvvetlerden biri olan 1. Ordu'nun, İzmir'den İzmit'e nakli için köprülerin derhal tamir edilmesi gerekmektedir. Yunanlıların ormanlardan kesmiş oldukları keresteler amele taburları ile hat boyuna indirilerek İzmit istikametindeki harap köprüler tamir edilmiştir. Afyon-Eskişehir hattı 24 Ekim, Eskişehir- Ankara hattı ise 23 Kasım 1922'de yeniden açılmıştır (Kıvırcık, 2008).

Görüldüğü gibi Kurtuluş Savaşı sırasında I. Dünya Savaşı'nda da olduğu gibi savaşın kaderi üzerinde trenler önemli rol oynamıştır. Daha önce defalarca ifade edildiği gibi savaşlar sırasında trenlerin hareketini sağlayan temel enerji kaynağı olan kömür çoğu zaman bulunamamıştır. Bu nedenle ormanlardan odun getirmek gerekmiştir. Bu amaçla oluşturulan amele taburlarının yanında diğer birliklerin de odun tedariki ile ilgilendikleri anlaşılmaktadır. Aslında bu da o kadar kolay değildir. Demiryolu yapımı sürecinde Almanlara verilen 20 kilometrelik şeritten yararlanma hakları nedeniyle demiryollarına yakın yerlerde orman kalmadığı değerlendirilmektedir. Buna karşın demiryolları-

nın yapımı işinin yüzyılın başından itibaren yoğunluk kazandığı ve Balkan Savaşlarına (1912-1913) kadar sürdüğü için Kurtuluş Savaşı yıllarında demiryollarına yakın yerlerde 10-20 yaşlarında ormanların yetişmiş olabileceği düşünülmektedir. Hiç kuşkusuz küçük çaplı genç ağaçlar, trenlerde çok da işe yarayamayacaktır.

Yapılan değerlendirmelere göre savaş yıllarında ormanlar sadece tren yakıtı olarak kullanılmamıştır. Bunun yanında, travers ve köprülerin yeniden yapımında da odundan yararlanılmıştır. Ayrıca özellikle de dekovil hatlarında olmak üzere bazen rayların da odundan yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bunların yanında Büyük Taarruz öncesinde ve savaş sırasında hazırlanan mevziler, sığınaklar için büyük miktarlarda odun gerekmiştir. Bu ihtiyaçların karşılanması açısından özellikle meşe türünün başrol oynadığı değerlendirilmektedir.

Bütün bunlar topluca değerlendirildiğinde ormanların kurtuluş savaşı sırasında önemli bir görevi yerine getirdiği söylenebilir.

Savaş sırasında ormanlar sadece demiryolu veya trenlerin hareketi açısından, yani ordunun ihtiyaçları çerçevesinde dikkate alınmamıştır. Bunun yanında çıkarılan yasalarla halkın ve kamunun ihtiyaçları açısından da ormanlardan yararlanılmıştır. Bu konuda çıkarılan yasal düzenlemeler, konu ile ilgili ayrıntıların değerlendirilebilmesi açısından aşağıda verilmektedir.

1870 ORMAN NİZAMNAMESİ

Atatürk döneminde ülkemizdeki ormancılık düzeni temel olarak 1870 yılında yürürlüğe giren Orman Nizamnamesi ile çerçevesi çizilen bir ormancılık anlayışıdır. 1870 yılında yürürlüğe giren Orman Nizamnamesi 1937 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Buna karşın 1917 ile 1924 yıllarında bu kanunda bazı değişiklikler söz konusu olmuştur. Ayrıca Kurtuluş Savaşı sırasında kamu kurumlarının ve vatandaşların orman ürünleri ihtiyacının karşılanması bakımından arızı nitelikli bazı kanunlar da söz konusudur. Aşağıda öncelikle 1870 tarihli orman nizamnamesi ile sözü edilen diğer yasalar açıklanacaktır.

Osmanlı döneminde uzun yıllar boyunca devlet ormanlarla ilgilenmemiştir. Ormanlar bol olduğu için değersizdir. Bununla birlikte bir süre sonra tersanenin ihtiyacı olan gemi yapımına uygun keresteyi üretecek ağaçları bulmakta güçlük çekilmeye başlanınca, belirlenen bazı ormanlar tersanenin ihtiyacı için ayrılmış ve vatandaşın yararlanmasına kapatılmıştır. Çünkü gemiler yaklaşık 200 yıl öncesine kadar sadece ahşap malzeme ile inşa edilmektedir. Kozak ve Kutluk (1937) bazı ormanların tersane ihtiyaçları çerçevesinde yönetilmesine Osmanlı öncesinden; 900'lü yıllardan itibaren başlanıldığını bildirmektedirler. Osmanlı İmparatorluğu döneminde devletin ormanlara olan ilgisi uzun yıllar boyunca tersane, tophane ve sarayın odun ihtiyacını karşılamak ile yine sarayın avlaklarını korumaktan öteye gitmemiştir (Erdönmez vd., 2022).

Yine benzer şekilde, Tophane'nin demir eritmeye yarayacak yakacak odun için ihtiyaç duyduğu odun hammaddesi de stratejik öneme sahipti. Bunun için bazı ormanlar da tophanenin ihtiyacı için ayrılmıştır. Bunun dışında sarayın odun ihtiyacı için de bir takım kısıtlamalar yapılmıştır. Bütün bunlar arızı nitelikte olup, ülke ormanlarının tamamı için herhangi bir kısıt veya kural söz konusu değildir (Gümü, 2023). Aslında ormancılık kesiminde, ormancılık örgütlenmesinin miladı sayılan 1839'da İstanbul'da kurulan "*Orman Müdürlüğü*" de benzer şekilde arızı bir nitelik göstermektedir.

Anılan yılda İstanbul'da ilan edilen Tanzimat Fermanı çerçevesinde atılmaya çalışılan batılılaşma adımları çerçevesinde (Özdönmez vd., 1989) ormanlardan kesilecek odun ile yapılacak kömür ve keresteden vergi (rüşum) alınması amacıyla kurulan ilk örgüt (İlkmen, 1949; Yurdakul Erol, 2020), şartlar olgunlaşmadan kurulmuş olması nedeniyle başarısız olmuş (Kılıç, 2021) ve yaklaşık bir yıl (on bir buçuk ay) yaşayabilen kısa bir deneyim olmaktan öteye gidememiştir. Orman Müdürlüğü teknik açıdan ormancılık etkinliklerinin yürütülmesinden çok vergi toplama amacıyla kurulmuştur (Yurdakul Erol, 2018). Orman Müdürlüğünün kapatılması mevcut düzenden yararlananların bir zaferi gibi görülmekle birlikte (Ok, 2023) bir süre sonra devlet, ormanlardan parasız yararlanma düzenini kendi lehine değiştirmeye mecbur olacaktır.

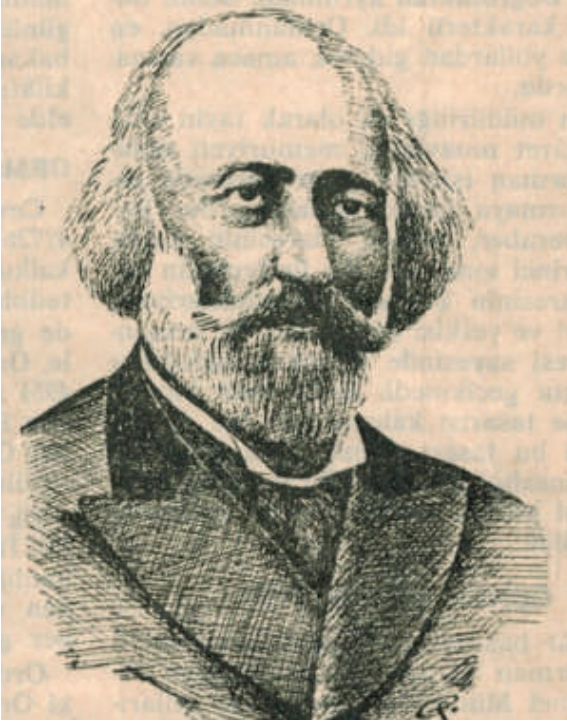
Gerçekten de Kırım Savaşı (1853-1856) ile başlayan dış borçlar ve bu borçların ödenemez boyutlara ulaşması Osmanlı Devleti'nin ormanlara ilgi duymasını zorunlu hale getirmiştir (Gümüş, 2004). Savaşın finansmanı amacıyla savaş sırasında 24 Ağustos 1854 tarihinde ilk borç anlaşması imzalanarak İngiltere'den 3.3 milyon sterlinlik, arkasından da 27 Haziran 1855 tarihinde 5.5 milyon sterlinlik borç alınmıştır (Özdemir, 2010). Yirmi yıl içerisinde (1854-1875) Osmanlı borçları 200 milyon sterline yaklaşmıştır. Anapara ve faiz ödemeleri ise yıllık 11 milyon sterlin tutmaktadır. Osmanlı'nın tüm gelirleri ise 18 milyon sterlindir. 1876 yılına gelindiğinde Osmanlı borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir (Pamuk, 1988).

1863'te İngiliz-Fransız sermayesi ile kurulan Osmanlı Bankası'nın yöneticisi olacak olan Lord Hobart, Osmanlı Türkiye'si dış borçlarının madenleri, ormanları ve diğer kamu mülkiyetini yabancı sermayeye açarak ve serbest pazar ekonomisiyle ödenebileceğini söylemekteydi (Kurtoğlu, 2010).

Borçların ödenememesi sonucunda, kapitalizmin batılı temsilcileri kendi yönetimlerinde olan bir borç idaresi (Duyun-u Umumiye) kurup, Osmanlı malîyesi ve ekonomisini kontrol altına almış, ekonomiye toptan hakim olmuşlardır. Böylece Osmanlı ekonomisi sadece ticari hayatta değil, malî kesimde de batı kapitalizminin etkisine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin borç sarmalı içerisine girmesi süreci Cumhuriyete kadar devam etmiş ve genç Cumhuriyete büyük bir borç yükü bırakılmasıyla sonuçlanmıştır (Şeker, 2007).

Türkiye Cumhuriyeti dış borç sorunu ile 1933 yılına kadar büyük bir mücadele sürdürmüştür (Soylu, 2015). Kırım Savaşı ile başlayan ve dış borçların ödenmesiyle sonuçlanan süreçte, ülkemizin ormancılık serüveni ile ilgili olarak yapılacak bütün değerlendirmeler bu malî durum çerçevesinde ele alınmalı-

dır. Devlet bir taraftan borçlarını ödemek için ormanları kullanmak zorunda kalmış, diğer yandan da bu borç sarmalı devletin ormancılık konusunda istenen ve beklenen hamleleri yapmasını engellemiştir. Nitekim Türkiye çağdaş anlamda ormancılığa bu borç yükünün ortadan kaldırılmasından sonra 1937 yılında, bir adım atabilme olanağına kavuşmuştur (Gümüş, 2018).

Şekil 21. Prof. Louis Tassy

Osmanlı'nın içine düştüğü mali sorunlardan kurtulması için ormanlardan gelir elde etmesi gerekmiştir. Ancak bu o kadar kolay değildir. Bunun için eğitilmiş insan gücü, bir kurumsal yapı ve bu kurumun faaliyetlerini düzenleyecek bir yasaya ihtiyaç vardır. Bütün bunları gerçekleştirmek için danışmak ve bir yol haritası çizmek amacıyla 1856 yılında Fransa'dan başında Fransız Ormancı Prof. Louis Tassy'nin olduğu uzman bir heyet getirtilmiştir. Prof. Tassy 1857-1862 ve 1865-1868 yılları arasında yaklaşık 8 yıl ülkemizde

kalmıştır. Prof. Louis Tassy Türkiye ormancılığı açısından en önemli kişilerden birisidir. Tassy İstanbul'da bir orman okulu (1857) kurarak ülkemizde ormancılık eğitiminin başlamasını sağlamış ve ayrıca ülkemizin ormancılıkla ilgili ilk düzenlemesi olan Orman Nizamnamesinin hazırlanması (1870 tarihli Orman Nizamnamesi) ve bir ormancılık örgütünün (Orman Genel Müdürlüğü) kurulmasında (1869) büyük katkıları olmuştur (Gümüş, 2018).

Ormanları incelemek ve gereken düzenlemeleri yapmak amacıyla gelen uzmanlar, Fransa'da 1827 yılında kabul edilmiş "**Fransız Orman Kanunu**" konusunda da bilgi ve deneyim sahibidirler. Ülkemizde uzun yıllar geziler ve incelemeler yapan bu uzmanların ülkemiz ormanlarıyla ilgili üç önemli tespitleri söz konusudur (Erkmen, 1937):

- Türkiye sanıldığığının aksine ormanca fakirdir.
- Ormanlar inanılmayacak ve şaşılacak bir hızla tahrip edilmektedir.
- Orman tahribinde hayvan otlatması, özellikle keçi ve yangınlar büyük tahrip faktörleridir.

Türkiye ormanlarından yararlanmada uzun yıllar boyunca, tophane ve tersane ihtiyaçları dışında (Ayanoglu, 1987) ormanlardan hiçbir kısıt veya yasak olmaksızın herkesin dilediği gibi yararlanma serbestisinin olduğu dönemi ifade eden ve birçokları tarafından (Tavşanoğlu, 1946; Yiğitoğlu, 1946) tarafından “*orta malı*” olarak ifade edilen “*cibali mübaha*” denilen anlayış hemen her zaman geçerli olmuştur. Her ne kadar 1870 tarihli Orman Nizamnamesi ile bu anlayışa teorik anlamda son verildiği ifade ediliyorsa da, cibali mübaha anlayışı büyük ölçüde devam edegelmiştir. 1870 öncesi ve ondan sonra ormanların büyük bir çoğunluğunda bu serbest yararlanma (cibali mübaha) düzeni devam etmiştir.

1870 yılında yürürlüğe giren Orman Nizamnamesi ülkemiz ormancılık tarihinin doğrudan ormancılıkla ilgili ilk yasal düzenlemesidir. Bu düzenlemenin temel amacı Kırım Savaşı ile içine girilen mali darboğazların aşılması için devlete gelir sağlamak olmuştur. Fransız orman yasası kaynak alınarak hazırlanan bu düzenlemeye göre devlet ormanlarının işletme hakkı, belirli sözleşmelerle (mukavele) özel kişi veya şirketlere verilmekte veya ihale edilmekte ve böylece devlet ormanları özel kesim tarafından işletilmektedir. Sözleşme ile ormanların işletilmesi hakkı veya ayrıcalığı, Osmanlıca “*iltizam veya imtiyaz*” sözcükleriyle tanımlanmaktadır. Aslında “*iltizam*” kamu hizmetlerinin görülmesi konusunda başvuru yöntemlerinden birisidir. Osmanlı Devleti’nde bu yöntem genel olarak vergi toplanması işinin belirli bir kişiye ihale edilmesi şeklinde işletilmiş olmakla birlikte, zamanla farklı konular da bu kapsama alınmıştır. 1870 yılında yayınlanan Orman Nizamnamesi de bu alanlardan birisi olmuş, bu nizamname ile devlet, kendisine ait olan ormanların işletilme hakkını belli bir bedel karşılığında ve yine belli süreler için özel bir kişi veya şirkete devretmeye başlamıştır. İşletme hakkını, ayrıcalığını (iltizam, imtiyaz) alan kişilere de “*mültezim*” denilmektedir.

Orman Nizamnamesi’nin ilanına kadar ormanların yönetiminde “*mecelle*” hükümleri geçerliydi. Mecelle, Hanefi mezhebi görüşüne göre, zamanın koşullarına uyan fıkıh kurallarından oluşturulmuştur. 1253-1259. maddeleri, havadan ve sudan faydalanma gibi, “*cibali mübaha*”dan da öşürsüz (vergisiz, bir bedel ödemeksizin) faydalanmayı geçerli görmekteydi. 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi’nde de mecelle hükümleri büyük bir ağırlık taşımaktadır. Arazi Kanunnamesi’nin öngördüğü, cibali mübahadan faydalanmanın, hazırlanacak

olan Orman Nizamnamesi ile ortadan kalkacağı söylentileri ve bununla ilgili çeşitli emir ve iradelerin çıkartılması, orman okulunun açılması, halkta ciddi endişeler uyandırmış ve bu endişeler ile de ormanlar önemli ölçüde tahrip edilmiştir (Bingöl, 1990).

1870 yılının ocak ayında çıkarılan Orman Nizamnamesi 52 maddeden oluşmaktadır.

Nizamnamenin 1. maddesi ormanları,

1. Devlet ormanları,
2. Vakıf ormanları,
3. Kasaba ve köy baltalıkları ve
4. Özel ormanlar, olmak üzere 4 grupta toplamakta, bu yasal düzenlemenin özel ormanların yönetimi ile ilgili olmadığı, sadece Devlet ormanları, vakıf ormanları ve kasaba ve köy baltalıkları ile ilgili olduğu; özel ormanların yönetiminin ise Arazi Kanunnamesine göre gerçekleşeceği üzerinde durmaktadır (Gümüş, 2004).

Orman Nizamnamesi'nin 2-18. maddeleri devlet ormanlarıyla ilgilidir. Devlet ormanlarıyla ilgili bu bölümde, devlet ormanlarının belirleneceği ve sınırlandırma işleminin yapılacağına, devlet ormanlarından ağaç kesim işinin bu yasal düzenlemenin öngördüğü biçimde yapılacağına ve devlet ormanları ile vakıf ormanları ve özel ormanlardan tersane ve tophane idareleri için gereken ağaçların kesilmesinin de bu yasal düzenlemeye bağlı olarak gerçekleşebileceğine yer verilmektedir.

Nizamnamenin 5. maddesi¹⁶ ile köylülerin devlet ormanlarından ambar, ahır gibi ihtiyaç duydukları yapıların tamiri veya baştan yapılması, araba ve tarımsal aletleri yapabilmek, ihtiyaçları oranında kömür üretmek gibi kişisel gereksi-

16 Madde 5 - Ahalii kariye sakinleri ile anbar ve ağıl misillu muhtaç oldukları ebniyeyi tamir veya müceddeden inşa etmek ve araba ve edevat ziraat imal eylemek ve ihtiyacı beytiyeleri mertebesinde kömür yapmak, odun almak için miri ormanlardan meccanen kereste ve eşcar kesecek ve fakat ticaret için katedecekleri kerestenin idare tarafından tayin olunan kıymet ve esmanını itaya ve tüccar gibi işbu nizamname ahkâmına ittibaa mecbur olacakları misillu gerek bizzat ve gerek bilvasıta aher mahalle nakil ve fûruht edecekleri hatebi ve kömür için miri ormanlarından kesilecek eşcarın idare tarafından tayin olunacak kıymeti ita eyleyeceklerdir. Her karyenin mensup olduğu pazar yerine ahalinin kendi araba ve hayvanları ile nakil ve fûruht ettikleri hatep ve kömür bu hükümden müstesnadır ve bunlar hakkında cereyan edecek muamelat mahsusunda beyan kılınacaktır.

nimleri için devlet ormanlarından parasız kereste ve ağaç kesebilecekleri hükmü getirilmiştir. Bunun dışında ticaret amacıyla kesecekleri kerestenin orman idaresi tarafından belirlenecek kıymet ve ondılığı yatırmak, yani devlet ormanlarını işletmek amacıyla sözleşme yapanlarla aynı kapsamda değerlendirileceklerdir. Her köyün kendi pazar yerine köylülerin araba veya hayvanlarıyla götürüp sattıkları yakacak odun ve kömür bu işlem dışında olup, bunun için özel bir yönetmelik çıkarılması öngörülmüştür.

Sonuç olarak nizamname ile orman köylülerinin kişisel ihtiyaçları ile yani tarımsal alet edevat ve yakacak odun ihtiyaçları için ormanlardan yararlanması serbest bırakılmıştır. Bunun yanında her köyün eskiden beri ürünlerini sattığı pazarla sınırlı olmak üzere kendi araba veya hayvanları ile taşıdığı odun ve kömürden de bir bedel istenmeyecektir. Buna karşın köylülerin kendi Pazar yerleri dışında veya başkalarının nakil araçlarıyla taşınan orman ürünleri için devlete bir bedel ödemek yükümlülüğü getirilmiştir.

Yine aynı bölümde, ormanlardan damgasız ağaç kesilmeyeceği, kesilecek ağaçların işaretleneceği ve kayıt altına alınacağı (Madde 6)¹⁷, ağaçların ne zaman kesileceği (Madde 7)¹⁸ ve hangi işlemlere tabi tutulacağı (Madde 8-12)¹⁹, or-

17 Madde 6 - Miri ormanlardan beher sene kat'a sayan kerestelik eşcar miri çekici namı ile bir aleti mahsusa ile nişanlanacak ve işbu nişanlanan eşcarın cinsi ve miktarı orman memurları tarafından tesbiti defter olunacaktır.

18 Madde 7 - Esnay şitada yapraklarını döken ağaçlar yalnız teşrinievvelin onbeşinden nisanın onbeşine kadar yani ağaçların suları çekildiği mevsimde katolunacak ve fakat meşe ağaçlarının kabukları soyulmak için ruhsatı mahsusa üzerine sair vakitlerde dahi kat'ı caiz olacaktır ve yaprağını dökmeyen eşcar her mevsimde kesilecektir.

19 Madde 8 - Ormanlardan kerestelik ağaç kat'ı ve katolunan kerestelik ağaçların yerine kaldırılıp nakli memurları tarafından ruhsat ilmühaberi itasına menuttur.

Madde 9 - Ruhsatı haveri yedinde olmadıkça hiç kimsenin kerestelik ağaç katı ve nakletmesi caiz olmayacaktır.

Madde 10 - Miri ormanlarından ihraç olunacak keresteler orman memurları tarafından alamenti mahsusa ile nişanlanacak ve bu nişan eşcarın nereden çıkarıldığını mübeyyin şehadetname yerini tutacaktır.

Madde 11 - Miri ormanlardan tahtı mukavelede olarak kat eşcara mezun olanlardan teahhüdatı vakıalarının icrasını ve kendileriyle amele haklarında hükmolunması muhtemel olan cezainaktileri eda edeceklerini temin için kefalet akçesi alınacak ve icabı maslahata göre kefilî muteber ahzı dahi caiz olabilecektir.

Madde 12 - Miri ormanlarından bir kıt'ayı muayenede bulunan ağaçların mukavelei mahsusa ile taliplerine kat ettirilmesi caiz olacak ve her ne suretle olursa olsun miri ormanlarından müşterilerinin katedecekleri eşcarın tayin ve kat nakilleri talimatı mahsusa ahkâmına tevfiik olunacaktır.

manlarda hayvan otlatılması konusunun bir düzen içinde gerçekleşeceği, devlet ormanlarından izin alınmadan taş, toprak, taze ve kuru yaprak ve madenlerin üretiminin yasak olacağı, hüküm altına alınmıştır.

Nizamnamenin 9. maddesi ormanlardan kerestelik ağaç kesiminin bir izin belgesine (ruhsat) bağlandığına ilişkindir. Buna göre elinde izin belgesi olmayan hiç kimsenin kerestelik ağaç kesip nakletmesi olanaklı olmayacaktır.

Nizamnamenin 19 ve 20. maddelerinde ise, vakıflara ait ormanlarda yapılacak işlemler açıklanmaktadır.

Köy ve kasaba ormanları ile ilgili hükümler ise Nizamnamenin 21-26. maddelerde ise yer almaktadır. Burada kasaba ve köy ormanları tanımlanmakta, sahip olunan ormanlardan kimlerin nasıl yararlanacağına ilişkin hükümlere yer verilmektedir.

Orman Nizamnamesi'nin bundan sonraki hükümleri ise, yargılama ve cezalandırma ile ilgilidir. Uygulama sonuçları bilinmemekle birlikte, ormanların korunmasına ne kadar önem verildiğinin anlaşılabilmesi bakımından Orman Nizamnamesinin 47. maddesi ilgi çekicidir. Anılan madde, bilerek orman yakarlara **“ömür boyu hapis”** cezası verilmesini öngörmektedir.

Türkiye ormancılık tarihinin ilk yasal düzenlemesi olan Orman Nizamnamesi'nin en önemli özelliği ormanlardan yapılan gelişigüzel faydalanmaya; cibali mübaha anlayışına son vermeye çalışan bir yasa olmasıdır. Nitekim bundan önce yürürlükte olan Arazi Kanunnamesi'ne göre ormanlar; Devlet ormanları, özel ormanlar, vakıf ormanları, köy ve kasabalara ait ormanlar ve cibali mübaha ormanlar, şeklinde bir sınıflandırmaya tutulmuştur. Orman Nizamnamesi ise cibali mübaha ormanlarını veya cibali mübaha anlayışını eylemsel olmasa bile, yasal anlamda ortadan kaldırmış; bu yasal düzenleme ile padişaha ait ormanlar²⁰, devlet ormanları ve tersane ve tophane ormanları adı altında farklı yöntemlerle yönetilen ormanlar, devlet ormanları kapsamında birlikte değerlendirilmiştir.

Bu yasa ile bir taraftan ormanların korunması, diğer taraftan da ormanlardan yapılacak üretimden alınacak vergiler ile devlete gelir sağlanması amaçlanmaktadır. Bunun dışında ormanların bakımı ve iyileştirilmesi, ağaçlandırmalarla yeni ormanlar oluşturulması konularında herhangi bir yaptırım ortaya konulmamıştır.

20 Koruyun hümayun

Orman Nizamnamesi'nin uygulanmaya başlandığı 1870 yılından itibaren ormanların korunmasında birinci derecede valilere sorumluluk verilmiş ve merkezde kurulan **“Orman Meclisi”** ile uyumlu çalışmaları istenmiştir. Taşrada ise, özellikle mübah (cibali mübaha) ormanların tasarrufunda ve tarla açmaya yönelik hareketlerde nizamname hükümleri orman okulu mezunlarının denetimine bırakılmıştır.

Günay (2003) Nizamnamenin uygulama düzenini şöylece anlatmaktadır:

“Ormanda üretim yapacaklar, isteklerini ve bu üretimi hangi ormanda yapacaklarını bir dilekçe ile yerel vali, mutasarrıf veya kaymakama başvurarak, onların havalesi ile dilekçe ilgili Ser Müfettiş (Başmüfettiş) veya Müfettişe iletliyordu. Beş gün içinde bu müfettişler Orman Fen Memurları ile birlikte ormana keşfe gidiyor, ağaç kesmek, kereste elde etmek istenen ormanın sınırlarını belirliyor, kesilecek ağaçların dikili damgasını yapıyor, dikili damga zaptı (ağaç türü- sayısı, çapı ve yaklaşık ağaç hacmi cetveli) düzenleniyor, hazırlanan bu rapor ilgili makam tarafından onaylandıktan sonra ilan edilen bir tarihte ve belirli bir bedel üzerinden yerel idare meclisi tarafından açık artırmaya çıkarılıyordu. Artırmada en yüksek bedeli verene üretim işi ihale ediliyordu. Bu ihale, yerel idare meclisi ve bakanlık onayından (ihalede beklenen bedelin oluşmaması durumunda ihale onaylanmayabiliyordu) sonra ve ihaleyi alanla yapılan sözleşmeden itibaren yürürlüğe giriyor ve buna “kontrath kesim” deniyordu.

Diğer bir üretim şekli de, orman içi ve orman kenarı köylülerin ticaret amacı ile ormandan yapacakları kereste, yakacak odun, odun kömürü ve toplayacakları diğer tali (odun dışı) ürünler konusunda sınırları belirlenmiş ormanlarda yapılan üretimlerle ilgilidir. Satış yerlerinin ormana olan uzaklık ve nakliye göre bir “Orman Hakkı = Tarife Bedeli”²¹ ve “Pul Resmi”²² alınmak kaydı ile yine yerel idare meclisinin onayı üzerine orman müfettişleri tarafından ruhsatname (izin belgesi) veriliyordu. Buna da “Ruhsath Kesim” denilmekteydi.

Üçüncü bir şekil de, birkaç defa ile sınırlı olmak üzere, hiçbir kayda veya ruhsata bağlı olmaksızın Pazar yerine veya iskeleye getirilen ürünün belli tarife çerçevesinde Ondalık Memurları tarafından bir kesim/üretim belgesine bağlanması olayıdır. Buna da “Perakende Kesim” denilmekteydi.

21 “Orman hakkı” olarak da ifade edilen “tarife bedeli”, odun veya odun dışı orman ürünlerinin orman idaresi tarafından belirlenen herhangi bir üretim gideri yapılmadan önce, ormandaki değerini ifade eden birim fiyatıdır.

22 Genel olarak senet, bono, makbuz, tezkere, takrir ve arzuhal gibi belgelere yönelik olarak oluşturulan ve “damga vergisi” adı verilen bir tür vergi uygulamasıdır.

Köylülerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan 4. bir üretim şekli de vardı ki, her ne kadar bir anlamda “başıboş” olan bu kesim bir talimatla denetim altına alınmaya çalışılmışsa da bunda başarılı olunamamıştır.

Kesim işi tamamlanınca yüklenici (müteahhit) Orman Süvarisine başvurmakta, kereste veya tomruğun mesabasını (çap, boy, hacim ve sayı olarak tespitini) ve damgasını (yakacak odun, kömür vb. de doğrudan nakliye belgesine (tezkere) bağlanmaktaydı) yaptırdıktan sonra sözleşmede belirlenmiş bulunan iskele veya gideceği yeri bildiren bir nakliye belgesi oluşturulmaktaydı. Diğer ruhsatname ve perakende üretimlerinde ise genel olarak orman idaresi tarafından bir denetim yapılmazdı. Ürünler doğrudan doğruya iskele veya pazarlara gider, eğer oralarda bir ondalık memuru varsa rüsum (vergi) vs. oralarda kesilirdi.

Kontratlı kesimde, ihalesi üzerinde kalan yüklenici, ormanın bir yıllık bedelini peşin olarak teminat ve kefalet akçesi olarak nakit şeklinde Mal Sandığı’na²³ yatırmaktaydı. Ayrıca ormanlardan bir yıl içinde elde edilecek ürün bedeli de peşin olarak yine Mal Sandığı’na yatırıldıktan sonra işe başlanabiliyordu. Ancak bu uygulama bir süre sonra taksitlendirilmişti.

Ruhsatnameli kesimde ise, ruhsat sahibi aldığı orman veya ürettiği orman ürününün bedelini, ürünü naklettiği yerde doğrudan görevli memura (Cibayet Memuru²⁴) ödeyerek gerekli belgeyi (Müruriye²⁵ Tezkeresi) almaktaydı.”

Türkiye ormancılığı için ilk önemli yasal düzenleme olan 1870 tarihli Orman Nizamnamesinde, “Devletin orman kaynaklarından gelir elde etmesi” amacının ön planda olduğu, elde edilecek gelirin güvence altına alınabilmesi bakımından da ormanların korunması gereği üzerine bazı yaptırımlar içerdiği görülmektedir (Gümüş, 2004).

Bu yaklaşımın, yani ormanlardan öncelikle ve sadece gelir elde edilmesi şeklinde belirlenen amacın ormancılıkta oluşturduğu olumsuzluklar Ali Kemal Yigitoğlu tarafından 1930’lu yıllarda yayınlanan “Türkiye Ormancılığının Temelleri, Şartları ve Kuruluşu” adlı eserde şu şekilde dile getirilmektedir (Çağlar, 1998):

23 Devlet gelirleriyle ilgili, para alıp veren devlet dairesi.

24 Vergilerin, devlet gelirlerinin tahsili, vergi veya diğer gelir(hazineye ait paraların) toplanması için odun ve kereste miktarını ölçen memurlar.

25 Genellikle yabancı ülkelerden Osmanlı’ya ithal olan fakat tüketilmeden ve hiçbir müdahale edilmeden başka yerlere giden mallardan transit vergisi şeklinde de isimlendirilen bir geçiş, transit vergisi.

“Türkiye’de düzenli ormancılığın ilk kuruluşunda Fransız ormancılar tarafından yapılan bata, yani ormancılık amacının başlangıçta yanlış konması, Türkiye ormanları ve ormancılığı için çok kötü sonuçlar doğurmuştur. Bu andan başlayarak ormanlarımız, devlet hazinesine para sağlamak amacıyla insafsızca doğranmıştır.”

1944-1946 yılları arasında Orman Genel Müdürü olarak görev yapan B.Nazım Batur kendisiyle 1946 yılında yapılan bir mülakatta, Osmanlı döneminde başlatılan ve 1937 yılına kadar sürdürülmek zorunda kalınan dönemin ormancılığını şöylece eleştirmektedir (Sungar, 1946):

“ - Osmanlı hükümetleri, yani saltanat devrinde ormanların memleket ve millet hayatındaki sağlık, sosyal ve ekonomik etkileri kavranamadığı için orman varlığının devamlılığı ilkesine önem vermemişlerdi. Eski zamanlarda ormanlar kendi kendine yetişmiş ve herkesin istediği gibi faydalandığı, cebelimübab (cibali mübaba) idi. Bir zaman sonra yalnız devlete gelir sağlayan bir kaynak olarak algılandı. Bu algılamamanın hakim olduğu zamanlarda devlete gelir getirmesini sağlayan gelişigüzel yöntemlerle yönetildi. Bunların uygulandığı alanlar da sınırlı idi. Bu yöntemler sultan iradeleriyle devlet malı olan orman alanlarında uygulanırdı.

Ormanların korunması, bakımı ve işletilmesi için hiçbir tedbir alınmazdı. İnsan ve hayvanlar ormanlarda istedikleri gibi dolaşır, eline baltayı alıp kereste yapabilen ormana gider, istediği yerden, istediği ağaçları keser, üretim yapardı. Şehirler satılmak üzere getirilen keresteden “ondalık” adı altında bir miktar resim alınmakla yetinilirdi.

Sonraları yalnız kesilecek orman alanı belirlenerek belirli bir bedel alınmaya başlandı. Bu da kesenlerin isteklerini sadece alan itibarıyla sınırlandırır, onu, ağaçları istediği gibi tasarruf etmekte serbest bırakırdı.

Daha sonraları Meşrutiyet devrinde orman işlerine daha fazla önem verildi. Ormanların memleket için her bakımdan lüzumlu varlıklar olduğu kanaati uyandı ve ormanlar muhafaza altına alındı. İşletilecek ormanların raporla tespit ve kesilmesi gereken ağaçların işaretlenerek kesilmesine, yani az çok bilimsel bir yöntemin uygulanmasına başlandı.

Bu tarz işletmede ormanı iltizam eden müteahhitlerin işletmeyi istihsal, imal ve nakli kolay olan yerlerde yoğunlaştırma çabaları kısmen hakim olur ve ormanda hiçbir bakım ve geliştirme yapılmaz, sadece kesilirdi.

Buraya kadar anlattığım işletme tarzlarının şu sakıncaları vardı:

- A- Devletin istediği resmi veren tüccarların kişisel çıkarlarına uygun olarak daima şoseler, demiryolları ve sahillere yakın, yani üretim ve taşınması kolay alanlar kesime tabi tutulmuştur. Bu suretle ormanların gittikçe sınırları daralmış, ormanlar şehir, kasaba ve hatta köylerden uzaklara, sarp ve yolsuz dağlara çekilmiştir.*
- B- Her bakımdan memleket ve millet hayatı üzerinde olumlu etkileri bulunan ve memlekette insan barındırmak olanağını sağlayan orman varlığının artırılması, geliştirilmesi gibi gerekli ilkeler esaslı surette ihmal ve imardan ziyade tahribine neden olunmuştur.*
- C- Devlet elinde olmayan ve kişilerin tasarrufunda bulunan ormanlar da sahiplerinin sadece faydalanma ilkesi ile çalışması dolayısıyla daha önce saydığımız sakıncalar, tahrip sebepleri daha esaslı bir şekilde etkili olmuştur. Buralarda da ormanların, ıslah ve çoğaltılması esasları hiç düşünülmemiştir.*
- D- Bu tahripier yüzündendir ki, orman alanlarıyla tarım alanlarının ilişkisi ve dengesi bozulmuş, bu yüzden çıplak ve eğimli alanlara, yani ormansız orman alanlarına düşen yağmurlar seller haline gelerek birçok can ve mal kaybına sebep olduğu gibi, geniş ölçüde tarım alanlarının da su baskını altında kalarak harap olmasına neden olmaktadır.”*

Kozak (1937) ise 1937 öncesindeki ormancılık düzeninin işleyişini şöylece özetlemektedir:

“Sermaye sahibi bir kimse taşra orman dairelerine veya bakanlığa başvurarak falan kazadaki ve şu sınırlar içinde falan ormanın kereste veya odun ve benzeri çıkarmak üzere kendisine satılmasını ister. Bu, bir kişi olduğu gibi, büyük sermayeli bir şirket ve elinde halen orman bulunan bir kişi de olabilir. Başvuru şekli başvuran kişi veya şirketin durumu ve niteliği ve ormanın ve işin çeşitli özellikleri bulunabilir. Fakat işin özü aynıdır. Müdahale görmüş veya görmemiş bir devlet ormanını devletten başka bir kişi işletmek istemektedir. Bu başvuru dikkate alınır. İstenilen ormana bir, iki veya bir grup orman mühendisi gönderilerek orman sınırlandırılır ve planlanır. Yapılan plana göre yıllık kesilebilecek miktar ne ise o oranda bir veya birçok seneler işletmek için belirli miktar hammadde ağaç satışa çıkarılır ve satılır. İşletme hakkını satın alanla bir mukavele (anlaşma) yapılarak orman bu yeni müteahhide teslim edilir. Söz konusu mukavelede ormanı ve devlet hukukunu koruyucu yönetsel, mali ve bilimsel hükümler vardır. Fakat iş, özünden bozuk ve ormancılık tekniğine ve

ormanın çağdaş yönetimi ilkelerine aykırı olduğundan orman idaresi bu mukaveleinin uygulanmasında hemen hiçbir başarı ve daha doğrusu hiçbir fayda elde edemez. Sonuçta orman, müteahhidin ve çeşitli görev ve sorumluluklarla ormana doldurduğu adamlarının elinde kalır. Artık ormanın sömürülmesi etkinliği gündeme gelir ve şu faaliyetler birbirini kovalar:

Müteahhit kendi çıkarı için ormandaki en iyi ağaçları işine en uygun gelen yerden kesmek ister. İsteği yerine getirilmezse izinsiz keser veya kestirir.

Müteahhidin veya adamlarının bütün amaçları ve her hareketlerinin asıl nedeni kişisel çıkar sağlamak olduğundan ormanın korunmasına itibar etmezler, kaçakçılık olur, yangın çıkar, hastalık alır yürür, çürükler ve enkaz ormanı doldurur.

Müteahhit piyasada kendi şirketini yükseltmek, malını biran önce satmak için en çok aranan boyutta kereste yapmak ister, fazla zayıat verir, ülke servetini zıyan ve israf eder.

Hemen hiçbir müteahhit devlete karşı olan taahhütlerini ve borçlarını zamanında ve tamamıyla ödemiştir. Sözleşmeyi iyi niyetle uygulamamıştır. Çoğunlukla sermayeleri de yetersidir. İşleri geciktirir ve bu yüzden bazen kendileri de zarar görürler.

Müteahhit ormanı sömürürken kazancının bir kısmını da çalıştırdığı köylünün sırtından çıkarır. Çalışan işçiye düzenli ve hakkı olan ödemeleri yapmaz.

Sayılan bu ve benzer nedenlerle çoğu zaman anlaşmalar bozulur. İşler başka boyutlara girer, işler uzar, devlet alacağıının peşine düşer, ormanlar tahrip olur, yangınlar çıkar, incelemeler, mahkeme süreçleri birbirini takip eder. Ormandan işletme hakkı alan bireyler kendine verileni alır ve gider. Ağaçlandırmaya, toprak ıslahı, yangınla, böceklerle, mantar ve hastalıklarla mücadeleyi hiç düşünmez. Çünkü buna sermayesi, ömrü, teşkilatı, bilgisi ve son olarak da ticari amacı uygun düşmemektedir.”

Bütün bu sakıncalara karşın 1870 Orman Nizamnamesi ile oluşturulan düzenden uzun yıllar boyunca vazgeçilememiştir. Buna karşın Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyetin ilanından sonra Orman Nizamnamesine müdahaleler olmuş, orman kaynaklarının yönetimi konusunda birçok yasal düzenleme oluşturulmuş ve yürürlüğe konulmuş, ancak bu müdahalelerin hiç birisi ormanların gelir elde etmek amacıyla yönetilmesini engellemeye yönelik olmamış veya olamamıştır.

Uzun süren ve birbirine eklenen savaşlarla tahrip görmüş bulunan bir ülkenin bitmek -tükenmek bilmeyen ihtiyaçları ile karşı karşıya bulunan devlet, ormanca zengin birçok bölgeyi, orman ürünlerine olan ihtiyacı karşılamak, diğer taraftan devletin para sıkıntısını giderecek bir gelir kaynağı sağlamak için yerli ve yabancı özel ve tüzel kişilere vermiştir. Mukaveleli ormanlar adı ile Türk ormancılık literatüründe anılan bu işletmeler yakın ormancılık tarihimiz bakımından önem taşırlar (İstanbulu, 1974).

OSMANLI DÖNEMİNİN SONLARINA DOĞRU ORMANCILIK

Osmanlı döneminin sonuna doğru, hatta I. Dünya Savaşı sırasında ormancılık konusunda yukarıda sözü edilen yararlanma düzeninde en azından kağıt üzerinde bir değişiklik olmuştur. Savaş sırasında 1914 yılında ülkemize gelen Avusturyalı Uzman Oberforstrat²⁶ Hermann Veith ile Osmanlı vatandaşı olan Avusturyalı Franz Stoger (İbrahim Kutsi) 1917 yılında bir orman kanunu tasarısı hazırlamışlardır. Meşrutiyet döneminin son tasarısı olan bu yasa 199 maddeden oluşmaktadır. Üzerinde hassasiyetle durulmasına ve meclislerde görüşülmesine karşın bu tasarı yasalaşamamıştır. Bununla birlikte uygulamada yasal hükümlere büyük ölçüde ihtiyaç duyulmasından dolayı 24 Nisan 1917 tarihinde **“Ormanların Usulü İdarei Fenniyeleri”** (Ormanların Bilimsel Yöntemlerle Yönetimi) adı altında, Veith ve Stoger tarafından hazırlanan tasarının ilgili bölümünden alınarak yeni ve kısa bir tasarı hazırlanmış, meclislerden hızlıca geçirilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Dokuz maddeden oluşan bu kanunla, ormancılık uygulamalarında, devlete ait ormanlar **“işletme planı”** adı verilen ve az - çok teknik müdahale anlamı taşıyan ilkelerin geçerli olmasına çalışılmıştır. (Gümüş, 2017, 2019).

Meclisin açıldığı 1920 yılı itibarıyla, 1870 Orman Nizamnamesi, Meclisi Mebusan'da 5 Nisan 1917 tarihinde oybirliği ile kabul edilen (Kılıç, 2019) ve Prof. Dr. İsmail Eraslan (1957) tarafından **“Ormanların Amenajman Planlarıyla İşletilmesi Hakkında Kanun (Orman Amenajman Kanunu)”** olarak değerlendirilen, **“Ormanların Usulü İdarei Fenniyeleri Hakkında Kanun”** ile değişikliğe uğramış şekliyle sürdürülmekteydi. Böylece Orman Nizamnamesi çerçevesinde işletilecek ormanlar için artık **“işletme planı”** gerekmektedir.

26 Oberforstrat: Avusturya – Macaristan İmparatorluğu tarafından verilen ve üst düzey bir orman bürokrati anlamına gelen bir unvan (Kılıç, 2019).

1917 yılında yürürlüğe sokulan bu kanunun;

2. maddesinde, özel kişilere ve köylere ait ormanlar dışta kalmak üzere, devlete ait koru ve baltalık ormanlarının **“işletme planları”** ile işletileceği,

3. maddesinde işletme planının da Ticaret ve Tarım Bakanlığı tarafından hazırlanacak **“Orman Amenajmanı Yönetmeliğine”** göre düzenleneceği ve

4. maddesinde kati (kesin) işletme planları yapılamayan ormanların muvakkat (geçici) işletme planları ile işletileceği öngörülmüştür.

Bu kanunun öngördüğü **“Orman Amenajmanı Yönetmeliği Tasarısı”**, Avusturya ormanlarında uygulanan amenajman yönetmeliği esaslarına dayanılarak Orman Müşaviri Hermann Veith tarafından 1917 yılında hazırlanmıştır. Orman Amenajmanı Kanunu ve buna göre yürürlüğe konulan Orman Amenajmanı Yönetmeliği’nin gerektirdiği işleri görmek üzere Orman Genel Müdürlüğü’ne bağlı ilk **“Amenajman Şubesi”** ile ilk **“Amenajman Heyeti”** 7 Mart 1917 tarihinde (Tanay, 1957) fiilen görevine başlamıştır. Bu amenajman heyeti, 5 Avusturyalı yüksek orman mühendisi (Josef Pinsker, Franz Stumfohl, Kari Gaigg, Gustav Micklitz ve Walter Kreibach) ile 5 Türk orman mühendisinden (Sadullah Malkoç, Ali Bekir, Mehmet Emin, Bahaddin ve Salih Sıtkı) oluşmuştur. Amenajman heyeti, 1918 yılında, o zamanki mülki teşkilata göre Adapazarı kazasının Hendek bucağının kuzeyinde yer alan Set köyü civarındaki 7147 hektar büyüklüğünde ve o zamanki bakanın adı verilen **“Mustafa Şeref Ormanı Amenajman Planını”** planlamış ve bu plan basılarak, çoğaltılmıştır. Bu planda faydalanmayı düzenleyen yöntem olarak **“yaş sınıfları yöntemi”** kullanılmıştır (Eraslan, 1985; Köse, 2020). Plan haritası oldukça mükemmel bir şekilde nirengiye bağlanarak düzenlenmiştir. Taksasyonu ise çeşitli nedenlerden dolayı iyi yapılamamış, örnek bir plan olarak taşra teşkilatına dağıtılmış olmasına karşın, bu ilk plan her nedense uygulanamamış, kağıt üzerinde kalmıştır (Apanay, 1938).

Orman Amenajmanı kanununun 4. maddesinin gerektirdiği geçici işletme planlarını düzenlemek için, 1917 yılında **“Ormanların Muvakkat İşletme Planlarının Yapılmasına Dair Amenajman Yönetmeliği”** adı ile bir yönetmelik çıkarılmıştır. Yukarıda sözü edilen amenajman planı dışta bırakılırsa, bu dönemde düzenlenen amenajman planları, bu yönetmelik esaslarına göre yapılmıştır (Eraslan, 1985). Çıkarılan bu kanun işletme planı yapılmasını öngörmektedir. Buna karşın işletme planı yapmak hem teknik personel ve hem de finansal olanaklara ihtiyaç gösterir. Bu konuda yaşanabilecek sorunlar öngö-

rülmüş olacak ki, yasa gereği yapılan planların, geçici işletme planı niteliğinde de olabileceği hüküm altına alınmış ve böylece ormandan gelir sağlanmasına yönelik iş ve işlemlerin aksamadan yürümesi gözetilmiştir.

Artık devlet ormanları bir planla işletilecek veya yönetilecektir. Bu çerçevede yeni düzene göre belirli bir orman parçasında üretim yapmak isteyen kişi (veya şirket), ormanın yerini ve yapmak istediği üretim miktarını belirten dilekçesini ilgili orman idaresine (Orman Müdürlüğü, Başmüfettişliğe, Müfettişliğe veya Başmüdürlüğe) veriyordu. Bu dilekçe üzerine Orman Fen Memuru o ormana gidiyor ve isteğe ilişkin geçici bir işletme planı düzenliyordu. Planın yine yetkili üst makam tarafından onaylanmasından sonra üretim, ilanla açık artırmaya çıkartılıyor ve kimin üzerinde kalıyorsa satış ona yapılmış oluyordu. Alıcı, ürünün toplam bedelinin 1/3'ünü ihaleye girmeden önce teminat akçesi olarak yatırıyor, ardından ödenen taksit tutarında fen memuru tarafından kesim sahası gösterilmek ve ağaçlar damgalanmak suretiyle partiler halinde üretim yapılıyordu. Bu arada ilgili fen memurları, orman muhafızları ve gerekirse müfettişler (orman mühendisleri) tarafından gerekli denetimler yapılır, nakliye tezkeresi alınır ve ürün nakledilerek şartnamede yer aldığı şekilde makta (üretim yapılan orman bölgesi) terkedilirdi. Makta terkedilmeden önce **“makta muayene raporu”** düzenlenmekte, yükleniciye bu rapor üzerine teminat akçesi iade edilmekteydi. Taşıma ile birlikte cibayet memurları da yukarıda işaret edilen görevlerini yerine getirirlerdi (Günay, 2003).

Yakacak odun ve odun kömürü satışı genel olarak makta²⁷ üzerinden yapılıyordu. Bu işin ticareti ile uğraşan ve bu konuda ormandan yararlanma hakkına sahip olanlara, ağaç satışı müzayedesiz (artırmasız) bir şekilde yapılmaktaydı. Ağaç, bütün durumlarda ormanda veya bir su hızarında piyasanın ihtiyacı doğrultusunda hazırlanıp, pazara o şekilde indiriliyordu. Ormanın doğal yolla gençleşmesi ise **“orman fen memuru”** tarafından kesim sırasında gereken şekilde güvence altına alınması gerekmekteydi (Yiğitoğlu, 1936; Kutluk, 1967).

Ormanlardan elde edilen ürünler, bir yandan ülke içi ihtiyaçlar için kullanılıyor, diğer yandan da genel olarak Almanya, İngiltere, Avusturya, İtalya, Bulgaristan, Romanya, Sırbistan, Fransa, Yunanistan, Mısır ve Kıbrıs'a ihraç ediliyordu.

Ormanlardan planlı yararlanma konusu da hemen her yerde ilkesel bir nitelik taşımış, gelir elde etme amacının önüne geçmesine izin verilmemiştir. Nitekim İlkmen (1949), işletilmek üzere ihale olunmuş ormanların, **“İşletme esnasında**

27 Osmanlıca sözlükte makta, kesim yapılan yer anlamına gelmektedir.

orman müteahhit veya yararlanma veya kullanım hakkı elde edenler tarafından kesin ve geçici planlar tatbik edilmediği veya tabriyat olduğu bilimsel olarak belirlenirse, bu suretle kesilen veya tabriyat olunan bölümü arazi sahibine ağaçlandırma yaptırılmasının dışında, tabriyatın derecesine göre ceza hükmolunur ve müteahhitlerin mukaveleleri de yok sayılabilir” denilmekte ise de, uygulamada anlaşmazlık çıkmadığına, çıksa da genellikle mahkemeye gidilmediğine, mahkemeye gidildiğinde ise uyuşmazlık davası uzayıp gittiğinden dolayı da bunların hesabının orman varlığından ödendiğine işaret etmektedir.

KURTULUŞ (İSTİKLAL) SAVAŞI SIRASINDA ÇIKARILAN YASALAR

23 Nisan 1920 tarihinde Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kurulması ülkemiz yakın tarihinin en önemli gelişmelerinden birisidir. Bu meclis hem yasama ve hem de yürütmeyi içinde barındıran bir yapı göstermektedir. Daha sınırların çizilmediği bir dönemde Devlet olmanın en önemli adımlarından birisini oluşturmak bakımından önemli bir hamle olarak hukuk devleti olmanın ilk adımı atılmıştır. Tanör (2011)’e göre hukuk devleti, devletin hukuka bağlı olması, hukuk üzerine kurulu olması, hukuk tarafından yönetilmesi, bütün eylem ve işlemlerin yargı denetimine tabi olması, olarak tanımlanmaktadır. Grabenwarter (2014) ise hukuk devletini, hukuka bağlı ve hukukla boyunduruk altına alınmış bir devlet olarak ele almıştır. Mustafa Kemal ve arkadaşları yeni devletin temellerini böylece atmaya çalışmışlardır. Her ne kadar ortada yetkileri açıkça tanımlanmış, uzman çalışanlardan oluşan bir örgüt, sorumlu bir devlet kurumu olmadan, işleyişi konusunda açık bilgiler olmasa da, çıkarılan yasalar ormancılık konusunda da kişisel irade ve buyruklarla hareket edilmeyeceğini göstermektedir.

Kurtuluş Savaşı sürerken 23 Nisan 1920’de 338 milletvekilinin katılımı ile açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi milli mücadele yıllarında ormancılığı ilgilendiren dört yasa çıkarmıştır. Bunlar;

- 11 Ekim 1920 tarihinde yürürlüğe konan 39 sayılı *“Baltalık Yasası”*,
- 26 Mart 1921 tarih ve 109 sayılı *“Resmi Dairelere Gereken ve Fakir Halka Dağıtılacak Yakacak ile Askeri Kurumların İhtiyaç Duyduğu Telgraf ve Telefon Direkleri ve Yakacak Odunun Müzayede Olmadan Tarife Bedeli Üzerinden Verilmesi Hakkında Yasa”*,
- 31 Ekim 1921 tarih ve 161 nolu *“Düşman Tarafından Tabrip ve Yağma Edilen Kasabalar ve Köy Halkının Devlet Ormanlarından Kesim Yapması Hakkında Yasa” ve*

- 18.06.1922 tarih ve 239 sayılı “*Meccanen Kereste Kat’ına Müsaade İtasına Dair Yasa*”dır.

Çıkarılan bu kanunlar olağanüstü bir dönemde ve arızı niteliktedir. Baltalık Yasası dışındakilerin yürürlükte olan ana orman yasası (1870 tarihli Orman Nizamnamesi) ile bağlantıları yoktur. Kurtuluş Savaşı yıllarına özgü ihtiyaçların giderilmesine dönük düzenlemelerdir. Bununla birlikte bu düzenlemelerin uygulama ve sonuçlarıyla ilgili hiçbir kayıt bulunamamıştır.

Baltalık Yasası (1920)

I. Dünya Savaşı’ndan sonra 23 Nisan 1920 tarihinde açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti bir taraftan yurdumuzu düşman işgalinden kurtarmaya çalışırken diğer yandan da ülkenin iç güvenliğini sağlamak ve bu arada orman kaynaklarına olan ihtiyaçların karşılanması konularına da eğilmek zorunluluğu duymuştur (Özdönmez vd., 1996; Aydın, 1999).

Orman-köylü ilişkilerinin düzenlenmesi bakımından ilk orman yasamız olan 1870 tarihli Orman Nizamnamesinden günümüze kadar birçok önlem alınmış ve bu önlemlerle orman köylülerine bazı haklar tanınmıştır.

Adı geçen yasal düzenlemenin 5. maddesi²⁸, de devlet ormanlarından köylülerin yararlanması yönünde aşağıdaki hakları tanımıştır (Bingöl, 1990):

Köy yerleşim birimlerinde yaşayanların ahır ve benzeri yapıları tamir etmek veya yeniden yapmak ve araba ile tarım aleti üretmek, kendi ihtiyaçları için kömür yapmak, odun almak için devlet ormanlarından karşılıksız kereste ve odun kesebileceklerdir. Ancak ticari amaçla kesecekleri kerestelik ağaçların yönetim tarafından belirlenen değerini vermeye ve odun ticareti yapanlar gibi nizamname hükümlerine uymaya zorunlu olacaklardır. Her köyün en yakın pazar yerine kendi araba ve hayvanları ile götürüp sattıkları yakacak odun ve kömür için yukarıdaki hüküm geçerli olmayacaktır.

28 “5. *Abalii kariye sakinleri ile anbar ve ahır misillu muhtaç oldukları ebniyeyi tamir veya müceddeden inşa etmek ve araba ve edevat ziraat imal eylemek ve ihtiyacı beytiyeleri mertebesinde kömür yapmak, odun almak için miri ormanlardan meccanen kereste ve eşcar kesecek ve fakat ticaret için katedecekleri kerestenin idare tarafından tayin olunan kıymet ve esmanını itaya ve tüccar gibi işbu nizamname abkamına ittibaa mecbur olacakları misillu gerek bizzat ve gerek bilvasıta aber mahalle nakil ve fûruht edecekleri hatebi ve kömür için miri ormanlarından kesilecek eşcarın idare tarafından tayin olunacak kıymeti ita eyleyeceklerdir. Her karyenin mensup olduğu Pazar yerine abalının kendi araba ve hayvanları ile nakil ve fûruht ettikleri hatep ve kömür bu hükümden müstesnadır ve bunlar hakkında cereyan edecek muamelat mahsusunda beyan kılınacaktır.*”

Görüldüğü gibi Orman Nizamnamesi ile ormanlardan faydalanma bir düzene sokulmaya; sınırsız ve kuralsız yararlanma ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Nizamname ile köylülerin sadece ev, ambar ve ağılların onarımı veya yeniden yapılması ile tarım aletleri üretme, odun ve kömür elde etme gibi yararlanmaları kabul edilmektedir. Pazara götürülüp satılacak keresteler için ise belli bir bedel ödenmesi gerektiği görülmektedir.

Orman nizamnamesi köylülere Devlet ormanlarının asli ürünleri (yapacak ve yakacak odunu) dışında, odun dışı orman ürünlerinden (mazı, palamut, kitre, reçine, yaprak gibi) faydalanma hakkı (10, Md. 18) ayrıca, Devlet ormanlarında hayvan otlatma hakkı (10, Md. 13, 14, 15, 16) tanımıştır. Ancak bu sonuncular mutlak olmayıp izne bağlı tutulmuştur (Özdönmez, 1973).

Orman Nizamnamesi ile kabul edilen bu faydalanma haklarına ilişkin hükümlerin uygulanmasının, gerek orman-köylü ilişkileri, gerekse devlet ormanlarının korunması üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Özellikle devlet ormanlarından köylülere tanınan yapacak ve yakacak odun alma hakkı bir takım kötü niyetli kullanımlara yol açmıştır. Şöyle ki, köylü zati ihtiyacı için gerekli kereste ve odunu civar ormanlardan sağlamış ve bu amaçla kendisine verilen bedelsiz ruhsatnamelerle ormandan çıkardığı ürünü ise satmıştır. Aynı şekilde ticaret amacı ile aldığı bedelli ruhsatnameler çok defa hak sahibi olmayan odun tüccarlarının kolaylıkla menfaat sağlamasına yaramıştır. Nizamname köylülere ticaret için verilecek kerestenin miktarını sınırlamamış olduğundan, araya giren tüccarlar köylüye verilen ruhsatname bedelini yatırarak ürünü kendileri alıp satmışlar, köylülere ancak ağacı kesmek ve taşımak işleri için para ödemişler ve böylece büyük kazanç sağlamışlardır (Yiğitoğlu, 1937). Toygar (1930), 1870 tarihli Orman Nizamnamesinin 5. maddesinin, yani köylülere tanınan yararlanma hakkının kötü niyetle kullanımı ve ormanlar üzerindeki tahrip edici etkilerini üç başlık halinde değerlendirmiştir:

“A - Kanundaki eksiklikler: Beşinci maddenin son fıkrasında gerek paralı ve gerekse parasız yararlanmalara yönelik işlemlerin bir talimat (yönetmelik) hazırlanacağı hükmüne karşın bu konuda bir yönetmelik hazırlanmamıştır. Buna karşın çeşitli işlemlere yönelik olarak Eylül (20 sefer) 1877 ve 22 Temmuz 1910 tarihli talimatnamelerin konu ile ilgili hükümleri de işleri büsbütün karıştırmaktan başka bir yarar sağlamamıştır. Aslında nizamnamedeki en büyük eksiklik köylülere ticaret için verilecek kereste miktarının sınırlandırılmamış olmasıydı. İşte bu nokta daha ayrıntılı hükümleri içeren ve hazineye daha çok gelir getirecek büyük mukavelelerin imzalanmasını engellemiştir. Böylece müteahhitler köylülere verilen bu hakları kötü niyetle kullanarak, ormanları işlet-

mişler ve bu durum ormanların tahribi ile sonuçlandığı gibi, devlete de hiçbir gelir sağlanamamıştır.

B - Uygulama zorlukları: Uygulamadaki bozukluk ise mevzuatın yetersizliğinin doğal bir sonucudur. Devlet ormanlarından parasız ruhsatnamelerle yapılan büyük çaplı kesimler köylünün kendi parası ve kendi gücü ile başarılacağı bir iş olmadığından ve aslında nizamnamenin kastettiği köylüye yardım yaklaşımının çok ötesine geçilmiş, bu durum köylü ile köylünün bu hakkı arasına hak sahibi olmayan bir takım kişilerin girmesi ile sonuçlanmıştır. Bunlar büyük tüccarlarla hızar sahipleriydi. İşte bu patronlar köylüyü ve köylü hakkını istedikleri gibi kullanmışlar, ruhsatname bedelini tüccar yatırmış, malı tüccar satmış, kazanç tüccara ait kalmış ve zavallı köylü pek küçük bir menfaat karşılığında tüccarın ve hızar ağasının ağacını kesmek ve nakil etmek için yalnız hizmetkarlık yapmıştır.

C- Denetim sorunları: Köylülere verilen ruhsatlar çok sayıdadır ve geniş bir coğrafyaya yaygındır. Buna karşın bu işlemlerin denetimini yapacak örgüt yetersizdir. Bu yetersizlik kötü niyetli kullanımları cesaretlendirmiş ve bu suretle aslında rayından çıkmış olan yararlanma düzeni tamamıyla ormanların ve devletin zararına neden olmuştur.”

Sonuç olarak Nizamnamenin 5. maddesi, ruhsatname işlerinin düzensizliği ve ormancılık örgütünün yetersizliği nedeniyle yaşanan olumsuzluklar, devlet ormanlarının geniş ölçüde tahribi sonucunu doğurmuştur (Özdönmez, 1973).

11 Ekim 1920 tarihinde yürürlüğe giren 39 Sayılı Baltalık Yasası'nın gerekçesinden derlenen bilgilere göre de, öteden beri ormanları korumak amacıyla alınan önlemlerin yetersiz kaldığı ifade edilmekte, Orman Nizamnamesinin 5. maddesi ile baltalığı olmayan köylülere devlet ormanlarından verilen haklar nedeniyle haksız bir takım uygulamaların oluştuğu değerlendirilmektedir. Bu itibarla da yasanın gerekçesinde, Baltalık Yasası ile “hem var olan ormanları tabripten kurtarmak ve hem de köylüye yasal haklarından rahatsızlıkla yararlanma olanağı tanımak amacıyla devlet ormanlarından baltalık ayırmak” amaçlanmıştır (Kutluk, 1967).

39 Sayılı Baltalık Yasası'na göre Orman Nizamnamesinin 5. maddesi yürürlükten kaldırılmış ve “Odunculuk, kömürcülük ve kerestecilik yapan veya büyük ormanlar bitişiğinde yer alan köylere her haneye en fazla 18 atık dönüm²⁹ olmak

29 1 atık dönüm = 919 m2

üzere baltalık verilmesi” ilkesi anılan yasanın 1. maddesi ile benimsenmiştir. Böylece Orman Nizamnamesi ile bütün köylere tanınan yararlanma hakkı, Baltalık Yasası ile sadece eskiden beri odunculuk, kömürcülük ve kerestecilik yapan köylüler ile büyük ormanlara en fazla 20 km uzaklıkta bulunan köylere tanınmak suretiyle sınırlandırılmıştır. Yasa ile sanatı çiftçilik olan, kerestecilik ve odunculukla ilgisi olmayan ve belirlenen mesafe dışında kalan köyler için baltalık ayrılmamaktadır. Yasa ile söz konusu baltalıkların dağıtımının orman memurlarının başkanlığında yerel mühendis ve tapu memurlarından ve köy ihtiyar heyetinden katılan ikişer kişiden oluşan bir komisyon tarafından yapılması hükmü getirilmiştir. Köy çevresindeki ormanların özel orman statüsünde olmasından dolayı 1. maddede belirtilen devlet ormanlarından baltalık verilememesi halinde orman memurunun kontrolü altında köylülerden ve orman sahipleri tarafından oluşan birer ve iki tarafın anlaşması halinde bir üçüncü şahıs, anlaşma olmaması durumunda ise, orman memurunun belirleyeceği bir kişi olmak üzere toplam üç kişiden oluşan **“değer biçici heyet”** tarafından takdir edilecek kıymet üzerinden, köy namına bedeli peşin ödenmek sureti ile istimlak yapılır. Köylü bedeli peşin ödeyemezse İktisat Bakanlığı tarafından Ziraat Bankalarından yaptırılacak borçlanma ile konu düzenlenir. Taraflar belirlenecek bedele razı olmazlarsa bedel düzeltme için mahkemeye başvurabilir (Gümüş, 2018).

İsa Bingöl (1990), **“Geçmişten Günümüze Ormanlarımız ve Ormancılığımız”** adlı eserinde Baltalık Yasası ile **“Vatanı vatan için istismar etmek”** anlayışı ile hareket edildiğini ve bu anlamda yorgun ve fakir vatandaşı memnun etme, fakir halkın ormanlardan yararlanmasına olanak sağlama, iş ve geçim sahası bulmalarına yardımcı olma gibi amaçların güdüldüğüne yer vermektedir. Ayanoglu (1987) ise, bu yasa ile halkın şikâyetlerinin bir ölçüde giderilmekte ve durumdan memnun kalanların savaşa gitmelerinin kolaylaşmakta olduğu ifade etmektedir.

Bütün bu yaklaşım ve hükümlere karşın Baltalık Yasası yaygın bir şekilde hayata geçirilememiş, hatta halkın önemli bir bölümü, yasadan haberdar bile olmamıştır. Nitekim 25.11.1922 tarihinde Gaziantep Milletvekili Yasin Bey tarafından Baltalık Yasası’nın yürütülmesinden sorumlu olan İktisat Bakanı Mahmut Esat Bey’in cevaplama için sorduğu soruda; **“Baltalık Kanununun neşir ve ilan edilmediğini ve halkın bundan istifade edemediği esbabını İktisat vekâletinden şifaben sual ederim efendim”** (Kutluk, 1967) diyerek uygulamayı eleştirmiştir.

İktisat Bakanı Mahmut Esat Bey ise bu soruya özetle; Baltalık Yasası'nın Meclis tarafından kabul edildiğini, her tarafa tebliğ edildiğini ve uygulandığını, bununla birlikte halkın yeterince yararlanamadığını, yasanın uygulanması için bayındırlıktan, kaza ve livaların yerel memurlarından ve İktisat Bakanlığı memurlarından oluşan bir komisyon tarafından mevkiilerin belirlenmesi gerektiğini, bunun büyük masraf gerektirdiğini ve her bakanlığın memurlarını gönderemediğini ve bu nedenle de halkın yasadan tamamen yararlanmasının olanaklı olmadığını, ifade ederek, cevap vermiştir. Öte yandan İktisat Bakanı aynı soruya verdiği yanıtta, Baltalık Yasası'nı başarılı bir yasa olarak görmediğini, uygulandığı takdirde her tarafa ormanlarımızın tahrip olacağı kanaatini taşıdığını, tehlikeli bulduğunu ve yürürlükten kaldırılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere Baltalık Yasası, ormanlarımızı önemli ölçüde tahrip edebilecek özellikler taşımaktadır. Öte yandan baltalıkların ayıracak yeterlilikte eleman bulmanın da zorluklarıyla tam anlamıyla uygulanamamıştır. Yasayı uygulamakla görevli bakan da konudan endişe duymakta ve endişesini dile getirmektedir (Gümüş, 2018).

Baltalık Yasası, uygulama sonuçları önceden ayrıntısıyla dikkate alınarak hazırlanmış bir düzenleme değildir. Hangi amaçla hazırlanırsa hazırlanmış olsun, ormanların tahribi ile sonuçlanacak potansiyele sahip olduğu için endişelere yol açmıştır (Gümüş, 2004, Çağlar, 2012).

Bütün bunların sonucunda Baltalık Yasası 1924 yılında çıkarılan 484 sayılı yasa ile yürürlükten kaldırılmış ve bu konuda tekrar 1870 tarihli Orman Nizamnamesi hükümlerine dönmüştür.

- **109 Sayılı Resmi Kurumlara Gerekli ve Fakir Halka Dağıtılacak Yakacak Odun ile Silahlı Kuvvetlere Gereken Telgraf ve Telefon Direkleri ve Yakacak Odunun Artırma Olmadan Tarife Bedeli Üzerinden Sağlanması Hakkında Kanun (1921)³⁰**

Bu yasa ile Nafia (Bayındırlık) Bakanlığına bağlı demiryollarına, her türlü resmi kuruma ve askeri birliklere gerekli olan yakacak odun ve askeri birlikler tarafından talep edilecek telgraf ve telefon direkleri ve bayındırlığa gereken maden direkleri ve traversler ve fakir ailelere dağıtılmak üzere belediyelere veya kamu yararı amacıyla kurulan hayır kurumlarına özel bir belge ile açık artırma olmadan verilebilecektir. Ancak fakir ailelerden bunun için bir para

30 “Devairi Resmîyeye Lüzumu ve Fukarayı Abaliye Tevzi Edilecek Olan Mabrukât ile Cibeti Askeriyeye Lüzumu Olan Telgraf ve Telefon Direkleri ve Mabrukâtın Bila-Müzâyede Tarife Bedeli üzerinden İta Edilmesi Hakkında Kanun (26 Mart 1921)”

alınmayacaktır. Böylece Kurtuluş Savaşı sırasında fakir halka destek olacak bir düzenleme çıkarılmıştır.

Kurtuluş Savaşı yıllarında;

- Bayındırlık bünyesinde yer alan trenlerin çalışması için gereken yakacak odun,
- Her çeşit resmi kurumun ihtiyacı olan yakacak odun,
- Silahlı kuvvetlerin ihtiyacı olan yakacak odunlar ile telefon ve telgraf direkleri,
- Bayındırlığa gereken maden direkleri ve demiryolu traversleri,
- Fakir halka dağıtılmak üzere belediye veya hayır kurumlarına gereken yakacak odunlar oluşturulacak bilimsel raporlar çerçevesinde açık artırma yapılmadan, özel bir ruhsat (izin belgesi) ile verilecektir.

Fakir halka verilecek odunlar için düzenlenecek ruhsatlardan bir bedel alınmayacak, diğer ihtiyaçlar tarife bedeli üzerinden karşılanacaktır. Bu yasa ile güç durumda olan halkın ihtiyaçları gözetilmiş olmaktadır.

Ayrıca trenlerin hareket ettirilmesi için gereken odunun tedarik edilebilmesi için bu yasa ile 1870 Orman Nizamnamesinden bağımsız olarak özel bir izin verilmiş olmaktadır.

• **161 Sayılı Düşman Tarafından Tahrip ve Yağma Edilen Kasabalar ve Köy Halkının Devlet Ormanlarından Kesim Yapması Hakkında Yasa(1921)³¹**

Daha önce de değinildiği gibi Kurtuluş Savaşı sırasında ülkemizi işgal eden yabancı güçlerle yaşanan çatışmalar sırasında birçok yerleşim yeri zarar görmüştür. Batıda Yunan güçleri geri çekilirken Anadolu'yu yakıp yıkmışlar, Batı Anadolu'yu adeta harabeye çevirmiştir. Pek çok şehri, nahiye ve köyü yakmışlardır (Üçüncü, 2022). Doğuda isyan eden Ermeni ve Rumlar da ülkemize büyük zararlar vermişlerdir. Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Elçisi Frunze (1996) Samsun yöresinde 1921 Kasım ayı sonlarında yaptığı gözlemlerde İstanbul ve Atina'dan gelen ajanların yönetiminde isyancı Rumlar ile Türkler arasındaki savaş sonucunda dört başı mamur yerlerin harabeye dönmüş olduğuna, ormanların içlerine yerleşen Rumların Türk köylerine baskınlar yapmış ve oldukça da başarıya ulaşmış olduklarına değinmektedir. Özçelik'in (2011) Açıksoz gazetesinden aktardığı bilgilere göre Yunan Ordusu Sakarya Savaşı'nı kaybettikten sonra Sakarya Irmağı'nın doğusundan tamamen çekilmiş ve Es-

31 "Düşman Tarafından Tahrip ve Yağma Edilen Kasabalar ve Köy Halkının Devlet Ormanlarından Kesim Yapması Hakkında Kanun (31 Ekim 1921)"

kişehir-Afyon bölgesinde yeni bir savunma hattı oluşturmaya çalışıyordu. Türk ordusunun takip ettiği Yunan ordusu geri çekilirken köyleri yakmıştı.

Kurtuluş savaşı sonunda Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa bir gazeteye verdiği mülakatta sadece Yunanlıların verdiği zararı (Türkmen, 2016) “*Yunan ordusunun Anadolu’da yaptığı yıkımın maddi karşılığı bir buçuk milyar altın liradır. Yunanlılar, Anadolu’da 280 bin ev yakmıştır. Yaktıkları şehir ve köyler hakkında ciddi bir inceleme yapıldığı takdirde bunun daha da fazla olduğu görülecektir...*” şeklinde dile getirmiştir.

Bu zararların giderilmesi konusunda da görev bir kez daha ormanlara düşmüştür. Yaşanan tahrip sonucunda yapılacak onarımlar için savaş sırasında, 31 Ekim 1921 tarihinde 161 nolu “*Düşman Tarafından Tahrip ve Yağma Edilen Kasabat ve Kura Ahalisinin Miri Ormanlarından Katiyatına Dair Kanun*” isimli bir yasa çıkarılmıştır. Çıkarılan bu kanunun 1. maddesi ile düşmanlardan geri alınan ve alınacak olan yörelerde düşmanlar tarafından tahrip edilen ve yağmalanan veya savaştan dolayı zarara uğrayan kasaba, köy veya çiftliklerin vermesi gereken vergiler, yasanın çıkarıldığı 1921 yılı sonuna kadar affedilmiştir. Yine bu bölgelerdeki çiftçilerin Ziraat Bankası’na olan borçları iki yıl boyunca faizsiz olarak ertelenmiştir (Madde 2). Yasanın 3. maddesine göre sözü edilen yerlerde yaşayanlardan fakir ve ihtiyaç sahibi olanlara yemeklik ve tohumluk olarak parasız hububat dağıtılması konusunda hükümet yetkili kılınmıştır.

Yasanın 4. maddesine göre ise, tahrip edilen ve yakılan binaların yapımı için devlet ormanlarından kesilecek ağaç ve kerestelerden vergi alınmaması kararlaştırılmıştır. 5. maddeye göre parasız verilecek kerestenin kesimi bu yerlerin geri alınmasından itibaren üç yıl sürmüştür.

• 239 sayılı Bedava Kereste Üretimine İzin Verilmesi Hakkında Yasa (1922) ³²

Bu kanun; olağanüstü sebeplerden dolayı tahrip olmuş binalara lazım olan kerestelerin ücretsiz üretilmesi amacıyla çıkarılmıştır. Kanunun 1. maddesine³³

32 Meccanen Kereste Kat’ına Müsaade İtasına Dair Kanun (Kanun Numarası 239 Kabul Tarihi 18/6/1338 (1922) BMM’den Tebliği Tarih: 19/6/1338 (1922) Yayımlandığı Düstur Tertip: 3 Cilt: 3)

33 Madde 1- Harik, seylâp, hareket-i arz ve ahval-i harbiye, isyan ve mıntıkai harp ittihazı hasebiyle vuku bulan tahribat ve istilâdan mütevellit âfat neticesinde tamir ve inşasına lüzum görülen mesakin ve müştemilâtı ve mekâtib ve medaris ve meabit ve yeniden yapılacak tamir ve tevsi edilecek darüleytanlar için mahalli meclis veya nevahi heyet-i idareleri tarafından tanzim edilecek mazbataları üzerine İktisat Vekâletince tayin olunan müddet zarfında muktezi kerestelerin miri ormanlarından sigortalı olanlar müstesna olmak üzere meccanen kat’ına müsaade olunur.

göre yangın, sel, deprem, savaş, isyan ve savaş bölgesinde kalma nedenleriyle meydana gelen tahripler ve düşman istilasından dolayı meydana gelen zararlar sonucunda, tamir ve yapımına gerek görülen konutlar ve ekleri ve okullar ve mabetler ve yeniden yapılacak, tamir ve genişletme yapılacak yetimhaneler için yerel meclis veya nahiye idare heyetleri tarafından düzenlenecek belgeler üzerine İktisat Bakanlığınca belirlenecek süre içinde gereken kerestelerin devlet ormanlarından, sigortalı olanlar istisna olmak üzere parasız kesilmesine izin verilecektir.

Kanunun 2. maddesine³⁴ göre kesim memurlarıyla parasız kereste alma hakkı olanlar, üretilen kerestelerden az veya çok miktarını her ne koşulda olursa olsun hak sahibinden başka bir yer veya kişiye verir ve ilgili memurlardan bu duruma neden olanlar olursa, o miktarın bedeli iki kat olarak kendilerinden alınır ve bu gibi memurların ceza kanununun 102. maddesinin eki çerçevesinde cezalandırılır.

Yasanın 3. maddesi ise, bu şekilde parasız verilecek kerestenin çeşit ve miktarına ve tarifesine göre belirlenecek devlet vergisi genel bütçede (devlet ormanları geliri) faslına gelir ve maliye bütçesinin istilaya uğramışlara devlet ormanlarından parasız verilecek kereste bedeli adı altında açılan (99 B) faslının ikinci maddesine masraf kaydedileceğine ilişkindir.

Yasanın 4. maddesinde **“Bu kanun hükümlerinin uygulama şekli bir yönetmelik ile belirlenecektir.”** denilmekte olmasına karşın böyle bir yönetmeliğe rastlanmamıştır. Bu nedenle de bu yasa, sadece güncel koşul ve taleplerin tespitinden öte bir anlama gelmemiştir.

34 Madde 2- Kat'iyata memur olanlarla meccanen kereste ahzine müstahak olanlar kat'edilen kerestelerden az veya çok miktarını her ne suretle olursa olsun muhtasünlehtinden gayrı bir mahal veya şahsa ita eder ve alâkadar memurinden bu hale sebebiyet verenler olursa o miktarın resmi iki kat olarak kendilerinden ahz olunur ve bu kabil memurin Kanun-ı Ceza'nın yüz ikinci maddesinin ilâvesine tevfi kanun-ı tecziye olunur.

ORMAN İDARESİNİN ANKARA'YA GEÇİŞİ

Mustafa Kemal'in 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya gelişinden itibaren özellikle İstanbul'dan olmak üzere birçok yerden asker-sivil milli orduya katılmak üzere Ankara'ya akın etmeye başlamıştı. İsmet Paşa, Fevzi (Çakmak) Paşa bunlardan en önemlilerindendi. Bunlardan birisi olan İstanbul hükümetinin Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) Paşa İstanbul'dan kaçışının nedenini Rusya Büyükelçisi Aralov (2022)'a şöylece anlatacaktır:

“Durum artık dayanılmaz bir hal almıştı. Halka ihanet eden, İngilizlere ve öteki emperyalistlere satan kokuşmuş İstanbul hükümetini görmek beni tiksindiriyordu. Padişahın çevresindeki hizip halkı değil, yalnız kendi çıkarımı düşünüyordu. Artık buna katlanamadım.”

Özellikle Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin kapatılması ve mebusların tutuklanması ile 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgal edilmesi, Osmanlı Devleti'ni fiilen sona erdirmiştir. Bu tarihten itibaren Ankara artık devletin yeni merkezi olmak gibi bir rol üstlenmekteydi. Bunun sonucunda İstanbul'dan kaçabilen Mebuslar Meclisi üyeleri ve her livadan seçilmesi istenen milletvekilleri Ankara'ya davet edilmiş ve 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda yenik düşen Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk nüfusun yerleşmiş olduğu bölümü, Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından Misakı Milli sınırları olarak kabul edilmişti. TBMM hükümeti her alanda olduğu gibi ormancılık alanında da en uygun yolu bulmaya çalışıyordu. Bu süreçte artık hiçbir işe yaramayan İstanbul hükümetinin ön safta gelen yöneticileri teker teker Ankara hükümetine katılmaktadır. İstanbul hükümetinin son Orman Genel Müdürü 1.5.1920 tarihinde bu göreve getirilen Bekir Şahin (Şasa)'dır. Ancak Bekir Bey Ankara'ya gelemmez. 1922 sonlarına kadar burada görevde kalır. Bu arada Ankara Hükümeti 18 Mart 1922 tarihinde TBMM hükümetinin ilk genel müdürü olarak Tahsin Ersan'ı Orman ve Maadin Genel Müdürü olarak tayin etmiştir. Böylece ormancılığımızın geleceğinin belirlenmesi işi de TBMM hükümetinin sorumluluğuna geçmiştir (Ardıç, 1987b).

Sonuç olarak Milli Hükümetin ilk Genel Müdürü Tahsin Ersan'dır. Sonra sırası ile Razi (Soyadı almadan vefat etmiştir), Mithat Dağdemir, Cafer (soyadı almadan vefat etmiştir), Bekir Şasa bu makamda yer almışlar, Bekir Şasa'nın hastalanması üzerine Fahri Bük (Mehmet Fahrettin Bük) Genel Müdürlüğe uzun süre vekalet etmiş, 12.4.1937 tarihinde asaleten atanmıştır. Geçiş dönemi diyebileceğimiz bir tarihte Mustafa Kemal Atatürk döneminin son Genel Müdürü olarak meslek dışından Hüsnü Yaman 26.7.1938'de Genel Müdürlüğe atanmıştır (Ardıç, 1986).

Mustafa Kemal Büyük Taarruz sonrasında, daha Cumhuriyet ilan edilmeden ilk yurt gezisinde Eskişehir'de Orman Müdürü Arif Bey'e (Kont Arif) livanın ormanlarını sormuş alanı ve bunun nasıl belirlendiğini, ormanlarda hangi ağaç türlerinin olduğunu, bıçkı tesisi olup olmadığı konusunda bilgi almaya çalışmıştır (İnan, 1996). Ağaç dikmeyi bir ibadet kadar kutsal sayan lider, ormanlara olan ilgisini böylece ortaya koymuştu.

CUMHURİYET DÖNEMİ ÜLKENİN GENEL DURUMU

Atatürk dönemi ormancılığını ülkenin genel durumundan bağımsız incelemek ve bir yorumda bulunmak doğru olmayacaktır. Ülke ormancılığını, ülkenin diğer sorunları çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Ülkenin içinde bulunduğu zorluklar iyi değerlendirilmelidir. Ormancılıkta yapılanlar, yapılması gerekenler veya yapılamayanlar hep bu genel durumun bir sonucudur.

Aslında Türk İstiklal Savaşı olağanüstü bir başarıdır. Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal'e başkaldırmaya çalışan arkadaşları çok da haksız değildiler. Buna karşın Mustafa Kemal'in üstün yetenekleri bu savaşın kazanılmasını sağlamıştır. Savaş ve askerlik, Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının işidir, mesleğidir. **Yirmi yıldır verdikleri mücadele, savaşlar, onların uzmanlık alanıydı.** Buna karşın şimdi O'nu uzmanlığı dışında bir büyük mücadele daha beklemektedir: Ekonomik bağımsızlık savaşı! Bu, belki askeri alandaki mücadele kadar ve hatta ondan da önemli bir yeni savaştı. Bu ikinci kurtuluş savaşı, birinciye anlamlı hale getirecekti. Yoksa Osmanlı'da olduğu gibi yeniden emperyalist devletlerin kısılcasına girmek, onlardan medet ummak ve yine siyasal anlamda da bağımlı hale gelmek kaçınılmaz olacaktı. **Atatürk, etrafındaki asker kişilerle birlikte yeni bir bağımsızlık savaşına girişti. Ancak bu yeni savaş da o kadar kolay kazanılmadı.**

Mustafa Kemal, Nutuk'ta (Atatürk, 2005), çok da doğru bir şekilde tam bağımsızlığı; *"Tam bağımsızlık demek, elbette, siyasi, mali, ekonomik, adli, askeri, kültürel vb. her alanda tam bir bağımsızlığa ve hürriyete kavuşmak demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksun kalmak, millet ve memleketin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksun kalması demektir. Biz bunu elde etmeden barış ve huzura kavuşacağımız inancında değiliz."* şeklinde ele almaktadır. İsmet Paşa ise Lozan'da başlatılan konferansın ilk gününde İngiliz Emperyalizmi ve onun temsilcisi olan Lord Curzon'un ardından yaptığı konuşmada *"Çok ızdırap çektik, çok kan akıttık. Bütün medeni uluslar*

gibi hürriyet ve istiklal istiyoruz” diyerek Türk milletini yüceltip, diğer uluslarla eşit olmak istediklerini ortaya koymuştur (Ertürk, 2017).

Küresel ölçekte dünyanın geçirdiği en önemli deneyimlerden birisi sanayi devrimidir. Sanayi devrimi ile küresel dengeler altüst olmuştur. İngiltere’de dokumacılık alanında başlayan gelişmeler ve bu çerçevede su buharından enerji üretilmeye başlaması, makinaların icadı ve diğer alanları da kapsamasıyla birlikte üretim artmış, ölçekler büyümüş, büyük kentler oluşmaya başlamıştır. Hammadde, dağıtım, pazarlama konularında sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Bütün bunların sonucunda ülkeler arasında büyük gelir farklılıkları ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan gelir farklılığı sömürgeciliği tetiklemiş ve sanayileşmiş ülkeler diğer ülkeleri sömürmeye başlamıştır.

Sanayi devrimini atlayan Osmanlı Devleti, kısa süre içerisinde hem ekonomik ve hem de siyasi anlamda bağımsızlığını yitirecekti. Osmanlı her ne kadar biçimsel olarak bağımsız bir ülke olarak görülmekle birlikte, gerçekte özellikle ekonomik anlamda yabancı ülkelerin imtiyaz ve denetimleri altına girmişti. Ekonomik anlamda yaşanan sorunlar ve özellikle de Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında ve sonrasında devletin ödeyemeyeceği borçların altına girmiş olması, artık siyaseten de bağımsız hareket etmesini engellemeye başlamıştı.

Osmanlı Devleti Kırım Savaşı’na kadar dinsel değerlendirmelerin de etkisiyle başka ülkelere borç almamıştı. Ancak bu savaşın finansmanı açısından başka çare kalmayınca 1854 yılından itibaren borçlanmaya başlamış ve 70 yıl süren acıklı ve ibret dolu bir borçlanma serüveni ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti’nin Kırım Savaşı’na İngiltere ve Fransa’nın müttefiki olarak katılması, Osmanlı hükümetinin ilk günahı işlemeden önceki çekingenliğini yenmesine yardım etmiştir. Osmanlı, 1854 yılında İngiliz ve Fransız hükümetlerinin desteği ile Londra ve Paris borsalarında 3.3 milyon sterlin tutarında tahvil satarak ilk borçlanmasını yapmış, bu borç ile borçlanmayı engelleyen dinsel değerlendirmeler aşılmış ve bunu diğer borçlanmalar takip etmiştir (Tezel, 2015). Osmanlı borçlarını ödeyemez duruma gelince de 1876 yılında iflasını ilan etmiş, 1881 yılında da Osmanlı maliyesini Avrupa devletlerinin denetimine sokan “*Duyun-u Umumiye İdaresi*” kurulmuştu. Bu idare ile Osmanlı tamamen bir sömürge ülkeye dönüştü.

Devlet önce borçlanmış ve sonra da bunları karşılamak için birçok mali işlemlere, ekonomik ve siyasal imtiyazlar vermeye mecbur kalmıştır. Devletin geliri borçları ödemeye yetmediği için, borcun ve hatta faizin bile

verilemediği yıllar olmuş, bu sefer faizi verebilmek için bir başka yerden yeniden borç alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu hazinesine 220 milyon liraya yakın bir para bu şekilde giriş yapmıştı. Devletin üstlenmek zorunda kaldığı borçlar hazinesine giren parayı göstermiyordu. Özellikle 1854'ten 1874'e kadar yapılan borçlanmalar içinde 32 kuruş alıp, 100 kuruşa senet verdiğimiz borçlanmalar vardı! Sonuçta Osmanlı hazinesine 220 milyon lira kazandırılmıştı (Karacan, 2018) ancak, gerçekte devlet, 359 milyon liralık bir borcun altına girmişti (Tezel, 2015).

Osmanlı borçlarının ödenmesi için, altı çeşit verginin tahsil ve harcama yetkisi Duyun-u Umumiye İdaresi'ne verilmiş (Adiloğlu ve Yücel, 2021), böylece aslında fiilen devletin bağımsızlığı ortadan kalkmıştır. Mustafa Kemal, 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresini açılış konuşmasında bu konuyu şöyle dile getirmiştir (Aydemir, 1973):

“Osmanlı Devleti hakikatte ve fiilen istiklalden mahrum bir hale gelmişti. Bir devlet ki, kendi vatandaşına koyduğu vergiyi yabancılara koyamaz; gümrük işlemlerini, gümrük resim ve vergilerini memleketin ve milletin ihtiyaçlarına göre düzenlemekten menedilmiştir; bir devlet ki, yabancılar üzerinde yargı hakkını uygulamaktan mahrumdur; böyle bir devlete bağımsız denilemez.

Sonuçta Osmanlı Devleti bağımsızlığını çoktan kaybetmişti. Osmanlı Ülkesi yabancıların serbest bir müstemlekesinden (sömürgesinden) başka bir şey değildi.

Zaten fiilen çoktan beri istiklalinden mahrum edilmiş olan Osmanlı Devleti, harp sonrasında düşmanların da vatana saldırımları üzerine tamamen münkariz olmuştu (çöküp gitmişti) ...”

Trablusgarp, Yemen, Balkan savaşları, I. Dünya Savaşı ve son olarak da İstiklal Savaşı olmak üzere 20 yıl boyunca süren savaşlar sonucunda ortaya yorgun bir toplum çıkmıştı. Büyük bir toplumsal çöküş, yorgunluk ve yine ümitsizlik vardı. Cumhuriyet ilan edilmişti ama asıl mücadele bundan sonra başlayacaktı. Ülkemiz bir taraftan Osmanlı'nın borçlarını üstlenmek zorunda kalmış, diğer yandan da özellikle ekonomik anlamda değerli olan her zenginlik üzerinde ipotekler, yabancıların işletme ve yararlanma hakları (kapitülasyonlar) ile karşı karşıya kalmıştı.

Yeni Türkiye, Kurtuluş Savaşı'nı kazanmıştı ancak, haraptı. Bu harap durumu Mustafa Kemal 17 Ocak 1923 tarihinde İzmit'te yaptığı konuşmada şöyle ifade etmektedir (İnan, 1996):

“Bilirsiniz ki, Anadolu bugün doğudan batıya, kuzeyden güneye istisnasız her noktası bir harabe halindedir. Baykuş yuvası halindedir. Yani kasaba, şehir denemek hiçbir yeri yoktur.”

Bunun yanında ülkemiz, geri, fakir ve sermayesizdi. İstisnasız ve hepsinden ayrı olarak da, cihan içinde yalnızdı. Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye’ye yardımlarda bulunmuş olan Sovyetlerin de iktisaden kalkınmamıza yardımında bulunması söz konusu değildi. Birikmiş sermaye yoktu. Bankacılık, dış ticaret, demiryolları, belediye işletmeleri, hep yabancıların elindeydi. Bütün iç ve dış ticaret azınlıkların elindeydi. Türk kasaba ve köyleri tefecilerin elinde esirdi (Aydemir, 1973).

Aslında ekonomik olarak değer ifade eden hemen her şey yabancıların elindeydi. Yabancılar milli mücadele yıllarında bile elimizde olan madenlerin imtiyazını almak için adeta birbirleriyle yarışıyorlardı. Nitekim Ereğli’nin Kilimli bölgesindeki 376 numaralı kömür ocağını İngiltere uyruklu Reginald Lafontaine Vitali, Çanakkale’nin Lapseki ilçesindeki linyit madenini İngiliz ordusunun İstanbul karargahındaki Yüzbaşı Benett; Muğla’nın Köyceğiz bölgesindeki krom madenlerini Amerikan uyruklu olup, İzmir’de oturan Ernest Magnifico, borasit madenlerini İtalyan uyruklu George Ralli, 1921 yılının Ocak ve Şubat ayları içinde arka arkaya devralmışlardı (Goloğlu, 2021).

Lozan Konferansı’nda sorunun birinci yönü çözülmüştü. Bazıları belli koşullara bağlı olmakla birlikte, Türkiye ekonomisi üstünde yabancı ülkelerin siyasal nitelikli doğrudan denetimleri kaldırılmıştı. Anlaşmanın 28. maddesi “Türkiye’deki kapitülasyonların her bakımdan kaldırıldığını” hükme bağlamıştı. Sadece iki konuda sınırlamalar getirilmişti. Barış anlaşmasına bağlı Ticaret Sözleşmesi’nin 5. maddesinde 24.8.1928 tarihine kadar Türkiye; Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan ve Yugoslavya’ya 1 Eylül 1916’daki Osmanlı gümrüklerini uygulamayı kabul ediyordu. Başka bir deyişle beş yıl içinde kendi üretimini himaye politikası uygulamayacaktı. Diğer yandan Osmanlı borçlarının 2/3’üne eşit 84.597.495 altın liralık borcu devralıyordu (Herslag, 1958).

Cumhuriyet Hükümeti, 1924 yılında Anadolu Demiryolları ile Ergani Bakır İşletmelerini millileştirdi (Doğan, 2013). Fransızlara ait Ereğli Şirketi ile 28 Kasım 1936 günü bir devir sözleşmesi (millileştirme ve devletleştirme) imzalandı. Bu sözleşme, 31.3.1937 gün ve 3146 sayılı yasa ile onaylandı. Bu yasayla Zonguldak limanı, demiryolu ve madenlerle, Kozlu ve Kilimli demiryollarının işletilmesi Ereğli Şirketi’nden devralındı ve havzadaki deniz işleri tekel altına

alındı. 11.6.1937 gün ve 3241 sayılı yasayla da **“Ereğli Kömürleri İşletmesi”** kuruldu (Koç, 2000).

Ülkemizde karayolu taşımacılığı ökü, manda veya atlarla hareket ettirilen kağınlardan ibaretti. Bugünkü anlamda bir karayolu ve karayolu taşımacılığı yoktu. Demiryolları ise, eşya ve insan naklinde sağladığı büyük hacimde taşıma, ucuzluk, düzen ve emniyet sayesinde dünya pazarlarının gelişip genişlemesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Ucuz nakil olanakları taşınabilir ürünlerin miktarını artırmış, önceleri nakli mümkün olmayan büyük hacimli, az değerli malların bile çok uzun mesafelere nakledilebilmesi olanakları ortaya çıkmıştır (Zarakolu, 1950). **Osmanlının demiryollarını yapacak finansman olanaklarından yoksun oluşu, buna karşın ekonomik değerlendirmelerin yanında, topraklarındaki siyasi hakimiyeti demiryolu ile sağlamaktan başka çaresi olmaması nedeniyle demiryolları yabancılara yaptırılmıştır. Bunun karşılığında da** bu şirketlere işletme hakkı yanında yatırdıkları sermaye oranında devletçe faiz veya **“kilometre başına gelir garantisi”** sağlanıyordu. Ayrıca daha önce de değinildiği gibi demiryolu hattının 10 km. sağında ve 10 km. solunda başta orman, maden veya arkeolojik eserler olmak üzere ne varsa yapımcı kişi, ülke veya şirketlere verilmişti.

Cumhuriyet ilan edildiğinde **Osmanlıdan kalan 4138 km. demiryolu hattının 1 metresi bile bizim değildi. Yapımcı şirket veya ülkelerin işletme hakları çerçevesinde ipotekliydi.** Bu demiryolu hatlarının dağılımı şöyledir (Zarakolu, 1950):

Tablo 7. Osmanlı'dan Devralınan Demiryolu Hatları

Demiryolu Hattı	Uzunluğu (km.)
Anadolu Hattı	1031
Bağdat Hattı	589
Mersin- Tarsus- Adana Hattı	67
İzmir- Aydın Hattı	609
İzmir- Kasaba Hattı	703
Cenup Demiryolları	405
Şark (Rumeli) Demiryolları	336
Mudanya- Bursa Hattı	41
Erzurum- Sarıkamış Hattı	356
Toplam	4137

İstiklal Harbi'nden itibaren devletçe emaneten işletilen Anadolu hattı (Haydarpaşa-Eskişehir - Konya; Eskişehir-Ankara) ve Bağdat hattının bir kısmı (Konya-Adana ve Mersin-Yenice) Devlet Demiryollarının bel kemiğini oluşturuyordu. Anadolu hattı Alman Şirketi "*Societe Ottomane des Chemins de fer d'Anatolie*"ye aitti ve Versay Anlaşması çerçevesinde galip devletlere ödenmesi gereken tazminata karşılık tutuluyordu. Fakat 1920'den beri bu demiryolunu fiili olarak işleten ve yeniden inşa eden Millî Hükümet hattın satın alınmasını kararlaştırdı (Zarakolu, 1950).

Başta Ereğli kömürleri olmak üzere ülkede ekonomik değere sahip bütün kaynaklar benzer şekilde işletme hakları verilmiş olan yabancı şirketlerin ipoteği altındaydı. Birkaç şehirde kurulmuş olan lokomotiflerle/dinamolarla, kömür yakılarak elektrik üretiliyordu. İstanbul'un telefon şebekesi, tramvay ve rıhtımlar ve hatta İstanbul ve İzmir'in su şebekesi bile yabancıların ipoteği altındaydı. Belki bütün bunlar kadar önemli bir başka imtiyaz daha vardı. Ülkemizin en önemli ihraç ürünü olan tütün de 1884 yılından itibaren Reji firmasının tekeline verilmişti. Tütün o kadar önemliydi ki, tek başına açık ara en önemli ihraç ürünüydü. 1924 yılı tütün ihracatımız 46.4 milyon liraydı. Aynı yıl için hazırlanan 1924 bütçesinin 120 milyon lira olduğu düşünülürse ne demek istendiği daha güzel anlaşılacaktır.

Ülkede yüzde 62'si demiryolları olmak üzere, yabancı şirketlerin öz varlıklarının değeri yaklaşık 63 milyon sterlin değerindeydi. Bunun % 45'i Almanlar, % 26'sı Fransızlar, % 22'si İngilizler, % 4'ü Belçikalılar ve % 2'si Amerikalılara aitti (Tezel, 2015).

Lozan barış görüşmeleri sırasında Türkiye'nin kapitülasyonları kaldırma konusundaki direnci karşısında İngilizlerin Başdelegesi ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Türk Başdelegesi ve Dışişleri Bakanı İsmet İnönü'ye "Konferanstan bir neticeye varacağız ama memnun ayrılmayacağız. Hiçbir işte bizi memnun etmiyorsunuz. Hiçbir dediğimizi makul olduğuna, haklı olduğuna bakmaksızın kabul etmiyorsunuz. Hepsini reddediyorsunuz. En nihayet şu kanaate vardık ki, ne reddederseniz hepsini cebimize atıyoruz. Memleketiniz haraptır. İmar etmeyecek misiniz? Bunun için paraya ihtiyacınız olacaktır. Parayı nereden bulacaksınız? Para bugün dünyada bir bende var, bir de bu yanımda! (Amerikalı temsilci Mr. Chaild). Unutmayın ne reddederseniz hepsi cebimdedir. Nereden para bulacaksınız, Fransızlardan mı? İhtiyaç sebebi ile yarın para istemek için karşımıza gelip diz çöktüğünüz zaman, bugün reddettiklerinizi cebimizden çıkarıp size göstereceğiz" (İnönü, 2006).

İsmet Paşa durumu şöyle değerlendiriyordu (Aydemir, 1973):

“Lozan’dan çıktığım zaman şu kanıda idim: Avrupa ile yüzyıllık hesaplaşmamızda birtakım sonuçlar almıştık ama Avrupalılar bize bu sonuçları isteyerek vermemişlerdi. Türkiye’yi eskiden olduğu gibi ayrıcalık bölgeleri içinde sömürebileceklerini sanarak barış yapmışlardı. Onların kanısınca harap bir ülke, sermayeden, ticaret fikrinden, endüstriden yoksun bir toplum, şiddetli ihtiyaç zoruyla mutlaka anlaşmalara varacak, anlaşmalar arayacak ve o zaman Avrupa’nın yitirdiği ayrıcalıklar birer birer yeniden kurulabilecekti. Uzun müzakere ve çok zaman teklifsiz görüşmeler arasında bana telkin edilen fikirler şunlardı: Zaten Lozan Antlaşması ticaretinden, kabotajından, adaletine kadar birtakım açık noktaların beşer yıllık süreleri vardı. Bu sürelerin sonunda büyük bir olasılıkla Lozan’dan önceki durum hemen hemen geri verilmiş olacaktı. Benimle barış antlaşmasını imza edenler olayların gelişini böylece görüyorlar ya da bu olasılıkları güçlü görüyorlar ve bekliyorlardı. Ben öğrendiklerimi kesin kanaatler olarak benimsedim ve siyasi hayata başbakan olarak bu hazırlıklarla girdim.”

Mustafa Kemal ve arkadaşları durumun farkındaydı. TBMM’nin birinci döneminin dördüncü açılış konuşmasında (1 Mart 1923) tam da bu konu ile ilgili olarak şu beyanda bulunmuştu:

“Efendiler; mali durumumuzu açıklamamaya geçmeden önce geçen yıl bugün bu konu üzerinde söylediğim sözleri müsaadenizle aynen tekrar edeceğim: Devlet bünyesini

yaşatmak için dış ülkelere ihtiyaç duymadan ülke kaynakları ve gelirleri ile yönetebilmenin yollarını ve önlemlerini bulmak gerek ve mümkündür. Olabildiğince fazla tasarruf ulusal bir ilkemiz olmalıdır. Öte yandan vergi yöntemimiz halka baskı ve zarar vermekten kaçınmakla beraber olabildiği kadar dış ülkelere muhtaç olmadan ve el açmadan yeterli gelirleri elde etmek ilkesine dayalıdır.”

Aslında herkes gibi Lord Curzon da Atatürk ve arkadaşlarının ekonomik anlamdaki ikinci kurtuluş savaşında başarı kazanabileceklerine inanmıyordu. Türklerin kısa bir süre sonra, önceki dönemde olduğu gibi kapılarına gelip dılenceceklerini düşünüyorlardı.

Daha Sivas Kongresi sırasında, Mustafa Kemal’in silah arkadaşları ve kongre üyelerinin önemli bölümünün Amerikan mandası istemeleri, sadece kurtuluş savaşının askeri bölümünün kazanılmasına yönelik inançsızlıkları değildi. Askeri anlamda başarı kazanılsa da, ekonomik anlamdaki sorunlar, özellikle Osmanlı döneminde yabancı devletlere verilmiş imtiyazlar, işletme garantile-

rinin ortadan kaldırılması ve özellikle de dış borçlarının ödenemez boyutlarda olmasının bizi yeniden Osmanlının son dönemlerindeki güçsüz devlet durumuna düşüreceği ve hiçbir zaman bağımsız bir ülke olamayacağımıza yönelik güçlü kanıları söz konusuydu. Yukarıda da ifade edildiği gibi Albay Refet (Bele) Bey Osmanlının dış borcunu 450-500 milyon lira; Albay Kara Vasıf Bey ise 500 milyon lira olarak vermekte ve bunun yerel olanaklarla ödenmesi olanağı bulunmadığına işaret etmekteydiler (Dinamo, 1966).

Dünya Savaşı (1914-1918) patlak verdiğinde Osmanlı Devleti'nin savaş öncesi birikmiş toplam (iç-dış) borç miktarı: Dış Borç: 153,7 milyon Osmanlı lirası, İç Borç: 44,3 milyon Osmanlı lirası, olmak üzere, toplam 198,0 milyon Osmanlı lirası kadardı. 1914 yılında, dış borçların: % 49'u Fransa'ya, % 20'si Almanya'ya, % 11'i Belçika'ya, % 7'si İngiltere'ye, % 1'i İtalya'ya, % 1'i de Avusturya-Macaristan'a, aitti (Müderisoğlu, 2018). Yine, Birinci Dünya Savaşı öncesinde vergilerin % 5'i Devletçe doğrudan toplanırken, % 95'i mültezimler aracılığıyla toplanmaktaydı (Özdemir, 2010).

Osmanlı Devleti 29 Ekim 1914 tarihinde Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Osmanlı Devleti'nin (kendisinden ayrılan veya ele geçirdiği toprakları sınırları içine katan devletlerle ortaklaşa) sorumluluğunda olan tedavüldeki tahvillerin tutarı 5 Kasım 1914 tarihinde 142.346.857 liradır. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na katılınca, İngiliz, Fransız, İtalyan, Rus ve diğer bazı alacaklıların kupon bedellerinin ve taksitlerinin ödenmesi durdurulmuştur. Almanya ise Osmanlı Devleti'nin savaş giderlerini karşılamak yerine, onu dört yıllık savaş boyunca ve avans vererek 180,5 milyon lira dolayında kendisine borçlandırmış (Ekinci, 2008), diğer müttefikimiz Avusturya'dan da 2,2 milyon lira dolayında avans alınmıştır. 19 Mayıs 1919'da Birinci Dünya Savaşı boyunca yapılan borçlanmalarla birlikte mevcut dış borç tutarının 303,7 milyon liraya ulaştığı görülmektedir (Müderisoğlu, 2013).

Lozan Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun toplam dış borç miktarı 129.604.910 lira olarak belirlendi. Osmanlı borcundan Türkiye Cumhuriyeti'ne düşen pay 84.5 milyon altın lirası oldu. Ancak bu miktara ödenmemiş taksitler ve avanslar dahil edilince, toplam Osmanlı borcu (129.604.910 altın lirası anapara + 30.437.441 altın lirası taksitler + 1.561.482 altın lirası avanslar dahil) 161.603.833 altın lirasına çıkınca, bu yeni toplam içinde Türkiye'nin payı (161.603.833 x % 65,32 =) 105.559.623 altın lira olarak hesap edildi. Faiz oranlarının da % 4-8 olarak uygulanmasına karar verildi (Ekinci, 2008). Dış borçların ulaştığı miktar, daha sonra 13.6.1928 tarihinde Paris'te imzalanan ve 1 Aralık 1928 tarihli ve 1367 sayılı Kanunla onaylanmış olan Sözleşme ile 107.528.463 lira olarak kabullenildi (Yılmaz, 2003).

Ödemeler ise 1 Haziran 1929 tarihinden başlayacak ve şu şekilde olacaktır (Efendi ve Sencer, 1977; Ekinci, 2008):

Tablo 8. Osmanlıdan Kalan Borçların Ödeme Takvimi

Ödeme Dönemi	Yıl Sayısı	Ödeme Miktarı (Mil. Altın Lira)	Toplam (Mil. Altın Lira)
1.6.1929 - 31.5.1936	7	2.0	14.00
1.6.1936 - 31.5.1942	6	2.38	21.48
1.6.1942 - 31.5.1947	5	2.78	13.90
1.6.1947 - 31.5.1952	5	3.18	15.90

Türkiye, 1929 yılında ortaya çıkan küresel buhran nedeniyle borçlarını ödemekte sorun yaşamaya başlamış ve alacaklıların konuyu yeniden değerlendirmesini istemiştir. Bunun sonucunda 1933 yılında Paris sözleşmesi imzalanmış ve bu sözleşme ile ödememiz gereken Osmanlı borçları 8.578.343 altın liraya düşürülmüş ve borç taksitleri 1954 yılına kadar uzatılmıştır.

Cumhuriyet ilan edildiğinde, kalkınmanın başta yetişmiş insan gücü, sermaye birikimi olmak üzere temel bileşenlerden yoksun bir Türkiye söz konusuydu. Azınlıklardan oluşan girişimci sınıf ülkeyi terk etmişti. Mustafa Kemal etrafında yer alan tek eğitilmiş sınıf olan askerlerden bir işadamları, girişimciler sınıf oluşturmak istiyordu. Daha cumhuriyet ilan edilmeden önce 15 Ocak 1923 tarihinde Eskişehir'e yaptığı gezi sırasında Maarif (Eğitim) Müdürüne Eskişehir'deki mahalle mekteplerinin sayısını sorduğunda, müdürün **"8 veya 10"** şeklinde verdiği cevaba, **"Niye 8 veya 10? Maarif Müdürü bunun cevabını bilmezse kim bilir? Kesin rakam söylemeli. Mahalle mektebi o kadar önemsiz midir? Böyle lannettalin adet söylüyorsunuz."** diyerek (İnan, 1996) kibarca azarlamıştır. Bu küçük örnek bile yetişmiş insan gücü olarak ne durumda olduğunu göstermektedir.

Diğer bir kalkınma bileşeni olan sermaye birikimi ile ilişkili olarak da Türkiye İş Bankası, Sanayi ve Maden Bankası kurularak bir sermaye stoku oluşturulmaya çalışıldı. Bu çerçevede başlangıçta özel kesimi de teşvik eden bir ekonomik model üzerinde duruldu. Buna karşın 1929 küresel ekonomik krizin de etkisiyle Türkiye ekonomik yaklaşımını devletçiliğe doğru evirmek zorunda kaldı. Ormancılıkta devlet orman işletmeciliği anlayışına geçişte diğer faktörlerin yanında, küresel ekonomik gelişmelerin de etkili olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

Mustafa Kemal ve arkadaşları 30 Ağustos 1922 tarihli askeri zaferin tam bağımsızlık için yetmeyeceğini biliyorlardı. Her alanda tam bağımsız Türkiye için bütün göstergeler olumsuzdu. Borçlu ve yıkık bir ülke devralınmıştı. Tam bağımsızlık için ekonomik anlamda prangalardan, kapitülasyonlardan, borçlardan, ipoteklerden kurtulmak gerekiyordu. Bunun için ilk hamle İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat 1923) olmuştur.

Bilindiği gibi kongrenin amacı, yeni kurulan ülkenin ekonomik politikasını belirlemek ve bu politikayı yürütecekler ışık tutmaktır (Ökçün, 1977). Kongrenin açılışında Mustafa Kemal ekonomik alanda yaşanacak başarının önemini şöylece dile getirmiştir (İnan, 1972):

“Tam bağımsızlık için şu iki prensip vardır: Ulusal egemenlik ekonomik egemenlik ile pekiştirilmelidir. Bu kadar büyük amaçlar, bu kadar kutsal ve ulu hedeflere, kağıtlar üzerinde yazılı genel kurallarla, istek ve hırslara dayanan buyruklarla varılamaz. Bunların bütün olarak gerçekleşmesini sağlamak için, tek kuvvet, en kuvvetli temel: Ekonomik güçtür.

Siyasi ve askeri zaferler, ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa kazanılacak başarılar yaşayamaz, az zamanda söner. Bu kuvvetli ve parlak zaferimizi de taçlandırarak olan bayındırlık yolunda sonuç alabilmek için, ekonomik egemenliğimizin sağlanması ve güçlendirilmesi gerekir.

En sonunda bütün dünya bilsin ki, bu ulus, bağımsızlığının tamamen sağlandığını görmedikçe, yürümeye başladığı yoldan bir an bile geri dönmeyecektir.

Biz kimseden fazla bir şey istemiyoruz. Her uygar ulusun sahip olduğu şeylerden yoksun bırakılmamalıyız. Haklarımız doğaldır, meşrudur, bizim için gereklidir. Ne kadar haklı isek, bu haklarımızı savunmak için, memleket ve milletimizin gücü o kadardır.

Efendiler,

Görülüyor ki, bu kadar kesin, yüksek ve başarılı bir askeri zaferden sonra dahi, bizi barışa kavuşmaktan alıkoyan, doğrudan doğruya ekonomik nedenlerdir, ekonomik anlayıştır. Çünkü bu devlet ekonomik egemenliğini sağlayacak olursa; o kadar kuvvetli bir temel üzerinde yerleşmiş ve yükselmeye başlamış olacaktır ki, artık bunu yerinden kımıldatmak mümkün olmayacaktır. İşte düşmanlarımızın, gerçek düşmanlarımızın olur diyemedikleri, bir türlü kabul edemedikleri budur.”

İzmir İktisat Kongresi’nde hazırlanan program çerçevesinde çeşitli guruplara ilişkin olarak alınan mali kararlar şunlardır (Akalın, 2008):

- (a) Kapitülasyonların kaldırılması.
- (b) Düyun-u Umumiye İdaresi’ne son verilerek Osmanlı borçlarının tasfiyesi.
- (c) Gümrük tarifeleri ile yerli malların himayesi ve kaçakçılığın yasaklanması.
- (d) Aşar’ın kaldırılarak Türk unsurun üzerindeki ağır vergi yükünün düşürülmesi.
- (e) Reji idaresinin ve yabancılara imtiyaz olarak verilen tekellere (inhisar) son verilmesi.
- (f) Şehirlerdeki küçük sanayi ve ticaret üzerindeki Temettü Vergisi’nin azaltılması.
- (g) Yol vergisinin para yerine aynen yani çalışma mükellefiyeti ile tahsili.
- (h) Ağnam vergisi sayımının baharda yapılması ve taksitle tahsili.
- (i) Zirai aletlerin ve traktör benzini ve yağlarının ithalinde gümrük resmi alınmaması.
- (k) Tekalifi milliye ve iâşe bedeli vb. tüccarın hazineden alacaklarına karşılık banka senedi verilmesi.
- (m) Ticarete ait vergilerde ticaret odalarına danışılması.
- (n) Savaş dolayısıyla yanan ve yıkılan mahallerde bina vergisinin alınmaması.
- (o) Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndaki vergi muafiyetlerinin uygulanması ve kanunun süresinin uzatılması.

Kurtuluş Savaşı’ndan yorgun ve perişan çıkmış olan Anadolu halkı özgürce yaşamak istiyordu. Henüz Lozan müzakereleri devam ederken İzmir’de 13 Şubat - 4 Mart 1923 günleri arasında toplanan İktisat Kongresine katılan temsilciler,

İktisadi Misak metninde; ormanların önemini *“Türk halkı, servet itibarıyla bir altın hazinesi üzerinde oturduğunun farkındadır. Ormanlarını evladı gibi sever, bunun için ağaç bayramları yapar, yeniden orman yetiştirir”* şeklinde belirliyordu (Ardıç, 1986).

Kongrede *“Çiftçi Grubu”* tarafından teklif edilen ve genel kurulda görüşülüp onaylanan resmi belgede orman konusundaki talep ve teklifler şöyle tespit edilmişti:

- 1- Ormanların korunması,
- 2- Ormanların çoğaltılması, yeniden arazinin ormanlaştırılması,
- 3- Köylü ve bütün çiftçilerin ve çiftlik sahiplerinin binalarını, aletlerini yapmak için ihtiyaç duydukları kerestelerin parasız ve zorluk çıkarılmadan devlet ormanlardan kesilmesine izin verilmesi,
- 4- Her köy ve kasabadaki çiftçilere ve gelirleri ormana bağlı olan köy ve kasabalara ihtiyaçları oranında kendi sınırları içindeki devlet ormanlardan yeteri kadar baltalıkların ayrılması,
- 5- Mezarlıkların duvarlarla çevrilmesi ve içerisine ağaçlar dikilmesi ve bunlardan belediyelerin ve vakıfların sorumlu olması,
- 6- Köylüler tarafından ihya edilecek baltalıkların on beş yıl süre ile her çeşit vergi ve yükümlülükten muaf olması,
- 7- Memleketin her tarafında mevsime göre ağaç bayramları yapılması ve gününün tayini, ağaç bayramı günlerinde öğrencilerin ve halkın hiç olmazsa birer ağaç dikmek zorunda tutulmaları,
- 8- Yeniden sürebilecek ağaç köklerinin sökülmesinin şiddetle yasaklanması,
- 9- İpek kozası üretiminin geliştirilmesi için dut bahçelerinden ağaç kesiminin yasaklanması.

Bu kararlar iktisadi alanda o günkü ihtiyaçları belli eden bir öneri olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Bakanlar Kurulu başkanlıklarına sunulmuş, bu suretle devlet arşivine girmiştir. Milli Hükümet bu belgeleri de dikkate alarak Orman Nizamnamesindeki boşlukları doldurmak üzere bazı yeni kanunlar sevk etmiştir. Böylece ilerde, yeni görüşlere uygun bir ana kanun meydana getirilinceye kadar, geçici önlemler alınmaya başlanmıştır (Ardıç, 1986).

TARIMSAL YAPI VE ÜRETİM

Yeni Türkiye'nin en temel stratejisi tam bağımsızlıktır. Siyasal bağımsızlık, fiziki sınırların çizilmesiyle sağlanmıştır. Ancak şimdi ekonomik bağımsızlığa ihtiyaç vardır. Türkiye kalkınmasının temelini tarım oluşturmaktadır. Tarımsal gelişme olmadan kalkınma olmayacaktır. Kalkınma olmadan ormancılıkta da çağdaş hamleler gerçekleştirilemeyecektir. Bu nedenle yeni devletin ekonomik durumu ve ekonominin temelini oluşturan tarımsal yapı, ormanları ve ormancılığı yakından ilgilendirmektedir. Dolayısıyla da öncelikle ülke tarımının durumu ve gelişmesi irdelenmelidir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarım sektörü gayri safi milli hasılanın önemli bir bölümünü (1923 yılında % 39,1; 1930 yılında % 45,2) oluşturmuştur. Tarım sektörü ülke ekonomisinde nüfusun besin kaynağı olma niteliği yanında, aynı zamanda büyük bir kitlenin istihdam ve geçim kaynağı konumundadır (Kaya vd., 2015). Her ne kadar ekonomimizde tarımın payı son yıllarda azalma göstermişse de, tarım sektörü önemini sürdürmektedir. Ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınması, tarımsal kalkınma ile yakından ilgilidir. Çünkü mevcut ve hızla artan nüfusun beslenmesi, sanayinin gelişmesi için gerekli sermayenin, dövizin sağlanması, ham madde ihtiyacının karşılanması, sanayi mallarına istikrarlı bir pazarın yaratılması, faal nüfusun büyük bir bölümünün tarım kesiminde istihdam edilmesi, bu kesimin önemini artırmaktadır (Kayıran, 1988). Sonuçta kalkınmanın temelini tarım oluşturmaktadır. Buna karşın orman ve ormancılık etkinlikleri tarımın vazgeçilmezidir. Bu nedenle kalkınma içinde tarımın yeri iyi analiz edilmeli, anlaşılmalı ve ondan sonra da ormancılığın tarım ve dolayısıyla da kalkınma içindeki yeri ortaya konmalıdır.

Nüfusun büyük bir çoğunluğu tarım mesleğinde çalışmaktadır. Dönemin tarım teknolojisi daha çok hayvan gücü ile çekilen sabana ve pulluğa bağlı olup, tarımsal üretim *“geçimlik tarım”* şeklindedir. Yani, insanlar ürettiği tarımsal ürünleri pazarlarda satmak için değil, kendi ailelerini geçindirmek için yetiştirirler. Ürünlerin çoğu hane halkı tarafından tüketilir ve hasadın sadece çok

küçük bir kısmı pazar için kullanılır. Kaldı ki, mevcut transport olanaklarının (demiryolları) yetersizliği ürünlerin uluslararası ve hatta ulusal pazarlara akışını engellemektedir. Eldem (1975), Osmanlı Devleti'nin 1914 yılına kadar kendisine yetecek miktarda gıda maddeleri üretebildiğini, buna karşın İstanbul'a her zaman bir miktar un ve buğday ithal edildiğini ifade ederken, bunun ihtiyaçtan değil, Anadolu'dan İstanbul'a nakliyat için yapılan masraflar nedeniyle yerli ürünün maliyetinin ithal fiyatının üstünde olmasından kaynaklandığına işaret etmektedir. Bütün bu nedenlerle geleneksel tarım yöntemi olan geçimlik tarım anlayışı, ticari anlamda bir tarımsal anlayışa dönüşmemektedir.

Büyük pazarlar için ticari anlamda tarımsal üretim sadece Trakya, Batı Anadolu, Çukurova gibi deniz kıyıları ve demiryolu güzergahı üzerindeki alanlarda yapılmaktadır. Ülkenin diğer bölgelerinde üretilen ürünün pazara aktarılan miktarı oldukça azdır. Örneğin Erzincan'da ürünün sadece yüzde 2'si pazara sürülebilmektedir (Kanbolat, 1963).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk genel nüfus sayımı ve tarım sayımı 1927 yılında yapılır. Bu sayıma göre ülke nüfusu 13.4 milyondur. Nüfusun hemen tamamına yakını geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Ülke genel alanının yüzde 36'sı tarım alanıdır. Ormanlar % 18, mera % 36, dağ ve taşlık arazi % 13, göller % 1 şeklindedir. Geçimlik tarım sistemi içerisinde hakim ürün tipi hububattır. Ekilen alanların ise % 89.5'i hububat, % 3.9'u bakliyat, % 6.6'sını endüstriyel ürünler oluşturur (Boratav, 2023; Aydemir, 2024).

Osmanlı döneminde, Dünya Savaşı başından sonuna kadar at, katır, öküz ve deve sayısı önemli ölçüde düşmüştü. Savaşın başında 1 milyonun üzerinde olan at sayısı savaş sonunda 630 bine, 144.6 bin olan katır sayısı 85 bine, 1.4 milyon olan eşek sayısı 825 bine ve 314 bin olan deve sayısı da 95 bine düşmüştü (Müderisoğlu, 2018). Benzer şekilde öküz sayısı da önemli oranda düşmüştü. Çeki hayvanları özellikle buğday, arpa gibi tarım ürünlerinin ekiminde önemli rol oynamaktaydı. Türkiye'de çeki hayvanlarının sayılarındaki azalma Milli Mücadele sırasında da sürdü. Bu savaşlar sırasında Anadolu'da koyun, keçi, inek gibi diğer hayvanların sayısı da yarı yarıya düştü (Kayıran, 1988). Çeki hayvanlarının tomruk sürütme açısından ormancılıkta oynadığı rol de göz önünde tutulduğunda, gelişmeler ormancılık açısından da olumsuzdur.

1920'lerin Türk tarımında, köylünün yüzde 20'sinin tarım araçları yoktu. Çiftçi ailesi başına ilkel bir karasaban bile düşmüyordu (Tokin, 1990). 1920'nin sonuna doğru ülkedeki traktör sayısı 1000'e çıkmıştır (Kayıran, 1988). Sonuç olarak ilkel bir tarım tekniği söz konusuydu. Başta kara saban, döven, tırmık olmak üzere hemen birçok tarım alet ve edevatı ahşaba ihtiyaç göstermekteydi.

Şekil 22. Öküzlerle odun transportu

Şekil 23. Karasabanla tarla işleme

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türkiye'deki tarımsal üretim durumu hakkında sağlıklı veriler söz konusu değildir. Buna rağmen mevcut veriler tarımın 1920 ile 1929 arasında Türk ekonomisinin en hızlı gelişen sektörü olduğunu göstermektedir. Bu dönemde, tarımdaki artış % 115, imalat sektöründe % 56 ve ticarete % 71 oranında gerçekleşmiştir. Buğday ekilen topraklardaki verimlilik (hektardaki buğday üretimi), tarım girdilerindeki iyileşmeye bağlı olarak 1926'da 690, 1927'de 550, 1928'de 580, 1929'da 980, 1930'da 920, 1931'de 1010 kg olarak gerçekleşmiştir. 1925-1929 döneminde buğday üretimi 1-3 milyon ton, arpa 0.6-1.7 milyon ton, çavdar 100-330 bin ton, Yulaf 60-170 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Ancak buğday, halkın tüketimine yetmemektedir. Yurt dışından buğday satın alınmaktadır (Keyder, 1982).

Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda birçok tarım ürününün üretiminde önemli gelişmeler yaşanmıştır. En önemli ihraç ürünümüz olan tütün üretimi 1922-1927 yıllarında üç kat artmış; 20 544 tondan 64 393 tona çıkmıştır. Üzüm üretimi 37 400 tondan 40 bin tona çıkarken, incir üretimi 28 200 tondan 23000 tona gerilemiştir. İşgal yıllarında 20 bin tona düşen pamuk üretimi ise 120 bin tona çıkmıştır (Ergin, 1977).

Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılında 11 milyon, 1924 yılında ise 12.8 milyon liralık şeker dışalımımız olmuştu (Tablo 33). Bunun üzerine 1926 yılında Alpullu ve Uşak şeker fabrikaları açılmıştır. Fabrikaların açılmasını takip eden yıllarda, 1927'den itibaren ülkemizde şeker pancarı da üretilmeye başlanmış ve 1930'lu yıllarda bu konuda çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Şekerli kahve seven Mustafa Kemal'in Sivas Kongresi sürecinde şeker olmadığı için sade kahveye mahkum olduğu yıllardan şeker üreten bir ülke meydana getirilmiştir.

Tablo 9. Atatürk Dönemi Şeker Üretim-Tüketim-İthalat Durumu
(Özer, 2021; Şevket Süreyya, 1933)

Yıl	Üretim (ton)	Tüketim (ton)	İthalat (ton)
1923	-	47 000	47 000
1924	-	52 000	52 000
1925	-	68 000	68 000
1926	573	63 385	62 971

1927	5 162	62 720	61 514
1928	4 280	67 902	63 474
1929	7 946	70 604	68 588
1930	13 074	70 672	63 291
1931	22 649	66 149	44 343
1932	27 307	56 504	29 336
1933	65 086	51 712	17 756
1934	58 663	52 566	3 719
1935	53 827	61 550	2 170
1936	65 886	72 215	20 933
1937	51 575	90 312	13 967
1938	42 526	97 465	59 208

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında hayvancılığa da önem verilmediği için, hayvanların soyları bozulmuş ve bunlardan alınan verim de giderek düşmüştü. Cumhuriyet Türkiye'sinin devraldığı hayvan varlığı ise buna ek olarak uzun süren savaşlarda yarı yarıya azalmıştır (Kayıran, 1988).

Tablo 10. 1927 Tarım Sayımına Göre Türkiye'deki Hayvan Sayısı (Kayıran, 1988)

Cins	Adet	Cins	Adet
Koyun	10.166.444	Handa	340.438
Keçi	6.853.356	Öküz	2.616.089
Tiftik keçisi	2.571.548	Beygir	183.116
İnek	2.301.545	Eşek	1.096.422
Dana	1.105.106	Deve	75.000

Tablo 11. İhraç Edilen Canlı Hayvan ve Ürünlerinin Değeri (1926- 1929) (Lira)
(Aritman, 1941)

Yıllar	Canlı Hayvanlar	Yün	Tiftik	Deri	Yumurta	Diğer Ürünler
1926	3.835.192	2.386.529	6.468.735	1.782.640	4.613.750	4.530.036
1927	4.336.370	2.435.191	7.093.875	1.836.490	5.434.623	2.909.093
1928	2.703.010	4.223.740	7.430.334	3.833.826	6.040.156	4.654.480
1929	4.779.409	5.054.627	4.342.083	3.307.703	6.528.191	2.900.598

ORMANLAR VE TAM BAĞIMSIZ TÜRKİYE İDEALİNDEKİ YERİ

Orman Varlığı ve Transport Sorunları

Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke orman varlığı hakkında tatmin edici veriler yoktu. Bu konuda rastlanan ilk bilgiler 1910 yılına ait olup, anılan yılda yayımlanan istatistiklere göre (Kutluk, 1948a) ülkemizde 8.803.765 hektar orman olduğu tahmin edilmektedir. Bu orman miktarı o zamanki Osmanlı Devleti alanının (91,125 milyon hektar) yüzde 9.7'si kadardır. Bunun yanında ilk orman istatistiğinin yayınlandığı 1910 yılından sonra da bu konuda bazı tahminler yapılmıştır. İstanbullu (1978) bu tahminleri aşağıdaki gibi derlemiştir:

Tablo 12. 1910-1937 Yılları Arasında Orman Varlığı İle İlgili İstatistikler (İstanbullu,1978)

İyelik	Orman Alanları (ha)			
	1910 Orman İstatistiği	1926 Roma I. Ormancılık Kongresi	Prof. Robert Berhard'a Göre	A.Kemal Yığıtoğlu'na Göre
Devlet ormanları				
Vakıf ormanları	7.750.132	6.944.072	6.335.762	7.452.000
Kasaba ve Köy Baltalıkları	107.295	105.295	105.295	51.900
Özel ormanlar	146.423	74.963	74.963	62.600
Tartışmalı (Belirsiz)	539.473	294.757	294.757	279.100
Toplam	260.442	15.315	15.315	81.400
	8.803.765	7.434.402	6.826.092	7.927.000

Cumhuriyet döneminde uzun yıllar boyunca orman varlığımız konusundaki belirsizlikler devam etmiştir. Buna karşın yine çeşitli tahminlere dayalı istatistikler veya beyanlar söz konusudur. Tarım Bakanı Muhlis (Erkmen)'in beyanına göre 1933 yılı itibarıyla yurdumuzda tahmini olarak 8.5 milyon hektar orman vardır. Ülkede yer alan ormanların sınırları belirsizdir, haritaları yoktur. Ormanları yönetmek için zaman içinde çeşitli nedenlerle değişikliğe uğramış 1870 tarihli Orman Nizamnamesi yürürlüktedir. Kurtuluş Savaşı yıllarında ihtiyaç duyulan bazı düzenlemeler daha yürürlüğe sokulmuş, bu düzenlemelerle birlikte orman kaynakları yönetimi karmaşık bir düzen içerisinde yönetilmektedir.

A.Mithat (1929), Cumhuriyet'in ilanı itibarıyla 76 milyon hektar olan ülke genel alanının yüzde 15.7'sinin, yani 12 milyon hektarının ormanlarla kaplı olduğunu, düzensiz kesimler, yangınlar, hayvan otlatma, tarla açma gibi nedenlerden dolayı bunun üçte birinin artık orman niteliğini kaybettiğini, bunun sonucunda da ormanlık alan miktarının 7.7-8 milyon hektar olarak kabul edilebileceğini ortaya koymuştur.

A.Mithat (1929)'ın orman varlığı ile ilgili diğer tespitleri de şöyledir:

“Ülkemizde halen büyük miktarlarda ve henüz içine hiç girilmemiş ormanlarımız vardır. Buna karşın ulaşım olanakları olmadığı için bu ormanlardan yararlanma olanağı söz konusu değildir. Reçineli ağaçlardan oluşan ormanlarımız 2.5 milyon hektardır. Reçinesiz ve kışın yaprağını döken ormanlarımız 1.5 milyon hektardır. Vegetatif yollarla gelişen kışın yaprağını döken yakacak odun, maden direği ve küçük çapta kereste yapmaya yarayan baltalık ormanları ise 4 milyon hektara yakındır.

Reçineli ağaçlara sahip koru ormanlarında yer alan başlıca ağaç türleri göknar, ladin, sedir ve çam türleri ile ardıç ve porsuktur. Reçinesiz ağaçlara sahip ormanlarda yer alan ağaç türleri ise, meşe, gürgen, dışbudak, karaağaç, ıhlamur, akçaağaç, kestane, kavak, kızılbaş, şimşir, kayacak ve benzerleridir.

Türkiye ormanlarının en yoğun olarak bulunduğu bölgeler Akdeniz ve Karadeniz bölgeleridir. En az orman bulunan yöreler ise, orta anadolu ve doğu vilayetleridir. Doğa, ormanları serin ve rutubetli rüzgarlara açık olan yerlere dağıtmıştır. Bölgelere³⁵ göre ormanların dağılımı şöyledir.

35 Türkiye'nin coğrafi bölgeleri, 7 coğrafi bölge olarak 6 Haziran-21 Haziran 1941 tarihleri arasında Ankara'da toplanan Birinci Coğrafya Kongresi tarafından belirlenmiştir. Bu kongreye kadar üzerinde fikir birliğine varılmış bir coğrafi bölümlenme söz konusu olmamıştır.

Karadeniz Bölgesi (Marmara dahil): 3.750.000 hektar

Akdeniz Bölgesi: 2.500.000 hektar

Orta Anadolu: 0.600.000 hektar

Doğu Vilayetleri: 0.650.000 hektar

Toplam: 7.500.000 hektar”

Kağıtçı (1938) ise, Matbuat Umum Müdürlüğü’nün 1935 yılı kayıtlarından derlediği resmi kayıtlara göre, orman alanını 8.816.000 hektar (en az 6.826.000 en çok 13.000.000 hektar) olarak vermektedir.

Tablo 13. Mevcut Kayıtlara Göre Ormanların Bölgelere Dağılımı (Kağıtçı, 1938)

Bölgeler	Orman Alanı (Hektar)	Yüzde
Karadeniz	4.238.000	48.1
Akdeniz	3.000.000	34.0
Orta Anadolu	600.000	6.8
Doğu Anadolu	978.000	11.1
Toplam	8.816.000	100.0

Yine Kağıtçı (1938)’nın, Maks Endres, Ali Kemal Yiğitoğlu ve Tarım Bakanlığı kayıtlarından derlediği bilgilere göre, ormanlarımızdaki ağaç cinslerinin dağılımı da şöyledir:

Tablo 14. Türkiye Ormanlarının Ağaç Türlerine Dağılım Oranları (%) (Kağıtçı, 1938)

Ağaç Cinsleri		Maks Endres	Ali Kemal Yigitoğlu	Tarım Bakanlığı
İğne Yapraklı Ağaçlar	Çam	36.7	21.0	30.4
	Gökmar	9.6	10	37.1
	Diğer	3.7	7	2.7
	Toplam	50.0	38.0	70.2

Yapraklı Ağaçlar	Kayın	11.2	8.0	7.2
	Kavak	1.3	-	-
	Gürgen	5.1	6.0	-
	Dışbudak	1.0	11.0	0.5
	Kestane	1.1	-	-
	Diğer	30.9	37.0	22.1
	Toplam	50.6	62	29.8
Toplam		100.0	100.0	100.0

Tekeli ve İlkın (1977)'in derlediği bilgilere göre ise, bu dönemde ormanlarımızın ağaç cinslerine dağılımı Tablo 15'te verilmektedir. Buna göre ülkemizde başta çam ve meşe olmak üzere 8.4 milyon hektar orman yer almaktadır. Bu ormanların 3 milyon hektarı koru, 5.4 milyon hektarı da baltalık niteliğindedir.

Tablo 15. Ülkemiz ormanlarının ağaç türlerine dağılımı (Tekeli ve İlkın,1977)

Ağaç cınleri	Alan (hektar)	Yüzde
Çam	2 939 798	31.4
Gökmar	538 048	6.4
Sedir	487 606	5.8
Ladin	126 105	1.5
Porsuk	33 628	0.4
Ardıç	599 908	4.4
Meşe	1 824 319	21.7
Pırnal	353 094	4.2
Kayın	756 630	9.0
Kestane	260 617	3.1
Ihlamur	117 693	1.4
Kızılağaç	176 548	2.1
Gürgen	176 547	1.1
Kayacık	33 628	0.4
Akçaağaç	25 221	0.3
Dışbudak	58 549	0.7
Alıç-Üvez	42 035	0.5
Kavak	336 280	4.0
Sığla-Günlük	25 221	0.3
Şimşir	25 221	0.3
Toplam	8 407 000	100.0

Bernhard (1935) Türkiye ormanlarını oluşturan meşcerelerin ağaç türleri ile bağlantılı genel niteliklerini şöylece ortaya koymaktadır³⁶:

“Kuzey Bölgesi;

Karadeniz sahilinin doğu bölümünde dağ yamaçları kuzeye doğru bakar. Bu bölgedeki ormanlar Alman orman tipine benzemektedir. Ağaç türleri şunlardır:

Kayın, ladin, Nordman göknarı (Sarıçam bu bölgede hemen hemen yok gibidir. Krause – Tharandt’ın değerlendirmelerine göre Batum yöresindeki karışık meşcerelerde, özellikle Picea orientalis ile birlikte rastlanmaktadır.

Karadenizin batı sahillerinde yayılış gösteren ağaç türleri ise şunlardır: Abies bornmülleriana, Kayın, Pinus silvestris, Karaçam, Meşe. Kuzeye bakan dağ yamaçlarında Gökmar ve Kayın, Güneye bakan yamaçlarda ise sırasıyla aşağıdan yukarıya doğru Meşe, Karaçam ve Sarıçam bulunmaktadır. Ağaç yetiştirme sınırını Juniperus sabina, J. nana oluşturur.

Karadenizin en batı sahili, Marmara denizi yöresinde denize yakın alanlarda Pinus brutia, ayrıca herdem³⁷ yeşil meşe türlerine rastlanır. Yörenin karakteristik ağaç türü ise Servidir.

Batı ve Güney Bölgesi;

Fagus orientalis ile Pinus silvestris türlerine bu bölgede rastlanılmaz. Siebe’nin verdiği bilgilere göre Fagus orientalis daha güneydeki Amanos dağlarında tekrar ortaya çıkmaktadır. Bölgede yer alan meşeler ise, dar yapraklı meşeler, herdem yeşil meşeler ve palamut meşesidir. Ayrıca Pinus brutia, katran (Cedrus libani), Abies cilicica, Karaçam, Pinus pinea ve ardıça da rastlanır.

Bölgede yüksek dağ yamaçlarında katran, Abies cilicica, Karaçam; kuzeye bakan dağ yamaçlarında ise dar vadilerde karaçama, alçak vadilerde dar yapraklı ve herdem yeşil meşe türleri ile Pinus brutia’ya rastlanır. Buradaki P. brutia deniz kenarlarından daha içkilere doğru giderek güney ve batıya bakan dağ yamaçlarında Marmara’dakinden daha yükseklerle kadar ulaşır.

36 Prof. Bernhard’ın ağaç türleri ile ilgili tespitleri, günümüz botanik bilimcilerinin o yıllardaki tanımlamaları değerlendirebilmesi bakımından olduğu gibi verilmiştir. Büyük ormancı Bernhard, 1935 yılında yayınladığı kitabında Türkiye’deki ormanlarda hakim olan ağaç türlerini, o günkü bilgiler çerçevesinde aktarmıştır.

37 Herdem sözcüğü her zaman, yılın her mevsiminde, anlamına gelmektedir.

Fıstık çamı (P. Pinea) kapalı ve nemli olan 400-600 metre yükseklikte denize yakın yerlerde bulunur. Batı sahilinin orta kısmında Meşe palamutu ormanları vardır. Kurak yerlerde ardıça rastlandığı gibi, yörenin karakteristik ağacı da yine servidir.

İç Anadolu Bölgesi;

Bu bölgede en fazla rastlanan ağaç türleri, Quercus pubescens Willdenow, Q. infectoria Olivier, Pinus silvestris, P. Nigra, Juniperus exelca, J. foetidissima'dır. Yüksek ve kuzey kısımlarda P. silvestris, güneye bakan yamaçlarda ise meşe ve karaçam vardır. Bölgenin karakteristik ağacını ise servi kavak oluşturur.

Bütün Anadolu'da ağaç türleri arasındaki sınırları dağların en üst kısımları oluşturur. Karadeniz sahilindeki "Pontus" sahasındaki dağların, kuzeye bakan yüzlerinde göknar, kayın, güneye bakan yüzlerinde ise Pinus silvestris; Güneydeki dağların kuzeye bakan yüzlerinde karaçam, güneye bakan yüzlerinde ise Pinus brutia bulunmaktadır. Güneydeki dağlarda P. silvestris yok olur."

Türkiye ormanlarının mülkiyeti konusunda da değişik tahminler vardır. Türkiye ormanlarının iyelik biçimlerine dağılımı 15 Haziran 1935 tarihli "*L'Illustration de la Turquie Renovee*" dergisindeki bilgilere göre, orman müdürlükleri itibarıyla Tablo 16'da verilmiştir (Bernhard, 1935):

Tablo 16. Türkiye Ormanlarının Mülkiyet Şekillerine Dağılımı (ha)

Orman Müdürlüğü	Mülkiyeti Tartışmalı Ormanlar	Özel Ormanlar	Köy Baltalıkları	Vakıf Ormanı	Devlet Ormanı	Toplam
İstanbul	3 500	115 054	15 313	33 293	910 233	1 077 393
İzmir	11 815	143 803	-	64 500	1 204 090	1 424 208
Eskişehir	-	15 000	15 000	-	482 650	512 650
Ankara	-	-	-	-	215 625	215 625
Adana	-	-	-	-	456 655	456 655
Antalya	-	-	11 250	-	462 668	473 918
Bolu	-	18 400	33 400	7 500	875 500	934 800
Sinop	-	1 500	-	-	446 575	448 075
Trabzon	-	1 000	-	-	1 215 000	1 216 000
Kastamonu	-	-	-	-	66 676	66 676
Toplam	15 315	294 757	74 963	105 295	6 335 762	6 826 000
%	0.2	4.3	1.1	1.5	92.9	100.0
Ali Kemal	0.2	3.9	1.1	1.4	93.4	100.0
Dr.Krause	2.96	6.13	1.66	1.23	88.02	100.0

Bernhard (1935), Endres tarafından konu ile ilgili olarak 1922 yılında yapılan değerlendirmelerin, 1870 tarihli Orman Nizamnamesi hükümleri çerçevesinde gerçekleştirildiğine işaret ederek orman alanları ve mülkiyet biçimine ilişkin tespitlerin tahmine dayalı olduğuna yer vermekte ve konu ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Gerek Endres’in verdiği bilgiler ve gerekse benim yerinde yaptığım incelemelere göre, tapulandırılmamış alanlardaki yabancı mülkiyetler³⁸ o kadar çoktur ki, buralarda devlet mülkiyeti adeta şüpheli ve karışık bir duruma düşmüş gibidir. Diğer yandan mülkiyet sınırlarının da bilinmemesi, sorunu bir kat daha karmaşıktırarak devlet ormanlarının büyüklüğü hakkındaki bilgilerin belirsiz olmasına neden olmaktadır.

Devlete ait ormanlar;

- *Devlet tarafından yönetilen ormanlar,*
- *Yararlanma hakkı köy ve nahiyelelere bırakılan ormanlar (Baltalıklar),*
- *Çoğunluğu ağaç içeren hayvan meraları,*
- *Kısmen ağaç içeren boş alanlar (Mevat), şeklinde sınıflandırılabilmekte olup, bu dört çeşit devlet ormanları arasında sabit bir sınır yoktur.”*

Cumhuriyet dönemi başlarında ülke ormanlarının niteliksel durumu içler acısıdır. Balta girmemiş, herhangi bir işletmeye konu olmamış ormanlar, ulaşım olanaklarının söz konusu olmadığı, deniz kıyılarına, yerleşim yerlerine veya temel ulaşım ağı niteliğindeki demiryollarına uzak yerlerde kalmıştır. İşletme imtiyazı verilmiş, yerleşim yerlerine veya ulaşım sistemlerine yakın ormanların büyük bir bölümü harap durumdadır. İşletmecilik yapılan ağaç yoğunluğu azaltılmış alanlarda hayvan otlatılması mümkün hale geldiği için, ormanın doğal koşullarla yenilenmesi olanakları ortadan kalkmıştır. Öte yandan orman yangınları da, ormanların tahribine yol açan bir diğer faktördür. Ağaçlandırma konusu ise hemen tamamen mali olanaklarla bağlantılı olduğu için, hiçbir zaman üzerinde durulabilen bir seçenek olamamıştır.

A.Mithat (1929) da dönemin odun işleme tekniği ile ilgili şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

38 Devlet ormanları dışındaki sahiplilikleri kastediyor olsa gerek.

Türkiye ormanlarından kereste vb. ahşap üretimi dört yöntemle gerçekleştirilmektedir.

1. *Balta üretimi,*
2. *El Hızarı üretimi,*
3. *Su hızarı üretimi,*
4. *Ateşle çalışan fabrika ürünleridir.*

Yarım ve yontma keresteler genel olarak balta ile gerçekleştirilmektedir. İnşaatlarda ve çeşitli sanayi kuruluşlarında kullanılmakta olan ince ve kalın tahta, kalas ise su ve ateşle işleyen hızar ve el testeresi üretimleridir. Su hızarları genellikle köylere ve az bir kısmı da orman müteahhitlerine aittir. Ülkemizde mevcut su hızarlarının sayısı önceleri 2-3 bin miktarında iken yerleşim yerlerine yakın ormanların traşlama ve düzensiz kesime tabi tutulmaları nedeniyle orman kalmamış olmasından dolayı yok olmuştur. Halen genellikle Kastamonu, Bolu, Bursa, Bilecik, Kocaeli, Çanakkale, Eskişehir yöresinde 250-300 su hızarı kalmıştır. Ateşle çalışan kereste fabrikaları toplamı ise 33 adettir.”

Tablo 17. 1929 Yılı İtibarıyla Türkiye’de Orman Ürünü İşleyen Fabrikalar (A.Mithat, 1929)

İmalathanenin Cinsi	Yeri	Sahibi	Yakıt Türü	Ürün
Doğrama-Marangoz	İstanbul-Çemberlitaş	Hacı İsmail Oğlu Faik Bey	Elektirik Motoru	Mobilya-Doğrama
Kereste Fabrikası	Bilecik-Bozüyük	İbrahim Bey ve Ortakları	Lokomobil	Kereste
Kereste Fabrikası	Bilecik-Bozüyük	İbrahim Bey	Buhar makinesi	Kereste
Kutu Fabrikası	İzmir-Çeşmeciler	Cevahirci oğlu Ahmet ve Ortakları	Petrol motoru	Üzüm kutusu-İncir kasası
Kutu Fabrikası	İzmir-Alsancak	Nafiz ve Mustafa beyler	Mazot motoru	Üzüm kutusu-İncir kasası

Doğrama ve Kutu Fabrikası	İzmir-Darağacı Şehitler cad.	Mütevelli oğlu Mehmet Bey	Petrol Motoru	Doğrama-Üzüm kutusu-İncir kasası
Marangoz	Bursa-Çıra Pazarı	Akıfoğlu Abdullah Efen.	Elektrik	Doğrama
Marangoz	Bursa -Çıra Pazarı	Mustafa Efendi	Elektrik	Doğrama
Marangoz	Bursa-Hancılar	Ahmet Usta	Petrol	Kereste hamut ağacı ve sandalye
Marangoz	İzmir-Aliğa	Şükrüoğlu Hilmi Bey	Petrol	Keresteden ahşap aletler
Marangoz-Doğrama-Kereste	İstanbul-Ayakapu	Mehmet Reşit Bey	Elektrik	Doğrama-Kereste-Mobilya
Kutu	İzmir-Meyvater Gümrüğü	Hilmi, Hasan Hüsnü, Ahmet Ferudun beyler	Gazojen	Üzüm kutusu-İncir kasası
Kutu	İzmir-Sultaniye Cad.	Mehmet Niyazi	Mazot	Üzüm kutusu-İncir kasası
Kereste ve Marangoz	İzmir Keresteciler Çarşısı	Yusuf, Hakkı ve Ahmet Kadri beyler	Mazot	Araba parmağı, Tütün ve çiftçi aletleri
Kereste	İzmir Keresteciler Çarşısı	İhsan ve Zühtü beyler	Mazot	Kereste-Doğrama
Kereste	Bilecik-Beykoz-Bozoluk Köyü	Musa Kazım Bey	Lokomobil	Kereste
Kereste	İstanbul - Balatta	Benon Osep Değirmenciyan	Elektrik-Buhar	Kereste

Marangoz	Antalya Muratpaşa	Mücellitoğlu Ahmet Recep Bey	Mazot	Kereste- Mobilya ve Araba
Marangoz	İzmir Nalcıoğlu	Ahmet Muhammer ve Osman Nuri	Petrol	Kapı ve Pencere
Doğrama	İzmir- Kestane Pazarı	Mustafa oğlu Ahmet Efendi	Benzin	Ahşap aletler
Üzüm ve İncir Kutusu	İzmir- Darağacı	Giritli Ahmet Cemal Bey	Buhar-Mazot	Üzüm kutusu-İncir kasası
Kereste ve Demir aletleri	Antalya- Alanya	Hacı Kadiroğlu Nazmi ve ort.	Petrol- Gazojen	

Şekil 24. Su hızarı

1933 yılına orman kaynaklarının yönetimi için bütçeye 100 bin lira konulmuştur. Bu kadar büyük miktarlardaki ormanların denetimi ve korunması için 120 Fen Memuru bulunmaktadır. Oysa uzmanlara göre, bu büyüklükte bir alanın korunması için 4250 bekçiye; idare ve denetimler için ise 1750 fen memuruna ihtiyaç duyulmaktadır. Bu koşullar altında yapılmaya çalışılanlar;

ormanları korumak, biraz ağaçlandırma yapmak, yüksek orman okulunda talebe yetiştirmek konusunda çalışmak; fakat daha ziyade ihale ve artırma yasası yapmak, ihalelerde bulunmak, vergi tahsil etmek, dava takip etmek gibi daha çok mali konulardır. Bunlar yanında aslında yapacak çok daha fazla şey vardır. Ormanların sınırlandırılması, kullanım haklarının belirlenmesi, orman haritalarının çıkarılması, amenajman planlarının yapılması, hastalıklarla mücadele ve bütün bunlar önemli miktarda finansman ve teknik elemanı gerektirmektedir (Orman ve Av, 1933).

Cumhuriyet ilan edildiğinde ülkemizin ulaşım altyapısı açısından durumu hiç de iyi değildi. Bütün Türk topraklarında adına şose denilebilecek tek kilometre yol yoktu (Aydemir, 1973). Motorlu trafiğe açık olan 14 bin kilometre kadar karayolu vardı. Ancak bu yollar sadece iyi hava koşullarında seyahate imkan vermektedir. O günün koşullarında otomobille yapılacak bir İstanbul-Ankara yolculuğunun iyi hava koşullarında yaklaşık 80 saat sürdüğü (Darkot, 1972); İstanbul'dan İzmit'e ancak dağ yollarından binbir güçlüklerle gidilebildiği (Aydemir, 1973) dikkate alınacak olursa bu yolların ne derece yol sayılabileceği daha da iyi anlaşılır. Üst yapısı olan karayollarının uzunluğu 1929 yılında 14.4 km, 1938'de ise 17.0 km'ye ulaşmıştır (Tezel, 2015).

Tabii ki karayolu yapımında insan gücü ağırlıklıdır. Trabzon'un çevre illerle bağlantısını gerçekleştiren ilk karayolu Gümüşhane-Erzurum yönüne doğru 1930-1940 döneminde yapılabilmektedir. Resimlerde de görüldüğü gibi yol yapımında teknolojik alet ve donanımlar henüz gelişmemiş ve kullanılmamaktadır. Tabii ki benzer koşullar demiryolu yapımı için de geçerlidir.

Şekil 25-26. 1930'lu yıllarda Zigana dağlarında yol yapımı (W.Cramer)

Karayolları nitelik olarak orman ürünü nakliyatında kullanılabilecek düzeyde değildi. Öte yandan karayollarının orman ürünü naklinde kullanılması için kamyon ve benzeri araçlar yoktu. Bu yollar daha çok çeki hayvanlarıyla orman ürünü nakliyatında kullanılabilir özellik göstermekte olup, sadece yerel ihtiyaçların karşılanmasına yetebilecek bir kapasite oluşturulması olanaklıydı (Gümüş ve Kılıç, 2020).

Türkiye’de karayolu yapımı özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında hız kazanmıştır. Bu savaş öncesinde kentler arasında karayolu ulaşımı bile büyük bir sorundu. Kamyonlarla orman ürünü nakliyatı amacıyla orman yollarının yapımına ise 1960’lı yıllarda başlanılabilmektedir (Yaka, 2023). Bu nedenle Atatürk döneminde orman ürünü nakliyatı açısından karayollarını sadece hayvanların çektiği arabalarla ilişkilendirmek olanaklıdır. Nitekim ülkede motorlu karayolu taşıtı sayısı 1923 yılında 1500 iken, 1930’da 7800 ve 1938 yılında ise 9500 kadardır.

1924 yılında Bolu merkez Ortaburun ormanları 10 yıllığına işletilmek üzere özel bir kişiye ihale edilmiştir. İhaleyi alan kişinin ürettiği orman ürünlerinden kazanç elde etmesi bu ürünleri İstanbul’a götürebilmesine bağlıdır. Bu nedenle Akçakoca iskelesine götürmesi gerekir. Kutluk (1967)’un verdiği bilgiye göre orman ürünleri Ortaburun’dan iskeleye (Akçakoca) 22 saatte götürülebilmektedir. Ürünler muhtemelen kağıt ile götürülmekte ve saatte 4 kilometre yol alınmaktadır.

Aslında mevcut ulaşım ya da transport sistemi sadece ormancılığın sorunu değildir. Ülkemizin genel bir sorunudur. Nitekim Mustafa Kemal 15 Ocak 1923 tarihinde Eskişehir’de yapılan bir toplantıda *“Memleketimizde zabire var. Fakat bir yerden bir yere nakilde büyük zorluklarla karşılaşılıyor. Ulaşım araçlarımız yok. Bu suretle İzmir’e Amerika un getiriyor ve biz İzmir’e un gönderemiyoruz. Ve Amerika unu daha ucuz getiriyor (İnan, 1996).”* diyerek, ulaşım sistemlerinin geliştirilmesinin ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir.

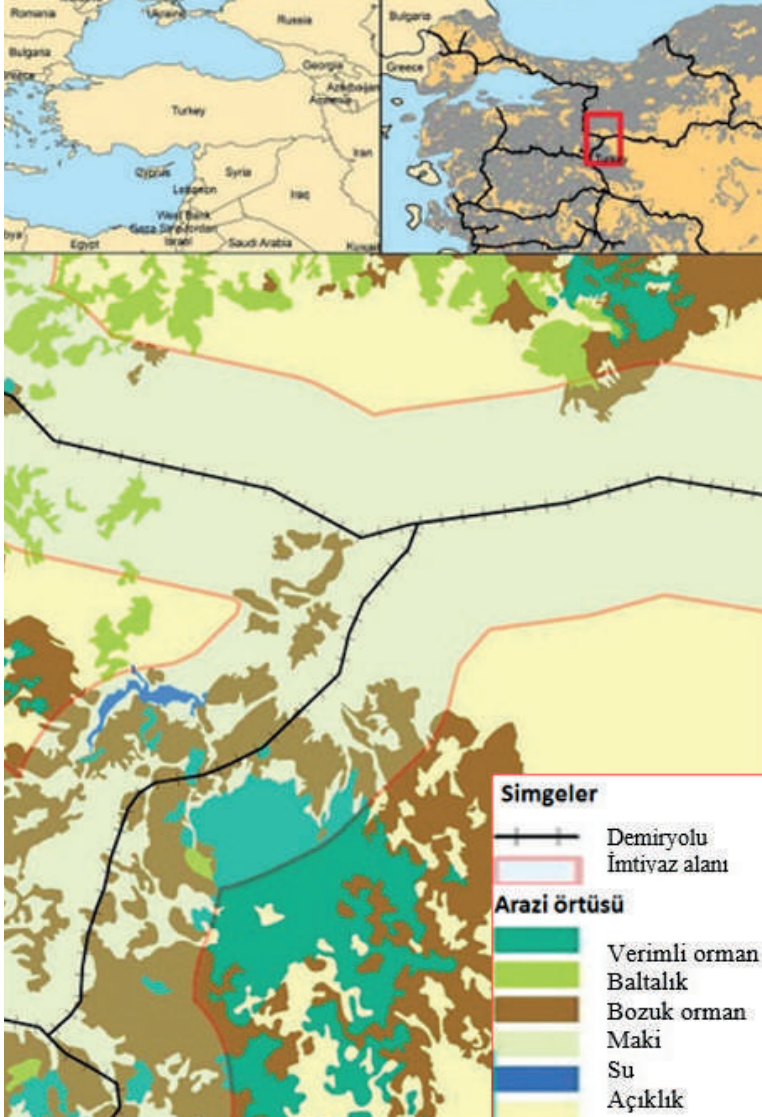
Bütün bir dönem açısından yaşanan en büyük ormancılık sorunlarından birisi transporttu. Çünkü kentsel alanlara, ulaşım sistemlerine, demiryollarına ve iskelelere yani ihtiyaç ve tüketim yerlerine yakın orman yoktu. Uzun yıllar boyunca ormanlar acımasızca hırpalanmıştı. Var olan ormanlar uzaklarda, dağların ulaşılması çok zor olan yerlerinde kalmıştı.

Cumhuriyet dönemi öncesinde ulaşım büyük ölçüde öküzlerle çekilen kağıt arabalarıyla gerçekleştirilmekteydi. Özellikle orman ürünleri için kağıt, he-

men hemen alternatifini olmayan bir transport aracıydı. Buna karşın ihtiyaç arttıkça bu vasıtanın yeterli olamayacağı net bir şekilde ortaya çıkmaktaydı.

İskelelere göre daha yeni bir seçenek gibi görünen demiryolları da orman ürünlerinin transportu açısından önem taşııyordu. Çünkü demiryollarına yakın yerlerde de orman kalmamıştı.

Harita 8. Güncel meşcere tipi haritasında İstanbul-Bağdat demiryolu güzergahı ve imtiyaz alanı (Gümüş, 2019)

Daha önce de değinildiği gibi demiryolu yapımı sırasında yol hattının 10 kilometre sağ ve 10 kilometre solunda, toplam 20 kilometrelik şeritte yer alan orman ve diğer doğal kaynakların tamamının Almanlara verilmesi nedeniyle tren yoluna 10 kilometre mesafede orman kalmamıştır. Bu durum orman ürünlerinin transportu açısından demiryolunu anlamsızlaştırmaktadır. Dünya savaşına kadar ormanların demiryollarına mesafesi en az 10 km'dir. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı boyunca bu hatta yakın alanlardan trenlerin çalıştırılması için odun taşındığı dikkate alınırsa demiryolu boyunca ormansız şerit genişliği 10 kilometrenin çok üzerine çıkmak zorunda kalmıştır (Gümüş ve Akesen, 2017).

O yıllarda birçok kent merkezinde bile karayolu yoktur. Trabzon'da ilk karayolu 1930-1940 yılları arasında yapımı tamamlanan Trabzon-Erzurum yoludur. Hopa-Borçka yolu da aynı yıllarda yapılmıştır. Kolayca tahmin edilebileceği gibi sözü edilen projenin tasarlandığı yıllarda yukarıda da açıklandığı gibi ülkemizde ulaşım büyük ölçüde denizyollarına bağlıdır. Bu nedenle odun üretimi ve ihtiyaç olan yörelere ürünlerin ulaştırılması konusunda denizyollarından başkaca bir ulaşım olanağı yok denecek düzeydedir. Nitekim 1930-1940 yılları arasında Trabzon-Gümüşhane-Erzurum arasındaki ilk araba yolunun yapımı işinin sorumluluğunu üstlenen yabancı uzmanlarca yayınlanan ve 1930 yıllarda Türkiye'nin demiryolları ve karayollarını gösteren haritadan bu ifademiz kolaylıkla anlaşılabilir. Orman işletmeleri, odunun ormandan çıkartılması ve işletme merkezine ulaşımı, ülkenin ihtiyaç olan diğer bölgelerine götürülebilmesi konusunda çok büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Harita 9. 1940 Yılı Öncesinde Türkiye'nin Ulaşım Olanakları (Düz hat karayolunu, tırtıklı hat ise demiryollarını göstermektedir) (Wright, Denis A.H.)

Bu nedenle orman ürünlerinin daha çok yerel ihtiyaçlara yönelik üretildiğini söylemek olanaklıdır. Bu ihtiyaçlar, başta odun ve odun kömürü ile kerestedir. Bunun dışında yerine göre yapı kerestesi, maden direği, kibrit fabrikası ihtiyacı, dekovil hatları veya demiryolları için travers vb.dir. Türkiye’de karayolları İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar önemli bir gelişme gösterememiştir. Buna paralel olarak orman yolları da yapılamamıştır. Kaldı ki, bu yıllarda yol yapımında insan gücü ön planda ve yapım işi pahalıdır. Yolların standardı düşüktür (Gümüş, 2015).

1 Kasım 1924 tarihinde Isparta’nın Atabey ilçesine bağlı İslamköy’de doğan 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, ilkokulu İslamköy’de okumuştur. Ortaokul için ise 1936 yılında babasıyla birlikte eşek sırtında 22 km uzaklıktaki Isparta’ya gittiğini ifade etmektedir. Bu durum bize, 1936 yılında bile binek hayvanı dışında bir seçenek olmadığını göstermektedir.

T. Ali (1930) tarafından yapılan tespitlere göre, Türkiye’de kereste maliyetleri yüksektir. Maliyetin yüksek olmasının en önemli nedeni de ormanların tüketim merkezlerine uzak olmasıdır. Ayrıca ormanlarımız genel olarak sarp nitelikteki dağlardır. Ülkemizde en ucuz ulaşım deniz yoluyla gerçekleşmektedir. Ancak ormanlardan elde edilen ürünler 100-150 kilometre yol gidildikten sonra denizlere, iskelelere ulaşabilmektedir. Hatta özellikle Akdeniz bölgesinde tahtacılar el hızlarıyla ürettikleri çeşitli ölçülerdeki kalasları hayvan sırtında sulara/derelere kadar naklettikten sonra su ile iskelelere indirmektedirler. Orman ürünleri sanayi açısından en önemli rakibimiz olan Romanya’da ise üretilen hammadde veya mamul madde önce ormanlara 10-40 kilometre uzaklıkta olan demiryollarına ulaştırılmaktadır.

Aşağıda yer verileceği gibi Yunanlılar 30 Ağustos tarihindeki bozgunundan itibaren önlerine gelen ne varsa tahrip etmiş ve yakmışlardır. Bu çerçevede Ege Bölgesi ormanları da büyük ölçüde yakılmıştır. Prof.Dr. Abdulgaffur Acatay (1974) çocukluğunun geçtiği Birinci Dünya Savaşı yıllarında Denizli çevresindeki dağlarda çok sayıda orman yangını çıkarıldığını ve bu yangınların haftalar boyunca sürdüğünü belirtmektedir. Kendileri için düzenlenen *“emeklilik töreninde”* yaptığı konuşmada *“Sıcak yaz günlerinde bağlarımızda kalırken hangi yangının nereden nereye gittiğini zevkle seyrettiğimizi hatırlarım.”* şeklindeki çocukluğunun ilginç anısıyla dile getirmiştir.

İnal (1946), Kurtuluş Savaşı sonrasında bozguna uğrayan düşman askerlerinin Ege Bölgesi ormanlarında çok miktarda orman alanını yaktığını *“Şu karşık dağların dumanlı ormanlarını, bozgun halinde kaçan düşman sürülerinin ateş-*

leri silip süpürmüştür” şeklinde ifade etmektedir. Sonuçta hem Birinci Dünya Savaşı ve hem de Kurtuluş Savaşı sonunda çıkarılan orman yangınları sonucunda özellikle Ege Bölgesi ormanlarının önemli ölçüde yok edildiği söylenebilir.

Bilindiği gibi Büyük Taarruz 26 Ağustos sabahı başlamıştır. Havanın sisli olması nedeniyle bir süre gecikme de söz konusu olmuştur. Saat 04.30’da başlaması gereken topçu ateşi sis yüzünden yarım saat gecikerek, saat 05.00’te bütün cephede aynı anda başlamıştı (Goloğlu, 2021). Her ne kadar Türk keşif uçakları kendilerine verilmiş görevi yerine getirmiş olmasına karşın aynı gün, hava koşulları uçuşa ve keşfe uygun değildir (Yaşar, 2008). Gerçekten de Ağustos sonuna doğru hava soğumuştur. İsmet Paşa, 24 Ağustos tarihinde Şuhut’a taşıdıkları karargahta, bir gece sonra, 25 Ağustos Cuma günü **“soğuk bir gecede”** Mustafa Kemal ve Fevzi Paşalarla taarruza dair görüşmeler yaptıklarına değinmektedir (İnönü, 2017).

30 Ağustos 1922 tarihi itibarıyla de Afyon-Kütahya-Eskişehir hattında hava yağmurlu ve bulutlar oldukça alçaktır. 31 Ağustos sabah saatlerinde Eskişehir ve Uşak yöresinde uçaklarla yapılan keşiflere göre Eskişehir bölgesi sisli, Kızıldağ deresi ve dağları tamamen bulutludur (Doğanay, 2003; GKB, 1995). Buna göre Yunanlıların 30-31 Ağustos 1922 tarihleri itibarıyla en azından Afyon-Eskişehir hattında yer alan ormanları yakmalarının zor olduğu düşünülmektedir. Nitekim Mustafa Kemal’in 15 Ocak 1923 tarihinde Eskişehir’e yaptığı seyahat sırasında yaptığı toplantıda Eskişehir’in mevcut durumu hakkında sorduğu soruya cevaben Eskişehir Sancağı Mutasarrıfı Nihat Bey, köylerin Yunanlılar tarafından yakıldığını, hayvanların da götürüldüğünü beyan ederken ormanların yakıldığına ilişkin bir beyanda bulunmamıştır.

Mustafa Kemal burada yaptığı konuşmada **“Ormanlar memleketin çok mühim bir menba-ı servetidir. Ziraatle iştigal ettiğimiz kadar ormanlarımıza ehemmiyet vermeliyiz. (Ormanlar ülkemizin çok önemli bir doğal kaynağıdır. Tarımla uğraştığımız kadar ormanlarımıza da önem vermeliyiz)”** (İnan, 1996) diyerek, ormanların önemine vurgu yapmıştır.

Aynı toplantıda Orman Müdürü Arif Bey ile aralarında da şöyle bir konuşma cereyan etmiştir (İnan, 1996):

“Gazi Paşa - Eskişehir’de orman çok mu? Ne kadar orman var? Ne cins ormandır ve nerededir?

Orman Müdürü - Livamızda 225 bin hektar orman vardır.

Gazi Paşa - Nereden biliyorsunuz?

Orman Müdürü - İstatistikler ile.

Gazi Paşa - Bu istatistikleriniz neye dayanıyor? Liva haritası üzerine işaret olunmuş mudur?

Orman Müdürü - Fen Memurları tarafından yapılmıştır.

Gazi Paşa - Ne ormanları vardır?

Orman Müdürü - Çam ve meşe.

Gazi Paşa - Bıçkı fabrikaları var mıdır?

Orman Müdürü - Üç tane ateş, 15-20 kadar da su hızarhanesi vardır. Birçok-ları işgal yüzünden harap olmuştur. Yeniden tamir ediliyor.

Gazi Paşa - Peki bu ormanlar harita üzerinde işaret edilmiş midir? Cins ve miktarları tespit edilmiş midir?

Orman Müdürü - Çalışıyoruz. Şimdilik memurlarımız azdır. Memurlarımız çoğaldıkça her yöre hakkında mükemmel kroki istiyoruz.

Gazi Paşa - Siz bu meseleyi basit bir iş olarak görüyorsunuz. Önemli bir meseledir. Esaslı ve ciddi bir suretle çalışmak gerekir.

Orman Müdürü - Şimdiye kadar ciddi anlamda çalışılamamıştır. Fakat bundan sonra titizlikle çalışılacaktır.

Gazi Paşa - Fabrikalar çalışır hale getirildikten sonra ne gibi bir fark ortaya çıkacaktır?

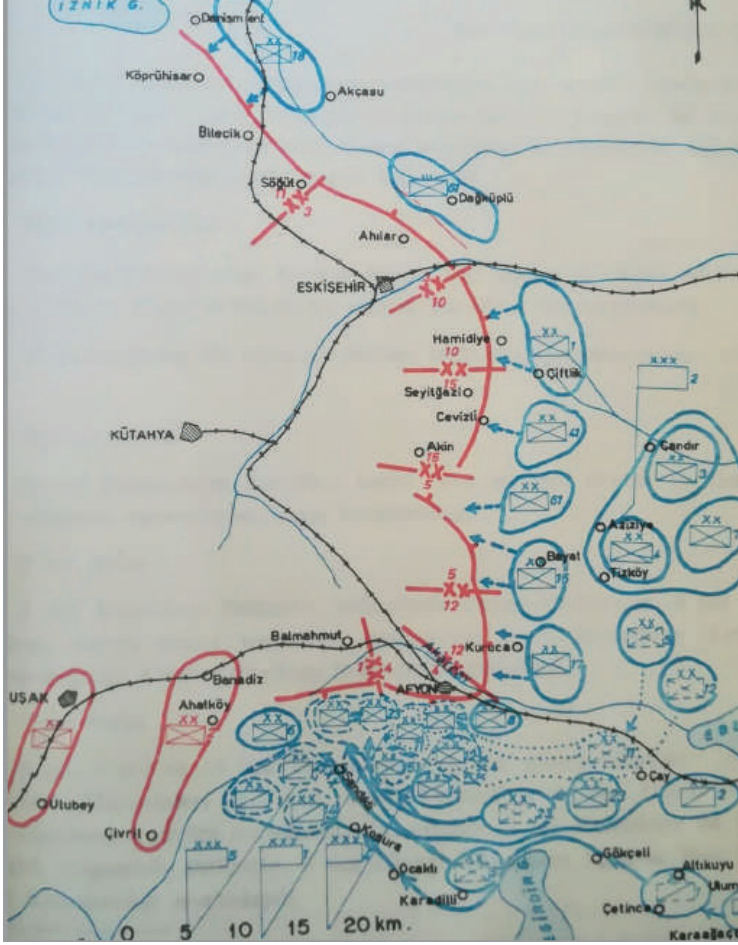
Orman Müdürü - Üçte iki oranında fark eder.

Gazi Paşa - Bu ormanlardan nereye ve hangi yöreye sevk yapıyorsunuz?

Orman Müdürü - Önemli pazarlarımız Ankara, Konya ve önceleri bir miktar da İstanbul'a gönderilirdi."

Bu konuşmalardan da anlaşılmaktadır ki, en azından Eskişehir yöresi ormanları Yunanlıların zulmünden kurtulmuştur. Aslında taarruz öncesinde Mihalıççık yöresi ve Çatacık ormanları büyük ölçüde Kuvayı Milliye kontrolündedir. Buna karşın batıya doğru gidildikçe Yunanistan'ın işgali altındaki Eskişehir-Kütahya-Bilecik ve Dursunbey - Balıkesir hattındaki ormanların da yakılamadığı anlaşılmaktadır.

Harita 10. 25 Ağustos 1922'de Türk ve Yunan ordusunun durumu (GKB)

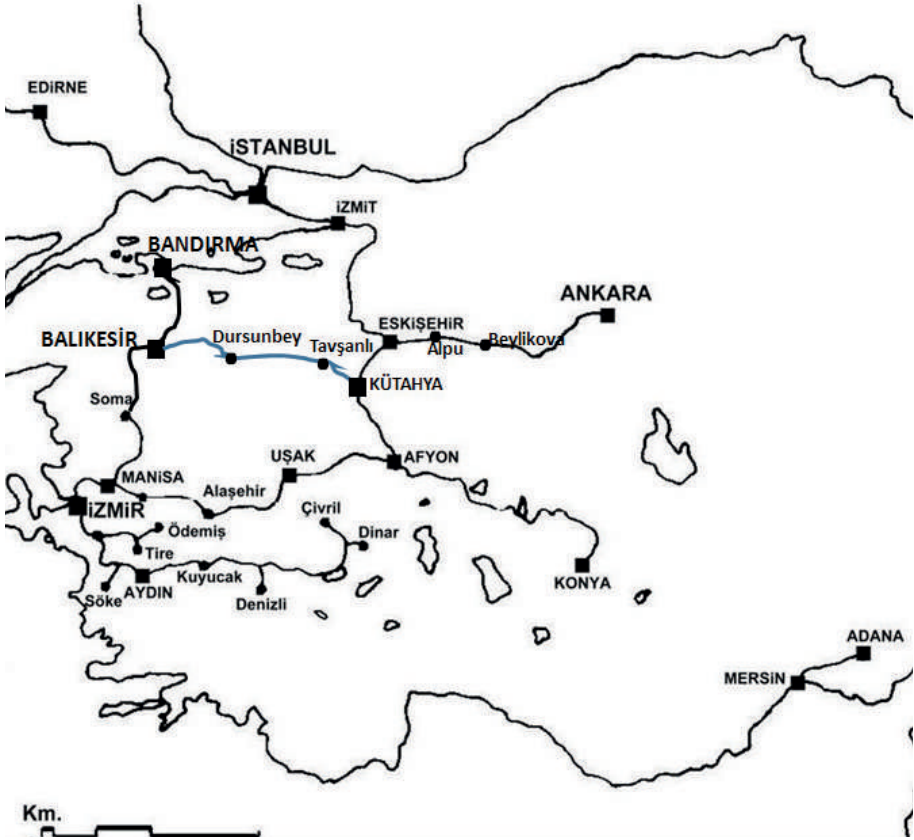

Dursunbey-Alaçam (Balıkesir) ve Çatacık (Eskişehir) ormanlarının yanmaktan kurtulması genç cumhuriyet için çok önemli fırsatlar doğurmuştur. Çünkü bu iki yöre ile başta kereste olmak üzere orman ürünleri ihtiyacı olan yörelere demiryolu bağlantısı vardır.

Balıkesir yöresi demiryolu ile geçen yüzyılın başlarında tanışmıştır. Bu yörede ilk olarak Fransızlar tarafından Batı Anadolu madenlerinden yararlanmak amacıyla Bandırma-Balıkesir-Soma hattı yapılarak 1911 yılında hizmete açılmıştır. İki yıl sonra ise Soma-İzmir hattı yapılarak bu demiryolu hattı İzmir limanı ve sonrasında da Almanlarca yapılan İstanbul-Bağdat demiryolu hattı ile bağlantısı sağlanır.

Cumhuriyet döneminde ise yine madenler ve daha da önemlisi orman ürünlerinden yararlanabilmek ve Balıkesir yöresini Ankara'ya kestirme yoldan bağlamak amacıyla Balıkesir-Tavşanlı-Kütahya Hattı planlanmıştır. 1932 yılında hizmete açılan bu hat ormanlarıyla ünlü Dursunbey'den de geçmektedir. Böylece Balıkesir (Dursunbey ve Alaçam) ormanları ekonomik anlamda bir hareketlilik imkanına kavuşmuş olur.

Harita 11. Batı Anadolu demiryolu hatları (1932)

İstanbul-Bağdat demiryolu üzerinde bir kavşak noktası olan Eskişehir ise demiryolu ile 1892 yılında tanışmıştır. Ünlü Çatacak ormanları, Eskişehir-Alpu-Beylikova-Yunussemre demiryolu hattının kuzeyinde yer almaktadır. Bu ormanlarla demiryolu arasında yapılan dekovil hatları ve diğer geleneksel transport araçları ile irtibat sağlamak olanağı bulunmuş ve bu ormanlar uzun yıllar boyunca ülkemiz ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı yapmıştır.

Demiryolunun Eskişehir'den geçmesi ile Çatacık ormanları ekonomik anlamda büyük bir önem kazanmıştır. Artık bu ormanlardaki ürünlerin ihtiyaç merkezlerine taşınması olanakları ortaya çıkmıştır. Daha sonraki bölümlerde de değinilecek olan Avusturyalı ormancı Franz Stoger'in (İbrahim Kutsi) ülkemize gelmesi tam da bu döneme rastlamaktadır. Özdönmez ve Ekizoğlu (1993) İbrahim Kutsi'nin Birinci Dünya Savaşı başlarında Eskişehir Somdöken (Çatacık) ormanlarını imtiyaz yoluyla işleten Manizadeler'in himayesinde görevlendirildiğini bildirmekte ve burada bir kereste fabrikası ile havai hat ve dekovil hattı yapımında rol oynadığına işaret etmektedirler.

Şevket (1929) tarafından 1929 yılında yayınlanan "**Çatacık Ormanı**" başlıklı makalede bu ormanların 20 yıldan beri işletildiği ve bu süre zarfında yüzbin m³ kesim yapıldığı ifade edilmektedir. Burada eskiden yapılmış 3 katraklı 175 beygir gücünde bir fabrika bulunmaktadır. Fabrikadan itibaren ormanın içine doğru, Çatacık deresini takip eden 5 km dekovil hattı vardır. Bu dekovil hattı ile derenin her iki tarafında yer alan ağaçlardan elde edilen tomruklar kolaylıkla fabrikaya taşınabilmektedir. Fabrikada üretilen kereste ve diğer ürünlerin Alpu ve Beylikahır (Beylikova) istasyonlarına nakledilmesi için fabrikanın bulunduğu yörede 40-45 derecelik bir eğimdeki 635 metre uzunluğunda bir vinç ile tepeye ulaştırılmaktadır. Oradan 29 km.'ye ulaşan ve vagonları beygirler tarafından çekilen dekovil hattı ile Çırçır yöresindeki istif alanına ve buradan da arabalarla (at arabaları) Beylikahır ve Alpu istasyonlarına sevkiyat yapılmaktadır. Beylikahır ve Alpu istasyonları Çırçır mevkiinden 15-17 km. uzaklıktadır.

Şekil 27. Arabalarla tomruk nakliyatı

Sonuçta Afyon-Eskişehir-Balıkesir hattında hava koşulları yardımıyla yanmaktan kurtulan ormanlar bir sonraki aşamada, iskan sorunlarının çözümünde ve modern Türkiye idealine ulaşmada çok önemli bir görevi üstlenmişlerdir. Bu hattaki ormanlar kurtulmuş ancak bu yörenin bir bölümü de dahil olmak üzere Ege Bölgesi genelinde yer alan ormanlarla, köyler ve diğer yerleşim yerleri yanmaktan kurtulamamış, tahrip edilmiştir.

1937 yılında kurulan Karabük ve Bahçeköy devlet orman işletmelerinden sonra, 1938 yılında Çatacık (Eskişehir) ve Dursunbey (Balıkesir) devlet orman işletmeleri hizmete girmiştir. Daha sonra da bu işletmeler 2. Dünya Savaşı (1939-1945) yıllarında ülkemiz orman ürünleri ihtiyacının karşılanmasında önemli rol oynamışlardır.

ORMANLARIN EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ

Harap haldeki ülkenin iskan sorunlarının çözümü

Cumhuriyet ilan edildiğinde çoğunluğu batıda olmak üzere yaklaşık iki milyon insanımız evsizdi. Batıda Yunanlılar, Doğuda da Rumlar ve Ermeniler yerleşim yerlerini yakmışlardı. Ordumuz 30 Ağustos zaferinden sonra kaçan Yunan ordusunu büyük bir hızla takip etmiştir. Ayakkabısı, iâşesi olmayan, aç, susuz, uykusuz askerlerimiz 330 kilometrelik yolu 10 günde aşmıştı. Sadece üç süvari tümeni ile Yunanlıların İzmir'e yeni güç indirme olasılıklarının tedirginliği ile en ön sıralarda takipteydi. Bütün bunlara karşın Ege Bölgesi yerleşim merkezlerinin yanması engellenememişti. Yunanlılar kaçarken köylülerin ineklerini götürmüşler, götüremediklerini de vurmuşlardı.

Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın ikinci gününde (27 Ağustos 1922), öğleden sonra saat 14.20'de Batı Cephesi Kurmay Başkanı, gözetleme kulesinde şunları tespit etmişti: *“Düşman çekiliyor. Afyon hükümet konağı yanıyor. Başka yerlerde de yangın var.”* Öte yandan 1 Eylül tarihinde Eskişehir ve Uşak yanmaktadır. Eskişehir yöresi yangın dumanlarından görünemez haldedir. Yunanlıları takip etmekte olan birliklerimiz aynı zamanda bu yangınları da söndürmeye çalışmaktadır. I. Ordumuzun Mürettep Süvari Alayı 1 Eylül günü saat 18'de Uşak'a girmiştir. Türk süvarileri daha düşman artçıları tamamen çekilmeden şehre girip yangını söndürmeye çalıştıkları halde 1785 ev, 12 cami ve mescit, 636 dükkan yanmaktan kurtarılamamıştı (Goloğlu, 2021). Mustafa Kemal ve Türk Ordusu, Yunanlıları kovalarken 3-4 Eylül tarihlerinde Eşme, Takmak köyündedirler. Türk Ordusu'na yönelik olarak verdiği ünlü *“Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri”* emrini, Yunanlılar tarafından çok sayıda vatan-daşımız ile birlikte tamamen yakılan (Baysal, 2022) bu köyde vermiştir (Şenli, 2019, Terziler, 2021). Batı Anadolu'da yerleşim yerlerini yakmak çok kolaydır. Bir kibritle samanlığın ateş altına alınması bütün bir köyü veya kenti yakmak için yeterli olabilecektir. Şenli (2019) Yunanlıların yangın çıkarmak için özel birlikler oluşturduğuna işaret etmektedir.

Şekil 28. Mustafa Kemal ve Komuta kademesi Takmak köyünde bir meşe ağacının altında değerlendirme yaparken (Şenli, 2019)

Şekil 29. Afyon 1923 Ocak (Albert-Kahn Koleksiyonu)

Şekil 30-31. Uşak (6 Ocak 1923) (Albert-Kahn Koleksiyonu)

Şekil 32-33. Eskişehir Ocak 1923 (Albert-Kahn Koleksiyonu)

Aslında Yunanlıların tahripleri sadece 30 Ağustos'tan sonra olmamıştır. Onun öncesinde Mustafa Kemal ile askeri birliklerimizin yer aldığı bölgede bir gezi yapan Sovyet Elçisi Semyon İvanoviç Aralov (2022), Afyonkarahisar yakınında Yunan işgali sırasında yanmış, muhtemelen Sakarya Savaşı sonunda tahrip edilmiş çok sayıda köyün varlığından bahsetmektedir. Bunun yanında Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe de istediklerini vermeyen, buyruklarını yerine getirmeyen bazı köyleri yakmışlardır (Altay, 2023). Süvari Kolordu Komutanı Fahrettin Altay (2023), 7 Eylül gecesi (1922) Manisa'nın yandığını uzaktan gördüklerini ve ertesi gün kente geldiklerinde şehrin küle döndüğüne değinmektedir.

Şekil 34-35. 15 Ocak 1923 Tarihinde Manisa (Albert-Kahn Koleksiyonu)

Gerçekten de 30 Ağustos tarihinde bozguna uğrayan Yunan orduları geri çekilme güzergahı üzerinde ne bir köy, ne de bir şehir bırakmıştır (Karacan, 2018). İsmet Paşa Lozan barış görüşmeleri sırasında (1923) yabancı gazetecilere verdiği bir mülakatta *“İstiklalimizi kazanmak, bize pahalıya mal olmuştur. Memleketimiz tabrip edilmiştir. Bazıları on asır kadar eski olan en büyük şehirlerimiz, bugün kül halindedir. Eskiden mamur olan geniş yerlerimiz bugün viranedir.”* diyerek, konuyu Lozan barış görüşmelerinin de gündemine taşımıştır (Karacan, 2018).

Şekil 36. Ocak 1923 Akşehir (Albert-Kahn Koleksiyonu)

Şekil 37-38. Aralık 1922 Bilecik (Albert-Kahn Koleksiyonu)

Bütün bu tahripler Lozan görüşmelerinde de gündeme gelmiş, konu ile ilgili tazminat taleplerimiz görüşülürken, İsmet Paşa Yunanlıların tazminatı kabul etse de, sonradan bu konuda zorluk çıkaracaklarını düşünerek, yakıp yıkılan Anadolu karşılığında Yunanistan'ın kontrolünde olan ve Meriç nehri batısında yer alan Karaağaç'ın savaş tazminatı olarak alınmasını anlaşma hükümleri arasına yerleştirmiştir.

Harita 12. Karaağaç

Albert Kahn'ın “*Gezegenin Arşivleri*” adlı fotoğraf projesi için dünyanın birçok ülkesine gönderdiği fotoğrafçılarından Stephane Passet, Auguste Leon, Leon Meşgul ve Frederic Gadmer, 1912–1929 yılları arasında Türkiye’de çalışmalar yaparlar. Adana, Afyon, Ankara, Antakya, Aydın, Bursa, Edirne, İskenderun, İstanbul, İzmir, Karahisar, Turgutlu, Uşak, Kilikya (Adana ve çevresi) bölgesini, autochrome tekniğiyle 1600’den çok, belki de ilk kez renkli olarak fotoğraflarlar. Frederic Gadmer, aralarında Rauf (Orbay) Bey ve Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa gibi Cumhuriyet’in önemli isimlerini de bu fırsatla fotoğraflamayı başarır (Çobanoğlu, 2017).

Şekil 39-40. Mustafa Kemal ve Rauf Orbay (29 Aralık 1922 - Ankara)
(Albert-Kahn Koleksiyonu)

Bu fotoğrafların çok önemli bir bölümü Başkomutanlık Meydan Savaşı’ndan (30 Ağustos 1922) hemen sonra 1922-1923 yıllarında çekilmiştir. Fotoğraflarda özellikle yukarıda adı geçen kentlerimizden, Yunan işgalini yaşamış olanlarının nasıl yakılıp yıkıldığı açıkça görülmektedir. Anadolu’da çekilmiş fotoğraflar bir harita üzerinden takip edildiğinde hemen tüm fotoğrafların demiryolu güzergahındaki yerleşim yerlerine ait olduğu dikkati çekmektedir. Aşağıda bazıları verilmektedir:

Tablo 18. Batı Anadolu'da Yakılan Yerleşim Yerlerinden Bazıları (Şenli, 2019)

Kentler	Yakılıp-Yıkılan Yapı Sayısı	Savaş Öncesi Yapı Sayısı
Manisa	13 633	14 773
Alaşehir	4 350	4 500
Salihli	2 000	2 200
Turgutlu	6 126	6 236
Gördes	431	Tümü yakıldı
Aydın	6 243	Tümü yakıldı
Nazilli	2 121	Tümü yakıldı
Söke	1 731	Çoğu yakıldı
Karacabey	1 965	Tümü yakıldı
Pazarköy	408	Tümü yakıldı
Bilecik	2 245	Tümü yakıldı
Söğüt	948	Tümü yakıldı
Yenişehir	1 187	Yarısı yakıldı
Bozüyük	748	Tümü yakıldı
Pazarcık	644	Tümü yakıldı
Uşak	1 971	Çoğu yakıldı
Eşme	307	Tümü yakıldı

Uşak'tan İzmir'e kadar yüzlerce köy yakıldı. Alaşehir'deki 4500 evden 4300'ü yakılırken 3 bin kişi yaşamını yitirdi. Manisa'da 14 bin evden sadece 1400'ü ayakta kalabildi. Kuzeyde Eskişehir tren istasyonunu çevreleyen mahalle yerle bir edildi (Mango, 2022).

Şekil 41. Alaşehir (Albert-Kahn Koleksiyonu)

Bütün bu tahripler sonucunda Cumhuriyet ilan edildiğinde Türkiye büyük bir iskan sorunu ile karşı karşıya kalmıştır (Ergin, 1977). Buna karşın yukarıda da ifade dildiği gibi iskan sorunu sadece Ege Bölgesi ile de sınırlı değildi. Doğu ve güneydoğuda da Ermenilerce yakılan kentler, köyler vardı. 1920 yılı başı itibarıyla Maraş'ta Türk mahallelerinde sağlam yapı söz konusu bile değildi (Arıkan, 2018). Mübadele anlaşması gereğince ülkemize gelen göçmenlerin öncelikle iskan yörelerinde yer alan terkedilmiş evlere yerleştirilmeleri gerekiyordu; ancak, hemen her yerde, köy ve evler harap haldeydi. Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat ve Çorum vilâyetlerinden oluşan Samsun iskan bölgesinde birçok Rum köyü bulunmasına rağmen, gerek Pontus isyanı sırasında, gerekse Rumlar buralardan ayrılırken her şeyi yakıp yıktıkları için, yararlanılabilecek tek bir ev kalmamıştı (Dinamo, 1966; Çapa, 1990).

Yeni kurulan ve harap halde olan ülkenin yeniden inşası için ihtiyaç duyulan en temel hammadde kaynağı odundur, kerestedir. Yakılan-yıkılan yerleşim alanları ile 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı) ve Balkan Savaşları sonunda kaybedilen toprakları terk ederek ülkemize gelmek zorunda olanlarla, Lozan'da yapılan mübadele³⁹ anlaşması çerçevesinde ülkemize gelen toplamda 2 milyona yakın insanın barınması için konut ihtiyacı söz konusudur (Gümüş

39 Lozan Anlaşması hükümleri

ve Kılıç, 2020). Konut ihtiyacının karşılanması, insanlara başını sokacakları bir yuva kazandırılması için milyonlarca m³ kereste ve yapı malzemesi orman ürünlerine ihtiyaç vardı.

Tarihin çeşitli dönemlerinde yangın tehlikesi nedeniyle yapıların ahşaptan üretilmesi yasaklanmış olmasına karşın (Kutluk ve Yund, 1940), deprem korkusu ve ahşabın uygun özelliklerde ve kolay üretilabiliyor olması gibi nedenlerle ahşap kullanımı devam etmektedir. Cumhuriyet döneminde planları yapılmış olan Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük illerimizde bile konut yapımında ahşap kullanımı yaygındır. Ayrıca ahşap ya da odun hammaddesi konut ve donanımlarının yapımı için çok uygun bir malzemedir ve ilgili dönemde alternatifi yoktur.

Modern kentlerin/fabrikaların/köprü ve yolların yapımı

Cumhuriyet ilan edildiğinde sadece yanmış şehirlerin yeniden ayağa kalkması gerekmiyordu. Bunun yanında başta Ankara olmak üzere modern kentlerin kurulması da düşünülüyordu. Her ne kadar TBMM Ankara'da açılmışsa da, henüz kurulması tasarlanan devletin yeni başkenti belli değildi. Anadolu'da yeni bir başkent kurulması düşünülüyordu. Bu amaçla 28 Kasım 1920 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu başkent olabilecek bölgelerin belirlenebilmesi işini Genelkurmay Başkanlığı'na vermişti. Genelkurmayca belirlenecek seçenekler üzerinde çalışma yapmak üzere bir komisyon kurulmasına ve bu komisyonun da seçim yaparken dikkate etmesi gereken aşağıdaki 10 maddeyi dikkate almasına karar verilmişti. Bu koşullar şunlardı (Goloğlu, 2021):

- Tasarlanan başkentin mümkünse deniz kenarına, gidiş gelişi olan bir şehir ile bağlı bulunması,
- Tasarlanan başkentin, ülkenin dört bir yanına demiryolu ile bağlanması olanağı olması,
- Elektrik üretebilecek tabii ya da suni şelalelere yakın olması,
- Mümkün olduğu kadar kömür bölgesine yakın olması,
- Ormanlık bir alana yakın olması,
- Genel ihtiyaç için gerekli sulara sahip bulunması ya da suların o yere getirilmesi olanağı olması,
- Yerin hava ve suyunun güzel olması,
- Büyük bir şehir kurulmasına uygun araziye sahip bulunması,

- Bina yapım gereçlerinin sağlanması olanağı olması,
- Uygar bir şehir için başkaca gerekli görülecek hususların bulunması.

Görüldüğü gibi ormanlık alanlara yakın olmak, başkent seçimi için gerekli koşullardan birisi olarak ortaya konmuştur. Bu koşul hiç kuşkusuz kentin yapacak ve yacacak odun ihtiyacının karşılanması açısından düşünülmüştür.

Şekil 42-43. 1923 Ankara (Albert Kahn Koleksiyonu)

Cumhuriyetin ilanını takip eden günlerde gerçekten de Ankara ve diğer önemli kentlerde hummalı bir çalışma söz konusu olmuştur. 1925 sonbaharında Cumhurbaşkanı Atatürk'ün Ankara'da misafir ettiği Fahrettin Altay (2023) Paşa, Ankara'daki gözlemlerinde şu ifadelerle yer veriyor:

“Demiryolu boyunca büyük bir çiftlik kurulmuş, Atatürk'ün köşkünün dışarısında bir hariciye konağı, bir de Mareşal'e (Fevzi Çakmak) köşk yaptırılıyor. Bahçe düzenleniyor, ağaçlar dikiliyor.

- *Yeni ve güzel binalar, Anafartalar caddesinde iki güzel okul yapılıyor.*
- *Milli Müdafaa (Savunma) bakanlığı bütçesinin (2 milyon lira) yarısını inşaatla ayırmış. Bununla Ankara'da Genel Kurmay Dairesi, Kurmay Okulu ve Harp Okulu yapılması kararlaştırılmış.*
- *Ankara'nın her yanı yeni inşaatlarla dolu.*
- *Yeni su yolları ve bahçeler düzenleniyor.*
- *Orman çitliği yeni kuruluyor. Güzel binalar yapılıyor, ağaçlar dikiliyor.*
- *Çimento fabrikası, elektrik santrali, kireç ocakları, marangozخانه, demirhane gibi birçok tesis kurulma aşamasında...”*

Uzayıp giden bu liste sadece başkent Ankara için yüzbinlerce m³ yapı kertesine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede daha milli mücadele yıllarında (1921) Ankara’da kurulan marangoz fabrikasının savaştan sonra da önemli bir işlev gördüğü söylenebilir (Doğan, 2013).

Şekil 44. Cumhuriyet Türkiye’sinde Ankara Atatürk Bulvarı – 1935

Tarım Bakanı Muhlis Erkmen (1937) konu ile ilgili orman ürünleri ihtiyacını şöylece değerlendirmektedir:

“Sanayimiz kurulurken ve kağıt sanayi gibi bazı fabrikalar işlerken de orman ürününe ihtiyaç duymaktayız. Bu ihtiyaç da sürekli artacaktır. Sonuçta Cumhuriyet hükümeti saltanattan köy ve kasaba olarak bir toprak yığını devralmıştır. Türkiye’nin Türk’e yakışır bir yerleşim biçimine ulaşması için başlayan ve hız alan imar ve inşaa yolunda ormancılığın büyük görevi olacaktır.”

Şekil 45. 1924-1927 yılları arasında yapılan Ankara Palas (Türkiye Turizm Ansiklopedisi)

Şekil 46. Bartın-Kirazlık köprüsü yapımı- 1928 (Karayolları Genel Müdürlüğü)

Maden Direği

Kömür havzasının işletmeye açılmasıyla Türkiye’de maden direği ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Maden direği özellikle kömür ve linyitin çıkarılabilmesi için gerekli olan çok yaşamsal bir üründür. Maden ve maden direği birbirinin tamamlayıcısıdır. Maden direği olmazsa bu ürünlerin üretimi olanağı yoktur.

Ülke kalkınması, ağır ve hafif sanayinin gelişimi ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşması, “*kara elmas*” adı verilen kömürün çıkarılması ile çok yakın ilişki içerisinde görülmektedir. Dışardan kömür satın alınarak sanayinin ihtiyacı olan enerjini üretilmesi bir döviz kaybının yanında emniyetli bir yol da değildir. Maden kömürünün sanayileşmedeki rolü neyse onun çıkarılması için gereken maden direğinin rolü de odur. Maden direği ihtiyacımızın yurt içinden karşılanması şu yararları sağlayacaktır (Atakan, 1957):

- 1- Maden kömürüne bağlı sanayinin çalışmaları güvenli hale gelecektir.
- 2- Maden direğinin yurt dışından alınması için dışarıya ödediğimiz milyonlarca lira değerindeki dövizden tasarruf etmek ve hatta maden direği ihraç ederek döviz sağlayacaktır.
- 3- Maden direği ihtiyacımızı ülke ormanlarından karşılayarak orman içi ve bitişindeki köylülere daha geniş iş alanları sağlamak ve dolayısıyla kalkınmalarını ve geçim düzeylerini artırmak olanaklı olacaktır.
- 4- Odun ve odun kömürü üretimi amacıyla işletilen ormanların maden direği üretimi amacıyla işletilmesi durumunda hem elde edilecek ürünün değeri artacak ve hem de üretim miktarı çoğalacaktır. İhtiyaçların zorladığı zamanlarda maden direği üretimi için gelişigüzel yapılan müdahalelere son verilecek ve böylece ormanlarımızın bakımı da yapılması olacaktır.

Geçmiş yıllarda kömür üretiminin azlığı ve ocakların yanına kadar varan ormanların bolluğu nedeniyle maden direği tedariki önemli bir sorun değildi. Hatta kömür havzası olan Zonguldak yöresi aynı zamanda orman yönünden de çok zengindi. Fakat maden üretiminin artması sonucunda doğal olarak maden direği ihtiyacı da artmıştır. Bu durum karşısında uzun yıllar boyunca düzensiz kesimlerle ormanlara girilmiştir. Sonuç olarak geline nokta artık maden direği önemli bir sorun olmaya başlamıştır (Kutluk, 1937). Saatçioğlu'nun (1959) bildirdiğine göre bir ton maden kömürünün elde edilebilmesi için ortalama 0,048 m³ maden direği gerekmektedir.

Zamanın ormancılıktan da sorumlu olan Tarım Bakanı Muhlis Erkmen (1937) de maden direği ihtiyacı ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Maden işletmesi çok geleceği olan bir işletmedir, bir zenginlik kaynağıdır. Bir ton maden kömürünün çıkartılması için gerekli kereste 27-58 dm³tür. Bu amaçla yapılan tüketim yıllık 100 bin m³’ü geçmektedir. Bu sadece maden kömürünün bugünkü üretimi içindir. Diğer madenler buna dabil değildir. Diğer madenlerin işlemesi arttıkça maden direği gereksinimi bir kat daha artacaktır. Madenlerin işletilmesi en büyük desteği ormandan bekleyecektir.”

Cumhuriyetin ilanından itibaren maden direği ihtiyacının her zaman kritik bir öneme sahip olduğu, zamanın İktisat Bakanı Celal Bayar (1937)’ın 1937 yılında mecliste bu sorunu ***“Bu yıl diğer bir sorunla daha karşı karşıyayız. Maden üretiminde ihtiyaç duyulan maden direği sorunu! Madenciler ve ocakçılar çok darlık çekmekte. Madenlerde hemen hiç maden direği bulunmamaktadır. Bu nedenle madencilğin birdenbire durma tehlikesi söz konusudur.”*** şeklindeki beyanlarından anlaşılmaktadır.

Cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda kömür ve linyit hemen en önemli ihtiyaç maddelerindendir. Bu madenler başlıca;

- Yakacak ve ocak yakıtı olarak,
- Buhar makinaları ve buhar türbinleri olarak,
- Sıvı motor yakıtı olarak, tüketilebilmektedir.

Birbirini tamamlayan bu üç kullanım alanının her biri ülke ekonomisi için yaşamsal öneme sahiptir. Örneğin sıvı kömür motor yakıtı üretimi, kömürün kok halinde tüketimi yanında buhar makinalarında (özellikle demiryolları ve fabrikalar) ve enerji santrallerinde işe yaramaktadır. Bunun yanında kömür sorunu ayrıca demir üretimi, patlayıcı madde ve gaz endüstrisi dolayısıyla bir ulusal savunma işi; gübre üretimi dolayısıyla da bir tarım işidir (M. Şevki, 1933a). Türkiye tarımında ilk defa 1928 yılında Türkiye Şeker Şirketi A.Ş.’nin gübre

ithal etmesi ile kimyevi gübre kullanımı başlamış (Olhan, 1957), buna karşılık ilk gübre üretimi daha sonraki yıllarda kömür kaynaklı “amonyum sülfat” gübresi ile gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında kömürden katran, benzol, zift, amonyak, naftalin ve yukarıda da ifade edildiği gibi suni gübre gibi birçok maddenin üretilmesi söz konusudur (M. Şevki, 1933b).

Gübre konusunu orman ile ilişkilendiren Prof. Bernhard, ülkemizi boydan boya gezdiğini ve orman olmayan yerde tarımın da olmadığını ilginç bir şekilde vurgulamıştır. Bunun gerekçesi olarak, orman olan yerlerde köylülerin odun yaktığını, hayvan gübresini de tarlada kullandığını; orman olmayan yerlerde ise, köylülerin hayvan gübresini yakıt (tezek) olarak kullandığından dolayı tarlaya atacak gübre kalmadığı için tarımın da geliştirilemediği, şeklinde açıklamıştır.

Kömür, ormanlarımızı bir başka açıdan da yakından ilgilendirmektedir. Çünkü bu madenler yakacak olarak kullanıldığında odundan daha ucuz ve daha yüksek kalorili olduğu için ormanların korunmasına da hizmet edecektir (M. Şevki, 1933a).

Şekil 47. Maden direği

Kömür aynı zamanda demir-çelik sanayi için de gereklidir. Mustafa Kemal, Cumhuriyet’in ilanı itibarıyla ilk bütçenin (1924) yüzde 60’ına yakın ekonomik büyüklüğe sahip dokuma ürünleri dışalımını, yaptığı rasyonel hamlelerle eritmiş ve 1930’lara gelindiğinde dokuma ürünleri yerine en önemli ithal ürünümüz demir-çelik olmuştur. Demir-çelik dışalım bu yıllarda bütün ithalatımızın yüzde 30’u oranına ve 30 milyon liradan fazla bir büyüklüğe ulaşmıştır. Demir malzemeleri başta demiryolu ihtiyaçları olmak üzere bütün sanayi ve ekonominin bel kemiğidir. Ayrıca ulusal savunma açısından da vazgeçilmezdir.

Osmanlı zamanında demir, yaygın olarak askeri alanda kullanılmıştır. Demir ustaları tarafından kaliteli çelikten kılıç üretilmiştir. Savaşlarda top kullanımının yaygınlaştığı XIV. yüzyıldan itibaren Osmanlı'da top üretim teknolojisi önem kazanmıştır. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden önce Edirne'de top dökümhaneleri kurdurtmuş (Bahadır, 1992), İstanbul'un fethinden sonra da teknolojisi yüksek toplar dökürebilmek için Tophâne-i Amire'yi inşa ettirmiştir. Bunun dışında Balkanlar'da da dökümhaneler kurulmuştur. Toplar için gerekli olan güller (humbara) demir madenlerinin bulunduğu yerlerde dökülmüştür. Fatih Sultan Mehmet zamanında kurulan Tophane'deki top dökümhanesi, imparatorluğun belirli bölgelerinde yer alan tophaneler ve dökümhaneler ile XIX. yüzyılda açılan Zeytinburnu'ndaki demirhane, Cumhuriyet'in Osmanlı'dan devraldığı demir ve çelik teknolojilerini barındırmaktaydı (Çankaya, 2013).

Milli Mücadele başladığında askeri imalathaneler İstanbul'da bulunmaktaydı. İstanbul'da bulunan askeri imalathanelerin teçhizatı Eskişehir, Erzurum, Konya ve Ankara gibi Anadolu'da bulunan şehirlere taşınmış, bu şehirlerde yeni imalathaneler kurulmuştur. İstanbul'da bulunan imalathanelerde çalışan ustalar Ankara'ya gelmişler, burada top, tüfek ve mermi imaline başlamışlardır. Ancak, bu dönemde birçok makine gibi tezgâhları harekete geçirecek güç makineleri de yurtdışından getirtildiğinden güç makinesi sıkıntısı çekilmiştir (Anonim, 1999).

Yeni kurulan Cumhuriyet'in sanayileşme hedefini gerçekleştirmek için büyük oranda demir-çelik ürünlerine ihtiyacı vardı, ancak bu ürünlerin tamamı ithalat yoluyla karşılanmaktaydı. Örneğin Türkiye, 1924'te 74 bin tonu ray olmak üzere toplam 205 bin ton demir ithalatı gerçekleştirmiştir. Bu değer, 1928 yılı demir ve demir mamulleri ithalatı için 119 bin ton (Türkcan, 2011); 1930 yılında ise 20 milyon lira değerinde 157.619 tondur (M. Şevki, 1934).

Şekil 48. Modern Türkiye tesisleri

Ülkemizde ilk çelik fabrikası, 1928 yılında savunma sanayinin çelik ihtiyacını karşılamak amacıyla, şu anda Makine Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) olarak bilinen tesiste, Kırıkkale’de Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak kurulmuştur (Türkan, 1965).

Cumhuriyet hükümetlerinin demiryolu yapımına önem vermeleri ve yurdun birçok bölgesini demir ağlarla örme çabası Kırıkkale Çelik Fabrikası’na büyük görevler yüklemiştir. 1932-1950 yılları arasında demiryolları için gerekli olan ray ihtiyacının 18 bin tonu Kırıkkale Çelik Fabrikasında üretilmiştir (Anonim, 1999). İstanbul - Tophane’de de demiryolu ve dekovil hattı için ray üretimi gerçekleştirilmiştir.

Bütün bu üretimler için demiri eritmek, bunun için de kömür ve linyit gerekmektedir. Bu madenlerin çıkarılması ise yukarıda da ifade edildiği gibi maden direğine ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemizin Cumhuriyetin ilan edildiği yıllardaki bütçesi dışarıdan maden direği alınmasına çok da imkan vermemektedir. Oysa maden ocaklarının maden direği ihtiyacı stratejik öneme sahiptir. Burada sözü edilen maden direği konusunu çoğunlukla taşkömürü ve linyit madeni ile ilişkilendirmek yanıltıcı olmayacaktır. Cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda taşkömürü hemen tek enerji kaynağıdır. Önemli ölçüde yabancıların kontrolünde olmakla birlikte⁴⁰ taş kömürünün çıkarılmasında ve ihtiyaç yerlerine götürülebilmesinde büyük bir ulusal çıkar vardır. Taş kömürü her şeyden önce demiryollarının ihtiyacının karşılanması bakımından da önem taşımaktadır. Çünkü enerji kaynağı olarak taş kömürünü kullanan demiryolları/trenler kesinlikle işler durumda olmalıdır. Hem taş kömürünün hem de diğer bütün ürünlerin kaynağından tüketim merkezlerine taşınmasında trenler, kıyı bölgeleri dışındaki başlıca ulaşım aracı durumundadır (Gümüş ve Kılıç, 2020). Demiryollarının bu işlevi Ortaylı (2014) tarafından, 1900’lü yıllarda Rusya’dan alınan yıllık 65 bin ton una, demiryolunun Ankara ve Konya’ya ulaşması ile

40 Cumhuriyet Hükümeti, 1924 yılında Anadolu Demiryolları ile Ergani Bakır İşletmelerini devletleştirdi (Doğan, 2013), Fransızlara ait Ereğli Şirketi ile 28 Kasım 1936 günü bir devir sözleşmesi (millileştirme ve devletleştirme) imzaladı. Bu sözleşme 31.3.1937 gün ve 3146 sayılı yasa ile onaylandı. Bu yasayla Zonguldak limanı, demiryolu ve madenlerle, Kozlu ve Kilimli demiryollarının işletilmesi Ereğli Şirketi’nden devralındı ve havzadaki deniz işleri tekel altına alındı. 30.5.1940 gün ve 3867 sayılı Yasayla Ereğli Kömür Havzası’ndaki ocakların Devlet tarafından işletilmesi kararlaştırıldı. 11.6.1937 gün ve 3241 sayılı yasayla da Ereğli Kömürleri İşletmesi kuruldu. Diğer yabancı sermayeli şirketlerle yerli madenciler ve bankaların elindeki ocaklar da 30.5.1940 gün ve 3867 sayılı yasa (*“Füzyon Kanunu”*) uyarınca ve İcra Vekilleri Heyetinin 15.10.1940 gün ve 2/14547 sayılı kararnamesine göre, 1940 yılı Aralık ayı başından itibaren devlet tarafından satın alındı (Koç, 2000).

ihtiyaç kalmadığına işaret ederek çok güzel açıklanmıştır. O halde demiryolları işletilemezse buğdayın dolaşımı olanakları ortadan kalkacak ve büyük yerleşim yerleri ekmeksiz kalacaktır (Gümüş, 2018). Mustafa Kemal de 15 Ocak 1923 tarihinde Eskişehir'e yaptığı yurt gezisinde ***“Memleketimizde zabire var. Fakat bir yerden bir yere nakilde düçar-ı müşkilat oluyoruz (zorluklarla karşılaşılıyor). Araçlarımız yok. Bu suretle İzmir'e Amerika un getiriyor ve biz İzmir'e un gönderemiyoruz. Ve Amerika unu daha ucuz getiriyor.”*** diyerek (İnan, 1996), ulaşımın ve dolayısıyla da kömür madeninin ve maden direğinin ne kadar önemli bir konu olduğunu bir kez daha vurgulamıştır.

Sadece bu konu bile demiryollarının, kömürün ve dolayısıyla da maden direğinin ne kadar stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir (Gümüş ve Kılıç, 2020). Maden ocakları maden direği ihtiyacı açısından çok büyük güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. 1930 yılı itibarıyla maden ocaklarının yer aldığı Zonguldak yöresi ormanları maden direği standartlarına uygun olmayan ince çaplı ağaçlar kalmıştır. Ülkemizde maden direği olarak kayın ve meşe kullanılmaktadır. Oysa Avrupa maden ocaklarında kayın kullanmaktan vazgeçmiştir. Çünkü kayının uyarı duyarlılığı, yani kırılmadan önce çatırdayarak madencileri uyarma işlevi zayıftır. Meşe ise fazla pahalı olduğundan ve yeterli miktarda meşe ağacı bulunmadığından kullanılamamaktadır. Bunların yerine özellikle ladin gibi reçineli ağaçlar kullanılmaktadır (T.Ali, 1930).

Maden direği ihtiyacının karşılanması ülkemizin hemen her döneminde önemli bir sorun olmuştur. Normal zamanlarda, ülkemizin maden direği ihtiyacının karşılanması konusunda bulunan en uygun çözüm ihtiyacın bir kısmının ya da tamamının dış ülkelerden getirilmesi olmuştur. Bunun için gereken döviz sağlandığı müddetçe orman idaresi maden direği sorununun çözüldüğünü düşünmüş ve üzerinde daha fazla durmamıştır (Saatçioğlu, 1959). Türkiye diğer orman ürünlerinin yanında uzun yıllar boyunca başta Romanya olmak üzere İtalya, Finlandiya, Fransa, Kanada ve Güney Amerika ülkelerinden maden direği ve travers de satın almıştır (Kayacık, 1951).

Maden direği için döviz tahsisinin güçleştiği zamanlarda, bu ihtiyacın memleket içinden karşılanması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. İkinci Dünya Savaşı başlayınca dış ülkelerden maden direği alımı birdenbire durmuştur. Bu nedenle Ereğli kömür havzası üretim yapamayacak bir duruma gelmiş ve bu durumun memleketin sanayi, ulaşım vs. gibi en yaşamsal bileşenleri büyük tehlike yaşamıştır. Buna engel olmak için o zamanın idaresi, seferber hale getirilmiş ve her ne pahasına olursa olsun, memleketin maden direği ihtiyacı karşılanmak istenmiştir. Orman işletmelerinin, henüz kuruluş aşamasında bulundukları

bir sırada böyle bir mecburiyet altına girmeleri, Ereğli kömür havzasına uzak yakın Karadeniz bölgesinin birçok yerinden genç kayın ormanlarının büyük ölçüde tahrip edilmelerine yol açmıştır. Hatta bu uğurda birçok genç kayın meşcereleri, gelişmelerinin en kuvvetli ve kıymetli olduğu çağlarda **“ferablan-dırma kesimi” (aralama, seyreltme)** adı altında doğranmıştır. Birçok orman işletmelerinde orman mühendisleri maden direği avına çıkmışlar, rastladıkları ve boyutları direkliğe uygun olan her ağacı damgalamakta tereddüt etmemişlerdir. Bazı yerlerde bu işin doğrudan doğruya orman işçilerine bırakılması da üzücü gerçeklerdendir (Saatçioğlu, 1959 ve Pamay, 1980).

Mustafa Kemal'in ölümünden sonra II. Dünya Savaşı yıllarında maden direği ihtiyacı daha da önemli bir seyir izlemiş, yıllık 150 bin m³'e varan ihtiyacın karşılanmasına özel, yani sadece maden direği üretmek üzere Karasu, Sinop ve Devrek revirleri (Orman işletmeleri) açılmış; aynı amaçla Karabük revirine de ayrı bir bölge şefliği eklenmiştir. Böylece devlet işletmelerinin maden direği üretim kapasiteleri artırılmaya çalışılmıştır (Orman ve Av, 1940).

Ülkemizde kömür ihtiyacı bakımından dikkate değer en önemli hadise ise Karabük'te bir demir ve çelik fabrikası kurulmasıdır. Enerji olarak kömürü kullanan bu fabrika o kadar önemlidir ki, kömür azaldığında trenlerden önce bu fabrikanın ihtiyaçları gözetilmiştir.

Şekil 49. Prof.Robert Bernhard

Ülkemizde maden direği ihtiyacının karşılamak için okalıptüs ormanları oluşturma olanaklarının ortaya çıkarılması bakımından o zamanlar vekaleten Orman Müşaviri görevini yürütmekte olan Prof. Bernhard'dan da bir rapor istenmiştir. Prof.Bernhard bu konuda bir rapor hazırlayarak 3 Ağustos 1937 tarihinde bakanlığa sunmuştur.

Hazırladığı bu raporda Bernhard (1937) Türkiye'de okalıptüs yetiştirilmesi için bu ağaç türünün vatanı olan Avustralya'da olduğu gibi, Türkiye'de de yerli türlere göre daha yüksek bir ağaç serveti artımına sahip olması, daha hızlı büyümesi gerektiğini, bu-

nun dışında bu türün böcek, iklim ve doğa olaylarına karşı yerli türlere göre daha az duyarlı olması gerektiğine işaret etmiştir. Bu çerçevede tür seçimi dikkatli yapılacak olursa, çabuk büyümelerinin yanında toprak altında bozulma-

dan büyük baskılara dayanmalarından dolayı basit baltalık halinde Türkiye için yararlı sonuçlar ortaya çıkabileceğine işaret etmiş ve bu türün ülkemizde yetiştirilebileceği iklim bölgeleri konusunda da tavsiyelerde bulunmuştur. Buna göre bu türün kış soğukları ve rutubet konusunda özel istekleri olduğu ve bu konuda en uygun bölge olarak daha önce başarılı olunan Güney illeri Mersin ve Adana yöresini tavsiye etmiştir. Bunun yanında ülkenin özellikle iklim koşullarının uygun olduğu deniz kıyılarında denemelerin yapılması gerektiğini ileri sürmüş, aslında maden direği ihtiyacının yoğun olduğu Zonguldak yöresinin bu ağaç türünün yetiştirilmesi için ideal olduğunu, buna karşın özellikle en soğuk kış aylarındaki sıcaklığın okalıptüsün tahammül edebileceği sınırın altına düşüp düşmediğinin iyi araştırılması gerektiğini ortaya koymuştur.

Bu rapor çerçevesinde okalıptüs yetiştirilecek alanların belirlenmesi için Ziraat Vekili (Tarım Bakanı) Şakir Kesebir'in emriyle Orman Fakültesi Profesörü L. Tschermak (1937) başkanlığında araştırma grubu oluşturulmuştur. Araştırma ekibinde Fakülte Şefi Dr. Asaf, Amenajman mühendislerinden Avni, Yakup Apanay ve Bolu birinci sınıf orman mühendisi Fehmi Göresin yer almıştır. Bu ekip Bernhard'ın işaret ettiği Seyhan (Adana), İçel, Antalya ve Muğla vilayetlerini gezmiş, okalıptüsün yetişebileceği alanları belirlemiş, fidan yetiştirilmesi ve ağaçlandırma ilkeleri ayrıntılı olarak ortaya koymuştur (Orman ve Av, 1937).

Elektrik Üretimi ve Ormanlar

Kömür yukarıda yer verilen işlevlerinden başka elektrik üretimi açısından da en önemli enerji kaynağıdır. Elektrik üretimi ormanları sadece maden direği ve kömür ilişkisi açısından ilgilendirmez. Bunun yanında elektrik üretiminde doğrudan doğruya odun da kullanılmaktadır.

Türkiye'de elektrik sadece Adapazarı, İstanbul, İzmir ve Mersin'de kent aydınlatılması için kullanılmaktadır. Bu durum ülkenin elektrik üretimi konusunda yetersizliğini ortaya koyması bakımından ibret vericidir. Cumhuriyet döneminde Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Edirne ve Gaziantep gibi şehirlerin elektrikleşmesi için de imtiyaz verilmiş, çeşitli vilayetlerde elektrik şirketleri kurulmuştur (Yurtoğlu, 2018). **Hatta 1936 yılında bile Meclis'te** Ankara'daki elektrik şirketinin sahibinin Fransız oluşundan şikâyet edilmiş ve bu tür şirketlerin millileştirilmesi talepleri gündeme gelmiştir (Evsile, 2018). Bu illerde sadece evlerin ve sokakların aydınlatılması için kullanılan dinamolar⁴¹ da büyük ölçüde kömürle çalışmaktadır (Gümüş ve Kılıç, 2020).

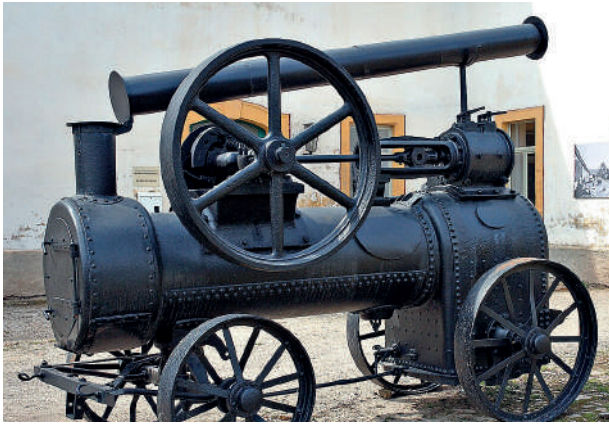
41 Mekanik enerjiyi elektrik enerjisine çeviren makinedir.

Kentlerde aydınlanma için elektrik tesislerinin kurulmaya başlanması 1925 yılından itibaren gerçekleşmiştir. 1930 yılı itibarıyla nüfusun yüzde 2.7'si elektrik enerjisinden yararlanabilmiştir. Kurulan şehir santralleri şöyle bir gelişme göstermiştir (M.Şevki, 1933a):

Tablo 19. Elektrik Santrallerinin Gelişimi

Yıllar	Şehir Sayısı	Beygir Gücü (1000)
1925	6	8.2
1926	6	2.7
1927	11	2.8
1928	9	14.0
1929	8	25.7
1930	9	27.9

Bunlar sadece kent ve konut aydınlatmaları içindir. Bunun yanında sadece sanayi ihtiyacı için kurulan santraller de vardır. Aynı dönemde bu amaçla 13 santral kurulmuştur. Bu santrallerin bünyesinde yer alan dinamolar/lokomobiller büyük ölçüde kömür, linyit yakarak elektrik üretmektedir. Bunun yanında elektrik üretimi amacıyla kömürün yanında odun ve odun kömürü de kullanılmıştır. Kömür ve linyiti iç kesimlere ulaştırmak sadece demiryolu bağlantısı olan yerlerle sınırlıdır. Demiryolu bağlantısı olmayan yerlerde elektrik üretimi açısından odun tüketimi vazgeçilmezdir. Örneğin Bolu'da ikinci Dünya Savaşı sonlarında bile kurulan elektrik fabrikasının tek yakıt kaynağı odun olmuştur. Böylece odun, maden direği

Şekil 50. Lokomobil

vasıtasıyla dolaylı olarak, dinamolarda odun yakılarak elektrik üretilmesi yoluyla doğrudan doğruya elektrik üretimi açısından da vazgeçilmez olmuştur.

Travers ⁴²

Cumhuriyet ilan edildiğinde ülkemizde tamamı yabancıların kontrolünde yaklaşık 4.100 km demiryolu vardır. Cumhuriyet hükümetleri bir taraftan bu demiryollarını millileştirmek, bir taraftan da yeni demiryolları yapmak zorundadır. Bu çerçevede eksikliği hissedilen maddelerden birisi de travers olmuştur.

Şekil 51. Tren rayları ve traversler

Ülkemizde ulaşım açısından demiryolu hemen hemen en öncelikli yere sahiptir. Bu açıdan travers ihtiyacı da acil ve önceliklidir (Gümüş ve Kılıç, 2020). 1923'den 1950 tarihine kadar memleketimizde yeniden inşa edilen demiryolu miktarı 3.560 kilometredir (DDY, 1950).

Daha önce de değinildiği gibi travers, demiryolu raylarının altına raylara dik şekilde yerleştirilen ve raylardan gelen yükleri balastlara aktarmak için kullanılan 26x16x260 cm. boyutlarında ahşap malzemedir. Tomruklardan kesilerek üretilmektedir. Bir metreküp tomruktan 7-8 adet travers yapılabilir. Tomruğun yaklaşık yüzde 20-30'u talaş veya yonga olarak atıl hale gelmektedir.

Traversler, esnekliği sağlayarak gürültüyü azaltmakta, taşıyıcı malzemenin yıpranmasını önlemekte, trenden gelen baskıyı kıran, taşlara homojen bir şekilde yayan, tüneller ve zemindeki asitlerden zarar görmeyen, demire göre daha ucuz ve kullanışlı olan malzemelerdir. Dayanıklılığı az olmakla birlikte, çeşitli yöntemlerle bunu kısmen de olsa gidermek olanaklıdır (Camcı, 1950).

⁴² Ahşap, travers malzemesi olarak kullanılan en eski malzeme türüdür. Bu amaçla çelik de kullanılmış olmakla birlikte son yıllarda ahşap ve çelik traversler yerine demiryolu sektöründe çimento esaslı beton traversler kullanılmaya başlanmıştır.

Cumhuriyetin ilanı yıllarında demiryolları en önemli ulaşım sistemidir. En önemli enerji kaynağı olan kömürün ihtiyaç merkezlerine taşınması demiryollarına bağlıdır. Bu nedenle de Atatürk döneminde öncelik verilen demiryolu hatlarından birisi de Ankara-Zonguldak demiryolu olmuştur.

Öte yandan ekonomik gelişmeler tamamıyla özellikle tarımsal ürünlerin ihtiyaç merkezlerine ve ihraç yapılacak limanlara ulaştırılmasına bağlıdır. Bu sistemin geliştirilmesi kaçınılmazdır. Bu çerçevede yeni yollar için travers gerektiği gibi eski yollarda kullanılmış traverslerin de değiştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede travers ihtiyacı sürekli bir ihtiyaç kalem olarak karşımıza çıkacaktır.

Tarım Bakanı Muhlis Erkmén (1937) tarafından 3116 sayılı Orman Kanunu'nun mecliste görüşülmesi sırasında yapılan konuşmada travers ihtiyacı konusunda şunları söylemiştir:

“Ülkenin her yanını demir ağlar kaplamaktadır. Demiryolu yapılacak birçok yer daha vardır. Bugün Bayındırlık Bakanlığı'na sadece bizim kanalımla sağlanan travers yılda 100 bin m³'ü geçmektedir.”

Yapılan bir tahmine göre (T.Ali, 1930), 1930 yılı itibarıyla mevcut demiryolu hatlarındaki traverslerin yenilenmesi için 150 bin m³; yeni demiryolu yapımı için ise 350 bin m³ olmak üzere toplam 500 bin m³ traverse ihtiyaç bulunmaktadır. Traversin Avrupa ülkelerinden alınması doğal olarak mümkündür. Ancak bunun için en az 2.5 milyon liramızın dışarı gitmesi gerekecektir. Ülkemizde travers yapımına uygun binlerce hektar kayın ormanı vardır. Evcimen ve Özdönmez (1972)'in derlediği bilgilere göre Atatürk dönemini içeren yıllarda ülkemiz travers ihtiyacı kendi ormanlarımızdan karşılandığı gibi, yurtdışından da travers satın alınmış, bazı yıllarda da travers ihraç etmiştir. Buna karşın genel olarak ihracat fazlası söz konusu olmuştur (Tablo 20).

Tablo 20. Türkiye'nin Travers İhracat ve İthalatı (Evcimen ve Özdönmez, 1972)

Yıllar	İhracat		İthalat		İhracat-İthalat Farkı	
	Miktar (m ³)	Değer (TL)	Miktar (m ³)	Değer (TL)	Miktar (m ³)	Değer (TL)
1924	3	100	41	970	38	870
1925	2 163	33 643	86	1 633	2 077	32 010
1926	12 853	194 653	14	235	12 839	194 418
1927	27 219	313 986	596	20 490	26 623	293 496
1928	1 190	36 015	729	27 837	461	8 178

1929	-	-	5 907	7	-5 907	-161 727
1930	4 943	102 676	301	16 040	4 642	86 636
1931	4 439	68 318	6	1 676	4 433	66 642
1932	-	-	25	5 248	-25	-5 248
1933	248	7 473	37	1 158	211	6 315
1934	871	9 901	74	2 288	797	7 613
1935	15	253	11	1 095	4	-842
1936	-	-	155	18 468	-155	-18 468
1937	-	-	1 153	29 380	-1 153	-29 380
1938	-	-	47	1 792	-47	-1 792
Toplam	53 944		8 029		45 915	

Ülkemizde devlet adına travers satın alan iki idare vardır (Kutluhan, 1937):

- 1 - Nafia (Bayındırlık) Bakanlığı,
- 2 - Devlet Demir Yolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğüdür.

Bu iki alıcıdan birincisi inşa edilmekte olan yeni demir yollarımız için; ikincisi işletmeye açılmış demir yollarımızın ihtiyacı için travers almaktadır.

Traversler iklim koşullarından çabuk etkilenir, bozulur ve çürürler. Bu nedenle diğer yapı kerestelerinin yanında özellikle sürekli dış iklim koşullarının etkisinde olan traverslerin kurutulmuş olması önemlidir. Çünkü ortalama 7,5 yıllık dayanma süresine sahip olan traversler kurutulduklarında 20 yıllık bir süreçte bozulmadan kullanılabilir (Sanderman, 1952). Özellikle bu amaçla kullanılan kayın odunu rutubetten çok çabuk etkilendiği için kurutulması yoluyla kullanımı hem dayanıklılığının artırılması ve hem de eğilip bükülmemesi açısından zorunludur.

Öte yandan kurutulan kerestenin ağırlığı düşer. Bu nedenle nakliyat giderleri azalır. Kurutulan kerestenin hacminin de düşeceği hesaba katıldığında bunun da nakliyat açısından daha fazla fayda sağlayacağı unutulmamalıdır. Kurutulmamış kerestede şekil değiştirme, çarpıklaşma, çatlama gibi istenmeyen sonuçlar ortaya çıkar. Kurutulduğunda ise bu olumsuzluklarla karşılaşılmayacaktır. Bunun yanında kurutulan kerestenin mantar zararına karşı da korunması sağlanır ve dayanıklılığı artırılmış olur. Kerestenin kurutulmasıyla sağlanan diğer bir yarar da dayanıklılığının artmasıdır (Berkel, 1945).

Derince Travers Enjekte Fabrikası

Yukarıda da ifade edildiği gibi travers için en uygun ağaç türü kayındır. Bilindiği gibi kayın ağacından elde edilen kereste veya diğer ürünler sert dokuya sahip olmakla birlikte iklim koşulları, yağmur, rutubet gibi dış etkenlere karşı duyarlı bir ağaç türüdür. Bu nedenle kullanımı sınırlıdır. Kayın kerestesi ancak devamlı kurak yerde veya su içinde kalırsa veya kaba, kalın çaplarda biçilirse uzun süre dayanabilir. Aksi takdirde ömürsüz olur. Ancak kurutulması durumunda kullanım ömrünün artacağı bilinmektedir.

Yaşayan veya yeni kesilmiş olan bir ağacın içerisindeki su miktarı oldukça yüksektir. Orta Avrupa ülkelerinde yapılan araştırmalara göre bu su miktarı tam kuru odun ağırlığına oranla iğne yapraklı ağaçlarda % 40 - 170, yapraklı ağaçlarda ise % 35 - 130 arasındadır. Oysa ekonomik ve teknik sebeplerden dolayı kerestenin hava kurusu hali denilen yaşlık derecesine kadar kurutulması gerekir. Kerestenin kurutulması öncelikle nakliyat açısından yararlıdır. Kuruyan kereste hafiflemiş ve nakliyatı ucuzlatılmış olur. Bundan başka odun işleyen çeşitli sektörler hava kurusu haline getirilmiş kereste talep eder. Çünkü yaş kereste zamanla kuruduğunda hacmi küçülür, şekli bozulur. Öte yandan kerestenin kurutulması mantar zararına karşı korunmasını da sağlar. Kurutmanın diğer bir faydası da odunun mukavemetinin artmasıdır. Sonuçta kerestenin kurutulması ekonomik ve teknik açıdan çok yararlıdır (Berkel, 1945).

Bu sayılanlar kurutmanın ekonomik ve teknik bakımlardan önemini belirtmektedir. Kereste fabrikaları kurutma konusunu fırınlarda, kurutma odalarında, yüksek sıcaklık altında ahşap malzemenin suyunun çekilmesini sağlayarak gerçekleştirirler.

Ülkemizde ilk kurutma fırını 1926 yılında Bozüyük'te hizmete girmiş; ikinci olarak da 1930 yılında Ayancık'ta Zingal Şirketi bir kurutma fırını yaparak kayın ürünlerini kurutmaya başlamıştır. Ülkemizde bunlar dışında kurutma fırınları kurulamamıştır (Kutlatan, 1937). Kayın traverslerin dayanıklılığının artırılması için yapılabilecek bir başka işlem de kullanımından önce bir *"tabnit işlemi"*, yani ilaçlamadır. İlaçlama için ise katran⁴³ bileşiklerine ihtiyaç duyulur. Bu ihtiyacı gören hükümet 1930 yılında *"Derince Travers Enjekte Fabrikasının"* temellerini atmıştır. Bir Alman şirketi (Borsig) tarafından kurulan Fabrika 1931'de çalışmaya başlamıştır. Fabrikayı kabul aşamasına kadar

43 **Katran**, organik maddenin yıkıcı damıtımından elde edilen akmaaz siyah bir sıvıdır. Katranın çoğu kok üretiminin bir yan ürünü olarak kömürden elde edilir, ancak aynı zamanda petrol-den, turba veya servi, ardıc gibi bazı ağaçların gövdelerinde öz sulardan da elde edilmektedir.

bu şirket işletmiş, daha sonra Türk idaresi ve işçilerine bırakmıştır. Fabrikada iki empenye kazanı ile günde 3 vardiya ve her vardiyada 600 travers empenye edilmeye başlanmıştır. Böylece fabrikada yılda 500 bin traversin empenye edilme olanağı ortaya çıkmıştır. Fabrikada ayrıca günde 5 bin “*es demiri*” yapan ve beş beygirlik bir motorla çalışan makine vardır. Bu demirler çatlamasına engel olmak için traverslerin iki başına çakılır (Kutluhan 1937). Bunun yanında özellikle tüfek kundaklarının kurutulmuş ahşap malzemeden yapılması gerektiği için 1936 yılında Ankara Marangoz Fabrikası bünyesinde 15’er metreküp kapasiteli 4 ünitelerden oluşan bir kurutma fırını da yapılmıştır (Evsile, 1992).

Kutuluk Kereste İhtiyacı

Cumhuriyet ilan edildiğinde, Reji idaresi imtiyazında olan tütün sayılmazsa en önemli ihraç ürünlerimiz üzüm ve incirdir (Tablo 33).

Kuru meyveler içinde Türkiye için üzüm ve incirin ayrı bir yeri vardı. Bu iki ürün Türkiye’nin adeta gelenekselleşmiş tarım ürünleri arasında sayılıyordu. Üzüm ve incirin gerçek vatanının Anadolu olduğu ve tarihin ilk kaydettiği zamandan itibaren üzüm ve incire rastlandığı görülmektedir. Akdeniz ikliminin sağladığı avantajlar sayesinde dünyanın en renkli, dayanıklı, en tatlı ve kokulu incirleri ve üzümleri her yerden önce Anadolu’da yetişiyordu (Aydemir, 1931). Osmanlı Devleti döneminde de bu ürünler ihraç ürünleri içerisinde önemli bir yere sahipti. Gerek I. Dünya Savaşı’nda gerekse Kurtuluş Savaşı yıllarında kuru üzüm ve incir üretiminde düşüşler görülmüş; ancak Cumhuriyet’in ilanından sonraki dönemde üretim koşullarının giderek normalleşmesiyle bu ürünlerin üretiminde de artışlar yaşanmıştı (Gözcü, 2012).

Üzüm ve incir ihracatının sağlıklı bir şekilde sürmesi yaşamsal öneme sahiptir. Bununla birlikte İzmir’den ihraç edilen üzüm ve incirin ambalajı (kutulanması)⁴⁴ için göknar kerestesine ihtiyaç vardır. Üzüm ve incirin kutulanmasında diğer ağaçlarda reçine olduğu için, reçinesiz odunu nedeniyle göknar kerestesinin tercih edilmek zorunluluğu vardır. Kutuluk kereste ihtiyacının karşılanmasında göknarın rakipsiz oluşu sadece reçinesiz oluşundan değildir. Bunun yanında göknar kerestesinin kokusuz oluşu, çabuk kuruması, iyi işlenmesi, hafif olması da diğer ağaç türlerine karşı ön plana çıkmasında etkilidir. Buna karşın bu konuda büyük sorunlar yaşanmaktadır.

44 Üzüm ve incir ihracat geliri 1924 yılı bütçesinin (120 milyon lira) yaklaşık yüzde 24’ü kadardır. Bu nedenle yaşanan sorun o yılların en büyük sorunlarından. Bu açıdan göknar kerestesi de stratejik bir öneme sahiptir.

Türkiye’de göknar vardır. Ancak, doğal özellikleri gereğince 1000 metre yükseltiden daha yukarılarda yetişmektedir. Göknarı bu yükselti basamaklarından keserek hem bu ürünlerin yetiştirildiği yer ve hem de ihracat merkezi durumunda olan İzmir’e götürebilecek bir mekanizma oluşturulamamıştır. Devlet bu konuda çaresizdir. Üzüm ve incir ihracatında uzun yıllar boyunca yaşanan bu sorunlar zamanın İktisat Bakanı Celal Bayar’ın bile uykularını kaçırmaktadır. Ülkemiz üzüm ve incir ihracatını yapabilmek için uzun yıllar boyunca yurt dışından göknar kerestesi satın almıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında İsveç ve Romanya’dan, daha sonraki yıllarda ise Rusya, Yugoslavya gibi ülkelerden göknar kerestesi ithal edilmiştir (Gümüş, 2017). Ancak göknar kerestesi dışalımını, hem maliyetin artması ve hem de yaşanan gecikmeler yüzünden sorunludur. Kutuluk göknar kerestesi sorunu Cumhuriyet hükümetlerini uzun yıllar boyunca uğraştırmıştır.

Şekil 52. Üzüm-incir kutusu

Celal Bayar (1937) mecliste yaptığı konuşmada bu konuda *“Bütün gücümüzle dabile teveccüh etmek gerekmektedir.”* derken, sorunu kendi olanaklarımızla aşmamızın şart olduğuna işaret etmektedir.

1924 yılı itibarıyla 28,2 milyon liralık üzüm ve incir ihracatı yapılmıştır. Üzüm ve incir ihracatımız 1924 bütçesinin (120 milyon lira) yaklaşık dörtte birini oluşturacak bir büyüklüktedir.

Tablo 21. Üzüm ve incir ihracatı (Kurtulgan, 2018)

Yıllar	Üzüm (ton)	İncir (ton)
1923	32.999	19.110
1924	48.382	33.435
1925	23.819	22.095
1926	29.030	24.917
1927	18.914	26.903
1928	55.596	27.016
1929	47.748	27.583

Yine, 1937 yılında zamanın Tarım Bakanı çıkarılmakta olan orman kanununun meclisteki müzakereleri sırasında ormanlardan beklenen ekonomik nitelikli işlevleri sıralarken öncelikle maden direği ve meyve: üzüm, incir ve portakal kutularından bahsederken kutulama konusunda şunları söylemiştir (Erkmen, 1937):

“Memleketimizin ihraç malları arasında meyve, incir, üzüm ve portakal kutuları önemli bir yere sahiptir. Bu ihtiyaç sürekli artacaktır. Sadece üzüm ve incir kutusu bugün bir sorundur. Gelecekte daha büyük bir sorun olarak kendini gösterecektir. Sadece üzüm ve incir kutusu günümüz koşullarında ihtiyaç duyulan kereste miktarı 50-60 bin m³’ü bulmaktadır.”

Hemen Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kurulan Bozüyük orman şirketi ve 1929 yılında Ayancık’ta faaliyete başlayan Zingal Şirketi bu ihtiyacı önemli ölçüde karşılamış ancak yine de göknar kerestesi ihtiyacı sürmüştür.

Yumurta Sandığı ve Talaş Üretimi

Yumurta ihracında ambalaj olarak ahşap yumurta sandıkları ve hızar talaşı kullanılmaktadır. Aslında Anadolu bir saman cennetidir ve yumurtanın yurtiçi dolaşımında saman başlıca ambalaj malzemesidir. Oysa Yumurta ihraç ettiğimiz Avrupa ülkeleri ambalaj malzemesi olarak samanı istememektedirler. Berkel (1945) tarafından 1945 yılında yayınlanan *“Ambalaj Talaşı Fabrikasyonu ve Hammadde İstekleri”* başlıklı makalede Avrupa ülkelerinin bazı bulaşıcı hastalıkların mikroplarını taşımasından dolayı ambalaj olarak samanı kabul etmediği bildirilmektedir. Bu nedenle yumurta için hızar talaşı bu konuda başlıca ambalaj maddesi durumundadır. Türkiye ilginç bir şekilde yurt dışından talaş satın almaktadır.

Şekil 53. Yumurta ve talaş

Yumurta önemli bir ihraç ürünüdür. Nitekim yumurta ihracatımız 1924 yılında 3.7, 1926 yılında 4.6, 1927'de 5.4, 1928'de 6.0 ve 1929 yılında ise 6.5 milyon lira olarak gerçekleşmiştir (Tablo 22). Böylece yumurta ihracatımız anılan yıllara ilişkin bütçenin yüzde 2.9'u ile yüzde 3.6'sı oranlarına ulaşmaktadır. Ülkemizin 1924 yılında oluşturulan bütçe içerisinde Sağlık Bakanlığı'na ayrılan pay yüzde 2.3, 1925 yılında ise yüzde 2.64'tür. Bu oran yıllar içinde pek değişmemiş hatta 1930'da % 2.2'ye düşmüştür (Karabulut, 2007). Görüldüğü gibi yumurta ihracatımız Sağlık Bakanlığı bütçesini neredeyse ikiye katlamaktadır.

Bütün bunlar ülkemizde yumurta ihracatının çok önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Kuşkusuz yumurta ihracatı için talaşın yanında yumurta sandığı da gerekmektedir. Bu ihtiyaçların sistematik ve kurumsal olarak karşılanması bakımından ülkemizde yapımı tamamlanan sanayi kuruluşlarının işi üstlendikleri de görülmektedir.

Tablo 22. 1924-1929 Yılları Yumurta İhracatı (Karabulut, 2007)

Yıllar	Bütçe (Milyon TL)	Yumurta Dışsatımı		Yumurta Dışsatımının Bütçeye Oranı (%)
		Adet (Bin)	(Milyon TL)	
1924	120.0	8.661	3.7	3.1
1926	158.4	9.466	4.6	2.9
1927	172.3	11.056	5.4	3.1
1928	170.7	11.553	6.0	3.5
1929	182.7	11.168	6.5	3.6

Tablo 23. 1930 yılı itibarıyla yumurta ihracatımız ve önemli yumurta ihraç iskeleleri (Orman ve Av, 1930):

İskele/İstasyon	Sandık (Adet)	Yumurta/Sandık (Adet)	Toplam Talaş(Kg)
Samsun	27,000	1,440	135,000
Bursa	15,000	1,440	75,000
Eskişehir	4,461	1,440	26,766
İzmit	300	1,440	1,800
İzmir	4,000	1,200-1400	24,000
İnebolu	14,000	1,440	84,000
Toplam	64,761	1200-1440	346,566

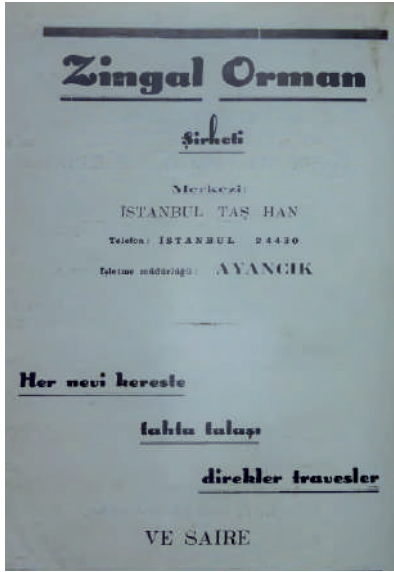
Cumhuriyet döneminin ilk sanayi tesislerinden olan Bozüyük Kereste Fabrikası, kurulduğu andan itibaren yumurta için talaş üretimine başlamıştır. Cumhuriyet (1927) gazetesinin 27 Haziran tarihli nüshasında fabrika çok ayrıntılı olarak anlatılmış ve bu konuya da ayrıntılar içerisinde yer verilmiştir.

Kastamonu-Küre-İğdir köyü-Karakuz ormanının 1927 yılında amenajman planı yapılmış 1928 yılında ise Seydibeyoğlu Abdullah'a ve ortağı Mustafa Bey'e ihale edilmiştir (Kansu, 1947). Bu yörede Orman Komiseri olarak görev yapan Bekir Sıtkı (1932) tarafından verilen bilgilere göre, 1931 yılı itibarıyla 75 beygircüüne sahip buharlı ve tamamen odun yakarak çalıştırılan bir lokomobile sahip son sistem bir kereste fabrikası faaliyettedir. Piyasada çok istenen ince çaptaki kereste ile yumurta ve elma sandığı için kereste üretilmekte ve ayrıca yumurta talaşı üretimi de söz konusu edilmektedir. Bu tesis günde ortalama 15 m³ üretim yapmakta olup, üretilen orman ürünlerinin mandalarca çekilen arabalarla sahile, oradan da teknelerle diğer ihtiyaç yerlerine götürüldüğü anlaşılmaktadır.

Şekil 54. Ahşap yumurta sandığı (İnegöl Kent Müzesi)

Bunların yanında 1929 yılında Ayancık ormanlarında işletmeciliğe başlayan Zingal Şirketi de bünyesinde bir talaş fabrikası da kurarak yumurta talaşı üretimi yapmıştır. Talaş istisnai bir ürün değildir. Nitekim Zingal Orman Şirketi 1930'lu yılların başlarında yayınlanan reklamlarında kereste, maden direği ve traversin yanında talaş üretimini de konu etmiştir (Şekil 55).

Şekil 55. Zingal Şirketi reklamı

T.Ali (1930) talaşın kereste fabrikalarında üretilen ürünlerin başlarında geldiğini ve özellikle kereste artıklarının bu yolla değerlendirildiğini bildirmektedir. Tekeli ve İlkin (1977)'in verdiği bilgilere göre 1928 yılında dış ülkelere 351 ton talaş ithal edilmiştir. Bu da bize talaş ihtiyacımızın tamamının iç piyasadan karşılanamadığını göstermektedir.

Talaş sadece yumurta için değil, çeşitli meyvelerin ambalajında kullanıldığı gibi aynı zamanda cam ve porselen ürünlerinin, makine, oyuncak, bazı lüks eşya, cerrahi aletlerin ambalajında, şilte ve mobilyada dolgu maddesi olarak da tüketilmektedir (Berkel, 1945).

Tütün Sandıkları

Dr.T.Ali (1930) tarafından yayınlanan “*Orman Sanayi*” başlıklı makalede üzüm-incir kutusu ile yumurta sandıkları dışında diğer meyvelerin ve bu arada “*reji sandığı*” adı altında tütün ambalajı için de sandık ihtiyacı olduğundan bahsetmektedir. Bu nedenle en önemli ihraç ürünü olan tütün için ahşap ya da oduna, keresteye ihtiyaç duyulmaktadır. Yani orman ürünleri bu tarımsal ürünü de desteklemektedir.

Şekil 56. Tütün işçileri

Şekil 57. Tütün sandığı

Osmanlı Devleti'nde Kırım Savaşı ile başlayan borçlar geri ödenemez duruma gelince alacaklı devletler 1881 yılında **“Duyunu Umumiye”** çerçevesinde Osmanlı maliyesine el koymuştu. Akabinde de 1883 yılında devletin en önemli ihraç ürünü olan tütün tekeli de **“Reji”** yönetimi adı altında 30 yıllığına yabancılara verilmişti.

Reji idaresi Osmanlı tütünlerinin dahili tekeli Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar yöneten ve elde ettiği gelirden Duyunu Umumiye ve hükümete pay veren bir şirkettir. Şirket ortaklarının ve dolayısıyla da yöneticilerinin çoğunun Fransız oluşu, Reji'nin bir Fransız şirketi olarak görülmesine yol açmıştır (Altun, 1995).

1914'te süresi dolan Reji İdaresinin sözleşmesi savaş şartları altında 15 yıl daha uzatıldı. Millî Mücadele sırasında Reji idaresinin gelirlerine el konulmak suretiyle Milli Mücadeleye kaynak yaratıldı. Hükümet Reji'ye verilmiş bu tekel ayrıcalığı 1925 yılında dört yıl daha işletme hakkı bulunan o günün zor mali olanakları ile 4.5 milyon frank vererek millileştirmeyi başarmıştır (Gürdamar, 2019).

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında tekel gelirleri gerçekten çok önemli bir gelir kaynağı idi. Bu yıllarda tütün açık ara birinci ihraç ürünüydü. Gürdamar (2019) ve Yurtoğlu (2021)'nin çeşitli kaynaklardan derlediği bilgilere göre Atatürk döneminde tütün ihracatımız Tablo 24'te verilmektedir.

Tablo 24. Atatürk Dönemi'nde Yaprak Tütün İhracatı (Gürdamar, 2019 ve Yurtoğlu, 2021)

Yıllar	Miktar (Bin Ton)	Değer (Milyon TL)	Toplam İhracat (Milyon TL)	İhracata oranı %
1923	24.4	20.3	84	24.2
1924	26.7	46.3	158	29.3
1925	33.7	60.2	192	31.4
1926	41.4	67.4	186	36.2
1927	29.3	43.8	158	27.7
1928	39.8	54.0	173	31.2
1929	32.6	40.6	155	26.2
1930	32.7	42.9	151	28.4
1931	22.2	28.7	127	22.6
1932	28.8	26.9	101	26.6
1933	25.9	21.0	96	21.9
1934	18.0	12.7	92	13.8
1935	23,8	18.6	95	19.6
1936	23.2	24.2	117	20.7
1937	39.7	43.8	138	31.7
1938	42.0	39.2	145	27.0

Görüldüğü gibi tütün ihracatı ülkemiz için çok önemlidir. Tütün ihracatımız toplam ihracat içerisinde giderek artan bir oranda seyretmişken, küresel ekonomik kriz ile birlikte oranı düşmüş, Atatürk döneminin sonuna doğru yeniden eski yüksek seyrine ulaşmıştır.

Devletin de bu üründen kaynaklanan çok önemli gelirleri söz konusuydu. Reji'nin 1925 yılında devletleştirilmesinden sonra 1930'a kadar tuz, alkol, kibritle, ispiroto, şeker ve gazyağı da devlet tekeline alındı. Tekel gelirleri içerisinde tütün, 1929 yılı itibarıyla yüzde 47.2 oranında ve açık ara en öndedir (Altun,1995).

Tablo 25. 1930 Yılı Tekel Gelirleri (Altun,1995)

Ürünler	Gelirler (Mil.TL)	%
Tütün	22.1	47.2
Tuz	7.1	15.2
Alkol-İspirto	4.1	8.8
Kibrit	0.5	1.1
Şeker	11.4	24.3
Gazyağı	1.6	3.4
Toplam	46.8	100.0

1930'lu yılların başı itibarıyla ülke topraklarının tarım yapılan bölümünün yaklaşık yüzde 24'ünde (790 bin dekar) tütün ekimi yapılmaktadır. 9500 köyde, 160 bin köylü, aile bireyleri ile birlikte 1 milyon insanımızın geçimi tütüne bağlıdır. Bunun yanında kentsel alanda tütün ticareti ile ilgili on binlerce insanımız vardır (Şevket Süreyya, 1932).

Tekel gelirlerinin, 1920'li yıllarda Cumhuriyet yönetimi tarafından; demiryolu yapımının finansmanı için kullanıldığı bilinmektedir. Hatta bu durumu açıklamak üzere yetkililerce, kaçak tütün içilmemesi, halka tavsiye edilerek; içtikleri sigaranın dumanının boşa gitmeyeceği ifade edilmekte idi (Doğruel ve Doğruel, 2000). Aslında devletin gelirleri sadece demiryolu değil, başta milileştirmeler olmak üzere diğer tüm giderlere finansman olacaktır. Ormancılık gelirlerini de bu çerçevede değerlendirmek yerinde olacaktır.

DİĞER ORMAN ÜRÜNÜ İHTİYAÇLARI

Ahşap, sahip olduğu benzersiz özellikleri bakımından hemen her zaman insanlığın en önemli yaşam malzemesi olmuştur. Kolay bulunmasının yanında istenen şeklin kolayca verilebilmesi, kimyasal özellikleri ile doğal bir yalıtkan olarak benzersiz bir yeteneğe sahip modern bir endüstriyel ve mühendislik malzemesine dönüşmüştür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ormanlar ve özellikle de odun hammaddesi yaşamın en önemli bileşenidir. Tüm yaşam oduna ve ondan elde edilen tarımsal ve diğer yaşam malzemelerine bağlıdır. Sadece yakacak odun açısından bile özellikle kırsal yaşamın vazgeçilmezidir. Sepetten dövene, tırmıktan kara sabana, tarımın ve tarımsal üretimin olmazsa olmazıdır.

Kağnı ve hayvan gücüyle çekilen tüm araçlar odundan yapılmakta ve odun, ambar, değirmenler, su olukları, ahır ve mobilyadan çatal kaşığa kadar diğer tüm yaşam malzemelerinin en önemli hammaddesidir. Bu nedenle orman ürünlerini sadece yukarıda sözü edilen yapı malzemesi, kutuluk kereste, maden direği, travers vb. ile sınırlandırmak mümkün değildir. Klasik tabirle beşikten mezara hemen her şey ya da yaşamın vazgeçilmezi odundur, ormandır.

Şekil 58. Her türlü yaşam aletinde odun

Türkiye ormanları yaşam savaşı veren fakir köylümüzün en güvenilir dostu, bir hayat arkadaşı olmuştur. Köylümüzün 1870 ve cumhuriyet döneminde çıkarılan yasalar çerçevesinde kişisel ihtiyaçları için ormandan para ödemedi, dilediği gibi yararlanması uzun yıllar boyunca serbest olmuştur. Bu yararlanma düzeni bir taraftan ormanların tahrip olmasına yol açarken, diğer yandan da ormanlar, fakir köylünün hayatta kalabilmesinin en güçlü dayanağı olmuştur.

Kibrit

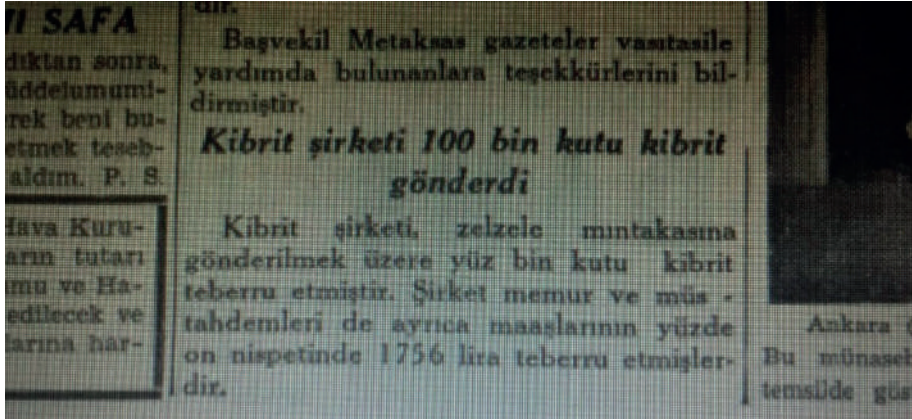
Bundan yaklaşık 40-50 bin yıl önce insanın ateş yakmayı öğrenmesi ile volkan, yıldırım, sürtünme vb. doğal nedenlerle çıkan yangınlara, avlanmak, hayvan otlatmak, tarla açmak vb. amaçlara ulaşmak için insanlarca bilerek çıkarılan yangınlar da eklenmeye başlanmıştır (Trabaud, 1981). Dünya bitki örtüsünün biçimlenişi ve değişiminde, yangın ve insan, ayrı ayrı ya da birlikte, önemli derecede etkili olmuşlardır. Günümüzde yangın, sadece ormancılar ve biyologlar arasında değil, çevre ve koruma ile ilgilenenler arasında da büyük bir ilgi odağı haline gelmiştir (Ahlgren, 1974).

Ateşin evcilleştirilmesi, insanlık tarihinin en önemli buluşlarından biridir. Bu buluşla ateşin kontrol altına alınması Sanayi Devrimi'nin de özünü oluşturmuştur. Ateşin kontrolünden üretimine geçiş on binlerce yıl gerektirmiştir. Singer vd. (1958)'ne göre, ateşin evcilleştirilmesi, kontrol altına alınması, insanın çevrenin hakimiyetinden kurtulma yolunda attığı en büyük adımdır.

Ucundaki yanıcı madde fosfor sayesinde ateşi taşınabilir hale getiren kibrit ise, 1809 yılında İngiliz bilim adamları tarafından icat edilen ve insanoğlu tarafından iki yüzyıl boyunca yaygın olarak kullanılan bir ahşap kıymıktır. Kibrit, keşfinin yapıldığı 19. yüzyıl başından itibaren çok önemli bir sanayi ürünü haline gelmişti. Bu sayede insanlığın en önemli buluşları arasında sayılan “ateş” artık kolayca yakılabiliyor ve taşınabilir oluyordu.

Kibrit, küresel anlamda olduğu gibi, ülkemizde de yaşamsal bir ürün olmuş, insanlık için büyük hizmetler görmüştür. 1939 Erzincan Depremi, 27 Aralık 1939 tarihinde Erzincan ve çevresinde etkili olan çok şiddetli yer sarsıntısıdır. Richter Ölçeği'ne göre büyüklüğü 7.2 olan deprem sonucunda toplam 32 bin 962 kişi hayatını kaybetmiş, yaklaşık 100 bin kişi yaralanmış ve 116 bin 720 bina yıkılmıştır. Dünyanın büyük depremleri arasında sayılan bu deprem ülkemizde yaşanan büyük doğal afetlerden birisi olarak tarihe geçmiştir. Can kaybının fazla olması, deprem şiddetinin büyük olması yanında zorlu kış şartlarından dolayı yardımların bölgeye geç ulaşmasından da kaynaklanmıştır

(Gümüş, 2018). Bu arada deprem bölgesine ulaştırılan çok önemli bir yardım malzemesi vardı: Kibrit. 15 Ocak 1940 tarihli Cumhuriyet (1940) gazetesinde yer alan bir haberde deprem bölgesine 100 bin kutu kibrit gönderildiği bildirilmektedir. Kibrit, ateş yakmak için başlıca araçtır. Bu nedenle depremde hayatta kalanların soğuktan donmamak için, odunu ateşe döndürebilecekleri tek araç olması bakımından çok önemlidir (Gümüş, 2021).

Şekil 59. Gazetede kibrit haberi (Cumhuriyet, 1940)

Sadece bu örnek bile kibritin ne kadar yaşamsal bir ürün olduğunu göstermektedir. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemizde üretilmemektedir. Osmanlı döneminde ülkemize yurt dışından ithal edilmeye başlanmış ve uzun yıllar boyunca bu ithalat serbest bırakılmamıştır. Zamanla devlet bu ürünün kullanımından gelir sağlamayı düşünmüş ve bu çerçevede birçok üründe olduğu gibi kibritte de tekel (İnhisar)⁴⁵ oluşturmuştur.

Osmanlı döneminde oluşturulan ilk tekel 1829 yılında afyon (haşhaş) ile başlamış olmakla birlikte, İngilizlerin baskısıyla bu tekel kısa süre sonra kaldırılmıştır (Eryaman, 2021). Daha sonra, 1862 yılında çıkarılan bir kararname ile tuz, tütün, tömbeki, barut, posta telgraf idareleri de devletin tekeli altına alınmıştır (Demirbilek, 2012). Osmanlı döneminde 1889 yılında kibrit konusunda da bir tekel oluşturulmuştur. Tekel uygulamaları devletin önemli gelir

⁴⁵ İnhisar sözcüğü; Türkçeye Arapçadan girmiştir. Türkçesi ise tekeldir. Sözcüğün aslı ve Batı dillerinde genel kabul görmüş olan adı monopoldür. Monopol eski Yunancada tek anlamına genel monos ile satış anlamına gelen polein kelimelerinden oluşmakta ve tek satıcı anlamında kullanılmaktaydı. Günümüzde ise “*Monopol, İnhisar, Tekel*” terimleri aynı anlama gelmektedir (Demirbilek, 2012).

kalemlerindendir. Bu nedenle, Osmanlı döneminden kalan tek el uygulamaları Cumhuriyet döneminde de sürdürülmüştür.

Ülkemizde fabrikalar kurmak, Cumhuriyet hükümetinin en önemli ulusal hedeflerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Ülkemizi her türlü sanayi ürününü satın almaktan (ithalat) kurtarmak ve özellikle de hammaddesi ülkemizde olan ürünlerle ilgili sanayi tesisleri kurmak gerekmektedir. Hammadde bakımından ormanla ilişkili sanayi kollarından birisi de kibrit sanayisidir (Berkel, 1942). Devletimiz her türlü sanayinin ülkemizde geliştirilmesine çalışmaktadır. Ancak endüstrileşmek, başta finansman olmak üzere birçok kaynağın sağlanmasına ihtiyaç gösterir. Her türlü kaynakta sorunlarla karşı karşıya olan Cumhuriyet hükümetleri çeşitli taktikler uygulamaktadır. Kibrit konusunda izlenen strateji ise kibrit tekelinin belirli bir süre yabancılara verilmesi, arkasından ise süre bitiminde fabrikanın ülkemize kalmasıdır.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yeni kurulan devletin ekonomik bağımsızlığını kazanması gerekiyordu. Bu nedenle daha cumhuriyet ilan edilmeden önce ekonomik kalkınma ve politika ilke ve önceliklerini belirlemek amacıyla, daha önce de belirtildiği üzere 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de çiftçi, tüccar, sanayi ve işçi zümrelerinden seçilen üyelerin katılımıyla Türkiye İktisat Kongresi düzenlenmiştir.

Kongrede, ekonomik anlamda ülkeye zarar verdikleri gerekçesi ile bir malın tek el altına alınamayacağı ve mevcut olanların kaldırılması kararı alınmıştır (Ökçün, 1977). Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararların çoğu devletin iktisat politikasına yansımışsa da bazıları çeşitli sebeplerle uygulanamamıştır. Örneğin, tütün tekeli kaldırılmadığı gibi daha sonraki yıllarda şeker ithalatı, kibrit, bazı içkilerin üretimi, limanlarda yükleme ve boşaltma işleri de tek el altına alınmıştır (Yaşa, 1980). Bu çerçevede 1924 Bütçe Kanunu çerçevesinde kibritin üretimi, dışalım ve dağıtımını devlet tekeline alınmıştır. Kibriti tek el altına alan kanuna göre bu tek el, hükümet tarafından veya hükümetin denetimi altında kişi ve şirketler tarafından ya da şirket ve şirketlere devir şeklinde yönetilebilecektir. Tekele uymayanlar ve kaçakçılık yapanlar, kaçakçılık hakkındaki kanunlara dayalı olarak cezalandırılacaktır. Hükümet öncelikle 1924 yılında kibrit dışalımına yönelmiş ve çıkarılan tek el hükümleri bu çerçevede bunu tek elden piyasaya sürmüş, bir yıl sonra 1925 yılı sonlarında ise, kibrit tekeli bir şirkete vermek için gazetelere ilan vermiştir.

Kibrit tekeli, 25 yıllığına (Kaya ve Yılmaz, 2016), daha sonra "*Societe Generale Allumettiere et Forestiere (SOGALFOR)*" unvanını alacak olan "*S. A Usi-*

nes Allumettiere des Flandres” isimli yeni kurulmuş Belçikalı bir şirkete verildi. Buna karşılık Hükümet’e ilk yılı 1.300.000 TL olmak üzere yıllık 1.740.000 TL ödeyecekti. Bunun yanında ihaleyi alan şirketin yerine getirmesi gereken hususlardan birisi de ülkemizde bir kibrit fabrikası yapmaktı. Böylece kibrit konusunda dışa bağımlı olmaktan kurtulmak amaçlanıyordu. Şirketle yapılan anlaşmanın en önemli hükümlerinden biri fabrikada hammadde olarak yerli odun şartı aranmasıydı. Çeşitli incelemelerden sonra Sinop’ta bulunan Zindan ve Çangal ormanları dikkate alınarak fabrikanın Sinop’ta yapılmasına karar verildi. 1926 yılında Sinop’taki fabrikanın inşaatına başlandı. 1927 yılı sonlarına doğru fabrikanın faaliyete geçmesi bekleniyordu. Ancak yapılan bina duvarlarındaki çatlaklar nedeniyle fabrikanın faaliyete geçmesi mümkün olmadı. Böylece şirket taahhüt ettiği fabrikayı yapamamıştı. Sonuçta şirketle yapılan anlaşma geçersiz olmuş ve kibrit tekeli tekrar devletin idaresine alınmıştı (Eryaman, 2021).

Şekil 60. Kibrit ambalajı

Daha sonra 1930 yılında çıkarılan 1722 sayılı *“Kibrit ve çakmak inhisarı işletmesinin devrine ve on milyon dolarlık istikraz akdine (borçlanma sözleşmesine) dair kanun”* ile 10 milyon dolar borç alınması karşılığında kibrit tekeli *“The American Turkish Investment Corporation”* şirketine verilmiştir. Bu şirket aynı yıl İstanbul Büyükdere’de bir kibrit fabrikası yapımına girişmiş ve bu fabrika ülkemizin ilk kibrit fabrikası olarak 1932 yılında kibrit üretimine başlamıştır. Şirkete verilen tekelin süresi 1943 yılında sona ermiş, 1946’da Büyükdere Kibrit Fabrikası, Tekel İdaresi’ne geçmiştir (Güdek Gölçek ve Gölçek, 2019).

Güdek Gölçek ve Gölçek (2019) tarafından Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Bütçe Kesin Hesap Kanunlarından derlenen verilere göre kibrit tekeli gelirleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 26. Kibrit Tekel Gelirleri (1924-1938) (Güdek Gölçek ve Gölçek, 2019)

Yıllar	Toplam Bütçe Gelirleri	Kibrit Tekeli Geliri	Tüm Gelirler İçindeki Payı (%)
1924	138.450.305	437.153	0,31
1925	170.690.026	1.206.598	0,70
1926	180.183.547	1.516.165	0,84
1927	203.564.939	1.296.585	0,63
1928	221.729.458	1.589.173	0,71
1929	224.169.946	1.835.000	0,81
1930	217.496.027	1.530.254	0,70
1931	185.538.215	1.915.196	1,00
1932	214.365.254	1.830.090	0,85
1933	198.947.884	1.800.162	0,90
1934	241.229.796	1.277.293	0,52
1935	266.784.988	1.107.139	0,41
1936	270.805.298	1.216.966	0,44
1937	317.041.492	1.284.315	0,40
1938	329.333.942	1.339.503	0,40

Buna göre kibrit gördüğü işlevin yanında ekonomik anlamda da devlete önemli gelir sağlayan bir ürün olmuştur.

Berkel (1942) kibrit sanayiinde kullanılan ağaç türleri olarak özellikle kavak ve ıhlamurdan bahsetmektedir. En uygun kavak türleri olarak titrek kavak (*Populus tremula*), Kanada kavağı (*Populus canadensis*), ikincil olarak da Ak veya Gümüşü kavak (*Populus alba*) ve kara kavak (*Populus nigra*) olduğuna işaret etmekte, bunlar içerisinde de en fazla istenen türün titrek kavak olduğunu bildirmektedir.

Kağıt Sanayi

Cumhuriyet'in ilanı itibarıyla en önemli sanayi ürünlerinden birisi olan kağıt, günlük hayatta en çok ihtiyaç duyulan maddelerden birisidir. Özellikle bilimsel çalışmalar ve eğitim-öğretim başta olmak üzere, her türlü basım ve yayım faaliyetlerinden ambalaj sanayisine kadar her alanda kullanılmaktadır (Şen, 2022). En önemli hammaddesi odun olduğu için ormancılığı yakından ilgilendiren bir üründür.

Aydın (2017)'ın BCA'den derlediği bilgilere göre sadece 1928 yılında yurt dışından 5.4 milyon liralık kağıt ve kağıt ürünleri ithalatı gerçekleşmiştir. Aynı yıl Türkiye bütçesi 170.7 milyon liradır. Buna göre sadece kağıt dışalım bütçenin 3.2'si kadardır. Mustafa Kemal döneminin son hamlelerinden birisi de uzun yıllar boyunca dış ülkelere satın aldığımız kağıt ve kağıt ürünleri konusunda bir fabrika kurmak olmuştur.

Bu çerçevede 1936 Kasım ayında, yılda 12 bin ton üretim yapabilecek bir kapasiteye sahip olan “*İzmit Kağıt ve Karton Fabrikası*” faaliyete geçmiştir (Yiğitoğlu, 1940).

Şekil 61. Kağıt fabrikası açılışı

Kağıt üretimi ekonomik açıdan olduğu kadar, ulusal savunma açısından da önemlidir. Kâğıt sanayii, dışa bağımlı olmaksızın kendi doğal kaynaklarımıza dayanarak kurulabilecek bir sanayii olduğu için suni ipek, dumansız barut, patlayıcı maddeler, selüloit gibi sanayi kollarının da gelişmesini sağlayacaktır (Şen, 2022).

Bu dönemde Almanya ve Fransa'da kağıt mühendisliği alanında yükseköğrenim gören Mehmet Ali Bey, 1927 yılında “*Kağıt Mühendisi*” unvanını alarak (Baturay, 2023), Türkiye'ye dönmüş ve Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla Türkiye'de bir kağıt fabrikası kurulması konusunda görevlendirilmiştir. Ekonomi Bakanı Celal Bayar döneminde, 11 Temmuz 1933'te fabrikanın yapımının devlet tarafından gerçekleştirilmesi için Sümerbank kuruldu. 1934 yılında yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile İzmit'te Sümerbank bünyesinde kağıt, karton, ambalaj kağıdı, gazete kağıdı ve sigara kağıdı üre-

Şekil 62. Mehmet Ali Kağıtçı

tecek bir “**Kağıt ve Karton Fabrikası**” kurulmasına karar verildi (Ondaral vd., 2023). 1934-1941 yılları arasında fabrikanın kurucu müdürü ve yöneticisi olarak görev yapacak olan Mehmet Ali Kağıtçı tarafından projesi hazırlanan fabrikanın temel atma töreni, Başbakan İsmet İnönü’nün katılımıyla 14 Ağustos 1934’te yapıldı ve ilk yerli kağıt 18 Nisan 1936’da üretildi (Gökmen ve Özçağlar, 2024; Baturay, 2023).

Yiğitoğlu (1937) Türkiye ormancılığının sanayinin hemen her alanına destek verdiğini ifade ederken, kağıt sanayi için hemen ilk yıllarda 50 bin m³ odun kaynağına ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir. Bunun yanında zamanla kağıt üretiminin artması, suni ipek ve harp sanayinin de eklenmesiyle bu alandaki odun ihtiyacının hızla artacağı, kibrit sanayi için de gerekli olan kavakçılığın geliştirilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.

Kutluhan (1940)’ın bildirdiğine göre 1940 yılında İzmit Kağıt ve Karton Fabrikası ile aynı yerde ikinci bir kağıt fabrikası, bunun yanında da selüloz ve klor fabrikaları da yapılmaktadır. Böylece 4 büyük fabrikayı bir arada toplayacak bir fabrikalar kampüsü oluşturulmaya başlanmıştır. İzmit Kağıt Fabrikası’nın önemli hammaddelerinden selüloz İskandinavya, Avusturya, Çekoslovakya ve Amerika dan ithal edilmektedir. Reçine ise Yunanistan’dan getirilmiştir (Yiğitoğlu, 1940).

Kağıt Fabrikası’nın kurulması, bazı hammaddenin yurt dışından getirtilmesi nedeniyle kağıt ithalatına yapılan gider tamamen ortadan kalkmamış olmakla birlikte birçok bakımdan çok önemlidir.

Fabrikada hammadde olarak ladin, göknar ve kavak türleri kullanılmakta ve ayrıca Rusya ve Romanya’dan göknar da getirtilmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi göknar ormanları anayollardan, demiryolları ve sahillerden uzaktır. Ambalaj da üretilen bu fabrika için ülke içinden göknar sağlanması hala güçlükler içermektedir (Kutluhan, 1940).

ORMANCILIK GELİRLERİ

Daha önce çeşitli defalar dile getirildiği gibi Cumhuriyet'in ilanı ve takip eden yıllarda devlet ormanlarının işletilmesi belirli bir bedel karşılığında özel kesim tarafından gerçekleştirilmekteydi. Söz gelimi Bozüyük orman şirketi ile yapılan 18 Ocak 1924 tarihli mukaveleye göre işletmeciden, üretilen orman ürününün metreküpünden 125 kuruş alınacaktır. 1928 yılında yapılan bir başka mukavelede ise bu defa alınacak ücret ağaç türlerine göre ayrı ayrı tespit edilmiş ve her metreküp kayın için 2.6 lira, göknar için 2.8 lira ve çam için de 3.25 lira olarak belirlenmiştir (Gümüş ve Kılıç, 2020). Böylece devlet, ormanların işletme imtiyazını özel kesime vererek önemli miktarda gelir elde etmekteydi.

1928 yılı itibarıyla geçerli ormancılık düzeni çerçevesinde devlet ormanlarının 397 542 hektarı işletilmek üzere sözleşmeler (mukavele) ile yüklenicilere (müteahhit) ihale edilmiştir (Tekeli ve İlkin, 1977). Aynı yıl itibarıyla yürürlükte olan 145 mukavele (sözleşme) vardır. Yani, 1928 yılı itibarıyla ülkemizde yasal sözleşme ile 145 kişi veya kuruluş devlet ormanını işletme izni almış ve orman ürünü üretmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi devlet ormanlarının işletilmesi konusunda ilgililere uzun yıllar için işletme izni verilmektedir.

Tablo 27. 1828 yılında geçerli orman mukaveleleri (Tekeli ve İlkin, 1977)

Süre (Yıl)	Mukavele Sayısı	Yüzde
1	13	9.0
2	15	10.3
3	29	20.0
4	8	5.5
5	41	28.3
6	2	1.4
7	4	2.8
8	1	0.6
10	27	18.6
25	4	2.8
30	1	0.6
Toplam	145	100.0

Görüldüğü gibi 1 yıllığına işletme izni almış 13 kişi veya kuruluş vardır. Bu gibi kısa süreli işletme izinleri, herhangi bir yatırıma ihtiyaç duyulmadan, el veya su hızarı ile kereste üreten ve pazarlayan küçük işletmeler için söz konusudur. Tabloda en yoğun işletme süresi 5 yıldır. 5 yıllığına orman işletme imtiyazı almış 41 müteahhit veya işletmeci vardır. 5 yıl ve daha kısa süreli işletme izni alanların oranı yüzde 73.1'dir. Daha uzun süreli yükleniciler ise, transport ve kereste üretimi için yatırım yapan ve nispeten büyük alanlara sahip bir ormanı işletmek üzere anlaşma imzalamışlardır.

Ormanlar mevcut ormancılık düzeni çerçevesinde tahrip olmaktaydı. Buna karşın kişi veya kurumlara verilen orman işletme izinleri karşılığında önemli miktarlarda gelir edilmektedir. Ormancılıktan elde edilecek gelirlerden bir süre daha vazgeçilemeyecekti. Çünkü ülkemizin ekonomik bağımsızlığı için bu gelirlere muhtaç durumdaydık. Osmanlıdan kalan borçların ödenmesi, ipoteklerin kaldırılması, yeni fabrikalar, modern kentler, demiryolları, okullar vb. için para gerekiyordu. Lozan anlaşmasıyla Osmanlı döneminden kalan borçların en önemli bölümünü üstlenmek zorunda kalmıştık. Bu borçları da ödemek zorundaydık.

Daha önce de ifade edildiği gibi en önemli ipotekler, en büyük ihraç ürünü-müz olan tütün, demiryolu ve madenler üzerineydi. Zonguldak yöresi kömür madenleri ülkemizin gelişmesi için çok önemliydi. Sadece bu bölgede değil, ülkenin diğer yörelerindeki madenlerin işletme hakları yabancıların elindeydi. Çanakkale-Lapseki'de yer alan linyit madenleri İngilizlerin, Muğla Köyceğiz'deki krom madenleri Amerikalıların, Borasit madenleri de İtalyanların kontrolündeydi (Goloğlu, 2021). İstanbul ve İzmir'in su şebekesi, bazı illerimizin birkaç mahallesinin aydınlatılmasına yarayan elektrik işletmeleri de yine yabancıların elindeydi.

İlk önce en büyük ihraç ürünü-müz olan Tütün'ün millileştirilmesi / devletleştirilmesi başarılıydı. Ardından İzmir-Aydın, Adana-Mersin ve Anadolu demiryolu millileştirildi. Sonra da sırayla bütün ipotekler satın alınmak suretiyle kaldırıldı.

Ormancılık gelirlerini, ülkenin içinde bulunduğu sosyoekonomik koşullar çerçevesinde değerlendirmek doğru olacaktır. Aşağıda bu gelirler, gelirlerin bütçe içerisindeki yeri ve Amerikan doları olarak karşılığı verilmiştir.

Tablo 28. Orman Gelirleri (A.Mithat, 1929; ZC, 1934)

Yıllar	Gelirler (TL)	Bütçe Milyon TL	%
1923	1 290 143	-	
1924	1 934 090	120.0	1.6
1925	2 127 819	200.9	1.1
1926	2 662 531	158.4	1.7
1927	2 000 000 +	172.3	1.1
1928	2 500 000 +	170.7	1.5
1929	3 000 000 (Tahmin)	182.7	1.6
1930	1 872 000	179.8	1.0
1931	1 448 989	179.8	0.8
1932	1 391 824	206.0	0.6
1933	1 850 000	210.8	0.9
1934	1 580 000	204.3	0.8
1935	1 800 000	257.6	0.7
1936	1 830 000	265.0	0.7

Görüldüğü gibi ormancılık gelirleri, cumhuriyetin ilk yıllarında 2 milyon TL'ler düzeyinden 1929'dan itibaren 1 milyon TL'lere gerilemiş, bütçe içerisindeki oranı da çok düşmüştür. Nitekim 1924 bütçesine oranlandığında yüzde 1,6 (1.934.090 TL / 120.000.000 TL) oranında gerçekleşen ormancılık gelirleri 1934 yılında yüzde 0,5 (1.580.000 TL / 184.000.000 TL) düzeyine gerilemiştir (Gümüş ve Kılıç, 2020). 1930'dan itibaren ormancılık gelirlerinin azalması hemen tamamen küresel ekonomik kriz (büyük buhran) ile ilişkilidir. Bu süreçte ülke içerisinde talep daralmış, uluslararası piyasada ise özellikle Rusya ve Romanya kereste fiyatlarını yarıya yakın indirerek, bizim kısmen de olsa uluslararası ticaretin dışına itilmemize neden olmuşlardır.

Aslında bu gelişmeler de 1930'lu yıllara gelindiğinde orman ürünlerine olan talebin düşmesine bağlı olarak, üretiminin ya da odun arzının oldukça düştüğünü göstermektedir. 13 Haziran 1931 tarihli Hakimiyeti Milliye gazetesinde, kerestecilerin yaptığı bir toplantıda bu durum dikkate alınarak ihracat olanakları üzerinde çalışma yapılması gerektiği vurgulanmıştır (HM, 1931).

Tablo 29. Ormancılık gelirlerinin Amerikan doları olarak değeri⁴⁶

Yıllar	1 Dolar (Kuruş)	Ormancılık Gelirleri (TL)	Ormancılık Gelirleri (Dolar)
1923	167	1 290 143	772 541
1924	188	1 934 090	1 028 771
1925	183	2 127 819	1 162 743
1926	191	2 662 531	1 393 995
1927	195	2 000 000 +	1 025 641 +
1928	197	2 500 000 +	1 269 036 +
1929	209	3 000 000 (Tahmin)	1 435 407
1930	212	1 872 000	883 019
1931	212	1 448 989	683 485
1932	211	1 391 824	659 632
1933	166	1 850 000	1 114 458
1934	126	1 580 000	1 253 968
1935	126	1 800 000	1 428 571
1936	126	1 830 000	1 452 381
Toplam			15 563 648

Atatürk döneminde yapılan mukaveleler karşılığında elde edilen gelirlerin tamamına ulaşılammıştır. 16 yıllık dönemin 14 yılına ait gelirleri bulunabilmiştir. Dolar ölçeğinde, kriz dönemi dahil yıllık ortalama 1 milyon doların üzerinde doğrudan ormancılık geliri söz konusu olmuştur. Buna göre Atatürk döneminin tamamında yaklaşık 17 milyon dolarlık bir ormancılık geliri söz konusudur.

Bütün bunlara karşın orman işletme imtiyazı verilen ormanlardan sağlanan gelirler bütçe içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Buradan elde edilen gelirler çok önemlidir. Çünkü yukarıda da değinildiği gibi Lord Curzon veya yabancılara el açmadan ekonomik bağımsızlığın sağlanabilmesi için her türlü

46 Dolar kuru, Yay (1998)'den alınmıştır.

olanaktan yararlanılmıştır. Bir taraftan ülkenin imarı, Osmanlıdan kalan borçların ödenmesi, birçok kaynak veya yatırım üzerindeki ipoteklerin kaldırılması ve yeni yolların, okulların, fabrikaların yapılması olanağına kavuşulabilirdi.

Bir örnek vermek gerekirse 26.11.1925 tarih ve 558 sayılı “*Tütün İdare-i Murakabesi ve Sigara Kağıdı İnhisarı Hakkında Kanun*” çerçevesinde millileştirilen Reji idaresine, bu millileştirme için 4 milyon lira ödenmiştir. Sadece 1924-1925 yılı ormancılık gelirleri, bu en önemli ihraç ürünüümüzün millileştirilmesine denk bir mali olanak sağlamıştır. Benzer şekilde 10 Aralık 1928 tarihinde Anadolu şimendiferleri ve Haydarpaşa Limanı ile Mersin- Tarsus- Adana hattının satın alınması anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile bütün yasal ayrıcalıklarıyla demiryollarına ait tesisler millileştirilmiştir. Söz konusu anlaşma ile oluşan borçlar konusunda bir taksitli ödeme tablosu belirlenmiş, taksitlerin İsviçre Frank’ı olarak ödenmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre Anadolu Demiryolu için şirkete, 74 yılda toplam 260.270.100 İsviçre frangı ödenmesi kabul edilmiştir (BCA, 1935).

Tablo 30. Anadolu Demiryolu Millileştirme Ödemeleri (İsviçre frangı)

Yıllar	Ödemeler (Her Yıl)
1929	5 539 822
1930-1932	6 304 291
1933-1957	8 677 301
1958-1984	6 304 291
1985-1992	2 553 106
1993-2002	1 369 660

Öte yandan anlaşmaya göre Mersin-Tarsus-Adana hattı için 28 yılda toplam 8.199.050 İsviçre Frank’ı ödenecek olup, ödemeler; 1929-1932 yılları arsında her yıl 1.129.378, 1933-1957 yılları arasında ise her yıl 65.590 İsviçre Frank’ı şeklinde yapılacaktır (BCA, 1935).

İsviçre Frank’ı 1930 ve 1934 yıllarında 41 kuruş, 1938 yılında ise 29 kuruştur. Buna göre ormancılık gelirleri ile önemli miktarda borç ödemesi söz konusu olabilecektir.

Osmanlıdan kalan borçlar ve ipotekler dışında ülkemizde özellikle madencilik, elektrik üretimi vb. alanlarda faaliyette bulunan yabancı şirketler de vardı. Cebesoy (2002), 1924 yılında ülkemizde 243 milyon lira sermayeli 87 yabancı

şirketin varlığından söz etmektedir. Bu şirketlerin bağlı olduğu devletler şunlardır:

Tablo 31. 1924 Yılında Türkiye’de Mevcut Yabancı Sermayeli Şirketler (Cebesoy, 2002)

	Şirket Sayısı	Toplam Sermayesi (Milyon TL)
İngiliz	23	96
Fransız	23	27
Alman	8	62
Amerikan	7	38
İtalyan	20	20
Toplam	81	243

Akalın (2008)’ın ekodialog.com’dan aktardığı bilgilere göre Cumhuriyetin ilk yıllarında 157.4 milyon liralık millileştirme yapılmıştır. Ormancılık gelirleri toplamda bu millileştirmelerin yüzde 20’sine yakın bir parasal büyüklüğe sahiptir.

Tablo 32. T.C. İlk Yıllarında Yapılan Millileştirmeler/Devletleştirmeler (Akalın, 2008)

Sektörler	Şirket Sayısı	Devletleştirme Yılları	Değeri (Milyon TL)
Demiryolları ve Limanlar	8	1928-1937	120,5
Belediye Hizmetleri	12	1933-1945	27,5
İmalat-Sanayi-Ticaret	2	1940-1943	2,1
Madencilik	2	1936-1937	4,4
Toplam	24	1928-1945	157,4

Devlet bu millileştirmeleri yapmış ancak hepsinin karşılığını peşin ödeyememiştir. Bu çerçevede Akalın’ın (2008) Maliye Bakanlığı verilerinden derlediği bilgilere göre 1937 yılına gelindiğinde devletin demiryolları, rıhtım ve limanlar ile Ereğli madenlerinin millileştirilmelerinden dolayı 71 milyon lira borcu söz konusudur. Emin Sazak (2009), Atatürk’ün ölümü itibarıyla hükümetin Ereğli kömür madenleri dahil bütün millileştirmeleri yaptığını ve sadece İstanbul’un elektriği ve tramvayının kaldığını ifade etmektedir.

DIŞ TİCARET VE ORMANLAR

Küresel ölçekte insanlığın yaşadığı en önemli deneyimlerden birisi “*sanayi devrimi*” olmuştur. Batı Avrupa’da 18. ve 19. yüzyıllarda özellikle buhar makinasının icadıyla birlikte gelişen yeni buluşlar ile yaşanan üretim artışları ve bu artışlar sonucunda ortaya çıkan sosyal ve ekonomik gelişmeler yeni bir dünya düzeninin ilk adımlarını oluşturmuştur. Avrupa ülkeleri ve Amerika bu süreçte zenginleşirken, aynı süreçte birçok siyasal ve ekonomik sorunla boğuşan Osmanlı Devleti yaşananları seyretmekle yetinmiş ve kısa süre içerisinde bir sömürge devlet konumuna düşmüştür.

Sanayi Devrimi ile Avrupa’da üretim maliyetlerinin büyük ölçüde düşmesi sonucu, Osmanlı ekonomisi artık Avrupa ile rekabet edemez duruma düşmüştü. Siyasal gelişmelerin de etkisiyle 1838 yılında imzalanan Baltalimanı Ticaret Anlaşması çerçevesinde gümrük duvarlarını kaldırmak zorunda kalmamız ile başta dokuma ürünleri olmak üzere ülkemize giren Avrupa’nın ucuz sanayi ürünleri, ipek, demir ve dericilik gibi yerli sanat dallarını ortadan kaldırdı. Başta buğday olmak üzere özellikle transport olanaklarının yetersizliği yüzünden ülkemizde üretilen tarım ürünleri bile dışardan ithal edilmeye başladı.

Cumhuriyet’in ilanı itibarıyla Türkiye hemen her endüstriyel ürünün ithalatçısıdır. Başta dokuma malzemeleri, demir-çelik, şeker gibi birçok ürünü yurt dışından satın almak zorundaydık. Bunların dışında buğday, un, pirinç, çay gibi ürünler bile yurt dışından ithal edilmektedir. İhracat kalemleri ise tarım ürünleri ile bir kısmı yabancıların imtiyazında olan madenlerdir.

Tablo 33. Türkiye'nin 1923 ve 1924 yılları Dışalım ve Dışsatımı (milyon lira)
(Sarc, 1970 ve Yaşa, 1980)

Dışalım Maddeleri	1923	1924	Dışsatım Maddeleri	1923	1924
Buğday	8.6	18.3	Yaprak tütün	20.3	46.4
Un	3.0	0.7	Üzüm	10.6	18.2
Pirinç	1.9	2.2	İncir	4.9	10.0
Şeker	11.0	12.8	Fındık	3.8	8.0
Çay	0.9	1.2	Fıstık, badem	0.6	1.4
Kahve	2.5	3.2	Afyon	4.2	6.1
Matbaa-kağıt	0.6	1.0	Palamut	1.4	2.1
Yün iplikleri	0.5	0.8	Yumurta	1.4	3.7
Pamuk İplik	5.6	6.6	Koyun ve keçi	2.4	3.7
Yünlü doku.	8.3	12.6	Pamuk	6.2	11.4
Pamuk dokuma	48.3	57.0	Tiftik, Yün, İpek	5.7	9.0
Demir-çelik	7.8	16.2	Zeytinyağı	1.0	0.5
Makinalar	1.3	5.6	Halı	3.3	4.5
Ziraat aletleri	0.5	2.2	Kömür	1.5	2.3
Benzin	0.7	0.8	Krom	-	0.8
Gaz	4.2	4.5	Diğer	17.3	30.8
Diğer	39.1	47.8			
Toplam	144.8	193.6		84.6	158.9

Bu tablo nereden nereye gelindiğinin anlaşılabilmesi bakımından çok önemlidir. Ülkenin sosyoekonomik açıdan incelenebilmesi bakımından bir başlangıcı ifade etmektedir.

1924 yılında toplam dışalım (ithalat) giderimiz 193.6 milyon liradır. Bu dışalım içerisinde 0.8 milyon lira yün iplikleri, 6.6 milyon lira pamuk İpliği, 12.6 milyon lira yünlü dokuma ve 57.0 milyon lirası da pamuklu dokuma olmak üzere toplam 77.0 milyon lirası dokuma ve dokuma ürünleriyle ilişkilidir. Tüm ithalatın yüzde 40'ını iplik, dokuma ve dokuma ürünleri oluşturmaktadır.

Öte yandan yine 1924 yılı dışalım ürünleri içinde dokuma ürünleri dışında en büyük hacme sahip ikinci ürün ise buğdaydır. Aslında buğday ülkemizde vardır.

Anadolu bir buğday ambarıdır. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi buğdayı ihtiyaç merkezlerine götürecek ulaşım sistemleri söz konusu değildir. Cumhuriyetin ilanını takip eden yıllarda öncelikle mevcut ulaşım mekanizması olan tren yolları onarılmış, Ankara-Konya-Afyon gibi orta Anadolu kentleri ile İzmir-İstanbul gibi anakentler birbirine bağlanmıştır. Başlangıçta işletmeciliğini yabancı şirketlerin yaptığı bu demiryolları zaman içinde millileştirilmiştir.

Bunun yanında Atatürk döneminde yapılan millileştirmelerle yeni demir yollarının yapımı paralel olarak yürütülmüştür. Cumhuriyetin kuruluşunda 4 112 km. olan toplam demir yolları uzunluğu, yeni hatların yapımıyla 1926'da 4 459 km'ye ulaşmıştır. Bu rakam, 1930'da 5 639 km.'yi, 1935'de de 6 639 km.'yi bulacaktır. Daha sonraki yıllarda bitirilen demir yollarının önemli kısmına da bu dönemde başlanmıştır (URL, 2024).

Özellikle demiryollarının ve bu demiryollarını destekler nitelikteki karayollarının yapımı sonucunda buğday arzı üzerinde ulaşım sistemlerinin etkisi ortadan kalkmakla birlikte buğday üretimimizde yaşanan iklimsel sorunlar ve maliyet sorunları nedeniyle (Özdiñç, 2010) bu konuda istenen gelişmeler gerçekleşememiştir.

Öte yandan ülke kalkınması açısından bir diğer önemli endüstriyel ürün de demir-çeliktir. Demir-çelik de önemli dışalım ürünleri arasındadır. İstanbul, Kırıkkale gibi merkezlerde kurulu bulunan ve atölye ölçeğini geçemeyen sanayi kuruluşları dışında 1936 yılında sağlanan bir dış kaynaklı kredi ile yapımına 1937 yılında başlanan ve Atatürk'ün ölümünden hemen sonra Haziran 1939'da üretime başlayan Karabük Demir Çelik fabrikası da bu çerçevede önemli bir hamle olmuştur.

Tabloda önemli dışalım kalemleri içerisinde gösterilen şeker konusunda da benzer hamleleri görmekteyiz. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra 1926 yılında Uşak'ta ve Alpullu'da kurulan şeker fabrikaları uzun yıllar ülkemizin şeker ihtiyacını karşılamaya başlamıştır.

Tablonun sağ tarafında yer alan *“tütün”* konusu, ülkemizin sömürülmesi ile bağlantılı olarak özellikle incelenmesi gereken bir ihracat kalemidir. Osmanlı Devleti 19. yüzyıl sonlarına doğru borçlarını ödeyemez duruma gelince değerli kaynaklarını teker teker yabancı ülkelerin kullanımına, istismarına vermek zorunda kalmıştır. Tütün Rejisi, 1925 yılında kabul edilen 558 sayılı Kanun ile dört milyon Türk lirasına satın alınarak millileştirilmiştir (Doğruel ve Doğruel, 2000, Öztürk ve Keskin, 2013).

Tütünün yanında üzüm-incir ve yumurta ihracatının orman ürünlerine olan ihtiyacı çeşitli şekillerde açıklanmıştı. Bu ürünlerin verimlilik artışları sağlanarak dışarıya satılabilmesi tam bağımsız Türkiye idealinin gerçekleşmesinin başlıca itici gücü olmuştur. Ormanlar ve ormancılık ise bu ürünlerin satılabilmesinde az-çok rol oynamış önemli bir sektör olmuştur.

Cumhuriyet'in ilk yedi yılında dış ticaretimiz devamlı açık vermiştir. Çünkü sanayi ürünlerinin hemen tamamını yurt dışından almaktaydık. Özgür ve Hortan (1981) bunun üzerinde, savaş sonrası dönemde ithal talebinin serbest kalması ile Lozan Antlaşması hükümlerine göre devam eden düşük gümrük tarifelerinin de etkili olduğunu ifade etse de, bunlardan da önemlisi ülkemizin sanayileşmesi, ithal edilen her sanayi ürününün ülkemizde üretilmeye başlamasıdır.

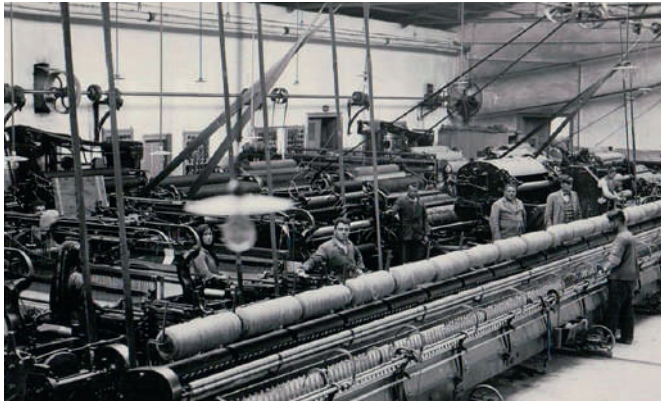
Dış ticaret açığının söz konusu olduğu 1923 – 1929 döneminde tarımsal üretim hızla artmıştır. Bunun yanında sanayi de gelişmiştir. Ülke genelinde sanayi üretiminin artması milli gelirden ve gelirin sosyal tabakalara eşit olarak dağılımında da çok önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır.

Tablo 34. Atatürk Döneminde Dış Ticaret (Milyon TL) (Ergin, 1977)

Yıllar	İthalat	İhracat	Açık/Fazla
1923	144	84	-60
1924	193	158	-35
1925	242	192	-50
1926	234	186	-48
1927	211	158	-53
1928	223	173	-50
1929	261	155	-106
1930	147	151	+4
1931	126	127	+1
1932	86	101	+15
1933	74	96	+18
1934	86	92	+6
1935	88	95	+7
1936	92	117	+25
1937	114	138	+24
1938	150	145	-5

Atatürk dönemini içeren dış ticaret verileri yukarıdaki tabloda verilmiştir. Özellikle dışsatım gelirleri başlangıç yıllarında önemli artışlar göstermiştir. Türkiye bu yıllarda tarımsal ürünler ihraç etmektedir. Özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında silahaltında olan 200 bin askerin köylerine dönmüş olması tarımsal üretimde ve dolayısıyla da tarımsal ürün ihracatında önemli rol oynamıştır. Dışsatım gelirlerinde 1929 yılı ile başlayan dönemde önemli düşüşler meydana gelmiştir. Bu durum tamamen ülkemizin tarımsal ürün satışı yaptığı ülkelerde yaşanan ekonomik krizle bağlantılıdır. Tablodan da anlaşılabileceği gibi ekonomik krizin etkileri 1930'lu yılların ortalarından itibaren azalmaya başlamıştır. Buna karşın bu yıllarda Dünya yeni bir krize hazırlanmaktadır. Almanya merkezli olmak üzere bir kısım ülke savaş hazırlıkları içerisinde. Savaşın başlayacağı bellidir. Diğer Avrupa ülkeleri ve bu arada ülkemiz de savunma durumundadır ve bu konumlarını güçlendirmek için savunma giderlerini artırmaya başlamışlardır.

Dışalım kalemlerinde görülen azalma ve dolayısıyla 1930 yılından itibaren dış ticaretin fazla vermesi ise, sadece ekonomik kriz ile açıklanması doğru olmayacak bir gelişmedir. Cumhuriyetin ilanı ve takip eden yılı içeren dışalım-dışsatım rakamları (Tablo 33) incelendiğinde görülecek ki, Türkiye yurt dışından önemli ölçüde dokuma ve dokuma ürünleri almaktadır. Dokuma ile ilgili ürünlerin toplam dışalım miktarı içindeki yeri yaklaşık yüzde 40'tır. Buna karşın 1925 yılında *“Adana Mensucat Fabrikası”* 1927 yılında *“Bünyan Dokuma Fabrikası”* ile *“Bursa Dokumacılık Fabrikası”*; 1928 yılında da *“İstanbul Bomonti'de Türk Mensucat Fabrikası”* ve *“Gaziantep'te Mensucat Fabrikası”* açılmıştır. Böylece en büyük miktarda dışalım harcaması yaptığımız dokuma ürünleri çok stratejik adımlar atılmıştır. Sadece dokumacılık sektöründe yaşanan bu gelişmeler bile, toplam dışalım giderlerimiz üzerinde çok olumlu etkiler bırakmıştır.

Şekil 63. Bünyan Mensucat Fabrikası

Atatürk döneminin sonuna doğru tekstil sanayi, ülkenin tekstil ihtiyacının yüzde 80'ini karşılar duruma gelmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında 77 milyon lira olan tekstil ürünleri ithalatı 1927 yılında 51 milyon, 1939'da ise 11.9 milyon Türk lirasına düşmüştür. Ülkemizde pamuk ürünleri üretimi 1924-1929 arasında 70 tondan 3 bin 773 tona, yün üretimi 400 tondan 763 tona, ipek üretimi de 2 tondan 31 tona ulaşmıştır (AİMSAD, 2025). 1927-1929 arasında yılda 23 bin tonu bulan pamuklu, yünlü, ipekli kumaş dışalımını ise 1937-1939 arasında yılda 12 bin tona düşmüştür (Tezel, 2015).

Tablo 35. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ülkemizde Üretilen Bazı Sanayi Maddeleri (Ton) (Ergin, 1977)

Üretilen Madde	1923	1927	1932
Pamuklu Dokuma	3 700.0	5 722.0	9 055.0
Yünlü Mensucat	400.0	576.0	1 694.8
İpekli Dokuma	2.0	9.3	91.6
Şeker	-	5.2	27.5
Kösele	2.0	-	4 105.0
Çimento	24 000.0	41 000.0	129 000.0

Tablo 36. Cumhuriyetin İlk Yıllarında İthal Edilen Bazı Sanayi Maddeleri (Ton) (Ergin, 1977)

Dışalım Maddesi	1923	1927	1932
Pamuklu Dokuma	20 500.0	19 300.0	13 432.0
Yünlü Mensucat	1 242.0	1 840.0	452.0
İpekli Dokuma	17.0	173.0	6.6
Şeker	46.7	-	29.3
Kösele	1 851.0	-	-
Deri	519.0	-	55.0
Un	26.7	-	-
Çimento	-	65.0	2.3
Sabun	675.0	-	25.0
Kereste	4 128.0	-	682.0

Görüldüğü gibi ülkemizde daha önce yurt dışından satın aldığımız hemen her ürünün üretiminde ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Mustafa Kemal ve arkadaşları yurt dışından hangi endüstriyel ürünleri alıyorsak Türkiye’de onların fabrikasını kurmuş ve çok kısa bir süre içerisinde ithalatımızda bu ürünlerin yeri oldukça gerilemiştir.

Orman ürünleri konusunda yaşananlar da ilgi çekici bir seyir izlemiştir. Osmanlı döneminde hükümetler ülkenin ihtiyacı olan kerestenin yüzde 85’ini çok yüksek fiyatlarla yurt dışından ithal edilmesine seyirci kalmışlardır. Böylece kereste dışalımını da ülkemizin dış ticaret açığında önemli rol oynamıştır. Cumhuriyet hükümeti ise, bu duruma bir son verebilmek için ormanların bir plan çerçevesinde yönetilmesi ve işletilmesine özel bir önem vermiş ve büyük gayretler sonucunda ülkemiz ithalat rejiminden kurtulmuş ve hatta yıldan yıla artan ihracat miktarları ile ülkemize döviz sağlanmış ve binlerce vatandaş için de istihdam fırsatları yaratılmıştır (Fischer, 1931).

A.Mithat (1929)’ın tespitlerine göre Cumhuriyetin ilk yılları itibarıyla özel kesim yaptığı üretimin yarıya yakını dış ülkelere satmaktadır. İhracatımız, Mısır, Suriye ve az miktarda Fransa ve İtalya’ya yapılmaktadır. Üretim ve ihracat ürünleri çam ve göknar yapı (inşaat) kerestesi, yumurta sandığı tahtası ve talaş, kalas, meşe ve kayın varil ve fiçı tahtası, parke ve köprü kerestesi, travers, dolap, araba alet ve edavatı, ve küreklik, çam ve katran traversi, şimşir, kızılçak, dışbudak, ceviz tomruk ve kerestedir.

Tablo 37. Türkiye’de Kereste Dış Ticareti (Özdönmez ve Evcimen, 1971)

Yıllar	İhracat		İthalat		İhracat-İthalat
	Miktar (m ³)	Değer (TL)	Miktar (m ³)	Değer (TL)	
1924	106 474	1 248 906	23 483	978 043	270 943
1925	53 017	1 139 014	9 775	360 331	778 683
1926	137 371	2 401 051	13 025	475 925	1 925 126
1927	74 172	928 568	27 964	1 794 059	865 491
1928	79 247	1 025 173	14 994	634 328	390 343
1929	13 259	632 277	20 875	857 326	225 049
1930	66 051	1 219 268	8 012	335 762	883 505

1931	84 798	1 504 032	2 674	90 476	1 413 566
1932	51 022	1 032 631	97	4 447	1 028 184
1933	67 050	3 681 781	123	8 950	3 672 831
1934	62 701	780 481	62	8 713	771 768
1935	34 065	134 151	136	14 946	119 205
1936	23 758	415 051	7 299	120 665	294 386
1937	26 223	521 951	9 533	191 954	329 997
1938	20 730	507 987	29 017	784 504	-276 517
Toplam⁴⁷	899 938	22 052 909	167 069	4 510 863	17 542 046

Atatürk döneminde ihraç edilen kereste miktarı 899 938 m³ olmuştur. Bunun 1938 yılı kereste ihracat fiyatı ortalaması (507 987/20 730 = 24.5 lira) ile çarpıldığında 15 yıllık süreçte toplam 22 milyon liralık ihracat yapıldığı görülür. 1938 yılı dolar kuru 128 kuruştur. Buna göre bu süreçte 17.2 milyon dolarlık kereste ihracatı yapıldığı söylenebilir. Aynı dönemde yapılan kereste ithalatı ise 3.5 milyon dolar kadardır. Böylece sadece kereste ticaretinde 13.7 milyon dolarlık bir ihracat fazlası ortaya çıkmaktadır.

Tablo 38. Türkiye'nin Tomruk İhracatı (Özdönmez ve Evcimen, 1973)

Yıl	Yapraklı		İbrelî		Diğer (Tanımsız)		Toplam	
	Miktar (m ³)	Değer (TL)	Miktar (m ³)	Değer (TL)	Miktar (m ³)	Değer (TL)	Miktar (m ³)	Değer (TL)
1924	1492	27144	-	-	10964	161335	12456	188479
1925	11098	287692	-	-	64508	909965	75606	1197657
1926	17254	294559	-	-	3676	89950	20930	384509
1927	8789	376016	-	-	12072	152841	20861	528857
1928	10668	350929	-	-	6392	95515	17060	446444

47 TL değerleri 1938 yılı ortalama kereste ihracat-ithalat birim fiyatları çerçevesinde tarafımızdan hesaplanmıştır.

1929	13733	358809	-	-	2332	44336	16065	403145
1930	16069	866116	17723	345007	33	499	33825	1211622
1931	18111	751564	2327	64685	-	-	20438	816249
1932	17658	848718	3815	59913	-	-	21473	908631
1933	17875	927560	1711	67870	-	-	19586	995430
1934	21822	1309802	1410	18905	-	-	23232	1328707
1935	17870	1282761	825	55426	-	-	18695	1338187
1936	9216	758316	624	20579	-	-	9840	778895
1937	10179	1107309	1616	18983	-	-	11795	1126292
1938	7057	783279	1364	18261	-	-	8421	801540
Top.⁴⁸	198891	22075548	31415	420579	-	-	330283	31437482

Bilindiği gibi tomruk, kerestenin ve diğer yapacak nitelikli ürünlerin temel hammaddesidir. Tablo incelendiğinde özellikle yapraklı nitelikli tomruk m³ fiyatlarının ibrelilere veya kereste fiyatlarına göre çok yüksek olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni burada sözü edilen yapraklı tomrukların özellikle ceviz gibi özel nitelikli ürünler olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede sadece 1938 yılı dikkate alındığında yapraklı tomruk birim fiyatı 110 lira (783 279 / 7 057) gibi bir değere sahip olduğu görülmektedir.

Atatürk dönemini içeren 15 yıllık süreçte toplam 31.4 milyon liralık tomruk ihracatı yapılmıştır. Aynı yılların dolar kuru üzerinden yapılan hesaba göre 24.5 milyon dolarlık bir değer ifade etmektedir. Buna göre kereste ve tomruk ihracatı toplamda 41.7 milyon dolarlık bir ihracat değerine ulaşmaktadır.

Tablo 39. Türkiye'nin Tomruk İthalatı (Özdönmez ve Evcimen, 1973)

Yıl	Yapraklı		İbrelili		Diğer (Tanımsız)		Toplam	
	Miktar (m ³)	Değer (TL)	Miktar (m ³)	Değer (TL)	Miktar (m ³)	Değer (TL)	Miktar (m ³)	Değer (TL)
1924	4	136	-	-	31	860	35	996
1925	4	53	-	-	528	16 838	532	16 891

48 TL değerleri 1938 yılı ortalama tomruk birim fiyatları çerçevesinde tarafımızdan hesaplanmıştır.

1926	2	427	-	-	1 652	43 768	1 654	44 195
1927	-	-	-	-	587	16 110	587	16 110
1928	113	6 197	-	-	472	15 701	585	21 898
1929	52	3 893	-	-	608	28 350	660	32 243
1930	121	7 397	203	12 063	81	5 841	405	25 301
1931	108	9 195	91	2 952	-	-	199	12 147
1932	495	17 936	569	18 150	-	-	1 064	36 086
1933	668	24 410	171	3 459	-	-	839	27 869
1934	60	6 125	11	509	-	-	71	6 634
1935	231	9 552	1 835	960 706	-	-	2 066	970 258
1936	1 093	28 192	2 721	54 892	-	-	3 814	83 084
1937	829	25 274	717	14 793	-	-	1 546	40 067
1938	813	41 379	4820	134 084	-	-	5 633	175 463
Top. ⁴⁹	4 593	233 768	11 138	309 840	-	-	19 690	613 326

Atatürk döneminde ayrıca 1938 yılı birim fiyatları bazında 613.3 bin liralık (479 bin \$) tomruk ithalatı yapılmıştır. Görüldüğü gibi ithalat rakamları ihracata göre oldukça düşük olup, maden direği ithalatının da bu kalem içinde değerlendirilmiş olduğu düşünülmektedir.

1928 yılı itibarıyla uluslararası ticarete konu orman ürünleri Tablo 40'da verilmiştir. Tabloya göre ithalatımız sırası ile ham kereste, mobilya, fırçacı ürünleri, doğramacı ürünleri, hasır eşya, mantar, tornacı ürünleri, ağaç çivisi ve kürdan, kaplamalıklar, odun, talaş, parke, traverten; ihracatımız ise sırasıyla doğramacı ürünleri, ham kereste, odun, hasır eşya, fıçı ve tahtaları, travers, rendelenmiş kereste ürünleri olarak dikkati çekmektedir.

49 TL değerleri 1938 yılı ortalama tomruk birim fiyatları çerçevesinde tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 40. 1928 Yılı Dış Ticaretinin Orman Ürünlerine Dağılımı (Tekeli ve İlkin, 1977)

Orman ürünleri	İhracat		İthalat	
	Ton	Bin Lira	Ton	Bin Lira
Odun	12 000	89	3 900	51
Ham kereste	51 000	1 436	6 613	516
Ham Kereste (Egzotik)	-	-	51	18
Rendelenmiş kereste	469	26	12 300	124
Talaş	80	6.5	351	35
Travers	10 000	36	364	27
Kaplamalıklar	-	-	160	77
Parkeler	-	-	134	33
Fıçı ve tahtaları	588	40	62	12
Doğramacı ürünleri	9 862	1 478	284	143
Tornacı ürünleri	10	11	55	96
Mobilya	5	9	232	221
Mantar	-	-	174	120
Kundura çivisi ve kürdan	-	-	86	92
Hasır eşya	600	46	214	140
Fırçacı ürünleri	17	1	68	175

Bu tabloda maden direği yer almamaktadır. Oysa hem Kayacık (1951) ve hem de Saatçioğlu (1959) ülkemiz maden direği ihtiyacımızın özellikle II. Dünya Savaşı öncesinde yerel imkanlarla karşılanamadığını, dışalım yapıldığını bildirmektedir. Buna göre maden direği bu tabloda ya odun veya yukarıda da ifade edildiği gibi ham kereste (tomruk) kalemi içerisinde değerlendirilmiş olsa gerekir.

A.Mithat (1929)'ın verdiği bilgilere göre, çeşitli çam türleri ve göknar yapı tahtası, yumurta sandığı, tahta ve talaş, kalas, meşe ve kayın varil ve fıçı tahtası, parke, köprü kerestesi, dolap, araba alet ve edevatı, küreklik, çam ve sedir traversi gibi orman ürünleri üretimimizin parasal değeri 650 bin liranın üzerindedir. Bunun yüzde ellisi başta Suriye ve Mısır ile az miktarda da olsa İtalya ve Fransa olmak üzere dış ülkelere ihraç edilmektedir.

Bunun yanında ülkemiz önemli miktarda odun kömürü ticareti de yapmaktadır. Bu çerçevede 1928 yılında 12.730 ton odun kömürü dışalım yapılmış ve bunun

karşılığı olarak da 483 bin lira ödeme yapılmıştır. Buna karşılık 4.159 ton dışsatım yapılmış ve bu dışsatımdan da 230 bin lira gelir elde edilmiştir. Buna göre ülkemiz odun kömürünün tonunu 38 liradan alırken, 55 liraya yurt dışına satmıştır. Aslında ülkemizde yeterince odun kömürü üretimi yapılabilmektedir. Özellikle Trakya bölümü, Istranca dağları ve bu dağlardan İstanbul'a kadar yer alan ormanlardan bu amaçla yararlanmak mümkün idi. Buna karşın Bulgaristan parasının değersiz oluşu nedeniyle bu ürünün Bulgaristan'dan dışalımını tercih edilmiştir. Odun kömürü dışsatımı ise Suriye ve Mısır'a yapılmıştır (Tekeli ve İlkin, 1977).

Akesen ve Özdönmez (1978) tarafından derlenen bilgilere göre, ülkemiz Atatürk döneminde orman ürünleri dış ticaretinden önemli gelirler elde etmiştir. Nitekim 15 yıllık dönemde 56.5 milyon dolar dışsatım geliri söz konusu olmuştur (Tablo 41).

Tablo 41. Atatürk Döneminde Orman Ürünleri Dış Ticareti (bin lira)
(Akesen ve Özdönmez, 1978)

Yıl	İhracat			İthalat			İhracat - İthalat Farkı		
	Odun	Odun Dışı	Top.	Odun	Odun Dışı	Top.	Odun	Odun Dışı	Top.
1924	2 058	3 074	5 132	1 918	102	2 020	140	2 972	3 112
1925	4 034	4 692	8 726	1 562	90	1 652	2 472	4 602	7 074
1926	4 633	3 769	8 402	2 042	342	2 384	2 591	3 427	6 018
1927	2 609	4 927	7 536	3 252	31	3 283	-643	4 896	4 253
1928	3 141	3 975	7 116	1 876	59	1 935	1 265	3 916	5 181
1929	2 303	2 607	4 910	2 545	84	2 629	-242	2 523	2 281
1930	3 500	2 785	6 285	1 208	772	1 980	2 292	2 013	4 305
1931	2 632	2 830	5 462	744	77	821	1 888	2 753	4 641
1932	2 069	2 779	4 848	575	59	634	1 494	2 720	4 214
1933	4 844	2 992	7 836	421	55	476	4 423	2 937	7 360
1934	2 226	2 586	4 812	575	127	702	1 651	2 459	4 110
1935	1 563	2 992	4 555	1 580	81	1 661	-17	2 911	2 894
1936	1 324	3 629	4 953	1 307	140	1 447	17	3 489	3 506
1937	1 750	3 796	5 546	1 884	103	1 987	-134	3 693	3 559
1938	1 372	4 108	5 480	2 862	93	2 955	-1 490	4 015	2 525
Top. ⁵⁰ (bin\$)			56 500			16 225			40 275

50 İhracat ve ithalat toplamaları yıllar bazında dolar kuruna çevrilerek toplanmıştır.

Bu tablo orman ürünleri dış ticaretinden önemli gelirler elde edildiğini göstermektedir. Görüldüğü gibi küresel ekonomik kriz uluslararası orman ürünleri ticaretini etkilemiştir. Cumhuriyetin ilanından itibaren giderek artan ihracatımız 8 milyon liralara geçmiş, ancak küresel krizden sonra 4-5 milyonlar seviyesinde seyretmiştir. Orman ürünleri ithalatımız da benzer şekilde 2-3 milyonlardan 1 milyon liranın altına düşmüş ancak dönemin sonuna doğru yeniden toparlanmıştır.

Tablo 42. Atatürk Döneminde Dış Ticarete Orman Ürünlerinin Yeri (Milyon TL)

Yıllar	İhracat			İthalat		
	Genel	Orman Ürünleri	%	Genel	Orman Ürünleri	%
1923	84			144		
1924	158	5.132	3.2	193	2.020	1.0
1925	192	8.726	4.5	242	1.652	0.7
1926	186	8.402	4.5	234	2.384	1.0
1927	158	7.536	4.8	211	3.283	1.6
1928	173	7.116	4.1	223	1.935	0.9
1929	155	4.910	3.2	261	2.629	1.0
1930	151	6.285	4.2	147	1.980	1.3
1931	127	5.462	3.6	126	0.821	0.7
1932	101	4.848	4.8	86	0.634	0.7
1933	96	7.836	8.1	74	0.476	0.6
1934	92	4.812	5.2	86	0.702	0.8
1935	95	4.555	4.8	88	1.661	1.9
1936	117	4.953	4.0	92	1.447	1.6
1937	138	5.546	4.0	114	1.987	1.7
1938	145	5 480	3.8	150	2 955	2.0

Görüldüğü gibi Atatürk döneminde orman ürünleri dışsatımı ülkemizin dış ticaret dengesi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Toplam ihracat içerisinde orman ürünlerinin payı yüzde 3.2 ile (1924) yüzde 8.1 (1933) arasında değişmiştir. Aynı dönemde yurt dışından orman ürünleri ithalatı da gerçekleşmiş ancak bunun toplam ithalat içindeki oranı hiçbir zaman yüzde 2'nin üstüne çıkmamıştır.

Atatürk dönemini içeren 15 yıllık süreçte orman ürünleri dış ticaretimiz hep fazla vermiştir. Tablodan da izlenebileceği gibi küresel kriz aynı zamanda ih-

racat fazlasının da gerilemesi ile sonuçlanmıştır. Bütün bunlara karşın orman ürünleri dış ticareti ülkemizin makroekonomik gelişimine hep olumlu katkılar yapmıştır.

Atatürk döneminin tamamını içeren 15 yıllık süre için, yıllar bazında döviz kurları ile döviz bazında elde edilen orman ürünleri ihracat geliri toplamı 56.5 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. İthalat ise 16.2 milyon dolar düzeyindedir. Buna göre sadece orman ürünleri açısından toplamda 40.2 milyon dolarlık bir ihracat fazlası söz konusu olmuştur. Diğer bir değerlendirmeye göre, orman ürünleri olarak toplam dış ticaret hacmi 72.7 milyon dolarlık bir değere ulaşmıştır.

Bu ticari gerçekleştirmeler tabii ki özel kesimin, müteahhit işletmeciliğinin bir başarısı olarak görülmelidir. Devlet, müteahhit işletmeciliği düzeni çerçevesinde sadece işletme hakkını satarak, doğrudan gelir elde etmemiştir. Dış ülkelere yapılan ihracatın istihdam konusunda ve bunlara bağlı olarak bir ekonomik hareketlilik, istihdam ve katma değer üretiminden elde edilen sayısız yararlar söz konusu olmuştur. Katma değerlerin yanında devletin bu uluslararası ticaretten elde ettiği vergi gelirleri de vardır.

Atatürk döneminde vergi gelirleri bütçenin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu dönemde vergi gelirleri genel bütçe gelirleri içerisinde yüzde 58 ile yüzde 86 arasında gerçekleşmiştir. Devletin vergi gelirleri içerisinde ise gümrük vergileri çok önemli bir yere sahiptir (Tablo 43).

Tablo 43. Bütçe gelirlerinde vergi gelirlerinin yeri

Yıl	Genel Bütçe Gelirleri (%)		Vergi Gelirlerinin Dağılımı (%)			
	Vergi gelirleri	Vergi dışı gelirler	Gelir	Servet	Tüketim	Gümrük
1923	86	14	36.8	11.7	24.9	26.7
1924	83	17	38.2	9.1	27.6	25.1
1925	81	19	14.8	17.1	36.7	31.4
1926	83	17	9.4	18.7	48.6	23.4
1927	81	19	9.9	15.7	56.2	18.3
1928	82	18	8.9	14.4	54.4	22.4
1929	82	18	8.1	16.7	47.9	27.3

1930	75	25	8.6	175	36.9	27.1
1931	76	24	13.0	16.9	36.1	34.0
1932	76	24	22.3	14.2	36.7	26.8
1933	78	22	22.2	14.2	35.8	27.8
1934	60	40	27.4	16.1	26.3	30.2
1935	58	42	28.5	15.6	24.9	31.0
1936	67	33	31.0	8.1	27.6	32.7
1937	63	37	17.1	10.8	305	41.6
1938	83	17	31.5	8.1	28.7	31.7

Kaynak: Korkmaz, 1982; Varcan, 1987.

Tabloda görüldüğü gibi vergi gelirleri içerisinde gelir vergisi, servet vergisi ve tüketim vergisi genel olarak gümrük vergisini takip eden vergi kümelerini oluşturmuştur. Orman ürünlerinin uluslararası ticareti ise toplam dış ticaretin önemi bir bölümünü oluşturmaktadır. 1924 yılından itibaren 15 yıllık Atatürk döneminde sadece orman ürünleri ticaretinden elde edilen gümrük vergisi 13.8 milyon dolar olarak hesaplanmıştır.

Tablo 44. Vergi Gelirleri İçinde Orman Ürünleri Gümrük Vergisinin Yeri

Yıl	Bütçe Geliri (Mİl.TL)	Vergi/Bütçe Geliri %	Vergi Geliri (Mİl. TL)	Gümrük Vergisi Geliri (Mİl. TL)	Dış Tic. Hacmi (İth.+İhr)(Mİl.TL)	Orm.Ür.Dış Tic. (Mİl. TL)	Orm.Ür. Gümrük Vergisi (Mİl. TL)	Dolar Kuru	Orm.Ür. Gümrük Vergisi (US \$)
1924	138.4	83	114.9	30.7	351	7.2	0.63	1.67	0.38
1925	170.7	81	138.3	34.7	434	10.4	0.832	1.88	0.44
1926	180.2	83	149.6	47.0	420	10.8	1.21	1.83	0.66
1927	203.6	81	164.9	38.6	369	10.6	1.11	1.91	0.58
1928	221.7	82	181.8	40.7	396	9.1	0.935	1.95	0.48
1929	224.2	82	183.8	50.2	416	7.5	0.905	1.97	0.46
1930	217.5	75	163.1	44.2	298	8.3	1.23	2.09	0.59
1931	185.5	76	141.0	47.9	253	6.3	1.19	2.12	0.56

1932	214.3	76	162.9	43.7	187	5.5	1.29	2.11	0.61
1933	198.9	78	155.1	43.1	170	8.3	2.1	1.66	1.27
1934	241.2	60	144.7	43.7	178	5.5	1.35	1.26	1.07
1935	266.8	58	154.7	48.0	183	6.2	1.63	1.26	1.29
1936	270.8	67	181.4	59.3	209	6.4	1.82	1.26	1.44
1937	317.1	63	199.8	83.1	252	7.5	2.47	1.26	1.96
1938	329.3	83	273.3	86.6	295	8.4	2.47	1.26	1.96
Top. (mil.\$)									13.8

Yukarıda da ifade edildiği gibi orman ürünleri dış ticareti iç piyasada yaşanan istihdam ve katma değer gibi çıktıların yanında, elde edilen gümrük vergileri ile bütçeye, dolayısıyla da ülke kalkınmasına büyük bir destek söz konusu olmuştur. Atatürk döneminde ormanların işletilmesi için müteahhitlere bir mukavele ile işletmecilik hakkı verilmesinin yanında uluslararası ticaretten elde edilen gelirler de çok önem taşımaktadır. Konu Türkiye'nin sanayi devrimi olarak değerlendirilen Karabük demir çelik fabrikasının kurulması örneği ile şöylece açıklanabilir:

Osmanlı Devleti'nde askeri ve sivil ihtiyaçlar için hemen her bölgede demir türevi olan malzeme üretilmekteydi. İstanbul'da dahi her semtte bir demirciler sokağına rastlamak mümkündü (Yıldırım, 2015). Bu dönemde Edirne ve Şam'da kılıç ve tüfek üretimi söz konusuydu. İstanbul'un fethinden önce Gelibolu'da ve daha sonra Edirne'de top dökümhaneleri kurulmuştu. İstanbul'un fethinden sonra bu günkü Tophane semtinde bir top döküm atölyesi açıldı (Aydüz, 2006). 19. yüzyılın sonlarında oluşmaya başlayan demiryollarının ihtiyacı için demiryolu istasyonlarına yakın yerlerde lokomotif ve vagonların üretildiği cer atölyeleri kurulmuştur. Bütün bunlara karşın Cumhuriyetin ilanına kadar ve hatta ondan sonraki yıllarda da ülkemizin demir ihtiyacı yerel kaynaklarla karşılanamamıştır. Atatürk döneminde başta Kırıkkale olmak üzere ülkemizin çeşitli yerlerinde özellikle askeri ihtiyaçların karşılanması amacıyla gerçekleştirilen faaliyetler kapsamlı olmayıp, atölye düzeyinin üzerine çıkamamıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra ormancılık ihtiyaçları için gerekli dekovilin üretimi konusunda başta İstanbul'daki tophanenin 1950'li yıllarda bile faaliyetlerini sürdürdüğü bilinmektedir.

Ülkemizin sanayileşmesi ve kalkınması için en stratejik hamle demir çelik fabrikalarının kurulmasıdır. Birçok imalat sektörü demir-çelik mamullerine ihtiyaç duyar. Bu sektörün önemi; ziraat, inşaat, otomotiv, demiryolu, beyaz eşya, savunma ve diğer tüm cihaz, makine ve eşya üretimini gerçekleştiren imalat alt sektörlerine girdi vermesinden kaynaklanmaktadır (Yaşar, 2009).

Karabük Demirçelik Fabrikası İngilizlere yaptırılmıştır. İngilizler, 1930 yılında planları Alman Krupp Firması tarafından yapılan Karabük Demir-Çelik Fabrikasının yapımı için 2.5 milyon sterlin tutarında bir kredi vermiştir. Fabrikanın yapım işi için açılan ihaleye verilen teklifler içerisinde Alman Krupp firması ile İngiliz Brassert firmalarının teklifi nihai değerlendirmeye alınarak fabrikanın yapım işi Türkiye'nin dış politika tercihleri doğrultusunda İngiliz Brassert firmasına verilmiştir. Şirketle yapılan mukavele ve mali anlaşma 30 Aralık 1936 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından onaylanmış (Pektaş, 2021) ve fabrikanın temelleri Başbakan İsmet İnönü ve İngiliz Büyükelçisi Sir P. Loraine'in de katılımlarıyla 3 Nisan 1937'de atılmıştır (Koçak, 1991).

Yukarıdaki tabloda da yer verildiği gibi Atatürk döneminde orman ürünleri dış ticaretinden 13.8 milyon lira gelir elde edilmişti. 1937 yılında 1 sterlin 4.94 us dolardır. Buna göre Karabük Demirçelik Fabrikası'nın maliyeti 12.4 milyon dolardır. Böylece sadece orman ürünleri dış ticaretinden sağlanan gümrük vergilerinin Türk sanayi devrimi niteliğindeki bu fabrikanın finansman ihtiyacını karşılayabilecek büyüklükte gerçekleştirebilmiştir.

İngiltere'nin Alman firma ile yarışa girmesi, Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın yapımına istekli olması, 1922 yılında Lozan'da yapılan görüşmelerde ekonomik zorluklarla başedemeyeceğimizi ve kendilerine yalvaracağımızı, diz çökeceğimizi ifade eden Lord Curzon'un bir kez daha yanıldığını göstermiştir.

ORMANCILIK ALANINDAKİ YASAL VE KURUMSAL SÜREÇ

1924 Yılındaki Gelişmeler

Yüksek Orman Meclisi ve Orman Başmüdürlüklerinin Kurulması

23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde, ilk olarak 25 Nisan'da Muvakkat İcra Encümeni (Geçici Yürütme Komisyonu) adı altında, Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa başkanlığında bir hükümet kuruldu. Böylece İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti dışında Ankara'da bir hükümet ortaya çıkmış oldu. Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 sayılı kanunla İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) kurulması öngörülmüş ve bunun içerisinde ticaret, sanayi, ziraat, orman ve madencilik konuları İktisat Vekaleti'nin (Ekonomi Bakanlığı) sorumluluğuna verilmiştir.

Cumhuriyet ilan edildiğinde 1870 Orman Nizamnamesi ile çerçevesi çizilen ormancılık düzeni devam ediyordu. Yerli-yabancı uzmanların hiçbirisi bu düzenden memnun değildi. Çünkü bu düzende ormanların tamamına yakınında serbestçe yararlanma yani cibali mübaha anlayışı geçerliydi. Bu anlayış çerçevesinde ormanlar çok hızlıca tahrip edilmekte, artan nüfusun tarım alanı ihtiyacı çerçevesinde ormanlar tarım alanlarına dönüştürülmekteydi. Ormanların korunması gerekiyordu. Ancak, yüzyıllardır süregelen geleneksel anlayışı ortadan kaldırmak ve aynı zamanda da yeni Türk Devleti'nin mevcut durumu ve acil ihtiyaçları düşünüldüğünde, yeni bir düzen kurmak mümkün görünmüyordu. Osmanlı döneminde, Dünya Savaşı sürerken, 1917 yılında Avusturyalı uzmanlar Veith ve Stoger tarafından çıkarılan ve Cumhuriyet döneminde 1924 yılında da kapsamı biraz genişletilen yasalarla ormanlardan planlı yararlanılması sağlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte bu çaba sadece devletin kontrolünde işletmecilik yapılan alanlarla sınırlı olmuş ve formaliteden ibaret bir uygulama olarak kalmıştır.

Cumhuriyet ilan edilmişti, ancak devletin orman ürünlerine olan ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için çağdaş bir ormancılık düzeni kurması çok zordu. Devlet ormanları, 1870 Orman Nizamnamesi hükümleri çerçevesinde özel kesim tarafından işletiliyordu. Mevcut işletmecilik düzeni çerçevesinde devletin gelirleri vardı. Ne bu gelirden vazgeçilebilecek bir dönemdi, ne de devletin bu işleri üstlenerek yeni gider kapısı oluşturacak durumu vardı.

Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan (1918) sonra İstanbul'da Ticaret ve Ziraat Bakanlığı bünyesinde bir Orman Genel Müdürlüğü, Ankara Büyük Millet Meclisi hükümetinin İktisat Bakanlığı bünyesinde ise bir ormancılık örgütü vardı.

İstanbul hükümetinin ortadan kaldırılmasından ve diğer yerlerin de düşman işgalinden kurtarılmasından sonra, bütün ormancılık işleri Ankara'ya bağlanmıştır. Cumhuriyetin ilanı itibarıyla (29 Ekim 1923) İktisat Bakanlığına bağlı olan Genel Müdürlüğün ülke genelinde artan idari ve teknik nitelikli işlerinin aksamadan ve hatta gelişerek yürütülmesi gerekmiştir. Genel Müdürlüğün, Amenajman, Memurlar ve Muhasebeden oluşan teknik ve yönetsel şubeleri günlük işlere dahi yetişememektedir. Bu arada birçok yeniliğe de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle çeşitli ihtiyaç ve amaçların yerine getirilmesi için İktisat Bakanı veya Müsteşarının başkanlığı altında; Orman Genel Müdürü, Orman Fen Müşaviri, şube müdürleri ve müfettişlerden oluşan bir **“Orman Meclisi Alisi (Orman Yüksek Meclisi)”** oluşturulmuştur⁵¹. Her ne kadar yasal bir çerçeve oluşturulmamış olsa da bu meclis, teknik ve yönetsel işlerin düzenlenmesi, ormanların devlet eli ile işletilmesi, özel işletmecilik için tarifelerin belirlenmesi, planların uygulanması, ormancılık örgüt yapısının iyileştirilmesi gibi birçok konuyu ele almıştır. Bu meclis ilk kararını 27.02.1924, son kararını ise 21.04.1924 tarihinde almış, kurulduktan 76 gün sonra, İktisat Bakanlığı'nın kapatılması ve yerine Ticaret ve Ziraat bakanlıklarının⁵² kurulmasından bir süre sonra yerini, Orman Heyeti Fenniyesi'ne (Orman Fen Heyeti) bırak-

51 Ardiç (1986) Orman Yüksek Meclisi'nin Fransız uzman Saby'nin önerisi üzerine kurulduğunu söylemektedir. Ancak Saby ülkemize 1925 yılında gelmiştir (Özdönmez ve Ekizoğlu, 1994). Bu meclisin kurulmasında Saby'nin değil de zaten ülkemizde olan ve bu meclisin asli üyesi olarak görevlendirilen Stoger'in etkili olmuş olma olasılığı daha yüksektir. Nitekim alınan ilk karar sonucu oluşturulan Karadere Projesi Stoger'in projesidir.

52 5 Mart 1924 tarih ve 432 sayılı **“Ziraat ve Ticaret vekâletleri teşkili hakkındaki kanun”** ile İktisat Vekâleti kaldırılarak yerine Ziraat ve Ticaret Vekâletleri kurulmuştu. Bu değişiklikte, İktisat Vekâleti içerisinde bulunan Ziraat, Orman ve Baytar Umum Müdürlükleri de Ziraat Vekâleti'ne bağlanmıştı.

mıştır. 5 Mart 1924 tarihinde İktisat Bakanlığı kapatılmış, onun yerine geçmek üzere 432 sayılı kanun ile iki bakanlık oluşturulmuştur: Ticaret Vekaleti ve Ziraat Vekaleti. Sözü edilen kanunun 1. maddesine göre daha önce İktisat Bakanlığı'na bağlı Ziraat, Orman ve Baytar genel müdürlüklerinin bağlı olduğu Ziraat Vekaleti oluşturulmuştur.

Birkaç toplantısına da üye olarak Orman Genel Müfettiş Vekili Vecdi (Baycın)'ın da katıldığı Yüksek Orman Meclisi şu kişilerden oluşturulmuştur (Kutluk, 1967):

Başkan: M. Zihni (İktisat Vekaleti Müsteşarı adına Ziraat Müdürü Umumisi (Tarım Genel Müdürü))

Üyeler: Razi (Orman Müdürü Umumisi/Orman Genel Müdürü)

İbrahim Kuddusi⁵³ (Orman Fen Müşaviri)

Baha (Orman Genel Müfettişi)

Bekir (Şasa) (Orman Genel Müfettişi)

Salih Sıtkı (Amenajman Şubesi Müdürü)

Hamit (İhaleler Şubesi Müdürü)

Dr. Tevfik Ali (Ankara Orman Müfettişi)

İktisat Bakanlığı Müsteşarı başkanlığındaki bu heyetin 27 Şubat 1924 tarihli aldığı ilk karar, Bolu–Karadere ormanlarının devlet tarafından işletilmesine aittir. Türkiye’de bir devlet orman işletmesi denemesi olarak tarihe geçen bu girişim aşağıda tanıtılacaktır.

Yüksek Orman Meclisi’nin 1924 yılında Bütçe Kanunu çerçevesinde ele aldığı ikinci konu da “*ormancılık örgütü*” olup merkez örgütünde Genel Müdürün başkanlığında günlük işlere bile yetişemeyen Amenajman ve Memurlar ve Hesap İşleri (Hesabat)’nden ibaret olan teknik birimleri yerine, çeşitli ihtiyaç ve amaçların yerine getirilmesi için üç müdürlük oluşturulmuştur. Bunlar şunlardır (Kutluk, 1967):

- Amenajman ve Teşcir (Amenajman ve ağaçlandırma),
- İhalat ve Hesabat (İhaleler ve muhasebe),
- Muhafaza ve Teftişat (koruma ve denetim).

53 Franz Stoger

Ayrıca Heyeti Teftişîye (Denetim Kurulu) Müdürlüğü bünyesinde beş adet Orman Müfettişi Umumi (Orman Genel Müfettişi) vardır (A.Mithat, 1929). Merkezde oluşturulan bu üç müdürlük, o dönemde ormancılıkla ilgili yapılması planlanan işleri, başka bir ifade ile ormancılık düzenini özetlemektedir.

Taşra teşkilatında ise vilayet örgütlenmelerinde⁵⁴ olduğuna benzer bir anlayışla;

- 8 Başmüdürlük,
- 5 Müstakil Müdürlük,
- Başmüdürlüklere bağlı 15 adet orman müdürlüğü,
- Her başmüdürlükte 1 veya 2, hatta iş yoğunluğuna göre 3 adet merkez müdürü ve
- 10 Mıntıka (Bölge) Müfettişi olmak üzere 30 müfettiş görevlendirilmiştir.

Yukarıda sözü edilen başmüdürlükler ile başmüdürlük merkezinde yer alan orman müdürlüğü yanında bağlanmış bulunan birinci ve ikinci sınıf orman müdürlükleri şunlardır (A.Mithat, 1929; Kutluk, 1967):

Tablo 45. 1924 Yılı Orman Başmüdürlükleri ve Bağlı Orman Müdürlükleri

Başmüdürlük	Bağlı Orman Müdürlükleri
İstanbul	İstanbul, Edirne ve Çanakkale
İzmir	İzmir, Karasi (Balıkesir), Bolu,
Bolu	Zonguldak ve Kocaeli
Eskişehir	Eskişehir, Kütahya ve Konya
Adana	Adana, Maraş
Menteşe (Muğla)	Menteşe, Denizli
Antalya	Antalya, Burdur ve Isparta
Trabzon	Trabzon, Samsun, Tokat, Erzurum ve Artvin

Bursa, Kastamonu, Sinop ve Mersin Birinci Sınıf Orman Müdürlükleri ile Ankara İkinci Sınıf Orman Müdürlüğü bu bölge müdürlüklerine bağlanmamış olup, doğrudan Genel Müdürlüğe bağlı kalmışlardır. Doğrudan Orman Genel Müdürlüğüne bağlı müdürlüklere “*Orman Müstakil Müdürlüğü*” adı verilmiştir.

54 Büyük Millet Meclisi'nin kurulduğu 1920 yılında, ulusal sınırlar içinde 15 vilayet, 17'si müstakil 36'sı mülhak olmak üzere toplam 53 liva, 302 kaza ve 679 nahiye bulunmaktadır (Korkud, 1965).

Ormancılık örgütünde görev yapan teknik personelin görev unvanlarını yansıtmaması bakımından 1929 yılında, Başmüdürlükler ortadan kalkmadan önce yapılan bazı tayin ve terfilerle ilgili Orman ve Av (1929) dergisinde şu bilgiler verilmektedir:

“Adana Orman Başmüdürü Abdulkadir Bey Orman Umumi Müfettişliğine; Umumi müfettişlerden Celal bey Elmalı Kara Çaltı Komiserliğine; Bursa Orman Müdürü Mithat bey İnegöl Uludağ Komiserliğine; yerine Ankara Merkez Müdürü Eyüp Sabri bey; Silifke Orman Müdürü D.Halil bey Adana Başmüdüriyetine; Antalya Müfettişi Hulusi bey Balıkesir Orman Müdürlüğüne; Balıkesir Orman Müdürü İsmail Bey İzmir Orman Müdürlüğüne; İstanbul Merkez Orman Müdürü Kemal bey vekaleten İzmit Orman Müdürlüğüne; İzmir Orman Müfettişi Zühdü bey Silifke Orman Müdürlüğüne; Çocakdere (Mersin) Fen Memuru Abdulkadir bey İzmir Merkez Orman Müdürlüğüne; Ankara Merkez Orman Müdürü Memduh bey Beyşehir Anamas Ormanı Hususi Komiserliğine; Samsun Fen Memuru Selim bey Samsun Müfettişliğine; Tokat Orman Müfettişi Nafi bey Ankara Merkez Orman Müdürlüğüne; Kars Fen Memuru Cemal bey Abidağı (Bilecik) Hususi Fen Memurluğuna; Devrek Fen Memuru İhsan bey Zonguldak Orman Müfettişliğine tayin kılınmışlardır.”

Bu yayından anlaşıldığına göre 1924 yılında 28 olan orman müdürlüklerine 1929 yılına kadar İzmit, Silifke gibi yenileri eklenmiştir. Ayrıca *“Karasi Orman Müdürlüğü”* adı da vilayetin adının 1926 yılında Balıkesir olmasından dolayı *“Balıkesir Orman Müdürlüğü”* olarak değiştirilmiştir. Öte yandan Orman Müdürlükleri bünyesinde yer alan Müfettiş ve Fen Memurları denetim ve amenajman planlarıyla ilgili işleri yaparken, orman komiserleri özel ormanların işletilmesi sırasında Orman Müdürlüğü’nü (Devleti) temsil etmekte, damga ve denetim faaliyetlerini yerine getirmektedir.

Tekrar tekrar üzerinde durmak gerekir ki, 1870-1937 yılları arasında, başlangıçtan 1908 yılına kadar orman müfettişlikleri, 1908 yılından 1937 yılına kadar da orman müdürlükleri şeklinde görev yapan bu devlet kurumları çoğunlukla deniz yolu ile transport olanaklarının söz konusu olduğu bölgelerde kurulmuştur. Çünkü müteahhitler açısından transportu kolay olacak ormanların işletilmesi öncelikli ve karlı olacaktır.

İhaleleri düzenleyen orman müdürlükleri sadece mukavele koşullarına uygun işletmecilik yapıp yapılmadığını denetlemekte ve özellikle iskelelerin olduğu yörelerde görevlendirilen personelin yaptığı ölçümler ile üretilen odunların

karşılığında “**ondalık**⁵⁵” adı altındaki devlet hissesini almaktadırlar. Yani orman müdürlükleri orman işletmeciliği yapmamakta, müteahhitlerce yapılan işletmeciliğe nezaret etmekte, denetim yapmakta ve devletin payını almaktadırlar.

1924 yılında oluşturulan başmüdürlük örgüt ve unvanları 1929 yılı sonunda kaldırılmış, yeniden orman müdürlüklerinin doğrudan Orman Genel Müdürlüğü’ne bağlı olduğu düzene dönülmüştür.

Franz Stoger (İbrahim Kutsi) ve Karadere Projesi⁵⁶

Cumhuriyet ilan edildikten hemen sonra ülkemizin önemli gelir kaynaklarından birisi üzüm-incir ihracatıdır. Üzüm incir ihracatı 1924 bütçesinin (120 milyon TL) dörtte biri büyüklüğündedir ve yeni devletin kurulması bakımından ihtiyaç duyulan en önemli tarımsal ürünlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yılında 84.6 milyon lira ihracat yapılmıştır. Bunun yüzde 75.7’sini beş ana ürün grubu oluşturmaktadır. Bunlar arasında iki ürün grubu, toplam ihracat değeri içindeki payları ile açık ara önde görünmektedir. Bunlar meyve-sebze ile tütündür. Bu grup içerisinde üzüm ve incir, tütünden sonra en önemli ihraç ürünleridir. 1924 yılında üzüm incir ihracatı toplamda 28.2 milyon lira düzeyine ulaşmıştır. Her ikisi birlikte aynı yıl gerçekleşen toplam ihracatımızın yüzde 17.8’lik bir orana ulaşmıştır. Aynı yıl Türkiye bütçesi 20 milyon liradır. Buna göre üzüm-incir ihracatımız bütçenin dörtte birine (% 23.3) yaklaşmaktadır.

55 Ondalık: Onda bir; toprak ürünlerinden veya diğer bazı kazançlardan alınan bir tür vergi anlamında bir İslâm hukuku terimi; vergilendirmede kullanılan ve Müslüman vergi mükelleflerinden belirli sınıflar için, mahsulden alınan onda veya yirmide bir oranındaki verginin adı.

56 Bu bölüm büyük ölçüde aşağıdaki eserlerimden alınmıştır:

- Gümüş, C. 2017. Devlet Ormancılığına Geçiş Sürecinde Karadere Serüveni Dönmez Sistem Ofset Basım Yayım, Ankara.

- Gümüş, C. 2019. Franz Stoger ve Türkiye Ormancılığı Üzerine Etkileri. II. International Congress on Geographical Education (ICGE-2019), Eskişehir, Türkiye, 3 - 05 Ekim 2019, cilt.1, ss.1001-1009

- Gümüş, C. 2019. Üzüm-İncir ve Yumurta İhracatında Ambalaj (Kutulama) Sorunları ve Ormancılık (1923-1937). II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi (UCEK-2019), Eskişehir, Türkiye, 3 - 05 Ekim 2019, cilt.1, ss.1010-1018

Tablo 46. Cumhuriyetin ilanı yıllarında dışsatımın ürünlere dağılımı (milyon lira)
(Sarc, 1970 ve Yaşa, 1980)

Dışsatım maddeleri	1923	%	1924	%
Yaprak tütün	20.3	24.0	46.4	29.2
Üzüm	10.6	12.5	18.2	11.5
İncir	4.9	5.8	10.0	6.3
Fındık	3.8	4.5	8.0	5.0
Fıstık, badem	0.6	0.7	1.4	0.9
Afyon	4.2	4.9	6.1	3.8
Palamut	1.4	1.6	2.1	1.3
Yumurta	1.4	1.6	3.7	2.3
Koyun ve keçi	2.4	2.8	3.7	2.3
Pamuk	6.2	7.3	11.4	7.2
Tiftik, Yün, İpek	5.7	6.7	9.0	5.7
Zeytinyağı	1.0	1.2	0.5	0.3
Halı	3.3	3.9	4.5	2.8
Kömür	1.5	1.8	2.3	1.4
Krom	-	-	0.8	0.5
Diğer	17.3	20.4	30.8	19.4
Toplam	84.6	100	158.9	100

Ancak üzüm-incir dışsatımında ormancılığı ilgilendiren çok önemli bir sorun vardır: kutulama sorunu... İzmir'den ihraç edilen üzüm ve incir ürünlerinin kutulanmasında yaşanan sorunlar nedeniyle göknar kerestesine ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü göknar kerestesi reçine içermemektedir. Ürünlere reçine sızması için reçine içermeyen ağaç türü olan göknarın alternatifi yoktur. Göknar Türkiye'de vardır. Ancak bu ağaç türü 1000 m.den yüksek dağlarda yetişmektedir. Ülkemizin o zamanki ulaşım koşulları bu ağaçların kesilerek kereste üretilmesine olanak vermemektedir. Bu nedenle kutu yapımı amacıyla Romanya ve İsveç'ten göknar kerestesi satın alınmaktadır.

Göknar ithalatı ürünün maliyetini yükseltmektedir. Ayrıca zaman zaman yaşanan gecikme sorunları üzüm ve incirin hepten elde kalması ve bozulmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu nedenle 1924 yılında sorunun çözümü için bir devlet orman işletmesi kurulması, Bolu - Karadere ormanlarının devlet tarafından iş-

letilmesi konusunda çok büyük bir proje başlatılmıştır. Yukarıda sözü edilen Orman Yüksek Meclisi'nin 27 Şubat 1924 tarihinde, ilk aldığı karar, Bolu - Karadere⁵⁷ ormanlarının işletilmesi hakkındadır. Proje detaylarına aşağıda yer verilecektir. Buna karşın projenin en temel konusu Proje alanı olan Devrek - Dirgine - Karadere yöresinden üretilecek başta göknar olmak üzere orman ürünlerinin Zonguldak - Ereğli, yani Karadeniz'e bir demiryolu (dekovil hattı) ile taşınması oluşturmaktadır. 548 sayılı ve **"Ereğli - Karadere Şimendifer Hattının İnşa ve İşletilmesi Hakkında Kanun"** çerçevesinde 12.2.1925 tarihinde **"Ereğli - Karadere Demiryolu İnşa ve İşletme Müdüriyeti Teşkilat ve Salahiyyetini Mübeyyin Talimatname"** başlığını taşıyan 12 maddelik bir yönetmelik çıkarılmıştır. Yönetmeliğe göre projenin başına getirilecek müdür, Ziraat Bakanlığı'nın önerisi ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanabilmektedir. Buna göre projenin başına da Mustafa Kemal'in onayı ile Franz Stoger (İbrahim Kutsi) getirilmiştir. Stoger'in bu projenin başına getirilmesi onun Hükümet, Mustafa Kemal ve Orman Yüksek Meclisi üzerinde etkisinin açık bir göstergesidir.

Bu proje, ormancılıkta müteahhit işletmeciliğinin söz konusu olduğu dönemde (1870-1937)⁵⁸ ülkemizde ilk devlet orman işletmesi denemesidir.

Avusturyalı ormancı, Osmanlı ve daha sonra da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Franz Stoger (İbrahim Kutsi)⁵⁹ tarafından 1924 yılında hazırlanan Karadere projesi, öncelikle üzüm-incir ihracatında yaşanan kutulama (ambalaj) sorununa odaklanmış olmakla birlikte, sadece bu sorunun çözümü ile ilgili değildir. Başta yukarıda da ifade edildiği gibi iskan sorunları olmak üzere, demiryolu yapımı ve onarımı için traverse de ihtiyaç vardır. Ayrıca maden direği konusu da önemli bir yer işgal etmekte, mevcut işletmecilik düzeni ile bu sorunlar çözülememektedir.

Aşağıda öncelikle Atatürk döneminin en etkili ormancılarından olan Stoger tanıtılacak ve daha sonra da Karadere devlet orman işletmesi projesine ilişkin ayrıntılar paylaşılacaktır.

57 Proje geliştirildiği sırada Karadere yöresi Bolu'ya bağlıdır.

58 Müteahhit işletmeciliği 1937 yılında sona ermiş olmakla birlikte, 1937 öncesinde yapılan ihalelerle kazanılmış haklar korunmuş ve sonuçta bu işletmecilik uygulamaları 1945 yılında son bulmuştur.

59 Prof. Robert Bernhard İbrahim Kuddusi olarak ifade etmektedir.

Şekil 64. Üzüm çok önemli bir gelir kaynağıdır (eba.gov.tr)

Şekil 65. Franz Stoger

Daha önce de değinildiği gibi, Türkiye ormancılığının temelleri 19. yüzyılın ortalarında Fransızlar tarafından atılmış olmasına rağmen, yaşanan siyasal gelişmelerin de etkisiyle aynı yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda müttefikimiz olan Almanlar ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Yaşanan bu siyasi gelişmeler ormancılığı da etkilemiş ve özellikle 1900'lü yılların başından itibaren Alman ve Avusturyalıların ormancılığımız üzerinde çok daha yoğun etkileri gözlenir olmuştur. Bu çerçevede ülkemize gelen ve ormancılığımız üzerinde etkili olan birçok Alman ve Avusturyalı uzman arasında, geçen yüzyılın

başından itibaren ülkemiz ormancılığına damga vuran önemli iki uzman söz konusudur. Bunlardan birisi Franz Stoger diğeri de Prof. Bernhard'dır (Gümüş, 2018).

Franz Stoger Osmanlı döneminden itibaren ülkemize davet edilen diğer uzmanlardan farklıdır. Kendisi 1889 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan kaçarak ülkemize gelmiş, adını İbrahim Kutsi olarak değiştirmiş,

Osmanlı ve daha sonra da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmuş, bir daha ülkesine hiç geri dönmemiş bir Avusturyalı ormancıdır.

Franz Stoger 1859 yılında şimdi Çek Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan Budejovice’de doğmuş ve 1882 yılında Viyana’daki Toprak Kültürleri Yüksek Okulu’nda ormancılık eğitimini tamamlamıştır. Stoger, 1889 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Veliht Prensi Radloff’un ölmesi ya da öldürülmesi olayı olarak tarihteki yerini alan *“Mayerling Faciası”* ile bağlantılarının olduğu şüphesi sonucunda ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştır.

İbrahim Kutsi ile ilgili yaptığım araştırmalarda birbirinden çok farklı isimlendirmelere rastlanmıştır. Paul Stoger, Wilhelm Stoger, Pol Stoger, İbrahim Kutsi, İbrahim Kuddusi gibi... Nitekim Orman ve Av Dergisi’nin 1937 yılında yayımlanan bir sayısında (Nisan-1937, Sayı 4), İbrahim Kutsi tarafından hazırlandığı ifade edilen *“Türkiye’de ağaçlandırmanın esasları hakkında rapor”* başlıklı yazının başlangıç kısmında bu uzmandan *“İbrahim Kuddusi”* olarak bahsedilmektedir. Kozak (1938) tarafından ele alınan bir makalede de bu uzman İbrahim Kuddusi olarak anılmaktadır. Yine aynı makalede parantez içerisinde yazıldığı gibi *“Pol Ştoker”* ismine yer verilmiştir. Kılıç (2019) da Kozak (1938)’a benzer şekilde Paul Stoger ismine yer vermektedir. İbrahim Kutsi, İbrahim Kuddusi adıyla Türkiye Ormancılar Derneği’nin de 194 numaralı üyesidir.

İbrahim Kutsi, Birinci Dünya Savaşı başlarında Eskişehir Somdöken ormanlarını imtiyaz yoluyla işleten Manizadeler’in himayesinde çalışmıştır. Burada bir kereste fabrikası ile havai hat ve dekovil hattı yapımında görev almıştır (Özdönmez ve Ekizoğlu, 1993). Burada kurulan tesislerin Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında uzun yıllar hizmet verdiği anlaşılmıştır. Kutsi’nin Cumhuriyet dönemi sonrasında Bozüyük’te faaliyet gösteren İbrahim Çolak’a ait şirket tarafından, Bozüyük ormanları içerisinde kurulan kereste fabrikalarında ve bu fabrikalarda üretilen kerestelerin demiryoluna (Bozüyük) kadar taşınması amacıyla kurulan hava hattının kurulmasında da etkin olduğu düşünülmektedir.

Savaş sonunda ülkesine dönmek istemeyen Kutsi, isteği ve başvurusu üzerine İstanbul’a gelmiş ve ormancılık örgütünde harita memuru, ağaçlandırma müdürü gibi çeşitli görevlerde çalışmıştır. 1921-1923 arasında Ankara’da Nafia (Bayındırlık) örgütünde teknik işlerde çalışmıştır (Kutluk, 1957b). Orman ve Av (1937) dergisinde verilen bilgilere göre İbrahim Kutsi ismine, meşrutiyetin ilanından hemen sonraki yıllarda oluşturulan *“Orman Mesaba (ölçüm) Teşkilatı’nda”* *“harita memuru”* olarak rastlanmaktadır.

Dünya Savaşı yıllarında Hendek'te açılan Orman Ameliyat Mektebi'nde ve daha sonra da Ziraat ve Ticaret Bakanlığı'nda görevlendirilen İbrahim Kutsi, 1917 yılı Ekim ayında *“Teşcir (Ağaçlandırma) Müdürü”* olarak atanmıştır (Orman ve Av, 1937). İstiklal Savaşı sırasında İktisat (Ekonomi) Bakanlığı'nda *“Orman Müşaviri”* olarak görev yapmıştır. Uzun yıllar yüksek memur olarak Türk hükümetinin emrinde çalıştığı için, ülkemizin hemen her yanını gezme olanağını bulmuştur. İbrahim Kutsi'nin yaptığı araştırma gezileri hakkında 1937 yılı itibarıyla çoğunun kayıp olduğu anlaşılan birçok rapordan bahsedilmektedir.

İktisat (Ekonomi) Bakanlığı bünyesinde 1926-1929 yılları arasında *“Orman Uzmanı”* olarak görev yapan Prof.Bernhard (1931) tarafından 1931 yılında kaleme alınan *“Anadolu Çamları”* başlıklı makale İbrahim Kutsi'yi de içeren aşağıdaki bilgiyi vermektedir:

“Sözü edilen Çam türünün doğal olarak yetiştiği yerlere ilişkin bilgiler kısmen gezilerim sırasındaki kişisel incelemem, kısmen eski ismi Wilhelm Stoger'in -şimdi Türkiye'de “orman komiseri” bulunan İbrahim Kutsi bey ki benim fikrime göre Türkiye ormanlarını en iyi tanıyan kişidir- yazılı beyanına, kısmen de 1928 yılında Mersin'de vefat eden ve Anadolu florasını da iyi tanıyan bitkici ve koleksiyoncu Walter Siebe'nin ve Weimarlı Prof. Bornmüller'in verdiği bilgilere dayanmaktayım.”

Prof.Bernhard (1931)'ın bu ifadelerine göre;

- Franz Stoger, Wilhelm Stoger olarak da anılmaktadır.
- Türkiye ormanlarını en iyi tanıyan kişi olarak tanınmaktadır.
- 1931 yılı itibarıyla ormancılık örgütünde *“Orman Komiseri”*⁶⁰ olarak görev yapmaktadır.

Gerçekten de Stoger, Türkiye ormancılığını çok iyi bilmektedir. Orman Nizamnamesi hükümleri çerçevesinde orman işletme imtiyazı almış bir şirkette çalışmıştır. Buna karşın, 1917 yılında okul arkadaşı Avusturyalı orman uzmanı Veith ile birlikte hazırladığı Orman Kanunu Tasarısı'nda Türkiye için devlet orman mülkiyeti ve işletmeciliğinin doğru olduğunu düşünmektedir. Bu fikirlerinin daha sonra ülkemize gelerek yasa tasarısı hazırlayan ve çıkarılan 3116

60 Orman komiserleri, orman işletme imtiyazı alan müteahhitler bünyesinde devlet adına denetim işi yapan ve devletin alması gereken verginin sağlıklı bir biçimde hesaplanmasını sağlayan kişilerdir.

sayılı yasada da büyük etkileri olan Prof. Bernhard üzerinde de etkili olduğu açıktır (Gümüş, 2018).

Stoger, 1924 yılı itibarıyla Orman Fen Müşaviri olarak görev yapmakta ve yukarıda sözü edilen Orman Yüksek Meclisi'nin bir üyesidir. Bolu Karadere devlet orman işletmesi kurulması fikri ona aittir ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından projenin başına getirilmiştir.

Bolu-Karadere orman işletmeciliği girişimi, 1937 yılından itibaren ortaya konan ve günümüze dek uygulanagelen ormancılık düzeni (Devlet orman işletmeciliği) için ilk denemedir. Aslında daha önce değinilen ve Türkiye ormancılığının temel sorunu olan transport sorununun da devlet tarafından kurulacak bir orman işletmesi ile aşılabilmesi olanaklarının da denendiği bir projedir.

Kutluk (1967) projenin gerekçesini şöylece özetlenmektedir:

“Bolu – Karadere ormanlarının işletilmesi hakkındaki 27.2.1340 (1924) tarihli proje, Orman Meclisi Alisinin (Orman Yüksek Meclisi'nin) ilk ve 1 numaralı kararıdır. İstiklal savaşını müteakip (sonrasında) istihsaldeki (üretimdeki) durgunluk, düşman istilası dolayısıyla yakıp yıkılan birçok şehir ve kasabaların imarı (onarımı) cibetine (yoluna) gidilememiş olması, uzun müddet (süre) bir çivi dahi kullanmayan halkın barınak ihtiyacı, İzmir piyasasında üzüm ve incir kutularının yapılması için gerekli göknar kerestesinin temini, demiryolları ile Zonguldak kömür havzasına gerekli travers ve maden direğinin sağlanması lüzumu, böyle büyük çapta bir orman işletmesinin tesisi cibetine (yoluna) gidilmesini icabettirmiştir (gerekçirmiştir).

Sinesinde (bünyesinde) 6 000 000 (altı milyon) haşep (odun) zenginliği bulunan Karadere ormanlarından her yıl 111000 (yüzonbirbin) metreküp tomruk alınmak ve denize kadar bir dar hat uzatılmak suretile (sureti ile) işletmesi ve ihtiyaçlardan mühim (önemli) bir kısmının bu yolla sağlanması başlıca maksatları teşkil etmiştir.”

Bir devlet orman işletmesinin kurulması zorunluluğunu ortaya çıkaran konulardan birisi olan üzüm ve incir kutularının yapılabilmesi gereksinimi oldukça ilgi çekicidir. Halil Kutluk (1967) tarafından yayınlanan belgelere göre 1923 yılı sonunda alınan bir karar ile üzüm ve incir kutusu yapılmak üzere yarım gümrük tarifesi uygulanarak İsveç ve Romanya'dan *“beyaz mal ve yumuşak kereste”* olarak da adlandırılan göknar kerestesi ithal edilmiştir.

İzmir'den yapılmakta olan üzüm ve incir ihracatında, yörede yetişen ağaç türü olan kızılçamdan yapılan kutuların reçine sızdırması yüzünden, ürünlere reçine kokusunun sinmesi dolayısıyla Türk üzüm ve incirine karşı talebin azalması, kutuların reçine içermeyen odunundan dolayı yukarıda da ifade edildiği gibi göknar ağacından üretilmiş keresteden yapılması zorunluluğunu doğurmuştur.

Ülkemizin birçok bölgesinde yayılış gösteren göknarlar, daha çok yüksek rakımlarda, dağlık alanlarda yetişmektedir. Davis (1965)'in belirlemelerine göre Türkiye göknarları genel olarak 1000-2000 metre arasında optimal yayılış yapmakta, nadiren de daha alt yükseltilerde görülebilmektedir.

Denizlere uzak alanlarda yetişen bu ağaç türünün, kesilerek, kutu yapımı amacıyla İzmir'e ulaştırılması oldukça güçtür. Ülkemizde karayolu yok denecek düzeydedir. Bırakınız ormanlara, kasaba ve kentlere bile karayolu ile ulaşma olanağı bulunmamaktadır. Nitekim projenin hayata geçirilmeye çalışıldığı 1924 yılından 15 yıl sonra bile deniz yolundan başkaca bir ulaşım olanağı söz konusu değildir. Bu nedenle dağların yükseklerinde yer alan göknarların kesilerek iskelelere ulaştırılması olanakları ise çok kısıtlı görülmektedir. Bu koşullar altında o dönemde geçerli işletmecilik anlayışı çerçevesinde göknar kerestesi ihtiyacının ülke içinden karşılanması olanaklı görülmemektedir. Çünkü dağlarda, ulaşım olanaklarının kısıtlı olduğu alanlarda yer alan bu türün, kesilerek keresteye dönüştürülmesi ve söz konusu ihtiyacın giderilebilmesi ile İzmir'e ulaştırılabilmesi için, güçlü bir organizasyona ve büyük bir ulaşım yatırımına ihtiyaç duyulmaktaydı. Dolayısıyla bu ihtiyacın da giderilmesi bakımından bir devlet orman işletmesi kurulması en rasyonel projeydi.

Bu projede 1924 yılı itibarıyla ulaşım ağı sistemine uzak olan göknar ormanlarından tomruk üretip denize, iskelelere ulaştırmak için de en uygun güzergahın seçildiği söylenebilir. Coğrafi koşullar açısından göknarın yetiştiği diğer yörelerden üretim yapıp, üretilen odunları dereler aracılığı ile uygun yerlere sürütmek, buralardan da deniz ulaşımı olanaklarından yararlanabilecek bir düzen oluşturma olanakları oldukça sınırlıdır.

Karadere (Dirgine-Devrek) yöresinden yapılacak üretim öncelikle akarsulardan yararlanarak işletmenin / kereste fabrikasının kurulacağı bölgeye Dirgine köyüne taşınması oradan da 120-130 kilometre dar bir hat (75 cm genişliğinde dekovil hattı) ile Devrek üzerinden Zonguldak'a ulaştırılması düşünülmektedir (Kutluk, 1957a,1967). Müdürlüğe İbrahim Kutsi'nin getirilmesi aslında çok isabetli bir atama olarak değerlendirilebilir. Çünkü Kutsi, yapılması planlanan temel hususlarda donanım sahibidir. Dekovil hattı ve kereste üretiminde deneyimlidir.

Harita 13. Karadere Projesi bölgesi

Şekil 66. Zingal Şirketi tarafından Çangal ormanlarında yapılmış bir dekovil hattı

Karedere ormanlarının işletilmesi organize edilirken bu ormanlardan üretilecek orman ürünlerinin piyasa merkezlerine nakli konusu da düşünülmüş ve sonuçta Ereğli’de son bulacak dar bir demiryolunun (dekovil) yapımı kararlaştırılmıştır. Bu konudaki yetki 548 sayılı ve “*Ereğli – Karadere Şimendifer Hattının İnşa ve İşletilmesi Hakkında Kanun’undan*” alınmıştır. Bu kanunda, Ziraat Vekaletinin (Tarım Bakanlığı) 1924 bütçesinin özel faslından Ereğli - Karadere şimendiferi inşaatı ve işletilmesi için ayrılmış olan paranın 1925 yılında harcanabileceği, 1925-1927 yıllarında harcanmak üzere Ereğli-Karadere demiryolu inşaat ve işletilmesi için Tarım Bakanlığı’nın

özel faslına 2 milyon lira ödenek konulduğu, faiz ve geri ödeme bedelinin Karadere ormanları gelirinden karşılanmak üzere 2 milyon liralık avans verilmesine, vadeli borç anlaşmasına Maliye ve Tarım bakanlıklarının yetkili kılındığı, hükmü yer almaktadır (Pınar, 1957).

Bingöl'ün (1990) *“Geçmişten Günümüze Ormanlarımız ve Ormancılığımız”* başlıklı eserinde yapılacak dekovil hattının 130 km. olduğuna işaret edilmektedir. Yine Bingöl'ün ifadelerine göre, hattın Karadeniz sahilinde Gülüş ırmağı ağzına kadar (Ereğli) indirilmesinin uygun bulunduğu yer verilmektedir. Ereğli yakınlarından denize dökülen Gülüş Irmağı'nın seçilmesinin nedeni olarak da; Ereğli'deki kömür çalışmalarına engel çıkarılmaması, geniş kereste istif yerlerinin varlığı, tesislerin düşmandan korunmasının olanaklı olması ve gemilerin de kolayca yanaşmasının mümkün olması gibi faktörler gösterilmektedir. Üretilcek kerestenin gemi ile taşınması amacıyla Gülüş ırmağı içerisinde gemilerin yanaşabileceği bir kereste limanı oluşturulması düşünülmüştür. Bunun için temizlenecek derede, iki kilometre uzunluğunda altmış metre genişliğinde ve üç metre derinliğinde bir kanal açılması planlanmıştır.

Şekil 67. Gülüş Irmağı - 1960-1970 (Karayolları Genel Müdürlüğü)

Dekovil hattının yapımı için Trabzon yöresinde Osmanlı-Rus Savaşı (1914-1915) sırasında döşenen veya istiflenmiş olarak bırakılan raylardan yararlanılması hesaplanmıştır.

1914 yılında Rusya ile Kafkaslarda savaşan Osmanlı Ordusu'na (3. Ordu) sevkıyat yapılması için en uygun yol olarak Trabzon-Erzurum hattı seçilmişti.

Başkomutanlık tarafından 3. Ordu'nun ihtiyacı olan silah, donatım, mühimmat, gıda ve yiyecek gibi malzemelerden her gün 150 ton malzemenin bu hat üzerinden gönderilmesi planlanmıştı.

Bu sevkiyatın istenen hızlı bir biçimde yapılabilmesi için gemiyle Trabzon'a getirilen muhtemelen Alman kaynaklı malzemelerle Trabzon'dan Maçka'ya oradan da Hamsiköy'e kadar bir dekovil hattı yapılmıştır. Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey önderliğinde Trabzonluların gayretleri sonucunda bu hattın Trabzon-Hamsiköy bölümü (52 km) Ocak 1915 tarihine kadar tamamlanmıştır. Hattın Zigana dağını aşıp, dağın güneyinde yer alan Zigana köyüne kadar yapılması düşünülmüşse de yoğun kar yağışı nedeniyle bu plan gerçekleştirilememiştir (Öğün, 1997).

Vali Cemal Bey ve İhraç Komutanı⁶¹ Ferik Neşet Bey'in birkaç defa talep etmesine rağmen bu hatta lokomotif gönderilememiştir. Bu nedenle vagonlar hayvanlarla çekilmeye çalışılmış, yeterli hayvan bulunamadığı için ancak insan gücü ile sevkiyat gerçekleştirilebilmiştir (Hacıfettahoğlu, 2008). Kutluk(1967)'un belgelerinden anlaşıldığına göre döşenemeyen bu hatta ilişkin dekovil malzemeleri Trabzon iskelesi civarında depolanmıştır.

Bilindiği gibi bölge 1916 yılında Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Bölgeyi işgal eden Ruslar döşenmiş olan dekovil hattını işgal süresince kullanmışlar ve ayrıca bu hattın Trabzon-Maçka bölümünü normal demiryoluna dönüştürmüşlerdir (TBMM, 1920).

M.V. Frunze (1996)'nin⁶² 1921 yılı Kasım ayı sonlarında ziyaret ettiği Trabzon'da yaşadıklarını ve bölge ile ilgili gözlemlerini anlatırken, Rus ordusunun bölgeden çekilirken Trabzon'da muazzam bir askeri malzeme bıraktığına işaret etmekte ve bu malzemenin Türk Kurtuluş Savaşı'nda kullanılacak olmasından memnun olduğunu vurgulamaktadır. Buna karşın bu malzemenin liman bölgesinde düzensizce yığıldığını, hemen hemen yüz kadar dekovil lokomotifinin, pek çok vagonun, binlerce traversin, sayısız ray vb. gibi değerli malzemenin atılmış olduğunu gözlemlemiştir.

Yapılan tespitlere göre Ruslar çekildikten sonra Maçkahılar hattın bir bölümünü de sökerek demiryolu raylarından saban demiri ve kazma yapmışlardır.

61 Askeri malzemenin sevk edilmesinden sorumlu komutan.

62 Ukraynalı devrimci lider Mihail Vasilyeviç FRUNZE, Kızıldordu'nun kurucularındandır. Frunze'nin "*Türkiye Anıları*" yayımlanmıştır. Bu anılar Ahmet Ekeş tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Aslında İbrahim Kutsi'nin 1924 yılında Bakanlığa yazdığı, İstanbul'a gidilerek alınmasını istediği malzemelerin listesi içerisinde kazma, kürek, çivi gibi tarımsal üretim araçlarına da yer vermiş olması, bu aletlerin Anadolu'da kolay bulunmadığını da göstermektedir. Bu nedenle köylülerin döşenen dekovil hatlarını sökerek üretim araçlarına dönüştürmüş olmasının mantıksız olmadığını söylemek gerekir.

Proje kayıtlarında İbrahim Kutsi'nin Trabzon'a gönderilerek mevcut ray, şimendifer ve dekovile ait malzemeleri toplayarak Zonguldak'a getirmesi, bunların yeterli olmaması durumunda da eksiklerin Avrupa'dan ithal edilmesi kararlaştırılmıştır. Öte yandan kurulması tasarlanan kereste fabrikasına ait makinelerin dışalımını için Avrupa'nın tanınmış şirketleriyle iletişime geçilmesi de değerlendirilmiştir.

Şekil 68. Dirgine yöresinin güncel görünümü (Google Earth)

Karadere Orman İşletme Müdürlüğüne getirilen İbrahim Kutsi ilk iş olarak Trabzon'a gitmiş ve orada bulunan eski dekovil ray ve diğer malzemeleri Karadere'ye getirmiştir.

Yasadan kaynaklanan yetkilere dayanılarak oluşturulan ve İbrahim Kutsi'nin görevlendirildiği bu müdürlük, Karadere yöresinde demiryolu ile ilgili incelemeleri yaptırmış ve toprak düzeltilmesi faaliyetlerine başlanmıştır. Bütün yapılanlara karşın Karadere projesi sonuca ulaşamamış, projeye harcanacak paranın, kömür havzasına ulaşmak düşüncesiyle Ankara-Zonguldak demiryolu yapımında kullanılmasına karar verilmiştir.

Karadere projesi tamamlanmamış olmakla birlikte devlet orman işletmeciliği için önemli bir deneme olarak tarihteki yerini almıştır. 1937 öncesinde devlet orman işletmeciliği ya da ormanları devletin işleteceği bir düzenin kurulması öncesinde yapılan tartışmalarda, başarısız bir deneme olması nedeniyle gündeme gelmiştir. Devletin orman işletmesi bu başarısız, bize göre de yarıda kesilmiş denemeden başka ülkemiz için örneği olmayan bir konudur. Başarılı olup olunamayacağı belirsizdir.

Nitekim M.A. Salih (1931a) tarafından kaleme alınan Orman İşletmesinde Devlet ve İhale Usulleri (1) başlıklı makalede **“Devlet işletmesini bir defa denedik acı sonuçlar aldık. “Kötü örnek, örnek olmaz” diye genel bir kural vardır. Bununla birlikte orman üretiminin devletleştirilmesi çok uzun incelemelerden sonra kararlaştırılması gereken önemli bir konudur.”** demek suretiyle konuya ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Baltalık Yasasının Kaldırılması

(484 Sayılı Devlet Ormanlarından Köylülerin Yararlanma Hakkı Yasası)

Daha önce değinildiği gibi 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışı ile birlikte Osmanlı döneminde yürürlükte olan Orman Nizamnamesi hükümlerinden vazgeçilmemişti. İstiklal Savaşı yıllarında TBMM’nin açılışını takip eden günlerde ilk ele alınan konulardan birisi Nizamnamenin 5. maddesi gereğince köylülere tanınan yararlanma haklarıydı. Bu çerçevede 39 sayılı Baltalık Yasası çıkarılmıştı.

39 Sayılı Baltalık Yasası’nın ilgili kısmında belirtilen sakıncalarının ortadan kaldırılması için bu yasanın yürürlükten kaldırılması ve yerine geçmek üzere 15 Nisan 1924 tarihinde 484 Sayılı yeni bir yasa çıkarılmıştır. 11 maddeden oluşan bu yasa ile köylülerin veya köy yapısındaki kentlerin devlet ormanlarından karşılıksız yararlanması yeniden olanaklı hale getirilmiştir (Gümüş, 2018).

484 Sayılı Yasa ile bazı köylülere verilen baltalık ormanları, devlet ormanları kapsamına alınmıştır. Bunun yerine köylülere ve daha önceki yasalarda yer almayan, köy yapısındaki kasabalara, devlet ormanlarından bazı haklar tanınmıştır. Bu yasaya göre kadimden (eskiden) koru ve baltalığa sahip olmayan köy ve köy yapısına benzeyen kasaba halkının okul, mescit, köprü gibi ortak ihtiyaçları, ambar, ağıl, samanlık, bina yapımı ve tamiri, araba, tarım aletleri üretimi ile hane ihtiyaçları çerçevesindeki bireysel ihtiyaçları için yakın pazar veya kasabalara götürüp satmak üzere odun ve kömür yapmak için, devlet ormanlarının bilimsel olarak kesilmesi olanaklı olan bölümlerinden kesim yapmasına izin verilmektedir.

Yasanın 2. maddesinde söz konusu yararlanmanın nasıl yapılacağı konusunda ayrıntılara yer verilmekte, köylülerin ihtiyaç duydukları odun ve kereste miktarını her yılın Mart ayı sonuna kadar muhtarlıklara bildirileceğine, muhtarlıklarında düzenleyeceği belgelerin orman memurlarınca incelenip, istenen kereste ve odun miktarlarının ihtiyaçtan fazla olmadığını belirledikten sonra ormanların bilimsel durumu ve korunması hakkında yürürlükte olan yasal düzenlemelere uygun olarak Mayıs ayına kadar bir orman bölümü belirlenip kesilecek ağaçlar damgalandıktan sonra kesim işlerinin yapılabileceğine işaret edilmektedir.

Yasaya göre orman içi ve civarındaki köyler halkından, ticaret için kereste üretimi yapacakların her sene açık artırmasız ve tarife bedeli ile en yakın devlet ormanlarından üretim yapması için belge düzenlenmek suretiyle yararlanmaları olanaklıdır. Kerestelerin her yere götürülmesi serbest olup bedelleri taksitle alınır. Bununla birlikte, ormanlardan öncelikle köylülerin ihtiyacının dikkate alınması da zorunlu tutulmaktadır.

Eskiden beri koru ve baltalığı olan köylerin buralardan yapacağı kesimlerde de yukarıdaki hükümlere göre resmi belge ile yararlanma ilkesi de hüküm altına alınmaktadır.

Yasanın yukarıdaki hükümlerinin uygulanmasında görevi savsaklayan memurların ve korucuların ilk defasında bir haftalık, ikincisinde 15 günlük maaşları kesilmekte; üçüncüsünde ise memurluktan atılmaları kararı verilmektedir.

“İntifa Hakkı Yasası” da denilen yasanın bundan sonraki maddelerinde ise bazı yasaklara ve cezalara yer verilmekte, son iki maddede ise yürürlük ve yürütme konusu yer almaktadır.

504 Sayılı Türkiye Ormanlarının Bilimsel Yöntemlerle Yönetimi ve İşletilmesi Yasası

22 Nisan 1924 tarihinde yürürlüğe giren bu yasaya göre, ister devlete ister özel veya tüzel kişilere ait olsun ülkedeki tüm ormanlardan kesim yapılabilmesi için **“İşletme Planlarının Düzenlenmesi”** zorunluluğu getirilmektedir. Yasa ile 1917 yılında çıkarılan **“Ormanların Bilimsel Yöntemlerle Yönetimi Yasası”** yürürlükten kaldırılmıştır. Çıkarılan 504 sayılı yasa ile 1917 yılında yürürlüğe sokulan yasanın daha işler hale sokulması sağlanmıştır. Önceden sadece devlet ormanlarının işletme planları ile yönetimi esaslı söz konusu iken; bu yasa ile tüm ormanlar bu kapsama alınmıştır. Bu yasanın çıkması çağdaş bir adım olarak değerlendirilebilir.

Alan büyüklüğü 1000 hektardan az olan özel ormanlarla, bilimsel olarak 1000 m³'ten az kesim yapılabilmesi olanaklı olan devlet ormanlarından yapılacak yararlanmalar için ise, 3 sene içerisinde kesin işletme planı yapılması koşuluyla, geçici işletme planları yeterli görülmektedir.

Bununla birlikte bu hüküm, 6.12.1924 tarihinde çıkarılan 526 sayılı *“Türkiye Ormanlarının Bilimsel Yöntemlerle Yönetimi ve İşletilmesi Hakkındaki 22 Nisan 1924 Tarihli ve 504 Sayılı Yasaya Ek Yasa”* ile kesin ve geçici planları yapılmamış bulunan devlet ormanlarından köylülerin yıllık 1000 m³'e kadar kesim yapacak üreticilerin ve özel ormanlar ile köy baltalıklarından ilgililerin yararlanmaları için önceden olduğu gibi keşif raporları ile kesim yapılabileceği, biçiminde değişikliğe uğratılmıştır.

Yine 526 sayılı yasa ile devlet ormanlarına bitişik olmayan ve alanı 5 hektardan az olması koşuluyla, kişilerin tapulu arazisinde yetişen ağaçların kesimi için işletme plan ve raporlarına gerek olmadığı hükmü getirilmiştir.

12 maddeden oluşan 504 Sayılı yasanın 4-7. maddeleri planların nasıl ve kim tarafından yapılacağı ve onaylanacağı ile satış ve ihale koşullarını içermektedir.

Yasanın 8. maddesi ise ilgi çekicidir. Buna göre devlet tarafından koruma ormanı olarak ayrılan ormanlardan kesim yapmak yasaklanmakta ve devlete ait olmayan bu özellikteki ormanların kamulaştırılması zorunluluğu getirilmektedir.

İlginç olan bir başka hüküm de 9. maddede yer alan, devletin bu yasadaki yükümlülüklerini yerine getirmesi için ihtiyaç duyulan teknik personeli yetiştirmek için Türkiye'nin çeşitli yerlerinde 1925 yılı içerisinde üç adet *“Orman Okulu”* açması konusundaki yaklaşımdır. Bu yaklaşımın sonucu olarak da 1930 yılında İstanbul'da yer alan *“Yüksek Orman Okulu”* bünyesinde *“Orman Mühendis Muavini”* yetiştirmek üzere *“Orman Ameliyat Mektebi”*⁶³1” açılmıştır. Yüksek Orman Okulu Rektörlüğü'ne bağlı olan bu okul, 1934 yılında, Yüksek Orman Okulu'nun kapatılıp, bir fakülte olarak Yüksek Ziraat Enstitüsüne bağlanınca ortadan kaldırılmıştır. Bunun yanında Hendek ve İslahiye'de de birer Orman Ameliyat Mektebi açılmıştır.

Ülke ormanlarının yapılacak işletme planları doğrultusunda yönetilmesi konusunda 1917 yılından itibaren yapılan düzenlemeler, ana orman yasasını (1870 Orman Nizamnamesi) yürürlükten kaldırmış değildir. Ormanlar yine özel kişi veya kuruluşlar tarafından işletilmiştir. Bu düzenlemelerle getirilen

yenilik bu yararlanmanın bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmesine yöneliktir. Söz konusu planlar orman müdürlüklerince, yani devlet tarafından yapılmakta, işletmecilik ise, eskiden olduğu gibi, ancak bu defa yapılan plan çerçevesinde yine özel kişi veya kuruluşlarca gerçekleştirilmektedir.

Yukarıda adı geçen 504 ve 526 sayılı kanunların hükümlerini gerçekleştirmek üzere, bu dönemde Tarım Bakanlığı tarafından aşağıdaki Amenajman yönetmelikleri ve izahnameleri hazırlanarak, bunlara uygun amenajman planları düzenlenmiştir (Eraslan, 1985):

1. Korular İçin Muvakkat İşletme Planı Talimatnamesi (1924),
2. Baltalıklara Ait İşletme Planı Talimatnamesi (1924),
3. Keşif Raporları İzahnamesi (1924),
4. 1935 Yılı Amenajman Metodlarına Ait İzahname.

Orman amenajmanı bilim adamları 1917 yılını ülkemiz ormanlarından planlı yararlanmanın miladı olarak göstermektedir. Buna karşın aynı yıl geçici planlar, 1924 yılında yapılan değişiklik ile de keşif raporları, amenajman planı yerine geçmek üzere kabul edilmiştir. Amenajmancılardan planlı yararlanma için 1917 yılını başlangıç noktası olarak seçmesi doğrudur. Buna karşın gerçek anlamda planlı yararlanma için bir miktar daha beklenilmesi gerekmiştir. Bu dönemde devletin ormanlardan sağladığı doğrudan gelirler önemli ve önceliklidir. Her ne kadar planlı yararlanma gibi çağdaş bir niyet olsa da, plan ya da planlama bir formalitenin ötesine geçememektedir (Gümü, 2023). Nitekim İnal (1946), 1934 yılında *“Eskişehir Merkez Orman Mübendisliği”* görevi sırasında yaptığı planların sadece bir prosedürün yerine getirilmiş olmasından başka bir şey olmayan ve basit bir rapor olmaktan ileri gitmeyen bir özellik gösterdiğini şöylece ifade etmektedir:

“Köylüye vereceğin paralı, parasız ruhsatnameler sadece bir formalite işidir. Daba ziyade iş sahibinin (müteahhit) ormanlardaki gizli faaliyetlerini perdelemeye yararlar. Bu ruhsatnamelere ait planları yaparken kullanacağın mesaba (alan ölçüm) aleti, gözün, ormandan çıkacak odun ve kereste miktarını takdirdeki ölçü de vicdanındır.

Bazen sen, bütün bu imkânsızlıklara rağmen, günlerce uğraşır bir koru veya baltalığın planını yaparsın. Fakat görürsün ki, iş sahibi senin günlerce süren uğraşmanı sadece sonuçlansın diye beklemekte ve boşuna bir çaba olarak gördüğün emeklerin için de bıyık altından gülmektedir. Çünkü o, ne senin gösterdiğin

yerle, ne de senin planladığın kesim miktarıyla yetinecektir. Kim bilir ruhsat almış olmanın verdiği güven ve cesaretle daha ne kadar yerden ne miktarda ağaç kesilecektir. Köylünün, gösterilen yerden ağaç kesmesi, ancak bu ormana resmen girebilmek hakkını kaybetmemesi ve özellikle “makta kontrolünden” temiz çıkmasını sağlaması amacıyla katlandığı bir yüküdür.

Az sayıda kalan ve zaten basit bir rapor olmaktan ileri gidemeyen bu ruhsatname ve mukavele planları dışında, teknik elemanları en çok meşgul eden iş çeşitli kaçakçılık olaylarıyla, bütün mevsim boyunca ardı arkası kesilmeyen orman yangınlarıdır.”

Bu değerlendirmeden anlaşılmaktadır ki, 1917 yılından itibaren gerçekleştirilmeye çalışılan ormanlardan planlı yararlanma denemeleri boş bir çabadan ibarettir. Sadece bir formalitenin yerine getirilmesinden oluşmaktadır. Etkili bir denetim mekanizması yoktur. Plana aykırı uygulamalar ortaya çıktığında ruhsatnamenin iptal edilmesi dışında, özellikle tahrip edilen orman örtüsünün onarımı konusunda bir uygulama söz konusu değildir.

Savaş yıllarında duraklama dönemi geçiren amenajman işleri Cumhuriyetin ilanından sonra, 1924 yılında tekrar canlanmaya ve Türkiye ormanlarının gelişigüzel kesimlerle tahrip edilmemesini ve ormanların rasyonel planlarla işletilmesini sağlamak amacıyla iki gruba ayrılarak işe başlanmıştır. Bu iki gruptan birisi merkezi Antalya olmak üzere Akdeniz havzası ormanlarını, ikinci grup ise merkezi Kocaeli olmak üzere Karadeniz ormanlarını planlayacaktı. Karaduman (1943) amenajman grupları ile ilgili gelişmeleri şöylece vermektedir:

Birinci grup işe Elmalı ve yöresinden, 2 inci grup ise Akçakoca ormanlarından başlamışlardır. 1924 yılından itibaren ilk 2 yıl orman servetlerinin belirlenmesi ile uğraşılmayarak bu bölgelerin orman durumlarını belirlemek amacıyla haritalarını yapmakla meşgul olmuşlardır. 1926 yılında Ziraat Bakanlığınca mukaveleli ormanların, (Mukavele hükümleri gereğince, mukavelenin başlangıç tarihinden itibaren üç yıl içinde amenajman planlarının yapılması zorunluluğu olduğundan) gelişi güzel kesimlerle tahribine neden olunmaması amacıyla planlarının yapılması düşünülmüş ve gruplar bu gibi mukaveleli ormanların amenajman planlarının yapılması için görevlendirilmişlerdir.

Birinci grup ilk planlarını Antalya ili Tekke-Bayat, Ahmetler Kapuzu, Bozburun, Karapınar-Aklar, Bezirgan ve Çınarîçi ormanları; ikinci grup ise Eskişehir’in Somdöken dağları üzerinde yer alan Kuşça, Akarca, Karanlıkdere, Karasakal, Kuzguncuk, Çatacık ve Keçialanı ormanları ile Kütahya’nın Ürenli Çiftliği ormanında yapmıştır.

Zamanla daha ilkeli ve yönetime dayalı çalışmalar ve yapılan yeniliklerle harita ve hesapların standart hale gelmesiyle başlangıçtaki eksiklikler azalmaya ve planlar daha standart bir şekilde hazırlanmaya başlanmıştır.

Daha sonra, 1929 yılında bu amenajman gruplarına İzmir, Zonguldak ve Samsun amenajman grupları eklenmiştir.

Taşrada faaliyet gösteren bu beş amenajman grubu 1937 yılı başında Ankara'ya toplanmış ve çalışmalarını topluca başkentte yapmaları emredilmiştir.

1870 tarihli Orman Nizamnamesi yürürlükte iken 1917 ve 1924 yıllarında ormanların daha sonraki yıllarda adı *“amenajman planı”* olarak zikredilen işletme planları yapılarak işletilmesi konusunda iki kanun çıkarılmış ve bu kanunlar çerçevesinde ormanların planlı işletilmesine başlanmıştır. Cumhuriyetin ilanından itibaren 1937 yılına kadar sözü edilen amenajman grupları tarafından planı yapılan orman alanları aşağıda verilmektedir:

Tablo 47. 1924–1930 Yıllarına Amenajman Çalışmaları (OGM,İst.Alb., 1962)

Yıl	Amenajman Planı Yapılan Saha (ha)	Yıl	Amenajman Planı Yapılan Saha (ha)
1924	11.996	1931	92.688
1925	11.895	1932	68.130
1926	35.955	1933	68.295
1927	52.114	1934	78.467
1928	72.317	1935	89.141
1929	83.323	1936	70.818
1930	85.680	1937	75.532
Toplam			827.956

Devlet ormanlarının tamamıyla müteahhitler eliyle işletildiği 1924-1937 yılları arasında toplam 827.956 hektar ormanın amenajman planı yapılmıştır. Bu alan miktarı bize bu dönemde işletilen ormanların büyüklüğünü vermektedir. Böylece Cumhuriyet döneminde işletilebilen ormanlar 1 milyon hektarın altında olup, bu ormanlar tamamen taşlanmıştır. Prof. R.J. Bernhard (1929) tarafından Atatürk'e yazılan mektupta da değinildiği gibi bakir Türkiye ormanları sadece yaşlı ve hemen yararlanılabilecek ağaçlardan oluşmaktadır. Mukavele ile işletmecilik imtiyazı almış müteahhitler transport ve işletme tesisi kurmuş,

bunun için birçok mali külfete katlanmıştır. Bu nedenle yatırımlarını biran önce amorti etmek istemekte, buna da Türk ormancılık düzeni izin vermektedir. Bunun sonucunda ormanlar traşlanmakta, ormanlarda sadece münferit olarak işe yaramaz nitelikte tohum ağaçları kalmaktadır. Böylece ormanların giderek kötü bireylere dönüşme olasılığı artmakta ve ormanlar tahrip olmaktadır. Bu dönemde yapılan planları, devletin gelir sağlaması hedefleri önceliğinde olmak üzere, bu amaca yönelik olmak üzere ölçümlerin daha duyarlı yapılması düşüncelerinin bir ürünü olarak değerlendirilmesi doğru olacaktır.

Çağdaş anlamda ormancılık ve planlama için 1937 yılına kadar beklenmesi gerekmiştir. Bu tarihte çıkarılan 3116 Sayılı Orman Yasası çerçevesinde ormanların devlet tarafından işletilmesi ile yeni bir düzene geçilmiştir. Bu çerçevede ormanların planlanmasında da yeni bir anlayış kaçınılmazdı. Artık sadece ekonomik çıkarları maksimize eden anlayış terkedilmeli, ormanları koruma ve sürdürülebilir ormancılık anlayışı ön plana çıkmalıydı. İşte bu yeni anlayış çerçevesinde Prof. Dr. Ali Kemal Yiğitoğlu tarafından *“Orman etütleri ve amenajman iş kılavuzu”* hazırlanmış ve bu kılavuz doğrultusunda Orman Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan talimatname ile devlet ormanlarının amenajman planları yapılmaya başlanılmıştır (Sanay, 1945).

İş Bankası'nın Kurulması

Yukarıda da çeşitli alt başlıklar çerçevesinde açıklandığı gibi orman ürünleri ihtiyacı çok stratejikti. Buna karşın bu sektör birbiri ile bağlantılı olan başlıca iki nedenle ülke ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir güce ve donanıma sahip değildi.

Bunlardan birincisi, ormanlar uzaklardaydı. Ulaşım sistemlerine ve ihtiyaç merkezi olan kentlere çok uzaklarda kalmışlardı. Hayvan gücünden yararlanılarak hammadde veya kereste transportu yapılmaktaydı. Bu ise çok maliyetliydi. Bu nedenle odun hammaddesini veya mamul maddeyi demiryollarına veya iskelelere, dolayısıyla tüketim merkezlerine kolayca ulaştırabilecek rasyonel transport tesislerine ihtiyaç duyulmaktaydı.

İkinci sorun ise, hammaddenin işlenmesi için basit su değirmenleri (su hızzarları) dışında bir olanağın söz konusu olmamasıydı. Bu açıdan da elektrikli hızzarlarla kitle halinde kereste işleyebilecek sistemlere ihtiyaç vardı.

Dolayısıyla da hem transportun modernize edilmesi ve hem de odun işleyen çağdaş sanayi kuruluşlarının oluşturulmasına ihtiyaç vardı ve bunun için de sermaye birikimi gerekmektedir.

“Kalkınma” kavramı dar anlamda, ekonomik koşulların iyileştirilmesi, olarak değerlendirilebilir. Ancak sadece ekonomik koşulların iyileştirilmesi insanları daha mutlu yapmayacaktır. Bu nedenle kalkınma kavramını açıklamak için sadece ekonomik koşulların değil, şüphesiz bu koşulların da büyük ölçüde belirleyici olduğu, insana ait sıkıntıların, acıların, yoksulluğun ve yoksul kalıp dışlanmanın, açlığın ve hastalıkların, eğitimin, hak ve özgürlüklerin, kültürel açıdan yeterliliklerin, kısacası insan yaşamı ile ilgili tüm bileşenlerin değerlendirilmesi gerekir (Gönel, 2016). Sonuç olarak kalkınma kavramı hem ekonomik koşulların iyileştirilmesi ve hem de ekonomik olmayan sosyal ve kültürel bağlamdaki parametrelerin geliştirilmesinin bileşiminden ibarettir.

Kalkınma kavramı başlıca dört temel bileşeni vardır. Bunlar (1) insan kaynakları, (2) doğal kaynaklar, (3) sermaye oluşumu ve (4) teknolojidir: Bu dört tekerlek zengin ve fakir ülkelerde işler, ancak bunları birleştirmenin karışımı ve stratejisi devletlere bağlı olarak farklılık gösterir.

Yeni Türkiye, bu kalkınma bileşenleri açısından çok da parlak bir durumda değildir. Yetmişmiş, donanımlı insan kaynakları yoktur. Azınlıklardan oluşan girişimci sınıf ülkeyi terk etmiştir. Ülkede sivillerden oluşan bir tüccar grup da söz konusudur. Mustafa Kemal, bu tüccar grup ile etrafında yer alan ve eğitilmiş tek grubu oluşturan askerlerden bir burjuva sınıfı oluşturmaya çalışıyordu. Buna karşın ülkede elektrik, teknolojik birikim yok, ulaşım olanakları buğdayın bile yer değiştirmesine olanak vermiyordu. Bu nedenle bir sanayi tesisi kurmak ve bu sanayi kurumunun ihtiyaç duyduğu enerjiyi üretmek veya hammaddeyi bu tesise ulaştırmak neredeyse olanaksızdı. Bu nedenle doğal kaynakların olması da bir anlam taşımıyordu. Bütün bunların anlamlı hale gelebilmesi, ekonomik anlamda adımların atılabilmesi her şeyden önce finansal olanaklara bağlıydı. Ülkede bir sermaye birikimi de söz konusu değildi.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında nüfusun okuryazarlık, eğitim ve sağlık nitelikleri hiç iyi durumda değildi. Kurtuluş Savaşı’ndan çıkan Anadolu beşeri sermaye bakımından oldukça fakirdi. 1927 sayımı nüfusun yüzde 11’inin okuryazar olduğunu gösterdi (Tezel, 2015). Osmanlı idaresinde Türkler çiftçi, asker ve memurdu. Ticaret ve hatta sanat, genellikle Türk olmayanların imtiyazı gibiydi. Kapitülasyonlar yabancıları koruyor ve onların ekonomik zenginliklerini güvence altına alıyordu. Çiftçi zayıf ve teşkilatsızdı, aşar (vergi) ve iltizamın baskısı altında boğulmuştu. Para muharabacı (aşırı faizci) yabancı unsurun elindeydi. İhracat ticareti de tamamen yabancıların tekelindeydi (Koçak, 2001).

Cumhuriyet Türkiye'sinde de ekonomik kalkınmanın, kapitalist bir ekonomiye işlerlik kazandırmak, bunun için de özel girişimcilerin devlet tarafından desteklenmesi, hatta yaratılması yöntemi benimsenmiştir. Güçlü bir ekonomik gelişmenin siyasal ve toplumsal yeniden yapılanmada vazgeçilmez bir ön koşul olduğunu kavrayan Cumhuriyet hükümetleri, ekonomi alanında üç önceliğe sahiptirler (Boztemur, 1996):

Birincisi, teknolojisi eskimiş tarıma dayalı ekonomiyi değiştirmek için siyasal ve toplumsal üstyapıyı kurmak ve tasarrufu teşvik ederek sermaye birikimini özendirmeektir.

İkincisi, çağdaş bir sanayi sektörü kurabilmek için kamusal ve özel girişimcilere kolaylıklar sağlayacak hukuksal ve ekonomik zemin hazırlamak ve özel sermayenin gelişimini hızlandırmaktır.

Üçüncüsü de, kamu ve özel sektör yatırımları için gerekli olan sermaye ve kaynakların transferini sağlayacak yeni finans kurumlarına dayalı çağdaş bir para ekonomisini oluşturmaktır.

Görüldüğü gibi kalkınmanın temelinde sermaye birikimi vardır. Mustafa Kemal bu konudaki eksikliklerin farkındadır. Bu nedenle daha İzmir İktisat Kongresi'nde, ekonomik bağımsızlık, halkçılık, ekonomik kalkınmada meslek grupları dayanışması ve toplumsal işbölümünün önemi ile yabancı sermayenin gerekliliğini vurgulamıştır (Ökçün, 1977).

Buna karşın yabancı sermaye akışı çok kolay değildir. Aslında savaştan çıkmış Avrupa da sermaye sorunları çekmektedir. Ayrıca, Lozan anlaşmasına imza koymak zorunluluğu hisseden yabancı devletler kendilerine boyun eğdiren azmin çok geçmeden zayıflayacağını, Türkiye'nin darlığa düşerek kendi sermayedarlarının kucığına düşmesini bekliyorlardı (Koçak, 2001). Lord Curzon Lozan görüşmeleri sırasında bunu açıkça beyan etmiş, yeniden Osmanlı gibi borç için el açacağımızı vurgulamıştır.

Cumhuriyet, savaşlar nedeniyle çalışmalarına ara vermiş, örgütlenmesi kısmen dağılmış bir banka - kredi sistemi devralmıştı. İngiliz ve Fransız sermayeli bankaların çoğu, savaş sırasında şubelerini kapatmış, barış görüşmeleri ve işgal yıllarında yine geri gelmişlerdi. Savaş döneminde gelişme gösteren Alman ve Avusturya bankaları ise, ülkelerinin yenilgisi üzerine faaliyetlerini durdurmuşlardı (Koçak, 2001). Bütün bu nedenlerle başka bir yol bulmak gerekiyordu. Bu yol, eldeki olanaklarla milli bir banka kurmaktır.

Bütün bu gelişmeler sonucunda Büyük Taarruzun başladığı tarihin birinci yıl-dönümüne rastlayan gün olan 26 Ağustos 1924 tarihinde *“ziraate, sanayiye, madenlere, bayındırlık işlerine katkıda bulunmak; çeşitli eşyanın, araç ve gereçlerin üretimi ya da tedariki için şirketler kurmak, bu işle uğraşan şirketlere katılmak”* amaçlarıyla *“Türkiye İş Bankası”* kurulmuştur. Bu banka herhangi bir banka olarak değil, tıpkı ittihatçıların *“İtibar-ı Milli Bankası”*⁶⁴ için düşündüğü gibi, en geniş anlamıyla bir ulusçu yeniden yapılanma aracı olarak değerlendirilmiştir (Koçak, 2001).

Yukarıda da değinildiği gibi Mustafa Kemal, doğrudan devlet desteğinin kullanılmasıyla sağlanacak uygun koşullarla çevresinde bir Türk işadamları sınıfı oluşturmaya çalışıyordu. Böylece hızlı bir kalkınma sürecine girebileceği ümit ediliyordu. Dolayısıyla da tasarrufu teşvik ederek toplanacak fonlarla bütün ekonomik faaliyet kollarını finanse edebilecek, gerektiğinde çeşitli alanlarda sanayileşme hareketinin başlatılmasına kendi kaynaklarıyla katılabilecek milli bir kuruluşun doğması ve milli bankacılık sisteminin oluşturulması ihtiyacı derin bir şekilde hissediliyordu (Türkiye İş Bankası, 2019). İş Bankası, krediler yoluyla ülke tasarruflarının Türk müteşebbislere aktarmış, iştirakler yoluyla milli ticaret ve sanayinin finansman ihtiyaçlarını karşılamış, devletin imtiyazlar tanıdığı alanlarda özel sermaye ile birlikte iştiraklerde bulunmuştur. Banka, Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirdiği bu bankacılık faaliyetleriyle, yeni ticari organizasyonların kurulmasına ve sermaye birikimlerine yol açmış, milli tüccar oluşturma çabalarında önemli bir işlev görmüştür (Özer, 2014).

Atatürk, İzmir İktisat Kongresi kararları doğrultusunda, ekonomiye faydalı olacak özel sermayenin girmesine ilke olarak izin verileceğini belirtmiştir. Ancak, o dönemde dünyada gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımı sınırlı düzeydeydi. Dolayısıyla da Türkiye’ye yabancı sermaye girişi olmamıştır (Hiç, 1998). Bu nedenle İş Bankası’nın kurulmuş olması yerli bir sermaye birikimine olanak sağlanacak olması bakımından çok stratejik bir hamle olmuştur (Gümüş ve Kılıç, 2020). Ülke sanayisinin gelişiminde önemli rol oynamış olan, Türkiye İş Bankası bu kapsamda sadece girişimlerin finans-

64 Osmanlı Devleti’nin, Birinci Dünya Savaşı’na girmesiyle birlikte karşılaştığı ekonomik sıkıntılar ve Osmanlı Bankası ile yaşanan sorunlar üzerine milli sermayeli bir devlet bankası kurma düşüncesinden yola çıkılarak 1917 yılında İstanbul’da Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası adıyla sermayesi milli olan ilk finans kurumu kurulmuştur. Osmanlı hükümeti ve halk Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası’nın kurulmasını destekledi. Banka bir devlet bankası olmadı fakat bir yatırım ve ticaret bankası olarak faaliyetlerini sürdürdü (Yılmaz, 2009).

man ihtiyacını karşılamamış, tarım, sanayi, madencilik, enerji, bayındırlık işleri, sigortacılık, turizm, ihracat gibi birçok alanda işletme kurmuş ve yatırımlara da katılmıştır (Zarakolu, 1974).

Şekil 69. Türkiye İş Bankası 50 Yılı Anısına Basılmış Madalyon (1974)

Devletin, ülkenin kalkınmasını sağlayacak hamleleri yapacak donanımı, yetişmiş personeli, gelişmiş kurumları söz konusu değildi. Bu nedenle Atatürk'ün özel kesimi harekete geçirmeye çalışması, bir banka kurarak gerekli sermayeyi oluşturmaya çalışması son derecede isabetlidir (Gümüş ve Kılıç, 2020).

Kongrede alınan kararların uygulanması sonucunda, ticaret bankası olarak Türkiye'nin özel sermaye ile kurulan ilk büyük bankası unvanına sahip olan Türkiye İş Bankası (1924), sanayi bankası olarak da Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası (1925) kurulmuştur (Artun, 1983).

Türkiye İş Bankası, kökleri Osmanlı dönemine dayanan ve ülkemizde kurulan ilk özel sektör bankası olarak bilinen Adapazarı Türk Ticaret Bankası ile birlikte ormancılık işlerine kredi vererek destek olan ve bizzat kendileri de mukaveleli orman işleten bankalar olmuşlardır.

Konuyu başlangıçta ele alınan kalkınma bileşenleri çerçevesinde değerlendirdiğimizde Osmanlı'dan devralınan orman kaynakları, tahrip edilmiş olmasına karşın vardır. Ancak ulaşılabilir değildir. Yetişmiş insan gücü, en azından teknik personel açısından sorunludur. Teknolojik olanaklar ve altyapı tamamıyla yetersizdir. Bütün bunların bütünleyicisi olarak da sermaye birikimine ihtiyaç

vardır. Bütün bu değerlendirmeler çerçevesinde bir bankanın kurulmuş olması bütün diğer kalkınma bileşenlerini harekete geçirebilecek öncü bir rol oynamıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte 1923 yılında, Gazi Mustafa Kemal'in talimatıyla yakın silah arkadaşı Albay İbrahim (Çolak) Bey, Türkiye İş Bankası'ndan alınan kredi ile ülkemizin orman ürünlerine olan ihtiyacının karşılanması bakımından Bozüyük'te (Bilecik) bir kereste fabrikası ve bu kereste fabrikasına hammadde sağlayan bir transport sistemi (Havai hat) ve dekovil hattı kurarak çok önemli bir girişime imzasını atmıştır. İbrahim Bey aşağıda ayrıntılarıyla açıklanacak olan bu işletmeyi kurduğunda ülkemizde bu özelliklere sahip, kendi enerjisini üreten çağdaş bir sanayi kuruluşu söz konusu değildi. Bu şirket daha sonra oluşturulan Zingal Şirketi⁶⁵ ve Bafra Kereste Fabrikaları Anonim Şirketi ile diğer kuruluşlara örnek olmuş ve öncülük etmiştir. Bozüyük'te ortaya konan işletmecilik tarzı aynı zamanda 1937 yılından itibaren kurulmaya başlanan devlet orman işletmeleri için de dikkate alınan bir örnek olmuştur (Gümüş ve Kılıç, 2020).

Türkiye Ormancılar Derneği

Demokrasilerde sıradan vatandaşlar, yaşadıkları toplumun veya ulusun ihtiyaçlarına hizmet eden ve devletin çalışmalarını tamamlayan, destekleyen veya hatta meydan okuyan bağımsız gruplar örgütleyebilirler. Bu tür kuruluşlara genellikle devletin resmi birimlerinin bir uzantısı olmadıkları için hükümet dışı kuruluşlar veya sivil toplum kuruluşları (STK) denir.

Sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ve sivil toplum örgütleri (STÖ'lar) demokrasinin temel öğeleridir. Halk ile devlet arasında üçüncü taraf olarak hareket eder, vatandaşlarla devlet ya da hükümet arasındaki boşluğu doldurarak siyasi katılımı teşvik ederler.

STK'lerin ulusal düzeyde istişarelere katılabileceği, hak ihlallerine çözümler önerebileceği, standartların geliştirilmesine katkıda bulunabileceği ve izleme

65 Ayancık ilçe merkezinde bir kereste fabrikası kurarak çevredeki bu zengin ormanları işlemek için 1928 yılında Belçikalıların önderliğinde yabancı sermayeli bir şirket oluşturulmuştur. Adını yöredeki Zindan ve Çangal ormanlarından alan şirket devletten 30 yıllığına kiraladığı ormanları, kötü yönetim ve anlaşma şartlarına uymadığı gerekçesi ile 1945'te devleteleştirilene kadar, 18 yıl süre ile işletmiştir. Şirketin asıl faaliyet alanı Zindan ve Çangal ormanlarından ağaç kesimi, bunların Ayancık ilçe merkezinde kurduğu fabrikaya taşınması, burada işlenen kerestenin iç ve dış pazarlara satılması üzerinedir (Yılmaz, 2004).

döngüsü boyunca bilgi sağlayabileceği uluslararası düzlemlerde ortaya konmuş işlevlerdir. Hatta özellikle insan hakları konusunda yapabilecekler kapsamında, bilgi paylaşımı konusu paha biçilmez bir rol olarak kabul edilmektedir (URL, 2025).

Şekil 70. Türkiye Ormancılar Derneği Logosu

Daha 1924 yılında, tek parti kontrolünde olan bir devlette, Cumhuriyetin ilanından hemen sonra birçok alanda atılımlar yapılırken, ormancılık alanında 26 Aralık 1924 tarihinde “*Orman Mekteb-i Alisi Mezunları Cemiyeti (Türkiye Ormancılar Derneği)*” adında bir STK’nun kurulmuş olması tarihi bir adımdır.

Mustafa Kemal bir taraftan yabancı bilim adamlarını ülkemize davet edip, çağdaş ormancılığın yollarını ararken, diğer yandan da bir sivil toplum örgütünün kurulmasını sağ-

layarak, ulusal bir kontrol mekanizmasını devreye sokmuştur. Böylece devletin ormancılık alanında herhangi bir yanlış yapmasının önüne geçmek için teknik nitelikli bir meslek örgütünün varlığına yol açmış, onu desteklemiştir. Ormancılık alanında hükümetin yanlış adımları söz konusu olduğunda, teknik elemanlardan oluşan bir sivil oluşumun sesi hükümet tarafından duyulacaktır.

Türkiye Ormancılar Derneği (TOD), 26 Aralık 1924 tarihinde, Orman Yüksek Mühendisi ve Eczacı Abdulkadir Sorkun, Orman Yüksek Mühendisi Dr. Tevfik Ali Çınar ve Orman Yüksek Mühendisi Asaf İrmak tarafından “*Orman Mekteb-i Alisi Mezunları Cemiyeti*” adıyla İstanbul’da kurulmuştur. Daha sonra merkezi Ankara’ya taşınan ve adını da “*Türkiye Ormancılar Derneği*” olarak değiştiren bu dernek, 1928 yılından itibaren “*Orman ve Av Dergisi*” isimli bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Böylece bu dergi ormancılık sivil toplum örgütünün sesini herkese ve hükümete duyurma olanağına kavuşmuştur. Türkiye Ormancılar Derneği, 1924 yılından bu yana yaptıkları ile ülkemizde orman, çevre ve doğa sevgisinin yayılmasını, kökleşmesini, kamuoyunun bilinçlendirilmesini, ormancılık bilim ve tekniğinin ilerlemesini sağlamayı, ormancılık sorunlarının yurt, ulus gereksinimleri ve kamu yararı gözetilerek bilimsel ilkelere göre çözümünü amaçlamaktadır (TOD, 2024).

Başlangıç yıllarında bünyesinde yer alan sınırlı sayıda meslektaş ile üyelerinin hak ve yetkilerini savunmak ve meslektaşlar arasında dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamak amaçlarıyla hareket eden bir meslek örgütüdür. Özellikle

orman mühendislerinin hak ve yetkileriyle mesleğin tanıtılması konularında önemli hizmetler yapılmıştır. Ormancılık alanında yaşanan gelişmelerin de bir sonucu ve bir meslek örgütü olarak, giderek azalan ormanların önemi konusunda toplumun tüm kesimlerinin dikkatini çekmek amacıyla, 1930 yılında dernek genel kurulu ana tüzükte gereken değişiklikleri yaparak, ülkemizde ormancılığın tanıtılması, orman varlığının artırılması konusunda çalışmalar yapılması da kabul edilmiştir. İlk kurulduğunda İstanbul'da amenajman gruplarının görev yaptığı bina içerisinde, kendisine ayrılan bir odada faaliyetlerini sürdürülen dernek, 1936 yılında merkezini Ankara'ya taşımış ve yine faaliyetlerine amenajman gruplarınca kendisine tahsis edilmiş bir odada devam etmiştir (Göydün, 1957).

Mustafa Kemal ve diğer devlet büyükleri bu sivil toplum örgütüne ilgi göstermiştir. Nitekim derneğin 1931 yılında yapılan kongresine davet edilmiş ve bu davet üzerine Mustafa Kemal şu telgrafi çekmiştir:

İstanbul Türkiye ormancılar cemiyeti
kongre reisi Mitat Bey
 Kongre münasebetile hakkımda
 gösterilen temiz duygulara teşekkür
 ederim efendim.
Reis Cumhur Gazi Mustafa Kemâl

Şekil 71. Atatürk'ün TOD'a telgrafi

Türkiye Ormancılar Derneği, kurulduğu 1924 yılından itibaren ormanların çağdaş anlamda yönetimi için çaba harcamıştır. Derneğin yayınladığı dergi, Atatürk döneminin çok önemli bir "*sivil toplum sesi*" olmuştur. 1937 yılında çıkarılan 3116 sayılı kanun Atatürk dönemi ormancılığının en önemli devrim yasalarından birisidir. Bu yasa ile ormanlar devlet tarafından işletilmeye başlamıştır. Ancak yasa daha çıkmadan kamuoyunda tartışılmaktadır. Bu çerçevede "*Orman ve Av*" dergisinde devlet orman işletmeciliğini savunan yazılar ço-

ğunlukta olmasına karşın, devletin orman işletemeyeceğini çeşitli gerekçelerle dile getiren muhalif yazılar da yayınlanmaktadır. Böylece Atatürk döneminde bu dergi çok önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Farklı seslerin, farklı görüşlerin tartışılabildiği bir demokratik ortam görevi görmüştür.

1951 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile kamu yararına çalışan dernek statüsünü alan Türkiye Ormancılar Derneği, 73030 sayılı yasa ile 1954 yılında kurulan Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB)'nin kuruluşunda da aktif rol oynamıştır.

Atatürk Orman Çiftliği

Askeri alanda bir mucizeyi gerçekleştiren Mustafa Kemal, artık bunu ekonomik anlamda bir bağımsızlık mücadelesi ile taçlandırmak istemektedir. Ekonomik bağımsızlık mücadelesinin temelinde tarım yatmaktadır. Bu nedenle Mustafa Kemal öncelikle tarımı geliştirmelidir. Tarımda çağdaş yöntemleri devreye sokmalı, örnek işletmelerle köylüye öncülük etmelidir.

Şekil 72. Atatürk Yalova Orman Çiftliği'nde (Salih Bozok ve Kılıç Ali ile)

Mustafa Kemal daha kongreler yapılmadan Amasya'dan Erzurum'a doğru yola çıkar. Yol üzerinde Sivas'tan geçerken fidanlık müdürü Kalaycıoğlu ile tanışır. Kısa bir mola vermek isterken sohbet uzar. Atatürk tarım ile çok ilgilidir.

Kafasında çağdaş bir çiftlik kurarak köylüye örnek olmak vardır. Ekonomik gelişmenin odağına tarımsal gelişmeyi koymaktadır. Bu çerçevede öncelikle köylünün, çiftçinin kalkınmasını istemektedir. Ekonominin de ancak tarımsal gelişmelerle düzelebileceğine inanmaktadır. Tarımsal gelişmenin endüstriyel gelişmelerin de tetikleyicisi olduğu kanaatine sahiptir. Bu nedenlerle 1925 yılında Ankara yakınlarında bir çiftlik kurmaya karar verir. Hepimizin şimdilerde **“Atatürk Orman Çiftliği”** olarak bildiği araziye yerli ve yabancı uzmanlara incelettirmiş ve bu uzmanlar fikir birliği ile bataklık ve çorak olan bu arazide başarı sağlamanın zor olduğundan bahisle **“ya sabır tükenir ya para”** demişler ve burada çiftlik olamayacağını dile getirmişlerdir. Buna karşın Atatürk bu görüşlere uymamış ve **“Evet, şurası Ankara’nın yanı başında, hem bataklık, hem çorak, hem de fena bir yer. Ama biz burayı ıslah etmezsek, kim gelip ıslah edecek?”** demiş ve hemen işe başlanmasını istemiştir. İşte bugünkü çiftlik böyle kurulmuş ve böylece Atatürk Türk tarımına öncelik etmiştir (Ardıç, 1987a).

Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1925 yılında kurulan çiftlik, Cumhuriyet devrimleri sırasında birçok tarihi olaya tanıklık etmiş, tarımsal modernleşmenin, eğitimin, sosyal yaşamın ve sanayileşmenin bir simgesi olmuştur. Şehir merkezine yakın bataklık alanlar geri kazanılmış ve çiftlik, yeni rekreasyon ve üretim türleriyle üretken bir manzara olarak ortaya çıkmıştır (Dizdaroğlu, 2023). Çiftlik başlangıçta 2000 hektar arazi üzerinde **“Gazi Orman Çiftliği”** adı ile kurulmuştur.

Örnek bir çiftlik kurma düşüncesi Türk tarımının modernleştirilmesi amacıyla atılmış tarihi ve stratejik bir adımdır. Bu hamle ekonomik anlamda kendine yeten bir ülke kurma hedefinin bir atılımı ve aynı zamanda bir özgürleşme, çağdaşlaşma öyküsü olarak da görülmektedir (Keskinok, 2005). Mustafa Kemal’in bu hamlesi, önceliği tarıma, ülkenin tarımsal ürünler açısından kendine yeter bir ülke konumuna gelmesi ve tarımsal verimliliği artırarak, tarım ürünleri dışsatımının geliştirilmesine verdiği göstermektedir. Ankara’da 1933 yılında kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü de bu önceliğin bir başka göstergesidir. Aslında Mustafa Kemal’in attığı her adım planlıdır. Nitekim Yüksek Ziraat Enstitüsü’ne girecek her öğrencinin bir yıl bu çiftlikte tarım işçisi olarak çalışması şart koşulmuş olup Kimyon ve Serter (2015), bu konuyu kol emeği ile düşünce emeğinin aynı coğrafya içerisinde harmanlanması, olarak değerlendirmiştir.

Çiftliğin kuruluş amaçları şunlardır (Şahin ve Atak, 2004):

- Hububat cinslerinin ıslahı için İç Anadolu Bölgesi koşullarına uygun yeni türlerin araştırılması, halka tanıtılması ve dağıtılması,

- Hayvancılığın geliştirilmesi, yeni hayvan cins ve ırklarının araştırılması,
- Elde edilen tarım ürünlerinin işlenmesi,
- Bilimsel yöntemlerle ağaçlandırma çalışmaları yapılması, yapay korular ve ormanlar yapılması, fidanlık kurulması,
- Makineli tarıma geçiş ve büyük alanlarda tarım için ziraat, alet ve makineleri üreten bir atölye kurulması,
- Tarım öğretimini uygulamalı olarak halka aktarmak için pratik kurslar ve stajlar düzenlenmesi,
- Ankara halkına temiz ve ucuz gıda maddeleri sunarak kooperatifleşmenin sağlanması,
- Çiftliğin ürettiği tarım ürünlerini alarak piyasada düzenleyici rol oynaması,
- Ankara çevresinin ağaçlandırılması,
- Halkın gezeceği, eğleneceği sosyokültürel ve rekreatif alanların oluşturulması.

Atatürk, orman çiftliğinin sadece tarlalarından yararlanmayı hedeflememiş, aynı zamanda Ankara'yı ağaçlandırma işine buradan başlamıştır (Ardıç, 1987a). Kuruluş amaçları doğrultusunda, Atatürk Orman Çiftliği'nde ilk aşamada tarım ve hayvancılık organize edilmiş, bunun uzantısı olarak endüstriyel tesisler oluşturulmuştur.

ORMAN İŞLETMECİLİĞİ

Cumhuriyetin ilk yıllarında kerestecilik başlı başına önemli, karlı bir sektör durumundadır. Bu nedenle iş dünyasını cezbetmektedir. Kereste endüstrisinin çekiciliğine örnek olarak, Belçika kaynaklı Zingal Şirketi'nin Ayancık ormanları işletme imtiyazını alması, Ayancık kasabası yanında modern bir kereste fabrikası kurması, bir İngiliz - Alman firmasının bütün Sinop ve Kastamonu ormanlarının işletme imtiyazını almaya çabalaması ve 1929 yılında yüz bin Türk lirası gibi o günün şartlarına göre oldukça büyük bir gideri, yalnız araştırma amacı için göze alması gösterilebilir (Alaçam, 1982).

Odun ve odun ürünleri ülkemizde olduğu gibi, Avrupa ve yakın komşularımızda da en yaşamsal malzemedir. Her şey oduna bağlı olduğu gibi, odun ve kereste aynı zamanda sanayinin de en önemli hammaddesi durumundadır. Tüm ülkelerden ayrı olarak yukarıda açıklanan ihtiyaç biçimlerinden kaynaklı olarak ormanlar ve orman ürünleri, ülkemiz için de çok yaşamsal bir noktadadır. Büyük bir talep vardır, buna karşın orman ürünleri arzını artırabilmek olanakları çok kısıtlıdır. Her şeyden önce ulaşılabilir noktalarda orman ve orman ürünlerini işleyecek endüstri kuruluşları yoktur. Odunun, tomruğun taşınması kağınlarla; işlenmesi, keresteye dönüştürülmesi de çoğunlukla kol gücüyle veya su hızzarları vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu ilkel yöntemlerle ülke ihtiyacının karşılanması ve/veya en azından uygun fiyata karşılanması söz konusu bile değildir.

Devletin bir orman işletmesi kuracak ve işletecek ne parası, ne personeli ve ne de bir deneyimi vardı. Bu dönemde devlet ormanları 1870 Orman Nizamnamesi ve onun 1917 ve 1924 yıllarında değiştirilmesi sonucunda oluşturulmuş bir ormancılık düzeni çerçevesinde özel kişi veya şirketler tarafından işletil-

mekteydi. Mevcut düzen çerçevesinde ihtiyaçların karşılanması, özel kesimin desteklenmesi veya teşvik edilmesi ile üretim kapasitesinin artırılmasından başka çare yok gibidir.

Yapılması gereken ihtiyaç bölgelerine ve var olan ulaşım mekanizmasına uzak olan yerlerdeki ormanları işletmektir. Bunun için öncelikle o ormanlara ulaşabilecek, oralandaki odun hammaddesini işleyerek toplumun hizmetine sunacak ulaşım sistemlerini kurmak gerekmektedir. Bu çerçevede kalkınmanın fitilini ateşleyecek sermaye birikimi oluşturmak amacıyla yukarıda da değinildiği gibi Türkiye İş Bankası kurulmuştur. Burada oluşturulan birikim ile girişimcilerin sermaye ihtiyacı karşılanmaya çalışılmış ve böylece ülkemizin sanayileşmesi bakımından ilk önemli hamle gerçekleştirilmiştir (Gümüş ve Kılıç, 2020).

Atatürk döneminde ulaşılabilir yerlerde orman kalmamış olmasının doğal bir sonucu olarak en önemli ormancılık sorunu, orman ürünlerini ihtiyaç merkezlerine götürebilmek (transport) konusunda yaşanmaktadır. Devletten işletme imtiyazı alan kişi veya şirketler ekonomik güç ve potansiyelleri çerçevesinde transport işini büyük ölçüde hayvan gücünden yararlanmak suretiyle yapmaktadırlar. Bunun yanında su taşımacılığı da bu dönemde başvurulmuş transport teknikleri arasındadır. Biraz daha ekonomik yapısı güçlü olan işletmeciler de-kovil hattı ve havai hat kullanmaya başlamışlardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemizde doğrudan doğruya bıçkılıhan sanayiinden başka endüstri (örneğin kağıt sanayii gibi) olmadığı için, ahşaba dayalı sanayiden bahsedilirken, öncelikle tomruktan üretilen keresteden bahsetmek yerinde olacaktır (Fişçe, 1931).

Bernhard (1935) ülkemizin 1935 yılı itibarıyla yıllık kereste ihtiyacını 3.120.000 m³ olarak vermektedir. Yıllık yakacak odun tüketimiz ise 9.7 milyon m³tür (Kağıtçı, 1938).

Uzun süren ve birbirine eklenen savaşlarla tahrip görmüş bulunan bir ülkenin bitmek ve tükenmek bilmeyen ihtiyaçları ile karşı karşıya kalan devlet, ormanca zengin birçok bölgeyi, orman ürünlerine olan ihtiyacı karşılamak, diğer taraftan devletin para sıkıntısını giderecek bir gelir kaynağı sağlamak için yerli ve yabancı özel ve tüzel kişilere 3-50 yıllık anlaşmalarla vermiştir. **“Mukaveleli ormanlar”** adı ile Türk ormancılık literatüründe anılan bu işletmeler yakın ormancılık tarihimiz bakımından önem taşırlar. 3116 sayılı Orman Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 01.06.1937 tarihinde bu mukavelelerden birçoğunun süre-

si henüz sona ermemişti ve bunlardan iki tanesi İmparatorluk zamanından Cumhuriyet zamanına intikal etmiş bulunuyordu (İstanbul, 1974).

Kansu (1947) tarafından verilen bilgilere göre ise 1937 yılı öncesinde ülkemizde ormanların işletilmesi işiyle ilgili faaliyet gösteren 33 adet yerli-yabancı şirket ile yapılmış sözleşme (mukavele) söz konusudur. Bunlar aşağıdaki tabloda verilmektedir:

Tablo 48. 1937 Öncesinde Mukavele İle İşletilen Ormanlar (Kansu, 1947)

Müteahhitin Adı	Ormanın Adı	İl-İlçe	Sözl. Tarih	Yıl	Cins
Cumhuriyet İnşaat Türk A.Ş.	Kös	Çorum-Osmancık	1928	10	Ç
Kunduz Ormanları Türk Ltd.Ş.	Kunduz	Çorum-Osmancık	1932	20	Ç
Figanzade Yakub	Eğriva	Çankırı-Çerkeş	1932	5	Ç
Hacı Ahmedoğlu Mustafa	Hışhış	Çankırı-İlgaz	1933	5	Ç
Bozöyüküklü Keresteci Süleyman Sami	Çatacık	Eskişehir-Mihalıççık	1929	10	Ç
Boran Kereste Fab. Azizim Ahmed	Kuzguncuk Karasakal	Eskişehir-Mihalıççık	1928	10	Ç
Memed Salihoglu Memed	Çıglıkara	Antalya-Elmalı	1928	10	Kt

Azazade Şevki	Köprüçay	Antalya- Manavgat	1928	10	Ç
Türk İntikal Şirketi Sahibi Veli	Kızıllalan	Antalya- Elmalı	1931	5	Kt
Zingal ve Çangal Ormanları Türk A.Ş.	Zingal ve Çangal	Sinop- Ayancık	1926	50	G,Ç,KM
Kunduz Ormanları Türk Lmtđ.Ş.	Göktepe Suyuk	Sinop- Gerze	1928	10	G,Ç, K
Karadeniz Orman İşletmesi Türk A.Ş.	Turna	Zonguldak- Safranbolu	1926	25	G,Ç, K
Değirmencizade Biraderler Hacı İsmail ve Fuad	Helkeme	Zongudak- Safranbolu	1932	9	G,Ç, K
Türkiye İş Bankası	Çubuk Cehennemdere	Mersin- Tarsus	1924	20	Ç,Kt, G,A
Hacıömeroğulların- dan Zekeriyaoglu Memed Kemal	Kadıncık	Mersin- Tarsus	1926	20	Kt, Ç, G
Molla memedoğlu Ali	Karaağaç	İçel- Gülnar	1933	3	Ç,An
Adapazarı T.T. Bankası	Karapınar	Bolu- Bolu	1933	10	G

Selahaddin	Akkaya Eftun	Bolu- Düzce	1933	3	K,Gr,M
İmalatı Harbiyeye İza- fetle Hüseyin Avni	Kürtkırıçı	Bolu- Mudurnu	1934	5	Ç,G, K,M
Bozöyük Kereste Fab. Sahibi Bay İbrahim	Kara ve Ortaburun	Bursa- İnegöl	1928	25	Ç,G K
İnegöl Keresteciler Kol Ş. Müd. Şakir Hüsnü	Uludağ	Bursa- İnegöl	1928	20	Ç,G, K
Ankara-Çankaya'da mukim İbrahim	Kömürsu	Bursa- Bozöyük	1925	15	Ç, G, K
Uludağ Orman İşl.Şirketi	Karabel	Bursa- Orhaneli	1933	15	Ç
Adapazarı T.T. Bankası	Sapanca Derbend	Kocaeli- Adapazarı	1924	20	K,G, Ks, I, Kr
Baba Alioğlu Memed Hamdi	Sakarçal	Kastamonu- Daday	1928	10	Ç,G
Ahmazzade Sabri, Memed İhsan, Değir-mencizade Fuad	Karkalmaz	Kastamonu- Araç	1925	10+3	Ç
Seydi Beyoğlu Abdullah varisleri Hatice, İsmet	Karakoz	Kastamonu- Küre	1928	10	G,Ç, K, Kv

Fuad, Memed Hilmi, Niyazi	Eğriceova	Kastamonu-Araç	1928	10	Ç,M, K,G
Molla Memedoğlu Ali	Koçaş	Konya-Ermenek	1929	10	Kt
Molla Memedoğlu Ali	Çukurbağ ve Mozvadi	Konya-Ermenek	1929	10	Kt, Ç
İslamoğlu Pehlivan Memed	Dereçar- sam-ba	Kütahya-Tavşanlı	1931	20	Ç
Sofuoğlu Sudi Ahmed	Yağır	Kütahya-Sandıklı	1933	15	Ç
Adapazarı T.T. Bankası	Eğrigöz Mahya	Kütahya-Emet	1933	5	Ç

Ç: Çam, Kt: Katran, G: Gökmar, K: Kayın, M: Meşe, A: Ardıç, An: Andız, I: İhlamur, Kr : Karaağaç, Gr: Gürgen, Ks: Kestane, Kv: Kavak

Bu şirketlerden en büyük sermayeye sahip olanları Zingal, Bozüyük ve Bafra şirketleridir (M.A.Salih, 1931b; Çağlar, 1979). Bunlar öncü ve örnek işletmelerdir.

Bozüyük Ormancılık Şirketi (Bozüyük Hususi Orman Şirketi)⁶⁶

Kurtuluş Savaşı sonrasında Cumhuriyet Türkiye'si sadece harap ve yıkık bir ülke, geri bir tarım ve ilkel bir sanayi yapısı miras almıyordu. Çoğunluğu Ermeni ve Rumlardan oluşan girişimci sınıf da ortadan kalkmıştı (Tekeli ve İlkin, 1977). Bu kesim özellikle de mübadele ile ülkemizden ayrılmıştı. Aslında sadece ormancılık alanında değil, ekonominin tüm alanlarında en önemli ihtiyaç

66 Bu bölüm Erhan Kılıç ile birlikte kaleme aldığımız “*Bozüyük Ormancılık Taribi*” başlıklı eserden alınmıştır.

girişimci sınıftı. Yeni kurulan devletin asıl unsuru olan Türk nüfus eğitimsizdi. Eğitimli tek grup askerler, yani subaylardı. Mustafa Kemal de etrafındaki subaylardan bir girişimci sınıf oluşturmak istiyordu. Bunlardan birisi olan Albay İbrahim Bey'e (Çolak İbrahim)⁶⁷ Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra orman ürünleri ihtiyacının karşılanması görevini verdi.

Bozüyük ormancılık şirketi Mustafa Kemal'in isteği, yönlendirmesi ve desteğiyle İbrahim Bey tarafından kurulan ülkemizin bu anlamda ilk ve öncü özel ormancılık şirketidir.

Şekil 73. Atatürk, İnönü ve İbrahim Bey

lerde bulunmuş eşsiz bir kişiliktir. İbrahim Bey 3. Süvari Tümeni ile 2. İnönü Savaşı'na katılmıştır. Milli Mücadele tarihimizde en önemli dönüm noktası olan Sakarya Savaşında büyük yararlılıklar göstermiştir. Nitekim Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra 12 Eylül 1921 tarihinde rütbesi Kaymakamlığa (Yarbay) yükseltilmiştir. Büyük Taarruz'da ise İbrahim Bey, yine 3. Süvari Tümeni komutanıdır. 30 Ağustos tarihinde Yunanlılar bozguna uğrayınca onları

Milli Mücadele'nin tanınan kahramanlarından Bilecik Milletvekili Emekli Albay İbrahim Çolak, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet İnönü'nün en yakın ve etkin mücadele arkadaşlarından birisidir. Osmanlı Ordusu subaylarından. Binbaşı rütbesiyle katıldığı Makedonya'daki savaşlardan sonra 10 Mayıs 1917 tarihinde kendi isteğiyle emekli olmuştur.

Türk Bağımsızlık Savaşı'nın (Kurtuluş Savaşı) başından sonuna kadar çeşitli cephelerde yer almış, komuta ettiği tümenle birlikte İnönü ve Sakarya savaşlarında büyük yararlılıklar göstermiştir. Bolu, Zile ve Yozgat isyanlarını bastıran İbrahim Bey Türk devrimlerinin gerçekleştirilmesinde de hizmet-

67 Soyadı kanunundan sonra "İbrahim Çolak"

hızlıca takip etmek bu süvari birlikleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Nitekim İzmir'e ilk giren komutan Fahrettin Altay olmuş, İbrahim Bey ise ana taarruz hattının güneyinde yer alan Torbalı-Seferihisar güzergahı üzerinden düşmanı temizlemiştir. Bütün bu yararlı hizmetlerinin bir sonucu olarak Büyük Taarruzdan sonra da 12 Eylül 1922 tarihinde Miralaylığa (Albay) terfi etmiş, askeri alanda göstermiş olduğu başarılarından dolayı "*İstiklal Madalyası*" ile ödüllendirilmiştir. 14 Aralık 1923 tarihinde emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra eşi İsmet ve oğlu Ertuğrul ile birlikte Bozüyük'e yerleşmiş, 1923'te Ertuğrul⁶⁸ ve daha sonra 3 kez 1927, 1931, 1935'te Bilecik Milletvekili seçilmiştir (Çolak, 1996).

Cumhuriyet'in ilanından sonra 18 Ocak 1924 tarihinde oluşturulan bir mukavele ile Bozüyük Hususi Orman Şirketi'ni kurmuştur. Bu mukaveleden anlaşıldığına göre, şirketin yüzde 45'i İbrahim Bey'e aittir. Geriye kalan yüzde 55'i ise Bozüyük Muratdere köyü sınırları içerisinde olan 6022 hektarlık özel ormanın sahipleri, Emin, Numan, İslam, Halit, Hacı Mehmet, Ömer ve Mehmet ağalarla Ormancı Süleyman Bey'e⁶⁹ aittir (Gümüş ve Kılıç, 2020; Yetiş, 2022). Bu oran aynı zamanda Bozüyük yöresi Yırce ve Bürmece ormanlarının da mülkiyet ilişkilerini yansıtmaktadır. Mukavelede İbrahim Bey tarafından Bozüyük'te bir kereste fabrikası ile kereste fırını, havai hat ve dekovil hattı işletme ve donanımlarının yapılması için gereken paranın sağlanacağı taahhüt edilmiş ve bu yolla oluşturulacak tesislerin mülkiyetinin tüm ortaklara ait olacağı oybirliği ile kabul edilerek şirket mukavelesine işlenmiştir. Şirket, İbrahim Bey'in Türkiye İş Bankası'ndan aldığı kredi ile öngörülen işleri yapmıştır. Ancak bu kredi (borçlanma) diğer ortaklara ait olan ormanların ve diğer taşınmazların karşılık gösterilmesi (ipotek) sayesinde olanaklı olabilmıştır.

68 Bilecik ilinin 1926 yılından önceki ismi Ertuğrul idi.

69 Bozüyük'te Yırce - Bürmece hususi ormanına sahip kolektif orman şirketinin ortaklarından birisi olan Süleyman Bey, (Süleyman Ormancı, Amuca Süleyman veya Süleyman Azmi adı ile bilinir) aslen Bursa'nın Ada köyündendir. İlk ve Rüştîye tahsilini Bursa'da, İdadi tahsilini İstanbul'da yapmıştır. Ayrıca Arapça, Farsça, Fransızca lisanlarını öğrenmiştir. 1897 yılında Halkalı Ziraat Mektebi Âlisi'nden mezun olmuştur. Bir senelik stajının ardından 1898'de Bursa Ziraat Mektebi müdür muaviniği ile başlayan memuriyet görevi Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar sürmüştür. İstiklâl Savaşı öncesinde Anadolu'ya geçmiş, nihayet emekliye ayrılarak Bozüyük'e yerleşmiştir (Kutluk, 1948b).

Şekil 74. Şirketin önde gelenleri ve bazı çalışanlar fabrikadaki lokomobil'in önünde

Resimde yer alanlar

- 1- Albay İbrahim Çolak
- 2- Yörük Emin Ağa
- 3- Genel Müdür E.Albay Şerif Bey
- 4- Ormancı Süleyman Bey
- 5- Hacı Mehmet Ağa
- 6- Alman Mühendis / Fabrika Müdürü

“Bozüyük Hususi Orman Şirketi” kurulduktan sonra 1923-1924 yıllarında ilk olarak Güllüalan/Göllüalan/Gülalan yöresinde iki katraklı⁷⁰ küçük bir fabrika yaptırmıştır (Şekil 75). Bu fabrikada özel orman sayılan **“Yirce (bazı belgelerde Birce) ve Bürmeceler (Bazı belgelerde Bürmece)”** ormanlarının ürünlerini işletmeye başlamıştır.

⁷⁰ Katrak: tomruk biçmekte kullanılan ve birkaç testeresi olan makine.

Şekil 75. Gülalan yöresindeki fabrika ve arka planda dekovil hattı (Bozüyük Şehir Müzesi)

Fabrika inşaatı devam ederken 20 Aralık 1923 tarihinde Bakanlar Kurulu toplanarak Kömürsü ve Sofular devlet ormanından üretilecek ürünlerin metreküpü 1 Lira 25 kuruştan pazarlıkla Bozüyük Hususi Orman Şirketi'ne ihale edilmesi hususunda kararını almış bu doğrultuda şartname hazırlanmış ve mukavele imzalanmıştır. Yine aynı gün İnegöl ile Bozüyük arasında kalan yaklaşık 6.062 hektar büyüklüğünde 1 milyon metreküp servete sahip ve yıllık en az 70-80 bin metreküp kereste üretimi yapılabilecek Yırca ve Bürmeceler özel ormanlarının üretime açılabilmesi için havai hat ile dekovil inşaatları için, kesilecek keresteden Teşvik-i Sanayi Kanunu gereğince vergi alınmaması ve yine aynı kanunun birinci maddesinin birinci fıkrasına göre üretilen ürünlerden % 10 eksik vergi alınması için Bakanlar Kurulu Kararı çıkarılmıştır (İVH, 1923a).

Orman Yüksek Mühendisi Kamuran Haris (Ardıç) bu şirketin işleyişini en iyi bilenlerden birisidir. Orman Genel Müdürlüğü'nü temsilen Bozüyük Ormancılık Şirketi'nin faaliyetlerinin denetimi için Bozüyük'te çalışmıştır. Kamuran Ardıç (1986), 1985 yılında İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'nde verdiği *“Ormancılık Tarihimize Kısa Bir Bakış”* başlıklı konferansta bu işletme için şunları söylemiştir:

“Benim meslek hayatına başladığım tarihte Bozüyük, ormancılık ve orman sanayii bakımından çok önemli bir yerd. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş

merkezi Söğüt'e çok yakın olan Bozüyük'ün Muratdere ve Mezit deresi bölgesinde bir kaç Yörük köyü var. Bu Yörüklerin ellerinde bazı ormanların mülkiyet hakkını belgeleyen Osmanlıların vermiş oldukları fermanlar var. Milli Mücadele kazanılmış, sıra yanmış ve yıkılmış şehirlerimizin imarına gelmiştir. Keresteye ihtiyaç var. İşte bu ortamda milli mücadelede hizmet etmiş değerli bir komutan Bilecik milletvekilidir. Seçim bölgesi olan bu çevredeki Yörüklerin mülkiyetinde olan Yirce-Bürmeceler hususi ormanı ile mukaveleli Kömürsu ve Karaburun-Alaçam ormanlarından elde olunan tomrukları işlemek üzere Bozüyük'te bir kereste fabrikası kuruyor.”

Bu süreçte oluşturulan şirket tarafından işleri büyütmek için Türkiye İş Bankası'ndan 1.4 milyon lira kredi alınmıştır. Daha önce de değinildiği gibi İş Bankası 26.08.1924 tarihinde 1 milyon lira sermaye ile kurulmuş ve bunun 250 bin lirası doğrudan Atatürk tarafından verilmiştir (İş Bankası, 2019). İş Bankası'nın, kuruluş sermayesinden daha büyük bir sermayeyi kereste işine yatırması İbrahim Bey'e olan güveni, hükümet desteğini ve aynı zamanda da ülkemizin orman ürünleri ihtiyacının ne ölçüde stratejik olduğunu göstermektedir. Yeni fabrika 1925 yılının Mart ayı içerisinde Bozüyük nahiyesine⁷¹ 1 km uzaklıkta bulunan tren yolunun sıfır noktasında inşasına başlanmış ve kısa sayılabilecek bir sürede 1926 yılının Şubat ayında tamamlanmıştır (Şekil 76). Bu fabrika ülkemizdeki bu anlamda ilk ve kuruluş yılı itibarıyla ileri teknolojiye sahip tek fabrikadır. Makineler yurtdışından getirilmiştir. Fabrika 330 beygir gücünde, odun yakarak enerji üreten buharlı makine tarafından çalıştırılan bir sisteme sahiptir. Ayrıca 220 beygir gücünde buhar gücüyle enerji üreten bir havai hat istasyonu ve elektrik ünitesi söz konusudur. Fabrika günde 150 m³ kereste üretim kapasitesine sahiptir. Üretilen ürünlerin fabrikadan istasyona rahat bir şekilde sevk edilebilmesi için demiryoluna ayrıca bir makas eklenmiştir. Zamanının en çağdaş sistemi kurulmuştur. Bozüyük, İstanbul-Bağdat tren yolu üzerindedir. Tren yolu ile Ankara, İzmir gibi kent merkezleri başta olma üzere birçok ihtiyaç merkezine ulaşım olanağı söz konusudur. Bu nedenle orman ürünlerinin buradan her yere ulaştırılması olanaklıdır.

Devlet ormanlarının özel kişi veya kuruluşlar tarafından işletilmesinde ele alınan mukavele ve şartnameler, yazılışları itibarıyla az çok ifade değişiklikleri dışında benzer tarzda hazırlanmıştır. Belirli bir standardı vardır. Bu standart uygulamanın bir tarafında devlet (orman idaresi), diğer tarafında da müteahhitler vardır. Bozüyük kereste fabrikası sahibi İbrahim Bey ile orman idaresi arasında 3 adet mukavele söz konusudur:

71 Bozüyük bu tarihte Söğüt kazasına bağlı bir nahiyedir.

Şekil 76. Kereste fabrikası (ön planda havai hat ve arka planda İbrahim Bey Köşkü)

Bunlardan birisi, Bozüyük ilçesi Kömürsü ormanlarının işletilmesiyle ilgilidir. 12 Aralık 1923 tarihli ve 30247/42 nolu bir belgede (İVH, 1923b), Ertuğrul İlçesi Söğüt kazasına bağlı Bozüyük nahiyesinde özel orman olarak kullanılan “*Yırce ve Bürmece*” ormanında bilimsel ilkeler doğrultusunda ağaç kesimi ile yapay ve doğal gençleştirmeler yapmak, ormanda bakım yapmak, Türkiye ormancılığında ihtiyaç duyulan orman ürünlerini üretmek üzere orman ürünleri endüstrisi ve her türlü ürün üretimi için Avrupa’dan makine donanımı alarak fabrika, havai hat ve dekovil hattı yapmış olan İbrahim Bey ve şirketi tarafından gerçekleştirilen tesislerin işletilmesi için söz konusu özel orman yeterli olamayacağı için yılda toplam 5 bin metreküpten fazla göknar, çam ve kayın ağaçlarının kesimi için bilimsel olarak tahammülü olduğu anlaşılan ve sözü edilen özel ormana bitişik olan ve yıllardır işletilmemiş olan “*Kömürsü ve Sofular*” ormanının pazarlık yoluyla ihale edilmesine karar verilmiştir. Bu ormanın işletilmesi için oluşturulan mukavele çerçevesinde işletmeciden üretilen orman ürününün metreküpünden 125 kuruş alınacaktır. 20 Aralık 1923 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında şirketin yapacağı işlerle ilgili Teşvik-i

dan Bakanlar Kurulu'na gönderilen 24 Temmuz 1927 tarihli bir yazıda (İVH, 1927a) İnegöl kazası Sulhiye nahiyesi sınırları içinde yer alan ve Bozüyük kasabasına dokuz ve İnegöl kazasına yedi saat uzaklıkta olan ve 3733 m³ hammadde kayın ve 6339 m³ hammadde göknar olmak üzere yılda 10 bin m³'ten fazla, bilimsel olarak kesilmesi olanaklı olan işlenmemiş orman ürünü bulunan, 909 hektar alana sahip Karaburun ve Ortaburun devlet ormanlarından çağdaş bir biçimde işletilmesi için kanallar, dekovil ve havai hat oluşturmak koşuluyla Bozüyük Hususi Orman Şirketi'nin işlettiği Yırce ve Bürmeceler özel ormanı havai hat ve dekovil hattına bağlanması ve bunun için de en az 100 bin lira harcamak gerektiği bildirilmiştir. Bu tesisler Kömürsu ve Sofular ormanında olduğu gibi mukavele bitiminde devlete bırakılacaktır. Kömürsu ve Sofular ormanına ait eski mukavelede yer alan 1 m³ kayın için 125 kuruş olarak belirlenen bedelin 2.6 lira, göknar için 2.8 lira ve çam için de 3.25 liraya çıkarılmasına karar verilmiştir. Öte yandan diğer koşullar da Kömürsu ve Sofular mukavelesi ile aynı olacaktır. Ziraat Bakanlığı tarafından alınan ve Bakanlar Kurulu'na teklif edilen bu koşul ve kararlar 30 Ağustos 1927 tarihli Bakanlar Kurulunda görüşülmüş ve Karaburun ve Ortaburun ormanlarının **"Kömürsü ve Sofular devlet ormanlarının ihalesi"** ile aynı koşullarda İbrahim Bey'e ihalesi konusunda bir mukavele yapılmasına karar verilmiştir (İVH, 1927b). Daha sonra bu mukaveleye, 2 Mayıs 1928 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararı ile İnegöl kazasının Sulhiye nahiyesi dahilinde olan Alaçam devlet ormanlarının da Bozüyük Kereste Fabrikası sahibi İbrahim Bey tarafında işletilmesi konusu eklenmiştir.

Demiryolu kenarında kurulan fabrika, hammadde kaynağı olan ormanlardan ortalama 25 km. uzaklıktadır. Kereste fabrikası ve hammaddenin ormanlardan Bozüyük'e kadar taşınması için havai hat ve dekovil hatlarını içeren proje, her şeyden önce ve başlı başına olağanüstüdür, muazzamdır. Çünkü o yıllarda ve hatta yakın yıllara kadar bile su taşımacılığının olmadığı bu türden yerlerde, en önemli transport yöntemi hayvan gücünden yararlanmak şeklindeydi. Tomruklar doğrudan deve, boğa veya manda gibi hayvanlar veya bunlara bağlı arabalarla çekilmekteydi. Tabii ki bu yöntem hem zaman alıcı, zor ve pahalı olmakta hem de binlerce metreküp boyutunda bir transporta olanak vermemekteydi. O günün koşullarında bunların tasarlanması, tamamen yerli sermaye birikimi çerçevesinde bu kapsamda riskli bir işe girilmesi ve başarıyla uygulanabilmesi, Türk ormancılık tarihi açısından gururla anılması gereken bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Yırce-Bürmeceler özel ormanı ile ve Kömürsu ormanları 1923 yılından itibaren, Karaburun ve Ortaburun ormanları ise 1928 yılından itibaren İbrahim Bey'in şirketi tarafından işletilmiştir.

Şekil 77. Bozüyük ormanlarında dekovil hattı (Halil İbrahim Hayal tarafından iyileştirilmiştir)

Yirce-Bürmeceler özel ormanı Yüksek Orman Okulu Rektörü Neşet Beyefendi'nin⁷⁴ başkanlığındaki bir heyet tarafından planlanmıştır. Bu heyeti oluşturan mühendisler, 1927 yılı yüksek orman okulu son sınıf öğrencileri ve asistanlarından oluşan bir gruptur (Haris, 1931a; Saatçioğlu, 1962).

Özel orman statüsünde olan Yirce ve Bürmece ormanlarıyla ilgili olarak Neşet Bey'in başkanlığında yapılan işletme planı, Ziraat Bakanlığı tarafından oluşturulan bir ekip tarafından 1937 yılında yeniden düzenlenmiştir. Yeniden düzenlenen bu plana göre mülkiyet bakımından iki kısma ayrılmış olmasının da bir sonucu olarak Yirce ve Bürmece ormanları ayrı ayrı ele alınmış ve orman durumu şöylece değerlendirilmiştir:

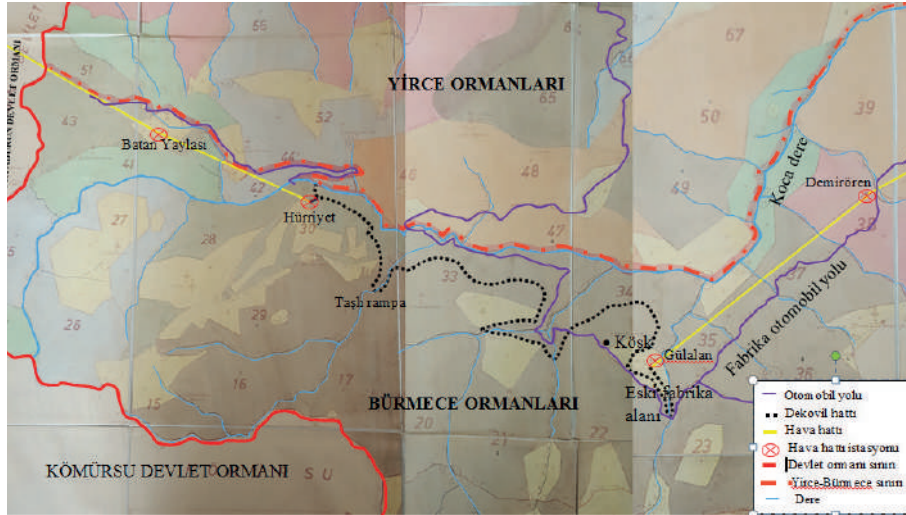
74 Orman Yüksekokulu öğretim üyelerinden Rektör Neşat Bey, 1860 yılında Girit Vilayeti Resmo Sancağı'nda doğmuştur. İlk ve ortaokulu burada okumuştur. Selanik Ziraat Ameliyat Okulu'nu bitirmiştir. Halkalı Ziraat Yüksek Okulu'nda Ormancılık eğitimi de almıştır. Türkçe, Rumca ve Fransızca bilmektedir. İlk memuriyeti 23 Ekim 1904 tarihinde Bergama Kazası Orman Suvari Memurluğu olmuştur. Sırasıyla, önce Mihalicçık Orman Fen Memurluğu, 23 Temmuz 1910'da Ankara Orman Müfettişliği'ne ve terfi ederek 1 Nisan 1914'de Ankara İli Orman Müdürlüğü'ne atanmıştır. Arkasından aynı yıl 4 Kasım 1914 tarihinde İzmit Orman Ameliyat Mektebi Müdürlüğü'ne, buradan Beykoz Orman Ameliyat Mektebi Müdürlüğü'ne atanmış, burada okulun öğretmenliği ve rektörlüğünü de yapmış ve 1929 yılında ölmüştür (A.Mithat, 1929).

Tablo 48. Yirce ve Bürmece ormanları

Ormanın niteliği	Yirce Bölümü (ha)	Bürmece Bölümü (ha)	Toplam (ha)
İşletme ormanı	2.123,50	2.034,35	4.157,85
Muhafaza ormanı	183,15	722,90	906,05
Açıklık/yanıklık/kayalık	195,00	366,70	561,70
Tarla	477,80	-	477,80
Toplam	2.979,45	3.285,95	6.265,40

Bozüyük orman şirketi 1923 yılında işe başladığında sadece Gülalan yöresinde yer alan küçük fabrika ile kereste üretimi gerçekleştirilmekteydi. Bu alan aynı zamanda ilk yapılan havai hattın başlangıç istasyonudur. 1937 yılında yapılan işletme planı ekinde yer alan haritada Gülalan'da yer alan fabrikadan *“eski fabrika”* olarak bahsedilmektedir.

Harita 15. Muratdere ormanları 1937 yılı itibarıyla transport sistemi (1937 İşletme planı haritasından üretilmiştir) (Gümüş ve Kılıç, 2020)

Ülkemizde Cumhuriyet'in ilanına kadar kereste üretimi genel olarak su hızları ve el hızları ile gerçekleştirilmekteydi. Tam donanımlı ve çağın ileri teknolojisini kullanan kereste fabrikaları Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ülkemizin yabancıların istilasından kurtulmasıyla birlikte kurulmaya başlanmıştır.

Bozüyük'te kurulan fabrika en kalın kalastan en ince çitalara varıncaya kadar her çeşit kereste ve tahta üretmeye başlamış ve o yıllarda ülkemizin yumurta ihracı için çok önemli bir ihtiyacı olan yumurta sandıkları için ince tahtalar ve talaş üretimini de gerçekleştirmiştir.

Şekil 78. Bozüyük'teki Ana Kereste Fabrikası (Bozüyük Şehir Müzesi)

Bozüyük
Kereste Fabrikaları

GALATA
Voyvoda caddesinde Nazlı han
İkinci kat
Telefon : BEYOĞLU 437

Şubeleri.
ANKARA • İSTANBUL • BOZÖYÜK

Toptan
Her nevi sanayi kerestesi

Şekil 79. Bozüyük kereste fabrikalarının bir reklamı (Orman ve Av Dergisi,1931)

Şekil 80. Bozüyük kereste fabrikasına ait yapılardan biri (Bozüyük Şehir Müzesi)

Fabrika bünyesinde ayrıca, günde 50 m³ keresteyi kurutabilecek kapasitede bir kurutma fırını da yapılmıştır (HM, 1926b). Diğer yapı kerestelerinin yanında özellikle sürekli dış iklim koşullarının etkisinde olan traverslerin kurutulmuş olması önemlidir. Çünkü ortalama 7,5 yıllık dayanma süresine sahip olan traversler kurutulduklarında 20 yıllık bir sürede bozulmadan kullanılabilir (Sanderman, 1952).

Öte yandan fabrikada yapılmakta olan ek tezgahlar ve büyük bir atölye daha söz konusudur. Bunların inşaatı da 1925 yılında bitirilmiştir. Söz konusu fabrika inşaatı Mart 1925 tarihinde başlamış ve bir yılda tamamlanarak, Şubat 1926'da faaliyete geçmiştir. Buhar makineleri (lokomobil) tamamen kereste enkazı ve talaşlarla buhar kuvvetini (elektrik) üretmektedir. Böylece bu sistem bu tür fabrikalar için en ucuz araçlardır. Elektrik merkezi, fabrikadan başka tüm kasabanın (Bozüyük) sokaklarını, resmi binaları ve kurumları, okulları, istasyonu aydınlatmakta ve elektrik ücretsiz verilmektedir (HM, 1926b).

Fabrikada yüzlerce işçi çalışmaktadır. Eski ve yeni fabrikada memurların barınması için konut ve binalar, işçi ve ustaların barınmaları için küçük odalı konutları içeren yapılar inşa edilmiştir. Gazino ve lokanta gibi memurların ve işçilerin bütün ihtiyacını karşılamak ve çağdaş insanların yaşamı için gerekli

olan ne varsa inşa edilmiştir. Tam donanımlı bir hastane ve eczanesi de hizmete sokulmuştur (Muzaffer, 1928).

Şekil 81. Muratdere ormanlarında el emeği ile yapılan havai hat geçiti (Güncel Foto).

Başlangıçta yapılan ve Gülalan (Atatürk Köşkü) yöresinden Bozüyük'teki fabrikaya kadar uzanan havai hat uzunluğu 19,7 km.dir (Gümüş ve Kılıç, 2020). Bu havai hat üzerinde ayrıca 35'er beygir kuvvetinde lokomobillerle enerji üretilen ve havai hattın çalışmasını sağlayan üç istasyon vardır (HM, 1926b). Havai hattın bu bölümünün kurulması için 350 bin lira harcanmıştır (HM, 1926a).

Şekil 82. Havai hattın fabrika yakınlarındaki görünümü (Bozüyük Şehir Müzesi)

Havai hattın ana istasyonu olan Gülalan (Atatürk Köşkü) bölgesinden ormanın içerisine doğru, Batan yaylası yönünde 7.8 km uzunluğunda bir dekovil hattı yapılmıştır. Dekovil hattında çalışan katarlar odun yakarak enerji üreten buharlı lokomotiflerle hareket etmektedir. Buna ek olarak dekovil hattının bitiminden, Hürriyet adı verilen yöreden itibaren Batan yaylasından da geçerek Karaburun-Ortaburun (İnegöl) ormanları yönüne doğru uzanan 5 km uzunluğunda yeni bir havai hat daha inşa edilmiştir. Sonuç olarak nakliyat şebekesi temelde havai hatlar ve dekovil hattından oluşmaktadır. Bu hatlara yakın ve bitişik ürünler doğrudan bu hatlarla, biraz daha uzaklardan kesilen tomruklar ise sürütme yolları ile veya hayvanlarla çekilen iki tekerlekli arabalarla bu hatlara bağlanmaktadır. Sonuç olarak Karaburun-Ortaburun, Yırce-Bürmece, Kömürsu-Sofular bölgelerinden Gülalan'daki ana istasyona ulaştırılan tomruklar buradan havai hat ile Bozüyük'teki ana fabrikaya ulaştırılmaktadır (Gümüş ve Kılıç, 2020, Saatçioğlu, 1962).

Kuruluş yılından itibaren Bozüyük'te inşa edilen, günün koşulları çerçevesinde mühendislik harikası olan bu olağanüstü tesisler Yüksek Orman Okulu'nun da ilgisini çekmiştir. Gerek ormanın zenginliği ve gerekse kurulan tesislerin ileri teknolojiyi yansıtmaları ile tren yolunun sağladığı kolay ulaşım olanaklarının da etkisiyle hocalar için bir deneyim, son sınıf öğrencileri için bir staj alanı olmuştur.

Hakimiyeti Milliye gazetesinde yer alan bir habere göre (HM, 1926b) Bozüyük'te tren yolu hattında kurulan fabrikanın geceli gündüzlü faaliyeti sırasında 320 kişi, orman içindeki (Gülalan) fabrikada ve civarlarda 160 kişi, ormanda tomruk kesim ve nakliyatında 1000 kişi, havai hat ve dekovil hattında 120 kişi olmak üzere daimi ve geçici işçi olarak toplam 1600 kişi istihdam edilmiştir. Bunlar Bozüyük civarında yaşayan köylüler ve bir kısım Bozüyük halkı ve yabancı ülkelerden gelmiş elemanlardan oluşmaktadır. Bu istihdam miktarı çok önemlidir. Çünkü M.A. Salih, (1931a) devlet kadrosuna bir memur alınmasının bile önemli bir sorun oluşturduğuna işaret etmektedir. Devletin bile işçi-memur istihdam etmekte zorluk yaşadığı bir dönemde Bozüyük şirketinin bu açıdan da büyük bir atılım olduğu ifade edilebilir.

Bozüyük'te faaliyete geçen bu orman şirketinin bir başka önemli yanı da, Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün de katılımıyla 1926 yılında bir açılış töreni düzenlenmesidir. 20 Mayıs 1926 tarihinde yapılmış olan törene katılmak üzere Atatürk'ün Bozüyük'e gelişi Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 23 Mayıs 1926 tarihli sayısında şöylece bildirilmektedir (HM, 1926b):

“Gazi Hazretlerinin Adana’dan Konya-Eskişehir yoluyla Bursa istikametinde hareketleri ve Bozüyük’te kereste fabrikasını görmek üzere uğrayacağı haberi 17 Mayıs 1926 günü telgrafla bildirilmiştir. Aynı gün akşamı Ertuğrul Mebusu (milletvekili) İbrahim Bey ile birlikte Bozok (Yozgat) Mebusu Salih, Sinop Mebusu Recep Zühtü ve Canik Mebusu Talat Bey’in Ankara’dan hareketle 18 Mayıs gecesi Bozüyük’e geldiği yine aynı akşam İstanbul’dan İbrahim Bey’in eniştesi Ali ve kardeşinin oğlu Atıf Bey’le bütün aile bireyleri ve fotoğrafçı Ferid İbrahim Bey sinemasıyla (film makinası) gelmişti. Ertesi gün öğle vakti Vali Tevfik Bey ile Belediye Başkanı, Halk Fırkası ve halkın temsilcilerinden oluşan Bilecik heyeti otomobiller ile geldiler.

Gazi Hazretleri’nin hareketleri Adana’dan beri telgrafhanede makine başında sürekli takip ediliyordu. Konya’da fazla kalmaları sebebiyle Bozüyük’e gelmeleri dün bekleniyorken bugüne kaldı. Üç-dört günden beri geceli gündüzlü hükümet, belediye ve halk tarafından her tarafta karşılama için faaliyet başlamış, caddeler düzenlenerek kum döşenmiş, talklar yapılmış ve güzergah ve tüm binalar çam dalları ve bayraklarla donanmış idi. Aynı hazırlık fevkalade bir surette fabrikada da yapılmıştı. Fabrikaya giden cadde yeniden tesviye olunmuştu.

Bugün sabahleyin İbrahim Bey, Bozok Mebusu Salih Bey, Bilecik Valisi Tevfik Beyler karşılama için otomobil ile İnönü’ne hareket ettiler. Trenin gelmesine henüz dört saat olmasına rağmen halk istasyon civarına toplanmıştı. İstasyon donatılmıştı. Tren saat sekizde geldi.”

Şekil 83. Atatürk Bozüyük’te (20 Mayıs 1926) (Bozüyük Şehir Müzesi)

Mustafa Kemal fabrikayı gezerken çok büyük memnuniyet duymuş ve bunu çeşitli defalar dile getirmiş ve İbrahim Bey'i tebrik etmiştir. Açılış töreni ile ormandaki faaliyetler Ferid İbrahim Bey tarafından görüntülü kayda geçirilmiştir. Şirketin bütün ormancılık faaliyetlerini belgeleyen bu film 46 dakikalık bir süreyi içermektedir. Mustafa Kemal'in de bir bölümünde yer aldığı film, Türk ormancılık tarihinin en önemli belgesi durumundadır.

Mustafa Kemal Bozüyük'te şerefine düzenlenen yemek sonrasında çok samimi bir ortamda aşağıdaki konuşmayı yapmıştır (HM, 1926b):

“Efendiler!

İbrahim Bey arkadaşımızın mazideki hayatının ne kadar vatanseverce ve kahramanca devreler ile dolu olduğunu bilmeyen yoktur.

Milli Mücadele'nin başlangıcında da ortak amacın sağlanması için çok eksik araçlarla, çok uygun olmayan şartlar içinde benimle beraber çırpındığını ve başarılı olduğunu tam bir övünçle anmalıyım. İstiklâl savaşlarının devamı sürsünce en bağlı bir asker olarak önemli atlı bölüklerimizin başında çalıştığını ve ilk kazançlara, bu dakikada bulunduğumuz çevrede geçen savaşlarda sahip olduğunu, düşmanı kahraman atlılarının önüne alarak Bursa ovalarında takip ettiğini, kılıçtan geçirdiğini tarih mutlaka yazacaktır.

İbrahim, silahlı mücadelelerin kendini serbest bırakabileceği devreyi anlar anlamaz, kanun yapma ile ilgili bir göreve millet tarafından seçildi. Bu sırada memleket ve milletin en temel ihtiyaçlarını düşünmek ve onun sağlanmasına girişmek en yüksek görev olduğunda büyük bir geçiş hızı göstermiştir. Bunun sonucu olarak bu dakikada gözlerimizin önünde hayat, hareket, medeniyet, ümit belirtirken bu büyük eseri oluşturmuştur. Bu uğurda çok zorluklarla karşılaştığına şüphe edilemez. Bütün zorlukları yenmiş, çaresizliği içinde ümidini asla kesmemiş, millete faydalı olacağına tereddüt etmediği eseri üzerinde -savaşta düşman üzerine yürüdüğü gibi- korkusuzca yürümüştür. Kendisini özellikle tebrik ederim. Memleket ve millet için buna benzeyen faydalı kuruluşlar yapmak gereklidir. İbrahim Bey'in, memlekette çok olduğunu kabul ettiğim girişimler için iyi bir örnek olarak kabul edilmesini dilerim.

Cumhuriyet Hükümeti'nin; namuslu, vatansever, cumhuriyet sever adamları çalışmaya daima yardımcı ve destekçi alacağına şüphe edilmemelidir.”

İbrahim Bey de bu konuşma karşılığında şunları söylemiştir (HM, 1926b):

“Hakkımda ibraz buyurulan tevcihlere karşı arz şükran eylerim. Bu müessese zatı devletleri başta olmak üzere, Hükümet-i Cumburiyetimizin ve en kutlu milli kurumumuz olan İş Bankası’nın büyük yardımlarıyla vücuda gelmiştir.

Bunu siz bizzat vücuda getirmiş gibi iftihar edebilirsiniz. İbrazı buyurulan yardıma karşı şükranlarımı tekrar eylerim.”

Konuşmalardan anlaşıldığı kadarıyla başarıyla gerçekleştirilen Bozüyük projesi her şeyden önce Mustafa Kemal’in, Hükümetin ve İş Bankası’nın desteği ve İbrahim Bey’in de üstün becerisiyle gerçekleşmiş ve bir döneme damga vurmuş bir başarı hikayesidir.

Mustafa Kemal 1930 yılında Bozüyük ormancılık şirketini tekrar ziyaret etmiştir. Şekil 76’da arka planda yer alan ve günümüzde **“Bozüyük Şehir Müzesi”** olarak kullanılan (Şekil 84) köşkte bir süre dinlenmiş ve sonra da ormanda (Muratdere bölgesi) yer alan Atatürk Köşkü (Şekil 85) yöresine hareket etmiş ve bu köşkte kendisi onuruna düzenlenen yemeğe katılmıştır.

Şekil 84. Bozüyük’te İbrahim Bey Köşkü (Güncel)

Şekil 85. Atatürk'ün 1930'da ağırlandığı Atatürk Köşkü'nün günümüzdeki görünümü

Ardıç'ın (1987b) belirttiği üzere Prof. Bernhard da, Türkiye'ye her iki gelişinde Bozüyük'e uğramıştır. 1929 yılında Bozüyük ormanlarını gezmiş ve **"Bozüyük Gezisi Raporu"** adlı bir rapor yayımlamıştır. Prof. Bernhard Atatürk'e yazdığı mektupta Bozüyük ormanlarından bahsetmiş ve ormanların müteahhitler tarafından işletilmesinin Bozüyük ormanları için kötü sonuçlara yol açtığını belirtmiştir.

Yapılan tahripler bir yana Bozüyük ormancılık şirketi ülkemiz ormancılığının teknik anlamda gelişmesi için bir model olmuştur. Bu şirketin ortaklarından Süleyman Ormancı bir sohbetinde Osmanlı Devleti'nin Söğüt'ten yayılmaya başladığına işaret ederek **"Türkiye Ormancılığı da Bozüyük'ten inkişaf edecektir"** gibi bir değerlendirmelerde bulunmuştur (Ardıç, 1986). Bize göre de Süleyman Ormancı haklıdır. **"sürdürülebilir ormancılık"** konusundaki eksiklik ve aksaklıklar bir tarafa Türkiye, ormancılığı Bozüyük'ten öğrenmiştir. Daha sonra kurulan diğer özel orman işletmeleri ile 1937 yılından itibaren kurulmaya başlanan devlet orman işletmeleri Bozüyük'te başlatılan işletmecilik ve ormancılık tekniklerini örnek almışlardır. Buna karşın Süleyman Ormancı da mevcut işletmecilik düzeninin ormanların tahribi ile sonuçlandığını görmek-

tedir. Nitekim bu konuda, *“Bozüyük'teki kolektif orman şirketinde bir miktar hissem vardır. Buna karşın özel ormanların kişiler elinde kalmasına kesinlikle taraftar değilim. Bende böylece fikri sabit mevcuttur. Hisseli ormanlarımız da dahil olduğu halde hepsinin devlet eline geçmesini yararlı görmekteyim”* (Kutluk,1948b) diyerek, artık işletmecilik düzeninin değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu ifadeyle sadece devlet ormanlarının müteahhitler eliyle işletilmesini değil, aynı zamanda özel ormanların da devlet eline geçmesini savunmaktadır.

Bozüyük Ormancılık Şirketi faaliyetlerini sürdürürken, orada devleti (Orman Genel Müdürlüğü) temsilen görev yapan Kamuran Haris (Ardıç)⁷⁵ de bu işletmecilik düzenini en iyi bilenlerdendir. Haris (1931b) Orman ve Av dergisinde *“Devlet işletmesi mi? İhale mi?”* başlıklı makalesinde şöylece dile getirmektedir:

“Dergimizin son sayılarında önemli tartışma konularından birisi de ormanlarımızın işletilmesi sistemidir. Bu gün kullanılan ihale sistemi şiddetle eleştiriliyor ve yerine devlet işletmesi getirilmek isteniyor. Bu iki sistemi mali ve ekonomik açıdan ele alacak olursak: ormanların devlet tarafından işletilmesi- neticesine varırız. Çünkü ormanlar, ancak uzun müddetler içerisinde, tatbik edilebilen kararlı ve bilimsel ilkelerle iyi korunabilirler. Bunun yanında gerek ormanların hasılatından yararlanma ve gerekse yeni ormanlar yetiştirilmesi için de uzun zamana ihtiyaç vardır. Zamanın gayet uzun olması ancak devlet gibi kalıcı bir kurumun bu işi başarabileceğini gösterir. Çünkü özel kişi ellerinde bulunan ormandan sadece kısa sürede yararlanmayı düşünür, onun geleceğini zerre kadar hatırlamaz.

Bu şekilde uygulanan insafsız yararlanma yöntemi ormanda genç neslin yetişmesine engel olur. Zaten doğal gençleştirmenin bile layıkıyla korunmazsa olumsuz bir sonuç vermediği ülkemiz ikliminde, doğru bir yöntemle uygulayamadığımız yapay gençleştirme ile bu eksiklikler nasıl giderilebilir.

Şimdiye kadar uygulanan ihale sisteminin doğal bir sonucu olarak ülkemizin en güzel ormanları özel mukavelelere bağlanmış bulunuyor. Görevim nedeniyle bu ormanların önemli bir kısmının mühim bir bölümünün bağlı olduğu Bozüyük'te bulunuyor, burada uygulanan yararlanma yöntemini yakından takip ediyorum. Eğer, bazı meslektaşlarımız tarafından: “Biz orman işletemeyiz” denilmesinin sebebi, bu işi başaramayacağımız korkusu ise, bunun gereksiz bir endişe oldu-

75 Kamuran Haris daha sonra soyadını değiştirerek Ardıç soyadını almıştır. Ancak burada makalede yer alan şekliyle atf yapılmıştır.

ğunu iddia ediyorum. Bu gün müteabhitler tarafından yapılan ormancılık en ilkel şekildedir.

Bu günkü ihale yöntemini savunanların savlarını dayandırdıkları deliller çok zayıftır. Örneğin devlet işletmesi karşıtlarından bir kişi “Eğer orman işletmesini de elimize alırsak halka bir amelelik kalıyor.” değerlendirmesini yapmış. Devlet, orman işlerini eline aldığı zaman en ince ayrıntılarına kadar memur çalıştıracak değildir. Halkın çalıştırılacağı alanları tamamen kapatmaz! Yalnız, devlet, ormanları tahrip etmeyecek bir sistem takip eder. Böylece milletin genel çıkarı koruma altına alınmış olur. Belki ülkemizdeki girişimci grup bundan küçük bir zarar görür. Fakat efradı milletten birkaç- kişinin yararlanmasına engel olmak hakkını kendilerinde göremeyenler, yavaş yavaş yok olan ve yerine yenisini koyma olanağı olmayan ormanlarımızın yok olması halinde milletin geneline yönelecek zararı görmüyorlar mı? Ormanlarımızın bir yok oluş sürecine olduğunu bir kere de meslektaşlara mı ispat edelim? Yoksa ormanların iklimle, medeniyetle, yaşamla olan bağlantılarını bir kez de burada mı saymak gerekiyor?

Ancak göz önünde bulundurulması gereken bir nokta var: Bu geçiş sırasında kısa bir deneme süresi kabul edilmelidir. Hiç alışık olmadığımız – işletme ve istihsal teknikleri şubelerine sapmadan evvel, bu işlerde kullanılabilecek organlar, uzmanlar yetiştirilmelidir. Bu husus çok önemlidir. Çünkü amenajman grupları dışında, idari işlemler içerisinde boğularak, ilim ve meslek adamı özelliğini kaybetmemiş kaç meslektaşımız var? Bütün bu değerlendirmeler sonucunda şu sonuca varırız:

- 1. İlk ilke olarak ormanların devlet tarafından işletilmesi kabul edilmelidir.*
- 2. Ancak bu geçiş yavaş yavaş olmalıdır.*
- 3. Ormanlarımızdan bir tanesi’ «Devlet işletmesine örnek olabilecek bir hale getirilmeli ve meslektaşlarımız burada belirli bir süre staj gördükten sonra işletmede görevlendirilmelidir.»*

Gerçekten de uygulamalar Kamuran Ardicı’nın önerileri doğrultusunda olmuş, 3116 sayılı Orman Kanunu, devlet ormancılığına geçişin birden bire değil, tedricen uygulanmasını kararlaştırmıştır. Aslında ülkemizin mali durumu, yetişmiş personeli ve mevcut mukavelelerin işlevi de düşünülerek devlet ormancılığına geçiş süreci için 10 yıllık süre belirlenmiştir.

Bafra Ormancılık Şirketi (Cumhuriyet İnşaat Türk Anonim Şirketi)

İnsan ve eşyanın bir yerden diğer yere hareketine taşımacılık adı verilmektedir. Ormancılıkta bu işlem *“transport”* kavramıyla, tomrukların ya da odun hammaddesinin ormanlardan ara depolara, fabrikalara veya tüketim merkezlerine hareket ettirilmesi anlamında kullanılmaktadır.

Bu iş yani transport, sadece ülkemiz ormancılığı için değil, kürenin her yerinde orman ürünleri üretimi ile ilgili girişimcilerin karşılaştığı en büyük sorunlardan biridir. Daha 1913 yılında Bryant (1949), odun hammaddesinin kereste fabrikasına veya pazara taşınmasının, tomruk değeri hariç, teslim edilen toplam hammadde maliyetinin yüzde 75 veya daha fazlasını temsil ettiğini ileri sürmüştür. Tomruk üretim maliyeti ve nakliyesi, kereste üretim süreci öncesine ilişkin iki büyük maliyettir. Aslında tomrukların taşınması (transport) günümüzde de bir kerestecilik operasyonunun başarısını etkileyen temel bir faktördür.

Kuzey Amerika'nın batı kıyısında 1840 ile 1870 yılları arasında kurulan ilk kereste fabrikaları deniz veya büyük nehirlerin kıyılarında yetişen ağaçları kullanıyordu. Ağaçlar kesilir, tomruklar suya sürütülür ve kereste fabrikalarına kadar yüzdürülürdü (Cox, 1974). Aynı durum kolaylıkla erişilebilen diğer alanların çoğu için de geçerliydi. Keresteciler sürekli olarak henüz odun üretimi yapılmamış bakir havzaları arıyorlardı. Bir havzada yer alan akarsu, tomrukları yüzdürebilecek kadar büyükse, kısa süre sonra buralarda odun üretimine başlanırdı. 1883'te bir gazete (The West Shore), Columbia County, Oregon'da her büyüklükteki derenin engellerden arındırıldığını, böylece yüksek su mevsiminde tomrukların akıp gidebileceğini yazıyordu. Bunun yanında kereste endüstrisi aynı zamanda deniz yoluyla ulaşılan pazarlara bağımlıydı. Bu nedenle kereste fabrikaları limanlarda veya aşağı Columbia Nehri boyunca konumlandırılmıştı (Cox, 1974). Bu kereste merkezlerinin çoğu yüzyılın başında ortadan kaybolmuştu. Bugün büyük kereste merkezleri hala genellikle pazarlara hem demiryolu hem de deniz yoluyla hizmet verebilirler.

Benzer gelişmeler ülkemizde de yaşanmıştır. Bartın ve Manavgat çayları gibi birkaç küçük istisna hariç tutulursa Türkiye akarsuları, üzerinde mavnalı ve gemilerin gidiş geliş yaptığı ulaşım şartlarına elverişli değildir. Bunun başlıca sebepleri; Türkiye'nin dağlık ve engebelik olması, akarsuların taban seviyesine ulaşmaması ve akış rejimlerinin düzensiz olması gibi faktörlerdir. Fakat buna rağmen bazı akarsularımız üzerinde geçmişten beri, yelkenle veya kürekle hareket ettirilen, boyları en fazla 10-15 m.yi bulan kayıklarla yük ve yolcu taşımacılığı yapılmıştır (Yılmaz, 2016). Araştırmalar, Anadolu'daki nehir, ırmak,

çay ve derelerden odun hammaddesi taşımacılığında, tarih içinde büyük ölçüde faydalandığını kanıtlamışlardır (Alaçam, 1982). Künksatan (1949)'da bazı istisnalar dışında yüzdürme yoluyla suda nakliyatın hemen bütün orman ürünleri (tomruk) için en uygun yol ve en mükemmel karayoluna oranla dahi çok daha ucuz olduğuna işaret etmektedir. Artvin-Hatila deresi su ile transport yapılan örneklerden birisidir (Harita 16).

Harita 16. Hatila deresi (Artvin)

Prof. Bernhard Trabzon yöresinde 1928 yılında yaptığı bir değerlendirmede denizden 40 km. içerde 1600 m. yükseltide yer alan Santa'da (Trabzon) yer alan ladin ormanlarından kesilecek tomruklar için Yanbolu ırmağı ile denize indirmenin olanaklı olduğuna işaret etmektedir (Recep, 1929).

Akdeniz bölgesinde birçok ırmak, su taşımacılığında kullanılmıştır. Suyla tomruk taşıma uygulamasının ülkemizdeki önemli bir uygulaması da Kızılırmak'ta gerçekleştirilmiştir. 1929 yılında inşa edilen Bafra kereste fabrikaları Türkiye İş Bankası'nın da ortak olduğu ve Kızılırmak havzasından 100-200 km, uzaklıklardan suyla yüzdürülerek Bafra'da toplanan tomrukların işlendiği Anadolu'nun ilk sanayi kuruluşlarından (Gümüş, 2018).

Emin Bey (Sazak) 26 Eylül 1925 yılında 500 000 TL sermaye ile "**Cumhuriyet İnşaat Türk Anonim Şirketini**" kurmuştur. Bu şirketin çalışma alanları, ormanlık, tomrukçuluk, inşaat kerestesi ve ahşap doğrama imalatı olarak gösteril-

mişti. İnşaat sektörü yeniden yapılanma içinde olan Türkiye Cumhuriyeti'nin en çok ihtiyaç duyduğu alanlardan birisidir (Çalıkları, 2011). Müteahhitliğini Emin Bey'in kardeşi Habib, Mühendis Şevki ve Behiç (Erkin) beylerin üstlendiği şirket, Ankara-Sivas demiryolunun 14-15-16 numaralı üç tüneli ile Çerikli-Sekili kısmını, ayrıca iki yüze yakın köprü yapmıştı (Ökçün, 1975). Bu şirket aynı zamanda 1928 yılında Çorum-Osmancık-Kösdağı ormanlarının 10 yıl süreyle işletilmesi imtiyazını da alarak bu bölgede de ormancılık faaliyetlerine girişmiştir (Kansu, 1947).

Çorum-Osmancık Kösdağı yöresi ormanlarından Kızılırmak yönüne dekovil hattı yapılmış ve tomruklar suya kadar dekovil hatlarıyla kaydırılmıştır.

Veziroköprü (Samsun) ile Osmancık (Çorum) arasında yer alan Kunduz ormanlarıyla İskilip'in (Çorum) ırmak kenarındaki ormanlarından, Sinop ve Boyabat ormanlarının ırmakla ilişkili kısımlarından üretilen tomruklar, depo yerlerine (ırmak kıyısında olan depo yerlerine iskele denilmektedir) ve buralardan da sal oluşturularak 100-200 km. boyunca Kızılırmak'ta sürütülerek (yüzdürülerek) (Şekil 86, Harita 18) Bafra kereste fabrikasına ulaştırılmıştır (Unan, 1945).

Şekil 86. Akarsuda tomruk transportu

Burada üretilen kerestelerin tüketim merkezlerine ulaştırılabilmesi için de kereste fabrikasından Engiz (19 Mayıs) yakınlarındaki Kumcağz iskelesine kadar bir dekovil hattı yapılmış, dekovil hattı ile iskeleye getirilen keresteler buradan teknelere yüklenerek deniz yoluyla tüketim merkezlerine ulaştırılmaya başlanmıştır (Harita 17).

Harita 17. Bafra-Engiz dekovil hattı (Yılmaz, 2015)

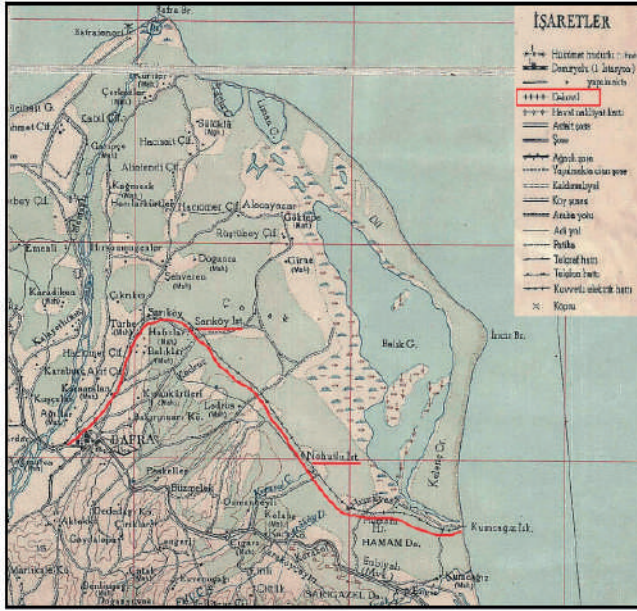
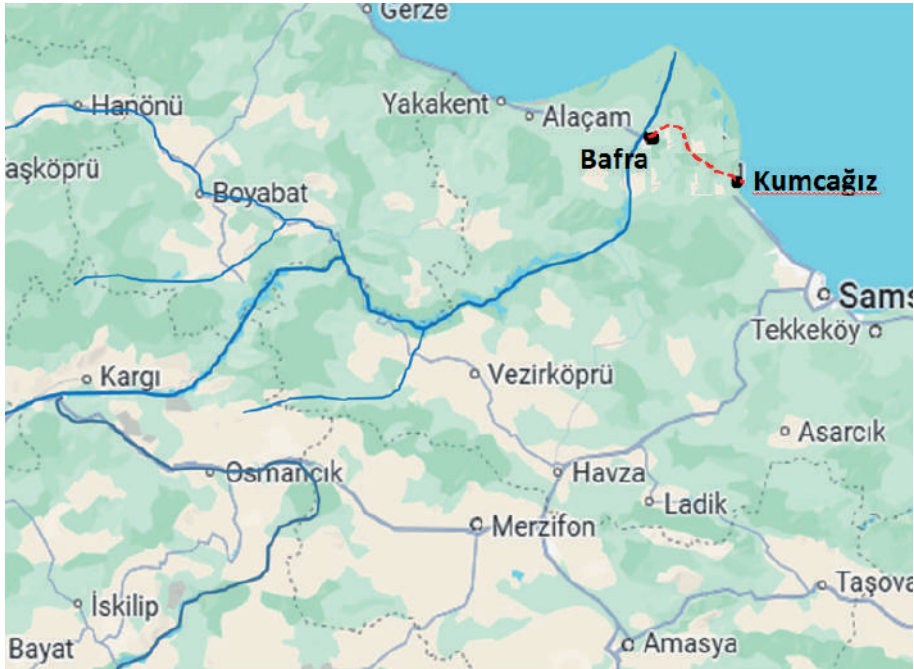

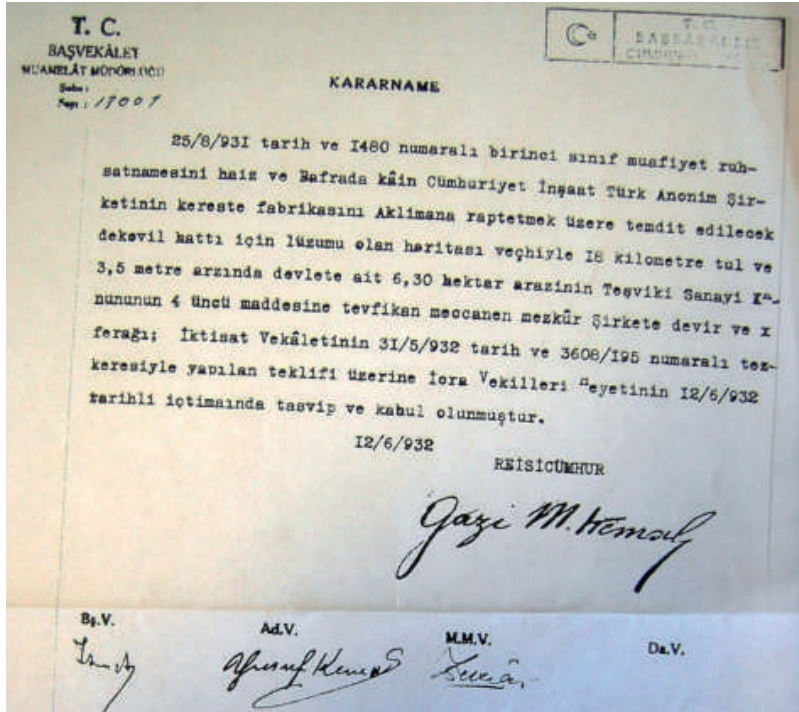
Foto 1. Harita Genel Müdürlüğü'nün 1945 tarihli ve 1/200.000 ölçekli Türkiye Haritasının Bafra Pafası üzerinde Bafra – Engiz dekovil hattının görünümü.

Harita 18. Kızılırmak tomruk nakli amacıyla düzenlenmiştir.

Bafra kent merkezinin batı kısmında, Kızılırmak nehri kıyısına yapılan kereste fabrikası üretime başlayınca üretilen kerestenin tüketim merkezlerine ulaştırılması için en uygun seçenek denizyoludur. Bunun için en yakın ve en uygun iskele Kumcağız'dır. Bafra ile Kumcağız iskelesi arasında bir demiryolu (deko-vil) hattı yapılır (Foto 2). Cumhuriyetin ilk özel teşebbüs yatırımları arasında yer alan Bafra Kereste Fabrikası, 1929'da inşasına başlanmış ve iki yıl sonra 1931'de faaliyete geçmiştir. Fabrika, 10 Ağustos 1933'e kadar iki yıl süreyle kurucusu ve sahibi olan Emin Sazak tarafından işletilmiştir. Emin Sazak'ın daha sonra işlerinin kötü gitmesi sonucu borçlarını ödeyemez hale gelmesiyle, Fabrika 11.08.1933'te kurucu ortak ve kredi sağlayıcı kurum olan Türkiye İş Bankası'na geçmiştir (Yılmaz, 2015). Küresel kriz birçok işletmeyi olduğu gibi Emin beyi de iflas noktasına getirmiştir. Sazak (2009) küresel kriz çıkınca Rusların kereste fiyatlarını yarıya düşürdüğünü, diğer bir rakip olan Roman-ya'nın da ciddi fiyat indirimi yaptığını bildirmektedir. 1945 yılında kurulan Bafra Devlet Orman İşletmesi, Emin Bey tarafından kurulan ulaşım ve üretim sistemini aynen devam ettirmiş ve uzun yıllar su ile tomruk taşınarak Bafra Kereste Fabrikası devlet tarafından da çalıştırılmıştır.

Şekil 87. Hükümetin Bafra şirketine destek yazısı

Teşvik-i Sanayi Kanunu gereği, Bafra-Engiz Dekovil Hattı'nın inşa edileceği güzergâhta, 18 km. uzunluğunda ve 6,5 m. genişliğinde, toplam 6,3 ha. arazi-nin Bakanlar Kurulu kararı olarak, Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal imzasıyla “*Cumhuriyet İnşaat*” adına yapılan tahsis belgesi.

Zingal Şirketi (Zingal Türk Anonim Şirketi)

Bozüyük'te bir ormancılık şirketinin kurulmasından beş yıl sonra, 1929 yılında, Belçika sermayeli bir şirket tarafından, Sinop-Ayancık'ta bir ormancılık şirketi daha faaliyete geçmiştir. Bu şirket tarafından kurulan Ayancık Kereste Fabrikası döneminin en gelişmiş teknolojisine sahip bir tesis olarak hizmete girmiştir.

Zingal, Cumhuriyet döneminde orman işletme imtiyazı verilmiş en önemli şirket olmuştur. Başlangıçta 2.5 milyon lira⁷⁶, sonraki yıllarda ise 5 milyon liraya yükseltilecek sermayesinin büyüklüğü, öneminin anlaşılabilmesi için yeterli olacaktır. Şirket, kurduğu dekovil hatları, havai hatlar ve diğer transport sistemleri ve Ayancık merkezinde kurulan kereste fabrikası, kurutma fırını, enerji üretimi ile en ileri teknolojik donanıma sahip olmuştur. Transport ve fabrika donanımları bakımından Bozüyük'ten sonra yapımı gerçekleştirilmiş olmakla birlikte üretim hacmi açısından en büyük işletme olmuştur.

Zingal Şirketi Belçika sermayesinin ağırlıklı olduğu, küçük ortaklar içerisinde Türklerin de yer aldığı yabancı sermayeli bir Belçika-Türk anonim şirkettir. Sinop ilinin Ayancık ilçesindeki Kepez, İnaltı, Çangal ve Zindan ormanlarının işletilmesi imtiyazı, 10 Şubat 1926 tarihinde imzalanan uzun vadeli bir sözleşme/mukavele ile 50 yıllığına (Kansu, 1947), adını Zindan sözcüğünün ilk hecesi olan “*Zin*” ile Çangal sözcüğünün son hecesi olan “*Gal*” hecelerinin birleştirilmesinden alan Zingal isimli bu şirkete verilmiştir. Verilen imtiyaz ya da ormanlardan yararlanma hakkı, süresi dolmadan, sözleşme koşullarına uyulmadığı gerekçesiyle zamanın hükümeti tarafından 14 Mart 1945 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile sonlandırılmış ve bu tarihten itibaren imtiyazlı işletmecilik hakkı verilen yöre ormanları devlet tarafından işletilmeye başlanmıştır (Gümüş, 2018).

Zingal Şirketi, sözleşme uyarınca elde ettiği imtiyaz çerçevesinde gereken işleri yapmak üzere Avrupa'dan yabancı uzmanlar getirtmiş ve ayrıca Türk orman mühendisleri de şirketin çalışmalarına katılmıştır. Böylece yörenin ormanları

76 Türkiye Cumhuriyeti'nin 1929 yılı bütçesi 182.7 milyon liradır.

nın işletilmesine ilişkin çalışmalar 1928 yılından başlayarak 1929 ve 1930 yıllarında Avusturyalı ve Çekoslovakyalı uzmanlar ile Türk ormancılar tarafından yürütülmüştür. Avusturyalı uzmanların başlıcaları; Frans Hafner, August Loos, Friedrich Zednik, Fr. Steiner, Richard, Cieslar ve Friedrich Stark'dır. Çekoslovakyalı uzmanlar ise, Huruby, Weigler, Hein, Larch ve Dr. Pöreny'dir. Yukarıda adı geçen uzmanlardan Cieslar, 1938 yılı Temmuz ayına kadar Zingal Şirketi'nde görevini sürdürmüştür. Hafner de, 1936 yılına kadar Zingal Şirketi'nde sekiz yıl boyunca yol, dekovil hattı ve havai hatların yapımında görev aldıktan sonra, 1937-1938 yılları arasında da Orman Genel Müdürlüğüne sözleşmeli olarak önce Giresun - Boncuk Vakfı ormanlarının amenajman planlarının yapımında, sonra da Zingal Şirketi'nce işletilen ormanların amenajman planlarının revizyon çalışmalarında görevlendirilmiştir. Söz konusu ormanların amenajman planlarının revizyonu içinde Hafner ile birlikte Avusturyalı Grossman ve Alman Reis adındaki uzmanlar da çalışmışlardır (Özdönmez, 1973).

Şirket Ayancık kereste fabrikası ve aşağıda ayrıntılarına yer verilen ulaşım (transport) sistemlerinin yapımını gerçekleştirmiş ve 1929 yılında 3 hızlı bir fabrika ile bir talaş makinesi, iki daire ve bir hareketli testeresi ile faaliyetlerine başlamıştır (A.Mithat, 1929).

Zingal Şirketi faaliyetleri esas olarak orman işletmesi ve kereste fabrikası olarak iki bölüme ayrılmaktadır:

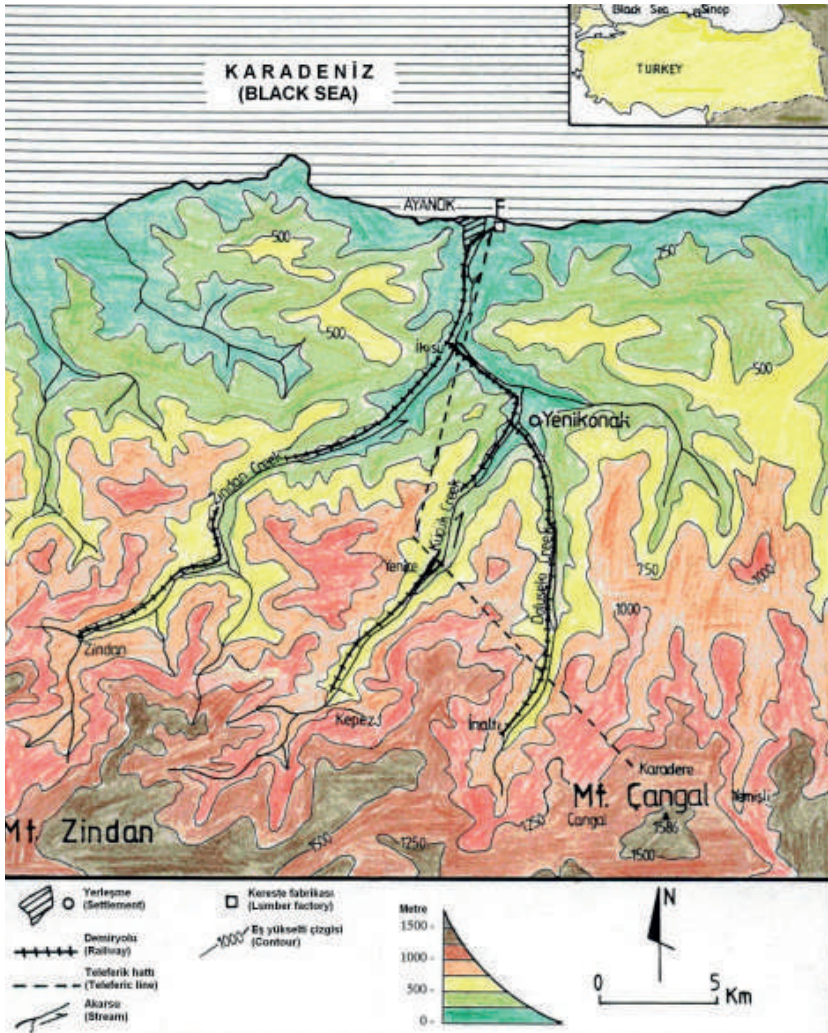
Zingal Şirketi'nin imtiyaz aldığı ormanlar Sinop ili Ayancık ilçe merkezi güneyinde yer alan ve merkeze altı kilometre uzaklıkta olan "*İkisu*" adı verilen orman dekovil istasyonundan başlar, buradan güney, doğu ve batı yönlerine doğru yayılır. Orman, kuzeyden, İkisu yöresinden güneye doğru bir elin parmakları gibi genişlemektedir. Yörede yer alan Kirencik çayı, İkiçam çayı, İnattı çayı, Kepez çayı havzaları, İkisu yöresinde birleşir. 53259 hektar olan genel alanın 30881 hektarı ormanlarla kaplıdır. Esasını Çangal ve Zindan silsilesi ormanları oluşturmaktadır (Kutluhan, 1938). Bu ormanlarda ağırlıklı olarak göknar türü yer almaktadır. Bir beyana göre bu ormanlar; yüzde 50 göknar, yüzde 40 kayın, yüzde 10 çam, meşe ve diğer türlerden oluşmaktadır. Sahilden itibaren dere ve çay yataklarında ve verimli yerlerde çınar ve akçağaç, kızıl-ğaç türleri, Kepez ve Divarseki'ye doğru yükseldikçe bozuk nitelikli meşelere rastlanmaktadır. Kayın (*Fagus silvatica*), Fagetum zonunda, meşcereler halinde ve Abietum zonunda ise göknar (*Abies nordmanniana*) ile karışık ormanlar oluşturmaktadır. Sonuçta ormanların asıl olarak göknar ve kayından oluştuğu söylenebilir (A.Mithat, 1928). 1930 yılında düzenlenen plana göre ormanlardan yılda yaklaşık 140 bin m³ hammadde üretimi yapmak olanaklıdır. Buna

göre 500 bin m³ civarında olan ülkemiz odun üretiminin dörtte birini Zingal Şirketi'nin karşıladığı söylenebilir (Kutluhan, 1938).

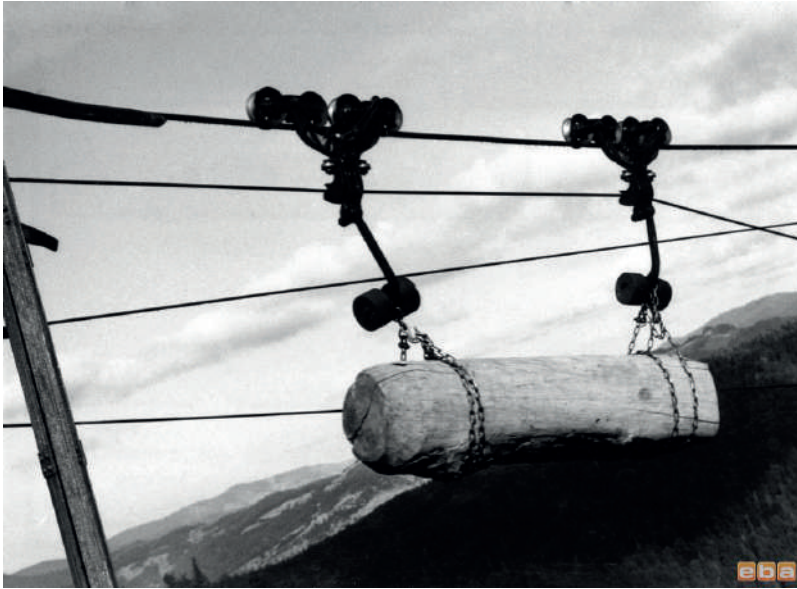
Kutluhan (1938) işletmenin oluşturduğu transport düzenini şöylece açıklamaktadır:

Şirket öncelikle Çangal ile kereste fabrikasının yer aldığı Ayancık arasında bir havai hat yapmayı düşünmüş ve bu hattın etüdları 1927 yılında yapılmıştır. Kuş uçuşu 28120 metre uzunluğunda olan bu hattın 4 yerde yükleme istasyonu bulunmaktadır.

Harita 19. Zingal Transport Sistemi (Yılmaz, 2004)

Fabrika ile Çangal'daki Duduncuk yöresini birleştirmek üzere yapılmış bu hat sadece Lefkenbaşı denilen yerde bir kırılma yapmaktadır (Harita 19). Uzunluk olarak dünyadaki hatların başlıcaları arasında sayılabilir. Hattın çatılık demir aksamı 1600 ton, makine parçaları ve kablosu ise 900 ton ağırlığındadır. Beton miktarı ise 4 bin metreküptür. Zingal ormanlarındaki bu ana hat dışında Karadere-Çukurçayı Yemiliköy arasında bir de yardımcı hava hattı söz konusudur. Bunun uzunluğu da 4400 metredir. Bu hattın görevi Çangal yöresinin Yemişli tepesi yakınındaki ormanların kesimlerini Karadere'ye indirmektir. Asıl hava hattının sonunda yer alan Duduncuk'tan buraya kadar kısa bir dekovil uzatılmıştır. Bu dekovil, yardımcı hattın getirdiği tomrukları Duduncuk'taki asıl hava hattına götürmektedir.

Şekil 88. Havai hatta bir tomruk

Ayancık kereste fabrikası Zindan ve Çangal ormanlarının başlangıç yeri sayılan İkisü'ya, Ayancık çayını takip eden 7 km'lik bir dekovil hattı ile bağlanmıştır. İkisü'da hat ikiye ayrılmaktadır:

Birinci kol Babaçayı yolu ile Saraycık'a gider. Fındıklı çayının Babaçay ile karıştığı noktadan Fındıklı çayı yöresine küçük bir kol uzatılmıştır.

İkinci kol ise İkisü'dan Yenicuma'ya gider. Orada ikiye ayrılır. Birisi Kepez çayını takiben Kepezaltı denen yöreye, diğeri ise İnaltı çayını takiben İnaltı köyü eteklerine kadar uzanır.

Şekil 89. Dekovil hattı Ayancık yakınları

Dekovil hatlarının toplam uzunluğu 92.6 kilometredir. Öte yandan Zindan ve Çangal ormanlarını tomruk nakletmek amacıyla çeşitli yollar da yapılmış olup, bunların toplam uzunluğu 201.212 m. olup, şöylece sınıflandırılmıştır:

- 12.600 m. sulu oluk,
- 3170 m. su yolu
- 20410 m. platformlu kayak yolu
- 27.000 m. tahta kaydırma yolu
- 4500 m. eğimli kaydırma yolu,
- 6900 m. yuvarlak kütüklerden yapılmış oluk,
- 99.632 m. Aralıklı konmuş traverslerle destekli sürütme yolu,
- 27.000 m. adi sürütme yolu.

Ayancık Kereste Fabrikası, işledikleri tomrukların artıkları (talaş ve enkaz) ile çalışan üç lokomobil ile kendi enerjisini üretme kapasitesine sahipti. Bu lokomobillerle fabrikanın ihtiyacı olan enerji elde edildiği gibi, 1937 yılından itibaren üretilen elektriğin bir kısmı da kasabaya verilmeye başlanmıştır. Böylece Türkiye’de birçok merkezden önce Ayancık elektrikle tanışmıştır (Kaya, 2011; Kaya ve Yılmaz, 2013). Bu şirketin ürettiği ürünler ihtiyaç merkezlerine veya

tüketiciye deniz yoluyla ulaştırılacaktır. Bu nedenle kereste fabrikası deniz kenarında yapılmış ve bu bölgede bir iskele de yapılarak deniz ulaşım araçlarının yanaşması sağlanmıştır.

Şekil 90. Zingal Şirketi'nin kullandığı bir lokomotif (Öğr.Gör.Dr.Cansu Öztürk)

borçlardan kurtulmak gerekmektedir. Bu nedenle ormanların tahribine bir süre daha katlanmak gerekmiştir. O günün koşullarında devletin başka bir düzen kurması olanaklı değildir. Çeşitli kereler ifade edildiği gibi bunun için ne finansal ne de yetişmiş eleman olanakları vardır. Yabancı bir şirketin gelerek yerel olanaklarla başarılması olanaklı olamayacak bir projeyi, dışsal finansal katkılarla gerçekleştirecek olması, aynı zamanda büyük bir fırsat olarak görülmüştür.

Zingal Şirketi tarafından gerçekleştirilen projede, sürdürülebilir ormancılık açısından taşınan endişeler bir yana, bir bütün olarak bakıldığında, tasarımı ve uygulamalarıyla olağanüstü bir başarıdır.

Zingal Şirketi sözleşmeyi 1926 yılında imzalamış o tarihten itibaren ormanda transport sistemleri ile bunlardan da önemlisi Ayancık merkezinde kereste

Başta Zingal Şirketi olmak üzere devlet ormanlarını işletme imtiyazı alan bütün kişi veya kuruluşlar doğal olarak önce kendi çıkarlarını, işletmecilikten elde edecekleri kazancı düşünmüşlerdir. Bernhard'ın Mustafa Kemal Atatürk'e yazdığı mektupta bu çeşit işletme düzeninin kötü sonuçlar vermekte olduğunu ve bu durumun kısaca *"orman tahribi"* kavramıyla açıklanabileceğini ileri sürmüştür. Tabii ki mevcut düzen ile ormanlar tahrip edilmektedir. Bunu çeşitli nedenlerle herkes söylemektedir. Ancak yeni kurulan devletin başka çaresi yoktur. Öncelikle ve hızlıca ipoteklerden ve Osmanlı'dan kalan

fabrikasını kurmuş ve tam teşekküllü olarak faaliyetlerine 1931 yılında başlamıştır (Kutluhan, 1938). Bilindiği gibi anılan yıl **“büyük buhran”** adı verilen küresel ekonomik krizin etkilerinin en yoğun hissedildiği yıldır. Küresel krizin başladığı 1929 yılından itibaren ormancılık konusunda da büyük zorluklar başlamış, kereste fiyatları maliyetin altına gerilemiş, ormanları işleten, imtiyaz verilmiş kişi veya şirketlerin hemen tamamı bu durumdan çok olumsuz etkilenmiştir. Zingal Şirketi’nin tam da bu süreçte faaliyetlerine başlaması ülkemiz adına çok büyük avantajlar doğurmuştur. Çünkü kriz koşullarında da olsa ülke orman ürünleri ihtiyacının büyük bir oranını bu şirket karşılamıştır. Aslında devletin onlardan beklediği de budur. Çünkü bu şirketlerin sözleşmelerinde ağaçlandırma, yapay veya doğal gençleştirme, günümüz kavramlarıyla açıklanacak olursa **“sürdürülebilir ormancılık”** çerçevesinde bir hüküm yer almamaktadır.

Kaldı ki özel kesim tarafından yürütülen ormancılık etkinlikleri hazırlanan amenajman planları çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Şirketler bünyesinde Orman Genel Müdürlüğü mühendisleri çalışmakta ve sürekli bir denetim sistemi de kurulmuş bulunmaktaydı. Her ne kadar ormanlar tahrip edilmiş olsa da konuyu bu açıdan da değerlendirmenin doğru olacağı düşünülmektedir.

Kereste üretiminin yanında Zingal Şirketi talaş da üreterek yumurta ihracatını desteklemiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında ülkemizde maden direği ihtiyacı önemli bir sorun oluşturmıştır. Orman ve Av (1942) Dergisi’nde verilen haberlere göre, o yıllarda kurulan devlet orman işletmelerinin yanında Zingal Şirketi’nin de maden direği üretimi konusunda önemli katkılar yaptığı anlaşılmıştır.

Zingal şirketi kurduğu kereste fabrikası ve hammaddenin üretilerek bu tesise taşınması konusundaki çağdaş transport modelleri ile 1937 yılından itibaren kurulmaya başlanan devlet orman işletmeleri için önemli bir örnek olmuştur. Ormancılık bilimlerinin teori kısmını başarı ile tamamlayan orman mühendisleri için bu özel işletmelerdeki uygulamaları görmek çok önemlidir. Bu çerçevede devlet orman işletmeciliğinin gelişimi için bu çağdaş tesislerin görülmesi bile çok önem taşımaktadır (Kutluhan, 1938).

Zingal Şirketi’nin sözleşmesi, Bakanlar Kurulu’nun 24.04.1945 tarih ve 3/2443 numaralı kararıyla feshedilmiş, orman işletmeciliği devlete geçmiş ve Ayancık kasabası civarındaki kereste fabrikasına da el konulmuştur.

Şirketin sözleşmesinin feshedilmesi bütün yurttta sevinçle karşılanmıştır. Nitekim 18 Mart 1945 tarihli Ulus (1945) gazetesinde konu **“Zingal Şirketi’nin Mukavelesi Bozuldu”** başlıklı yazısında şu şekilde yer almıştır:

“Yüzyıllar boyunca bakımsız kalan ve amansız baltalar altında inlemiş olan ormanlarımızda bu feci tahriplere bir son vermek için devlet işletmeleri kurulduğu ve bugün sayısı 90’a ulaşan bu işletmeler sayesinde ormanlarımızın özenle bakımına başlandığı bilinmektedir.

Memnuniyetle öğrendiğimize göre, mukaveleye dayanan ve yabancı sermaye ile kurulmuş olan özel şirketlerin elinde inleyip duran ormanlarımızın son parçası da artık tabirihten kurtulmuş bulunuyor. Çünkü 19 yıldan beri Zingal adıyla tanınmış olan bu son yabancı şirketin işletmekte olduğu Ayancık yöresindeki geniş ve güzel ormanlarımız da dünden itibaren devlet orman işletmelerimizin eline geçmiş bulunuyor.

Haklı olarak, yalnız kendi çıkarını düşünen bu şirketin mukavele hükümlerine uygun hareket etme konusunda direnmesi karşısında hükümetimiz yurdun bu güzel parçasındaki geniş orman bölgelerini kurtarabilmek için sahip olduğu yetkiye dayanarak mukavelesini hükümsüz saymıştır.

Hükümetimiz, özel çıkar sağlamayı başlıca amaç edinmiş bulunan bu yabancı şirketin mukavelesini feshetmek sureti ile onbir milyon hektarlık ormanlarımızın hemen tamamını artık kendi yönetimi altına almış bulunmaktadır.”

Ulus (1945) gazetesinin 10 Mayıs 1945 tarihli baskısında da Millî Korunma Kanunu’nun verdiği yetkiye dayanarak şirketin fabrika ve tesislerine Hükümetçe el konularak devletçe işletilmesine karar verildiğinden ve mukavele çerçevesinde 8 Mayıs 1945 tarihinde bir tören yapılarak devlet işletmesinin faaliyetlerine başladığından bahsedilmektedir.

BÜYÜK BUHRAN

Ekim 1929'da Amerikan borsası çeşitli ekonomik ve psikolojik etkiler sonucunda çöktü. 24 Ekim 1929'da **"Kara Perşembe"** de adı ile anılan günde panik satışları başladı. ABD hisse senedi fiyatları bir anda (Cowles Endeksi ile ölçülen) yüzde 33 düştü. Düşüş çok dramatik olduğu için bu olaya sıklıkla **"1929 Büyük Çöküşü"** adı da verilmiştir. **"Büyük Buhran"** olarak da bilinen bu kriz, 1929 yılında başlamış ve 1930'lu yıllar boyunca devam etmiştir. Dünya Ekonomik Buhranı, ABD'den başlayarak bütün Avrupa ülkelerindeki yatırımları durdurmuştur (Ulutun 1975). Buhranın etkisiyle dünya genelinde fiyatlar düşmüş, her tarafta iflaslar, ağır üretim daralması, açlık ve sefalet hakim olmuştur. Adeta insanlık, XIX. yüzyıl başlarında varlık içinde yokluk çekmeye başlamıştır (Bulut, 2003).

Dünya tarihinin en önemli dönüm noktası olarak görülen bu kriz ile uluslararası ticaret çökmüş; 1932 yılına gelindiğinde Avrupa ticaretinin değeri 1929 değerinin üçte birine düşmüştür. Avrupa'nın en saygın bankacılık ve para birimlerinin çoğu çöküşün eşiğine gelmiş, krizin etkileri on yıl boyunca sürmüştür. Kriz, tüm Avrupa toplumlarında kitlesel işsizlik ve yoksulluk sorunlarına yol açmış, ülkeler arasındaki ilişkiler bozulmuş ve krizin şiddeti, ülkeleri ulusal çıkarlarını her şeyden önce korumaya itmiştir. 1932 yılının Kasım ayında Avrupa'daki her ülke, yurtdışı ithalatının yerli sanayiye ve tarıma zarar vermesini önlemek için tarife ve kota sistemlerini benimsemiş veya geliştirmiştir (Clavin, 2000).

Atatürk dönemi ekonomi politikalarını dönemsel olarak, 1923'de Cumhuriyetin ilanından 1929 dünya ekonomik buhranına kadar geçen, liberal ekonomi politikalarının uygulandığı dönem, 1930'dan Atatürk'ün 1938'de ölümüne kadar geçen sürede uygulanan devletçi ekonomi politikaları şeklinde sınıflandırılabilir (Sarıçoban, 2020).

Kuşkusuz bu kriz Türkiye üzerinde de olumsuz etkilere neden olmuştur. Dış ticaret dengeleri altüst olmuştur. Bu alanda özellikle 1930-1933 yıllarında hızlı

ve büyük daralma oluşmuştur. Bu daralma Türkiye ekonomisinde bir para krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Ekonomik kriz ile oluşan güvensizlik ortamı, sermayenin reel yatırımlara yönelmesini engellemiştir. 1929 yılındaki dünya ekonomik krizinin ve olumsuz iklim şartlarının etkisiyle tarım sektöründeki gerileme, büyüme oranını da düşürmüştür (Açıkgöz ve Özkan, 2009, Ateş, 2007).

Cumhuriyet'in ilanından itibaren ülkemizin dış dünya ile ilişkileri daha çok dış ticaretle olmuştur. Bu nedenle 1929 ekonomik kriz etkisini daha çok bu alanda göstermiştir. Özellikle tarımsal ürün ihraç ederek ekonomisini ayakta tutmaya çalışan genç Türkiye Cumhuriyeti de bu krizden derinden etkilenmiş ve Avrupa tarımsal ürünlerimizi almamaya başlamıştır. Tarımsal ürün ihracına dayalı dış ticaretimizde krizin etkisiyle tarımsal ürün fiyatlarının düşmesi sonucunda ülkemiz çok zor duruma düşmüş, zaten fakirlikle mücadele eden ülkemiz açısından bu kriz, gelişmeler önünde çok önemli bir etki yapmıştır (Gümüş ve Kılıç, 2020).

1929 bunalımı tarım ürünlerinin fiyatlarını düşürünce Türkiye'de ihracat gelirlerinde hızlı düşüşler yaşandı. Kriz dönemi Türkiye'de "*kuruş hesabını*" yapmayı zorunlu kılıyordu. Osmanlı borçlarını ödeme sürecinin 1929'dan sonra devreye girmesi Türkiye'de ekonomiyi daha da sıkıntıya soktu. Bu arada 1929 sonrası gümrük vergilerinin yürürlüğe girmesi ve buradan alınacak vergilerin artması beklentisi, tüccarları büyük ithal malları stoğunu yapmaya yöneltti. Ekonomik buhranın da etkisiyle fiyatlarda düşüşler gerçekleşince özel girişimler arasında iflaslar yaşandı (Kazgan, 2006).

1929 buhranına karşı alınan ekonomik önlemlerin çoğu buhranla mücadelede etkili olamamıştır. Buhranın etkileri 1932 yılına kadar sonuçları birikerek ve keskinleşerek devam etmiştir. Sorunun genel iktisadi politikalarla çözümlenememesi, 1933 yılından sonra çeşitli ülkeleri, çözümü siyasal niteliği ağır basan kararlarda aramaya itmiştir. Bu çerçevede bütün dünyada 1933 yılından itibaren önemli rejim değişiklikleri görülmüştür (Tekeli ve İlkin, 1977).

Küresel kriz, küresel kereste üretimini de etkilemiş, piyasalarda yaşanan ekonomik daralmaların talep üzerine etki etmesi nedeniyle kereste üretimi önemli miktarda azalmıştır.

Bir orman devi olan Sovyet Rusya küresel kereste piyasası üzerinde öteden beri etkilidir. Bunun yanında Dünya Savaşı sonrasında etkisini daha da yoğun bir şekilde hissettirmiştir. Savaş öncesinde Avrupa piyasasında Rusya ile Kanada, İsveç ve Finlandiya rekabet edebilmekteydi. Bu ülkelerden birçok ülkeye

hemen hemen aynı fiyata kereste satılmaktaydı. Rusya özellikle küresel kriz başlangıcından itibaren, küresel piyasaya rekabet edilemeyecek düzeyde fiyatlarla ucuz mal sürmeye başlamıştır. Bu nedenle ormanca zengin bu ülkeler bile krize girmiştir. Sovyetler 1917 devriminden sonra benimsediği sosyalizm sayesinde üretimlerini geliştirmiş, bu sistem ile üretim maliyetlerini iyice azaltmış ve artık çok ucuz mal üretebilmektedir. Bunun yanında Rusya piyasaya ucuz mal sürmekle bütün dünyada hüküm süren ekonomik krizi derinleştirmek istemektedir. Ekonomik krizin işsizliğe yol açması sonucunda Rusya, bunun çok önemli bir propaganda malzemesi olacağını ve böylece kapitalist dünyanın yıkılacağını düşünmektedir. Bu amaçla Ruslar zararına bile ürün satmaya başlamışlardır (Yakup, 1930). Rusların kereste fiyatlarını düşürmesi birçok ülkeyi olduğu gibi ülkemiz orman ürünleri piyasasını da altüst etmiştir. Emin Sazak (2009), Rusların kereste fiyatlarını yarı fiyatına düşürmesi ile Romanya'nın da fiyatları kırdığını, Rusların bu hamlesinin asıl amacının bir taraftan para kazanmak, diğer yandan da ticari anarşi yaratmak olduğunu ifade etmektedir.

Sazak (2009), 20 liraya mal edip, 40 liraya satmak düşüncesiyle girdiği kereste ticareti işinden yılda 600 bin lira kazanç elde etmeyi planlamışken, büyük buhran nedeniyle fiyatların düşmesi dolayısıyla zarar etmiştir. Kunduz ormanı ile Bafra'daki fabrikadan Akliman'a (Engiz, Kumcağız) bağlanmasının maliyetinin de etkisiyle işletmeciliği sürdürmemiştir. Şirketi 600 bin lira borçlandığı Türkiye İş Bankası'na devretmek zorunda kalmıştır.

Büyük Buhran öncesi için yapılan bir tespite göre kereste maliyeti şu şekilde hesaplanmıştır (T.Ali, 1930):

Tablo 49. Kriz öncesinde metreküp kereste maliyeti (Lira)

Devlete verilen	8
Fabrikaya nakil	2
Fabrikada teslim fiyatı	10
Zayiat % 50	10
Mamul	20
İmalat	2
Amorti ve genel masraflar	1
Ürünlerin fabrikadaki bedeli	23
Nakliyat	10
İskelede teslim	33

Türkiye’de özellikle de transport güçlükleri yüzünden kereste maliyeti zaten yüksekti. Küresel kriz öncesinde bir metreküp kerestenin iskelede teslimi halinde maliyeti 33 lira iken, Romanya 1928-1930 yıllarında 29-32 lira arasında değişen fiyatlarla Mısır, Yunanistan, Suriye, Filistin ve Türkiye’ye göknar - ladin kerestesi satmaktaydı. Aynı yıllarda Avusturya, İsviçre ve İtalya’ya 29 liraya kereste satmaktaydı (T. Ali, 1930). Küresel kriz sırasında Rusya’nın kereste fiyatlarını acımasızca düşürmesi ülkemiz piyasasını allak bullak etmiştir. Çok önemli ölçüde dış piyasa taleplerine yönelik kereste üreten sektör bu durumdan derinden etkilenmiştir.

Küresel kriz öncesinde 400 bin m³ düzeyinde olan ülkemiz kereste üretimi küresel krizi takip eden yıllarda 100 bin m³’ün altına gerilemiştir. Bu durum kereste üreticileri arasında büyük bir rekabetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hükümetin gümrük vergilerini koruması ve hatta metreküp başına 22 liraya çıkarması bile bu rekabetin yıkıcı etkilerinin ortadan kaldırılmasına etkisi olmamıştır. Bunun sonucunda küresel kriz öncesinde 48 lira olan kereste fiyatı, maliyet fiyatının çok altına 28 liraya kadar düşmüştür. Bu fiyat ortalama 8 lira olan nakliyat da dahil olmak üzere tüketiciye teslim fiyatıdır (Vakit, 1932).

Bu durum aynı zamanda devletin ormancılık gelirlerinin de düşmesine neden olmuştur. Küresel kriz ile birlikte mukaveleli satış yapılabilmesi olanaklı olan ormanların çok azının işletme hakkı satılabilmektedir (T.Ali, 1930). TBMM zabıt ceridelerinden⁷⁷ (ZC, 1934) elde edilen bilgilere göre 1930’lu yılların başında gerçekleşen ormancılık gelirleri şöyledir:

1931: 1.448.989 TL
1932: 1.391.824 TL
1933: 1.850.000 TL
1934: 1.580.000 TL (Tahmin)

Görüldüğü gibi ormancılık gelirleri cumhuriyetin ilk yıllarında 2 milyon TL’ler düzeyinden 1 milyon TL’lere gerilemiş, bütçe içerisindeki oranı da çok düşmüştür. Nitekim 1924 bütçesine oranlandığında yüzde 1,6 (1.934.090 TL / 120.000.000 TL) oranında gerçekleşen ormancılık gelirleri 1934 yılında reel gelişmeler dikkate alınmadan bile yüzde 0,5 (1.580.000 TL / 184.000.000 TL) düzeyine gerilemiştir. Aslında bu gelişmeler de 1930’lu yıllara gelindiğinde orman ürünlerine olan talebin düşmesine bağlı olarak üretiminin ya da

77 Tutanak defterleri

odun arzının oldukça düştüğünü göstermektedir (Gümüş ve Kılıç, 2020). 13 Haziran 1931 tarihli Hakimiyeti Milliye (HM, 1931) gazetesinde kerestecilerin yaptığı toplantıda bu duruma vurgu yapılarak ihracat olanakları üzerinde çalışma yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

Küresel krizin ortaya çıkardığı olumsuz etkilere karşı alınan gümrük önlemlerinin yanında devlet ormanlarını mukavele ile işleten kişi veya kuruluşlarla yapılan sözleşmeler de yeniden ele alınarak bu kişi veya kuruluşların zor duruma düşmeleri önlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Bozüyük-Muratdere ormanlarını işleten İbrahim Bey ile 19 Temmuz 1928 tarihinde imzalanan Karaburun ve Ortaburun ve 18 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Kömürsü ormanlarının işletilmesiyle ilgili mukaveleler 16 Haziran 1932 tarihinde **“ek mukavele”** şeklinde yeniden ele alınmıştır. Bu da yetmemiş olacak ki küresel kriz ile ilişkili olduğunu düşünülen gelişmeler İbrahim Bey şirketini de çok sarsmıştır. Bu sarsıntının da etkisiyle olsa gerek 1930 yılında Temmuz ayında Bozüyük ormancılık şirketi feshedilmiş, İbrahim Bey ortaklarından ayrılmış, iki farklı şirket kurularak faaliyetlere devam edilmek zorunda kalmıştır (Gümüş ve Kılıç, 2020).

Balkır (1957)’in bildirdiğine göre, her ne kadar bu sözleşmeler imzalanmışsa da taraflar mukavele ve ekleriyle, şartnameleri gereğince yerine getirme sözü verdikleri konulara, çeşitli nedenlerle gerektiği gibi uygun hareket etmemiş veya edememiştir. Hangi yükümlülüklerin yerine getirilip getirilemediği ancak süre sonunda yapılan makta (bölme, bölge) gözlemleri ve kesin hesap sonuçlarının elde edilmesiyle anlaşılmıştır. Sorunsuz bir iş bitirme ve alanın terk edilmesi söz konusu değildir. Denilebilir ki, anlaşmanın imzalanmasından itibaren anlaşmazlıklar başlamış, bir kısmı uzun süre sürüp gitmiş, biri bitince diğeri başlamıştır. Bir mukavelede 80 bin lira gibi cüzi ağaç parası alan devlet, yalnız bir defasında 135 bin lira tazminat ödemek zorunda kalmış, aynı mukavele için 700 bin lirayı geçen ikinci bir tazminat davasına muhatap tutulmuştur. Eğer mukavele imzalayan müteahhitler yükümlülüklerini zamanında yerine getirseydi -tabi olanaklıydı- hiç şüphe yok ki anlaşmazlıklar çıkmayacak ve anlaşma süresinin sonunda istenildiği gibi düzenli birer orman işletmesi devralınmış olacaktı. Her türlü iyi niyete ve geleceğe yönelik güzel düşünce ve amaçlara yönelik olarak mukaveleler düzenlenmiş olmasına rağmen bu tür bir işletmecilik her yönüyle devlete yük olmuştur.

Küresel ekonomik kriz sürecinin etkileri ortadan kalkmaya başladığında, yani 30’lu yılların ikinci yarısında ise, bu defa Almanya’nın savaş hazırlıkları yaptığı yeni bir süreç başladı. Mussolini ve Hitler’in iktidara gelmesiyle yeni bir sava-

şın çıkacağı çok önceden bilinmekteydi. Bu çerçevede zaten kıt olan ülkemiz kaynakları bu defa da savunma harcamalarının artırılması ile yeni bir stresin etkisi altına girmiştir.

Büyük Buhran ortamında, 1930'a gelindiğinde, ülkemiz ormanlarından üretilen hammadde tomruk miktarı 1.250.000 m³ olarak gerçekleşmiştir. Bunun yüzde 60'ı fabrikalarda; geri kalan kısmı ise el hızarı vasıtasıyla keresteye dönüştürülmekte, dolayısıyla da tomrukların önemli bir bölümü israf olmaktadır. Üretimin önemli bir bölümü ülkemiz dahilinde tüketilmektedir. Bunun yanında başta Suriye ve Mısır olmak üzere dış ülkelere ihracat ta söz konusudur. Üretilen kerestenin en önemli eksikliklerinden birisi kurutulmamış olması, yani nemli olmasıdır. Bu çerçevede yeni yapılan binalarda kapı ve pencerelerin kısa süre içerisinde şekil bozuklukları oraya çıkmaktadır (T.Ali, 1930).

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında izlenen özel girişimciliği destekleyen iktisat politikasının 1929-1933 küresel krizi ile birlikte pek çok alanda, devletin kapsamlı biçimde müdahalesini öngören politikalar izlenmeye başlanmıştır. İktisat politikasındaki bu gelişme doğrultusunda devlet adamlarının ormancılık konusundaki düşünce ve görüşleri de değişmiş ve gelişmiştir (Ekizoğlu, 2024). Küresel ekonomik kriz yılları öncesinde ormancılıkta yeni bir düzen kurulması konusunda arayışlar sonuçlanmak üzereydi. Özellikle Bernhard'ın 1929 yılı sonlarına doğru ülkemizi terk etmeden hemen önce Mustafa Kemal'e yazdığı sitem dolu mektubunun da etkisiyle ormanların işletilmesinin devlet tarafından yapılması gerektiği konusu netleşmeye başlamıştı. Ancak küresel kriz bu konuda atılacak adımlar üzerine de etkili olmuştur. Kereste üreticilerin maliyetine bile kereste satamaz hale gelmeleri, mevcut orman işletmecilik düzeninin ortadan kaldırılarak ormanları devletin işleteceği bir düzenin oluşturulması yönündeki düşüncelerin tekrar tekrar değerlendirilmesine yol açmıştır.

Bu süreç sırasında kolayca nakil ve imalat olanağı olan ormanların işletme imtiyazı zaten özel kesimin elindedir. Devletin özel kesimin üretimine ihtiyacı vardır. Aynı zamanda özel kesimin faaliyetlerine son verecek tazminatları ödeyecek finansal olanakları da söz konusu değildir. Bu nedenle devlet işletmeleri kurulsun bile bir süre özel kesimle birlikte, onlarla rekabet halinde işletmecilik yapılacaktır. Ancak odun ve kereste fiyatlarının diplerde olduğu bir süreçte devletin ulaşım olanakları yönünden çok daha kötü koşullar altındaki ormanlardan üretim yaparak özel kesimle rekabet etme şansı bulunmamaktadır. Sonuç olarak küresel ekonomik kriz ülkemiz ormancılığında öteden beri planlanan devlet orman işletmeciliğine geçiş sürecini bir miktar geciktirmiştir.

ÜNİVERSİTE REFORMU VE YÜKSEK ZİRAAT ENSTİTÜSÜ ORMAN FAKÜLTESİ

Mustafa Kemal Atatürk'ün ülkemize yaptığı en büyük hizmetlerden birisi de, üniversite reformudur. Mustafa Kemal, Almanya'da yaşanan baskılar sonucu bu ülkeyi terk etmek zorunda kalan bilim adamlarını büyük bir fırsata çevirerek, 1933 yılında bu bilim adamlarının öncülüğünde İstanbul Üniversitesi ve Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü kurmuştur.

Eğitilmiş insan gücü kalkınmanın en önemli bileşeni, ana itici gücüdür. Eğitilmiş bireyler yerel ekonomileri yönlendiren, sivil toplumu destekleyen, çocukların gelişimini, analitik becerilerin ortaya çıkmasının sağlayan temel bir karakter göstermektedir.

Mustafa Kemal eğitim konusuna daha Kurtuluş Savaşı sırasında gereken ilgiyi göstermiştir. Yunanlılar Sakarya Savaşı öncesinde Kütahya-Eskişehir üzerinden Ankara'ya doğru saldırıya geçtikleri günlerde, 16-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Ankara'da bir *"Maarif Kongresi (Milli Eğitim Şurası)"* toplamış, daha o günlerde konuya gereken önceliği vermiştir. Aslında Mustafa Kemal askeri anlamdaki savaşın kazanılacağına büyük bir içtenlikle inanmaktadır. Bir sonraki, ekonomik nitelikli kurtuluş savaşının hazırlıklarını yapmaktadır. Bu bağlamda kalkınmanın temel itici gücünün, olmazsa olmazının eğitim, eğitilmiş insan gücü olduğunu bilmektedir.

2 Nisan 1923 tarihinde Kütahya'da öğretmenlere sesleniyordu (Feyzioğlu vd., 1981):

"Milletimizi gerçek bedefine, saadet bedefine ulaştırmak için iki orduya ihtiyac vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin geleceğini yoğuran irfan ordusu..."

...Bu iki ordunun ikisi de hayatidir..."

Yine 1924 yılında Samsun İstiklal Ticaret Okulu'nda eğitimin önemini şu sözlerle anlatıyordu (Feyzioğlu vd., 1981):

“Eğitimidir ki bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüksek bir toplum halinde yaşatır; ya bir milleti kölelik ve yoksulluğa terkeder”.

Sakarya Zaferi kazanıldığında Mustafa Kemal Paşa'ya; **“İşte zaferi kazandınız, şimdi ne yapmak isterdiniz?”** diye soranlara Mustafa Kemal, **“Milli Eğitim Bakanı olarak memleketimin irfanına hizmet etmek isterdim”** cevabını vermiştir (İnan, 1984). Çünkü Atatürk, köklü, eğitimsiz ve kadrosuz çağdaşlaşma ve kalkınma olamayacağı bilincindedir. Bundan dolayıdır ki Atatürk, bir yandan yeni üniversitelerin kurulmasını düşünürken, öte yandan mevcut üniversiteyi (Darülfünunu) geniş çaplı bir reform ile geliştirme, modernleştirme gereğini duymuştur. Ne var ki Atatürk üniversiteyle ilgili ilk ciddi çalışmalarını ancak 1930'larda başlatabilmiştir. Bizzat Atatürk'ün davetiyle Türkiye'ye gelen İsviçreli Profesör Albert Malche'in verdiği rapor doğrultusunda yükseköğretim sistemimizdeki ilk üniversite reformu yapılmıştır. Çağdaş anlamda bir üniversite oluşturmayı amaçlayan 2252 sayılı Kanun, 1933 yılında çıkarılmıştır. Atatürk'ün gerçekleştirdiği bu reformla, Malche'in raporu doğrultusunda üniversitede Avrupa modeli yönetim ve eğitim-öğretim esas alınmıştır (Namal ve Karakök, 2011).

Sözü edilen kanun çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak **“İstanbul Üniversitesi”** kurulmuştur. Almanya'dan Hitler'in baskılarından kaçan başta Yahudi asıllı birçok bilim adamı ülkemize gelmiş ve bu yükseköğrenim kurumlarının kurulması ve geliştirilmesinde önemli katkılar yapmışlardır.

Bunun yanında Ankara'da da Ziraat Bakanlığı'na bağlı olarak, aynı yıl çıkarılan 2291 sayılı kanun ile üniversite düzeyinde **“Yüksek Ziraat Enstitüsü (YZE)”** kurulmuştur. YZE başlangıçta bünyesinde 4 fakülte yer almak üzere kurulmuştur. Bu fakülteler;

- Tabii İlimler Fakültesi,
- Baytar (Veteriner) Fakültesi,
- Ziraat Fakültesi,
- Zirai Sanatlar ve Zirai Teknik Fakültesi, şeklindedir.

1934 yılına kadar İstanbul'da faaliyet gösteren Yüksek Orman Mektebi de Orman Fakültesi'ne dönüştürülerek, kuruluşundan bir yıl sonra bu fakültele katılmış ve fakülte sayısı 5'e çıkmıştır.

Yüksek Ziraat Enstitüsü de bir üniversitedir. Bir üniversite için gerekli olan bütün organlara sahiptir. İstanbul Üniversitesi'nden farkı, Tarım Bakanlığına

bağlı olmasıdır. Rektörü, fakülteleri, dekanları vardır. Rektör, divan tarafından seçilir, Tarım Bakanlığının önerisi ile atama işlemi kesinleşir. Enstitü divanı, aynı zamanda Tarım Bakanlığının bir çeşit danışma kuruludur. Doğrudan doğruya veya bakanlığın isteği üzerine her konuyu inceleyip bilgi vermeye yetkilidir.

Ardıç (1987) Tarım (Ziraat) Bakanı Muhlis Erkmen'in *"Tarım Bakanı olarak atandığı zaman, Atatürk tarafından kabul edilmeleri sırasında Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulması hakkındaki emirlerini aldığını, bu muazzam tesisin bütünü ile Atatürk'ün emir ve direktifleri mahsulü olduğunu, kuruluş safhalarına ait resmi belgelerin devlet arşivinde bulunacağını, kendi özel dosyalarını ise enstitüdeki Muhlis kitaplığına armağan olarak bütün kitapları ile birlikte verdiğini, bu eserin meydana getirilmesinde sadece emeği geçmiş bulunmaktan dolayı büyük bir kıvanç duyduğunu anlattığını"* ifade etmektedir.

Türkiye bir tarım ülkesidir. Bu nedenle kalkınmanın temeli tarımın üzerine oturtulmalıdır. Bu nedenle Mustafa Kemal'in Türk köylüsüne önderlik etmek amacıyla orman çiftliğini kurması ve *"tarım üniversitesi"* niteliğinde olan *"Yüksek Ziraat Enstitüsü"* ne öncelik vermesi planlı hamlelerdir.

Ülkemizde ormancılık eğitimi de köklü bir geçmişe sahiptir. Kırım Savaşı sonrasında imzalanan Paris Anlaşması sürecinde 1856 yılında Fransa'dan ülkemize gelen Louis Tassy 1857 yılında bir kurs niteliği taşımakta olmasına karşın İstanbul'da ilk orman okulunu kurulmuştur. Okul zaman zaman eğitime ara vermiş, zaman zaman adı ve bağlantısı değişmiş, 1910 yılında ise *"Orman Yüksek Okulu (Orman Mekteb-i Alisi)"* olarak faaliyetlerine uzun yıllar bu isim adı altında devam etmiştir.

Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında ormancılık eğitimi önemli ölçüde sekteye uğramıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasını takip eden yıllarda İstanbul'da yer alan *"Orman Mekteb-i Alisi"* İstanbul hükümetinin tasarrufundaydı. Ankara Hükümeti kendi topraklarındaki ormanların bir an önce bilimsel yöntemlerle işletilebilmesi amacıyla ormancılık alanında Kastamonu'da bir yükseköğretim kurumu oluşturmayı tasarlamış, hatta bu konuda bir nizamname bile oluşturulmuştur (Yund, 1957). Bundan iki yıl sonra, 1 Mart 1923 tarihinde Mustafa Kemal, TBMM açış konuşmasında İstanbul Orman Yüksek Okulu'nun Bolu'ya nakline karar verildiğine işaret etmektedir (URL, 2012). Bununla birlikte 6 Ekim 1923 tarihinde İstanbul'un tekrar elimize geçmiş olması nedeniyle başka bir yerde bir yükseköğretim kurumu açılması ve Yüksek Orman Okulu'nun Bolu'ya taşınması ihtiyacı ortadan kalkmıştır.

(Gümüş, 2022). Ormancılığa çekidüzen verme ve bir orman yasası hazırlama amaçlarıyla yabancı uzmanlardan yararlanılmaya başlanmış ve bu çerçevede 1925 yılında Fransız Sapy, 1926 yılında da Prusya Krallığı Saksonya Eski Orman Genel Müdürü Prof.Bernhard ülkemize gelmiştir (Bingöl, 1990). Prof. Dr. Bernhard'ın önerileri ile Yüksek Orman Okulu 1926 yılından itibaren bağımsız bir rektörlükle yönetilmeye başlamıştır.

Rektörlük haline dönüştürülen Orman Yüksek Okulu'ndan, 1926 yılında 17 orman mühendisi mezun olmuştur. Bu mezunların mezuniyet töreninde ilk kez, meslek yeminini hazırlamışlar ve yemin etmişlerdir. Bu yemin aşağıdaki gibidir (Elvan vd., 2024):

“Orman Mekteb-i Alisi'nin 1926 mezunları, mesleklerinin yükselmesi için her türlü özveriye katlanmaya ve bulundukları yörelerde azami surette çalışacaklarını üstlenirler.

Mezunlar ormancılık mesleğinde bilimin ve tekniğin egemenliğini tesis ve sürdürmeye, ormanlarda tekniğin uygulanması konusunda çalışmayı vicdani bir borç sayarlar.

Mezunlar, ülke ekonomisinin hazinesi konumunda olan ormancılıkta tam anlamıyla gerçekleşecek bilim ve teknolojik devriminin etkin birer ögesi olmayı övünçle kabul ederler.”

Bernhard tarafından 1927 yılında verilen bir konferansta ***“Genç ormancıları Avrupa'ya göndererek bunların ilim sahasında yetişmelerini ve ormancılığı öğrenmelerini temin etmelidir”*** (Kutluk, 1965) şeklindeki yaklaşımı ilgi çekicidir. Bernhard'ın bu ifadesi ülkemizde ormancılık eğitiminin yetersiz olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet ilan edildiğinde ormancılık eğitimi 1910 yılında bağımsız bir okula dönüştürülen Yüksek Orman Okulu'nda (Orman Mekteb-i Alisi) verilmekteydi. 1917 yılına kadar yüksek orman okulunun öğrenim süresi iki yıl olarak kabul edilmişti (Yund, 1957).

Bu yıldan itibaren Prof. Dr. Bauer bu süreyi üç yıla çıkarmıştır (Bernhard, 1935). Öğrenci sayısı ise toplamda 10-15 kişiyi geçmemektedir. Nitekim Orman Yüksek Okulu'nun bağımsızlığını kazandığı 1910 yılı ile fakülteye dönüştürüldüğü 1934 yılı arasında her yıl ortalama 13 kişi mezun olmuştur. Çünkü ormancılık örgütü çok dar olduğu için ormancı teknik personel ihtiyacı da oldukça kısıtlıdır. O dönemde ülkemiz ormanları müteahhitler tarafından mu-

kavelelerle işletiliyor ve ormancılığımızda bakım işletmeciliği değil, sömürü (istismar) işletmeciliği hüküm sürüyordu. 1922 yılında Yüksek Orman Okulu Sarıyer'deki Maden mahallesinde ahşap nitelikte küçük bir binada (Yedi Sekiz Hasan Paşa Konağı) faaliyetlerini sürdürmekte iken, 1923 yılı başında Bahçeköy'e taşınmıştır (İlkmen, 1974). O yıllarda okulda verilen dersler Tablo 50'de verilmektedir.

Tablo 50. Orman Yüksekokulu Dersleri (1923-1924) (İlkmen, 1974)

Dersler	Hocalar
Botanik	Nuri Bey
Kimya	Nurettin Munşi Bey/Nakittin Bey
Matematik ve Topoğrafya	Talat Bey
Jeoloji ve Madeniyat (Madenler)	Hamit Nafiz Bey/Hayri Bey
Hukuk	Selahattin Bey/Mümin Mustafa Bey
Haşarat ve Hayvanat (Böcekler ve Hayvanlar)	Süreyya Bey/Münip Bey
Fennihayat (Hayat Bilgisi)	Ali Rıza Bey
İnşaat	Suphi Bey
Takip ve Amenajman	Neşet Bey
Silvikültür	Esat Muhlis Bey
İntifa (Yararlanma) "Odun Teknolojisi"	Tevfik Ali Bey
Fransızca ve Orman İdare Bilgisi	Celal Bey

Bahçeköy'de tam bir mahrumiyet söz konusudur. Hemen her tarafından rüzgarların estiği, eski, rutubetli dershaneler dışında mekan yok gibidir. Odun yakılan saç sobalarla ısınılır, gaz lambası altında ders yapmaya çalışılırdı. Laboratuvar, kütüphane, toplantı salonu, yol, su, elektrik yoktur.

Meslek dersi veren hoca sayısı 2-3 kişiden ibarettir. Ulaşım olanakları son derece kısıtlıdır. Hocalar bile, ya yaya olarak ya da okulun atlı bir kupa arabasından yararlanarak okula gelmektedir (İlkmen, 1974, İnal, 1946, 1974).

Prof. Dr. Selahattin İnal (1946) Yüksek Orman Mektebi'nde öğrenci olduğu yıllarda (1930-1933) okulu ziyarete gelen yetkili bir devlet adamının sorun ve isteklere verdiği cevabı şöyle aktarmaktadır:

“Kabul ediniz ki, deniz ortasında bir gemi batmakta ve bütün yolcuları var olan bir sandalla sahile taşımak gerekmektedir. Siz, buradaki sandalcının yerinde ol-sanız ne yaparsınız? Yolcuları önem derecesine göre sıraya koyar ve bunları hız-la sahile taşımaya başlarsınız. İşte devlet, buradaki sandalcıdır. Ve emin olunuz ki, sıra size gelmektedir.”

Çok geçmeden sıra Selahattin İnallara gelmiştir. İstanbul'daki Yüksek Orman Mektebi, 1934 yılında fakülteye dönüştürülerek 1933 yılında bünyesinde 4 fakülte olarak kurulan **“Yüksek Ziraat Enstitüsü”** (YZE)'ne bağlı 5. fakülte olarak çağdaş bir eğitim-öğretim kurumuna dönüştürülmüştür.

Atatürk döneminde ormancılıkla ilgili en büyük gelişmelerden birisi ormancılık eğitim kurumunun fakülte düzeyine çıkarılması olmuştur. Çünkü bu tarihten itibaren kurum sadece teknik eleman yetiştirmek değil, aynı zamanda ormancılıkla ilgili sorunların çözümü için araştırmaların ve yayın faaliyetleri-nin de yapılabilceği akademik bir ortam haline gelmiştir. Bunun yanında bu kurum artık bilim adamı da yetiştirecektir.

Yüksekokullar meslek sahibi olmak üzere nitelikli insan yetiştiren kurumlardır. Mesleki ve teknik açıdan mevcut bilgileri aktarma işlevi görürler. Ülkenin teknik eleman ihtiyacının karşılanmasında önemli görevler görürler. Yüksek Orman Okulu da bu çerçevede ormancılık örgütünün ihtiyacı olan teknik elemanları yetiştirmekle ilgilenmekteydi. Fakat üniversiteler, fakülteler, öğrencilere yeni bilgiler üretme yolunu gösterir ve meslek elemanı yetiştirmenin yanında ilgi alanlarıyla ilgili konularda araştırmalar yaparak sorunların çözümüne katkı yaparlar. Böylece bu akademik kurumlarda bilim adamları da yetişir. Fakülteler aynı zamanda çeşitli yayınlar da yaparak hem toplumsal gelişmeye ve kalkınmaya ve hem de bilgi üretmek ve yaymaya katkı sağlarlar. Bu nedenle orman fakültesinin kurulması ile ülkemizdeki ormancılık eğitim kurumu çok farklı ve çağdaş bir döneme girmiştir. Yüksekokulun fakülteye dönüştürülmesi 1857 yılından itibaren ülkemizdeki ormancılık eğitiminin gelişimi açısından yaşanan en önemli hamledir. Çalışkan (2024) bu gelişmeyi **“Türkiye’de gerçek anlamda ormancılık eğitiminin başlangıcı”** olarak değerlendirmektedir.

Yukarıda yer verilen devlet büyüğünün ifadeleri, aslında devletin ormancılık işlerinde neden geciktiğinin anlaşılabilmesi bakımından da önem taşımaktadır. Bu konuşma Atatürk dönemini çok güzel özetlemekte ve hangi koşullar altında nelerin başarılabilceğini de göstermektedir. Yukarıda özetlendiği gibi

cumhuriyetin ilanını takip eden yıllarda devletin hemen her alanda atılım yapması gerekmektedir. Ancak halk fakir, özel girişim yok denecek düzeyde ve devletin gelir kaynakları çok sınırlıdır. Cumhuriyet'in ilanından 6 yıl sonra bu kez de aşağıda açıklandığı gibi küresel ekonomik kriz ortaya çıkmış ve kıt kanaat gelişmekte olan ekonomimiz bu krizden derinden etkilenmiştir. Hatta Atatürk son devrimi olan orman devrimini de kaynakların ve dikkatlerin tamamen İkinci Dünya Savaşı'na yönlendirildiği 1937 yılında gerçekleştirmiştir.

Orman Fakültesi'nin kurulması aynı zamanda 3 yıl sonra 1937 yılında yürürlüğe girecek orman devrimi için (3116 sayılı Orman Kanunu) atılmış çok yerinde ve zamanında atılmış bir adımdır. Çünkü 1937 yılında ormanların devlet tarafından işletileceği bir düzen kurulacaktır ve bu yeni düzenin çok sayıda yetişmiş, nitelikli orman mühendisine ihtiyacı olacaktır.

Atatürk döneminde YZE Orman Fakültesi öğrencileri ilk iki yıl Ankara'da sonraki 2 yıl ise İstanbul'da öğrenim görmüşlerdir. YZE'nin diğer fakültelelerinde olduğu gibi Orman Fakültesi hocaları da Almanya'dan gelmişlerdi. Bu çerçevede derslerin tamamen Almanca olarak verildiği bir dönem ortaya çıkmıştır. Alan ve Sönmez (2009)'ın 1938-1941 yılları arasında YZE Orman Fakültesi öğrencisi olan Mecit Orhan TÜTER ile yaptığı söyleşiden elde ettiği bilgilere göre, Enstitünün tüm malzeme araç gereç donanımlarının tamamı, hatta beden eğitimi malzemeleri bile Almanya'dan gelmiştir. Bir süre sonra İstanbul bölümünde bazı Türk hocalar da ders vermeye başlamış, İkinci Dünya Savaşı bitince Rektöründen beden eğitimi öğretmenine varıncaya kadar tüm hocalar gitmiştir.

Tablo 51. Yüksek Ziraat Enstitüsü Orman Fakültesi Dersleri ve Hocaları (Bingöl, 1990)

Ankara Bölümü	
Dersler	Hocalar
Fizik	Prof.Dr.Herman Zahn
Kimya	Prof.Dr.Von Der Heide
Botanik	Prof.Dr.Kurt Krause
Jeoloji	Prof.Dr.Salamon Kalvi
Zooloji	Prof.Dr.Ricard Woltarek
Matematik	Prof.Dr.Oehler
Genel Ekonomi	Prof.Dr.Friedrich Falke
Türkiye Ormancılığı	Prof.Dr. Robert Bernhard

İstanbul Bölümü	
Dersler	Hocalar
Orman Politikası ve Orman Yolları	İnş.Prof.Dr.Rudolf Pfefferkon
Dendrometri-Orman Kıymetleri Hesabı Bilgisi	Prof.Dr.Fritsche, Prof.Dr.A.Chenchine
Orman Mahsullerini Kıymetlendirme ve İş Bilgisi	Ord.Prof.Dr.Mayer-Wegelin
Ekoloji ve Silvikültür Bilgisi	Prof.Dr.Leo Tschermak
Orman Entomolojisi ve Orman Koruma Bilgisi	Prof.Dr.Erwin Schimitschek
Orman Statığı ve Paracılık Geodezi	Prof.Dr.A.Chenchine E.Weber

Hocalar arasında yer alan Prof. Dr. Friedrich Falke (1871-1948) Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurucu rektörlüğünü yapmak üzere Türkiye'ye gelmiş küresel ölçekte ünlü bir ziraatçi bilim insanıdır. Yaklaşık 5 yıl YZE'de görev yapmış olup, bilim dünyasında modern mera yönetiminin öncüsü olarak kabul edilmekte, özellikle çayır araştırmaları ve yem konularına ilişkin çalışmalarıyla ön plana çıkmaktadır.

Cumhuriyet idaresi hemen her alanda büyük hamleler içerisindeydi. Hemen her gün yeni okullar, fabrikalar, demiryolları yapılmaktadır. Bütün bu bilinçli çalışmalar arasında Ankara'da açılan "**Yüksek Ziraat Enstitüsü**" ulusal ekonominin temelini oluşturan orman, ziraat, veteriner işlerinin daha bilimsel bir yöntemle ilerlemesini sağlamak noktasında önemli bir hamle olarak değerlendirilmelidir (A.Mithat, 1934).

Atatürk döneminde ayrıca orta derecede okul niteliğinde ormancılık eğitimi veren "**Orman Mühendis Muavini**" unvanıyla toplamda 42 mezun veren Bahçeköy Orman Ameliyat Mektebi ile ara eleman yetiştiren Bursa ve Bolu orta orman okulları da faaliyette bulunmuştur.

Prof.Bernhard (1935) bu okullarla taşrada ormancılık uygulamalarında ortaya çıkan orman memuru eksikliklerini gidermenin amaçlandığı, uygun bir tarz olmasa da, memur ihtiyacının hiç olmazsa bir miktar orman bilgisi olan kişilerce karşılanmasının düşünüldüğüne işaret etmektedir.

PROF.ROBERT JULIUS BERNHARD

Şekil 91. Prof. Robert Julius Bernhard

Mustafa Kemal yaşamının her döneminde ağaç ve ormana sevgi beslemiş ve orman konusu ile yakından ilgilenmiştir. Ankara'nın ağaçlandırılması ve orman çiftliği kurulması ile bizzat ilgilenmiş, ülke ormancılığını ise uzman kişilere bırakmayı uygun görmüştür (İnan, 2007). Erdönmez vd. (2024) Cumhuriyet döneminde ormancılık politikası ve yönetimi açısından yaşanan gelişmeleri üç alt döneme ayırmış ve bunların birincisini oluşturan 1920-1937 yılları arası dönemi *“Ormancılıkta Arayış Dönemi”* olarak isimlendirmiştir. Bu dönemde Mustafa Kemal önemli ölçüde yurt dışından getirtilen uzmanlara danışmaktadır. Bu uzmanlardan en önemlisi Prof. Robert Julius Bernhard'tır.

Altı yıldan fazla ülkemizde kalan Prof. Bernhard Türkiye'de ormancılık politikaları üzerine 3116 sayılı Orman Kanunu'nun hazırlanmasına önemli katkılar vermiş, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde cumhuriyeti kuran ve yöneten kadrolara Türkiye'deki ormanların yönetilmesine ilişkin ciddi rehberlik sağlamış bir bilim insanıdır (Kaya, 2021).

30 Mayıs 1862 tarihinde Tharandt'da doğmuştur. Dresten'deki Kreuzschule okulunu bitirmiş, daha sonra Saksonya Orman İdaresi'nde çalışmak üzere Tharandt'daki Ormancılık Akademisi'nde yükseköğrenim görmüştür. Bernhard devlet orman revirlerinde hizmet etmeden önce geçici olarak özel ormanlarda çalışmış ve 1889'dan 1899'a kadar Schulenburg Kontu'nun Lieberose Reviri'ni, 1902'den 1904'e kadar da Muskau Malikanesi'nin Arnimsebkontluk ormanlarını yönetmiştir (Wegelin, 1951).

Bernhard 1924 yılında çıkan bir anlaşmazlık sonucunda memuriyetten ayrılmıştır. 1924-1926 yılları arasında Tharandt Yüksek Orman Okulu'nda ormancılık ilimleri profesörü olarak, Silvikültür ve Amenajman derslerini vermiştir. Bernhard yaşı 64'e geldiğinde, 1926 yılı Mart ayı ortalarında (Ardıç, 1987b), Kurtuluş Savaşı'ndan çıkmış bulunan genç Türk Devleti'nin ormancılık ör-

gütünde yetkili bakanın müşaviri olarak göreve getirilmiş ve kendisine geniş yetkiler verilmiştir.

Bernhard 1926-1929, 1934-1935 ve 1937 yıllarında toplam 6 yılın üzerinde Türkiye'de çalışmıştır.

Bernhard'tan istenenler; bir ormancılık örgütünün kurulması, ormanların korunması ve orman amenajman planlarının yapılması, ormancılık eğitiminin yeniden ele alınması, sonuç olarak da, ormancılık işlerinin yeni baştan organize edilmesini içermektedir.

T. C. BAŞVEKÂLET KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ		Kararname		CUMHURİYET ARŞİVİ	
Karar sayı 2 8155					
Ücretleri, 1936 malf yılı bütçesinin (2) cetveline dahil 833 ümüd Orman işletmesi fasilına konulan tahsisattan verilmek ve Orman işlerinin yapılması üzere 6 sı Almanyadan ve 3 ü Avusturyadan dokuz mütehasıs celbi gerekli görüldüğünden Almanyadan getirilecek altı mütehasıstan Bernhard ve Haske adındaki iki mütehasısın bir ay müddetle celbi ve kendilerine gelip gitme yol masraflarına karşılık net olarak yedişer yüz lira yol parası ve Türkiye'de kaldıkları müddette gündeliklerinin ellerine geçecek bir aylık miktarı 800 lirayı geçmemek üzere en çok 27,5 lira gündelik verilmesi ve diğer yedi mütehasısa aid ilişik üç aylık kadronun da tasdiki, Ziraat Vekilliğinin 15.2.1937 tarih ve 598/5612 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliğinin 12.2.1937 tarih ve III45/960 sayılı mütealenamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 15.3.1937 de onanmıştır.					
15.3.1937					
Raisi CUMHUR K. Atatürk					
Bş. V.	Ad. V.	M. M. V.	Da. V.		
J. H. H.	S. S.	M. M. V.	S. K.		
Ha. V.	Ma. V. V.	Mt. V.	Na. V.		
J. B. Oras	D. P. Baydony	S. S.	A. C. Kaya		
İk. V.	S. İ. M. V.	G. İ. V.	Zr. V.		
C. S.	D. P. Baydony	Kana tarlan	M. K.		
080 18 01 02 92 19 1					

Şekil 92. Prof. Bernhard'ın görevlendirme kararnamesi

Ülkemizde ilk kurulan devlet orman işletmeleri için revir sözcüğünün kullanılması da Bernhard'ın ve onun Türkiye'ye Alman ormancılığını entegre etmeye çalışmasının bir sonucu olmalı. Almancada **“revier”** sağlık, güvenlik gibi sektörlerde, alan, bölge gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Sözcük bu şekilde, yani **“bölge”** anlamında ormancılık alanında da kullanılmaktadır. **“Forstrevier”** sözcüğü ise, koruluk, orman bölgesi anlamına gelmektedir.

Bu sözcük Türkiye'de Devlet orman işletmeleri için 1937 yılından itibaren **“Orman Revir Amirliği”** şeklinde kullanılmıştır. Örneğin, ilk kurulan orman işletmelerinden olan Dursunbey Orman İşletmesi için o yıllarda **“Dursunbey Devlet Orman İşletmesi Revir Amirliği”** unvanı kullanılmıştır.

Kamuran Ardıç (1987) Bernhard'ı şöyle anlatmaktadır:

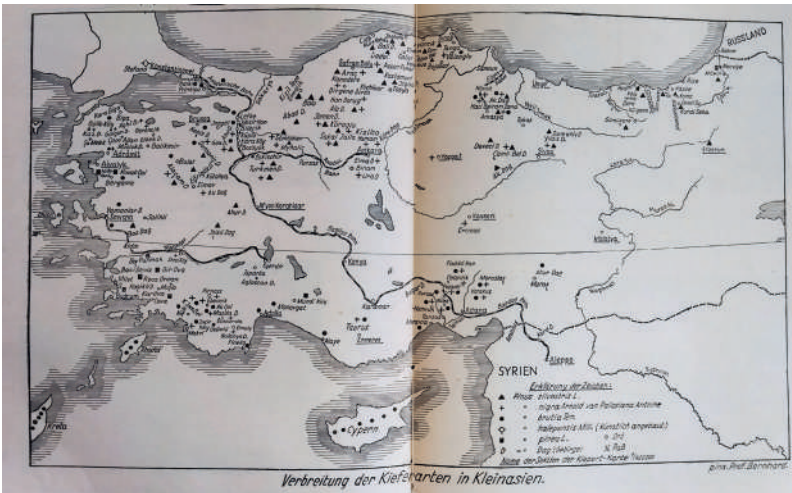
“Prof.Bernhard'ı ben de tanımak şerefine nail oldum. 1930'da orman mühendisi olarak atandığım Bozüyük, ormancılık bakımından önemli bir merkez sayılıyordu. Büyük kapasiteli bir kereste fabrikası vardı. Bir özel orman ile iki devlet ormanının tomrukları bu fabrikada biçilirdi. Bernhard her iki gelişinde de (1926-1929 ve 1934-1935) Bozüyüğe uğramıştır. Benim orada bulunduğum sırada, yanılmıyorsam 1934 yılı sonlarında gerek özel ormanın hukuki durumunu gerekse fabrikayı incelemek için geldi. Misafir orman müşaviri şerefine verilen yemeğe ev sahibi İbrahim Çolak, kıdemli meslektaşlarım yanında beni de davet etti. Yemekte, oturduğum köşeden, bu ormancılık pirini gözlemek fırsatı buldum. Ama itiraf edeyim ki, o tarihlerde misafirimizin önemini ve büyüklüğünü henüz kavrayabilecek kadar tecrübeli değildim. Zaman ilerleyip de 1937'de şube müdürü olduğum zaman onun “Türkiye’de Ormancılığın Temelleri, Tarihi ve Vazifeleri” başlıklı kitabını okuyarak onun büyüklüğünü kavrar gibi oldum. Bozüyük yöresinde ormanları ve çeşitli köyleri de dolaşmıştır. Dolaştığı yöre köylüleri Misafir Alman ormancının nezaketini, hoşgörüsü ve kibarlığını, uzun zaman unutmadılar.”

Bernhard ülke koşullarını ve ormanları anlayabilmek için o zamana kadar hiçbir uzmanın yapmadığı 23 büyük gezi yapmıştır. Bu gezilerle çeşitli orman bölgelerini ve yararlanma şekillerini irdelemiştir. Yaptığı incelemelerle ilgili birçok makale, kitap ve raporlar yazmıştır. Çeşitli konferanslar vermiş ve Yüksek Ziraat Enstitüsü Orman Fakültesi'nde ders vermiştir. En önemli eseri olarak **“Türkiye Ormancılığının Mevzuatı, Tarihi ve Vazifeleri”** başlıklı kitabı 1935 yılında Türkçe ve Almanca olarak yayınlanmıştır. Ormanlarımız ve ormancılığımız hakkında çok değerli tespit, görüş ve değerlendirmeleri içeren bu eserde ülkemize karşı candan bağlılığını, sempatisini ve ülkemiz ormancılığı-

nın gelişiminden ne kadar mutlu olacağını hissettirmiştir. Baştan sona büyük bir heyecanla ele aldığı bu kitapta son söz olarak: Türkiye ormancılığının öncelikli olarak ormanların korunması ve sürekliliğinin sağlanması, ikinci planda ise işletilmesi ve yararlanılması yaklaşımının takip edilmesi gerektiğini vurgulamış ve *“Bu kitapta geçen değerlendirme ve fikirlerimin Türk ulusu ile Türk ülkesinin gelişmesine belki bir hizmeti olur ümidindeyim. İşte o zaman çok içten gelen bir arzum, yıllarca bu ülke ve ulustan gördüğüm dostluk ve misafirperverliğe karşı ifade etmek zorunda olduğum teşekkürüm de yerine gelmiş olur”* diyerek, Türkiye ormancılığına karşı göstermiş olduğu samimi duyguları yansıtmıştır.

Bernhard’ın Türkiye’ye ilk gelişi olan 1926-1929 yılları arasında elde ettiği bilgiler çerçevesinde 1931 yılında yayınlanan *“Anadolu Çamları”* başlıklı makalesinde Türkiye’de yetişen doğal çam türlerinin dağılımına yer veren bir harita da yer almaktadır (Şekil 93). Bu harita incelendiğinde görülecektir ki, Trabzon ve Artvin’de fıstık çamı yetişmektedir. İki özel noktada yer alan bu çam meşcerelerinin bile ünlü ormancı tarafından haritaya yansıtılmış olması ilgi çekicidir. Bu süreçte Bernhard Trabzon’a gelmiş, Santa harabelerinin bulunduğu bölgedeki böcek zararının söz konusu olduğu ladin ormanlarında incelemeler yapmıştır. Muhtemelen Akçaabat yöresinde yer alan fıstıkçamı meşcerelerini de görmüş olmalıdır.

Bu makalada yer verilen harita ülkemizin 1930 öncesindeki ulaşım durumunu da yansıtmaktadır. İzmir-Afyon ve İzmir-Kasaba-Soma-Bandırma hattı bu haritada yer almamıştır. Buna karşın Samsun-Ankara hattının yapımına Samsun’dan itibaren başlandığı görülmektedir.

Şekil 93. Bernhard’ın Türkiye Çamları Haritası

Almanya'da büyük özel ormanların yönetiminde yer alması ve özellikle de orman ekonomisi alanındaki önemli sorunları aşma yeteneği kazanması yanında 1904 yılından itibaren çalıştığı Erzgebirge'deki Hundshübel Reviri'nin Saksonya Müdürlüğü görevlerini yürütmesi ona büyük deneyimler kazandırmış ve bunlar Türkiye'de çok işine yaramıştır (Wegelin, 1951).

Wegelin (1951) Bernhard'ı Alman ormancılığının yabancı ülkelerde uygulanması için Türkiye'deki çalışmaları ile uzun yıllar ölmez hizmetler görmüş bir kişi olarak tanımlamaktadır.

Bernhard Türkiye'deki ormancılık politikasını sert biçimde eleştirmektedir. Mevcut düzenin ormanları tahrip ettiğine işaret etmektedir. Yapılan tahrip-lerin ortadan kalkması için taahhülle orman işletilmesi, yani müteahhit işletmeciliğinin tamamıyla karşısında durmuştur. Türkiye'de devletin sahip olduğu, mülkiyetinde olan ormanları bizzat kendisinin işletmesi gerektiğini açıkça ifade etmektedir. Bunun yanında Bernhard hazırladığı raporlarda **“Türkiye’de tasarruf ve istismar birleştirilmelidir”** ifadesi ile açıkça, devlet ormanlarına sahip çıkmalı ve kendi ormanlarını bizzat işletmelidir, görüşünü dikte etmektedir. Prof. Bernhard ülkemize ikinci gelişinde hazırladığı 7.11.1934 tarihli yasa tasarısının 51. maddesinde bu görüşlerini net bir şekilde ortaya koyacak şekilde, **“Ormanlar mal sahipleri tarafından işletilir. Buna göre devlet ormanları da, bu ormanların sahibi olan devlete, dolayısıyla Ziraat Vekaletine izafeten Orman İşleri Umum Müdüriyeti tarafından işletilir.”** denilmektedir (Pınar, 1957). Bernhard Türkiye’ye ilk gelişinde de (1926-1929) bir orman kanunu tasarısı hazırlamıştı. Her iki tasarısında da devlet orman işletmeciliğini savunmuş olması dikkati çekmektedir. Sonuç olarak 1937 yılında çıkarılan 3116 sayılı Orman Kanunu’nda da bu konu **“Devlet ormanları devlet tarafından işletilir”** şeklinde yer almış ve günümüze kadar da bu ilkedен vazgeçilmemiştir.

Bernhard'ın Atatürk'e Mektubu

• Bernhard'ın Mektubunun Gerekçesi

Bernhard 1937 yılında yürürlüğe giren ve birçok akademisyen tarafından çağdaş ormancılığa geçişin bir dönüm noktası olarak görülen 3116 sayılı Orman Kanunu’nun mimarıdır. Bu yasa büyük ölçüde Bernhard tarafından 1926 ve 1934 yıllarında hazırlanan tasarıların ülkemize uyarlanmış bir örneğinden ibarettir. Bilindiği gibi yasa ile 1870 yılından itibaren uygulanagelen müteahhit işletmeciliği, yani devlet ormanlarının çeşitli mukavelelerle özel kesim tarafından işletildiği dönem sona erdirilmiş, ormanların devlet tarafından işletil-

mesini sağlayan devlet orman işletmeciliğine geçilmiştir. Aslında bu dönüşümü sağlamak kolay bir şey değildir. Buna karşın tarafımdan **“Türk Orman Devrimi”** olarak adlandırılan bu dönüşüm başarıyla gerçekleşmiştir. Günümüze kadar birçok değişiklik geçirmiş olmasına karşın temel ormancılık anlayışı Bernhard’ın tasarladığı şekliyle sürdürülmektedir. Bernhard eski ormancılık düzeninin değişmesi gerektiğini, ormanların tahrip edildiğini sürekli vurgulamaktadır. Ancak Türk hükümeti bu konuda bir adım atmamakta, atamamaktadır. Prof. Bernhard Türkiye’deki ormancılık düzenini en sert eleştiren kişilerdendir. Hazırladığı yasa tasarısı ile bu düzeni sona erdirmeyi hedeflemiş, ancak bir sonuç alamamıştı. Bunun üzerine 1929 yılında yapılması gerekenleri bir kez daha **“Ekselans”** hitabıyla başlayan bir mektupla Mustafa Kemal’e bildirmiş ve mektubunda (Orman ve Av, 1950) mevcut düzeni eleştirmişti.

Mektup, Doç.Dr. Selahattin İnal tarafından 1950 yılında Türkçeye çevrilerek Orman ve Av Dergisinin Ağustos 1950, 8. sayısının 174-177 sayfalarında yayınlanmıştır. Mustafa Kemal’in bu mektubu defalarca okuduğu ve derkenar notları aldığı düşünülmektedir.

Bernhard tarafından yazılan mektubun son kısmında **“Türkiye’yi tamamen terk etmeden önce, devlet tarafından bana verilmiş olan ve yerine getirilmesi sorumluluğumda olan bütün görevleri eksiksiz olarak yapmış olmak endişesiyledir ki, ormanların bu günkü sınırları içinde ve iyi bir durumda korunmaları amacıyla kişisel olarak zatı devletleri nezdinde de teşebbüste bulunmak istedim.”** şeklinde bir beyanı bulunmaktadır. Bu beyana göre Bernhard mektubunu ülkemizi tamamen terk etmeden önce yazmıştır. Daha önce de değinildiği gibi Bernhard ülkemize üç kez gelmiş ve yaklaşık 6.5 yıl ülkemizde kalmıştır. İlk gelişi 1926 yılındadır. Bu gelişinde kendisinden bir orman kanunu hazırlaması, ormancılık eğitimi ve örgütüyle ilgili raporlar istenmiştir. Bernhard’ın ilk gelişi 1929 yılına kadar sürmüştür. Mektubunda **“taleplerimin gerçekleşmesi için büyük çabalar sarf eden şimdiki Orman Genel Müdürü Cafer Bey⁷⁸ de bu konuda hiç bir yardım ve himaye görmemiştir”** şeklinde bir beyanı vardır. Cafer Bey Orman Genel Müdürlüğü görevine 1927 yılında getirilmiş ve 26.10.1929 tarihinde bu görevinden ayrılmıştır. Buna göre Bernhard bu mektubu Cafer Bey’in genel müdürlüğü döneminde yazmıştır. Cafer Bey 1929 yılı Kasım ayı sonunda görevden ayrıldığına göre, Bernhard mektubu 1929 yılı sonlarına doğru yazmıştır.

78 1877 yılında İstanbul’da doğmuştur. 1900 yılında Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi’ni bitirmiştir. Ormancılık Mesleğinin çeşitli kademelerinde çalışmıştır. 1927 yılında Orman Umum Müdürlüğüne getirilmiştir. 26.10.1929 tarihinde bu görevinden ayrılmıştır. 8.11.1931 Tarihinde ölmüştür.

• Mektup İçeriği

• Su Rejiminin Düzenlenmesi

Mektup “*Ekselans*” hitabıyla başlamakta ve temel olarak öncelikle su rejimini ve ormanlarla ilişkilerini konu almıştır. Bu bölümde Türk Devleti’nin su kaynaklarının⁷⁹ planlanması için adımlar atmaya başladığından bahsetmekte, bunun tarımın gelişmesi açısından önemine vurgu yapmaktadır. Akarsuların düzenlenmesi bakımından önceliğin nehir yataklarının yukarı kısımlarına verilmesi gerektiği ve suyun yukarı havzada (membra) erozyonun önlenmesi bakımından kontrol altına alınması gerektiği ve bunun tarımda verimliliği nasıl artıracığı, teknik ayrıntılara da yer verilerek anlatılmaktadır. Bu çerçevede alınması gereken en temel ve ucuz önlem yukarı havza ormanlarının korunması olarak gösterilmiştir. Bernhard su rejiminin düzenlenmesi için ormanların korunmasının şart olduğunu mektupta net bir biçimde ortaya koymuştur. Yayıncı tesislerle doğal ormanların korunmasının birlikte başarılması gerektiğine de değinilmektedir. Mektubun bu bölümünde Bernhard “*Aslında orman bir ülkenin yağmurunu ne yaratır ne de çoğaltır.*” diyerek ezberleri bozan bir tespitte bulunmuştur.

• Orman İşletmeciliği Düzeni

Mektubun bu bölümünde Türkiye’de devlet ormanlarının, müteahhitler tarafından, onlara verilen işletme izinleri ya da imtiyazlarla gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Bu işletmecilik tarzının çok kötü sonuçlarının ortaya çıktığı ve bu sonuçların en güzel örneğinin Bozüyük’te yaşandığı ve bu durumun da “*orman tabrihi*” sözcükleri ile açıklanabileceğine işaret etmektedir. Bernhard yerli bir şirket olan Bozüyük şirketinin ormanları bu şekilde tahrip etmesine atıfta bulunarak “*Yerli Türk şirketleri bu şekilde hareket ederlerse, Türk ormanlarının korunması konusunda yabancı şirketlerden ne beklenebilir?*” şeklinde bir soru sormaktadır. Prof. Bernhard iki kez Bozüyük ve en az bir kez de Zingal Şirketi’nin işlettiği devlet ormanlarında (Ayancık) gözlem ve incelemeler yapmış ve bu şirketlerin işlettiği ormanlarla ilgili değerlendirmelerini Mustafa Kemal’e yazdığı mektupta da dile getirmiştir. Çakıroğlu (1950) da ülkemizin en büyük kapasiteye sahip orman işletme hakkı verilen iki şirketindeki işleyişi “*Haydarpaşa-Ankara tren yolu üzerinde çağdaş Ankara’nın ilk kuruluş yıllarında bir kazanç hırsı ile Bozüyük ormanlarının nasıl sistemli bir şekilde tahrip edildiği*

79 İnal çevirisinde “*su bazineleri*” kavramını kullanmıştır. Bu kullanım 1950 yılında henüz “*kaynak*” sözcüğünün yerleşmemiş olduğunu düşündürmektedir.

meydandadır. Ağır tesis masraflarını çıkarmak için Zingal Şirketi'nin yaptıkları da bilinmektedir.” şeklinde değerlendirilmektedir. Çakıroğlu'nun sözünü ettiği iki özel şirket, ülkemizde imtiyaz verilerek orman işleten en büyük iki kuruluştur.

Mektupta müteahhitler için tek amacın olabildiğince fazla para kazanmak, olduğuna değinerek, onların bu amaçla ormanda var olan para eden ağaç servetinin en kısa sürede hızara indirmeye çalıştığını ön plana çıkarmaktadır. Oysa ormanların korunabilmesi için ağaçların tamamının bir defada ormandan çıkarılmasına izin verilememesi gerektiğini savunan Bernhard hiç kimsenin hatta bazı Türk ormancılarının bile bazı yaşlı ağaçların ormanda kalmasını düşünmediklerini ifade etmektedir.

• İşletmecilik Tekniği

Bernhard işletmecilik yapılan ormanların aslında odun üreten birer fabrika olmadığını ifade ederek, orman toprağının önemini vurgulamak için toprağın korunması gerektiğini, toprak olmadan odun üretiminin olamayacağını ifade etmeye çalışmıştır. Mektubunda *“Bir orman ancak yaşlı (hemen yararlanılabilen), orta yaşlı (tamamından yararlanılamayan) genç (henüz yararlanılamayan), ağaçları içerdiği ve bu ağaç varlıkları belirli bir oranda birbiriyle karışık bulunduğu ve orman alanına uygun bir şekilde yayılmış olduğu durumda sürekli ve tamamen yararlanılabilir ve kesime olgun odun verebilir.”* diyerek ormandan düzenli bir şekilde yararlanılabilmesi için tamamı yaşlı olan ormanlardaki ağaçların bir defada kesilip çıkarılmasının ormandan sürdürülebilir yararlanmaya engel olacağını anlatmaya çalışmıştır. Türkiye'deki bakir ormanlarında genç ve orta yaşlı ağaçların yer almadığını, bu nedenle de normal bir işletmecilik düzeninde olmadığını vurgulamıştır.

Bernhard mektubunda bakir Türkiye ormanlarının sadece yaşlı ve hemen yararlanılabilecek ağaçlardan oluştuğuna işaret ederken, bu ormanların Avrupa'daki orta yaşlı ve genç ormanların görevlerini de üstlenmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Bu nedenle bu yaşlı ağaçların bir defada ortadan kaldırılması doğru değildir. Oysa mukavele ile işletmecilik imtiyazı almış müteahhitler bu anlayışı benimsemez. Çünkü bu işletmeler transport ve işletme tesisi kurmuş, bunun için birçok mali külfete katlanmıştır. Bu nedenle de bu yatırımlarını bir an önce amorti etmek isterler. Buna da Türk ormancılık düzeni izin vermektedir. Bunun sonucunda ormanlarda sadece münferit olarak işe yaramaz nitelikte tohum ağaçları kalmaktadır. Bunun yanında kesim çağındaki ağaçlar hızlıca alandan çıkarılmakta ve alanlar hızlıca çıplaklaşmaktadır. Doğal gençleştirme

söz konusu olamamaktadır. Böylece ormanlar tahrip olmaktadır. Ayrıca boşaltılan alanları öncelikle, Ilex, Prunus lauroverasus, Rhododendron, Azelea gibi bitkiler kaplamakta ve bu durum yapay gençleştirmeyi de olanaksız hale getirmektedir.

Türkiye’de iyi ormanlar, yararlanmanın kazançlı olamayacak, ulaşılması zor alanlarda kalmıştır. Buralar da havzaların yukarı kesimlerinde yer almaktadır. Bu ormanların önemli ölçüde korunması gerekir. Aksi halde sel ve akabinde de tarımsal verim sorunları ortaya çıkacaktır. Türkiye bir tarım ülkesidir ve ormanlarını tarımsal verimliliği dikkate alarak yönetmelidir. Bu nedenle Türkiye ormancılığının öncelikli politikası ormanların korunması yönünde olmalıdır. Ormanlara sadece ekonomik gelir kapısı olarak bakılması doğru bir yaklaşım değildir. Ormanların korunması ile oluşacak gelir kaybı tarımsal verimin artması ile dengelenecektir.

• Ormanların Korunması İhtiyacı

Bernhard Türkiye’de ormanların korunması gereğini 1856-1876 arasında Fransızların, daha sonra Avusturyalı uzmanların ve sonunda 1926 yılından itibaren de bizatihi kendisinin ısrarla istediklerini, taleplerinin gerçekleşmesi için büyük destek veren Orman Genel Müdürü Cafer Bey’in de bu konuda hiçbir destek görmediğine işaret etmiştir.

Çıplak yörelerin ağaçlandırılmasının Türkiye için gerçekçi bir dava olmayacağını, ABD dışında hiçbir ülkenin de bunu yapacak mali imkanlara sahip olmadığını, yapılması gereken en önemli işin, son kalan orman parçalarını korumak olduğunu ısrarla vurgulamıştır.

Mektubunun son bölümünde kendisine verilen görevleri layıkıyla yapmaya çalıştığını ve ülkeyi terk etmeden önce son bir girişim yapmak isteğiyle *“Türkiye’de ormanların korunması konusunda şimdiye kadar yapmış olduğum bütün girişimler sonuçsuz kaldığı içindir ki, bu gün doğrudan doğruya zatı devletlerine başvurmaya cesaret ediyorum.”* diyerek mektubunun amacını da özetlemiş bulunmaktadır.

Tarafından aynı amaçla hazırlanan yasa tasarısının yürürlüğe girmemesi konusunda da bir mukavemet olduğundan bahisle son olarak *“Eğer bütün Türkiye ormanları istismara terkedilecekse bu takdirde Türk Devleti’nin herhangi bir orman kanununa da ihtiyacı yoktur.”* demek suretiyle de asıl şikayetini Mustafa Kemal’e doğrudan ulaştırmıştır.

Bernhard, müteahhit işletmeciliğinin ormanların sonunu getireceğini örneklerle ortaya koymaktadır. Aslında bu durumun sadece Türkiye için geçerli olmadığına işaret eden Bernhard, Romanya'da, Bulgaristan'da, Yugoslavya'da ve Amerika'nın bir çok yerinde de taahhüt yoluyla büyük orman satışlarının hemen hemen her zaman orman tahribiyle sonuçlandığına işaret etmekte ve Türkiye'de iyi ormanların, ancak orman istismarının şimdiye kadar karlı olmadığı, ulaşılması zor, arızalı dere içlerinde ve yamaçlarda kaldığına değinmektedir (Gümüş, 2018).

Prof. Bernhard bir taraftan Türkiye'yi gezerek ormancılık sorunlarını yakından tanımış diğer taraftan ancak 1937 yılında çıkarılabilecek 3116 sayılı Orman Kanunu taslağını hazırlamaya başlamıştır. İlk taslak raporunu Türkiye'ye gelişinin ilk yılında (1926), 23 ana başlık altında 139 madde halinde bakanlığa sunmuştur. Daha sonra Bakanlık Millet Meclisi'ne sunmuş ve Meclis'te maddelerin görüşülmesine başlanmış bulunan kanun tasarısını değerlendirmesi için Prof. Bernhard'a vermiştir. Bernhard bu tasarı yanında kendi görüşlerini de katarak yeni bir taslak hazırlamıştır. 168 madde haline getirilen tasarı 1926 Şubat ayında ilgili makamlara sunulmuştur. Ancak bu tasarının geliştirilmesinde Orman Genel Müdürlüğü'nün 1928 yılına kadar süren çabaları etkili olmamış ve bir ilerleme kaydedilememiştir (Bingöl, 1990).

Bernhard'ın ülkemize ikinci gelişi küresel ekonomik krizin etkilerinin ortadan kalkmaya başladığı yıllara rastlamaktadır. Artık hükümet ormancılık sorunlarına, bu sorunların odağını oluşturan müteahhit işletmeciliğine son vermekte kararını vermiştir. Elde ettiği yeni deneyimlerle birlikte 1934 yılında yeni bir yasa taslağı hazırlamıştır.

Bernhard'ın 1926 ve 1934 yıllarında hazırladığı iki orman yasası tasarısı 1937 yılında çıkarılan 3116 sayılı kanunun temelini oluşturmuştur. Bu yasa çerçevesinde Türkiye ormancılığına katkılarını üç temel öbekte toplamak mümkündür:

- Devlet orman işletmeciliğine geçiş,
- Bağımsız bütçe ile faaliyet yürüten bir ormancılık örgütünün kurulması,
- Ormanların korunması için askeri disipline sahip bir koruma örgütünün oluşturulması.

Aşağıda da ele alınacağı gibi, Bernhard'ın bu temel yaklaşımları 1937 yılında gerçekleştirme olanağı bulmuştur.

Prof. Bernhard (1940) 3116 sayılı Orman Kanunu'nun çıkarılmasına çok sevinmiştir. Ancak O'nun Türkiye ormancılığına olan ilgisi ülkemizden kesin olarak ayrıldığı 1937 yılından sonra da sürmüştür. Kanunun uygulanmasıyla ilgili bir makale bile yazmış ve ülkemiz ormancılığına destek olmaya devam etmiştir. Yazdığı makalede özellikle ormanların sınırlarının çizilmesi ve haritalarını yapılmasına özel önem vermiştir. Makalede bu konuda özetle şunları ele almıştır:

Türkiye'de hiç kimse, doğada ormanın nerede bittiğini ve otlığın başladığını ya da ormanın nerede başlayıp otlığın bittiğini bilmiyor. Otlaklar üzerinde orman ağaçları bulunmakta ve ormanlar içerisinde hayvanlar otlamaktadırlar. Ormanlar çok kolayca yok edilmektedir. Bu nedenle ormanın sınırları ve yetiştirme yeri, arazide ve haritada açıkça belirlenmelidir. Orman alanları bir deftere devamlı olarak kaydedilmelidir. Ülke genelinde orman kapsamındaki alanlara müdahaleye karşı askeri koruma tarafından korunan, orman kanunu hükümleri dahiline giren sahalara ait her türlü şüphe ortadan kaldırılmalıdır. Ormanın sınırlandırılmasında esas olan ormandaki mülkiyetin tespiti değildir. Ormanda mülkiyet, üzerinde yetiştigi toprağın mülkiyetine bağlıdır. Türkiye ormanlarının büyük çoğunluğu devlete aittir. Buna karşın orman olarak yönetilmesi gereken alanların sınırlarının tespit edilmesi şarttır. Aslında bunun belirlenmesi zor değildir. Çünkü sınırlar esas itibarı ile mülkiyeti devlete ait olan arazi üzerinde seyrir edecektir. Bu itibarla ormanın sınırları geniş bir değerlendirme ile ve diktatörce harita üzerinde tespit edilebilir. Haritadan araziye nakledilir. Buna karşın haritalar özel nitelikli olmalı ve sadece arazinin değil aynı zamanda ormanın durumunu da göstermelidir.

Orman kanunu orman haritalarının yapılmasına özel önem vermiştir. Hatta bunun için çok da kısa sayılabilecek bir süre öngörmüştür. Verilen bu süre içerisinde ormanların sınırlarının çizilmesi ve haritalarının yapılması zordu. Bu nedenle kısa süre içinde bu işlerin yapılabilmesi için geleneksel yöntemlerin dışında, uçaklarla çekilen resimlerden yararlanmak gerekmektedir. Çünkü ormanlar ulaşılması zor dağlarda ve ıssız bölgelerdedir. Ancak bu yolla orman kanununun ihtiyaç gösterdiği sonuçlara ulaşılabilir.

ORMAN İDARESİ

Ülkemizde ilk ormancılık örgütü 1839 yılında kurulan ve sembolik önem taşıyan Orman Müdürlüğü'dür. Bu müdürlük oluşan tepkiler üzerine bir yıldan daha az bir süre sonra kapatılmış ve 1869 yılına kadar bir ormancılık örgütü kurulmamıştır. 1869 yılında İstanbul'da Maliye Bakanlığı'na bağlı olarak Orman Genel Müdürlüğü (Orman Müdürü Umumisi) kurulmuştur. Hem bu müdürlük ve hem de müdürlüğün kurulmasından bir yıl sonra yayımlanan 1870 tarihli Orman Nizamnamesi 1856 yılında ülkemize gelen ve İstanbul'da bir orman okulu kuran Fransız ormancı Prof.Louis Tassy'nin eseridir.

1869 yılında kurulan Orman Genel Müdürlüğü bazen maden ve maliye (Ok, 2020) ve bazen tarım idareleri ile (Ziraat, Maadin ve Orman Nezareti) ve bazan de ticaret idaresi ile birleşerek (Ticaret ve Ziraat Nezareti), çoğunlukla da ticaret, maliye, iktisat gibi bakanlıklar bünyesinde görevini sürdürmüştür. Bağlı olunan bakalağa göre genel müdürlüğün adı da değişiklik gösterebilmiştir.

Ülkemiz ormancılık etkinliklerinin sorumluluğunu üstlenen ormancılık kamu örgütünün bağlı olduğu bakanlık, 1839 yılından bu yana 21 defa değiştirilmiştir (Köse vd., 2018).

Tablo 52. Ormancılık Örgütünün Tarihsel Gelişimi

Yıllar	Merkez	Taşra
1869-1908	-Genel Müdür -Heyeti Fenniye -Ketebe -Heyeti Teftişkiye	Müfettişlikler - Sermüfettiş, ikinci sınıf müfettişler, üçüncü sınıf müfettişler, müfettiş muavinleri - Süvariler - Piyadeler - Tezkere muharriri ve Ondalık memurları

1908-1913	-Genel Müdür -Heyeti Fenniye (Genel Müdür, 4 Genel Müfettiş, 4 Müfettiş Yardımcısı) -Muhasebe -Yazı İşleri	Orman Müdürlükleri (Her Vilayette) - Orman Müfettişleri - Yazı İşleri - Fen memurları - Orman ölçüm memurları - Muhasebe memurları - Vergi memurları - Başbekçiler-Bekçiler - Harita memurları
1913-1924	-Genel Müdür -Memurlar şubesi -Amenajman şubesi -Bütçe şubesi -Teftiş Şubesi	
1924-1929	-Orman Yüksek Meclisi -Genel Müdür -Amenajman ve ağaçlandırma şubesi -İhale ve muhasebe şubesi -Muhafaza ve denetim şubesi	Orman Başmüdürlüğü (8 adet) Orman Müdürlüğü (28 adet) - Orman müfettişleri - Orman komiserleri - Fen elemanları
1929-1937	-Genel Müdür -Amenajman ve ağaçlandırma şubesi -İhale ve muhasebe şubesi -Muhafaza ve denetim şubesi	Orman Müdürlüğü (28-31 adet) - Orman müfettişleri - Orman komiserleri - Fen elemanları

1937-1945	-Genel Müdür (Umum Müdür) -Genel Müdür Yardımcısı (1) Şubeler (13 şube) (Koruma, Harita ve kadastro, Amenajman, İşletme, İmar, Tedrisat, Fenni araştırma, İnşaat, Ağaçlandırma, Mücadele ve avcılık, Sanayi ve istatistik, Ekonomi, Murakabe ve teftiş) -Fen heyeti -Muhasebe müdürlüğü	Devlet Orman İşletmeleri (Revir Amirliği) Revir Amiri Bölge Şefleri Muhasebe Memurlar Orman Çevirge Başmühendislikleri Orman Komiserleri Fen memurları
-----------	---	---

Atatürk dönemi olarak değerlendiren süreçte Başbakan olarak Fevzi Çakmak, Hüseyin Rauf Orbay, Ali Fethi Okyar, İsmet İnönü ve Celal Bayar görev yapmışlardır. Meclisin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihinden itibaren 18,5 yıl süren Atatürk döneminde 13,5 yıllık hizmet süresi ile en fazla süre başbakanlık yapan kişi İsmet İnönü'dür.

Ormancılığı da bünyesinde barındıran tarım sektörü, bir süre İktisat Bakanlığı'na (Vekalet) bağlı kalmış, kısa bir süre ayrılmış, sonra tekrar İktisat Bakanlığına bağlanmıştır. 31.12.1931'de Muhlis Erkmen'nin atanması ile Tarım Bakanlığı devamlı hale gelmiştir. İlk bağımsız Tarım Bakanı Zekai Apaydın'dır. Onu takiben tarihsel sıra ile Tarım Bakanlığı yapanlar, Şükrü Kaya, Hasan Fehmi Ataç, Sabri Toprak, Rahmi Köken (ki bu dönemde tekrar İktisat Bakanlığı ile birleştirilmiş, 1931 sonlarında yeniden bağımsız hale getirilmiştir), Muhlis Erkmen, Şakir Kesebir ve Faik Kurtoglu'dur. Altıncı Tarım Bakanı Muhlis Erkmen⁸⁰ 5.5. yıl süre ile Atatürk döneminin en uzun süre görev yapan

80 Reşat Muhlis Erkmen (1891, Bursa - 27 Haziran 1985, İstanbul), İstanbul Halkalı Yüksek Ziraat Okulu'nu bitirdi, Almanya-Berlin'de Zootehni ve Sütçülük İhtisası yaptı. Yüksek Ziraat Okulu Müderrislik, Ziraat Bakanlığı Müsteşarlığı, III., VIII. Dönem Bursa, IV., V., VI., VII. Dönem Kütahya Milletvekilliği ile Ziraat Bakanlığı yaptı. Ankara Ziraat Mektebi ile Atatürk Orman Çiftliği'nin kuruluşunda öncü rol oynadı. Mustafa Kemal Atatürk tarafından bizzat "*Erkmen*" soyadı verildi. 1985 yazında İstanbul'daki evinde öldü.

bakanı olmuştur. Hayri Birler tarafından yapılan tespitlere göre (Ardıç, 1987a) Muhlis Erkmen, Atatürk tarafından 89 defa sofrasına davet ve kabul edilmek suretiyle huzura en fazla çıkan bakanlardan biri olmuştur. Atatürk'ün Erkmen'i bu kadar çok kabul etmesi, 1934'te 36 kere, 1935'de keza 36 kere sofrasına çağırması, o sıralarda tarım ve ormancılık reformlarına özel olarak gösterdiği ilgi ve Erkmen'in bu konulardaki donanımı yüzündendir.

Atatürk döneminin başlangıcında oluşturulan ilk hükümet 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 sayılı kanunla kurulmuştur. Bu hükümette ormancılık işleri İktisat Bün-yesi içerisinde yer almış, Orman Genel Müdürlüğü bu bakanlığa bağlı olarak faaliyetlerine başlamıştır. Bu tarihten itibaren Orman Genel Müdürlüğü'nün bağlı olduğu bakanlıklar ve Bakanlık görevi yürüten devlet büyükleri şunlardır.

Tablo 53. Ormancılık Etkinliklerinin Bağlı Olduğu Bakanlıklar

Bakanlıklar	Bakanlar	Başlangıç	Bitiş
İktisat	Yusuf Kemal Tengirşenk	3 Mayıs 1920	30 Mart 1921
	Mahmut Celal Bayar	30 Mart 1921	14 Ocak 1922
	Sırrı Day	14 Ocak 1922	11 Mayıs 1922
	Hasan Saka	11 Mayıs 1922 24 Eylül 1923 30 Ekim 1923	9 Temmuz 1922 27 Ekim 1923 6 Mart 1924
	Mahmut Esat Bozkurt Fevzi Bey (V)	12 Temmuz 1922 25 Eylül 1923	24 Eylül 1923 29 Ekim 1923
	Hasan Hüsnü Bey (V)	29 Ekim 1923	5 Mart 1924
Ziraat	Zekai Apaydın	6 Mart 1924	30 Ağustos 1924
	Şükrü Kaya	31 Ağustos 1924	21 Kasım 1924
	Hasan Fehmi Ataç	22 Kasım 1924	2 Mart 1925
	Mehmet Sabri Toprak	3 Mart 1925	30 Ekim 1927
Ziraat ve Ticaret	Mustafa Rahmi Köken	1 Kasım 1927	21 Ocak 1928
İktisat	Mustafa Rahmi Köken	21 Ocak 1928	29 Mayıs 1929
	Şakir Kesebir	29 Mayıs 1929	27 Eylül 1930
	Mustafa Şeref Özkan	27 Eylül 1930	8 Eylül 1932
Ziraat Bakanı	Reşat Muhlis Erkmen	4 Mayıs 1931	30 Ekim 1937
	Şakir Kesebir	1 Kasım 1937	11 Kasım 1938

Bu dönem içerisinde orman genel müdürlüğü görevini yürüten genel müdürler ise aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 54. Atatürk Dönemi Orman Genel Müdürleri

Genel Müdür	Başlangıç	Bitiş
Tahsin Ersan	25 Nisan 1920	18.03.1922
Razi Bey	10.04.1922	14.04.1924
Mithat Dağdemir	16.04.1925	16.09.1927
Cafer Bey	17.09.1927	26.10.1929
Bekir Şasa	27.10.1929	29.03.1937
Mehmet Fahrettin Bük	12.04.1937	02.06.1938
Hüsnü Yaman	26.7.1938	03.04.1939

Cumhuriyetin ilanından itibaren 1937 yılına kadar ormanlar müteahhitlerce işletilmisti. Orman Genel Müdürlüğü ve taşra örgütünde yer alan Orman müdürlüklerinin en önemli etkinliği ya da sorumluluğu, müteahhitlerin işlettiği ormanların mali denetimlerinin yapılması, teknik yönden de, amenajman planlarının yapımı (1917'den itibaren) ve denetimi idi. Orman ve Av (1928) dergisinde yayınlanan 1928 yılı tayinlerinde Zonguldak Orman Başmüdürü Hüseyin Avni Bey'in Çanakkale Ağındağı Orman Komiserliğine, Artvin Orman Müdürü Ali Rıza Bey'in de Zingal Şirketi fen memurluğuna atandığı görülmektedir. Buna göre, müteahhitlerce yürütülen ormancılık faaliyetlerinin devlet tarafından denetimi bir mühendisin orman başmüdürü veya orman müdürü görevinden önde, hiyerarşik olarak da üste gelmektedir. Bernhard (1935)'ın beyanlarından anlaşıldığına göre müteahhitler bünyesinde orman idaresini temsilen görev yapanların maaşları diğer görevlere göre daha yüksektir.

Prof.Bernhard (1935) 1924 yılında oluşturulan orman başmüdürlüklerinin 1929 yılında kaldırılmasından itibaren oluşturulan ormancılık örgütünü şöyle tanımlamaktadır:

“Tarım Bakanlığının orman işlerini yürüten sorumlu makamı “genel müdür” ile altı “şube müdürü” ve yeterince büro memurlarından oluşmaktadır. Genel müdür, bakanlık makamına bağlıdır.

Taşra örgütünde ise 29 orman müdürü ve bir orman başmüdürü olmak üzere vilayet merkezlerinde görev yapan 30 müdürlük görev yapmaktadır. Orman-

ların yerelde yönetimi ve işletilmesi işi ise 227 revir⁸¹ memuruna verilmiştir. Bu revir memurlarının 30'u I. Sınıf Orman Mühendisi, 105'i II. Sınıf Orman Mühendisi, 49'u Mühendis Muavini, 43'ü ise Kondoktör unvanı ile çalışmaktadır. Burada sözü edilen I. Sınıf Orman Mühendisleri önceden Vilayet Müfettişi olan orman mühendisleridir. II. Sınıf Orman Mühendisleri ve Orman Mühendis Muavinleri ise okulu yeni bitirenlerden oluşmaktadır. Orman Kondoktörleri ise sadece orman okulundaki kurslara katılanlardan oluşmaktadırlar.

Bunların yanında çeşitli sınıflarda 1301 adet Orman Mubafaza Memuru da revir memurlarının emrinde bakım ve koruma işleri ile ilgilenmektedirler. Ayrıca odun ve kerestenin ölçüm (mesaba) ve denetimi işlerinde görev yapan 234 adet Orman Cibayet Memuru vardır. Cibayet Memurları genel olarak fabrikalarda veya odun ve kereste nakliyat merkezlerinde hizmet görürler. Görevleri orman kesimlerinin denetimi değildir. Üretim sonucunda tomruk ve kereste arasındaki belirli bir orandan kesilen tomruk miktarını hesaplamaktır.

Ayrıca, özel kişi veya şirketler tarafından işletilen ormanlarda 14 komser, 1 komser yardımcısı, 14 Orman Mühendisi ve 136 Orman Mubafaza memuru görevlendirilmiş olup, buralarda devletin temsilcisi olarak denetim görevi yapmaktadırlar. Bu memurların maaşları müteahhit veya şirketler tarafından Devlet kasasına yatırılır. Maaş miktarı benzerlerine oranla biraz daha dolgunca olduğu için bu görevlerde çalışmak isteyenler daha fazladır.”

M. Ali Salih (1933) de 1937 öncesi ormancılıkta örgüt yapısı ve işleyişini şöylece ortaya koymaktadır:

“Ormancılık örgütü aslında hiçbir bilimsel ölçüye dayanmayan, meşrutiyet devrinden kalma bir yapıdır. Örgüt ve personeli başlıca üç grupta toplanmaktadır:

- **Yüksek memurlar:** Bu sınıftaki memurlar; ziraatten ormancılığa geçenler, yüksek orman okulundan mezun olanlar ve Avrupa'da eğitim görenlerden oluşmaktadır.
- **Orta memurlar:** Orta sınıfta yer alan memurlar; yüksek orman okulunu bitiremeyenler, orman ameliyat okulu mezunları ve kurstan belge alanlardan ibarettir. Bunlar içinde eğitim açısından o kadar farklılıklar vardır ki; ortaokul, lise mezunu olanlar olduğu gibi sadece ilkokul mezunu olanlar da vardır.
- **İlk memurlar:** Bu sınıfta yer alan memurlar ise; başkatip ve katipler, muamelat (resmi işlemler) ve cibayet, mubafaza kısmını oluşturmurlar. Bu sınıfta

81 Revir kavramı, ormancılığımızda Alman ekolünün yerleştiğinin bir göstergesidir. Almanca “revier” sözcüğü, bir orman bölgesi veya kısaca bölge, sınırlandırılmış bir orman alanıdır ve orman yönetim yapısının hiyerarşik düzeyidir. Daha sonraları bunun yerine bir süre “çevirge” gibi Türkçe bir kavram kullanılmıştır.

eğitim, tecrübe ve yaş durumu bir birinden çok farklı bir yapı göstermektedir. Bütün bu yapının en bariz özelliği hiçbir önem taşımayan bürokratik işlerdir.

Görevde olan orman müdürlükleri başlıca şu işleri yapmaktadır:

1. Yangın tabirbat ceza raporları,
2. Yangın tabirbat davaları,
3. Çeşitli suçlara ilişkin inceleme belgeleri,
4. Memurların yargılanması ve özel orman davaları,
5. Geçici ve kesin işletme planları,
6. Çeşitli işler (köylülerin yararlanma hakları dahil).

İşte büyütülen ve bitip tükenmek bilmeyen bütün işlemler bundan ibarettir. Müdürlüklerde görevli memurların günlerce, aylarca devam eden çalışmaları sonucunda hazırlanan belgeler, yazılar, davalar ya mahkemeye gider, kanun ve yönetmeliklere uygun olmadığından dolayı geri çevrilir ya da hüküm verilir, mahkumiyet söz konusu olur fakat maddi yetersizlikten dolayı icra takibi yapılmaz."

Hatay Devleti Ormancılık Örgütü

İskenderun Sancağı (Hatay), Misak-ı Milli sınırları içerisinde olmasına rağmen 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması ile bu sınırların dışında kalmıştır. 1936 yılında Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vereceğini açıklaması üzerine Türkiye Cumhuriyeti, Hatay'ın bağımsızlığı için Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur. Türkiye'nin yoğun çabaları üzerine Hatay 1937'de anayasası ile birlikte "*ayrı bir varlık*" olarak kabul edilmiş, 1938'de de "*Hatay Devleti*" kurulmuştur. Hatay bu haliyle yaklaşık bir yıl bağımsız bir devlet olarak kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı yaklaşırken Almanya ve İtalya'nın yayılmacı politikaları karşısında Türkiye'nin jeopolitik önemini kavrayan Fransa, Hatay'ı Türkiye'ye vermeye razı olmuştur. Bu kapsamda 23 Haziran 1939 günü Türkiye ile Fransa arasında imzalanan "*Türkiye ile Suriye arasında toprak sorunlarının kesinlikle çözümüne ilişkin Antlaşma*" ile Hatay, Türkiye sınırlarına katılmıştır (Atabey, 2015).

Hatay ormanları ve ormancılık örgütü Ardıç (1941) tarafından şöylece anılmaktadır:

Hatay anavatana katılmadan önce Hatay ormanları, Fransız komiserliği tarafından yayınlanan 154 maddelik bir kararname ile yönetilmekteydi. Bu kararname Osmanlı Hükümeti zamanındaki Orman Nizamnamesi ve bu nizamname uyarınca verilen emir ve kararlardan oluşturmaktadır. Kararname ormanları bölümlere ayırmış, orman suçlarını ve nasıl takip edileceklerini ve ayrıca orman satışlarının ancak artırma ile yapılacağını ifade etmektedir.

Hatay Fransızların kontrolü altındayken, Fransızlar orada bir ormancılık örgütü kurmuştur. Bu örgüt, bir müfettişlikten oluşmaktadır. Fransızlar müfettişlikte yetkili olarak bir orman mühendisi bulamamış, bunun yerine mesleki eğitimi olmayan ortaokul mezunu ve askerliğini Başçavuş olarak yapmış bir bekçibaşı müfettiş unvan ve yetkisiyle donatmıştır. Örgütte bu müfettişin emri altında bir katip ve 22 orman kolcusu⁸² görev yapmıştır. Hatay ormanları 1870 Orman Nizamnamesine benzer bir şekilde ihale edilerek müteahhitler tarafından işletilmiştir. Hatay Devleti kurulduğunda ise, bu örgüt desteklenmiş, Ziraat Umum Müdürlüğüne bağlı bir orman müdürlüğü kurulmuştur. Devlet merkezi Antakya olduğu halde sözü edilen müdürlük, bağlı olduğu Nafia Vekaleti (Bayındırlık Bakanlığı) ile birlikte İskenderun'da yer almıştır. Müdürlüğe bağlı 2 Orman Muhafaza Müfettişliği oluşturulmuştur. Bunlardan birisi İskenderun'da olup 17 orman kolcusu görev yapmıştır. Antakya'da ise 17 orman kolcusunun bağlı olduğu bir Orman Muhafaza Müfettişi ve bunun yanında bir Orman Muhafaza Katibi görev yapmıştır. Bunların yanında Kırıkhan kazasında da bir orman muhasebe katibi ve 11 orman kolcusu mevcuttur.

Hatay Devleti ormancılık örgütünde ormancı teknik personel yoktur. Orman keşiflerini İskenderun ve Antakya'da bulunan Orman Muhafaza Müfettişleri yapmakta olup, bunların da mesleki bilgileri hiç yoktur. Orman başkolcu ve kolcuları ise ormanları hiç görmeyen köy ve kasabalarda oturan kişilerdir. Bu dönemde farklı etnik grupların içten içe devam eden düşmanlıkları Türk olan orman memurlarının görevlerini layıkıyla yapmalarını engellemiştir. Bu yüzden de ormanların işletilmesi müteahhitlerin keyfine bırakılmıştır. Hatay ormanlarından üretilen çeşitli nitelikte kereste ve yakacak odun genel olarak Halep ve Lazkiye'ye ihraç olunmakta, yerel ihtiyaçlar ise kaçak yollardan karşılanmaktadır. İskenderun ve Arsuz nahiyesinde meyve ambalajı üretmek amacı ile faaliyette bulunan mazot makinası ile işleyen iki küçük kereste atölyesi vardır. İskenderun, Süveydiye ve Arsuz'da küçük ölçekli gemi yapımı gerçekleştirilmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Hatay, 1939 yılında yeni bir vilayet olarak sınırlarımıza katılmıştır. Orman Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan bir emirle Hatay vilayetine ait ormancılık iş ve işlemlerinin Seyhan (Adana) Orman Çevirge Müdürlüğüne yürütülmesine başlanmıştır.

82 “*Kolcu*” sözcüğü muhafız, bekçi, gardiyan gibi anlamlarda kullanılmakta olmasına karşın, tütün tekelinin Reji idaresine verilmesinden sonra kaçakçıların takibi için görevlendirilen silahlı örgüte verilen isim olarak bilinmektedir. Gümrük ve ormanların korunması içinde çalışan muhafaza memuru yerine de kullanılmıştır.

TÜRK ORMAN DEVRİMİ: 3116 SAYILI ORMAN KANUNU

1937 yılında çıkarılan 3116 sayılı Orman Kanunu Mustafa Kemal Atatürk döneminin ormancılık konusundaki en önemli hamlesidir. Bu kanun Atatürk'ün son devrimidir. 1870 yılında Fransızlar tarafından temeli atılan müteahhit işletmeciliğinin sona erdiği ve bu yönüyle, eskilerin ifadesiyle “*istismar*” anlayışının ortadan kaldırılmaya çalışıldığı, bir yeni süreci temsil etmektedir. Tarımdan yazılan “*Türk Orman Devrimi*” kitabının (Gümüş, 2018) özünü de bu yasa oluşturmuştur. Bu kanun ile ortaya konulan en önemli yenilik ormanların devlet tarafından işletileceği bir düzen kurmaktır. Büyük ölçüde Alman Ormancı Prof. Bernhard tarafından oluşturulan bu yeni ormancılık düzeni çeşitli değişiklikler yapılmış olmasına karşın, ülkemizde halen sürdürülmekte olan temel bir anlayıştır.

3116 sayılı “*Orman Kanunu*” Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 8 Şubat 1837 tarihinde kabul edilmiş ve 18 Şubat 1937 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Kanun, 136 madde ve 8 muvakkat (geçici) maddeden oluşmaktadır. Kanunun 135. maddesine göre söz konusu orman kanunu, 1 Haziran 1937 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.

Kanun, ormanın tanımı ve mülkiyet biçimleri ile başlamakta ve Devlet ormanlarının tahdidi (sınırlandırılması) ve devlet ormanlarındaki hukuk ve devlet ormanlarının kadastrosu ve korunması için gereken hükümlerle devam etmektedir.

Kanun ile Orman Genel Müdürlüğü bağımsız bir bütçe ile idare edilecek hüküm şahsiyete sahip bir kuruma dönüşmüştür. Orman kanunu ormanları devletin işletileceği bir düzeni oluşturmakla birlikte, ormanlarda yapılacak, kesim ve benzeri iş ve işlemler hakkında ilkelere de yer vermiştir. Büyük ve yüksek maliyete sahip tesisleri gerektirecek ormanların, milli sermayeli Türk şirketleri ve bankalarla orman idaresinin ortak işletilebileceğini ve bunların nasıl yapılacağını belirlemektedir. Hayvan otlatılması ormanlara zarar vermeyecek

şekilde düzenlemiştir. Keçi ve devenin ormanlara hiç bir suretle girmemesi temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. Çeşitli ihtiyaçlar için bazı ormanların muhafaza ormanı olarak koruma altına alınması kabul edilmiştir. Ayrıca devlet ormanları dışındaki ormanların yönetimi konusu da çeşitli maddeleri ile devlet denetimine alınmıştır. Okullarda ağaç ve orman kavramları konusunda eğitim yapılması ve her vilayette ağaç bayramları düzenlenmesi de kanunda ele alınan konulardandır. Orman yangınlarının önlenmesi ve ortaya çıkması durumunda da hızlıca bertaraf edilmesi için gereken önlemler ele alınmıştır. Kanun ormanlarda görevli bütün memur ve işçilere silah taşımak hakkı vermekte ve memurların göreve başlamadan önce hakim karşısında yemin yaptırılır. Konu ile ilgili kanun maddesi şöyledir:

“Madde 96- Bütün orman mübendis, fen memuru, idare, koruma memurları vazifeye başlamazdan evvel bulundukları kaza ve vilâyet merkezlerindeki sulh hakimleri tarafından yemin ettirilerek buna dair kendilerine bir vesika verilir.

YEMİN : Vazifemi ifa ederken Cumburiyet kanunlarının hükümlerinden ayrılmayacağıma, doğruluk ve namuskârlık icablarına riayet edeceğime ant içirim: Şeklinde olur.”

Kanunda ağaçlandırma işleri başlı başına bir bölüm işgal etmiş, orman suçlarına ait cezalar, yasak olan işlere göre, ayrı ayrı tespit edilmiştir.

Kanunun sonundaki geçici ve son maddeler, özel ormanların istimlak edilmesine, mukavele ile işletilen ormanlara ilişkin mukavelelerin en son on sene içinde devletçe satın alınarak feshedilmelerine, devlet işletmelerinin kurulmasına kadar ülke orman ürünleri ihtiyacının nasıl karşılanacağına ilişkin hükümleri içermektedir.

Hiç kuşkusuz sadece bir orman kanunu ilan etmekle yetinilmemiş, bu kanun ile ortaya çıkan yeni yaklaşımı karşılayacak, yani bu kanunda yazılı hükümleri yürütecek yeni bir örgüt ve örgüt yapısına da ihtiyaç duyulmuştur. Bu yeni ihtiyaç doğrultusunda aynı günlerde 3116 sayılı Orman Kanunu ile bütünleşik **“Orman Umum Müdürlüğü Teşkilat Kanunu”** başlığını taşıyan yeni bir kanun daha çıkarılmıştır. 3204 numarasını taşıyan bu kanun da 4.6.1937 tarihinde kabul edilmiş ve 14.06.1937 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Aşağıda öncelikle **kısaca “Teşkilat Kanunu”** adı verilen 3204 sayılı yasadan bahsedilecek ve sonra da yukarıda özetlenen 3116 sayılı yasa ve bu yasa kapsamında Atatürk döneminde yapılanlar aktarılacaktır.

3116 sayılı Orman Kanunu'nun temel ilkelerinden birisi ormanların devlet tarafından işletilmesi, yani devlet orman işletmeciliğidir. Devlet orman işletmeciliğine geçiş konusunu gerektiren hususlar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Temel olarak eski düzenin sürdürülebilir ormancılık anlayışına uygun olmayan yapısının değiştirilmesi, uzun yıllardır ülkenin genel bir özlemiydi. Devlet orman işletmeciliğinin temel karakteri ormanların korunması ve sürdürülebilir yönetimidir. Bu ana eksen etrafında kurulan işletmelerin temel görevi ülkemizin her türlü kereste ve odun kaynaklı ürünlere olan ihtiyaçlarının karşılanması olmuştur.

3116 sayılı Orman Kanunu, daha önce çıkarılan adli kanunlarımızdaki batılaşmayı hedef alan kanunlar gibi, çok köklü bir değişikliği sağlamıştır. Ormancılıktaki eski yöntemler tamamen değiştirilmiş, bilime dayalı çağdaş ormancılık dönemi başlamıştır (Ardıç, 1986).

3116 sayılı Orman Yasası'nın yürürlüğe girmesinden itibaren ormanların devlet eliyle işletilmesine başlanmış ve bu çerçevede orman müdürlükleri yeni bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Orman yasasının 32. maddesi⁸³ ile orman işlerini yapmak ve devlet orman işletmeleri kurmak üzere tüzel kişiliğe sahip, katma bütçeli Orman Genel Müdürlüğü (Orman Umum Müdürlüğü) görevlendirilmiş ve bu genel müdürlüğün teşkilat kanununun çıkarılacağı hükümleri getirilmiştir (Gümüş, 2018). Bu yasa maddesi (32. madde) uyarınca aynı yıl 3204 sayılı "**Orman Genel Müdürlüğü Teşkilat Kanunu**" çıkarılmıştır. 1937 yılı 3116 sayılı ilk Orman Kanunu'nun kabul edildiği yıl olmasının yanında, Orman Umum Müdürlüğü'nü bugünkü Orman Genel Müdürlüğü'ne (OGM) dönüştüren süreci başlatan 3204 sayılı yasanın kabulü açısından da Türkiye ormancılık tarihi açısından önemlidir.

Teşkilat kanunu ile her şeyden önce Orman Genel Müdürlüğü yasal yetkilerle donatılmış, bağımsız bir kamu kurumu niteliğine kavuşmuştur. Çıkarılan 3116 sayılı Orman Yasası'nı anlamlı hale getiren bir düzenlemedir. Artık orman idaresi çok farklı bir örgütsel yapıya kavuşmuştur. 3116 sayılı kanunda gösterilen hedef ve önceliklere ulaşmak için yeni bir örgütlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü 3116 sayılı Orman Yasası ülke ormanlarının korunması, devlet tarafından rasyonel ilkeler çerçevesinde işletilmesi, ormanların sınırlarının belirlen-

83 Orman işleri ve her türlü işletmeler Ziraat Vekaletine bağlı hükmi şahsiyeti haiz ve mülhak bütçe ile idare olunan Orman Umum Müdürlüğü tarafından yapılır.

Bu müdürlüğün teşkilatı ve vazifelerini ifa tarzı ayrı bir kanun ile tespit olunur.

mesi, orman yangınları ve otlatmanın bir plan dahilinde yeniden ele alınması, ağaçlandırma ve fidanlıkların oluşturulması, sadece işletilecek olanların değil, bütün ormanların amenajman planlarının yapılması gibi 1870 Orman Nizamnamesi ilkelerinden çok farklı niteliklere sahip bir yasadır. Bu yasanın öngördüğü faaliyetler için ülkenin her bir noktasında sorumluluk üstlenen bir örgütün kurulması gerekmiştir.

Aslında 3116 sayılı Orman Kanunu'nun yayınlanması ve bu kanun ile oluşturulan ormancılık düzenine kadar ormancılar (orman mühendisleri) devlet için resim⁸⁴ toplayan ve orman kaçakçılığına karşı koyan bir çeşit büro adamı, bir çeşit yasakçı gibi görünmekteydi. Meslek mensupları bu dönemde bürolara takılıp kalmışlardı. 1937 yılından itibaren ise ormancılar teknik ve ekonomik bilgilerle donanmış, kültürlü meslek mensuplarına dönüşmüştür. Artık bürolarda fiş doldurmaktan, rapor yazmaktan ve şehir kapılarında kaçakçı kovalamaktan kurtulmuş, bürodan kurtulmuş, hem teknik, hem de ekonomik anlamda sanatının iş alanına yerleşmiştir (Tavşanoğlu, 1946).

Teşkilat Kanunu 11 maddeden oluşmakta ve 13 adet de geçici madde içermektedir. Kanunun 1. maddesi ile yasanın amacı şu şekilde ortaya konulmuştur:

“Madde 1- Yurt ormanlarını korumak, işletmek, imar etmek, yeniden orman yetiştirme işleri yapmak ve orman verimlerini çoğaltmak ve bu vazifelerin ifası için icabeden müesseseleri kurmak, fen adamları yetiştirmek ve hususi kanunlarla verilen vazifeleri ve ormana müteallik bilumum hizmetleri görmekle mükellef, Ziraat vekaletine bağlı, hükmi şahsiyeti haiz ve mülhak bütçe ile idare olunur bir Orman Umum Müdürlüğü kurulmuş ve halen Ziraat vekaletine dahil ve orman işlerinde müstahdem bilumum memurlar ve teşkilat bu müdiriyete bağlanmıştır.”

3204 sayılı kanun oluşturulan örgütü merkez ve vilayetler (taşra) olmak üzere iki kısımda toplamıştır. Merkezde genel müdürlüğün yeni yasa çerçevesinde yapması gereken işlerle ilgili şubeler oluşturulmuştur. Her şubede şefler, mühendis ve mühendis muavinleri gibi teknik elemanlar görevlendirilmiştir.

84 Kamu idarelerinin verdiği bir izin ya da sağladıkları bir ayrıcalık karşılığında ilgililerden aldıkları cebri (zorunlu) kamu gelirleridir. Ülkemizde halen resim uygulaması yoktur, günümüzde resimler kaldırılmış, bu nitelikte kamu gelirleri harç veya vergi adı altında düzenlenmiştir.

Merkez örgütü şu şubelerden oluşturulmuştur (Madde 2):

- Koruma,
- Harita ve kadastro,
- Amenajman,
- İşletme,
- İmar,
- Tedrisat,
- Fenni araştırma,
- İnşaat,
- Ağaçlandırma,
- Mücadele ve avcılık,
- Sanayi ve istatistik,
- Ekonomi,
- Murakabe ve teftiş.

Merkezde ayrıca bir *“Fen Heyeti”* ve bir de *“Muhasebe Müdürlüğü”* oluşturulmuştur. Merkezde oluşturulan fen heyeti, Orman Genel Müdürünün başkanlığında yukarıda sıralanan şube müdürlüklerinin müdürlerinden oluşmaktadır.

Wegelin, kurulacak devlet orman işletmelerinin nasıl yönetileceğini gösteren bir talimname projesi de hazırlamıştır. Hazırlanan bu talimatname Bakanlar Kurulu kararına dönüştürülerek 17.12.1937 tarih ve 3785 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Hazırlanan bu *“orman işletme talimatnamesine”* göre işletme yönetim merkezine *“Revir Amirliği”* adı verilecektir. Revir amirliğine bağlı bölge şefleri (yani mühendisler) bulunacaktır. Bunlar kesim, nakliyat, tesisat ve imar işlerini belirli bir program içerisinde takip ederek devlet ormancılığının işleyişinden sorumlu olacaklardır.

Taşrada⁸⁵, orman durumuna göre bir örgütlenmeye gidilecektir. Taşra örgütündeki orman müdürlükleri kapatılmış, yerine bugünkü anlamıyla devlet orman işletmeleri kurulmaya başlanmıştır. Kurulan devlet orman işletmelerinin yönetimi için *“Devlet Orman İşletmesi Revir Amiri”* şeklinde bir unvan oluşturulmuştur. Bunlara bağlı olarak da bir muhasip (muhasebeci) ve revir orman bölge şeflikleri oluşturulmuştur.

85 O yıllarda *“Vilayetler Teşkilatı”* olarak isimlendirilmiştir.

“Orman İşletme Talimatnamesi” ile devlet orman işletmelerinin görevleri şunlardır:

- Amenajman planlarına ve ekonomik gerekçeler çerçevesinde işletme sorumluluk alanında kesim, nakliyat, alım – satım yapmak,
- Fidanlıklar oluşturmak ve yaşatmak,
- Ağaçlandırma yapmak,
- Ağaç hastalıklarıyla mücadele etmek,
- Her çeşit uygulama, temizlik, tesisler ve inşaat, tamir ve bu işlere yönelik iş ve işlemleri gerçekleştirmek.

Yukarda sıralanan işleri yapmak üzere devlet tarafından işletilecek ormanlar, önemi, büyüklüğü ve ekonomik ihtiyaçlar dikkate alınarak Orman Genel Müdürlüğünün teklifi üzerine Tarım Bakanlığı tarafından belirlenecektir.

Talimatnameye göre devlet orman işletmesi döner sermayesi:

- a) Orman Genel Müdürlüğü bütçesine konulacak ödenek,
- b) Çeşitli yasal düzenlemelere göre yapılacak borçlanma ve açılacak cari hesaplar ve
- c) İşletme sonunda sağlanacak kazanç ile işletmenin büyüklüğüne göre artırılır.

Her orman işletme bölgesinde bir **“işletme revir amiri”** ile bölgenin büyüklüğü ve üretim kapasitesi çerçevesinde yeterince orman mühendis, mühendis muavini ve benzeri memur ve işçiler bulundurulur. Devlet orman işletmesi revir amiri, orman işletmesine ait yönetsel, mali, teknik, bütün iş ve işlemlerden sorumludur. Bu işlemler için doğrudan Orman Genel Müdürlüğü ile iletişimde olur ve oradan emir alır. Devlet orman işletmesi revir amirlerinin görevleri şunlardır:

- Amenajman planını uygulatmak,
- Kesim, nakliyat ve üretimi yöre ve iklim koşullarını dikkate alarak düzenlemek ve denetlemek,
- Nakliyat için gereken yolları yaptırmak,
- Nakliye araçlarını temin ve tedarik etmek,
- Yöre iş koşullarına göre yıllık veya ek bütçeyi hazırlamak ve genel müdürlüğün onayından sonra resmi prosedür çerçevesinde harcamak,
- Genel müdürlüğün vereceği emirler doğrultusunda hammadde veya işlenmiş ürünlerin satışını yapmak,

- Artırma, eksiltme ve ihale işlerini mevzuat çerçevesinde gerçekleştirmek,
- Orman işletmesi için işçi tedarik etmek,
- İşçi ekipleri ve müteahhitlerle mukavele yapmak ve bu işlerle ilgili davalara bakmak,
- Keşif bedeli toplamı 500 liradan aşağı olan inşaat vb. işleri (fazlası için genel müdürlükten izin alarak) yaptırmak,
- Mukavele koşullarının projelerini hazırlamak, inşaat ve tesislerin keşiflerini yapmak,
- Her aybaşında veya ortasında görülen işlere ait raporları, ödeme ve gelirleri, kesim ve nakliyatı gösteren durum cetvelleri ile birlikte genel müdürlüğe göndermek,
- İşletme bölgesinde en yüksek kar sağlayacak çalışma yöntemlerini araştırmak, revirindeki ormanların bakım ve onarımını yapmak, hasılatı en yüksek yararlanmanın yollarını bulmak, revirindeki bütün işlemleri günü gününe takip ve kontrol ederek rasyonel bir çalışma düzeni kurmak
- Harcamalarla ilgili çekleri muhasebeci ile birlikte imzalamak.

Talimatnameye göre işletme bölge şefliklerinin görevleri ise şöylece verilmektedir:

Orman amenajman planlarının gereklerine ve orman işletme revir amirinin verdiği emirlere ve bilimsel yöntem ve ilkelere göre ağaç seçmek, damgalamak, kestirmek, tomruklara bölmek işleri ile yol yapımı vb. inşaat ve nakliyat işlerine nezaret etmek ve yönetmek,

- Bütün ölçümleri vaktinde yapmak ve yaptırmak,
- İşletme işlerinde kullanılacak defterleri tutmak, tutturmak, belgeleri düzenlemek, nakliye belgelerini vermek,
- Çok acele işler için işçi bularak çalıştırmak, işçi miktarını belirlemek ve revir amirine bildirerek, onun izniyle istihdam etmek,
- Çalıştırılan işçinin, nakliyecinin, ustaların, hakediş raporlarını hazırlamak,
- Nakliyat yollarının rotasını belirlemek ve yapımına ilişkin keşifler yapmak,
- Fidanlıklar oluşturup yaşatarak ağaçlandırma planlarını yerine getirmek,
- Her onbeş günde bir görülen işler hakkında düzenleyeceği raporu, kesim, nakliyat, durum cetvelleri ile birlikte revir amirine göndermek,
- Ormanda en yüksek tasarrufla iş yapma çarelerini araştırmak.

Başlangıçta **“Revir Amirliği”** unvanlarıyla görev yapan taşra örgütünün ismi, 1945 yılında çıkarılan 4767 sayılı kanun ile **“Devlet Orman İşletme Müdürlüğü”** olarak değiştirilmiştir. 1937 yılından itibaren söz konusu müdürlükler bünyesinde **“Orman Bölge Şefliği”** oluşturulmuştur (Gümüş, 2015). Orman bölge şeflikleri bünyesinde ise **“Bakım Memurlukları”** yer almıştır. İlk işletmelerin kuruluşunda seçilen bu isimlendirmeler ilginçtir. İşletmelerin öncelikle yüzyıllardır tahrip edilen ormanların bakımı ve onların verimli hale getirilmesi amacını taşıdıkları anlaşılmaktadır (Gümüş, 2018). Ormanların sürdürülebilir yönetimi, her şeyden önce devlet orman işletmelerinin düzgün, sağlam ve eksiksiz olarak kurulmalarına bağlıdır. Bunun için bir işletme teşkilatının oluşturulması, işletme tesislerinin, bir ulaşım ağının kurulması, haberleşme donanımlarının yerleştirilmesi gibi yepyeni bir işleyişe ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanında orman varlığının belirlenmesi, işletme planlarının hazırlanması, ağaçlandırma yöntemlerinin bulunması, koruma ve bakım işlerinin düzenlenmesi gibi her birinin kendine göre incelikleri olan bir yığın işleri başarmak gerekmektedir. Bütün bu sayılanlar, daha önceleri denenmemiştir. Bu nedenle birçok zorluklarla karşılaşılacağı baştan bellidir (Tavşanoğlu, 1946).

İşletme kurulamayan yerlerde, işletmeler kuruluşunu tamamlayıncaya kadar, orman kanununun uygulanması, ormanların korunması, yangınların söndürülmesi, mukavele ile işletilen ormanlardaki işlemler gibi ormancılıkla ilgili işlerin yürütülebilmesi için vilayetler ölçeğinde 32 vilayette Orman Çevirge Baş Mühendislikleri (Orman Çevirge Müdürlükleri) kurulmuştur. Daha sonra devlet orman işletmeleri kuruldukça bu başmühendislikler işletmelerle birleştirilmiştir. Söz konusu başmühendisliklerin merkezleri ile bunlara bağlı vilayetler aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 55. 1937 Yılında Kurulan Taşra Orman Teşkilatı

Orman Çevirge Baş Mühendisliği	Bağlı Vilayetler	Orman Çevirge Baş Mühendisliği	Bağlı Vilayetler
Ankara	Kayseri, Kırşehir	Isparta	Budur
Antalya	-	Kars	Erzurum, Beyazıt
Balıkesir	-	Kastamonu	-
Bolu	-	Kocaeli	-
Bursa	Bilecik	Konya	Niğde
Çanakkale	-	Kütahya	Afyon

Çankırı	-	Maraş	Gaziantep, Malatya
Çorum	Yozgat	Muğla	-
Çoruh	Rize	Samsun	-
Denizli	Aydın	Seyhan	-
Diyarbakır	Van, Muş, Siirt, Mardin, Urfa, Hakkari, Bitlis	Sinop	-
Edirne	Kırklareli, Tekirdağ	Sivas	-
Eskişehir	-	Tunceli	Bingöl, Elazığ, Erzincan
İçel	Konya'nın Ermenek Kazası	Tokat	Amasya
İstanbul	-	Trabzon	Ordu, Giresun, Gümüşhane
İzmir	Manisa	Zonguldak	-

Orman yasası uyarınca devlet orman işletmelerinin kurulması için verilen 10 yıllık süre dolduğunda Orman Çevirge Başmühendislikleri veya Müdürlükleri işlevini tamamlamıştır.

3116 sayılı Orman Kanunu çıkıncaya kadar Cumhuriyet döneminde bir orman kanunu yayınlanamamıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında (1917 yılında), Kurtuluş Savaşı sırasında ve 1924 yılında birkaç kanun çıkarılmıştır. Ancak bunları genel bir orman kanunu olarak isimlendirmek olanaklı değildir. Bunlar günün ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çıkarılan veya bir boşluğu doldurmak amacı güden kanun parçalarıdır (M.Fahrettin, 1930).

Türk orman devriminin, ona devrim denmesinin en önemli yanı, müteahhit işletmeciliğine son verilerek, ormanları devletin işleteceği bir düzen kurmasıdır. Aslında mevcut düzenin ormanları tahrip ettiği öteden beri bilinmektedir. Daha I. Dünya Savaşı öncesinde 1914 yılı Mayıs ayı sonunda ülkemize getirilen Avusturyalı ormancı Veith (Kılıç, 2019) ile Türkiye’de görev yapan Franz Stoger (İbrahim Kutsi) tarafından 1917 yılında hazırlanan kanun tasarısında rasyonel bir işletmecilik için ormanların devlet tarafından işletileceği, hükme yer verilmiştir. Dolayısıyla yabancı uzmanlar ve bu uzmanlar ile sürekli

görüş alışverişinde olan Franz Stoger devlet orman işletmeciliğini savunmaktadır. Atatürk döneminde ülkemize gelen Bernhard da aynı görüştedir.

Prof. Bernhard müteahhitlerin ormanları acımasızca sömürmesi karşısında yaptığı bir konuşmada şu ünlü sözü söylemiştir (Ardıç, 1987b):

“Ormanlarınızın bir insafsız mikrobu vardır. O da müteahhitlerdir.”

Bernhard müteahhit işletmeciliğine karşı görüşlerini çeşitli rapor ve yayınlarıyla ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e yazdığı mektupla da bildirmiştir. Ayrıca hazırladığı yasa taslağının 41. maddesinde de ***“Devlet ormanlarının doğrudan devletçe işletilmesi asıldır”*** diyerek bu konudaki yaklaşımını net bir biçimde ortaya koymuştur.

Ancak bu değişimi birden bire yapmak çok kolay değildir. M.A. Salih (1931a) 1931 yılında Orman ve Av Dergisinde ***“Orman İşletmesinde - Devlet ve İhale Usulleri”*** başlıklı makalesinde devletin orman işletme işine müdahale etmesi gerektiğini çeşitli gerekçelerle savunmaktadır. Bu gerekçeler şunlardan oluşmaktadır:

“1. Devlet, işlerinde formaliteye çok önem verildiğinden harcamalar ve üretim işleri özel kesim ve müteahhitler kadar düzenli olmaz. Her orman için ayrı tesisler, işletme müdürleri, idare meclisleri, bilimsel ve bilimsel olmayan çok sayıda memur, hepsi birer gider kaynağıdır. Bunlar ne derece azaltılsa bile tamamen ortadan kaldırılamaz. Devlet şirketlere oranla çok daha fazla masraflar yapacaktır.

2. Devlet görevlileri mutlak bir ticaret amacından ziyade her zaman maddi manevi sorumluluk korkusuyla bazı kayıt ve koşullara bağlı kalarak onlar haricinde bir iş yapmayacaktır. Memur düşüncesiyle ticari zihniyet kesinlikle birleşemez.

3. Devlet ormancılığı, özel kişilerin, girişimci ve sermayedar kimselerin artmasına/gelişmesine engel olur. Hatta onları tamamen başka alanlara yönlendirir. Bu ilke istenen ve çoğalmasi arzu edilen sanatkârların azalmasını ülkemiz gibi iktisadi sahası dar olan yerlerde ne küçük sermaye büyüyebilir, ne de büyük sermayeler iş görme olanağı elde eder.

4. Devlet katlanmak zorunda olduğu büyük masraflar dolayısıyla kereste fiyatlarını artıracak ve böylece odun pahalılığı gündeme gelecektir. Buna bazı dış koşullar da eklenecek olursa durum daha da kötüleşir. Örneğin Rusya'nın bir “damping siyaseti” var ki maliyet fiyatından daha ucuz mal satmak demektir.

Şimdiye dek dünya ceviz üretiminde Türkiye'nin çok büyük önemi vardı. Oysa Rusya cevizlerinin hammadde olarak Avrupa'ya gönderilmesini yasaklayınca, ilgililer ülkede plakaj fabrikaları yapmak zorunda kaldılar. Bugün Avrupa piyahasına mamul halde diğer ülkelerden daha ucuz mal sevk ediyorlar. Böyle bir rekabet karşısından devlet nasıl başarılı olacak ve hangi teşkilatla daha ucuz mal satmayı başarabilecektir?

5. Sermayenin oluşması ve düzenlenmesi konusunda devlet çok yetersiz bir yere sahiptir. Bireyler tasarruflarını da sermayeye ekler, devlet ise gelir fazlasını bazı ihtiyaçlar dolayısı ile başka alanlara yönlendirmek ister.

6. Devlet sermayesi bağımsız veya bağlı bir bütçe ile belirleneceği için ödenek alıp vermek çeşitli fasıllar üzerinden aktarma yapmak işleri geciktirecektir. Ödenek gelmeden işe başlanamayacağı için söz gelimi amenajman işleri gecikecektir.

7. Devlet teşkilatının günden güne değişim gösteren ihtiyaçları, dünya üretimi miktar ve derecesini takip etmesi olanaklı değildir. Bu nedenle piyasalarda sürekli krizler meydana gelebilir.

8. Hükümet kamu yararı değerlendirmesiyle halkın yararlanmasına karşı çıksa bile bunda ayarı kaçırarak ve her zaman aşırıya kaçacaktır.

9. Piyasanın ve ticaretin öyle gerekleri vardır ki o anlarda acil kararlarla mal devredilmeli ve duruma göre bızlı hareket edilebilmelidir.

10. Devlet son derece protokole uygun hareket eder, yöntem ve muhasebesi tüccarınkine benzemez. Bu yönü ticari esnekliğe aykırı ve ağırdır. Şirketlerde devlet gibi biçimsellik söz konusu değildir. Devlet zarar ederse sonuçta varlığından kaybeder, şirketler ise sermayelerini kaybetmemek için çok akılcı hareket etme zorunluluğu vardır.

11. Devlet işletmesi aynı zamanda siyasi iradeye bağlıdır. Hükümet partisinin azınlıkta kalması tarifeler, satışlar, iç ve dış yönetim bunun üzerinde çok etkili olur.

12. Devlet memurlarını bazı hükümler çerçevesinde tayin ve azledebilir. Bu durum kolay değildir. Görevi ihmal eden bir memur hakkında gereğini yapmak zordur. Şirketler ise işine yaramayan memuru hemen uzaklaştırır.”

M. A. Salih tarafından yukarıda açıklanan hususların tamamı ekonomik veya yönetsel konularla ilişkilidir. Ormanların tahrip edilmesiyle ilişkili değildir.

Aynı uzman ormanların tahrip edilmesini, ihale yönteminden ziyade işletme koşullarına bağlamaktadır. Hemen devlet orman işletmeciliğine geçilmesinin yanlış olacağına işaret etmekte ve *“İşletme bir yöntem, bir siyasettir. Fes çıkartıp şapka giymeye benzemez. Ciddi ve uzun araştırmalara ihtiyacı vardır. Memleketi, yöremizi, harici iyice öğrenmek, bilmek, anlamak ister. Yeni sene bütçesine konan birkaç yüz bin liralık ödenek bir değer ifade etmemektedir. Milyonlar lazımdır.”*, şeklinde bir yaklaşıma sahiptir.

Aynı yıl bir başka makalesinde de M. Ali Salih (1931b) *“Üçüncü ve özellikle orman politikamızın yönünü belirleyecek en önemli sorun da Devletin orman işletmesidir. Devletin orman işletmesi, daha doğrusu ormanlar üretiminin devletleştirilmesi birçok ve uzun incelemelerden sonra kararlaştırılması gereken çok önemli bir ilkedir. Benim kanaatimce devlet orman işletemez. Çünkü asıl devlet otoritesi kendisinin ticaret değil, aksine teşvik ve ticarete yön verme sistemine dayanır. Devlet bir otoritedir. Hak verir, ama almaz. Devlet bireyin hukukuna sahip olmaz, o ancak bireye hak dağıtmakla yükümlüdür. Bu nedenle devletin ticaret hayatına girmesi kabul edilemez. Bu hukuksal durumu dikkate almasak bile uygulamayı düşünemiyoruz. Bir zamanlar oluşturulan Bolu-Karadere Ormanları İşletme Müdürlüğü’nün kötü sonucu unutulmamıştır, diye düşünüyorum. Bu açık örnek, hükümetin orman işletmesinde nasıl bir başarısızlığa uğrayacağını önceden bildiren bir gerçektir”* diyerek bir taraftan şirketlere verilen işletme hakların kesintiye uğratılmasının birey hukukuna saygısızlık olacağına, diğer taraftan da 1924 yılında denenen Karadere Devlet Orman İşletmesi uygulamasının başarısızlığına işaret etmektedir.

Gerçekten de devletin birden bire ormanları devletin işleteceği bir düzene geçmesi zordur.

Müteahhitlere veya özel kesime orman işletme izni (imtiyazı) uzun yıllar için verilmiştir. Müteahhitler kendileriyle yapılan mukavele çerçevesinde uzun yıllar işletmecilik yapacakları için, bir takım altyapı yatırımları yapmışlardır. Kereste fabrikası ve transport tesisleri bu altyapı yatırımlarının başını çekmektedir. Mukavelelerinin tek yönlü olarak kesilmesi her şeyden önce mali açıdan olanaklı değildir. Çünkü böyle bir durumda devletin müteahhitlere tazminat ödemesi gerekecektir. Müteahhitlere tazminat ödemek, devletin daha acil ihtiyaçları düşünüldüğünde, gider kalemi seçenekleri içinde öncelik verilmesi gereken alanlardan birisi olarak görülmemektedir.

1937 öncesi ormancılık düzeninde toplumun orman ürünlerine olan ihtiyacını özel kesim karşılamaktadır. Bunların faaliyetlerine son vererek Türkiye’nin her

yerinde devlet orman işletmesi kuracak mali olanaklar olmadığı gibi yetişmiş personel de yoktur. Bu durumda eski düzeni birden bire kesintiye uğratmak toplumun orman ürünlerine olan ihtiyaçlarının karşılanması bakımından büyük sorunlara yol açacaktır.

Bu gerçekten hareketle 3116 sayılı yasa ile ülke genelinde devlet orman işletmelerinin bir defada kurulamayacağı düşünülerek 10 yıl içerisinde yavaş yavaş kurulacağı öngörülmüştür. Çıkarılan kanunun geçici 4. maddesi⁸⁶ **“Ormanların Devlet tarafından işletilmesi bütün ormanlar için defaten tatbik edilmeyip Vilâyetler üzerinde tedricen tatbik olunur ve nihayet on sene içinde ikmal edilir.”** şeklinde düzenlenmiştir.

Sonuç olarak 3116 sayılı Orman Kanunu ile kanunun yürürlüğe girdiği tarihte daha önce devletten ihale ile orman işletme imtiyazı almış olan kişi veya şirketlerin (müteahhitlerin) sözleşmesine son verilmemiştir. Bu kanununun yayınlandığı tarihte mukavelesi süren 29 özel işletme vardır. Bu müteahhit veya şirketler faaliyetlerine devam edeceklerdir. Böylece devlet hem tazminat ödemekten kurtulacak ve hem de toplumun orman ürünlerine olan ihtiyaçlarının kesintisiz olarak karşılanması sağlanmış olacaktır.

Gerçekten de 1937 öncesinde Mersin’den Trabzon’a kadar işletilmesi olanaklı bütün ormanların işletilmek üzere anlaşmalarla şirketlere verilmiştir. Özellikle kıyılarda olmak üzere 1930’lu yıllar itibarıyla 50 yıla kadar varan sürelerle ekonomik öneme sahip ormanların hemen tamamının kanun gücünde olduğu ifade edilen mukavelelerle işletme hakları şirketlere verilmiştir. Aslında söz konusu mukavelelerin yürürlükten kaldırılmasının güç olduğu, küçük müteahhitler bir tarafa; 2,5 milyon TL sermayeli Zingal (Çağlar, 2012) , 2 milyon TL sermayeli Bozüyük ve 1 milyon TL sermayeli Bafra kereste fabrikaları (Karadeniz Orman İşletme A.Ş.) (M.A. Salih, 1931ab) gibi işletmelerin elinde olan ormanların geri alınması olanaklı bile değildir. İktisat Bakanı Celal Bayar (1937) devletin işletme izni verdiği ormanları, işleten şirketlerin elinden alıp da onun yerine devleti koymanın devlete güveni zayıflatacağı için, her şeyden önce **“moral”** açısından da doğru olmayacağını ifade etmektedir.

3116 sayılı Orman Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 01.06.1937 tarihinde, iki tanesi Osmanlı döneminden Cumhuriyet’e intikal etmiş olmak üzere, muka-

86 Muvakkat madde 4 – Ormanların Devlet tarafından işletilmesi bütün ormanlar için defaten tatbik edilmeyip Vilâyetler üzerinde tedricen tatbik olunur ve nihayet on sene içinde ikmal edilir.

velesi sona ermemiş bulunan ve faaliyetlerini sürdüren 29 işletme bulunuyordu (İstanbul, 1974). Ayrıca sözleşmeleri iptal ederek tazminatları ödemek seçeneği, devletin daha acil ihtiyaçları ertelemesi anlamına gelecektir. Bu nedenle kanunun geçici 5. maddesi⁸⁷ ile 10 yıllık süre içerisinde sözleşmeleri bitenlere dokunulmayacak, diğerlerinin sözleşmeleri ise feshedilecektir. Böylece ülke genelinde devlet orman işletmelerinin kurulması için öngörülen 10 yıllık süre bitiminde müteahhit işletmeciliğinin de tamamen yok edileceği hüküm altına alınmıştır.

3116 sayılı Orman Kanunu'nun geçici 5. maddesi⁸⁸ çerçevesinde kanunun yayınlanmasından önce devlet ormanlarını işletme imtiyazı olan gerçek veya tüzel kişiler, kendilerine verilen süre dolmamışsa, işletme hakkı aldıkları ormanları işletmeye devam edeceklerdir. Mukavele süresi 1947 yılını geçenler ise (3116 sayılı yasanın yürürlüğe girmesinden itibaren 10 yıl) yaptıkları masraflar dikkate alınarak bir bedel ödenmek suretiyle mukaveleleri 1947 yılında feshedilecektir.

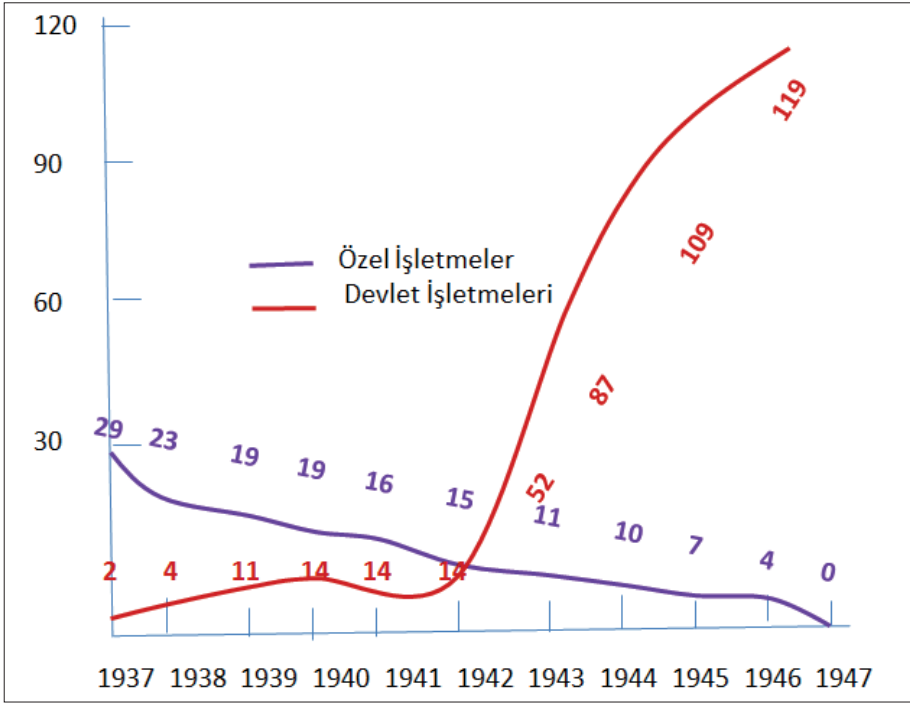
Bu hükümler doğrultusunda, süre sonuna gelindiğinde, yani 1947 yılında, 1937'de yürürlükte olan 29 mukavelelerin 18'inin süresi dolmuş ve otomatik olarak işletme hakkı devlete geçmiştir. Zingal Şirketi de dahil olmak üzere 3 mukavele feshedilmiş, Samsun'daki Kunduz şirketi satın alınmış, 4 mukavelelerin geçerliliği ortadan kaldırılmış (münfesi), 3 mukavele ise yapılan anlaşma ile devralınmıştır (Balkır, 1957).

87 Muvakkat madde 5 – Bu kanun mer'iyet mevkiine girdiği tarihten evvel mukavele ile işletmeleri hakiki veya hükmi şahıslara verilmiş olan Devlet ormanlarının işletmeleri eğer mukavelelerindeki müddetler daha evvel hitam bulmuyorsa nihayet on seneyi geçmemek üzere İcra Vekilleri Heyeti kararla bu şahıslar uhdesinde bırakılır.

Bu hükümlere göre mukaveleleri feshedilecek olanlara verilecek tazminat, mukaveleye konu ormanın işletilmesi için yaptıkları tesisler ve inşaatın mukavelelerinin feshedildiği zamanki değerleri dikkate alınarak hesaplanmıştır.

88 Muvakkat madde 5 – Bu kanun mer'iyet mevkiine girdiği tarihten evvel mukavele ile işletmeleri hakiki veya hükmi şahıslara verilmiş olan Devlet ormanlarının işletmeleri eğer mukavelelerindeki müddetler daha evvel hitam bulmuyorsa nihayet on seneyi geçmemek üzere İcra Vekilleri Heyeti kararla bu şahıslar uhdesinde bırakılır.

Bu hükümlere göre mukaveleleri feshedilecek olanlara verilecek tazminat bu işletme için orada yaptıkları yatırımların mukavelelerinin feshedildiği zaman dikkate alınarak belirlenecek değerlerinden olacaktır.

Grafik: Özel İşletmeler (Müteahhit) ve Devlet Orman İşletmelerinin Sayısal Gelişimi

Kansu (1947)'nin "*Ormanlarımız ve Ormancılığımız İçin Yazdıklarım*" başlıklı eserinden derlenen bilgilere göre, müteahhitler yılda 216827.4 m³ odun hammaddesi üretebilecekleri kadar bir orman alanı ihale edilmiştir. Hem Bayar'ın (1937) ifade ettiği 300 bin m³ odun üretimi ve hem de Kansu (1947) tarafından ortaya konan ihaleye çıkarılmış ormanlarla ilgili odun hacmi miktarları değerlendirildiğinde, yapılacak bu üretimlerle ülke ihtiyacının karşılanması olanağı görülmemektedir. Yani mevcut ormancılık düzeninin kapasitesi artık son sınıra dayanmış, ulaşılması kolay olan ormanlar tükenmiş, hiçbir sürdürülebilirlik yaklaşımı olmaksızın, ormanları sadece yüksek gelir elde etme çabaları çerçevesinde sınırsızca, özensizce tahrip etmeleri bir yana, ülkemizin orman ürünlerine olan ihtiyacı da karşılanamaz olmuştur.

1930'lu yıllarda bir taraftan büyük buhranın etkisi, diğer yandan da ulaşılabilir yerlerde ormanların iyice azalmış olması nedenleriyle, ülke ihtiyaçlarının mevcut orman işletmeciliği düzeni ile karşılanması olanağı ortadan kalkmıştır. Müteahhitler sadece ulaşım/transport olanaklarının bulunduğu alanlarda odun üretebilmekte ve bu yolla yukarıda da ifade edildiği gibi (Bayar, 1937), 300 bin m³ odun üretilmesi söz konusu olabilmektedir.

Oysa ülkemizin ihtiyacı bunun çok üzerindedir. Ülkemizin yıllık orman ürünleri ihtiyacı 900 bin m³'ün üzerindedir (Tablo 56).

Tablo 56. 1937 Türkiye Orman ürünleri İhtiyacı (Orman ve Av, 1938)

Nitelik	m ³
Yapı kerestesi	500 000
Maden direği	150 000
Travers	60 000
Telgraf ve telefon direği	10 000
Ambalaj kerestesi	100 000
Kağıt hamuru ve kibrit çöpü	100 000
Mobilya sanayi	12 000
Toplam	932 000

Bu durumda devlet orman işletmeciliğine geçiş, sadece ormanların korunması endişesine bağlı bir siyasal tercih değil, aynı zamanda ülkenin odun ve orman ürünlerine olan ihtiyacının karşılanabilmesi için bir ekonomik zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır.

DEVLET ORMAN İŞLETMELERİNİN KURULMASI

Atatürk'ün orman devriminin ana ilkesi, devlet orman işletmelerinin kurulmasıdır. Her ne kadar konu ile ilgili orman yasası 1937 yılında çıkarılmış ve uygulamalar, yani devlet orman işletmelerinin kurulmaya başlaması 1937 sonundan itibaren başlanmış ise de, Türkiye'de ormanların devlet tarafından işletilmesine 1934 yılı öncesinde karar verilmişti. Ardıç (1987b) *“Prof.Robert Bernhard”* başlıklı makalesinde, *“Prof.Bernhard'ın ülkemize ikinci gelişi, modern ormancılığa geçiş kararının kesin olarak alınmasından sonra, 1934-1935 yıllarına rastlamaktadır”* diyerek bu konuya açıklık getirmiştir.

Yeni orman kanunu gereğince kurulacak devlet orman işletmelerinin ihtiyacı çerçevesinde bir başlangıç olmak üzere, Orman Genel Müdürlüğünün 1937 yılı bütçesine 110 bin liralık işletme ödeneği konulmuştur (Orman ve Av, 1937).

• Karabük

Devlet orman işletmelerinin kurulmasına karar verildiği ve bu konuda 3116 sayılı Orman Kanunu çıkarıldığı zaman mukavele süresi sona ermiş iki orman bölgesi söz konusuydu. Bunlardan birisi Safranbolu, ikincisi ise Adana - Pos ormanlarıdır. İşe mukavelesi bitmiş bu iki ormandan başlanmak istenmektedir. Çünkü mukavelelere göre, mukavelesi biten işletmeler, ormanda kurdukları altyapıyı devlete terk edeceklerdir. Bu nedenle işe altyapısı hazır ormanlardan başlanmak istemektedir.

Ancak işe nerden ve nasıl başlanılması gerektiği konusunda yardıma ihtiyaç duyulmuş, orman kanununun yürürlüğe girdiği yıl ülkemize gelen ve 1937-1939 yılları arasında Yüksek Ziraat Enstitüsü Orman Fakültesi Dekanlığı yapan (Özdönmez ve Ekizoğlu, 1994) Prof. Dr. Mayer Wegelin'den bu konuda destek istenmiştir. Wegelin önce 2.7.1937-14.7.1937 tarihleri arasında, orman

işletme revir amirliğine atanacak olan Muzaffer Yener ile birlikte yukarıda sözü edilen Safranbolu yöresi ormanlarına gitmiştir. Daha sonra ise, 20 Ağustos 1937 ile 4 Eylül 1937 tarihleri arasında Seyhan'ın (Adana) Pos ormanlarına gitmiş ve buralarda işletme açılabilmesi olanakları konusunda incelemeler yapmıştır (Wegelin, 1938).

Mayer Wegelin Pos yöresinde su ile nakliyat yapıldığını, bunun çok zahmetli ve tehlikeli olduğunu ve mümkünse bu yönde bir işletmecilikten kaçınılması gerektiğini, Pos ormanlarının işletilmesi için Karsanti'dan Otman'a bir yol yapılması gerektiğini, zorunluluk yoksa burada bir işletmeciliğe başlanmaması gerektiğini bildirmiştir (Pınar, 1957). Wegelin'in bu önerisi doğrultusunda Pos'a öncelik verilmemiştir. Özellikle transport olanakları çerçevesinde tam bir işletmecilik alt yapısına sahip olmadığı düşünülerek, daha sonra değerlendirilmesine karar verilmiştir.

Wegelin'in önerisi ile devlet işletmesinin ilk olarak Safranbolu'nun Büyükdüz ve Keltepe ormanlarından başlanması uygun görülmüştür. Wegelin (1938)'in konu ile ilgili olarak hazırladığı raporda özetle şunları söylemektedir:

“Büyükdüz ve Keltepe ormanları Safranbolu kazası içerisinde kalmaktadır. Her iki orman da Ankara – Filyos demiryoluna yakındır. Ormanlar denizden yaklaşık 1000-1800 metre yüksekliktedir. Yaklaşık 1200 metreden yüksek olan yerlerde göknar ve kayın hakimdir. Güney ve doğu bakılarda bu ağaçlara çam ağaçları, yaklaşık 1000 metreden aşağılarda ise meşe de karışmaktadır. Bölge ormanlarında yer alan ağaç türleri şöyledir:

Tablo 57. Karabük Ormanları Ağaç Türleri (1937)

Yükselti	Ağaç türleri
1500-1200	Göknar, Kayın
1200-1000	Göknar, Sarıçam, Kayın
1000-850	Sarıçam, Karaçam, Meşe, Gürgen, Akçaağaç, Kayın, Üvez, Kızılağaç, Göknar
650-250	Meşe, Ihlamur, Gürgen, Akçaağaç, Karaçam, Kayın

Her iki bölge için 10 yıllık süreyi içeren amenajman planı yapılmıştır. Keltepe ormanının amenajman planı 1936 yılında yapılmıştır. Plana göre bu ormanlardan 1936-1945 yılları arasında toplam 6286 m³/yıl (göknar: 2971 m³, kayın: 348 m³, çam: 2967 m³) kesim yapılması öngörülmüştür. Büyükdüz ormanının

amenajman planı ise 1927 yılında yapılmıştır. Bu plana göre 1928-1937 yılları arasında her yıl toplam 17579 m³ (göknar: 12295 m³, kayın: 3972 m³, çam: 1312 m³) üretim yapılması planlanmıştır. Bu planın yapımını takiben 1928-1933 yılları arasında müteahhitlerce toplam 16438 m³/yıl üretim gerçekleştirilmiştir. Buna göre yapılan kesim amenajman planı öngörülerini çerçevesinde olmuştur.

Devlet orman işletmesinin kuruluş sürecinde yapılması gerekenler şunlardır:

- a) Kesim işlerinde orman işletmeciliği konusunda deneyimli bir orman mühendisi ve emrinde yeterli miktarda memur ve ödenek sağlanmalıdır.*
- b) Büyükdüz ve Keltepe ormanlarına ve bunların içlerine kadar yapılması gereken nakil yolları ile demiryolunun kıyısına yükleme istasyonu yapılmalıdır. Bu işe ayrılacak mali kaynağın miktarına göre, bu geçiş sürecinde yapılan işler ya ormanları birbirine bağlaması yönünden kalıcı ya da kısa süreli ihtiyaçlar için geçici olur.*
- c) Çevre köylere verilmek üzere yetince araba ile kesim alet ve donanımları hazırlanmalıdır.*
- d) Karabük'te bir ağaç satış bürosu oluşturulmalıdır.*

Öncelikle büyük işletme bloğunu acilen üretime açmak gerekir. Bu bloğu daha birçokları takip edecektir. Ormanları birbirine bağlamak öncelikle ele alınması gereken önlemdir. Böylece kesimlerin bir bölgede yoğunlaşmasına gerek kalmayacaktır. Yol yoğunluğunu artırmak sadece bugünün ihtiyaçlarını karşılamayacak, ormanların korunmasını da sağlayacaktır."

1937 yılında işletilmeye açılacak olan Keltepe ve Büyükdüz ormanlarının revir amirliği, o yıllarda aynı zamanda Safranbolu'nun tren istasyonu konumunda olan bir küçük yerleşim birimi olan Karabük'te olacaktır (Orman ve Av, 1937).

Devlet orman işletmeleri kurulmaya başladığında, üretilecek orman ürünlerinin hızlıca pazarlanabilmesi ve yurt dışına ihraç olanakları değerlendirilmiştir. Devlet orman işletmeciliğinin başarı şansının yüksek görülmesinden dolayı 1937-1938 yıllarından itibaren Safranbolu'nun Büyükdüz, Keltepe-Soyuk ormanlarının bu kapsamda işletilmesine başlanılmıştır. İyi nitelikli bir orman olan Büyükdüz ormanı yirmi yıldır müteahhitler tarafından işletilirken iki yıl önce mukavele süresi dolmuştur. Keltepe-Soyuk ormanı ise, hemen hemen hiç işletilmemiş bir ormandır. Her iki ormanın da amenajman planları yapılmıştır. Bu ormanlar Karabük'e ve civarındaki diğer ormanlara çok yakındır. Bu

ormanlarda işletmecilik açısından tatmin edici bir ağaç serveti ile ormanları işletebilecek personel ve sermaye imkanları söz konusudur. Merkezi Karabük olan birinci devlet orman işletmesi revirinde her türlü orman ürününün üretilmesi olanakları vardır. Buna ek olarak ormanlarda bakım ve ağaçlandırma gibi bütün ormancılık teknikleri uygulanabilecektir. Aslında devlet orman işletmeciliğinin müteahhit işletmeciliğinden en önemli farkı da bu olacaktır.

Safranbolu'nun Büyükdüz, Keltepe-Soyuk ormanlarının ve dolayısıyla Karabük'ün ilk işletme reviri olarak seçilmesinin gerekçeleri şöylece aktarılmaktadır (Kozak, 1938; Gümüş, 2018):

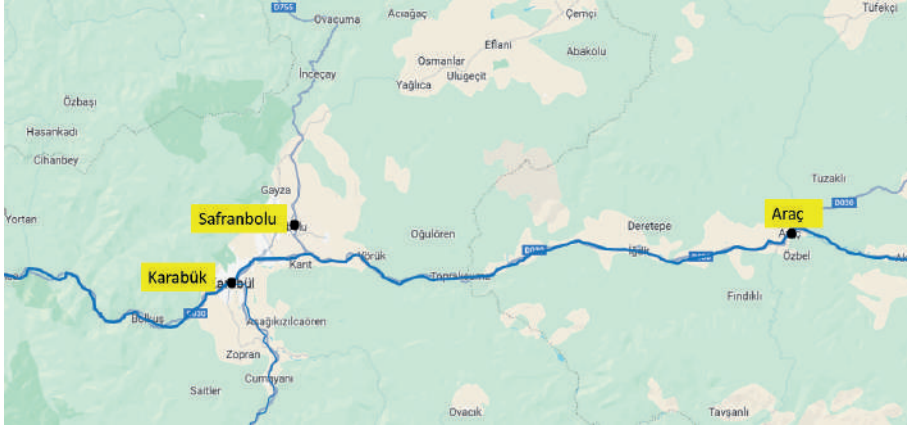
1. Her iki orman birbirine ve istasyonlara yakındır. Karabük, 1 Ekim 1937 tarihinde yapılan törenle hizmete açılan Ankara-Ereğli Demiryolu üzerindedir. Aslında işletilmeye başlanan ormanlar Safranbolu yöresinde bulunmakta olmasına karşın, işletme merkezi olarak Karabük seçilmiştir. Bu seçim tamamen Karabük'ün demiryolu üzerinde olması ile ilişkilidir. Demiryolunun denizyolu bağlantısı da (Zonguldak) bulunmaktadır. Kömür havzasına yakın olması da Karabük yöresinde üretilebilecek olan maden direği ihtiyacı açısından önem taşımaktadır. Orman işletmesinin kurulmasıyla demir-çelik işletmesiyle birlikte yıllık üretimin ülkenin diğer bölgelerine sevk edilmesi bakımından Karabük'te hareketli bir nakliyeciliğinde gelişmesine de yol açacaktır.
2. Gerek Büyükdüz ormanının müteahhit işletmesinden kalan mevcut transport yolları (Pınar, 1957) ve gerekse Keltepe-Soyuk ormanında açılacak yeni yollar ile nakliyat kolayca yapılabilecektir. Bu yöredeki ormanları işleten şirketin sözleşmesi bitmiştir. Ormanlar serbest kalmıştır. Üstelik mukavelesi sona eren müteahhitten kalan kereste fabrikası da vardır. Bu fabrikaya işlerlik kazandırarak üretilecek kereste, maden direği ve travers gibi diğer orman ürünlerinin ihtiyaç duyulan yöre ve bölgelere ulaştırılabilmesi olanaklıdır.
3. Yörede yaşayan orman köylüleri ormancılık ve nakliyat işlerinde çalıştıkları için bu konularda bilgi ve deneyim sahibidirler. Bu nedenle işçi ve nakliyecisi sorunu olmayacaktır.
4. Keltepe-Soyuk ormanı üretiminin Karabük istasyonuna indirilerek, kurulmakta olan büyük demir ve çelik sanayi tesislerinin ihtiyacı olan kereste ve diğer orman ürünlerinin karşılanabilmesi olanakları ortaya çıkacaktır.

Şekil 94. Karabük Tren İstasyonu

5. Büyükdüz ormanına bitişik olan ve bir kısmı halen tomruk olmadığı için işle-meyen özel kesime ait kereste fabrikalarına tomruk satmak ve bu fabrikalarla, işçilerine yeniden hayat vermek mümkün olacaktır. Her iki ormandan üreti-lecek yakacak odun ve diğer orman ürünlerinin bu maddeler yönünden geniş bir pazar yeri olan Ankara'ya nakledilmesi ve orada satılması olanaklıdır.
6. Karabük ormanlarında göknar üretimi de olacaktır. Bu çerçevede demiryo-lu bağlantısı aracılığıyla İzmir yöresinin üzüm ve incir kutusu ihtiyacının karşılanmasına da katkı yapılabilir.
7. Yeni işletme reviri her açıdan büyük ormanlarımızla sınır olmasından do-layı, revirin yönetebileceği orman alanlarının genişletilmesi olanaklı hale gelecektir.
8. Fındıkoğlu (1961)'nin beyanlarına göre Karabük yöresinde revirin kuru-luş yıllarında 49087 hektar orman vardır. Bu ormanların yüzde 68,5'i iyi nitelikli koru ormandır. Karabük ormanlarında kısa sürede üretim miktarı 60.000 m³ düzeyine çıkabilmiştir. Karabük ormanları açısından öteden beri önemli bir bölgedir. Bölge ormanlarının bilimsel olarak işletilmesi konusu 19. yüzyıldan itibaren zihinleri işgal eden bir husus olmuştur.
9. Karabük ile diğer bir orman zengini bölge olan Kastamonu yöresinin batı bölümü Araç suyu nedeniyle irtibatlıdır. Hammadde yönünden bu bölge-den de yararlanmak olanakları söz konusudur. Yöre ormanlarından Araç suyu vasıtasıyla Karabük'e tomruk yüzdürmek planlar dahilindedir.

Harita 20. Araç Suyu ile tomruklar Karabük'e taşınmıştır.

Türkiye’de ilk devlet orman işletmesi olarak Karabük reviri 1937 sonunda 18.12.1937 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuş ve hemen kuruluş faaliyetlerine başlamıştır. Yukarıda da sözü edildiği gibi revir amirliğine Muzaffer Yener atanmıştır. İşletme iki şeflikten oluşmaktadır. Bunlardan birisi olan Büyükdüz bölge şefliğine Necip Erhan; Keltepe bölge şefliğine de Adil Adak atanmıştır.

Şekil 95. Türkiye’nin İlk Devlet Orman İşletmesi Revir Amiri Muzaffer Yener

Kuruluş hazırlıklarını takiben 1.1.1938 tarihinden itibaren Karabük’te kiralanan bir dairede fiilen faaliyetlere başlanmıştır. Mevsim kış olmasına karşın amenajman planı kararları doğrultusunda ilk olarak Keltepe bölgesinde Orman Genel Müdürlüğü İşletme Şubesi Müdürü Dr. Rıdvan Pınar, Karabük Revir Amiri Muzaffer Yener ile işletme şefleri Necip Erhan ve Adil Adak’tan oluşan heyet devlet orman işletmeciliği tarihinin ilk damgasını yapmıştır. Aynı dönemde daha yüksek rakımda yer alan Büyükdüz yöresi karla kaplıdır. Bu nedenle bu yörede ilk damgalar ilkbaharı bekleyecektir (Pınar, 1957).

1938 başlarında piyasa ihtiyaçları çerçevesinde üretime başlamış ve ilk planda 600 m³’e yakın çam tomruğunu satışa çıkarmış, kayın ve göknar üretimine de başlamıştır. Bunların yanında çevre

ormanlardaki açıklıkların ağaçlandırılması konusunda fidan ihtiyacının karşılanması bakımından Karabük revir amirliği binası yakınlarında 5.5 hektarlık bir alan kamulaştırılarak çağdaş bir fidanlık kurulması girişimine başlanmıştır. Bu fidanlıkta nitelikli tohum ve fidanların yetişmesini incelemek üzere çeşitli araştırma istasyonları da planlanmıştır (Orman ve Av, 1938a).

Orman ve Av (1938b) Dergisi'nde Karabük revirinde 1938 bahar aylarında yürütülen faaliyetler şöylece verilmektedir:

1937 kışı sert geçmiş ve bu nedenle Karabük revirinde asıl faaliyetler 1938 ilkbaharı ile başlayabilmiştir. İlkbahar başlangıcında 9915 adet çam ve göknar kesilerek, 5279 m³ tomruk üretimi yapılabilmektedir. Aynı yıl yaz aylarına doğru damga ve kesim işleri artarak sürdürülmüştür. Çevre ilçelerden sağlanan işçi sayısı da sürekli artmış ve bu işçiler revir işlerinde büyük bir istekle çalışmaktadırlar. İşçilerin ormanda barınmalarını sağlamak üzere çatıları oluklu çinko ile örtülmüş portatif barakalar yapılmış ve ayrıca işçilerin günlük kişisel ihtiyaçlarının karşılanması bakımından da bazı tedbirler alınmıştır. Nakliyat işinde çalışan işçilere bedelleri taksitle ödenmek üzere arabalar dağıtılmıştır. Revir ormanlarında istif yerleri ile ulaşımı sağlamak üzere yeni yolların yapımına başlanmış, eski yolların da bakımına devam edilmiştir. Revir amirliği için Karabük'te bütün manzaraya hakim bir yerde yeni bir idare binası ve ayrıca mühendisler, muhasebeci ve diğer memurler için de kışlık binalar yapılmaya başlanmıştır.

Karabük devlet orman işletmesi kurucu revir amirliği görevini üstlenen Muzafer Yener 1939 yılı sonunda görevinden ayrılmıştır. Karabük orman işletmesi revir amirliğine Büyükdüz Orman Bölge Şefi Necip Erhan getirilmiştir. 1940 yılında ise, Dursunbey Devlet Orman İşletmesi Revir Amiri Nazım Batur, Karabük Devlet Orman İşletmesi Amirliğine, Karabük Devlet Orman İşletmesi Revir Amiri Necip Erhan, Dursunbey revir amirliğine atanmıştır (Orman ve Av, 1940).

Ormanları devletin işleteceği bir düzen kurulması konusu çok kolay alınmış bir karar değildir. 1924 yılında Karadere'de (Dirgine/Devrek) her ne kadar sonuca ulaşamamış olmakla birlikte bir deneme yapılmıştı. Bu deneme dışında herhangi bir deneyim yoktu. Karabük'te kurulan bu ilk devlet orman işletmesinin başarılı olup olamayacağı belirsizdi. Karabük devlet orman işletmesi bu işi beceremeseydi, diğer yerlerde devlet orman işletmelerinin kurulması söz konusu olamayacaktı. Bu nedenle Karabük, aynı zamanda bir başarı hikayesidir. Burada daha ilk aylardan itibaren güzel sonuçlar alınmış, devletin bu işi

Şekil 96. Karabük ormanlarından bir görünüm (Foto. Aykut İnce)

yapabileceği Karabük'te kanıtlanmış ve bu örnekten hareketle ülkenin diğer yerlerinde de devlet orman işletmeleri açılmaya başlanmıştır.

• Bahçeköy

Bakanlar Kurulu, Karabük'te bir devlet orman işletmesi kurulması konusundaki kararından bir hafta sonra İstanbul-Büyükdere-Bahçeköy civarında eğitim amaçlı olarak, "*Belgrad Talebe Öğretme Reviri*" adı ile bir orman reviri kurulması ile ilgili bir karar daha almıştır. Bu revirin amirliğine Orman Fakültesi Dekanı Prof.Dr. Mayer Wegelin getirilmiştir. Çanakkale orman mühendisi İsa Gür ise bölge şefi olarak atanmıştır. Belgrad revirinin asıl görevi fakülte öğrencilerinin eğitimidir. Ormanın bakımı ve öğrencilerin görgülerinin artırılması işlevi de görmektedir (Orman ve Av, 1940). Bu orman revirliği kurulur kurulmaz Nafia Vekaleti (Bayındırlık Müdürlüğü) önemli miktarda balta ve kazma sapı almak için başvurmuş ve revir de acilen bu ihtiyacın karşılanması çabalarına girişmiştir.

Devlet orman işletmeciliğine geçiş sürecinde yaşanan en önemli sorunlardan birisi, yetişmiş personel sorunudur. Orman okulu/yüksekokul veya fakülte mezunu orman mühendisleri işletmeciliği bilmemektedir. Ağaçlandırma ve

gençleştirme konusunda bilgi düzeyleri sınırlıdır. İlk kurulan işletmelerde orman mühendislerinin bu amaçla yetiştirilmesi düşünülmüştür. Bu çerçevede, 1937 yılı itibarıyla ormancılık eğitiminin yürütüldüğü Yüksek Ziraat Enstitüsü Orman Fakültesi'nin (Ankara) kurulduğu 1934 yılından itibaren 1945 yılına kadar son sınıf, 1945 yılından itibaren ise kapatıldığı 1948 yılına kadar 3. ve 4.sınıf öğrencilerinin öğrenim gördükleri Bahçeköy yöresinde Büyükdere adıyla bir orman işletmesinin kurulması çok anlamlıdır. Burada yer alan işletmede fakültenin de desteğiyle mühendislere hizmet içi eğitim anlamında destek verilmesi düşünülmüştür.

İkinci kurulan devlet orman işletmesi, yıllardan beri orman okulunun bir bakıma uygulama ormanı olarak çalıştırdığı İstanbul-Belgrad ormanlarında, Yüksek Ziraat Enstitüsü – İstanbul bölümünde görev yapan hocaların idaresine bırakılmıştır. Bunu takiben 1938'de Balıkesir'de *"Dursunbey Reviri"* ve Eskişehir'de *"Çatacak Reviri"* kurulmuş, Belgrad reviri de geliştirilerek *"Büyükdere Revir Amirliği"* haline getirilmiştir. Atatürk döneminde kurulan bu 4 revir, devlet orman işletmeciliği için adeta birer eğitim merkezi olmuşlardır. İlk orman işletmelerinin 1937 yılında Karabük'te ve Büyükdere (İstanbul)'de kurulması bilinçli tercihlerdir. Bu işletmeler *"örnek işletme"* olarak kurulmuştur. Devlet orman işletmeleri ile artık devlet, orman işletmeciliği faaliyeti yapacaktır. Bununla birlikte Yüksek Orman Okulu (1934 öncesi) ve Yüksek Ziraat Enstitüsü - Orman Fakültesi (1934-1937) mezunu mühendisler, 1937 yılı öncesi dönemdeki ormancılık anlayışına uygun olarak yetiştirilmişlerdir. Yani ormanların işletilmesi amacıyla değil, işletmeciliği yürüten özel işletmelerin yürüttüğü etkinliklerin denetimi, ormanların ihaleye çıkarılması, ihaleye çıkarılacak ormanların belirlenmesi, ihale şartnamelerinin hazırlanması, ihaleyi kazanan işletmelerin şartname koşullarına uygun davranıp davranmadıklarının takip edilmesi ve 1917 yılından itibaren de amenajman planı hazırlanması gibi işleri yürütmektedirler (Gümüş, 2018). Günen (1946) *"Yurt ormanları iskele başlarında nakliye tezkeresi kontrol etmek, istasyonlarda damga yoklamakla (denetlemekle) kurtulamaz ve işletilemezdi. Bu günkü ormancılık meslek adamını davasının başında ödevlendiriyor"* diyerek 1937 öncesi ve sonrası orman mühendisinin yaptığı işi özetlemektedir. Önceki dönemde orman mühendisleri yaptıkları işle paralel olarak da *"orman müfettişi"* unvanı ile çalışmaktadırlar. Yani ormanların işletilmesi işiyle uğraşmamaktadırlar. Ağaçlandırma ve gençleştirme gibi faaliyetler zaten söz konusu değildir. Bu nedenle yeni düzene göre eğitim veren örnek işletmeler ve öncelikle eğitim kurumu niteliği olan Büyükdere reviri önemlidir.

• Dursunbey

Orman Genel Müdürlüğü Karabük'te 3-5 aylık sürede elde edilen başarıyı da dikkate alarak ülkemizin çeşitli yerlerinde de revir açılması konusunda kararlar vermiştir. Bu çerçevede 1938 yılında ilk planda Balıkesir ili Dursunbey kazası sınırlarında yer alan ve Türkiye'nin en güzel ormanlarından birisi olan Alaçam ormanları için bir devlet orman işletmesinin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Burada açılan işletmenin revir amirliğine Zonguldak birinci sınıf orman mühendis muavini 1924 yılı Yüksek Orman Mektebi mezunu Nazım Batur getirilmiştir. Bölge şefliklerine ise, amenajman grubundan Nevzat Mengü ile orman mühendisi Bekir Sıtkı Baykal terfi ederek atanmışlardır. Söz konusu yöneticiler 11 gün kadar Karabük ormanlarında hizmetiçi eğitime alınmış, burada kısa da olsa bir deneyim kazandıktan sonra Alaçam (Dursunbey) revirini açmışlardır.

1938 yılı ortalarında bu revir henüz kuruluş çalışmaları ile meşgudür. Revir amirliği ve bölge şeflikleri binaları yaptırılmaktadır. Bununla birlikte kesim yapılması düşünülmüş ve piyasa ihtiyaçları değerlendirilmektedir.

Dursunbey'de hemen yapılmaya çalışılan işlerden birisi de tren istasyonu yakınına bir kereste fabrikası yapılması girişimidir. Kereste fabrikası devlet orman işletmesinin temel bileşenlerinden birisidir. Gereken lokomobil ve katraklarla fabrika önemli ölçüde işler hale gelmiştir. Ormanlardan bu fabrikaya transport işi için dekovil hatları döşenmeye başlanmış, bu çerçevede İngiltere'den yüklü miktarda dekovil malzemesi ile 4 adet lokomobil siparişi de verilmiştir. Orman içerisinde 15 km hattın toprak düzeltilmesi işlemi yapılarak dekovil hattı için hazırlanmıştır (Orman ve Av, 1940).

Dursunbey yöresi orman zenginliği açısından önem taşımaktadır. Zamanın devlet adamları Zonguldak yöresinin ihtiyacı olan maden direğinin bu bölgeden de sağlanabileceğini öngörmüşlerdir. Bu nedenle de Kütahya-Balıkesir demiryolu hattının Dursunbey'den geçirilmesi planlanmış ve bu hat 1929-1932 yılları arasında inşa edilmiştir. Söz konusu demiryolu hattı ile ülkemizin büyük kentlerine transport olanaklarının ortaya çıkmış olması, 1938 yılında Dursunbey'de kurulan orman işletmesini anlamlı hale getirmiştir. Dursunbey'de yer alan işletme merkezinde kurulan kereste fabrikası ile ormanlar arasında inşa edilen dekovil hatlarıyla uzun yıllar boyunca tomruk ve maden direği transportu sağlanmıştır. Bu dekovil hatlarının kalıntıları günümüzde bile varlığını sürdürmektedir.

Şekil 97. Bir dekovil lokomotifi

Şekil 98. Dursunbey yöresinde dekovil hattı ile transport (Alaçam Oman İşletmesi Arşivi)

• Çatacık

Ankara'da devlet orman işletmeleri şube müdür yardımcısı Dr. Rıdvan Pınar Eskişehir yöresinde bulunan Somdöken ormanlarında bir devlet orman işletmesi kurulabilmesi için gereken incelemeleri yapmış ve bu ormanların da işletilmesi için Tarım Bakanlığından izin istenmiştir. Artık ülkenin her yanında kurulması düşünülen devlet orman işletmeleri ormanların ıslah ve bakımına da başlamıştır (Orman ve Av, 1938).

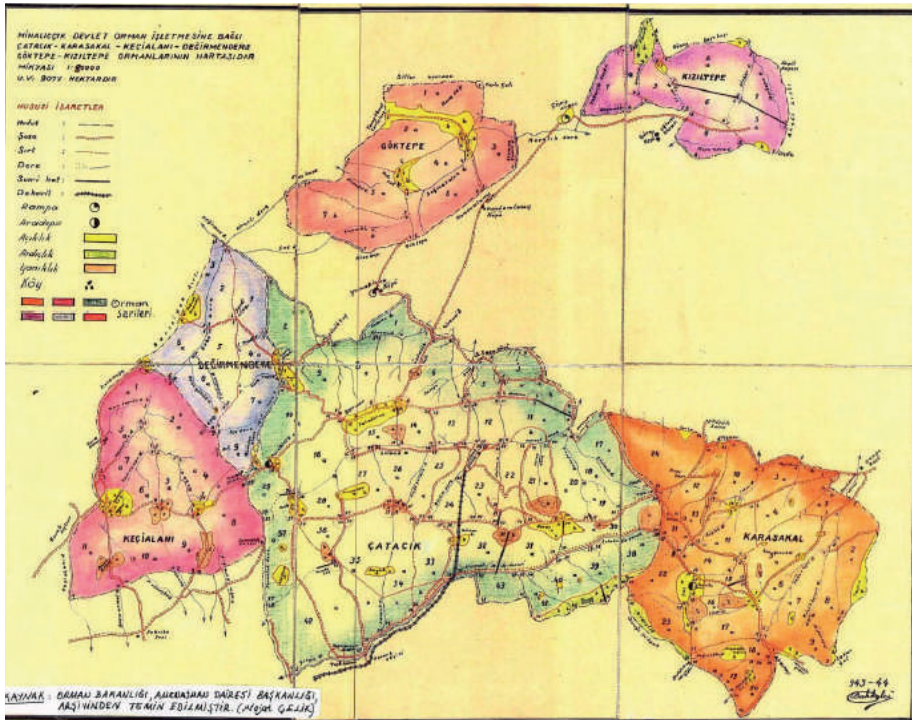
1938 yılında kurulan iki revirden birisi olan Eskişehir-Somdöken Orman İşletmesi Revir Amirliğine, Alaçam işletmesinden Bölge Şefi Nevzat Mengü, Eskişehir Devlet Orman İşletmesi Reviri Bölge Şefliğine ise Ankara Birinci Sınıf Orman Mühendisi Kemal Yasa getirilmiştir.

Şekil 99. Prof. Bernhard Eskişehir Keçialan ormanlarında. Soldan 1- Neşet Bey (Rektör), 2- Nihat Basri 3- Prof. Bernhard (1929 Haziran)

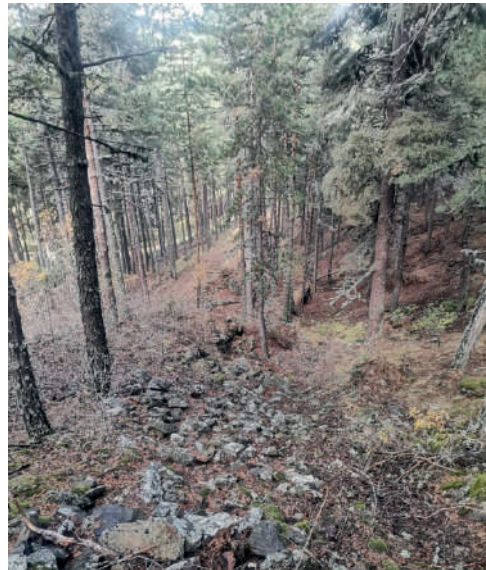
Somdöken silsilesi ormanlarının merkezini oluşturan ve Karasakal ormanı ile doğu yönünden sınır olan Çatacık ormanı hattından itibaren 1000-1600 metre kadar yüksektir. Bu dağ silsilesi üzerinde yer alan ormanlar temel olarak Şist ve kil tabakası üzerinde yer almaktadır. Bu bölgedeki ormanların bir bölümünün 1929 yılında 10 yıllığına bir müteahhit işletmesine (Bozüyükü Keresteci Süleyman Sami) işletme hakkı verilmiştir. Planlanan ormanların genel alanı 3881.3 hektardır. Bu alanın 3626.8 hektarı çam, 93.7 hektarı ardıç, meşe ve 161.3 hektarı da çıplak arazidir. Bu silsiledeki Kuşca, Akarca, Karanlıkdere, Karasakal, Kuzguncuk ormanlarında karaçam, sarıçam ve maki dağılım göstermektedir.

Harita 21. Mihalıçcık Orman İşletmesi (Nejat Çelik)

Somdöken revirini de daha ziyade bir bakım/onarım işletmesi olarak değerlendirmek gerekir. Çünkü bu orman hem Cumhuriyet öncesinde ve hem de Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında çok tahrip edilmiş, buna karşın yine de yılda 4000 m³ kadar kesim yapılabileceği bildirilmektedir (Orman ve Av, 1940).

Somdöken dağları silsilesinde yer alan diğer bir ormanlık alan da Keçialandır. Bu ormanlarda kesilen ağaçlar diğer ormanlarda olduğu gibi el bıçkısı ile tomruk haline getirilmektedir. Buradan öküz ve mandalarla 1924 yılında

Şekil 100. Çatacık ormanlarında dekovil yolu kalıntısı (Orman Müh. Güray GÜN)

yapılan 45 beygir gücünde lokomobilin gücüyle çalışan iki katraklı fabrikaya sürütülmektedir. Keçialan yöresindeki bu fabrikada piyasa isteklerine göre çeşitli cins ve boyutlarda hazırlanan ürünler arabalarla Alpu istasyonuna nakledilerek buradan Ankara, Eskişehir ve Konya'ya sevk edilmektedir. Ormanın alanı 1066 hektar olup, 46.5 hektarı ormansızdır. 1019.7 hektarı ise Sarıçam ve Karaçam ormanıdır. Ağaç serveti 275622 m³tür. Hektarda 270 m³ servet söz konusu olup, yıllık kesim 2100 m³ olarak hesaplanmıştır.

Amenajman planı kararlarına göre yıllık kesim miktarı 10 yılda 21 bin m³ olarak verilmiştir. Bu ormanda Profesör Bernhard ve Neşet Bey tarafından 1929 yılında, yıllık 8000 ve iki yılda 16000 m³ kesim yapıldığı belirlenmiştir. Bu değerlendirme sonrasında da bölge ormanlarının 50 yıl boyunca korunmasını teklif etmişler ve orman bu amaçla yönetilmeye başlanmıştır (Şevket, 1929).

Orman ve Av (1940) dergisinde yer alan bir haberde, Eylül ayında bir inceleme gezisine çıkan Orman Genel Müdürü Fahri Bük, Bursa İnegöl'e, oradan da Eskişehir'e hareket etmiş, Eskişehir'de devlet orman işletmesi revir merkezinde incelemeler yapmıştır. Daha sonra ise revir amiri Nevzat Mengü ile birlikte revir ormanlarından Somdöken silsilesinin Çatacık ve Değirmendere yörelerine gitmiştir. Bu ormanlarda işletme faaliyetlerini ve ormanların durumunu ve özellikle Karakütük ve Çırçır depolarındaki orman ürünlerinin naklini yapabilmek için yapılan ve Çırçır'dan Karakütük'e ve oradan da Çatacık yöresine ulaşan kamyon yolunu incelemiştir. Şimdiye kadar hızlıca nakliyata uygun olmayan bu yolun yapımı sayesinde bu ormanın işletme bölgelerinden her araçla ve özellikle kamyonlarla nakliyata başlanılmıştır.

İlk orman işletmelerinin kurulmasında zengin orman varlığının yanında dikkate alınan en önemli ölçüt, bu orman varlığından üretilen hammaddenin tüketim merkezlerine ulaşabilmesi olanakları olmuştur. Aslında 1937 yılı öncesinde ihale edilen ormanların işletilmesinde de transport olanakları etkili olmuştur. Bu çerçevede 1938 yılında kurulan Dursunbey ve Mihaliççık (Eskişehir) işletmelerinin kurulmasında da bu değerlendirmenin yapıldığı söylenebilir. Bu işletmelerden Mihaliççık yöresinde yer alan Kuzguncuk ve Kabasakal ormanları 1928 yılında Azizim Ahmed (Boran Kereste Fabrikaları) isimli bir kişiye 10 yıllığına ihale edilmiştir. Yörede Çatacık ormanları da yer almaktadır. Çatacık ormanlarının işletme hakkı da 1929 yılında yine 10 yıllığına Bozüyük-lü Keresteci Süleyman Sami'ye verilmiştir.

Bu ormanlardan üretilen odun hammaddesi, demiryolu güzergahına kadar döşenmiş bulunan dekovil hatları ve hayvanların çektiği arabalarla taşınmıştır.

İşletmenin kurulduğu 1938 yılında Kuzguncuk ve Kabasakal ormanlarının, bir yıl sonra da Çatacık ormanlarının özel kesim tarafından işletilmesiyle ilgili mukavelelerin süresi dolmuş ve bu müteahhitlere ait alt yapı tesisleri devlete kalmış ve tesisler devlet işletmesi tarafından da kullanılmaya başlanmıştır.

1937 yılında oluşturulan yeni ormancılık düzeni ile devlet orman işletmeleri kurulmaya başladıktan kısa süre sonra ortaya çıkan II. Dünya Savaşı (1939-1945) ve Büyük Erzincan depremi (Aralık-1939) sırasında çok önemli hizmetler vermiş, daha sonraki yıllarda da ormanların korunması ve işletilmesiyle, sürdürülebilir yönetimi anlamında çok büyük başarılarla imza atmıştır. Savaş yılları nedeniyle çok büyük sıkıntılar içinde olan ülkemizde devlet orman işletmelerinin kurulmasını başarıyla yerine getirmiştir. İşletmelerin kuruluşunu tamamladığı yıllarda ülkemize gelen Prof. Heske⁸⁹ (1952) birçok konuda ülkemiz ormancılığına ağır eleştiriler yapmış olmasına karşın, devlet orman işletmelerini, Orman Fakültesi'ni ve yürürlüğe konulan orman yasasını şöylece değerlendirmiştir:

“Türkiye, büyük kısmı son yıllarda ortaya çıkan gelişmelerin bir sonucu olarak, iyi organize edilmiş ve 1000 kadar akademik eğitim almış Orman Mühendisi ile desteklenen mükemmel bir orman idaresine, ayrıca çeşitli araştırma birimleri olan bir orman fakültesine ve nihayet birçok bakımdan çağdaş bir kanun olarak değerlendirilebilecek bir orman kanununa sahip bulunmaktadır.”

Görüldüğü gibi başlangıçta büyük bir endişe ile kurulmaya başlanan devlet orman işletmeleri, kurulmaya başlamalarının üzerinden 15 yıl geçtikten sonra “mükemmel” kavramı ile tanımlanmış ve büyük bir başarıya imza atılmıştır.

• Müstakil Şeflikler

Devlet orman işletmelerinin kurulmuş olması çok stratejik bir hamle olmuştur. Bu öyle bir hamledir ki, Atatürk'ün ölümünden bir yıl sonra, 1939 yılında

89 1950 yılında Hamburg Üniversitesinin müsaadesi ve İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesinin daveti üzerine Türkiye'ye gelmiştir. 1951 de Orman Fakültesinde Profesörler Kurulu Kararı ve İstanbul Üniversitesi Senatosunun onayıyla Ormancılık Coğrafyası ve Yakın Şark Ormancılığı Kürsüsünü kurmuştur. 1951-1955 yılları arasında Ormancılık Coğrafyası ve Kurak Mıntıkalar ormancılığı derslerini vermiş, bunun dışında memleket ormanlarını ve ormancılığını tanımak bakımından Trakya ve Anadolu'da muhtelif seyahatler yapmıştır. Gerek Fakültemiz gerekse diğer Fakültelerde yapılan doktora ve doçentlik imtihanlarına iştirak etmiş. Ayrıca FAO'nun Türkiye ve Roma'daki kongrelerine İ.Ü. Orman Fakültesini temsilen katılmış ve tebliğler vermiştir. Fevkalâde hitap kabiliyeti sebebiyle konferanslarında daima geniş bir dinleyici kütlesi toplamıştır (Uslu, 1963). Türkiye ormanları ve ormancılığı konusunda birçok yazı ve raporu ve hatta kitabı bile yayınlanmıştır.

ortaya çıkan iki büyük gelişme onun ne kadar isabetli bir hamle olduğunu göstermiştir. Bu gelişmelerden birisi uluslararası alanda, diğeri ise ulusal ölçekte ortaya çıkan gelişmelerdir. Bunlardan ilki 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı istila etmesi ve ardından 3 Eylül'de Birleşik Krallık ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle başlayan II. Dünya Savaşı; diğeri ise 27 Aralık 1939 tarihinde Erzincan merkezli olarak depremdir.

Erzincan ve yöresinin uğradığı büyük deprem afeti sonucunda konutlarının yıkılması sonucunda ortaya büyük bir iskan sorunu çıkmıştır. Bu sorunun çözümü bakımından da orman işletmelerine önemli görevler düşmüştür. Üstelik bu görevler acildir. Çünkü kış koşulları vatandaşları çok olumsuz etkilemektedir. Yıkılan köy ve kentlerin yeniden yapımı için orman işletmeleri ile Kızılay büyük bir işbirliği içerisinde olmuştur. Köy ve kentlerin yeniden oluşturulması için çok miktarda kereste ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Anonim, 1940a). O sırada orman işletme izni alan özel kesimin üretim miktarları oldukça düşmüştü. Devlet orman işletmeleri ise 1937 yılında kurulan Karabük ve Büyükdere (Belgrad) ile 1938 yılında kurulan Dursunbey (Balıkesir) ve Mihalicçık (Eskişehir) işletmeleriydi. Depremin meydana geldiği 1939 yılında ise Artvin, Araç, Düzce, Giresun, Adana, Bolu ve Devrek orman işletmeleri kurulmuştu. Tabii ki yeni kurulan bu işletmelerin kuruluşlarını tamamlaması ve faaliyetlere başlaması için bir miktar daha zamana ihtiyaç duyduğunun görülmesi gerekir. Bu işletmeler bir taraftan ülke ihtiyaçları öte yandan da II. Dünya Savaşı hazırlıkları içindeki ordumuzun ihtiyaçlarına odaklanmıştı. Bu işletmeler deprem sonrasında aynı zamanda ortaya çıkan bu yeni ihtiyaç alanı için de var gücüyle çalışmaya devam etmişlerdir. Bunların yanında, yine afet bölgesinde ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak amacıyla kereste üretmek için Sandıklı'nın Bağıcı, İnegöl'ün Boğazova, Beyşehir'in Anamas, Tarsus'un Güneş ve Karanlıkdere, Trabzon'un Maçka, Gümüşhane'nin Torul ve Erzincan'ın Refahiye ormanlarında müstakil (yani herhangi bir Revir Amirliği'ne bağlı olmayan, doğrudan Orman Genel Müdürlüğüne bağlı) orman bölge şeflikleri açılmıştır. Açılan bu 8 müstakil şeflik ile diğer orman işletmeleri deprem bölgesine ilk planda 87 bin m³ kereste nakletmeyi başarmıştır (Anonim, 1940a).

• Ormanların Devletleştirilmesi

3116 Sayılı Yasa ile gerçekleştirilen Türk Orman Devrimi'nin ana unsurlarından birisi ormanların devlet mülkiyetinde toplanmasıdır. Aşağıda bu konudan ayrıntılı olarak bahsedilecektir. Ancak, bu konudan bahsetmeden önce Osmanlı mülkiyet düzeninden kısaca bahsetmek yararlı olacaktır. İslam orduları-

nın fethettiği toprakların devlete ait olduğunu kabul eden hukuk kuralı, Büyük Selçuklular tarafından Yakınoğu'ya da getirilmiş ve ikta⁹⁰ adıyla kurumsallaştırılmıştır.

Osmanlılara tımar adıyla geçen bu miri arazi rejiminin kullanımını düzenleyen hukuksal çerçeveyi, şeriat ile padişahın koyduğu kanun sağlıyordu. Şeriat, bireyin genel anlamda toprak üzerindeki tasarruf haklarını güvenceye alırken, kanun, daha çok tarım arazisi üzerindeki devlet denetiminin sürdürülmesiyle ilgiliydi (İnalçık, 1998). Fethedilen toprakların *"rakabesi"* (kuru mülkiyeti) devlete mal edilerek, tasarrufu, *"tapu resmi"* adı verilen bir bedel karşılığı fertlere tahsis edilmişti (Koç, 1999). Osmanlı Devleti'nde ekonominin en önemli gelir kaynağı topraktı.

Toprak üzerinde kimsenin özel mülkiyet kurma hakkı yoktu. Ancak padişahın toprak üzerinde tasarrufta bulunma hakkı vardı. Toprağı kullanma hakkı devletin denetiminde halka verilmişti. Kullanma hakkına sahip kişiler bu toprakları alıp satamaz devredemezdi. Topraklar bu kişilerde kayd-ı hayat şartı ile kalırdı (Gündüz, 2012). Orman, koru, bahçe ve ağaçlık bölgelerin mülk haline gelmesi ise şu şekillerde olmaktaydı: Birincisi, fetih sırasında yararlılıkları görülen gazilere temlik edilmesi veya aynı süreçte gayr-i Müslimlerin elinde bırakılması. İkincisi, tarıma elverişsiz bir yerin ağaçlandırılarak *"imar ve şenlendirilmesi"* sonucu bu emeği veren kişiye devredilmesi. Üçüncüsü, tarım arazisinin ağaçlandırılması sonucunda bahçe ya da orman haline getirilmesi. Dördüncü olarak da, tarım arazisi ve metruk arazi dışında kendiliğinden yetişen (Huda'yı nabit) ağaçların yetişmesi veya meyve vermesi için çaba harcamış olan kişiye devredilmesi. Her dört şekilde de toprak mülkiyet kuralları geçerli olup, ağaç ve ürünlerinin tasarruf hakkı sahibinin olmakta ve miras olarak bırakılabilmekteydi (Koç, 1999).

Osmanlı döneminde özel ormanlar tamamıyla serbest bırakılmıştır. Nitekim bu dönemin konuyla ilgili tek yasal düzenlemesi olan 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi özel ormanların tarım alanına dönüştürülmesine izin vermektedir. Böylece toplumun her kesiminde sahipli ormanların istenildiği gibi değerlendirilebileceği gibi bir anlayış yerleşmiştir. Cumhuriyet döneminde de bu yaklaşım devam etmiş, konuyla ilgili herhangi bir değişiklik olmamış, herkes bir şekilde sahiplendiği ormanlık alanları başka amaçlarla kullanmayı doğal bir hak olarak görmüştür.

90 İkta, araziye miriyeinin, yani özel şahıslara ait olmayıp maddi varlığı devlete ait olan arazinin yıllık vergileri veya elde edilen ürünün onda biri karşılığında belirli bir hizmet karşılığında bir kişiye verilmesi demektir.

3116 sayılı orman yasası ile öncelikle ormanların etkin bir biçimde korunması amaçlanmıştır. Ormanların korunması için alınması düşünülen önlemlerden birisi devlet orman işletmeciliği, diğeri de buna paralel olarak orman mülkiyetinin devlet elinde toplanması olmuştur. Orman mülkiyetinde “Devletçilik” esas alınmış ve kanunun geçici (muvakkat) 1. maddesi ile bir kısım orman alanlarının “istimlak” kavramı kullanılarak devletleştirilmesi düşünülmüştür. Bu madde aşağıdaki şekildedir:

“Muvakkat madde 1 – Mülkiyeti devletten başkasına ait ve bu kanunun mer’iyeti tarihinde mevcut olan ormanlardan:

A – Devlet ormanlarına bitişik olanlar; köylülerin şahsi mülkiyetinde olup da sahaları miktarı elli hektarı geçmeyenler hariç olmak üzere miktarı ne olursa olsun,

B – Devlet ormanlarına bitişik olmayanlar; sahaları miktarı bin hektarı geçenler Devletçe istimlak olunur. Köy ve belediye orta malı ormanlarla mazbut vakıflardan olan ormanlar bu hükümden müstesnadır.

Bu istimlak muameleleri kanunun mer’iyeti tarihinden itibaren nihayet iki sene içinde ikmal olunur.”

Kanun ile devletleştirme çalışmalarının iki senede bitirilmesi öngörülmüştür. Uygulama süresi 2 yıl olarak belirlenen geçici madde ile devletleştirme uygulamaları bitirilememiştir. Öngörülen sürenin bitiminde sadece 28 adet orman (toplam 33804 ha.) istimlak edilebilmiştir (İstanbullu, 1978).

Daha önce de ifade edildiği gibi 3116 sayılı orman kanunu ve bu kanun ile oluşturulan ormancılık düzeninin mimarı Prof. Bernhard’dır. 3116 sayılı orman kanunu büyük ölçüde Bernhard tarafından hazırlanan taslakların yeniden düzenlenmesi ile oluşturulmuştur. Buna karşın ormanların devletleştirilmesi konusu Bernhard tarafından hazırlanan taslaklarda ele alınmamıştır. Böylece 3116 sayılı orman kanununun Prof. Bernhard’ın tasarılarından ayrılan en önemli noktası bu konu olmuştur.

• Orman Kavramı

Kurulan orman işletmelerine teknik anlamda üç temel görev yüklenmiştir. Bunlar, devlet ormanlarının teknik bir şekilde işletilmesi, ormanların bakımı, yeniden ağaç yetiştirilmesidir.

Teknik uygulamaların yapılabilmesi, ormanların alan emniyetinin sağlanması ve dış etkilere korunmasına bağlıdır. Bunun için de orman kanununun uygulama alanının belirlenmesine öncelik verilmiş ve bir orman tanımı yapılarak

işe başlanılmıştır. Yapılan bu tanım çok basit gibi görünmesine karşın, mükemmeldir. Bernhard'ın hazırladığı yasa tasarısından esinlenerek yapılmıştır.

Ormanı diğer arazi kullanım biçimlerinden ayırmak çok önemlidir. Böylece uygulanmak istenen politikalar için temel bir altlık oluşur. Bunun yanında ormanların korunması bakımından sınırlarının, nerede başlayıp nerede bittiğinin bilinmesine ihtiyaç vardır. Orman kaynaklarının yönetimi bakımından da buna ihtiyaç vardır. Bu nedenlerle orman yasasının işe öncelikle ormanın yasal bir tanımının yapılmasıyla başlaması çok isabetlidir.

Ormancılıkta belirlenen amaçların gerçekleşmesi için önce ormanın, bir başka ifade ile ormancılık çalışmalarının sürdürüleceği alanın (orman rejimi) belirlenmesi gerekmektedir (İstanbulu, 1979).

3116 sayılı Orman Kanunu ormanı 1. maddesi ile Prof. Bernhard tarafından hazırlanan tasarıdan esinlenerek (Gümüş, 2004, 2018; Kaya, 2021) şöylece tanımlamıştır:

“Bu kanunun tatbikinde kendi kendine yetişmiş veya emekle yetiştirilmiş olup da herhangi bir çeşit orman hasılatı veren ağaç ve ağaççık toplulukları yerleriyle beraber orman sayılır.”

Böylece yasanın uygulama alanı belirlenmiş ve hiçbir ayırım yapılmaksızın tüm ormanlar kanun kapsamına alınmıştır.

Bu orman yasasında ormanın tanımlanması bile başlı başına çok önemli bir yeniliktir. Bu düşünce ile kanun koyucu, fiili orman alanı ile hukuki orman alanını çakıştırmış, ***“İşte orman burasıdır, bundan sonra ormanı ve orman alanını bu tanım içinde arayınız”*** demiştir (Usluoğlu, 1987). Orman tanımı planlı bir orman işletmeciliği için de gereklidir. Neresi planlanacaktır? Orman tanımı bunun için de temel bir altlık olacaktır.

Orman kanunu her şeyden önce, yasal bir orman tanımı yaparak bu kanunun yürütüleceği objeyi belirlemek istemiştir. Ülkemizde 3116 sayılı Orman Kanunu'na kadar ***“Orman Kavramı”*** açıkça belirlenmiş değildir. Nitekim bu karışıklık yüzünden de Türkiye ormanlarının alanı ve büyüklüğü konusunda birbirinden çok farklı tahminler yapılmaktadır. Yasa bu farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla orman kavramı ve bu kavrama ait olan yerleri belirlemek, haritalandırmak, kadastrosunu yapmak istemiştir (Şeref Nuri, 1937). Ülkemizde orman alanı miktarına ilişkin ilk sayısal değer Kutluk (1948a) tarafından verilmiştir. 1908 yılına ilişkin olarak verilen bu değer, o zamanki ülke alanı

olan 91,1 milyon hektar alanın 8,8 milyon hektarının orman olduğu yönündedir. Cumhuriyet döneminde Prof. Hamit Sadi Selen, orman alanı miktarını 6,2 milyon hektar olarak tespit ederken, Şevket Süreyya Aydemir 8,4 milyon hektar olarak göstermiştir. 1950 istatistik yılığında ise, 1934 yılındaki orman alanı miktarı 9,2 milyon hektar, 1944’de ise 11,9 milyon hektar olarak gösterilmektedir (İlkmen, 1955). Aslında birbirinden oldukça farklı miktarlarda yapılan bu tespitler esas itibarıyla ortak bir orman algısı oluşturacak bir kavramın tanımlanmamış olmasından da kaynaklanmaktadır (Gümüş, 2018).

Yapılan tanımla, orman kavramı sadece, kanunun yürürlüğe girdiği tarihte üzerinde ağaç ve ağaç topluluğu olan yerlerle sınırlandırmıştır. Daha önce orman niteliğinde olan ve çeşitli nedenlerle orman niteliğini yitirmiş olan yerler veya özellikle ekolojik olarak orman olarak kullanılması gereken yerler, aynı kanunun 15. maddesi⁹¹ istisna olmak üzere, bu tanım kapsamında ele alınmamıştır. Yapılan tanımın bu haliyle gördüğü en önemli işlev, üzerinde ağaç ve ağaç topluluğu olan alanların korunması olmuştur. Böylece orman kanununun uygulanacağı alan (orman rejimi) belirlenmiş ve aynı zamanda da yasanın ikinci kısmında yer alan **“Ormanların Sınırlandırılması”** başlığı altında yapılacak işler için de net ölçüt ortaya konmuştur.

• Sınırlama İşleri

Orman kanunun ele aldığı önemli konulardan birisi de ormanların kadastro sunun yapılması, sınırlarının ve sahibinin belirlenmesidir. Yerini yeni bir orman kanununa bırakan Orman Nizamnamesi, sınırları belirsiz bir alanda uygulanmış olduğu için ormanların tahrip edilmesine yol açan nedenler ortadan kaldırılamamıştır. Çünkü sınırsız bir ormanda ne doğru dürüst bir koruma ve ne de derli toplu bir yönetim sistemi kurmak olanaklı olabilirdi. 3116 sayılı Orman Kanunu’nun 5. maddesi ile artık ormanların sınırlarının çizilmesi, sahibinin netleşmesi gerçekleştirilecektir. Nasıl ki kişiler bağ, bahçe ve tarlalarında başkalarının her türlü müdahalesine engel olacak önlemleri alıyorsa, devletin de aynı amaçla, kendi ormanlarında gerekli önlemleri alabilmesi olanaklı hale gelecektir (Köktürk, 1937).

91 Madde 15- Sınırlanmış Devlet ormanları içinde veya dışında bulunan köylerin ve dağınık evlerin ve açılmış tarlaların ormanlara ziyarı dokunduğu anlaşılır veya halkın, memleketin sıhhat, selâmet ve menfaati icabı orman olmayan muayyen bir sahada orman yetiştirmek icab ederse, burada oturanlar Vekiller Heyeti kararıyla başka yerlere kaldırılabilir. Bunların bıraktıkları gayrimenkuller orman mefhumuna girer.

3116 sayılı Orman Yasası işe, bir orman tanımı yaparak başlamış ve arkasından da bu tanım esas alınarak, bu tanım çerçevesinde orman ile diğer arazi kullanım biçimi olan tarım alanlarının ve otlakların birbirinden ayrılması, orman rejimi içinde kalacak yerlerin belirlenmesi, devlet ile devletten başkasına ait olan ormanların birbirinden ayrılması düşünülmüştür. Ormanların etkin olarak korunabilmesinin temel hareket noktası budur.

Kanun ormanların sınırlandırılması işinin beş yıl içinde bitirilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Böylece ormancılık işlerinin en temelinin sınırlandırma olduğuna dikkatleri çekmiştir. Bu çerçevede ülkemizin çeşitli bölgelerinde komisyonlar oluşturularak sınırlandırma işlerinin biran önce bitirilmesi planlanmıştır.

Orman Genel Müdürlüğü kanunun yürürlüğe girdiği 1 Haziran 1937 tarihinden itibaren ormanları sınırlandırmak üzere tahdit komisyonları kurmaya başlamıştır. 1938 yılı sonuna kadar ikisi İstanbul'da, biri Ankara'da, ikisi Eskişehir'de ve birisi de Antalya'da olmak üzere 6 tahdit grubu oluşturulmuş ve çalışmalara başlamıştır (Orman ve Av, 1940b).

• Ormanların Korunması

Orman kanunu her şeyden önce mevcut ormanların korunması amacıyla çıkarılmıştır. Ormanlar yüzyıllardan beri süregelen serbest yararlanma düzeninden çıkarılarak planlı, sürdürülebilir bir anlayış çerçevesinde yönetilmek istenmektedir. Ancak bu serbest yararlanma (cibali mübaha) anlayışının ortadan kaldırılması oldukça zordur. Bir kere yerleşik bir anlayış, gelenek vardır. Diğer yandan ülkede fakirlik vardır. Odun ihtiyacının ormanlara zarar vermeden karşılanması çok da olanaklı değildir.

Orman yasasının 23-30. maddeleri ormanların korunmasına ayrılmıştır. Bu maddelere göre; Ormanlardan ağaç veya kök kesmek, çıkarmak, çıra almak, salep, yer mantarı, geven, soğan, kocayemiş gibi ürünleri, kuru yaprakları toplayıp götürmek; her çeşit artık, yerde yatan kuru ağaç, toprak, kum, çakıl, taş çıkarmak, mazi, kozalak ve benzeri orman tohumlarını toplamak, ormanlarda avlanmak yasaklanmış, izne bağlanmıştır. Devlet ormanları içinde yeniden yerleşilmesi, her çeşit binalar ve ağıl inşası ve hayvanların barınmasına mahsus yerler yapılması ve yeniden tarla açılması gibi birçok faaliyet yasaklanmış, bazıları da izne bağlanmıştır.

Orman kanunundaki ormanların korunması konusundaki hükümlerin uygulanması amacıyla askeri nitelikte birliklerin oluşturulması planlanmıştır. Bu

amaçla 26.4.1937 tarihinde 3157 sayılı **“Orman Koruma Teşkilat Kanunu”** kabul edilmiştir. Bu kanuna göre ormanların korunması görevi askeri bir koruma örgütüne (askeri kıtalara) bırakılmıştır.

Sözü edilen askeri koruma örgütü olarak, Tarım Bakanlığı'na bağlı tam yetkili bir **“Orman Koruma Genel Komutanlığı”** oluşturulmuştur. Bu askeri birlik ihtiyaca göre örgütlenmiş, ormanların alan ve önem derecesi dikkate alınarak oluşturulacak alay veya bağımsız tabur veya bölükler şeklinde bir yapıya kavuşturulmuştur.

Orman Koruma Genel Komutanlığı ülke savunması, askeri disiplin, eğitim, seferberlik işlerinde doğrudan doğruya Genelkurmay'a, subay ve askeri memurlar ile askerler ve silah ikmali konularında Milli Müdafaa (Savunma) Bakanlığına bağlıdır. Buna karşın bu birliklerin asıl görevi ormanları korumaktır. Bu birlikler görev yaptıkları bölgede orman konusunda ortaya çıkacak emniyetle ilişkili konularda da Dahiliye (İç İşleri) Bakanlığından da emir alırlar.

Orman koruma birliklerinin kuruluşunda askeri örgütlenme ilkeleri geçerli olacaktır. Ancak komutanlık merkezi, birliklerin örgütlenmesi, kuruluşu ve kadroları ihtiyaca göre Milli Müdafaa ve Ziraat bakanlıkları tarafından birlikte belirlenecek olup, birliklerin nerelerde oluşturulacağı Genelkurmayın görüşleri alınarak ormanların korunması konusundaki ihtiyaca göre Ziraat Bakanlığı tarafından belirlenecektir.

Orman koruma birliklerinin oluşturulduğu yerlerde görev yapmakta olan orman muhafaza memurları artık koruma işi yapmayacaklar, **“orman mesaba memuru”** unvanı ile başkaca ormancılık işlerinde istihdam edileceklerdir. Bu yerlerde orman kanununun orman bekçileri ve bekçi basılarına verdiği görev ve yetkiler de, sözü edilen birliklerce yerine getirilecek ve orman koruma birliklerinin ormana ait görev ve yetkileri konusunda orman örgütü ile ilişkileri bir yönetmelikle belirlenecektir.

Kanunda yer alan ödev, izin ve yasaklara aykırı davrananlar için 3116 sayılı orman kanununda **“Cezai Hükümler”** başlığı altında oluşturulan **“Beşinci Fasal”**, 22 maddeden oluşmakta (103-124. maddeler) çeşitli para ve hapis cezalarını içermektedir. Orman kanunu; ormanların korunması, yetiştirilmesi ve işletilmesi için belirlenen ilkelerle bazı işlerin yapılmasını emretmiş ve suç oluşturan diğer bazı işlerle, hareketlerin yapılmasını yasaklamıştır. Yasanın bütün hükümlerinin güvenlik içinde uygulanabilmesi ve istenilen sonuçların alınabilmesi için sözü edilen suçların içeriğine göre ceza hükümleri kabul edilmiştir.

Bu hükümler kanunun ikinci maddesinden itibaren başlayan ilkelere göre ve sırasıyla ayrı ayrı düzenlenmiştir. Böylece uygulamada kolaylık ortaya çıkacaktır.

Yasada **“Altıncı Fesil”** başlığı altındaki 8 maddede suçların takibi konusu işlenmiştir. Suçların takibi konusu, yine ormancılık örgütünün suçlular hakkında ve suç oluştuğunda uygulayacağı işlemleri ortaya koymaktadır. Bu maddelerin içerdiği görevlerin büyük bir kısmı da orman koruma birlikleri tarafından yerine getirilecektir.

3116 sayılı kanunun yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra 22.06.1938 tarihinde kabul edilen 3473 sayılı Mahrukat Kanunu ormanların yakıt maddesi olarak kullanımının azaltılmasına, dolayısıyla da ormanların korunmasına yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu kanuna göre nüfusu iki binden fazla olan ve belediye örgütlenmesinin yer aldığı yerlerde, yasada ayrıntılarıyla listelenen kamu binaları ve insanların bir arada yer aldığı ve kamusal hizmetlerin görüldüğü yapıların ısıtılmasında her çeşit taşkömürü, linyit, turp gibi maden kömürleri ile kok, yarı kok ve briket gibi işlenmiş şekillerinin kullanılması zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca bu binalarda havagazı, petrol, petrol türevleri ve benzerleri ile elektrik bile ısınma aracı olarak kullanılabilir. Yasanın 2. maddesi ile bu tür kaynakların tedariki konusunda Etibank’a çeşitli nitelikte görevler vermiş, böylece odun yerine başka yakıt kaynaklarının kullanılması konusunda çok ciddi bir yaklaşım ortaya konmuştur.

• Ağaçlandırma çalışmaları

Osmanlı döneminde ülke geneli ile ilgili ağaçlandırma çalışmaları söz konusu olmamıştır. Devletin bu konuda bir önceliği, hatta bir yaklaşımı bile söz konusu değildir. Bu nedenle yapılan ağaçlandırmalar küçük alanlarda ve sembolik niteliktedir (Eren, 1957).

Ormancılık esas itibarıyla birbirini tamamlayan iki temel bileşenden ibarettir. Bunlardan birisi orman yetiştirme, diğeri de ormandan yararlanmadır (Kozak, 1938). Buna karşın 1937 yılına kadar sadece yararlanma konusu üzerinde durulmuş, orman yetiştirme konusunda hiçbir adım atılmamış, atılamamıştır.

Ülkemizde ormancılık sorunları, genel ekonomik sorunlardan bağımsız olarak değerlendirilemez. Nitekim ormanların korunması için yabancı uzmanlar ve özellikle de Bernhard’ın ısrarla, ormanların yönetim ve işletilmesi için devlet orman işletmelerinin kurulması tavsiyesi, sadece mali sorunlar yüzünden uzun yıllar boyunca yerine getirilememiştir.

Ağaçlandırma konusu da her şeyden önce mali sorunlarla bağlantılı olmuştur. Bütün bir Cumhuriyet tarihi boyunca yaşanan genel ekonomik sorunlar, hemen her zaman ağaçlandırma çalışmaları üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır. Başlangıçta içinde bulunulan ekonomik sorunlar ile boğuşulurken, bu süreçte yaşanan “*büyük burban*” adı verilen küresel ekonomik kriz de ülke ekonomisinin tam olarak düzlüğe çıkmasına engel olmuştur. Ekonomik sorunların ağaçlandırma çalışmaları üzerindeki olumsuz etkisi sadece Türkiye’ye özgü değildir. Birinci Dünya Savaşı bütün bir Avrupa’da ekonomik sorunlara yol açmıştır. Yaşanan ekonomik sorunlar sonucunda Avrupa ülkelerinin hemen tamamında ağaçlandırma yapılamamıştır. Nitekim Prof. Bernhard 1929 yılında Atatürk’e yazdığı mektupta, Türkiye için asıl önemli olanın, son kalan orman parçalarının korunması olduğunu ısrarla vurgularken, çıplak yörelerin ağaçlandırılmasının Türkiye için gerçekçi bir dava olmayacağını, ABD dışında hiçbir ülkenin de bunu yapacak mali imkanlara sahip olmadığını ifade etmektedir (Orman ve Av, 1950).

Yukarıda da ifade edildiği gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında, Kurtuluş Savaşı’nın yorgunluğu ve çok sınırlı mali olanaklar gibi nedenler ile ağaçlandırma çalışmalarına gerekli ilgi gösterilememiştir. 1926 yılında Eskişehir - Kalabak Köyü dolaylarına ve Ankara Rasattepe’ye (bugünkü Anıtkabir) uçaklar ile tohum atılmıştır. Ayrıca Atatürk’ün isteği ile kurulan Atatürk Orman Çiftliği (Ankara), Florya (İstanbul) ve Yalova (Termal Otel civarı) ağaçlandırma alanları ile Selimiye (İstanbul) sırtları ağaçlandırmaları bu ilk dönemde dikkat çekmektedir (Alan vd., 2023). Bu küçük ölçekli çalışmalar sürerken 1931 yılında Ankara’da “*Ziraat Kongresi*” yapılmış ve kongrenin ele aldığı konular arasına ağaçlandırma da girmiştir. Kongreye “*Ağaçlandırma Siyaseti*” başlığı ile sunulduğu bir raporda Müderris Mazhar Bey (Ord.Prof. Mazhar Diker) “*ormancılık politikası ancak ciddi bir ağaçlandırma politikasıyla başarıya ulaşabilir*”, diyerek konunun önemini ortaya koymuştur (Eren, 1957). 1937 yılında 3116 sayılı yasanın çıkması ile ağaçlandırmalara girilmiş ve bu kapsamda orman fidanlıklarının sayısı artırılmış, var olan fidanlıkların alanlarının genişletilmesi yoluna gidilmiş (Alan, Temel ve Sabuncu, 2023) ve o günlerde gururla bahsedilen Karabucak okalıptüs ormanı tesis edilmiştir (Eren, 1957).

1937 yılında yürürlüğe giren orman kanunu sadece ormanların korunmasıyla, bu güne kadar bakımsızlık nedeniyle bozuk bir yapıya dönüşmüş olan ormanlarımızı kurtarılmasıyla ilgili değildir. Buna ek olarak ülkemizin ağaçsız yerlerini ağaçlandıracak hükümleri de içermektedir. Ülkemizin, köylümüzün güvenliğini, tarlasının gelirini ortadan kaldıran doğal afetlere karşı en güçlü

silah ormandır. Bu gerçekten hareketle kanun ile böyle yerlerin de ağaçlandırılması gündeme getirilmiştir (Pınar, 1937).

Şekil 101. Ağaçlandırma çalışmaları (Bayburt yöresi) (W.Cramer)

Bu kanunun yayınlanmasına kadar devletin ağaçlandırma ile ilgisi arızı olmuştur. 1926 yılında Mithat Bey (Dağdemir) Orman Genel Müdürüdür. Aynı yıl ülkemize gelen Prof. Bernhard'ı desteklemektedir. Ankara'da **"Gazi Orman Çiftliği"** kuruluş çalışmalarına başlanmıştır. Bir orman fidanlığı kurulmuş ve ağaçlandırma çalışmalarına hız verilmeye çalışılmıştır (Ardıç, 1987b).

3116 sayılı Orman Kanunu ülke orman varlığının artırılmasına ve yeniden orman yetiştirilmesine ilişkin çok sayıda hüküm içermektedir. Özellikle ormansız köy ve kasabalara en az beşer hektarlık orman oluşturma yükümlülüğü verilmiştir. Her ne kadar İstanbul, Ankara ve İzmir gibi yerlerde orman idaresinin fidan ihtiyacı için fidanlık kuruluştur ise de, bu fidanlık yasasının öngördüğü ağaçlandırma işlerinin yapılması açısından yetersizdir. Bu nedenle ülke fidan ihtiyacının karşılanması için de bazı girişimler söz konusudur. Bu çerçevede Orman Genel Müdürlüğü, Trakya'da, Marmara çevresinde, Orta Anadolu'da, Doğu Anadolu bölgesinde ve Güney Anadolu'da, ülkenin çeşitli bölgelerinde fidanlık kurmağa karar vermiştir. Bu fidanlık için Edirne, Çanakkale, Eskişehir, Sivas, Erzincan, Tarsus, Bursa illeri ve bazı ilçe merkezleri seçilmiştir.

Antalya Çirkinoba'da 37 dönüm arazi kiralanmış ve 500 bin fidan üretmek için hazırlanmıştır. Tarsus'ta hazırlanan fidanlık ise 1 milyon fidan üretebilecek ka-

Şekil 102. Fidanlıklar kurulmaya başlandı

pasitededir. Bu fidanlıklardan 500-700 hektarlık bir alanın ağaçlandırılması planlanmıştır. Fidanlıklar için gereken tohumlar ülkemizden sağlanmakta, Adana Ziraat Mektebinde o yörede yetişen tohumlar toplattırılarak ekilmektedir. 1937 yılında Fransa'dan da bir miktar tohum getirilmiş olmasına karşın bu tohumlar bozuk ve çürük çıkmış ve bunlardan bir sonuç alınamamıştır. Daha önce bölgede dikilmiş olan okalıptuslardan elde edilen tohumlar başarılı görülmüştür (Orman ve Av, 1937;1938).

Osmanlı belgelerine göre ilk kez 1893 yılında bataklıkların kurutulması amacıyla Avrupa'dan 5 kilo Okalıptus tohumu getirilmesi (Kutluk,1948a) ile başlayan okalıptüs serüveni sıtma ile mücadele yaklaşımının bir ürünüydü. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusumuzun çok önemli bir bölümü sıtmalıdır. Bilindiği gibi sıtma, tarih boyunca insanları tahrip eden hastalıkların başında gelmiştir. Sıtmanın yayılmasında etkili olan sivrisinekler, bataklıklarda hızla çoğalarak pek çok şehir ve medeniyetin yok olmasına neden olmuştur (Yaman, 2008). Özellikle Cumhuriyetin kuruluş yıllarında nüfusun çok önemli bir bölümü o yıllarda **“ölüm hastalığı”** adı verilen sıtmaya yakalanmış ve sıtma halk sağlığını tehdit eden en önemli hastalık durumundaydı. Sıtma mikrobi sivrisineklerce taşınmakta; sivrisinekler ise en fazla 70 cm derinliğinde olan durgun sulu ortamlarda yoğun olarak yaşama ve üreme yeteneğine kavuşmaktadırlar (Tuğluoğlu, 2008).

Yund (1937) dönemin ağaçlandırma ihtiyacını maddeler halinde şöylece sıralamıştır:

- 1- Ormanlarımızda çıplak sahaların günden güne artması ve bunu ormanlarımızın kendi kendine kapatamaması. Kesim alanlarının doğal ve yapay yollarla ağaçlandırılması.
- 2- Önceden orman alan ve şehir ve kasaba ihtiyacı için tahrip edilen ve şimdi ağaçsız kalan yerlerin ağaçlandırılması.
- 3- Karayolu, demiryolu, diğer yolların, subaşları, su boylarının ağaçlanması.
- 4- Yeni şehircilik kalkınmasına göre şehir, kasaba, köy ihtiyaçlarını karşılamak konusunda bahçe, park gibi amaçlarla ağaçlama, ülke savunması, hava saldırılarına karşı ağaçlama.
- 5- Tarım alanlarının korunması, arazi kaymalarının önüne geçmek üzere ağaçlama, bataklıkların kurutulması için ağaçlama.
- 6- Fabrika çevrelerinin havasını iyileştirme ve maden ocaklarının ihtiyacına uygun ağaç yetiştirmek.
- 7- Bütün bu işler için uygun ve iyi tohum ve fide yetiştirmek.

Ağaçlandırma çalışmalarının diğer bir amacı da bataklıkları kurutmak, travers ihtiyacını karşılamak, maden ocakları için maden direği üretmek olarak belirlenmiştir.

Sadece okaliptus ormanları kurmak amacıyla değil, ülkemizde her türlü ağaçlardan oluşacak ormanlar oluşturmak ve ormanların içinde yer alan boş alanları ağaçlandırmak için fidanlıklar kurulmaktadır. Bu çerçevede faaliyette olan fidanlıklar şunlardır:

Tablo 58. Türkiye’de İlk Kurulan Fidanlıklar

Adı	Alanı (hektar)	Kapasitesi (Adet Fidan)
İzmir	41.2	15 000
Ankara	25 hektar	26 000
Eskişehir	215	kuruluş aşamasında
İstanbul (Bahçeköy)	?	45 000

Eskişehir fidanlığı sadece bir orman fidanlığı olarak değil, aynı zamanda yöre halkının meyve fidanı ihtiyacını karşılamak amacıyla büyük bir park olarak kurulmaktadır. Porsuk çayı kıyısında uzanan bu alanın yakın bir zamanda ağaçlanabilmesi için büyük çaba harcanmaktadır.

Türkiye'nin en güzel plajı olan Florya'nın ağaçların koyu gölgeleriyle süslenmesi amacıyla hızlıca ağaçlandırılmasına karar verilmiştir. Ağaçlandırma işi Orman Fakültesi profesörlerinden Mazhar Diker'e verilmiştir. Florya'daki ağaçlandırma sahası 33.5 dönümdür. 12 Marttan 28 Nisana kadar 16 848 adet fidan dikilmiştir (Orman ve Av, 1938).

Orman kanunu herhangi bir orman alanına sahip olmayan köy ve kasabalara en az beş hektar büyüklüğünde ağaçlandırma yapma yükümlülüğü getirmiştir. Bu yükümlülüğün yerine getirilmesi için Tarım Bakanlığı her vilayette birer fidanlık kurulması konusunda girişimlere de başlamıştır.

Yine orman kanununun 84. maddesi çerçevesinde ilk ve ortaokul öğrencileri ile askerlere ağaç sevgisinin artırılması konusunda dersler verilmesi hükmü getirilmiştir.

Sonuç olarak orman yasası ülkemizin ağaçsız bölgelerinin ormanlaştırılması konusuna büyük önem vermiştir.

Parasız Yararlanma Hakkının Kaldırılması

Daha önce de ifade edildiği gibi 1870 tarihli Orman Nizamnamesine kadar ormanlardan yararlanma tamamen serbestti. Ülke ormanlarının tamamına yakınının oluşturan devlet ormanlarından yararlanma cibali mübaha sayılmakta ve istisnasız her baltaya açıktı. Devlet ormanı dışındaki ormanlardan bahsetmeye gerek bile yok! Bu üzücü durum, sonuçları açısından ülkemizi büyük bir tehlike karşısında bulunduruyordu. 1870 tarihli Orman Nizamnamesinin beşinci maddesi gereğince bir miktar sınırlandırılmaya çalışılmış olsa da, köylülere yararlanma özgürlüğü verilmişti. Dolayısıyla Nizamname hükümleri açısından köylüleri etkileyen bir şey olmamıştı. Anılan Orman Nizamnamesi hazırlanırken Türkiye de bulunan Fransız orman uzmanları bu maddenin varlığının ormancılığın gelişimine büyük bir engel oluşturacağını ileri sürerek, bunun ortadan kaldırılması için çok çalışmışlarsa da başarılı olamamışlardır (M.Fahrettin, 1930). Nizamnamenin bu konudaki hükümleri ve oluşturulan yararlanma düzeninden daha önce bahsedilmişti.

Cumhuriyet döneminin hemen öncesinde Ankara hükümeti (yeni meclis) döneminde 1920 yılında çıkarılan 39 sayılı Baltalık Kanunu ile farklı bir boyut

kazanan bu yararlanma hakkı 1924 yılında 484 sayılı kanun ile benzer bir anlayışla sürdürülmüştür. 1920 yılında çıkarılan Baltalık Kanunu gereğince Devlet ormanlarından köylülere baltalık verilmesi esasının olumsuz sonuçlar doğurması üzerine, 1924 yılında çıkarılan 484 Sayılı Devlet Ormanlarından Köylülerin Yararlanma Hakkı Yasası ile tekrar Orman Nizamnamesi esaslarına dönülmüştür (Özdönmez, 1973; Gümüş, 2018). “*İntifa Hakkı Yasası*” da denilen ve 11 maddeden oluşan bu yasa ile köylülerin veya köy yapısındaki kentlerin devlet ormanlarından karşılıksız yararlanması yeniden bir hak olarak olanaklı hale getirilmiştir. Yasa ile daha önce bazı köylülere verilen baltalık ormanları devlet ormanları kapsamına alınmıştır. Bunun yerine köylülere ve daha önceki yasalarda yer almayan köy yapısındaki kasabalara devlet ormanlarından bazı haklar tanınmıştır.

Söz konusu 484 sayılı yasanın 1. maddesi, eskiden beri koru ve baltalığı olmayan köy ve köy niteliği kasaba halkının mescit, okul, köprü gibi yapıtları için gerekli müşterek yapacak odun ihtiyaçları ile ambar, ağıl, samanlık, bina yapımı ve tamiri, araba, tarım aletleri üretimi ile hane ihtiyaçları çerçevesindeki bireysel ihtiyaçları için yakın pazar veya kasabalara götürüp satmak üzere odun ve kömür yapmak için devlet ormanlarının bilimsel olarak kesilmesi olanaklı olan bölümlerinden resmi belgeye dayalı olarak karşılıksız kesim yapmasına izin verilmektedir. Bunun yanında öteden beri koru ve baltalığı bulunduğu halde, bu koru baltalıkların köy ahalisinin ihtiyacına yetecek kereste, odun ve odun kömürü üretebilecek kapasitede değilse, bu köylerin de tıpkı ormanı olmayan köyler gibi Devlet ormanlarından yararlanması öngörülmüştür. Kanunun 3. maddesi hükmü ise, orman içi ve kenarı köylerden ticaret için kereste üreteceklerin her yıl arttırmasız ve tarife bedeli ile en yakın devlet ormanlarından işleyebilecekleri miktarda kerestelik odun almalarını kabul etmiştir. Görülüyor ki, bu kanunla köylülere yine devlet ormanlarından bazı faydalanma hakları tanınmış olmakla beraber, bu hakların kullanılması bir takım kayıtlara bağlanmış ve Orman Nizamnamesi’nin sakıncalı yönleri düzeltilmeye çalışılmıştır.

Özellikle paralı faydalanmada, köylülere verilecek kerestenin işleyebilecekleri miktarda olması kaydı konulmuştur. Ancak, uygulamalar bunun da yeterli olmadığını göstermiştir. Bu kanunun tanıdığı faydalanma hakları köylüye bir yarar sağlayamamış ve bundan yine çoğunlukla hak sahibi olmayan kişiler yararlanmıştır. Parasız faydalanmada da hemen aynı durum görülmüştür. Köylüler zati ihtiyaç olarak aldıkları odunu, çok defa kendi olanakları olmadığı için hızar sahiplerine biçtirmişler ve onlara biçme parası karşılığı zati ihtiyaç odunun bir kısmını vermek zorunda kalmışlardır. Bir kısım köylüler de parasız

olarak aldıkları zati ihtiyaç odununu satarak, bir sonraki yıl orman idaresinden yine talepte bulunmuşlar ve bu durum her yıl sürekli şekilde devam etmiştir (Toygar, 1937). Öte yandan, bu kanunla kabul edilen faydalanma hakkı köylüler dışında, köy niteliğinde kasaba halkına da tanınmıştır. Her ne kadar kanunda köy niteliğinde kasaba deyimi açıklanmış değilse de, bunun tarımla uğraşan kasaba ve şehir halkı ve çiftlik sahipleri olduğu anlaşılmaktadır (Kutluk, 1967). Görülüyor ki bu kanun, hak sahiplerinin kapsamını köyler dışında köy niteliğinde kasaba ve şehir halkına ve hatta çiftlik sahiplerine varıncaya dek genişletmiştir. Bu durum faydalanma haklarının Devlet ormanları üzerindeki baskısını daha da arttırmıştır (Özdönmez, 1973). M.Fahrettin (1930) aynı ormanın hem ihale edildiği ve hem de bu ormandan köylülere serbest yararlanma hakkı verildiğini, bu nedenle de bu ormanlar için amenajman planlarının hazırlanmasının, yani ormanların bilimsel bir yöntemle işletilmesine yönelik faaliyetlerin anlamını yitirdiğini ifade ederken, bu karmaşadan kurtulmak gerektiğini, *“bir kapı ya açık durmalı ya kapalı”* şeklindeki Fransız deyişi çerçevesinde değerlendirmiştir. Ona göre kapsamlı bir orman kanunu hazırlanarak devlet ormanlarının net bir şekilde belirlenmesi ve her türlü yararlanma hakkının ortadan kaldırılması gerekmektedir.

3116 sayılı Orman Yasası ormanlardan parasız yararlanma hakkını kaldırmıştır. Bu hüküm bütün bir toplum yaşamını derinden etkileyen çok önemli bir yeniliktir. Konu ile ilgili 3116 sayılı Orman Kanunu’nun 17. maddesi şöyledir:

“Madde 17- Parasız intifa hakkı kaldırılmıştır. Türkiye’ye yeniden gelecek ve İskan Kanununa göre memleket içinde bir yerden diğer bir yere nakledilecek ve topluca köy kuracak göçmenlerle; yer sarsıntısı, yangın ve sel gibi sebeplerle felakete uğramış veya bu kanun mucibince ormanlara zararı olduğu için ormanların içinde veya dışında oturanlardan veya oturdukları yerlerde yeniden orman yetiştirileceği için başka tarafa nakledilmiş olan köylülerden ihtiyaçları tahakkuk edenlere, yapacakları ev, ahır ve samanlık için bir defaya mahsus olmak üzere orman idaresinin göstereceği ormanlardan İcra Vekilleri Heyeti kararı ile parasız olarak kerestelik ağaç veya tomruk veya kereste verilebilir ve bunlar mümkün mertebe en yakın ormanlardan temin olunur.”

Buna göre insanların ormanlardan dilediği gibi yararlanması, keçilerini ormana sokması yasaklanmıştır. Aslında halkın sosyal ve ekonomik durumu dikkate alınarak bazı haklar tanınmıştır. Bu yararlanma hakları; orman köylülerinin kişisel yapacak ve yakacak odun ihtiyaçlarının karşılanması, yapacak ve yakacak odun istihsalinde çalışan orman köylülerine ürettikleri bu ürünlerden pay verilmesi, tarife bedelinin ödenmesi suretiyle çeşitli orman yan ürünlerini

toplayıp satabilmesi ve orman alanlarında hayvan otlatılmasına izin verilmesi, şeklindedir. Kanunun 17,18,19, 20 ve 42. maddeleri bu yönde yapılan düzenlemeleri içermektedir (Tolunay ve Korkmaz, 2005). Sözü edilen yararlanma hakları şöylece özetlenebilir (Özdönmez, 1973):

- 1- İlkel olarak devlet ormanlarından parasız faydalanma kaldırılmıştır. Ancak, felaketzedelere ve göçmenlere bir defaya mahsus olmak üzere Bakanlar Kurulu kararı ile parasız kerestelik ağaç verilecektir.
- 2- Orman içinde ve ormana 5 km uzaklıkta bulunan köylülere zati (kişisel) ihtiyaçları için tarife bedelinin dörtte biri üzerinden kerestelik tomruk ve yakacak odun verilmesi öngörülmüş ve fakat zati ihtiyacın başkasına satılması yasaklanmıştır. Ayrıca, 5 km uzaklıkta bulunup da, öteden beri, geçimleri kendi vasıtaları ile pazarlara getirip sattıkları kereste, odun ve kömüre bağlı olan köylülere sadece kendilerinin katılacağı arttırma ile orman ürünü verilmesi kabul edilmiştir
- 3- Ormanların bulunduğu veya bu ormanlara bitişik kazalardaki muhtaç köylülere ev, samanlık ahır gibi zati ihtiyaçları için kesme, taşıma masrafları ve tarife bedeli ödemek şartı ile yine köylerin cami, okul, köprü gibi ortak ihtiyaçları için yalnız kesme ve taşıma masrafları alındıktan sonra gerekli kerestelik tomruk verilecektir.

Söz konusu kanun gereğince, yukarıda belirtilen faydalanma hakları dışında köylüler, devlet ormanlarının salep, yer mantarı, kitle, çilek, soğan, kocayemiş, alıç gibi ürünlerini izne bağlı olarak bedelsiz toplayabileceklerdir. Ayrıca, devlet ormanlarında yaylak, kışlak, otlak ve sulama hakları olan köylüler orman idaresince alınacak tedbirlere uymak ve bu yerlere tiftik keçisi, karakeçi, deve sokmamak şartı ile bu haklarından yararlanabileceklerdir. Bu hükümlerin incelenmesinden anlaşılacağı üzere, adı geçen kanun devlet ormanlarındaki yararlanma haklarını kesin şekilde sınırlamış ve bu hakları sadece gerçek orman köylüsüne tanımıştır.

Aradan bir yıl geçmeden 13/6/1938 tarihinde, 3116 sayılı Orman Kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren bir kanun çıkarılmış (3444 sayılı kanun) ve devlet ormanlarından köylülere tanınan faydalanma haklarına ilişkin hükümleri, uygulamada köylülere bir takım güçlükler gösterdiği gerekçesi ile değiştirmiştir. Nitekim 3116 sayılı kanunun devlet ormanlarından zati ihtiyaç olarak faydalanacak köylüler için çizdiği sınır, 5 km'den 10 km'ye çıkarılmak suretiyle genişletilmiş ve orman ürünü için tayin edilen bedel de azaltılarak tarife be-

delinin 1/4'ünden, 1/10'una indirilmiştir. Ayrıca, bu faydalanma hakkı nüfusu 2000'den az olan ilçe merkezleri ile kasaba sakinlerine de tanınmıştır. Öte yandan, aynı mesafe içinde bulunup da geçimleri, öteden beri kendi vasıtaları ile pazarlara getirip sattıkları kereste, odun ve kömüre bağlı olan köylülere verilecek ürünün de, arttırmaz olarak tam tarife bedeli üzerinden sağlanması kabul edilmiştir.

ATATÜRK'ÜN DOĞA VE ORMAN SEVGİSİ

Kamuran Ardıç (1986) Mustafa Kemal'in ormana bakışını öncelikle *"Atatürk büyük bir orman aşığdır."* şeklinde ifade etmektedir.

Daha Cumhuriyet ilan edilmemişti. Mustafa Kemal büyük bir özveri ile çalışmaktadır. Her sabah Çankaya Köşkü'nden çıkıp, Büyük Millet Meclisi'ne giderken o yolda sadece tek bir iğde ağacı vardır. Mustafa Kemal o ağacın önünden her geçişinde yanındakilere o ağacı gösterir ve *"Bak, bu benim iğde ağacım!"* demektedir. Sonra yine bir gün, yine oradan geçerken, ağacı göremez, kesildiğini öğrenir.

"İğde yaşlanmış ve çelimsiz bir ağacı. Fakat yaşıyordu. Baharda güzel kokular veriyordu" diye sızlanır, *"Bunun başka bir yolu yok muydu, hiç olmazsa bana sorsaydınız, bir çare bulurdum mutlaka"* der.

Bu olay Atatürk'ü çok hüznendirir ve uyarılarda bulunur. Çünkü Atatürk o yeşilliğin hasretini bütün İstiklal Harbi süresince Anadolu'da çekmiştir (Ardıç, 1987a).

Falih Rıfkı Atay (2006)'ın *"Babanız Atatürk"* başlıklı kitabında Çankaya Köşkü'nün bahçesiyle ilgilenen bir memurdan aktardığı anı daha da çarpıcıdır:

"Bahçeyi dolaşıyorduk. Çok ihtiyar ve geniş bir ağaç Atatürk'ün geçeceği yolu kapıyordu. Ağacın bir yanı havuz, bir yanı dik bir yokuştur. Atatürk ağaca yaslanarak güçlüğüle karşı tarafa geçti. Atıldım,

– Emrederseniz hemen keseyim efendim, dedim.

Yüzüme baktı:

– Sen hayatında böyle bir ağaç yetiştirdin mi keseceksin, dedi."

Bir başka ilginç anıyı da daha sonraki yıllarda Atatürk Orman Çiftliği Müdür-lüğü ve Tarım Bakanlığı görevlerine de getirilecek olan genç ziraat mühendisi Tahsin Coşkan şöyle aktarmaktadır (Kaplan, 2021):

“Yıl 1925. Paşa bir gün:

– Gel seninle yeni satın aldığım araziye gidelim, bir konuda fikrini almak istiyorum, dedi.

Gösterdiği alan, ortada sadece bir ahlat ağacının bulunduğu, çorak, bozkır bir alandı. Bana:

– Ne dersin, buraya tüm masraflarını cebimden ödemek suretiyle bir orman çiftliği kurmak istiyorum, dediğinde,

– Aman Paşam, buranın ıslahı ya sizin paranızı tüketir ya da zamanınızı yitirir, dedim.

Bana uzmanlarla görüşüp bir rapor hazırlamamı söyledi. Bir süre sonra uzmanların ‘olmaz’ imzalı raporunu Paşa’ya götürdüm.

Okudu, gülümsedi ve raporun kenarına bir şeyler yazıp bana verdi. Kağıdın üzerinde tüylerimi diken diken eden şu sözler yazılıydı:

“Burası vatan toprağıdır, kaderine terk edilemez.”

Atatürk’ün ağaç sevgisi de sonsuz, adeta bir aşk denecek kadar engindi. Atatürk, Balgat civarındaki Söğütözü yöresini çok severdi. Küçük bir suyun aktığı bu yerde (onun deyimi ile) bir koliba (kulübe) ve bir çardak yaptırılmaya başlandı. Ancak kulübenin yapılacağı yerde bulunan 20-30 adet söğüt ağacının kesilmesi gerekiyordu. Atatürk buna razı değildi. Bu fidanların, inşaat alanının yakınlarına nakledilmesine bizzat kendisi nezaret etmişti (Soyak, 1973).

Atatürk 1934 yılında Kızılcahamam’a uğramış, çok beğendiği Soğuksu yöresinde Temmuz ayının bir tam gününü geçirerek dinlenmiş, halkı huzuruna davet ve kabul ederek onlarla uzun uzun sohbet etmiştir. Bu ziyaretin anısı, o yerdeki kitabede yazılıdır. Bu gezide sahip olduğu küçük bir orman sahasını, 3116 sayılı kanunun amir hükümlerini de dikkate alarak Kızılcahamam Belediyesi’ne hediye etmiştir. Yeni eklenen alanlar ile 66 hektara ulaşan ve içinde bir de kaynak bulunan bu orman, sonraları, mülkiyet hakkı Belediye bünyesinde kalmak üzere Soğuksu Milli Parkı alanına katılmıştır. Atatürk’ün tarım ve orman sevgisi, yetiştiği ortamdan, ailesi çevresinden kaynaklanmaktadır. O’nun mütevazı bir ailenin çocuğu olarak, daha ilkokul çağlarında iken yazları dayısının çiftliğinde geçirdiği, ailesine, çiftlik işlerinde yardımcı olduğu biliniyor. Yakınlarına ve arkadaşça konuştuğu kişilere, çocukluk çağındaki bu uğraşlarını anlatmaktan zevk alırdı. Çiftçiliği mukaddes bir meslek olarak kabul

eder ve Milli Mücadele yılları ve sonrasında ülkenin kurtuluşunu, tarımdaki ilerlemelere bağlı gördüğünü sık sık tekrarlardı. Orman Çiftliğinin kuruluşu sırasında, şimdi Marmara Otel'i'nin bulunduğu tepede, çevresindekilere şu emri veriyordu: ***"Burasını, öyle ağaçlandırınız ki bir kör insan dahi yeşillikler arasında olduğunu fark etsin."*** Atatürk'ün yeşil ve orman hakkındaki şu sözlerini de hatırlayalım (Ardıç, 1987a):

- Ormansız bir yurt, vatan değildir.
- Yeşil görmeyen gözler, renk zevkinden mahrumdur.

Atatürk'ün manevi kızı Afet inan (1984), ***"Mustafa Kemal, bir sahil çocuğu olduğu için denizi çok severdi. Fakat son hastalık günlerinde hasret çektiği yer, çam ormanları olmuştur. Bana memleketimizin ormanlık güzel yerlerinden tanıdıklarını anlat! Arzum, yeşillik ve ağaçlık ve fakat yaz kış yeşil duran ağaçlar arasında olmaktır' diyen sesi hala kulaklarımda akisler yapıyor."*** diyerek, son günlerinde bile orman özlemi içinde olduğuna değinmektedir.

SON OLARAK

Bu kitap ile öncelikle Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919 tarihinde başlayan kutsal yolculuğu ele alınmıştır. İncelemenin ana konusunu, Atatürk dönemi- ni içeren süreçte, Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde Tam Bağımsız Türkiye mücadelesinde ormanların ve ormancılığın rolü oluşturmuştur. Atatürk'ün bu kutsal yürüyüşünü iyi anlamadan ormanların rolünü ortaya koyabilmek, çok da anlamlı olmayacaktı. Bu nedenle her iki konu birlikte ele alınarak, bir tahlil yapılmaya çalışılmıştır.

Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'da başlayan kutsal yürüyüşünde iki büyük mucizeye imzasını atmıştır. Bunlardan birisi 30 Ağustos 1922 tarihindeki büyük zaferle sonuçlanan Kurtuluş Savaşı'dır. O, bu zaferin, milletin zaferi olduğuna işaret etmiştir. Ancak hepimiz biliyoruz ki, bu savaş, O'nun büyük inancı ve ölümü göze alarak büyük fedakarlıklarla sevk ve idare ettiği bir büyük başarı hikayesidir. Sivas'ta şeker satın alacak para bulunamadığı için sade kahve içmiş, Ankara'da aylarca bulgur pilavı ve çorba dışında bir şey yeme imkanı söz konusu olmamıştır. Millet ümitsizdir. Hiç kimsede çıkılan yolun sonunda işğa ulaşılacağına ilişkin bir inanç yoktur. Herkes korkmaktadır. Ay yıldızlı bayrağın bir daha dalgalanacağına kimse inanmamaktadır. En yakın silah arkadaşları bile mandacılıktan bahsetmektedir. Ancak O sıradışı birisidir.

Aslında o günün koşullarında bir başkasının aklına bile gelme ihtimali olmayan iki ilginç hamle yapmıştır. Halkı ve orduyu motive edecek, biraraya getirecek ve bir ümit aşılayacak bir sanat eseri aramıştır. Bu bir şiirdir. 1921 başlarında bu şiir bulunur. *“Korkma!”* diye başlayan bir destan ortaya çıkar. Birincisi budur. İkincisi ise, yine aynı yılın ortalarında Ankara'da bir *“Maarif Şurası (Eğitim Kongresi)”* toplanmasıdır. O cesurdur, korkmamaktadır, eğitim ve bilim O'nun en önemli yol göstericisi olmuştur.

Kurtuluş Savaşı bütün olumsuz göstergelere karşın, olağanüstü koşullarda kazanılmış mucizevi bir başarıdır. Para yoktur. Asker yoktur. Silah yoktur. Devlet yoktur. Moral yoktur. Hiçbir şey yoktur. Sadece O'nun büyük inancı vardır.

Güneşin ufuktan doğacağına inanmaktadır. “*Ya istiklal ya ölüm!*” diyerek yola çıkmıştır. Daha 6 ay önce Osmanlı Devleti teslim olmuştur. Bizimle birlikte savaşılan müttefiklerimiz de teslim olmuştur. Büyük Savaş’taki düşmanlarımız ise büyük bir moral ve motivasyon ile başkentimize girmiş, ülkemizin hemen her noktasına nüfuz etmişlerdir. İşte bu koşullar altında büyük bir mücadeleyi başlatmış ve inanılmazı başarmıştır.

Mustafa Kemal’in ikinci mucizesi ise, Tam Bağımsız Türkiye mücadelesini başarmış olmasıdır. Cumhuriyetin ilanından itibaren, bu kitapta açıklanan birçok sorun ve olumsuz koşulların çok kısa sürede üstesinden gelerek, ülkemizin ekonomik anlamdaki bağımsızlığını sağlamıştır. Bir kez daha minnetle anmayı bir borç olarak görüyorum.

Atatürk döneminin tamamına yakın bir bölümünde orman kaynaklarının yönetimi, Osmanlı döneminde, 1870 yılında ilan edilen, “*Orman Nizamnamesi*” hükümleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu düzenleme, Fransızların ve özellikle de Osmanlı ormancılığına damga vurmuş olan Prof. Louis Tassy’nin etkileri ile Fransız orman yasasından esinlenilerek hazırlanmıştır. Nizamname ile ormanlardan gelir sağlamak amaçlanmış ve tamamına yakını devlet ormanı statüsünde olan ormanların kontrat/sözleşme yapılarak özel kişi veya kuruluşlar tarafından belirlenen bedeller üzerinden işletilmesi gerçekleştirilmiştir. Odun ya da kereste ticareti yasaklanmış, daha doğru ifade ile bu yararlanma biçimi devlete gelir sağlayacak bir değişime uğratılmaya çalışılmıştır. Buna karşın köylülerin kendi ihtiyaçları çerçevesinde binlerce yıllık serbest yararlanma düzeni (cibali mübaha) devam ettirilmiştir. Böylece bir taraftan müteahhitlerin yüksek gelir uğruna ormanları acımasızca sömürmesi, diğer yandan da köylülerin artan nüfusun ihtiyaçları doğrultusunda serbestçe yararlanması düzensizliği, uzun yıllar boyunca devam etmiştir.

19. yüzyıl sonlarından itibaren uluslararası siyasetin de etkileriyle ormancılık alanında, I. Dünya Savaşı’nda da müttefikimiz olan Almanların ve Avusturyalıların etkisi görülmeye başlanmıştır. Bunun bir sonucu olarak 1917 ve 1924 yıllarında, müteahhit işletmeciliğinin söz konusu olduğu ormanlardan yararlanma konusu bir plana bağlanmak istenmişse de, bu çabalar sembolik olmaksızın öteye geçememiş, bu planlı yararlanma çabaları ormanların tahrip oluşunu engelleyememiştir.

Cumhuriyet öncesindeki 20 yıl boyunca Osmanlı Devleti’nin barış içerisinde geçirdiği bir dönem yok gibidir. Devletin Kırım Savaşı’ndan itibaren içinde bulunduğu mali sorunlar bu süreçteki siyasal sorunlarla daha da karmaşılaş-

mış, ormanların yönetiminde çağdaş adımların atılması hiçbir zaman günde-
me gelememiştir. Bunlara ek olarak 1914-1918 Büyük Savaş ve 1919-1922
Türk İstiklal Savaşı sürecinde ülke ormanları büyük yangınlar geçirmiş, Es-
kişehir-Çatacık ormanlarının büyük bir bölümü ile Balıkesir-Dursunbey ve
Alaçam ormanları dışında Batı Anadolu ormanları hiçbir müdahale olmaksız-
nın haftalarca yanmıştır.

Buna karşın ormanların ve orman ürünlerinin Kurtuluş Savaşı sırasında bir-
çok alanda değerli katkılarının olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın başlangıç
kısmında Kazım (Karabekir) Paşa'nın *"Biz Kurtuluş Savaşı'nı ormanlar saye-
sinde kazandık"* şeklindeki beyanı ve arkasından da *"Bu bir muammadır. Daba
bir zaman muamma olarak kalsın. Onu ati halledecektir."* şeklindeki ifadeleri
çalışmamızın ana hareket noktası olmuştur.

Kurtuluş Savaşı sürerken, 23 Nisan 1920 tarihinde göreve başlayan Türkiye
Büyük Millet Meclisi başta 39 sayılı *"Baltalık Kanunu"* olmak üzere ormancılıkla ilgili bir dizi kanun çıkarmıştır. Bu olağanüstü dönemde, orman kaynaklarının yönetimiyle ilgili çıkarılan bu kanunlar çeşitli ihtiyaçların giderilmesine yöneliktir. Sözü edilen kanunların hangi sorunların çözümüne ne ölçüde katkısı olduğu konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Buna karşın çıkarılan bu kanunlar, daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce nasıl bir devlet kurulacağıнын değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Devlet, bir hukuk devleti olacaktır ve kaynakların yönetiminde yasalar karar verici olacaktır.

Kurtuluş Savaşı sürecinde ormanların en önemli işlevi, trenlerin hareket etmesi için, ihtiyaç duyulan yakıt malzemesi olarak büyük bir çoğunlukla odunun kullanılmasıdır. Çalışmamızda ayrıntılı olarak ele alındığı gibi trenler askerlerin ve ordumuzun ihtiyaç duyduğu malzemelerin en hızlı şekilde cepheye ulaştırılmasını sağlamak konusunda başrol oynamıştır. Büyük Taarruz öncesinde ordumuzun ana bileşenlerinin, Adana-Afyon tren yolu hattı üzerinde yer alan Akşehir ile Ankara-Eskişehir güzergahında yer alan Sivrihisar'ın Kuzeyinde konumlandığı görülmektedir. Her iki yörenin seçimi de trenlerle sağlanacak ikmal olanaklarının kolaylığı ile ilişkilidir. Ordumuzun ihtiyaçlarının en uygun zaman ve miktarda olacak şekilde karşılanması bakımından trenlerden başka çare yoktur. Bu çerçevede ormanlar ve yakacak odun yaşamsal öneme sahiptir. Bunun yanında hem Sakarya Savaşı sırasında, hem de Büyük Taarruzdan itibaren kaçan Yunan ordusu tarafından tahrip edilen köprüler ve tren raylarının yeniden işler hale gelmesi için odun hammaddesi kullanılmış, birçok yerde ahşap raylarla ulaşım sağlanmıştır.

Benzer şekilde savaş sırasında yine ikmal kanallarında görev yapan öküz ve manda arabaları ile birlikte 17 binden fazla kağnı söz konusudur. Bunlar doğrudan cepheye malzeme taşıdıkları gibi çoğunlukla daha uzak alanlardan tren istasyonlarına kadar ikmal görevi görmüşlerdir. Öküz ve manda arabaları ile kağnıların da tamamen ahşap malzemeden yapıldığı unutulmamalıdır.

Büyük Taarruz öncesinde cephede yer alan yaklaşık 210 bin asker için her gün gıda ihtiyacı söz konusuydu. Ayrıca cephede yer alan askerlerin et ihtiyacı için yanlarında besledikleri 70 bine yakın hayvan vardı. Bunun yanında Tekalifi Milliye emirleri gereğince 14.738 kağnı arabası ile 2.362 öküz ve manda arabasına el konulmuştu. Bu arabaları çeken 38 bine yakın öküz veya manda ile 18 bine yakın eşek söz konusuydu.

Bunların yanında Fahrettin Altay Paşa'nın yaklaşık 10 bin askerden oluşan süvari kolordusu ile yine Çolak İbrahim Bey komutasındaki yaklaşık 2 bin kişilik bir süvari tümeni görev yapıyordu. Bu iki süvari birliğinde yaklaşık 12 bin binek hayvanı vardı. Dolayısıyla toplam olarak 100 binden fazla hayvanın da her gün beslenmesi için ot, arpa, saman gibi malzemelerin cepheye ulaştırılması gerekmektedir. İşte bu ihtiyaç gruplarının cepheye taşınması için hem trenlerin hareketinde hem de kağnıların yapımı ve onarımında sürekli olarak odun ihtiyacı olmuştur. Bu ihtiyaç büyük oranda Eskişehir- Çatacık ormanları ile Toros dağlarındaki ormanlardan ve işgal altında olmayan diğer bölgelerden karşılanmıştır.

Bunun yanında yine ordunun ihtiyaçları çerçevesinde oluşturulan Ankara Marangoz Fabrikası da kritik role sahiptir. Burada tüfek kabzası, cephane sandıkları, top arabası tekerlekleri, top namlu tomarı, semer, eyer kasnakları gibi birçok savaş malzemesi ile kağnı arabaları da üretilmiştir. Ormanlar bu fabrika ihtiyaçlarının karşılanması bakımından da önem taşımıştır.

Ayrıca silah yapımı ve tamiri amacıyla yine Ankara'da oluşturulan silah atölyesinde (fabrika) özellikle demir eritmek için gereken odun da ormanlardan, özellikle Çatacık yöresinden karşılanmıştır.

Kazım Karabekir Paşa'nın 1923 Kasım ayında Yüksek Orman Mektebi'ndeki törende **"Biz kurtuluş savaşını ormanlar sayesinde kazandık"** şeklindeki ifadesi, temel olarak yukarıda sözü edilen gelişmelerle ilişkilidir. Gerçekten de diğer birçok parametrenin yanında ormanlar da Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında çok önemli rol oynamıştır. Çalışmamızın giriş bölümünde de değinildiği gibi, tabii ki Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasına katkısı olan birçok parametre

vardır. Ormanlar sadece onlardan birisidir. Kurtuluş Savaşı'nın başarılmasında ormanların rolü ne abartılmalı, ne de küçümsenmelidir.

Ancak, 30 Ağustos 1922 tarihli zaferden sonra, ikinci bir kurtuluş savaşı daha verilecektir: Ekonomik Kurtuluş Savaşı, Tam Bağımsız Türkiye Savaşı!

Bu ikinci savaş, aslında birincisinden çok daha zordur. Ormancılığın ekonomik kurtuluş savaşında oynadığı rolü iyi değerlendirebilmek için ülkenin içinde bulunduğu genel durum ve sorunları iyi anlamak gerekmektedir. Çünkü ormancılık konusunda yapılanlar veya yapılamayanlar bu genel sosyoekonomik durumun bir sonucu durumundadır. Mustafa Kemal'i Sivas Kongresi'nde başkan yapmak istemeyen arkadaşları, milli mücadelenin askeri aşaması aşılsa bile arkasından yürütülecek ekonomik anlamdaki mücadelenin başarılmasını olanaklı görmemekteydiler. Osmanlıdan kalan borçlar, kapitülasyonlar, devletin ekonomik değer ifade eden bütün kaynakları üzerindeki ipotekler, girişimci sınıfın olmayışı, halkın eğitimsiz oluşu, salgın hastalılar, tahrip edilmiş yerleşim yerleri gibi birçok sorunun çözümü çok da olanaklı görülüyordu. Yeni yollar, okullar, fabrikalar, hastaneler, modern kentler, bütün bunlar için finansal olanaklar söz konusu bile değildi.

Cumhuriyet ilan edildiğinde 2 milyon civarında insanımız iskan sorunu yaşıyordu. Büyük Taarruz öncesinde Yunan işgali altındaki her yer yanmış, tahrip edilmişti. Doğu ve Kuzey Anadolu'da da Ermeni ve Rumların yaktığı köylerimiz vardı. Ayrıca modern kentlerin yapımı, yeni yollar, okullar, hastaneler, fabrikalar, devlet binaları vb. olmak üzere ülkenin baştanbaşa yeniden yapımına ihtiyaç vardı. O yıllarda en önemli yapı malzemesi taş ve ahşap idi. Milyonlarca metreküp kereste gerekmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kurulan yeni Türkiye'de de, az gelişmişliğin tipik özellikleri hâkimdir. Anadolu toprakları yaşanan savaşlardan oldukça ciddi hasar görmüştür. Halkın % 80'e varan bölümü, 1920'ler Türkiye'sinde tarım kesiminde çalışmaktadır. Ekonomi, hemen hemen tümüyle tarıma dayanmaktadır ve tarımsal üretim teknolojisi de ilkindir (Öztürk ve Yıldırım, 2009) ve yine, kara saban, döven, tırmık, kağrı vb. gibi en önemli tarımsal alet ve edevatlar da odundan üretilmekteydi.

Önemli ihraç ürünlerimizden olan üzüm ve incir için göknar kerestesinden üretilen sandıklara ihtiyaç duyuluyordu. Bunun dışında yumurta ihracatı için talaş, sandık gerekmekteydi. En önemli ihraç ürünümüz olan tütün başta olmak üzere birçok tarımsal ürünün ambalajı için ahşap ihtiyacı çok acil durumdaydı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında enerji kaynağı olarak taş kömürü ve linyit kullanılmaktaydı. Osmanlıdan kalan birkaç fabrika ile yeni fabrikaların enerji ihtiyacı çok kritikti. Bunun yanında en önemli ulaşım sistemi olan demiryollarının da kömüre ihtiyacı vardı. Trenler, buğday ambarı niteliğinde olan Anadolu'da bu ürünün ihtiyaç merkezlerine taşınmasında ve aynı zamanda ihraç ürünlerinin ihraç limanlarına ulaştırılabilesinde de önem taşımaktaydı. Taş kömürü aynı zamanda kimyasal gübre üretimi açısından da önemliydi. Buna karşın taş kömürü ve linyitin çıkarılabilesi için eskilerin “*maden sütunu*” dedikleri maden direğine ihtiyaç duyulmaktaydı. Hatta bu ihtiyaç çok stratejikti. Ayrıca demiryollarının travers ihtiyacı da yine ormanlardan karşılanmak zorundaydı.

Atatürk döneminde kuruluşu gerçekleştirilen kağıt ve kibrit fabrikaları da ülkemizin en önemli ihtiyaçları arasındaydı. Bu iki grup ürün yurt dışından ithal edilmekte iken büyük ölçüde ülkemiz kaynaklarından elde edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Bütün bu açıklamalar çerçevesinde Cumhuriyetin ilanı sonrasında orman ürünleri ihtiyacı çok acil ve önemlidir. Bu süreçte Devlet ormanları yukarıda defalarca ifade edildiği gibi 1870 yılında ilan edilen Orman Nizamnamesi hükümleri çerçevesinde özel kesim, müteahhitler tarafından işletilmektedir. Ancak kolay ulaşılabilir yerlerde orman kalmamıştır. Ormanlar demiryollarına ve iskelelere uzak yerlerde. Mevcut işletmecilik düzeni çerçevesinde ormanlardan yararlanmak kolay değildir. Çağdaş transport ve kereste biçme yöntemlerine ihtiyaç vardır. Bunun için oluşturulan bankacılık sisteminin desteği ile Bozüyük, Bafra ve diğer yerlerde kurulan modern işletmeler büyük bir çaba ile orman ürünleri ihtiyacını karşılamaya girişirler.

1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan ve kısa sürede bütün dünyayı etkileyen Büyük Buhran adı verilen küresel ekonomik krizin öncesinde Ayancık ormanlarının işletme hakkı Belçika menşeli bir şirkete verilir. Bu şirket kısa sürede oluşturduğu modern tesisler ile en büyük ormancılık şirketi olur. Bütün bu çabalar ile ülkemizin orman ürünleri ihtiyaçları büyük ölçüde karşılanır.

Yukarıda sözü edilen ihtiyaçların karşılanması yanında mevcut işletmecilik düzeni çerçevesinde ormanlardan önemli miktarda gelir de elde edilmektedir. İşletmecilik hakkı devri ile elde edilen gelirlerin oluşturduğu iç piyasa hareketliliği ve katma değerlerle birlikte orman ürünleri dış ülkelere de satılmış ve bu uluslararası ticaret dolayısıyla neredeyse müteahhitlerden işletmecilik hakkı devri ile elde edilen gelirler kadar gümrük vergisi gelirleri elde edilmiştir.

Sonuç olarak Atatürk döneminde halkın ve özellikle fakir köylünün orman ile ilişkili bütün hane halkı ihtiyaçları karşılanmış, ekonominin diğer sektörleri, üzüm ve incir ihracatı, yumurta ihracatı, tütün ihracatı gibi tarımsal ürün ihracatına gereken destek verilmiş, maden direği, travers, iskan, doğrudan veya dolaylı elektrik üretimi gibi alanlarda orman ürünleri kullanılmıştır. Bunlara ek olarak da müteahhit işletmeciliğinden doğrudan ormancılık gelirleri elde edilmiştir. Ayrıca aşağıda da değerlendirileceği gibi orman ürünleri dış ticaretinden de çok büyük gelirler elde edilmiş, 15 yıllık Atatürk döneminde 70 milyon doların üzerine çıkan dış ticaretimizden elde edilen 13 milyon dolardan fazla gümrük vergisi söz konusu olmuştur.

Öte yandan bütün bu ekonomik değerler üretilirken, bu değerlerin üretiminin temelini ormanlar oluşturmakta, ormanların işletilmesinde de orman köylüleri istihdam edilmektedir. Milyonlarca orman köylüsü bu ekonomik faaliyetlerden geçimini sağlamış ve refah düzeyleri artmıştır.

Hiç kuşkusuz ormancılık, ekonominin ve ekonomik kalkınmanın bileşenlerinden birisidir. Bu çerçevede 1923 yılından itibaren Mustafa Kemal önderliğinde gerçekleştirilen her bir başarı içerisinde ormanların ve ormancılığın hiç de küçümsenmeyecek bir rolü olduğu açıktır. Mustafa Kemal Atatürk 15 yıl Cumhurbaşkanlığı yapmıştır. Atatürk ve arkadaşları yeni Türkiye'nin kurulması çalışmalarına sıfırdan başlamamıştır. Çünkü bütün göstergeler olumsuzdur, negatiftir. Yanmış yıkılmış bir Türkiye, Osmanlıdan kalmış borçlar ve başta demiryolları ve doğal kaynaklar üzerinde olmak üzere yabancı ülkelere verilmiş imtiyaz ve ipotekler ile işe başlanılmıştır (Gümüş ve Kılıç, 2020).

Atatürk döneminde 15 bütçe hazırlanmıştır. Bu bütçelerden sadece 3'ü açık vermiş; geri kalanlarda ise gelir hep giderden fazla olmuştur. Bütçede verilen açıklardan ilki aşar vergisinin kaldırılmasıyla ilişkilidir.

Osmanlı döneminde uygulanan "**Aşar vergisi**" köylüyü perişan etmekteydi. Bilindiği gibi aşar ya da öşür olarak ifade edilen bu vergi, köylünün tarlasından, bağından ve bahçesinden elde ettiği ürünün % 10'unu devlete bırakması demektir. "**Onda bir**" anlamına gelmekte, buna karşın uygulamada bazen yüzde ellilere bile ulaşabilmekteydi. Uygulama yöntemleri vergiyi bir baskı ve zulüm aracına dönüştürmüştü. Bu vergi sistemi Cumhuriyet döneminde de sürdürülmüştü. İlk cumhuriyet bütçesine (1924 bütçesi) getirdiği para 27 milyon liraydı. Bu miktar devlet gelirinin yüzde 20'sini aşmaktaydı. Büyük bir mali fedakarlığı göze alan hükümet, 1925 Şubatında Aşar'ı kaldırdı (Ergin, 1977). Bunun sonucunda 1925 yılı bütçesi 30.2 milyon lira açık vermiştir. Bunun ya-

nında küresel ekonomik krizin etkilerinin sürdüğü 1931 ve 1933 yılı bütçeleri de 5.4 milyon lira açık vermiştir. Diğer 12 bütçe ise fazla vermiştir.

Tablo 59. Atatürk Dönemi Bütçeleri (Milyon Lira) (Öner, 2012)

Yıllar	Gider	Gelir	Açık/Fazla
1924	120.0	138.4	+18.4
1925	200.9	170.7	-30.2
1926	158.4	180.2	+21.9
1927	172.3	203.6	+31.3
1928	170.7	221.7	+51.0
1929	182.7	224.2	+41.5
1930	179.8	217.5	+37.7
1931	206.0	185.5	-5.4
1932	210.8	214.3	+3.5
1933	204.3	198.9	-5.4
1934	227.3	241.2	+13.9
1935	257.6	266.8	+9.2
1936	265.0	270.8	+5.8
1937	308.2	317.1	+8.9
1938	312.2	329.3	+17.1

Atatürk döneminde bir taraftan Osmanlıdan kalan borçlar ödenmiş ve ipotekler kaldırılmış, demiryolları, madenler ve diğer kaynaklar üzerindeki yabancı hakları millileştirilmiş, diğer taraftan da ülkenin imarı ve sanayileşmesi için çok önemli adımlar atılmıştır. Bütün bunlar yapılırken de devlet bütçesi büyük bir ciddiyetle ele alınmış 1931 ve 1932 yıllarındaki düşük açıklar sayılmazsa sadece bir yıl büyük sayılabilecek açık verilmiştir.

Ne mutlu bize ki, Lord Curzon yanılmış, Atatürk ve arkadaşları ikinci kurtuluş savaşından da başarıyla çıkmıştır. Atatürk'ün izlediği ekonomi politikasında denk bütçe esastır. Bu çerçevede kamu giderleri ile kamu gelirleri arasında sağlanacak sürekli bir denge, enflasyonun önlenmesinde önemli bir faktördür. Mustafa Kemal yoksul halkın yaşam düzeyini artırmak için yatırımların artırılmasını temel bir politika olarak görmekteydi. Ancak bu yapılırken kamunun gelirlerini aşacak bir harcama istenmiyordu. Böylece ekonomiyi enflasyon bas-

kısından kurtarıyor ve halkın yaşama seviyesini de artırıyordu (Ulusoy, 2009). Atatürk'ün enflasyon karşısındaki yaklaşımını dönemin Başbakanı İsmet İnönü şöylece ifade ediyordu: *“Hükümet olarak yılda iki kez ödeme yapamayacak duruma düştüğümüz olurdu. Gider konuşurdum. Birkaç milyon liralık emisyonun bizi rahatlatacağını anlatmaya çalışırdım. Bir defa bile “evet” dedirtemedim”*(Ergin, 1980). Görüldüğü gibi Atatürk döneminde para politikası disiplini altındadır ve kaynak-harcama arasında sürekli bir denge vardır. Bu nedenle, O'nun 15 yıllık döneminde yılda ortalama % 4-5 oranında reel büyüme sağlanmış ve buna karşı enflasyon söz konusu bile olmamıştır (Boratav, 1967).

Atatürk bir taraftan denk bütçe ilkesini ve ekonomi politikasını takip etmek-
teyken diğer yandan da paramızın yabancı paralar karşısındaki değerini ko-
rumayı hedeflemiştir. Bunun için de başta yabancı ülkelere verilen mali yü-
kümlülükleri de yerine getirirken dış ödemeler dengesi ve bu çerçevede ihracat
ve ithalatla bir denge sağlamak düşüncesiyle hareket edilmiştir. Bu dönemde
ihracat ve ithalat arasında bir denge politikası izlenmiştir (Pakdemirli, 1995).

Bütün bu politikaların bir sonucu olarak yukarıda da ifade edildiği gibi Tür-
kiye bütçe disiplininin ayrılmadığı gibi dış ticaret dengesini de sağlamıştır.
Atatürk, dış ticaret açığını oluşturan hemen her kalem ürünün ülkemizde üre-
timi için ne gerekiyorsa yapmıştır. Cumhuriyetin ilanından itibaren 10 milyon
liranın üzerinde ithalat büyüklüğüne sahip 4 ürün bulunmaktadır. Bu ürünler
dokuma ürünleri, buğday, demir-çelik ve şekerden oluşmaktadır.

Tablo 60. Türkiye'nin 1924 10 milyon ve Üzeri İthalat Kalemleri (milyon lira)

Dışalım Maddeleri	1924	%
Dokuma Ürünleri	77.0	39.8
Buğday	18.3	9.4
Demir-çelik	16.2	8.4
Şeker	12.8	6.6
Diğer	69.3	35.8
Toplam	193.6	100

1. Dokuma ve ürünleri

Cumhuriyetin ilanını takip eden yılda (1924) Türkiye yün ipliği, pamuk ipliği,
yünlü dokuma ve pamuklu dokumadan oluşan dokuma ürünleri kalemi çer-

çevesinde toplam 77 milyon lira ithalat yapmıştır. Toplam ithalatımızın (193.6 milyon lira) yüzde 40'ını dokuma ürünleri oluşturmaktadır. En büyük ithal ürünü durumunda olan dokuma ve dokuma ürünleri konusunda girişimlere öncelik verilmiş ve başta Kayseri, Bursa ve Gaziantep olmak üzere ülkemizin çeşitli yerlerinde dokuma ve ürünleriyle bağlantılı fabrikalar açılmıştır (Tablo 61).

Şekil 103. Nazilli Basma Fabrikası

2. Buğday

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk bütçesinin hazırlandığı 1924 yılında buğday ithalatı 18.3 milyon lira ile ikinci sıradadır. Aslında Türkiye'de buğday üretilmektedir. Fakat buğdayın üretildiği yerlerden ihtiyaç merkezi olan kentsel alanlara transportunda sorun yaşanmaktadır. Transport sorunları, özellikle de ülkenin "*demir ağlarla örülmesi*" olarak ifade edilen demiryolu ağlarıyla donatılması çerçevesinde giderek azalmıştır.

Buğday ithalatı, 1923'de 8.6, 1924'de 18.3 (Sarc, 1970 ve Yaşa, 1980), 1925'de 18.9 milyon liradan 1926'da 1.6 milyon liraya, 1927'de ise yaklaşık 1 milyon liraya inmiştir. (Kayıran, 1988). Bu gelişme buğday üretimindeki artışın yanında ulaşım sistemlerinin geliştirilmesinin de doğal bir sonucu olarak görülmelidir.

Milli Mücadele yıllarının 150-200 milyonluk bütçeleri ile onu takip eden gelişme yıllarında çıkarılan yetki kanunları ile demiryolu şebekemiz, yurdun dört yanına ulaşmış ve 1938'de altı bin kilometreyi aşkın seviyeye varmış, ayrıca imtiyazlı şirketler elinde bulunan kısmı da satın alınarak hepsi devletin malı olmuştur (Ardıç, 1987a).

3. Demir-Çelik

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki bir başka önemli dışalım maddesi ise demir-çeliktir. Demir-çelik ithalatı 16.2 milyon liradır. Demir-çelik çok stratejik bir üründür. Yapılacak köprüler, yollar, fabrikalar, hemen her alanda giderek artan oranda demir-çelik gerekecektir. Bu dönemde bu konuda da atılımlar yapılmış 1926 yılında, demir-çelik sanayiinin kurulmasına ilişkin kanun yayımlanmış ve Kırıkkale Çelik Döküm ve Haddehanesi, Kırıkkale Pirinç Döküm ve Haddehanesi ve İstanbul'da inşaat demiri üreten ilk haddehanenin açılması gerçekleştirilmiştir.

4. Şeker

Şeker 12.8 milyon liralık bir hacim ile 10 milyon liranın üzerinde değere sahip dördüncü üründür. Ardıç (1987a) Cumhuriyet döneminden evvel şekerin ithal malı, lüks bir şey olduğunu, sadece sahil veya hudutlardaki vilayetlerimize gelen ve yine sadece büyük şehirlerde tüketilebilen bir ürün olduğuna değinmektedir. Orta Anadolu için, hele tren hattına uzak yerlerdeki köyler için elde olunması çok güç olan şeker yerine, Anadolu'da pekmez, bulama, bal, kuru incir ve üzüm gibi ürünlerin tüketildiğine de işaret etmiştir.

Ülkemizde ilk şeker fabrikaları olan Alpullu ve Uşak şeker fabrikalarının temeli 1925 sonuna doğru atılmış ve bu fabrikalar 1926 yılında üretime başlamışlardır. Daha sonraki yıllarda kurulan Turhal, Eskişehir ve diğer fabrikalarla, diğer bir dış ticaret açığı kalemi de etkisiz hale getirilmeye çalışılmıştır.

Şekil 104. Alpullu Şeker Fabrikası (Ayşe Kopuz, Tuğçe Tetik)

Sonuç olarak Mustafa Kemal dış ülkelerden hangi sanayi ürününü satın alıyorsa Türkiye’de o ürünlerin üretimini sağlamış ve 1930 yılına kadar açık veren dış ticaretimiz, bu yıldan itibaren fazla vermeye başlamıştır.

Atatürk döneminde olumlu gelişmeler sadece bu 4 ürün ile sınırlı değildir. Birçok alanda atılımlar, fabrikalar kurulmuştur.

Tablo 61. Atatürk Döneminde Açılışı Yapılan Sanayi Kuruluşları (Ulusoy, 2017; Evsile, 2018)

Açılış Yılı	Tesis Adı
1921	Ankara Marangoz Fabrikası
1923	Ankara Silah Fabrikası
1924	Eskişehir Uçak Tamir Fabrikası
1925	Kırıkkale Topçu Mühimmatı Fabrikası Eskişehir Cer Atölyeleri Adana Mensucat Fabrikası
1926	Şeker Fabrikaları kanunun kabulü Kırıkkale Çelik Döküm ve Haddehanesi Kırıkkale Pirinç Döküm ve Haddehanesi Demir Çelik Sanayiinin kurulmasına ilişkin kanun yayımlanması Eskişehir Uçak Bakım İşletmesi Alpullu Şeker Fabrikası İstanbul’da inşaat demiri üreten ilk haddehane Kayseri Uçak ve Motor Fabrikası Bakırköy Çimento Fabrikası Uşak Şeker Fabrikası
1927	Bünyan Dokuma Fabrikası Bursa Dokumacılık Fabrikası
1928	Ankara Fişek Fabrikası Ankara Çimento Fabrikası İstanbul Bomonti’de Türk Mensucat Fabrikası Gaziantep’te Mensucat Fabrikası
1929	Ayancık Kereste Fabrikası Paşabahçe Rakı ve İspirto Fabrikası

1930	Kayaş Kapsül Fabrikası Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası
1932	Diyarbakır Tekel Rakı Fabrikası Sümerbank'ın faaliyete geçirilmesi
1933	Eskişehir Şeker Fabrikası
1934	Keçiörlü Kükürt Fabrikası Turhal Şeker Fabrikası Isparta Gülyağı Fabrikası Kayseri Uçak ve Motor Fabrikası Sümerbank Kayseri İplik ve Bez Fabrikası Sümerbank Bakırköy Bez Fabrikası Sümerbank Ereğli Pamuklu Dokuma Fabrikası İlk Süttozu Fabrikası Zonguldak Kömür Yıkama Fabrikası
1935	Kırıkkale Tüfek Fabrikası Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün kurulması ETİBANK'ın kurulması Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin kurulması Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası Zonguldak Türk Antrasit Fabrikası Sümerbank Kayseri Dokuma Fabrikası Ankara Mamak'ta Gaz Maskesi Fabrikası
1936	Kayseri Uçak Fabrikası Kırıkkale Nitroselülozlu Barut Fabrikası Sümerbank Malatya İplik ve Bez Fabrikası İzmit Kağıt ve Karton Fabrikası Elazığ Şark Kromları İşletmesi

1937	Kırıkkale Top Fabrikası Sümerbank Konya Ereğlisi Dokuma Fabrikası Ankara'da ilk Bira Fabrikasının açılması Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası
1938	Gemlik Suni İpek Fabrikası Bursa Merinos Fabrikası Divriği Demir Madenleri üretime başladı Murgul Bakır İşletmeleri satın alındı Eskişehir İspirto Fabrikası Giresun'da Fiskobirlik kuruldu

Atatürk döneminin ilk fabrikalarından olan Bozüyük Kereste Fabrikası ile ülke kalkınması açısından son derece önemli bir yeri olan ve temelleri 1937 yılında atılan Karabük Demir Çelik Fabrikası bu liste içerisinde yer almamıştır.

Hükümet bir taraftan Osmanlı'dan kalan borçları ödemekte, diğer yandan da başta demiryolları olmak üzere yabancı devletlerin ipoteği altında bulunan değerleri millileştirmektedir. Ülkemizde modern kentler kurulmakta, hastaneler, okullar, yeni demiryolları ve karayolları yapılmaktadır. Bütün bunların yanında fabrikalar yapılarak ülkemiz dışa bağımlı olmaktan kurtarılmaktadır. Bunun için bütçeden hemen her yıl yatırımlara yüzde 20 civarında pay ayrılmıştır. Bütün bunlar bir planlama, disiplin ve istikrar içerisinde yapılmış, her adımda rasyonel hareket edilmiştir.

Dış ülkelerden borç alınarak, karşılıksız para basılarak, enflasyonist politikalarla bir kalkınma politikası takip edilmemiştir. Gerçekleştirilen başarılar ve girişilen yatırımlar hep o dönemin gelirleriyle, ülkenin geleceğini ipotek altına almadan gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Onuncu Yıl Nutku'nda; ***“Yurdumuzu dünyanın en mamur ve medeni milletler seviyesine çıkaracağız”*** diyerek ülkemizin çağdaşlaşmaya yönelik hedefini göstermiştir. Bugünkü kalkınmışlık seviyemiz, aslında ilk gün atılan doğru adımlar sayesinde olmuştur (Ulusoy, 2017).

Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere dünya ekonomisinde liderlik rolü oynuyordu. 1919-1939 döneminde de aynı rolü devam ettirmek istedi ise de, ekonomik gücü artık bunu başarmaya yetmiyordu. Dünyada böyle bir rolü oynayabilecek tek ülke ABD idi (Tekeli ve İlkin, 1977). Birinci Dünya Savaşı

sonunda hemen bütün Avrupa ülke ekonomileri kötü durumdaydı. Bu durumdan kurtulmak için gerekli finansman da sadece ABD ile sınırlıydı. Bu çerçevede savaş sonrasında İngiltere dahil birçok Avrupa ülkesi ABD'den borç almıştı.

Dünya Savaşı öncesinde dünya ekonomisinin patronu olan İngiltere bile borç alırken Türkiye, Lord Curzon'un beklentilerini boşa çıkarmış, bir taraftan Osmanlının borçları ödenirken, diğer yandan ipotekler kaldırılmış buna karşın çok ihtiyaç olmasına karşın 1933 yılına kadar borç alınmamıştır.

Cumhuriyetin ilk 10 yıllık döneminde T.C. Hükümeti, bir taraftan da dış borç yükü altında bulunduğu borçlanmayı uygun görmemiş, borçlanma için gerekli şartların oluşumunu, bankaların sermaye piyasalarının gelişmesini ve özellikle bu hususta halkın güvenini kazanmayı beklemiştir. 1923'ten 1933'e kadar geçen devre borçlanma için gerekli siyasi, iktisadi, mali ve psikolojik şartları hazırlamış ve ilk borçlanma 1933 yılında bütün ülke ekonomisinde önemli rolü olan ve kalkınmanın ilk safhasında ön planda yer tutan demiryolu inşasında kullanılmak amacıyla yapılmıştır. Bu borçlanmanın amacı, Fevzipaşa-Diyarbakır demiryolu hattının yapımını finanse etmek idi. Bu amaçla 20 yıl vadeli, 3 tertipli ve ikramiyeli tahviller çıkartılmıştır (İnce, 1976).

Merter Mert (2022)'in Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü verilerinden derlediği bilgilere göre, Atatürk döneminde Amerikan dolarının kuruş cinsinden önce bir artış, ardından azalma eğilimi vardır. Kuruş/dolar şekline göre ise, doların kuruş cinsinden değeri 1930 başına kadar artış eğilimindeyken 1930 başlarından 1933'ün ilk çeyreğine kadar durağan bir seyir izlemiştir. Bu tarihten itibaren ise, Amerikan dolarının kuruş cinsinden değeri 1934 yılının ilk aylarına kadar azalma eğilimine girmiş, ardından tekrar daha düşük bir değerde durağan seyretilmiştir. Benzer gelişmeler sterlin için de yaşanmıştır.

TL'nin ABD doları karşısındaki değeri (Dolar kuru), 1923-38 yılları arasında, en düşük 1.28, en yüksek 2.12 TL olarak belirlenmiştir. Düşük kur, TL'nin değerinin yüksek, yüksek kur ise, düşük olduğunu göstermektedir. Örneğin 1923'te 1 \$ = 1.68 TL, 1930'da 2.12, 1938'de 1.28 TL olmuştur (Pakdemirli, 1991).

1923-1929, 1930-1932 ve 1933-1939 yıllarını içeren bazı makroekonomik göstergelere ilişkin gelişmeler Atatürk dönemi ekonomik politikaların sonuçları açısından ilgi çekicidir.

Tablo 62. Atatürk Dönemi Bazı Makroekonomik Göstergeleri (Bulutay vd., 1974)

Göstergeler	1923-1929	1930-1932	1933-1939
Milli Gelir Büyüme Hızı (% ,Ortalama)	10.9	1.5	9.1
Sanayi Büyüme Hızı (%)	8.5	14.8	10.2
Milli Gelirde Sanayi Payı (%)	11.4	13.6	16.9
Milli Gelirde Yatırım Payı (%)	9.1	9.7	10.7
Milli Gelirde İthalat Payı (%)	14.5	8.9	6.6
Dış Ticaret Açığı/Fazlası (Milyon TL)	-56.6	+6.6	+12.4

Görüldüğü gibi Atatürk döneminde Büyük Buhran denen küresel ekonomik krizin etkilerinin yaşandığı 1930-1932 yılları dışında çok yüksek oranda bir kalkınma hızına ulaşılmıştır.

Mustafa Kemal 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir’de yaptığı konuşmada, askeri zaferin Türk milletinin zaferi olduğunu ileri sürmüştür. Aslında zafer O’nun önderliğinde Türk köylüsünün, Türk çiftçisinin zaferiydi. 1923 yılından itibaren kazanılan ekonomik kurtuluş savaşı da Türk köylüsünün zaferi ile sonuçlanmıştır. Mustafa Kemal daha Cumhuriyet ilan edilmeden 16 Mart 1923’te Adana’da çiftçilere içten gelen şu kelimelerle hitap ediyor (İnan, 1984):

“Diyebilirim ki hayatımda yaşadığım en yüce, en sade, en mesut ve samimi gece bu gecedir. Çünkü bu gece, çok derin saygıyla, muhabbetlerle bağlı olduğumuz milletimizin büyük çoğunluğunu oluşturan çiftçilerimizle bir sofrada, onların emekleriyle yapılmış ekmeği, onlarla beraber yiyoruz”.

Ormanlar ve ormancılık hem birinci savaşta hem de ikinci savaşta önemli rol oynamıştır. Buna karşın asıl zafer köylülerin, çiftçilerin, tarımın zaferidir. Orman ise onu güçlü şekilde destekleyen vazgeçilmez bir bileşen olmuştur.

Dr. Vedat Nedim (1932) Cumhuriyetin 10 yılında, Mustafa Kemal’in 1923 yılında *“Siyasi, askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazsa meydana gelen zaferler devamlı olmaz, az zamanda söner. Ülkenin ve bağımsızlığın korunması için gereken bütün kuvvetler ve araçlar ekonominin büyümesi ve gelişmesi ile mükemmel olabilir.”* şeklindeki hedeflerine 10 yıl içinde yaklaştığını şöylece ifade etmektedir:

“Mustafa Kemal 10 yıl içinde “sömürge (müstemleke) ekonomisinden milli ekonomiye” geçmeyi başarmıştı. Bu çerçevede ekonomik bağımsızlığını kurabilmek için ergeç aynı yollardan geçmek zorunda kalacak olan sömürge ve yarı sömürge milletlere örnek olmuştur. Nitekim o yıllarda Çin, kapitülasyonların kaldırılması ve gümrük bağımsızlığı için büyük çaba göstermekte, Hindistan da aynı idealler uğruna çırpınıp durmaktadır. Sağlanan ekonomik başarı ile Türkiye Balkanların ve yakın doğunun en kuvvetli ve en istikrarlı devleti olmuştur.”

Atatürk döneminde kalkınmanın temelini tarım oluşturmuştur. Başta tütün olmak üzere, üzüm, incir, pamuk, fındık, afyon, tiftik, yün, ipek yumuşta gibi tarımsal ürünler dışsatım gelirlerimizde başrol oynamıştır. Ormanlar ise doğrudan gelir getirmesinin yanında, dışsatım, istihdam, vergi ve katma değer üretmenin yanında bu ürünlerin dışsatımında, ambalajlama konusunda çok önemli bir görev üstlenmiştir. Özellikle üzüm-incir ihracatı tamamen göknaar kerestesine bağılı olarak gerçekleştirilmiştir. Yumurta ihracatı da yine sandık ve hızar talaşı açısından tamamen orman ürünlerine muhtaç olmuştur. Bunun yanında çuvala taşınması olanaklı olmayan diğere ürünler ile en önemli ihraç ürünümüz olan tütün sandıklarının da ahşaptan yapılmış olması yine ormanlarımızın tarımsal girdileri destekleyen bir rol oynadığını göstermektedir.

Ormancılık alanındaki politikaları da tamamen yukarıda yer verilen genel ekonomik gelişmeler çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Bu çerçevede her türlü güçlüğere rağmen öncelikle ülkemizdeki orman kaynakları, yani yerli kaynaklarımızın harekete geçirilebilmesi başlıca önceliğimizi oluşturmuştur.

Atatürk döneminde orman ürünleri ihtiyacı özel kesim tarafından işletilen devlet ormanlarından karşılanmıştır. Bu ormanlarda inceleme yapan Prof. Bernhard buralardaki büyük orman yıkımından bahsederek, bir an önce ormanların korunmasını ve rasyonel olarak yönetilmesini sağlayacak bir düzenin kurulmasını istemiştir. Özellikle Ayancık (Zingal Orman Şirketi) ve Bozüyük (Bozüyük Hususi Orman Şirketi) yöresinde incelemeler yapan Bernhard bu ormanlardaki tahriplere dikkati çekmiştir. Ancak aradan geçen zaman içerisinde bu ormanlar kendini yenilemiş ve günümüzde yine ülkemizin en verimli ormanları içerisindeki yerini almıştır. Tarafımızdan Bozüyük orman şirketi tarafından işletilen Muratdere ormanlarında yapılan bir araştırmada (Gümüş ve Kılıç, 2020), Atatürk döneminde ve onun sonrasında 1945 yılına kadar vahşice tahriplere uğrayan yöre ormanlarının günümüzde 305 m³/ha⁹² düzeyine ulaşan verimlilik ölçütü

92 Türkiye ormanlarının verim gücü 72 m³/ha'dır.

ile ülkemizin en verimli ormanları arasına ulaştığı belirlenmiştir. Benzer şekilde Ayancık ormanları da onca tahripten sonra, bugün yine ülkemizin en güzel ormanları arasındadır. Bütün bunlar sonucunda gerek Kurtuluş Savaşı sırasında gerekse ondan sonraki dönemde, ülkemizin bağımsızlık mücadelesinde, önemli işlevler görmüş ve bu uğurda tahrip edilmiş ormanlar, bugün yeniden sağlığına kavuşmuş ve yine ülkemizin, halkımızın odun ve odun dışı ürünler ve hizmetler ihtiyacını fedakarca karşılamaya devam etmektedir.

Cumhuriyetin ilanı itibarıyla çok yaşamsal öneme sahip olan ormanlardan yararlanmak kolay olmamıştır. Yararlanılabilir, ulaşılabilir yerlerde orman yoktur. Bu nedenle ormanlarda yer alan ağaçları kesip ihtiyaç merkezlerine getirmek, başta kereste olmak üzere diğer orman ürünleri ihtiyacını karşılamak büyük zorluklar içermektedir. Ege bölgesi ormanları büyük ölçüde yanmıştır. Eskişehir-Çatacık ormanları ile Balıkesir-Dursunbey ormanları hava koşullarının uygun olmamasının da etkisiyle düşman tarafından yakılamamıştır. Demiryolu bağlantısı nedeniyle yararlanma kolaylığı olan bu ormanlar, Cumhuriyetin ilanı sonrasında ortaya çıkan acil ihtiyaçların karşılanması için büyük fırsatlar doğurmuştur. Nitekim Dursunbey ve Çatacık ormanları 1937 yılında çıkarılan 3116 sayılı yasa çerçevesinde devlet tarafından işletilmeye başlayan ilk ormanlardan olmuştur.

Cumhuriyet ilan edildiğinde Osmanlı döneminden kalan ormancılık düzeni sürdürülmüştür.

1870 yılında ilan edilen Orman Nizamnamesi ile oluşturulan bu düzen 1937 yılına kadar sürdürülmüştür. Ancak 1929 küresel ekonomik krizi ve sonrasında yaşanan gelişmeler, zaten ormanların tahribiyle sürüp gitmekte olan bu ormancılık düzeninin değiştirilmesini zorunlu hale getirmiştir.

Atatürk'ün son devrimi, tarafımdan 2018 yılında yayımlanan kitabın başlığını oluşturan **“Türk Orman Devrimi”**dir. Bu devrim ile ülkemizde müteahhit işletmeciliği artık sona ermiştir. Bu konuda 1937 yılında çıkarılan 3116 sayılı Orman Kanunu ile ormanları devletin işleteceği bir düzen oluşturulmuştur.

Ormanlar Türk İstiklal Savaşı'nda ve sonrasında, daha büyük bir mücadele şeklinde ortaya çıkan ekonomik kurtuluş savaşında üzerine düşen görevi yapmıştır. Bu uğurda çokça tahrip edilmiştir. Devletin, milletin bekası için gereken fedakarlığı yapmıştır.

Mustafa Kemal daha Cumhuriyetin ilan edilmeden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. Dönem III. Yasama yılında (1 Mart 1922) yaptığı konuşmada;

“Gerek tarım, gerek memleketin varlık ve genel sağlığı konularında önemi kesin olan ormanlarımızı da çağdaş önlemlerle iyi duruma getirmek, genişletmek ve en yüksek faydayı sağlamak da önemli kurallarımızdan biridir” diyerek ormanların ülke ekonomisi ve sağlığı için önemini ortaya koymuş ve ormanları geliştirmeyi ve ormanlardan en yüksek yararı sağlamayı öngörmüştür. Mustafa Kemal ormanın önemini bilmektedir. Ancak bir süre daha onların tahribine, vatanın vatan için istismarına devam edilecektir. Bu çerçevede 1931 yılında parti programında ***“Vatan servet kaynakları olan ormanları ve madenleri işletmek ve bu suretle istikbalimizi açmak ve aydınlatmak için yapılabilecek olan her önleme başvurulacaktır.”*** diyerek, bu konuda biraz daha beklenmesi gerektiğini belirtmek istemektedir.

Mustafa Kemal nasıl ki, 1925 yılında yıllarca büyük fedakarlıklar yapan, on yıllarca süren savaşlarda her cepheye koşan Türk köylüsünün büyük yükü olan ***“Aşar Vergisi”***ni kaldırmış, milletin yaptığı büyük özveriyi ödüllendirmişse, 1937 yılında da artık sıra ormanlara gelmiştir. Ormanların rahat bir nefes almasını sağlayacak, ormanların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasının yolu olan sürdürülebilir ormancılığı öngören 3116 sayılı Orman Kanunu çıkarmıştır. Böylece ormanlara yönelik minnet borcunu da bu şekilde ödemiştir.

Devlet orman işletmeciliği aradan geçen uzun yıllar boyunca çeşitli deformasyonlara uğramış olsa da, günümüzde bile başarıyla yürütülmekte olan bir anlayıştır. 1937 yılından itibaren serbest yararlanma anlayışına son verilmiş, ormanlar artık çağdaş bir anlayışla, sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde yönetilmeye başlamıştır. Nitekim orman kanunun kabul edildiği günlerde yine meclisin açılışında (1 Kasım 1937) yaptığı konuşmada da orman ve ormancılık konusunda şu fikirleri ileri sürmüştür:

“Orman varlığımızın korunması gereğine ayrıca değinmek isterim. Ancak, bunda önemli olan, koruma kuralları ile ülkemizin çeşitli ağaç ihtiyaçlarını sürekli olarak karşılaması gereken ormanlarımızı dengeli ve teknik bir biçimde işleterek yararlanma konusunu akılcıca uzlaştırmak zorunluluğu vardır. Buna, Büyük Kamutay’ın gereken önemi vereceğine şüphe yoktur.”

Böylece Atatürk ormanların korunması ile ormanlardan yararlanılması ikileminin en uygun bir biçimde uyumlu hale getirilmesi gereği üzerinde durmuştur. Çıkarılan bu orman kanunu, 1934 yılında kurulan Orman Fakültesi ile birlikte Mustafa Kemal Atatürk’ün Türkiye ormancılığına en büyük hediyesidir.

Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938 tarihinde, yeni orman kanununun yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra hayata gözlerini kapamıştır. Bir süre daha yaşasaydı sanırım ilk yapacağı iş, Karabük'e gidip, devlet orman işletmeciliğinin ilk adımını yerinde görmek olacaktı. Bizim kuşak O'nu görmedi. Buna karşın O'nu birebir görenlerle konuşma fırsatlarımız oldu. Mustafa Kemal ile karşılaşan, 1930 yılında Orman Mühendisi olarak atanan ve Bozüyük ormancılık şirketinde devleti temsilen görev yapan onunla konuşan meslektaşımız Kamuran Ardıç (1987a) o muhteşem anısını şöylece aktarmaktadır:

“Atatürk’ü, ilk defa, henüz tahsil çağında iken Milli Türk Talebe Birliği temsilcisi olarak dört arkadaşıyla (İbrahim Öktem, Ber’at Zeki Güngör, Ayet ve ben) 5 Haziran 1928’de İzmit’te karşılamaya gittiğimiz zaman görmüştüm. Kendilerine takdim edildiğimiz sırada, son derece mütevazı bir şekilde bizleri dinlemiş ve “Cumhuriyeti ve inkılapları vatandaşlara tanıtınız... Anlatınız ve daima vatanın tealisi için çalışınız...” diye öğütlerde bulunmuş ve her birimizle ayrı ayrı meşgul olarak gönlümüzü almıştı. O günlerde, büyük nutkunu irad etmiş ve nazarımızda ilahlaşmış bir kahraman olan Atatürk’ün, bizlerle meşgul olabileceğini aklımızdan bile geçirmemiştik.”

Ardıç (1987a) Atatürk’ün ölümünü *“Atatürk’ün Tarım ve Orman Sevgisi ve Tarım Alanındaki Gelişmeler”* başlığı altında verdiği bir konferansta şöyle aktarmaktadır:

“Acı kayıp bir hükümet tebliği ile Türk milletine ve bütün dünyaya duyuruldu. O yıllarda devletlerarası nezaket kurallarını aşan bir ilgi ile bütün dünya devletleri O’na saygı gösterdiler. Başta Milletler Cemiyeti olmak üzere 26 devletten cenaze törenine temsilciler geldi. Altı devlet askeri birlik (İran, İngiltere, Yugoslavya, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan) ve altı devlet savaş gemileri (Sovyet Rusya, Almanya, Fransa, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya) göndererek cenaze törenine katıldılar. 19 Kasım’da İstanbul’dan Yavuz zırhlımızla İzmit’e getirilen aziz naaşı, trenle 20 Kasım’da Ankara’ya ulaştı ve Büyük Millet Meclisi önünde katafalka konulup halkın saygı sunmasına imkan sağlandı. 21 Kasım saat 9.45’te Etnografya Müzesi’ndeki geçici kabrine yerleştirilmek üzere son saygı görevine başlandı. Gerek İstanbul, gerekse Ankara’da yapılan törenlere yabancı devlet temsilcileri ve askeri birlikleri katıldılar.

Atatürk’ün kaybına bütün millet acı duyarak yas tuttu. O’nun cenazesini eski düşman milletlerin temsilcileri, dost olarak ve ölümüne acı duyarak takip ettiler.

Atatürk, bütün dünyanın ve devletlerin sevgi ve saygısına mazhar olmuş ender insanlardan biri, belki de en başlıcası olmuştur. Ben, bu görkemli törenin Ankara’daki bölümünü izleyenlerden biriyim.

Atatürk'ün ölümü üzerine gerek dünya, gerekse Türk basınında dikkat çekici yazılar, yorumlar ve anılar çıkmıştır. Devrimlere yürekten inanmış bir ilerici olmakla beraber İzmir'de zaferden sonra gazetecilerin kabul edilmeleri sırasında, devrimler konusundaki erken soruları yüzünden puan kaybetmiş bulunan o günlerin en güçlü yazarlarından biri sayılan Hüseyin Cabit Yalçın 11 Kasım 1938'deki başyazısında Atatürk'ün hayatını şu satırlarla anlatıyor:

“O'nun hayatı baştan başa bir mücadele ve bir destandır. O da hepimiz gibi insandı, fakat fani hayatı içinde, ebediyeti kucaklamak gibi bir harika göstermişti... Çokları için bir unutulma uçurumu olan ölüm, O'nu bütün bütün yüceltirmiştir. Atatürk'ün beş on yıl içinde yaptıklarını bir, yüzyıllar içinde bile millete nasip olmayacak mutluluklar diye hayal ederdik. Onda derin, uzak bir görüş, devamlı ve yılmaz bir irade ve siyaset aleminde büyük bir manevra yeteneği vardı.”

Kurduğu Devlet orman işletmeciliği düzeni bugün bile büyük bir özveri ve disiplin ile ülkemiz ormanlarını büyük bir başarı ile yönetmektedir. Orman Fakültesi ise, gösterdiği gelişmeler ile en ileri ülkeler düzeyinde eğitim öğretim ve bilimsel araştırmaları, yayınları ile ülkemiz ve küresel ormancılık sorunlarının çözümüne katkılar yapacak düzeye ulaşmış bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- A.Mithat. 1928. Vasi Ormanlarımızdan Çangal, Zindan, Orman ve Av, Sayı. 9, Teşrinisani, Cilt 1, s. 1-12.
- A.Mithat. 1929. Ormanlarımız, Elde Ettiğimiz Hasılat ve Mevcut Teşkilat, Orman ve Av, Sayı 18, Yıl 2, S 1-7.
- A.Mithat. 1934. Yüksek Ziraat Enstitüsü ve Orman Fakültesi, Orman ve Av, Sayı 59-62, Mayıs-Eylül 1934, Yıl 7, s. 1-3.
- Acatay, A. 1974. İ.Ü. Orman Fakültesi Öğretim Üyelerinden 1973 Yılında Emekliye Ayrılanlar (Prof.Dr.Şeref Nuri İlkmen, Prof.Dr. Abdulgafur Acatay, Prof.Dr. Selahattin İnal için Düzenlenen Törende Yapılan Konuşmalar), s. 36-38, Sermet Matbaası, İstanbul.
- Açıkgöz, Ö., Özkan, B. 2009. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Mevzuat Dergisi, Yıl 12, Sayı 136, Nisan 2009: <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/04a/01.htm>.
- Adalı, F. 1944. Sağlık Ağacı Okalıptüs, Ziraat Vekaleti Neşriyat Müdürlüğü Genel Sayı 609, Pratik Kitaplar Sayı 3, 146 S. İstanbul.
- Adiloğlu, B., Yücel, G. 2021. Düyun-ı Umûmiyye Osmanlı Devlet Borçları İdaresi. Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı. 21 – Temmuz 2021 s. 67-78.
- Ağaoğlu, S. 2018. Kuvayı Milliye Ruhu Birinci-Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yapı Kredi Yayınları, 240 S. Ankara.
- Ahlgren, I.F. 1974. The effect of fire on soil organisms. In T.T. Kozlowski and C. E. Ahlgren (ed.). Fire and Ecosystems. P. 47-72. Academic Press, Inc. New York.
- AİMSAD. 2025. Atatürk ve Sanayi Devrimi: Dışa bağımlı ekonomiden üreten Türkiye'ye <https://www.aimsad.org/istatistikler/ataturk-ve-sanayi-devrimi-disa-bagimli-ekonomiden-ureten-turkiye-ye> (Erişim tarihi: 27.02.2025).
- Akalın, G. 2008. Atatürk Dönemi Maliye Politikaları. T.C.Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No. 2008/384, Ümit Ofset, 216 s. Ankara.
- Akbulut, D.A. 1994. Hamit Bey'in Canik Mutasarrıflığı Sırasında Karşılaştığı Problemler, 19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu, 16-20 Mayıs 1994, Bildiriler Kitabı s. 105-113, Samsun.

- Akesen, A., Özdönmez, M. 1978. Orman Ürünlerinin Dış Ticaretimizdeki Yeri, İ.Ü.Orman Fakültesi Dergisi, no.2, s. 95-114.
- Aktaş, R.N. 1973. Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Başladı. Varlık Yayınları, Dilek Matbaası, İstanbul 1973, 294 s. İstanbul.
- Alaçam, F. 1982. Türkiye'de Su İle Odun Hammaddesi Nakliyatı ve Kereste Endüstrisi. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, Cilt 32, Sayı 1, s. 221-247.
- Alan, M., Sönmez, F. 2009. Cumhuriyetin İlk Yıllarından Dülükbaba Ağaçlandırmasına, Orman ve Av, Haziran 2009, S. 29-34.
- Alan, M., Temel F., Sabuncu, R. 2023. Türkiye'de Ağaçlandırmaların Geçmişi ve Geleceği. (Editör: Doç.Dr.Murat Alan vd). Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Ormancılığı ve Geleceği, s. 409-438, Türkiye Ormanlıklar Derneği yayını, Kuban Matbaacılık, Ankara.
- Altay, F. 2023. On Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, II. Baskı, Umut Kağıtçılık, 532 s, İstanbul.
- Altun, M. 1995. Osmanlı Tütün Tekeli (Memalik-i Osmaniye Duhanları Müsterek ül Menfaa Reji İdaresi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 88 s. Ankara.
- Anonim. 1940. I. Yurt İçinde. Orman ve Av, Yıl 12, Sayı 4, Nisan 1940, S. 133.
- Anonim, 1999. Cumhuriyetimizin 75. Yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Plaka Matbaacılık, Mart 1999, 188 s. Ankara.
- Apak, R. 1990. İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, TTK Basımevi, 230 s. Ankara.
- Apanay, Y. 1938. Amenajman İşlerimize Bir Bakış. Orman ve Av, Cilt 11, Sayı 2-3, Şubat-Mart 1938, s. 39-52.
- Aralov, S.İ. 1922. Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923, (Çeviren: Hasan Ali Ediz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Basım, Ayhan Matbaası, 259 s. İstanbul.
- Ardıç, K. 1941. Hatay Ormanları ve Ormancılık Teşkilatı. Orman ve Av, Yıl 13, Mart-Nisan-Mayıs 1941, Sayı 3-4-5, s. 79-88.
- Ardıç, K. 1985. Atatürk, Ormancılık ve Tarım. İstanbul Üniversitesi 1985 Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, C 35, SAYI 3, s. 77-100.
- Ardıç, K. 1986. Ormancılık Tarihimize Kısa Bir Bakış, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, Cilt 36, Sayı 1, s. 98-114.
- Ardıç, K. 1987a. Atatürk'ün Tarım ve Orman Sevgisi ve Tarım Alanındaki Gelişmeler. Belleten. Nisan 1987, Cilt 51 - Sayı 199, S. 367-406.
- Ardıç, K. 1987b. Prof.Robert Bernhard. Orman ve Av, yıl 63, Cilt 87, Sayı 10-11-12, S. 15-19.
- Arıtman, C. 1941. Milli İktisadiyatımızda Hayvancılık ve Türkiye'de Hayvancılığın İnkişaf İmkânları. Ülkü Dergisi, C. 17, S. 95, s. 454-464, Ocak-1941, Ankara.

- Arikan, C. 2018. Kurtuluş Savaşı Tarihi (Hazırlayan Rıdvan Akın). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Umur Kağıtçılık, 446 s. İstanbul.
- Artun, T. 1983. İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye’de Bankacılık. Tekin Kitabevi. 226 s. İstanbul.
- Atabey, F. 2015. Hatay’ın Anavatanı Katılma Süreci. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Yıl 2015, Cilt. 3 Sayı. 7, 193 – 209.
- Ataman, M.G. 2007. Kurtuluş Savaşı’nda Levazım İkmal Faaliyetleri. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 192 s. Ankara.
- Atatürk, M. K. 2005. Nutuk. Ed: Mehmet Tarhan. Kar Yayınları, 612 s. İstanbul.
- Atay, F.R. 2006. Babanız Atatürk. Pozitif Yayınları, 152 s. İstanbul.
- Ateş, E, 2007. Türkiye Ekonomisinde Tartışılan Konular, Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi (e-dergi), ISSN:1305-7979, Yıl 3, Sayı 2.
- Ayanoğlu, S. 1987. 3116 Sayılı Orman Kanunu ve Sonrası, Cumhuriyet Dönemi Ormancılığımızda 3116 Sayılı Orman Yasası ve Sonrası Sempozyumu, 7 Şubat 1987, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği yayın no. 10, s. 21-33.
- Aydemir, Ş.S. 1931. Cihan İktisadiyatında Türkiye, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti. 196 s. Ankara.
- Aydemir, Ş.S. 1973. Tek Adam (1922-1938). Üçüncü Cilt, Dördüncü Baskı, Remzi Kitabevi, 603 s. İstanbul.
- Aydemir, Ş.S. 1977. Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922, 2. Cilt, Remzi Kitabevi, 556 s, İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. 2024. İkinci Adam, C.II, Remzi Kitabevi, 440 s. İstanbul.
- Aydın, A. 1999. Türkiye’de Ormanlardan Yararlanmanın Yasal Esasları, İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri A, Cilt 49, Sayı 1, S. 83-109.
- Aydın, M. 2017. Arşiv Belgelerine Göre Atatürk Döneminde Ziraat, Sanayi ve Ticaret Sektörlerindeki Bazı Gelişmeler (1923-1938). Journal of History Studies. Volume 9 Issue 3, September 2017, p. 9-19.
- Aydüz, S. 2006. Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Aysal, N. 2007. Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’da İlk Günleri “Ziraat Mektebi”. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 39, Mayıs 2007, s. 359-396.
- Bahadır, O. 1992. Osmanlılarda Topçuluğun Gelişimi, Bilim Tarihi, Cilt 1, Sayı 9, s.24-30.
- Badem, C. 2010. The Ottoman Crimean War (1853-1856), Brill Co.Press, 436 p. The Netherlands.
- Balcıoğlu, M. 1990. Milli Mücadelede Merkez Ordusu. Ankara Üniversitesi / Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü / İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, 331 s. Ankara.

- Baturay, A.A. 2023. Heybeliada'nın Yetiştirdiği Kahraman: Mehmet Ali Kağıtçı. Adalı Dergisi, Sayı. 212 - Şubat 2023.
- Bayar, C. 1937. Orman Kanunu Layihası Muvakkat Encümeni Zabıtları, 1-16, TBMM Matbaası, Ankara.
- Baysal, E. 2022. Macar Dağına Pus Düştü. Saray Matbaacılık, 745 s. Ankara.
- BCA. 1935. Muamelat Genel Müdürlüğü 30-10-0-0/ 147-49-14. (31.12.1935).
- Bekir Sıtkı. 1932. Karakuz Ormanı. Orman ve Av, Ağustos 1931, Yıl 4, Sayı 42, s. 15.
- Berkel, A. 1942. Kibrit Fabrikamız ve Hammadde İstekleri. Orman ve Av, Yıl 14, Sayı 6,7,8. S.119-123.
- Berkel, A. 1945. Kerestenin Kurutulması ve Bu Husustaki Tesisler, Orman ve Av, Yıl 17, Sayı 4, Nisan 1945. s. 115-124.
- Berkel, A. 1945. Ambalaj Talaşı Fabrikasyonu ve Hammadde İstekleri, Orman ve Av, Yıl. 17, Ekim- 1945, Sayı. 10, s. 343-347.
- Bernhard, R. 1931. Anadolu Çamları, Orman ve Av, Yıl 4, Sayı 43, Sayfa 1-22, Çeviren: Ahmet.
- Bernhard, R. 1935. Türkiye Ormancılığının Mevzuatı, Tarihi ve Vazifeleri, (Çeviren: Nihat Bas-ri Somel), Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını, Sayı 15, 178 s. Ankara.
- Bernhard, R. 1937. Okaliptüslere Dair (Çeviren: Dr. Rıdvan Pınar), Orman ve Av, Yıl 10, Sayı 10,11,12. s. 334-350.
- Bernhard, R. 1940. Türkiye'de Orman Kanununun Tatbikine Dair. Çeviren: Dr. Fehim Fırat, Orman ve Av, Yıl 12, İkincikanun 1940, Sayı 1, s. 22-24.
- Bıyıklıoğlu, T. 1923. Atatürk Anadolu'da 1919-1921. Türkiye İş Bankası Yayını, Sena Ofset, 113 s. İstanbul.
- Bingöl, İ. 1990. Geçmişten Günümüze Ormanlarımız ve Ormancılığımız, Cilt I, Ormancılık Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, Yayın no. 3, Matbaa Teknisyenleri Basımevi, İstanbul.
- Birsin, L. 2011. Behiç Erkin (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 125 s. Afyon-karahisar.
- Boratav, K. 1967. 1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Değerlendirilmesi. Say Yayınları İstanbul.
- Boratav, K. 2023. Türkiye İktisat Tarihi 1908-1980. İmge Yayıncılık, 314 s. Ankara.
- Bostancı, M. 2016. Mütareke Döneminde II. Ordu (Yıldırım) Kıtaat-ı Müfettişliği, Akademik Bakış, Cilt 9, Sayı 18, s. 93-119, Yaz 2016.
- Boztemur, R. 1996. Özel Girişimciliğin Gelişiminde Devletin Rolü: İş Bankası Örneği. Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl 1996, Cilt. 18 Sayı. 29, s. 63-79. Ankara.

- Börekçi, H. 2022. Büyük Taarruz'da Süvariler: 5'inci Süvari Kolordusunun 26 -30 Ağustos 1922 Tarihleri Arasındaki Harekatı. Milli Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri ve Milli Güvenlik Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 286 s. Ankara.
- Bryant, F. G. 1949. A survey of the Columbia River and its tributaries with special reference to its fishery resources: 2. Washington streams from the mouth of the Columbia River to and including the Klickitat River (Area 1). Spec. Sci. Rep. 62. Washington, DC: U.S. Department of the Interior, Fish and Wildlife Service; 1949. 110 p.
- Bulut, M. 2003. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş. Bilig , (26), 77-101.
- Bulutay, T. Tezel, Y. Yıldırım, N. 1974. Türkiye Milli Geliri (1923-1948), SBF yayını. 181 s. Ankara,
- Camcı, O. 1950. D.D.Y. Travers İhtiyacını Ormanlarımızdan Karşılatabilir miyiz? Orman ve Av, Yıl 22, Sayı 3, Mart 1950, s. 62-63.
- Cebesoy, A. F. 2002. Siyasi Hatıralarım: Lozan'dan Cumhuriyet'e, Temel Yayınları, 273 s. İstanbul.
- Cevizliler, E., Akbulut, S. 2020. Mütareke Döneminde İsmet Bey (İnönü)'in İstanbul'daki Faaliyetleri. Atatürk Dergisi, Cilt. 9 Sayı. 2, s. 147 – 181.
- Clavin, P. 2000. The Great Depression in Europe, 1929-1939, History Review, September 2000, S. 30.
- Coleman, D. G. 1940. Modern Harplerde Orman. (Çeviren: Orhan Yamanlar). Orman ve Av, Yıl 12, Sayı 6, Haziran 1940, s. 177-181.
- Cox, T. R. 1974. Mills and markets: a history of the Pacific Coast lumber industry to 1900. Seattle, WA: University of Washington Press, 396 p.
- Cumhuriyet, 1927. Cumhuriyet Gazetesi 27 Haziran 1927 tarihli sayısı.
- Çağlar, Y. 1979. Türkiye'de Ormanlık Politikası (Dün), Çağ Matbaası, 463 s. Ankara.
- Çağlar, Y. 1998. Baltalar Kafamızda, 248 s. Ankara.
- Çağlar, Y. 2012. Türkiye Ormanlık Tarihi, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayını, 368 s. Ankara.
- Çakıroğlu, İ.S. 1950. Şirket mi Yoksa Devlet Ormanlığı mı?" Orman ve Av, Eylül 1950, s. 205-208.
- Çalıküşu, B. 2011. Türk Siyasal Yaşamında Emin Sazak (1882-1960). Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 169 s. Eskişehir.
- Çalışkan, A. 2024. Ormanlık Eğitiminde Silvikültür Tekniklerinin Gelişimi. (Editörler: Turgay Akbulut, Türker Dünder, Vedat Beşkardeş), İstanbul Orman Fakültesinin 100 Yılı. S. 12-28.
- Çankaya, M. 2013. Cumhuriyet Dönemi Teknoloji Tarihi (Tarım Alet ve Makineleri, Demir Çelik ve Demiryolu Teknolojileri). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 402 s. Ankara.

- Çapa, M. 1990. Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskanı. Atatürk Yolu Dergisi, Cilt 2, Sayı 5, s. 49-69.
- Çelebi, M. 1999. Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Dışişleri Bak. Stratejik Arş. Merkezi, 447 s. Ankara.
- Çiçek, R. 1991. Erzurum Vilayet Kongresinde Alınan Kararlar ve Etkileri. Atatürk Yolu Dergisi, Yıl 1991, Cilt. 2 Sayı. 07, s. 513-518.
- Çobanoğlu, M. 2017. Albert Kahn'ın gözünden Osmanlı ve Türkiye İzlenimleri, Şalom Gazetesi, 23 Kasım 2017 Perşembe.
- Çolak, İ. 1996. Milli Mücadele Esnasında Kuvayı Seyyare Kumandanlığına Ait Hatıratım. (Yayına Hazırlayan: Dr. Orhan Hülagü), Emre Yayınları, 112 s. İstanbul.
- Dabağ, S. 2019. İstiklal Savaşı'nın Mali kahramanı Hasan Fehmi Ataç. Tarihçi Kitabevi, 256 s, İstanbul.
- Darkot, B. 1972. Türkiye İktisadi Coğrafyası (5. Baskı) , İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayını, 236 s. İstanbul.
- Davis, P.H. 1965. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Volume I, University of Edinburgh, 567 p.
- Demirbilek, S. 2012. Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946), Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 12, Sayı 24, (Haziran 2012), s.203-232.
- Dilek, S. 1974. MKEK Kurumu Marangoz Fabrikasının Kuruluş ve Gelişimi. MKEK Dergisi, 1(3), 41- 44.
- Doğanay, R. 2003. Büyük Taarruz'da Türk Havacılığı. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 13, Sayı. 1, Sayfa. 375-388, Elazığ.
- Doğruel, F. ve Doğruel, A. S. 2000. Osmanlı'dan Günümüze Tekel, Tekel-Tarih Vakfı. 398 s. İstanbul.
- DDY. 1950. Devlet Demiryolları Dergisi, Haziran 1950, Sayı 64, Sayfa 294-296, Ankara.
- Doğan, M. 2013. Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış (A General Outlook on The Industrialization Process of Turkey), Marmara Coğrafya Dergisi Sayı. 28, Temmuz - 2013, S. 211-231, İstanbul.
- Dinamo, H. İ. 1966. Kutsal İsyân 4 (Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi), Cilt 4, May Yayınları, 411 s. İstanbul.
- Dinamo, H. İ. 1967. Kutsal İsyân 6 (Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi), Cilt 6, May Yayınları, 415 s. İstanbul.
- Dinamo, H.İ. 1967. Kutsal İsyân, (Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi), C7, May Yayınları, 412 s. İstanbul.
- Dinamo, H. İ. 1970. Kutsal İsyân 1, Cilt 1, May Yayınları, 413 s. İstanbul.

- Dinamo, H. İ. 1972. Kutsal İsyan 2 (Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi), Cilt 2, May Yayınları, 400 s. İstanbul.
- Dinç, D. 2009. Behiç Erkin ve Devlet Demiryollarının kuruluşu. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 184 s. Ankara.
- Dizdaroğlu, D. 2023. A conceptual approach for Ankara's cultural heritage: Atatürk Orman Çiftliği. *Environment Development and Sustainability* 27(3):8137-8153
- Doğan, M. 2013. Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış (A General Outlook on The Industrialization Process of Turkey), *Marmara Coğrafya Dergisi* Sayı. 28, Temmuz - 2013, S. 211-231, İstanbul.
- Efendi, P., Sencer, M. 1977. Türkiye'nin Mali Tutsaklığı, May Yayınları, 279 s. İstanbul.
- Ekinci, M. F. 2008. Türkiye'nin Mali İntiharı. Platin Yayınları, 704 s. Ankara.
- Ekizoğlu, A. 2024. Orman işletmeciliği tarihimize bakış, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Kasım 2024.
- Eldem, V. 1975. Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşı'nın Ekonomik Sorunları. (Editör: Osman Okyar - H. Ünal Nalbantoğlu). *Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler Tartışmalar*, s. 373-408, Ankara.
- Elvan, O.D., Yıldırım, H.T., Akgül, M. 2024. Cumhuriyetin 100. Yılında İÜC Orman Mühendisliği Bölümünün Dünü, Bugünü ve Yarını. (Editörler: Turgay Akbulut, Türker Dünder, Vedat Beşkardeş). *İstanbul Orman Fakültesinin 100 Yılı*. S. 1-10.
- Emir, H.H. 2002. Yıldırım (1. Dünya Savaşı Yıldırım Ordular Gurubu), Genelkurmay Basımevi, 313 s. Ankara.
- Engin, V. 2011. Osmanlı Ticaret ve Sanayi Albümü, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 319 s. İstanbul.
- Eraslan, İ. 1957. Türkiye'de Silvikültür ve Amenajman Münasebetlerinin 100 Yıllık Tarihi İnkışafı. (Editörler: Halil Kutluk ve Hasan Asmaz). *Türk Ormancılığı Yüzüncü Tedris Yılına Girerken 1857-1957, Türkiye Ormancılar Cemiyeti yayınları*, 7: 62-77.
- Eraslan, İ. 1985. Türkiye'de Orman Amenajmanının 128 Yıllık Tarihsel Gelişimi, İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri A, Cilt 35, Sayı 1, s. 15-39.
- Erdoğdu, Ş. 1965. *Ankaram*. Alkan Matbaacılık, 370 s. Ankara.
- Erdönmez, C., Yurdakul Erol, S., Günşen, H.B., Başaran, M.A. 2022. Ormansızlaşmaya Neden Olan Yönetimsel Düzenlemeler. (Editör Prof. Dr. Erdoğan Atmış). *Türkiye'de Ormansızlaşma ve Orman Bozulması*, TOD Yayın No: 57, Kuban Matbaacılık, s. 159-173, Ankara.
- Erdönmez, C. Yurdakul Erol, S., Yıldırım, T., Şahin, G. 2024. Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Ormanlık Politikası ve Yönetimi Alanındaki Gelişmeler ve Yansımaları. (Editörler: Turgay Akbulut, Türker Dünder, Vedat Beşkardeş). *İstanbul Orman Fakültesinin 100 Yılı*. S. 121-130.
- Eren, T. 1957. Ormanlığımızda Ağaçlandırma Çalışmaları. (Editörler: Halil Kutluk ve Hasan Asmaz). *Türk Ormancılığı Yüzüncü Tedris Yılına Girerken (1857-1957)*, Türkiye Ormancılar Cemiyeti Yayın no. 7, Doğu Matbaası, Ankara S. 208-224, Ankara.

- Ergin, F. 1977. Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi, Yaşar Vakfı Yayını, Duran Ofset, 67 s. İstanbul.
- Ergin, F. 1980. Atatürk Zamanında Para Politikası. Boğaziçi Üniversitesi, Uluslararası Atatürk Konferansı, Cilt 1, 10-11 Kasım. İstanbul.
- Ergun, M. 1966. Bir Demiryolcunun Kurtuluş Savaşı Hatıraları, Ahenk Matbaası, 55 s. İstanbul.
- Erkmen, R.M. 1937. Orman Kanununun Müzakereleri Münasebeti ile Ziraat Vekilinin Kamutaydaki Beyanâtı, Orman ve Av Dergisi, Yıl 10, Sayı 3, Sayfa 59-63, İstanbul.
- Eroğlu, H. 1981. Türk Devrim Tarihi, Beşinci Baskı, Sanem Matbaası, 455 s. Ankara.
- Erol, M. 1972. Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920, İleri Basımevi, 163 s. Giresun.
- Ertürk, F. 2017. Milli Mücadele Kahramanı Ali Fuat Cebesoy. Halk Kitabevi, 216 s. İstanbul.
- Eryaman, A. 2021. Cumhuriyet'in İlk Yıllarındaki İnhisar Uygulamalarına Bir Örnek: Kibrit İnhisarı (1924-1943). Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 37, Sayı 103 (Mayıs 2021), s. 179-216.
- Eser, G. 2022. Prof. Dr. Friedrich Falke'nin Hayatı ve Türkiye'deki Çalışmaları. FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi(20), 45-72.
- Evcimen, B.S., Özdönmez, M. 1972. Türkiye'nin Odun Travers Dış Ticareti. İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri A, Cilt XXII, Sayı 2, s.11-20.
- Evsile, M. 1992. Atatürk Devri Harp Sanayii (1920-1938). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 296 s. Elazığ.
- Evsile, M. 2018. Cumhuriyet Döneminde Sanayileşme Faaliyetleri (1923-1950) Industrialization Activities in Republic Period (1923-1950). History Studies, Volume 10 Issue 8 November 2018.
- Falay, N. 1989. Maliye Tarihi, Filiz Kitabevi, 80 s. İstanbul,
- Fındıkoğlu, Z.F., 1961: Karabük'de Sanayileşmenin İktisadi ve İçtimai Tesirleri, Sosyoloji Konferansları Dergisi (İstanbul Journal of Sociological Studies), Sayı 2, 37 s., İstanbul.
- Fischer, V. 1931. Odunun ticari istismarı, Orman ve Av, Yıl 4, Sayı 45 - 46, s. 1-16.
- Frunze, M.V. 1996. Frunze'nin Türkiye Anıları, (Çeviren: Ahmet Ekeş) Düşün Yayıncılık, 114 s. İstanbul.
- Gavriel, A. 1911. The Real Face of the Administration of the Anatolian Railway and Bagdad Railway Ottoman Company, 2 Vol. Mahmud Bey Press, 152 pp. Istanbul.
- GKB. 1966. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, T.C. Gen. Kur. ATESE Başkanlığı, C.IV, Gen. Kur. Basımevi, 294 s. Ankara.
- GKB. 1967. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, TC Genelkurmay Başkanlığı, Sayı.59, Ankara, Aralık 1967, Vesika No.1374; TİH Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.3, s.275-282.

- GKB, 1953. Harp Tarihi Vesikalar Dergisi, Sayı 4, Vesika No. 62, E.U. Basımevi, Ankara.
- GKB. 1975. Türk İstiklal Harbi 7. Kısım İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923),T.C. Gen. Kur. ATESE Başkanlığı, Cilt; II, Gen. Kur. Basımevi, Ankara,
- GKB. 1975. Türk İstiklal Harbi Cilt VII : İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923).
- GKB. 1995. Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, 6. Kısım, 2. Kitap, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos, 1922). Genel Kurmay Basımevi, 354 s. Ankara.
- GKB. 1995. T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, s.266-267, Ankara.
- GKB. 1995. Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, TC Genelkurmay Başkanlığı, C.II, Ks.6, Kit.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.5-9.
- GKHDM. 1975. Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Daire Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.10; Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi yayınları seri no. 1. 663 s. Ankara.
- Jaschke, G. 1982. Havza'da Mustafa Kemal Paşa. Belleten. Sayı. Nisan 1982, C. 46, Sayı 182, s. 347-352.
- Goloğlu, M. 2021. Cumhuriyete Doğru - Milli Mücadele Tarihi - 4 (1921-1922), Türkiye İş Bankası yayını, 513 s. İstanbul.
- Gökmen, Ö., Özçağlar, A. 2024. Türkiye'de Kâğıt Sanayi. Coğrafi Bilimler Dergisi, 22 (2), s. 461-493.
- Gönel, F.D. 2016. Kalkınma Ekonomisi. Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık, 3. Baskı, 344 s. Ankara.
- Göydün, C. 1957. Ormancılığın 100 üncü Tedris Yılında Türkiye Ormancılar Cemiyeti. Türk Ormancılığı Yüzüncü Tedris Yılına Girerken (1857-1957). (Editörler: Halil Kutluk, Hasan Asmaz). Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, Sayı 7, Doğu Matbaası, S. 38-42, Ankara.
- Gözcü, A. 2012. -1930 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrasında- Türkiye'de Ekonomik Politika Arayışları. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, 439 s. İzmir.
- Grabenwarter, C. 2014. Hukuk Düzeni Hiyerarşisinde Anayasa", içinde "Anayasa Teorisi", (Editör: Otto Depenhuer, Christoph Grabenwarter, Çeviri Editörü: İlyas Doğan, Çeviri: Hilal Kafkas). Lale Yayıncılık, 716 s. İstanbul.
- Güdek Gölçek, Ş., Gölçek, A.G. 2019. Erken Cumhuriyet Dönemi Tekel Uygulamaları: 1920-1950 Döneminde Tuz, İspirto Ve İspirtolu İçkiler İle Kibrit, CTAD, Yıl 15, Sayı 30 (Güz 2019), s. 253-288.
- Gümüş, C., 2004: Ormanlık Politikası, I. Cilt, KTÜ Orman Fakültesi yayın no.34, 444 s.Trabzon.
- Gümüş, C. 2015. Tarihsel Süreçte Ulaşım ve Transport Olanakları ile Ormanlık Politikası Etkileşimleri. Üretim İşlerinde Hassas Ormanlık Sempozyumu, Kastamonu, Bildiriler Kitabı, s.266-276.

- Gümüş, C. 2017. Devlet Orman İşletmeciliğine Geçiş Sürecinde Karadere Serüveni, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, Dönmez Ofset, 123 s. Ankara.
- Gümüş, C. Akesen, A. 2017. Savaşlar, Ormanlar ve Ormancılık, IV. Ulusal Ormancılık Kongresi, Antalya, Türkiye, 15-16 Kasım 2017, Bildiriler Kitabı, Sayfa 43-52.
- Gümüş, C. 2018. Türk Orman Devrimi. Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, Dönmez Sistem Ofset Basım Yayın, 306. Ankara.
- Gümüş, C. 2019. Effects of the contracts and construction of Istanbul-Baghdad railway on Anatolian forests, Journal of Sustainable Forestry, cilt.38, sa.6, ss.572-590.
- Gümüş, C., Kılıç, E. 2020. Bozüyük Ormancılık Tarihi. Ers Matbaası (Ogem-Vak), 174 s. Ankara.
- Gümüş, C. 2021. Orman. Ege Orman Vakfı Yayını, Tükelmat Matbaası, 322 s. İzmir.
- Gümüş, C. 2022. Türkiye’de orman mühendisliği eğitimi ve KTÜ Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü. Ormancılık Araştırma Dergisi Turkish Journal of Forestry Research 2022, 9: Özel Sayı/Special Issue, 369-380.
- Gümüş, C. 2023. Cumhuriyetin 100 Yılında Ormancılık Politikamız. (Editör: Doç.Dr.Murat Alan vd). Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Ormancılığı ve Geleceği, s. 29-58, Türkiye Ormancılar Derneği yayını, Kuban Matbaacılık, Ankara.
- Gümüş, C. 2024. Trenler, Üç Beş Ağaç ve Cumhuriyet. Orman ve Av, Mayıs – Haziran 2024, s. 2-6.
- Günçan, Ö.K. 1992. Demiryollarının Ülke Stratejisine ve Ekonomisine Etkinliği, Demiryollarının Dunu Bugünü ve Yarını Hakkında Bir Yorum, Akay Ofset Matbaacılık, 140 s. Ankara.
- Gündüz, A.Y., 2012. Osmanlı Devletinin Ekonomi ve Dış Borç Politikası (the Ottoman Empire’s Economy And External Dept Policy), Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2/ Cilt: 2/ Sayı: 3/ Bahar 2012 , sayfa 1-18.
- Günen, K., 1946: Yeşil Bir Şafak Söküyor, Kenan Matbaası, 80 s., İstanbul.
- Günay, T. 2003. Ormancılığımızın Tarihçesine Kısa bir Bal-kış, Tarım Orkam-Sen Yayını, Form Ofset, 271 s, Ankara.
- Günçan, Ö.K. 1992. Demiryollarının Ülke Stratejisine ve Ekonomisine Etkinliği, Demiryollarının Dünü Bugünü ve Yarını Hakkında Bir Yorum. Akay Ofset Matbaacılık, 140 s. Ankara.
- Gürdamar, E. 2019. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tütün Politikaları. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, 275 S. Malatya.
- Gürel, Z. 1981. Kurtuluş Savaşında Demir Yolculuk-II, Belleten, C. XLV/2, Nisan 1981, Sayı 178, Türk Tarih Kurumu, s. 79-105, Ankara.
- Gürler, H. 1996. Batı Anadolu Kuvay-i Milliye Hareketlerinin Ortaya Çıkmasında Ordunun Rolü, Beşinci Askeri Seminer Bildirileri, Genelkurmay Basımevi, 421 s. Ankara.

- Gürses, M. K. 1990. Dünya'da ve Türkiye'de Okaliptüs. Kavak ve Hızlı G. Y. T. O. A. Araştırma Enstitüsü Dergisi 1990/1 (Türkiye'de Okaliptüs yetiştiriciliğinin 50. Yılı), İzmit, S. 1-19.
- Hacıfettahoğlu, İ. 2008. Trabzon Valisi Şehit Cemal Azmi Bey, <http://www.serander.net/karadeniz-kulturu/karadeniz-tarihi/644-trabzon-valisi-sehit-cemal-azmi-bey.html>.
- Haris, K. 1931a. Bozüyük Ormanları, Orman ve Av Dergisi, Yıl 4, Mayıs, sayı 39, Sayfa 9-16.
- Haris, K. 1931b. Devlet işletmesi mi? İhale mi?, Orman ve Av, Yıl 4, Sayı 37, s. 2-3.
- Haykıran, A.S., Güren, F.Ö. 2023. 19. Yüzyılın Sonlarında Aydın Sancağı'nda Ormanlık ve Orman İdaresi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 10 Sayı: 2, 103 – 119.
- Herslag, Z.Y. 1958. Turkey: An Economy in Transition The Hague: Uitgeverij van Keulen, 340 s. Lahey.
- Heske, F. 1952. Türkiye'de Orman ve Ormanlık, (Çeviren: S.İnal). Coğrafya Enstitüsü Yayını, no. 14. Ankara.
- Hiç, M. 1998. Atatürk ve Ekonomik Rejim, Devletçilikten Günümüzde Piyasa Ekonomisine, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı.23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, Sayfa 3285-3292.
- HM, 1926a. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 22 Mayıs 1926 tarihli (1751 sayısı).
- HM, 1926b. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 23 Mayıs 1926 tarihli (1752 sayısı).
- HM, 1931. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 13 Haziran 1931 tarihli (3558 sayısı).
- İlkmen, Ş.N. 1949. Orman İşletmeciliğinde Devletçilik Problemi ve Ormanlık Politikamızın Ana Davaları I, Orman ve Av, Şubat 1949, Yıl 21, sayı 2, 3,4,5.
- İlkmen, Ş.N., 1955. Türkiye Orman Kanunundaki Orman ve Muhafaza Ormanı Mevhumlarının Tarifi Meselesi, FAO Ormanlık Politikası Semineri, 13-25 Eylül 1954, Tebliğler II Kitabı, Sayfa 53-69, Yenilik Basımevi, İstanbul.
- İlkmen, Ş.N. 1974. İ.Ü. Orman Fakültesi Öğretim Üyelerinden 1973 Yılında Emekliye Ayrılanlar (Prof.Dr.Şeref Nuri İlkmen, Prof.Dr. Abdulfafur Acatay, Prof.Dr.Selahattin İnal için Düzenlenen Törende Yapılan Konuşmalar), s. 19-35, Sermet Matbaası, İstanbul.
- İnal, S. 1946. Uğuldayan Orman ve Gelişen Ormancılığımız, Süreyya Bükey Basımevi, 40 s. İstanbul.
- İnal, S. 1974. İ.Ü. Orman Fakültesi Öğretim Üyelerinden 1973 Yılında Emekliye Ayrılanlar (Prof.Dr. Şeref Nuri İlkmen, Prof.Dr. Abdulfafur Acatay, Prof.Dr. Selahattin İnal için Düzenlenen Törende Yapılan Konuşmalar), s. 39-45, Sermet Matbaası, İstanbul.
- İnalçık, H. 1998. Osmanlıda Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım, Editörler Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 232 s. İstanbul.
- İnan, A. 1972. Devletçilik ilkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 433 s. Ankara.

- İnan, A. 1996. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit konuşmaları. Türk Tarih Kurumu Yayını, 2. Baskı. XVI. dizi - sa. 44, 85 s. Ankara.
- İnan, A.A. 1984. Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. İş Bankası Kültür Yayınları, 536 s. İstanbul.
- İnce, M. 1976. Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi), Kalite Matbaası, 268 s. Ankara.
- İncedayı, C.K. 2007. Türk İstiklal Harbi (Garp Cephesi), Yapı Kredi Yayınları, 281 s.
- İnönü, İ. 2006. Hatıralar, Bilgi Yayınevi, s.359-360, Ankara.
- İnönü, İ. 2017. Defterler (1919-1973) I. (Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, 3.baskı, 984 s. İstanbul.
- İstanbul, T. 1974. Türkiye'de Orman İşletmeciliğinin Seyri İçinde Yerli ve Yabancı Girişimler ve Bugünkü Durumu. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, Cilt 24, Sayı 2, S. 119-123.
- İstanbul, T. 1978. Türkiye'de Devletten Başkasına Ait Ormanların İdare ve İşletilmesi Üzerine Araştırmalar, İ.Ü. Orman Fakültesi Yayını, İ.Ü. Yayın no. 2485, Orman Fakültesi Yayın no. 263, İstanbul.
- İstanbul, T. 1979. Türkiye'de Orman Rejimi, İ.Ü. Orman Fakültesi Yayın no. 271, 36 s. İstanbul.
- İVH, 1923a. İcra Vekilleri Heyeti, 20 Aralık 1923 tarihli kararı, Cumhuriyet Arşivleri No. 16.78.20.
- İVH, 1923b. Ziraat Vekaletine mevrit 12 Kanuni evvel 1341 tarih ve 30247/42, Arşiv No. 16.78.20.
- İVH, 1927a. İcra Vekilleri Heyeti, 24 Temmuz 1927 tarihli kararı (Fı 20 Kanuni evvel 1341 tarih ve 2905 numaralı kararname zeylidir.) Cumhuriyet Arşivleri No. 25.49.11.
- İVH, 1927b. İcra Vekilleri Heyeti, 30 Ağustos 1927 tarihli kararı, Cumhuriyet Arşivleri No. 25.49.11.
- Jäschke, G. 1982. Havza'da Mustafa Kemal Paşa . Belleten, Türk Tarih Kurumu, 46 (182), 347-352.
- Jäschke, G. 1989. Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Türk Tarih Kurumu, 239 s. Ankara.
- Kağıtçı, M.A. 1938. Orman Sanayii. Orman ve Av, Yıl 11, Sayı 11-12, S. 235-239.
- Kanbolat, Y. 1963. Türkiye Ziraatinde Bünye Değişikliği. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, Ankara.
- Kansu, E. 1947. Ormanlarımız ve Ormancılığımız İçin Yazdıklarım, T.C. Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü yayını, Özel sayı 62, Ankara.
- Kansu, M.M. 2022. Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, I. Cilt, 7. Baskı, Türk tarih Kurumu, 344 s. Ankara.

- Kaplan, E. 2021. Esat Kaplan. Vatan toprağı kutsaldır, kaderine terk edilemez!.. Norm Haber. 04-06-2021.
- Karabulut, U. 2007. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış, Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri, 1925-1937, Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 15, s.151-160.
- Karacan, A.N. 2018. Lozan. (Hazırlayan (Hulusi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 7. Basım, Yayın no. 1783. Ayhan Matbaası, 576 s. İstanbul.
- Karaduman, R. 1943. Türkiye'de Orman Amenajman Çalışmaları. Yıl 15, Sayı 10, Birinciteşrin 1943, s. 212-213.
- Kasap, B. 2007. "Burası Vatan Toprağıdır Kaderine Terk Edemeyiz" M. Kemal Atatürk. Perspektif, 14. Sayı (Mayıs Haziran 2007). https://www.suvecevre.com/yayin/533/-burasi-vatan-topragidir-kaderine-terk-edemeyiz-m-kemal-ataturk_15860.html
- Kaya, M. 2011. Türkiye'nin İlk Sanayi Kasabalarından Biri; Ayancık, Sinop, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Cevdet Yılmaz), Samsun.
- Kaya, O. 2009. Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Lojistik. <https://www.lojiport.com/kurtulus-savasi-ataturk-ve-lojistik-8342yy.htm>
- Kaya, K., Sevinç, G., Asoğlu, V., Sevinç, M.R. 2015. Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Tarım Sektöründeki Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı ile Karşılaştırılması. İş Hukuk ve İktisat Dergisi, s. 63-98.
- Kaya, M., Yılmaz, C. 2013. Bir Sanayi Tesisinin Sosyal Hayat Üzerine Etkisi: Ayancık - Zingal Örneği. Sinop İli Değerleri Sempozyumu, 15-18 Mayıs 2013.
- Kaya M., Yılmaz, C. 2016. Sanayide Yer Seçimini Etkileyen Faktörlere Bir Örnek: Türkiye Kibrit İnhisarı ve Sinop Kibrit Fabrikası, Doğu Coğrafya Dergisi , sa.35, ss.107-129.
- Kaya, N.N. 2021. Prof. Dr. Robert Julius Bernhard ve Türkiye Ormancılık Politikaları Üzerine Etkileri. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 128 s. Trabzon.
- Kayabaşı, K. 2019. Felah Grubu'nun Milli Mücadele'deki Faaliyetleri. Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl 2019, Cilt. 4 Sayı. 2, s. 603 – 625.
- Kayacık, H. 1951. Türkiye'de Bazı Elverişli Yabancı (Exotik) Ağaç Türlerinin Yetiştirilmesi Lüzum ve İmkânları. İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi Seri B, Cilt 1, Sayı 1, Sayfa 25-38.
- Kayıran, M. 1988. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Tarımı (1923-1929). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 198 s. Ankara.
- Kayıran, M. 1989. Tekalif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 5, Sayı 15 (Temmuz 1989). 639-64.
- Kazgan, G. 2006. Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul Üniversitesi Bilgi yay. 492 s. İstanbul.

- Kazgan, H. 1981. Atatürk Döneminde Tarım Politikası, Türkiye Ekonomisi Semineri, 133 s. İstanbul.
- Keskin, M. 1991. Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadelede Türkiye'ye Yardımları (1919-1923), Erciyes Üniversitesi Yayını, 103 s. Kayseri.
- Keskinok, Ç. 2005. Bir Özgürleşme Tasarısı Olarak AOÇ, Bir Çağdaşlaşma Öyküsü, Cumhuriyet Devriminin Büyük Eseri Atatürk Orman Çiftliği. Ankara.
- Keyder, Ç. 1982. Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 187 s. Ankara.
- Kılıç, E., Ok, K. 2018. Kazım Karabekir Paşa: Kurtuluş Savaşı'nı ormanlar sayesinde kazandık. Ormancılık Araştırma Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 123 - 134, 01.12.2018.
- Kılıç, E. 2019. Osmanlı Ormancılığının Zor Yılları. OGEM-VAK yayını, Ers Matbaası, 137 s. Ankara.
- Kılıç, E. 2021. Tanzimat'ın Başarısız Girişimi: İlk Orman Müdürlüğünün Kuruluşu ve Kapatılma Süreci. Ağaç ve Orman 2 (2), S. 52-61.
- Kıvrıkcık, E. 2008. Cepheye Giden Yol, GOA Basım Yayın ve Tanıtım Ltd. Şti. 319 s. Ankara.
- Kimyon, D., Serter, G. 2015. Atatürk Orman Çiftliği'nin ve Ankara'nın Değişimi Dönüşümü, Planlama 2015;25(1) s. 44-63.
- Kiper, M. 2010. Cumhuriyet Demiryolu'nun Kuvvet Üssü: Eskişehir Cer Atölyesi. Metalurji Mühendisleri Odası Dergisi, S.5, (2010), s.23-26.
- Kocatürk, U. 1983. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 674 s. Ankara.
- Koç, B. 1999. Osmanlı Devleti'ndeki Orman ve Koruların Tasarruf Yöntemleri ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, OTAM sayı 10, ss.139-158.
- Koç, Y. 2000. Atatürk'ün Millileştirmeleri ve Devletleştirmeleri, Günümüzün Özelleştirmeleri, Türk-İş Eğitim Yay. No. 55, 16 s. Ankara.
- Koçak, C. 1991. Türk-Alman İlişkileri (1923-1939): İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 205 s. Ankara.
- Koçak, O. 2001. Atatürk'ün Bankası Türkiye İş Bankası. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 262 s. İstanbul.
- Korkmaz, İ. 1982. Vergi Yapısı ve Gelişimi, İ.Ü. İktisat Fak. Yayını, 220 s. İstanbul.
- Korkud, S.A. 1965. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1909'dan 1918 arasında İdare Teşkilat ve Amirleri Hakkında Bir İnceleme, Türk İdare Dergisi, 36/293-294, s. 3-16. Ankara.
- Koylu, Z. 2010. Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Öldürülmesi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 46, Güz 2010, s. 425-455.
- Kozak, F. 1937. Ormanlarımızda Devlet İşletmesi, Orman ve Av Dergisi, Orman ve Av, Yıl 10, Sayı 3, s. 101-106.

- Kozak, F. 1938. Devlet İşletmesi Başlarken, Orman ve Av Dergisi, Ocak 1938, Sayfa 1-4, İstanbul.
- Kozak, F., Kutluk, H. 1937. Ormancılığımızın tarihçesine dair, Orman ve Av Dergisi, Sayı 7-8-9, s. 114-121, İstanbul.
- Köktürk, M.R. 1937. Sınırlama İşleri. Orman ve Av, Yıl 10, Sayı 4, Nisan 1937, s. 179-181.
- Köse, M., Daşdemir, İ., Yurdakul Erol, S., Yıldırım, H., Arslan, A., Göksu, E., Şekercan, U., Alkan, S. 2018. Türkiye Ormancılığı İçin Alternatif Örgütlenme Modellerinin Geliştirilmesi. Ormancılık Araştırma Dergisi, 5 (2), s.143-168.
- Köse, S. 2020. Orman Amenajmanının Türkiye'deki Tarihçesi. (Editörler: Nuray Mısır, Mehmet Mısır). Türkiye'de Orman Amenajmanının 100 Yıllık Gelişimi, s. 18-93. Gece Kitaplığı, Ankara.
- Köylü, M. 2006. 1919-1922 Döneminde Türk Ordusu İkmal Sistemiyle Yunan İkmal Sisteminin Karşılaştırılması, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 273 S. İzmir.
- Köylü, M. 2018. Kurtuluşun Gölgedeki Kahramanları, Fark Yayınları, 390 s. İstanbul.
- Kurtoğlu, R. 2010. İthal İkamelerinden Liberal Ekonomiye Geçiş Sonrasında Büyüme ve İşsizlik. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri A.B.D. Doktora Tezi, 723 S. İstanbul.
- Kurtulgan, K. 2018. Türkiye'nin İhracatının Komşu Devletler ile Mukayesesi (1913-1929). Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), Cilt 5, Sayı 12, Yıl 2018, S 417- 431.
- Kutluhan, İ. 1937. Derince Travers Enjektte Fabrikası, Orman ve Av, Yıl 10, Sayı 4. s. 182-192.
- Kutluhan, İ. 1938. Zingal Ormanlarında ve Kereste Fabrikasında Tetkikler. Orman ve Av, s. 240-273.
- Kutluhan, İ. 1940. Haşepeten Mihaniki Kağıt Hamuru Nasıl Yapılır. Orman ve Av, Yıl 12, Sayı 4, Nisan 1940, s. 126-129.
- Kutluk, H. 1937. Kömür Havzasında Maden Direkçiliğinin Tarihçesine Ait Notlar. Orman ve Av Fevkalade Sayısı, Yıl 10, Mart 1937, sayı 3. s. 282-292.
- Kutluk, H. 1948a. Türkiye Ormancılığı ile İlgili Tarihi Vesikalar 893 - 1339 (1487 - 1923), Osmanbey Matbaası, 411 s. İstanbul.
- Kutluk, H. 1948b. Süleyman Ormancı, Orman ve Av, Yıl 20, Sayı 8, Ağustos 1948, Sayfa 164-168.
- Kutluk, H. 1957a. Türkiye'de İlk Devlet Orman İşletmesinin Kuruluş Safhaları ve Neticeleri. (Editörler: Halil Kutluk ve Hasan Asmaz). Türk Ormancılığı Yüzüncü Tedris Yılına Giderken (1857-1957), Türkiye Ormancılar Cemiyeti Yayın no. 7, Doğu Matbaası, Ankara S. 98-110. Ankara.

- Kutluk, H. 1957b. Türkiye’de Yabancı Ormancılar. (Editörler: Halil Kutluk ve Hasan Asmaz). Türk Ormancılığı Yüzüncü Tedris Yılına Girerken (1857-1957), Türkiye Ormancılar Cemiyeti Yayın no. 7, Doğu Matbaası, Ankara S. 181-198, Ankara.
- Kutluk, H. 1965. Prof. Bernhard’ın 38 yıl önce vermiş olduğu konferans, OGM Teknik Haberler Bülteni, Yıl 4, Sayı 16, s.181-193, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara.
- Kutluk, H. 1967. Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 102-1341(1787-1925), Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara.
- Kutluk, H., Yund, K. 1940. Pedavra ve Pedavracılık. Orman ve Av, Yıl 12, İkincikanun 1940, Sayı 1, s. 14-18.
- Küksatan, A. 1949. Bugünkü Orman Davamız, Yeşilgireson Matbaası, 107 s. Giresun.
- M.A. Salih, 1931a: Orman İşletmesinde Devlet ve İhale Usulleri (1), Orman ve Av, Yıl 4, Sayı 38, Sayfa 10-16.
- M.A. Salih, 1931b, İktisadi Program Karşısında, Orman ve Av, Yıl 3, sayı 34, sayfa 9-12.
- M. Ali Salih. 1933. Teşkilat – I, Orman ve Av, Sayı 56, Yıl 6, s. 14-16.
- M. Fahrettin. 1930. Orman Kanunu. Orman ve Av, Yıl 2, sayı 23, s. 4-5.
- M. Şevki. 1932. Elektrikli Türkiye. Kadro, İkinci Kanun 1935, Sayı 13, s. 35-41.
- M. Şevki. 1933a. Milli Mahrukat Meselesi IV. Kömür ve Linyit, Kadro, Yıl 2, Sayı 21. Eylül 1933, s. 33-38.
- M. Şevki. 1933b. Milli Mahrukat Meselesi V. Kömür ve Linyitlerimizden Mayı Mahruk İstihali. Kadro, Yıl 2, Sayı 23. İkinci Teşrin 1933, s. 26-32.
- M. Şevki, 1934. Bizde Kok ve Demir Sanayi. Kadro, 19. Cilt, Sayı 29, Mayıs 1934, s.33-36.
- Mango, A. 2022. Atatürk-Modern Türkiye’nin Kurucusu. 20. Baskı, Remzi Kitabevi, 750 s. İstanbul.
- Mert, M. 1922. Türkiye’de 1923-1938 Döneminde Döviz Kurları ve Altın Fiyatları. 6 Uluslararası İzmir İktisat Kongresi / 29-30 Ağustos 2022, Bildiriler Kitabı, s. 56-63.
- Meydan, S. 2019. Boris’in Dedesi: Ali Kemal. Sözcü Gazetesi, 29 Temmuz 2019.
- Muzaffer, 1928. Bozüyük Kereste Fabrikası Ormanları, Orman ve Av, Yıl 1928, Sayı 5, sayfa, 12-14 ve Sayı 7, sayfa 18-20.
- Müderrişoğlu, A. 2013. Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları. 2. Baskı, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi yayını, 574 s. Ankara.
- Müderrişoğlu, A. 2018. Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları. Bilgi Yayınevi, 488 s. Ankara.
- Mütercimler, E. 1992. Kurtuluş Savaşına Denizden Gelen Destek, Yaprak Yayınları, 335 s. İstanbul.

- Mütercimler, E. 2006. Bu Vatan Böyle Kurtuldu: Onlar Bizim İçin Öldüler. Alfa Yayınları. 178 s. İstanbul.
- Namal, Y., Karakök, T. 2022. Atatürk ve Üniversite Reformu 1933. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, Yıl 2011, Sayı: 1, 27 – 35.
- Nedim, V. 1932. Millet İktisadiyatı: Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına. Kadro, Sayı 2, Şubat 1932, s. 9-11.
- Ok, K. 2020. Türkiye’de Ormancılığın Yeniden Yapılandırılması Üzerine Düşünceler. Ormancılıkta Yönetim ve Örgütlenme. TOD Yayın No. 52. Kuban Matbaacılık, s. s. 50-67. Ankara.
- Ok, K. 2023. Türkiye’de Devlet Orman İşletmeciliği, (Editör: Doç.Dr.Murat Alan vd). Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Ormancılığı ve Geleceği, s. 95-135, Türkiye Ormancılar Derneği yayını, Kuban Matbaacılık, Ankara.
- Olhan, M.1957. Maden Direğinin Milli Ekonomimizdeki Rolü ve Bu İhtiyacımızın Karşılanması İmkanları. (Editörler: Halil Kutluk ve Hasan Asmaz). Türk Ormancılığı Yüzüncü Tedris Yılına Girerken (1857-1957), Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, Sayı 7, Doğuş Matbaası, Sayfa 157-160, Ankara.
- Ondaral, S. Köse, C., Canbolat, D. 2023. Orman Ürünleri Sanayisi: Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Bir Değerlendirme. (Editörler: Murat Alan vd). Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Ormancılığı ve Geleceği. Türkiye Ormancılar Deneği Yayını, Kuban Matbaacılık, S.471-507, Ankara.
- Orman ve Av.1928. Tayinler. Temmuz 1928, Sayı 5, Sayfa 23.
- Orman ve Av. 1929. Terfi ve Tayinler. Sayı 11, Cilt 1, s. 10.
- Orman ve Av. 1930. Yumurta İhracatımız. Yıl 3, Sayı 29-30, Temmuz-Ağustos 1930, s. 45.
- Orman ve Av. 1933. İlk Meslektaş Vekilimizin Meslek Hakkındaki Beyenatı, Sayı 53, Yıl 6, s.1-3.
- Orman ve Av, 1937. Yıl 10, Sayı 10,11,12, s. 304-305.
- Orman ve Av. 1938a. Yıl 11, Sayı 4-5, Nisan – Mayıs 1938, s. 146.
- Orman ve Av. 1938c. Ormancılık Aleminde I Yurt İçinde. Sayı 6,7,8, Haziran, Temmuz, Ağustos 1938. s. 186-194.
- Orman ve Av. 1940a. Ormancılık Aleminde, I. Yurt İçinde, Yıl 12, Sayı 6, Haziran 1940, s. 189.
- Orman ve Av, 1940b. Ormancılık Aleminde I. Yurt İçinde, Yıl 12, sayı 2, Şubat 1940, s.66.
- Orman ve Av, 1942. Ormancılık Aleminde (Yurt İçinde), Yıl 15, Sayı 9-10, s.182.
- Orman ve Av. 1948. Meslek Aleminde Olanlar Bitenler General Kazım Karabekir, Yıl 20, Şubat 1948, Sayı 230, S. 28-29.
- Orman ve Av. 1950. Prof. Bernhard’tan Atatürk’e Mektup, (Çeviri: Doç.Dr. Selahattin İnal), Ağustos 1950, Sayı 8, Sayfa. 174-177.

- Ortaylı, İ. 2014. Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, Timaş Yayınları, 240 s. İstanbul.
- Öğün, T. 1997. Birinci Dünya Savaşında Kafkas Cephesi İaşesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 379 s. Malatya.
- Ökçün, A.G. 1977. Türkiye İktisat Kongresi 1923- İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar, 4. Baskı, Sermaye Piyasası Kurulu, 347 s. Ankara.
- Ökçün, G. 1975. 1909-1930 yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar. Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/Tartışmalar 8-10 Haziran 1973, Hacettepe Üniversitesi yayını, s. 409-485, Ankara.
- Ökte, S.K. 2019. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan Anadolu'ya Geçışı "Samsun'da En Hassas Altı Gün" (19-24 Mayıs 1919), 2. Uluslararası 19 Mayıs Yenilikçi Bilimsel Yaklaşımlar Kongresi 27-29 Aralık 2019 Samsun, Tam Metin Kitabı, s. 6-21.
- Öner, E. 2012. Cumhuriyet Dönemi Türk Bütçeleri (1924-1993) Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Sayı 36, Ocak 2012.
- Özakman, T. 2005. Şu Çılgın Türkler, 167. Basım, Bilgi Yayınevi, 748 s. Ankara.
- Özalp, K. 1972. Milli Mücadele (1919-1922) Belgeler, Türk Tarih Kurumu 211 s. Ankara.
- Özalp, K. 1988. Milli Mücadele 1919-1922, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, 479 s. Ankara.
- Özcan, B. 1998. Kırım Harbi Sırasında Bazı Avrupalı Devlet Adamlarının Osmanlı Ülkesini Ziyaretleri (1854-1855), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi (OTAM), Cilt. 9, Sayfa 287-322.
- Özçelik, M. 2011. Açıksöz Gazetesinde Sakarya Savaşı. Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Yıl. 2011, Sayı. 6.
- Özer, M.H. 2014. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli Tüccar Oluşturma Çabalarında İş Bankası'nın Rolü, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 69 (2) 3, S.351-377.
- Özer, S. 2021. Türkiye'de Şeker Sanayisi (1925-1950), CTAD, Yıl 17, Sayı 33 (Bahar 2021), s. 95-124.
- Özdemir, B. 2009. Osmanlı Devleti Dış Borçları, Ankara Ticaret Odası yayını, Desen Ofset, 172 s. Ankara.
- Özdemir, B. 2010. Osmanlı Devleti Dış Borçları 1854-1954 Döneminde Yüzyıl Süren Boyunduruk 1854-1914 Borçlanmaları Galata Bankerleri ve Osmanlı Bankası Düyun-U Umumiye İdaresi Türkiye Cumhuriyeti'nin Kabul Ettiği Osmanlı Devlet Borçları. 2. Baskı, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Ümit Ofset Matbaacılık, 172 s. Ankara.
- Özdemir, M. 2001. Mütareke ve Kurtuluş Savaşı Başlangıç Dönemlerinde Türk Demir Yolları / Yapısal ve Ekonomik Sorunlar /1918-1920), Kültür Bakanlığı Yayınları 2620, Ankara.
- Özdemir, M. 2012. "Tren gelir, hoş gelir..." Kara Trenin Hikayesi. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, Bahar. 117-123, 2012.

- Özdinç, H.K. 2010. Tarımda Kamu Politikalarının Başlangıcı: “Buğday Meselesi”. AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal of Social Sciences, Cilt / Volume. 2010-1 Sayı / Issue. 20, 1932-1945.
- Özdönmez, M., Ekizoğlu, A. 1993. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemleri Ormancılığında Katkıları Olan Yabancı Uzmanlar, İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, Cilt 43, Sayı 3-4, s. 57-68, İstanbul.
- Özdönmez, M., Evcimen, B. 1971. Türkiye’de Kereste Dış Ticareti İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri A, Cilt XXI, Sayı 2, s.106-139.
- Özdönmez, M. 1973. Devlet Ormanlarından Köylülerin Faydalanma Hakları, İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, Sayı 2, S. 62-77.
- Özdönmez, M., Evcimen, B. 1973. Türkiye’nin Yuvarlak Yapacak (Endüstriyel) Odun Dış Ticareti. İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri A, Cilt XXIII, Sayı 2, 1973, s.67-117.
- Özdönmez, M., İstanbullu, T., Akesen, A., Ekizoğlu, A. 1996. Ormanlık Politikası, İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul.
- Özgür, T., Hortan, K. 1981. Atatürk Döneminde Türkiye’nin Dış Ticaret Ekonomik İlişkileri. Para Dergisi: Atatürk Özel Sayısı, Sayı 6 (Kasım 1981), s. 28- 31.
- Öztürk, M.Y., Keskin, N.E. 2013. Tütün Sektöründe Yabancı Yatırım: Reji Deneyimi Işığında Bugünü Anlamak, DİSK Birleşik Metal İş Sendikası Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2013/2, Sayfa 91-118.
- Öztürk, S., Yıldırım, F. 2009. Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, s.145-165.
- Pakdemirli, E. 1991. Ekrem, Ekonomimizin 1923’den 1990’a Sayısal Görünümü, Milliyet yayınları. İstanbul.
- Pakdemirli, E. 1995. Ekonomimizin Sayısal Görünümü 1923’den Günümüze. Milliyet Yayınları, 3.Baskı. 233 s. İstanbul.
- Palabıyık, M.S. 2014. The Emergence of The Idea of “International Law” in The Ottoman Empire Before The Treaty of Paris, International Journal of Middle Eastern Studies, Volume 50, Issue 2.
- Pamay, B. 1980. Türkiye Ormancılığının Ana Sorunları, İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri B. Cilt 30, Sayı 2, Sayfa 68-92.
- Pamuk, Ş. 1988. 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, Gerçek Yayınevi, 240 s. İstanbul.
- Pektaş, İ. 2021. Kardemir Başarı Hikayesi. Subkon Turkey, 15.12.2021. <https://subconturkey.com.tr/kardemir-basari-hikayesi/>
- Pınar, R. 1937. Orman Kanunu ve Ağaçlandırma. Orman ve Ay, Yıl 10, Sayı 3, Mart 1937. s. 107-109.

- Pınar, R. 1957. Devlet Orman İşletmeciliğine Başlarken. (Editörler: Halil Kutluk ve Hasan Asmaz). Türk Ormancılığı Yüzüncü Tedris Yılına Girerken (1857-1957), Türkiye Ormanlılar Cemiyeti Yayın no. 7, Sayfa 86-89, Doğu Matbaası, Ankara.
- Recep. 1929. Ormanda Kabuk Böceklerinin Haşaratı. Orman ve Av, cilt 1, Sayı 12, s. 2-6.
- Saatçioğlu, F. 1959. Türkiye'nin Maden Direği İhtiyacının Karşılınması Problemi. İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri B. Cilt 9, Sayı 2, s. 17-33.
- Saatçioğlu, F. 1962. Bilecik Devlet Orman İşletmesi Yirce – Bütmece – Kömürsü Ormanlarında Yapılan Silvikültür Tatbikatı (Ekskürsion Konuları), Tarım Bakanlığı-Orman Genel Müdürlüğü Yayını, Sıra no. 340, Seri no. 32, 102 s. İstanbul.
- Sanay, C. 1945. Birinci Devre Amenajman Planları, Orman ve Av, Yıl 17, Sayı 12, Aralık 1945, S. 395-398.
- Sanderman, W. 1952. Odunun Dayanmasını Arttırmak Üzere Emprenyesinde Yeni Amerikan Metodları (Çeviren: Adnan Berkel), İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri B. Cilt 2, Sayı 1, Sayfa 66-71, İstanbul.
- Sarc, Ö.C. 1970. 50 Yıllık Cumhuriyet Döneminde Ekonomik ve Sosyal Bünyedeki Başlıca Değişmeler, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 30, Sayı 1-4, Sayfa 1-26, İstanbul.
- Sarıaslan, Ü. 2004. Demir Ağlardan Örümcek Ağlarına - 1930'lu Yıllardan 209 Fotoğraf ve Belgenin Tanıklığında Cumhuriyet Demiryolculuğu ve Ötesi, Otopsi Yayınevi, 332 s. İstanbul.
- Sarıçoban, G. 2020. Atatürk Döneminde 1923-1929 Türkiye Ekonomisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2020, Sayı. 44, 222 – 236.
- Sarıhan, Z. 1984. Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Cilt I, Öğretmen Dünyası Yayınları, 174 s. Ankara.
- Sazak, E. 2009. Hatıralar, Emin Bey'in Defteri, 2. Baskı, Bilgeoguz yayınevi, 408 s. İstanbul.
- Semerci, A. 2019. Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'daki Çalışmaları, Türk Dünyası Araştırmaları, Ocak - Şubat 2019 Cilt. 121 Sayı. 238 Sayfa. 83-112.
- Singer, C., Holmyard, E. J., Hall, E. R., Williams, T. I. 1958. A History of Technology, Vol IV, The Industrial Revolution 1750-1850. Clarendon Press, Oxford, 728 p.
- Slade, A. 2012. Turkey and Crimian War, Cambridge Uni. Press, 452 s.
- Smith, M.L. 1978. Anadolu Üzerindeki Göz. (Çeviren: Halim İnal). Hürriyet Yayınları, 434 s. İstanbul.
- Soyak, H.R. 1973. Atatürk'ten Hatıralar, 2 Cilt, Yapı ve Kredi Bankası Yayını, 370 s. İstanbul.
- Soylu, P.Ü. 2015. Osmanlı Borçlarının Çözüm Süreci Üzerine İktisadi Politik Bir Değerlendirme (1928-1933), Tarih Okulu Dergisi (TOD), Mart 2015, Yıl 8, Sayı XXI, Sayfa 237-262.
- Sönmez, S. 1998. Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye, İmge Kitabevi, 474 s. Ankara.

- Sungar, Ş. 1946. Orman İşletmelerinde Neler Gördüm?, Sesışık Basımevi, 118 s.Eskişehir.
- Süt, R. 2008. İzmir'in İşgalinden Sakarya Meydan Muharebesi Sonuna Kadar (1919–1921) Batı Cephesi İkmal Sistemi. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 355 s. Afyon.
- Şahin, N., Yılmaz, A. 2015. Milli Mücadele Stratejisinin Mali İktisat Boyutu ve Sosyo-Ekonomik Dinamikleri, (Ed. Necmettin Şahin), EPAMAT Basım Yayın Ambalaj Reklam Promosyon Ltd. Şti. 270 s. Ankara.
- Şahin, S. Z., Atak, E. 2004. Atatürk Orman Çiftliği'nin 79 Yılı ve Çiftliğin Korunması İçin Yeni Siyasetler Ararken. Planlama. Cilt 2004, sayı 3, s. 80-88.
- Şapolyo, E.B. 1944. Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, Rafet Zaimler Yayınevi, 624 s. Ankara.
- Şehidoğlu, S.M. 1992. Kurtuluş Savaşı'nda Savaş Sanayii. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 8, Sayı 23, s. 317 – 324.
- Şeker, M. 2007. Osmanlı Devletinde Mali Bunalım ve İlk Dış Borçlanma, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, Sayfa 115-134.
- Şen, M.T. 2022. Cumhuriyet dönemi kâğıt sanayi (1923-1973). Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 162 s. Ankara.
- Şenli, B. 2019. Milli Mücadelede Eşme. Saray Matbaacılık, 216 s. Ankara.
- Şeref Nuri, 1937. Orman Kanunu Layihasına Bir Bakış, Orman ve Av dergisi, Yıl 10., Ocak 1937, Sayı 1, s.3-7, İstanbul.
- Şevket. 1929. Çatacık Ormanı. Orman ve Av, Yıl 2, Sayı 15, s. 20.
- Şevket Süreyya, 1932. Türk Tütüncülüğü ve İktisadi Devletçilik, Kadro, Sayı 2, Şubat 1932, s. 41-45.
- Şevket Süreyya, 1933. Milli İktisat Planı ve Şeker Sanayimiz. Kadro, 19. Cilt, Sayı 24, s. 5-16.
- Şimşir, B.N. 1973. İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Cilt 1, Nisan 1919-Mart 1920, Türk Tarih Kurumu Yayını, 502 s. Ankara.
- T.Ali. 1930.Orman Sanayii, Orman ve Av, Sayı 28, Yıl 3, s. 1-5.
- Tavşanoğlu, F. 1946. Orman Yolları ve Dekovilleri İnşaatı Kılavuzu. OGM yayını, Hüsniyat Basımevi, 94 s. İstanbul.
- Tanör, B. 2011. Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980, Yapı Kredi Yayınları, 21. Baskı, 393 s. İstanbul.
- TBMM. 1920. TBMM Zabıt Cerideleri.
- Tekeli, İ., İlkın, s. 1977. 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları. Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Serisi no. 2 Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi Yayın no. 30, 702 s. Ankara.

- Terziler, M.A. 2021. Takmak, O Köy Bizim Köyümüz, Saray Matbaacılık, 240 s. Ankara.
- Tevetoğlu, F. 1988. Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 284 s. Ankara
- Tezel, S.Y. 2015. Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi (1923-1950), Türkiye İş Bankası yayını, Yaylacık Matbaacılık, 675 s. İstanbul.
- TOD, 2024. Türkiye Ormancılar Derneği Resmi İnternet Sitesi, <https://www.ormancilardernegi.org/Hakkimizda>, Erişim Tarihi: 29.12.2024.
- Tokin, İ.H. 1990. Türkiye Köy İktisadiyatı, İletişim Yayınevi, 203 s. Ankara.
- Tolunay, A., Korkmaz, M. 2005. Orman Köylülerinin Orman Kaynaklarından Yararlanma Haklarının Tarihsel Gelişimi, I. Çevre ve Ormancılık Şurası, 22-24 Mart 2005, Antalya, s. 1559-1566.
- Tosun, R. 1996. Milli Mücadele'de Sivas'ın Yeri ve Önemi. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 12, Sayı 34, Mart 1996, S.67-86.
- Toygar, S. 1937. Orman Kanununda İntifa Hakkı Esasları. Orman ve Av. Yıl 10. Sayı 3, s. 110-113.
- Trabaud, L. 1981. Effects of Pastand Present Fireson the Vegetation of French Meditterra- nean Region. USDA Forest Service General Technical Report PSW-58.
- Tschermak, P. 1937. Okalıptüs Teşciri (Çeviren: Dr. Asaf), Orman ve Av, Yıl 10, Sayı 10,11,12. s. 351-361.
- Tunaya, T.Z. 1986. Türkiye'de Siyasal Partiler, II, Hürriyet Vakfı Yayınları, 245 s. İstanbul.
- Tuğluoğlu, Fatih. 2008. Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950), Türkiye Parazitoloji Dergisi, 32 (4), S. 351-359.
- Türkkan, N. 1965. Türkiye Demir Çelik Sanayinin Problemleri ve Nedenleri, I. Kimya Mühendisliği Teknik Kongresi 18-20 Haziran 1965, Yeni Matbaa, s. 4-5, İstanbul.
- Türkcan, E. 2011. Teknoloji Tarihi, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 442 s. Eskişehir.
- Türkiye İş Bankası. 2019. <https://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/bizi-taniyin/tarihimiz/o-gunlerden-bugunlere/Sayfalar/o-gunlerden-bugunlere.aspx>, Erişim Tarihi: 14.02.2019.
- Türkman, S. 1997. Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi'nde İaşe. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış), 198 s. İzmir.
- Türkmen, Z. 2016. Devlet Merkezine Gönderilen Raporlara Göre Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi, Berikan Yayınları, 206 s. İstanbul.
- Ulus. 1945. Ulus Gazetesi, 18 Mart 1945 tarihli baskısı.
- Ulusoy, İ. 2017. Atatürk Dönemi İktisadi Kalkınma Modeli (1923-1938). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 2. S.111-124.
- Ulutun, B. 1975. İktisadi Doktrinler Tarihi, Ötüken Yayınevi, 616 s. İstanbul.

- Unan, H., 1945: Bafra Kereste Fabrikası'na Kızılırmak'tan Kereste Nakli, Orman ve Av, Nisan 1945, Yıl 17, Sayı 4, Sayfa 125-132.URL. 2022. TBMM Resmi Sitesi.http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/aturk_konusma/01_03_1339.pdf (Ziyaret tarihi: 12.10.2021).
- URL.2012. TBMM Resmi Sitesi,http://tbmm.gov.tr/tarihce/aturk_konusma/01_03_1339.pdf
- URL. 2024. Atatürk Döneminde T.C. Devlet Demiryollarının Gelişimi, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/aturk-doneminde-t-c-devlet-demiryollarinin-gelistimi/>
- URL. 2025. What role for non-governmental organisations (NGOS) in the work of the Council of Europe?<https://www.coe.int/en/web/civil-society/what-role-for-non-governmental-organisations>
- Uslu, S. 1963. Ord. Prof. Dr. İng. Franz Von Losimfeldt Heske (1892 -1963). İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, Cilt XIII, Sayı 1, s. 123-128.
- Usluoğlu, H.A. 1987: Ormanı Yasal Tanımında Arama Ormana Yararlı Olmadı, Cumhuriyet Dönemi Ormancılığımızda 3116 Sayılı Orman Yasası ve Sonrası Sempozyumu, Türkiye Ormancılar Derneği Yayın no. 10, s. 12-20.
- Üçüncü, U. 2022. An Atrocity Method of the Greeks in the Great Offensive: To Start Fire. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi(SSAD) , vol.6, no.100. Yılında Milli Mücadele Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022, pp.83-96.
- Üstün, B. 2011. Eskişehir Devlet Demir Yolları Yerleşkesi Lojman Konutları Plan Tipolojileri Üzerine bir Çalışma. Tasarım+Kuram, Vol. 7, Iss. 11, (2011). s. 40-66.
- Vakit, 1932. Vakit Gazetesi, 23 Mart 1932 tarihli sayısı, Sayfa 3.
- Varcan, N. 1987. Türkiye'de Vergi Politikalarının Oluşumu (Cumhuriyet Dönemi), Anadolu Üniversitesi Yayını, 168 s. Eskişehir.
- Wegelin, M. 1951. Prof.R. Bernhard. (Çeviren: M. Salkaya). Orman ve Av, Yıl 23, Sayı 1, Ocak 1951, S. 13-14.
- Yaka, M. 2023. Hayatım Orman ve Ormancılık. (Editör: Doç.Dr.Murat Alan vd). Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Ormancılığı ve Geleceği, s. 21-27, Türkiye Ormancılar Derneği yayını, Kuban Matbaacılık, Ankara.
- Yakup, 1930. Ormancılıkta Damping. Orman ve Av, Nisan 1930, Yıl 3, Sayı 32, s. 16-17.
- Yalman, A.E. 2018. Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ayhan Matbaası, 376 s. İstanbul.
- Yaman, M.K. 2008. Cellat Gölü'nden Sağlık Ovası'na. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 72, Cilt: XXIV, Kasım 2008, s. 693-708.
- Yaşa, M. 1980. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1980, Akbank Kültür yayını, Apa Ofset Basımevi, 741 s. İstanbul.
- Yaşar, S. 2008.Büyük Taarruz'da Türk Havacıları. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), s. 77-85.
- Yaşar, O. 2009. Türk İmalat Sanayinde Lokomotif Bir Sektör: Demir Çelik Sanayi. Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 20, Temmuz - 2009, S. 42-78.

- Yavuz, B. 1992. 1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 8, Sayı 23, s. 273 - 308, Ankara.
- Yay, G.G. 1998. Atatürk Döneminde Para Politikası. Erdem, 11(31), 289-320.
- Yeniçeri, Ö. 2002. Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Antlaşması. Türkler Ansiklopedisi Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Yerasimos, S. 1979. Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), Kitapyurdu. com. 660 s. İstanbul.
- Yerasimos, S. 2001. Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Tanzimattan I. Dünya Savaşına. (Çeviren: Babür Kuzucu). Belge Yayınları, 520 s. İstanbul,
- Yetiş, N. 2022. Bozüyük ve Atalarımız. 3. Cilt, Alternatif Yayıncılık, 303 s. İstanbul.
- Yıldırım, İ. 1998. Milli Mücadele'nin Başlangıcında Eskişehir (22 Ocak 1919-20 Mart 1920), Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Yayını, 94 s. Eskişehir.
- Yıldırım, M. 2015. Osmanlı Demir Çelik Sanayii'nde Atölyeden Fabrikaya Geçiş (1830-1870). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, 293 s. İstanbul.
- Yılmaz, C. 2004. Ayancık ve Çevresinin Sosyo-Ekonomik Tarihinde Çok Önemli Bir Kuruluş; Zingal Şirketi. İ.Ü. Uluslararası Yer Bilimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı, s.793-800. İstanbul.
- Yılmaz, C. 2015. Bafra Demiryolu (Bafra – Engiz Dekovil Hattı). Bütünşehir, sayı 6, s.16-21.
- Yılmaz, C. 2016. Vezirköprü Kunduz Ormanlarından Bafra Kereste Fabrikasına Kızılırmak Üzerinden Tomruk Nakliyatı, Bütünşehir dergisi, Yıl 1, sayı 11, s. 1-19.
- Yılmaz, F. 2003. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlar. Berikan yayınevi, 456 s, Ankara.
- Yılmaz, N. 2009. Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 197 s. İstanbul.
- Yiğitoğlu, A.K. 1936. Türkiye'de Ormancılığın Temelleri, Şartları ve Kuruluşu, Yüksek Ziraat Enstitüsü yayını, sayı 8. 135 s. Ankara.
- Yiğitoğlu, A.K. 1937. Ormancılığımız ve Yeni Orman Kanunu. Orman ve Av. Sayı 3, s. 68-83.
- Yiğitoğlu, A.K. 1940. Selüloz Sanayii ve Hammadde. Orman ve Av, Yıl 12, Sayı 7, Temmuz 1940, s. 188-190.
- Yiğitoğlu, A.K. 1946. Devlet Orman İşletme Müdürleri toplantısı münasebetiyle bir konuşma. Orman ve Av, Yıl 16, Sayı 1, Ocak 1946, s. 47-51.
- Yund, K. 1937. Ağaçlama İşlerimiz, Orman ve Av, Yıl 10, Sayı 3, Mart 1937. s. 296-297.
- Yund, K. 1957. 100 Yıllık Türk Ormancılık Öğretimine Bakış. (Editörler: Halil Kutluk ve Hasan Asmaz). Türk Ormancılığı Yüzüncü Tedris Yılına Girerken 1857-1957, Türkiye Ormancılar Cemiyeti yayınları, Yayın no. 7, s. 22-29.

- Yurdakul Erol, S. 2018. Ormancılık Örgütünün Makus Talihi, Orman ve Av, Cilt 96, No.6, s.38-44.
- Yurdakul Erol, S. 2020. Ormancılık Örgütünün Değişimi ve Mevcut Durumundan Çıkarılacak Dersler ile Geliştirilmesine İlişkin Bazı Temel Yaklaşımlar. Ormancılıkta Yönetim ve Örgütlenme. TOD Yayın No. 52. Kuban Matbaacılık, s. 34-48. Ankara.
- Yurtoğlu, N. 2018. Cumhuriyet Türkiye'sinde Elektrik Enerjisi Üretimi ve Enerji Politikaları (1923-1960), Atatürk Araştırma Merkezi (AAM) Dergisi. 2018 ; 34 (2) : 98 : 227-280.
- Yurtoğlu, N. 2021. Atatürk Dönemi'nde Türkiye'de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1923-1938). Belgi (Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını), Sayı 22 (Yaz 2021/ II), s. 151-194.
- Zarakolu, A. 1950. Memleketimizde Demiryolu Politikası. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. VII, Sayı. 3-4 (1950), s.573-589.
- Zarakolu, A. 1974. Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık. Türkiye Bankalar Birliği Yayın No. 61. 190 s. Ankara.
- Zengin, E. 2015. Tophane-i Amire'den İmalat-ı Harbiye'ye Osmanlı Devleti'nde Harp Sanayii (1861-1923). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 514 s, Erzurum.
- ZC,1934.<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c022/tbmm04022058.Pdf>.
- Zorlu, Y. 2015. Mütareke İstanbul'unda Mizah Gazetesi "Alay" ve Politik Tavrı Nwsa-Humanities, 4c0191, 10, (1), 15-36.

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümünden, 1993 yılında ise Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümünden mezun oldum. Lisansüstü eğitimimi “ormancılık politikası” alanında sürdürdüm. 1992 yılında *“Amasya Orman Bölge Müdürlüğü’nde Orman Suçlarının Nedenleri”* başlıklı doktora tezi ile doktora eğitimini tamamladım. 1995 yılında Doçent, 2001 yılında ise Profesör unvanına hak kazandım.

Akademik unvanların yanında KTÜ, Kafkas Üniversitesi ve Artvin Çoruh Üniversitesi’nde, Bölüm Başkan Yardımcılığı, Anabilim Dalı Başkanlığı, Dekan Yardımcılığı, Ormancılık Araştırma Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Senato Üyelikleri, Üniversite Yönetim Kurulu Üyelikleri, Yüksekokul Müdürlükleri, Dekanlık, Rektör Yardımcılığı, Üniversitelerarası Kurul Üyeliği gibi birçok yönetsel görevler üstlendim.

Memleketim Gümüşhane’nin kalkınmasında önemli bir kilometre taşı olduğuna inandığım *“Kuşburnu Sempozyumu”* ile *“Doğu Karadeniz Bölgesi Orman Mülkiyet Sorunları Sempozyumu”*, düzenlemelerinde önemli katkılarım olan bilimsel toplantılardandır. Bunların yanında ormancılık ve ormancılık politikası alanlarında birçok ulusal veya uluslararası toplantıya bildiriler sundum. Bilimsel dergilerde çok sayıda makale ile yine aynı konularda 7 adet kitap, 6 adet kitap bölümü yayınladım.

Halen KTÜ Orman Fakültesi Orman Ekonomisi Anabilim Dalı Başkanı olarak göveme devam etmekteyim. Evli ve iki mühendis babasıyım.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

[illegible]

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Türkiye Ormancılar Derneği (TOD) 26 Aralık 1924 tarihinde kurulmuş ülkemizin en köklü sivil toplum kuruluşlarından biridir. 7 Mart 1951 tarihinde kamu yararına çalışan dernek statüsünü almıştır. İstanbul ve Antalya’da olmak üzere iki şubesi, 26 il ve 6 orman fakültesinde temsilcilikleri bulunmaktadır.

TOD, 1924 yılından bu yana yaptıkları ile orman, çevre ve doğa sevgisinin yayılmasını, kökleşmesini, kamuoyunun bilinçlendirilmesini, ormancılık bilim ve tekniğinin ilerlemesini sağlamayı, ormancılık sorunlarının ülke gereksinimleri ve kamu yararı gözetilerek, bilimsel ilkelere göre çözümünü amaçlamaktadır.

TOD, ülke ormancılığının ulusal çıkarlara, akla ve bilime uygun olarak yeniden yapılandırılması, kamu yararı ilkesi doğrultusunda doğanın, çevrenin ve ormanların korunması ve doğal varlıkların çoğaltılması için her türlü çabayı desteklemekte; doğanın, çevrenin ve ormanların tahribine yönelik her türlü tehdide karşı mücadele etmektedir.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB)’nin kurulmasına öncülük eden kuruluşlardan birisi olan TOD, Ankara’nın akciğerleri niteliğinde olan ve bugün ODTÜ Ormanı olarak bilinen “Atatürk Ormanı” çalışmalarını 1958 yılında başlatmış ve bu ormanın meydana getirilmesinde önemli görevler üstlenmiştir.

TOD, ülkemizin Akdeniz ekosisteminde yer alan belediyeler ile orman yangınlarına karşı halkın bilinçlendirilmesi için eğitim ve proje çalışmalarını yürütmekte; diğer bölgelerde ise yerel yönetimlerle birlikte toplumda ve özellikle çocuklarda, orman ve doğa sevgisini pekiştirmek için çeşitli faaliyetler yapmaktadır.

Orman ve Av dergisini 1928 yılından beri düzenli olarak yayımlayan TOD; ormanlarımız ve Türk ormancılığı konularında, bünyesindeki bilim insanlarının yazdığı veya editörlüğünü yaptığı onlarca kitabın basımını gerçekleştirerek kamuoyunun bilgisine sunmuştur. TOD’un Ankara’daki genel merkezinde yer alan Ali Kemal Yiğitoğlu kütüphanesinde; çoğunluğu orman, ormancılık, doğa ve çevre konularında olmak üzere binlerce kitap ve dergi mevcuttur.

TOD - Türkiye Ormancılar Derneği

Cumhuriyet Mah. Tuna Cad. No: 5/8
06420 Kızılay / Çankaya / ANKARA
T. 0 312 433 84 13 F. 0 312 433 26 64

www.ormancilarderneği.org

Tod Ormancılar Drnğı

ormancilarderne

turkiyeormancilarderneği

Türkiye Ormancılar Derneği